

<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2018; Cilt: 10/YAZ, Sayı: 39
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed, Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2018; Volume: 10/SUMMER, Issue: 39
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

İÇİNDEKİLER

(1)

Dr. Yurdağül ATUN; Prof. Dr. Ata ATUN
DOĞU AKDENİZ'DE YENİ SİYASİ DENGELER
NEW POLITICAL BALANCES IN EASTERN MEDITERRANEAN
SAYFA 7

(2)

Dr. Öğr. Üyesi Belgin PEKPELVAN
NAKKAŞ OSMAN ÜSLÛBUNDA BİÇİM VE KOMPOZİSYON ANLAYIŞI
FORM AND COMPOSITION UNDERSTANDING ON THE MURALIST OSMAN'S STYLE
SAYFA 15

(3)

Gül Eda BURMAOĞLU; Levent ÖNAL; Fatih BEDİR
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DAVRANIŞ ÖZELLİKLERİ İLE SERBEST ZAMAN
KOLAYLAŞTIRICILARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ (ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
ÖRNEĞİ)
INVESTIGATION OF RELATIONSHIP BETWEEN BEHAVIOR CHARACTERISTICS AND LEISURE
FACILITATORS OF UNIVERSITY STUDENTS (ATATURK UNIVERSITY CASE)
SAYFA 29

(4)

Ahmet AYTAÇ
KONYA-LADİK HALISI BENZERİ DENİZLİ ÇAL HALILARINA BİR ÖRNEK
KONYA-LADİK CARPET SIMILAR EXAMPLE OF SEA WORLD CARPETS
SAYFA 36

(5)

Dr. Öğr. Üyesi Gülşen BAYAT
AĞRI DAĞI'NIN KIRSAL TURİZM POTANSİYELİ VE IĞDIR HALKI'NIN AĞRI DAĞI İLE İLGİLİ
ALGILARI
AGRI MOUNTAIN'S RURAL TOURISM POTENTIAL AND IĞDIR PEOPLES' PERCEPTIONS OF MOUNT
ARAR
SAYFA 40

(6)

Dr. Öğr. Üyesi Sevil BÜYÜKALAN FİLİZ; Elif DORUK
HALİL FİKRET KANAD'IN HAYATINDAN KESİTLER, EĞİTİME DAİR DÜŞÜNCELERİ ve KÖY
ENSTİTÜLERİ
HALİL FIKRET KANAD'S LIFE IN LIFE, THINKING IN EDUCATION and VILLAGE INSTITUTES
SAYFA 49

(7)

Ahmet DİNÇ
BÂBÜRNÂME'DEKİ AKRABALIK TERİMLERİ İLE İLGİLİ SÖZVARLIĞI
THE RELEVANCE ON THE RELATIONSHIP BETWEEN ACROSS THE BABURNAME
SAYFA 59

(8)

<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2018; Cilt: 10/YAZ, Sayı: 39
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed, Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2018; Volume: 10/SUMMER, Issue: 39
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

Dr. Öznur YAŞAR

ZİYA GÖKALP VE EROL GÜNGÖR'ÜN DİNİ EĞİTİME YAKLAŞIMLARI
THE RELIGIOUS EDUCATIONAL APPROACHES TO GOKALP AND EROL GUNGOR

SAYFA 73

(9)

Ergün KIRLIKOVALI

LOS ANGELES'TE 1982'DE ŞEHİT EDİLEN TÜRK DİPLOMATININ ERMENİ ve TÜRK
HATIRATINDAKİ KARŞILAŞTIRMALI YERİ
"COMPARATIVE PLACE OF THE MARTYRDOM IN 1982 OF THE TURKISH DIPLOMAT IN LOS
ANGELES IN ARMENIAN AND TURKISH MEMOIRS."

SAYFA 80

(10)

Dr. Ahmet Salih İKİZ

OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN ÇÖKÜŞÜNDEN MODERN TÜRKİYE'YE GEÇİŞTE BİR
İŞADAMININ BİYOGRAFİSİ: BASİL ZAHAROFF
THE BIOGRAPHY OF A BUSINESSMEN FROM OTTOMAN EMPIRE TO TURKISH REPUBLIC: BASIL
ZAHAROF

SAYFA 92

(11)

Öğr. Gör. Emine AY YİĞİT; Öğr. Gör. Yusuf YİĞİT

TURİZM BÖLGELERİNDE KENTLEŞME
URBANIZATION IN TOURISM REGIONS

SAYFA 97

(12)

Dr. M. Koray ERENTÜRK; Ömer Faruk GÜVEN

PROFESYONEL TESİS YÖNETİMİ HİZMETLERİNİN STATÜSÜNÜN BELİRLENMESİ,
FAALİYETLERİN LİSANSLANMASI, DENETLENMESİ VE MESLEK OLARAK KABUL EDİLMESİ
PROFESSIONAL FACILITY MANAGEMENT SERVICES ARE DETERMINING STATUS, ACCEPTING,
LICENSING, SUPERVISING, AND PROFESSIONAL ACTIVITIES

SAYFA 105

(13)

Uğur ORAL

ANTİK YUNAN DEMOKRASİSİNİN DOĞUŞU VE MODERN DEMOKRASİYLE KARŞILAŞTIRILMASI
THE BIRTH OF ANCIENT GREEK DEMOCRACY AND ITS COMPARISON WITH MODERN DEMOCRACY

SAYFA 114

(14)

Dr. Öğr. Üyesi Müzeyyen ÖZHAVZALI; Dr. Öğr. Üyesi Abdullah OĞRAK

AR-GE ÇALIŞMALARININ ETKİNLİĞİNDE PATENT, FAYDALI MODEL, MARKA ve TASARIM
AÇISINDAN BİR İSTATİSTİKİ ÇALIŞMA
A STATISTICAL ANALYSIS IN TERMS OF PATENT, UTILITY MODEL, BRAND and DESIGN IN THE
EFFICIENCY OF R&G STUDIES

SAYFA 119

(15)

Dr. Öğr. Üyesi Samet AZAP

KIRGIZİSTAN'DAKİ ÜRKÜN KATLIAMI ve TÖLÖGÖN KASIMBEKOV'UN KIRGIN ROMANINA
YANSIMALARI
URKUN MASSACRE IN KYRGYZSTAN and ITS REFLECTIONS UPON THE NOVEL OF KIRGIN BY
TÖLÖGÖN KASIMBEKOV

SAYFA 127

(16)

Öğr. Gör. Mehmet DEMİRDÖĞMEZ; Öğr. Gör. Sultan BELLİ; Doç. Dr. Hacı Yunus TAŞ

<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2018; Cilt: 10/YAZ, Sayı: 39
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed, Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2018; Volume: 10/SUMMER, Issue: 39
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

**TURİZM İŞLETMELERİNİN GELİŞMESİNDE İNTERNETİN ROLÜ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA:
GAZİANTEP ÖRNEĞİ
A RESEARCH ON THE ROLE OF INTERNET IN THE DEVELOPMENT OF TOURISM BUSINESSES:
GAZİANTEP MODEL**

SAYFA 135

(17)

Prof. Dr. Kamile GÜLÜM

**EDUCATION PROBLEM OF REFUGEE STUDENTS ACCORDING TO THE TEACHER OPINIONS
BALIKESİR'DEKİ MÜLTECİ ÖĞRENCİLERİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNE GÖRE EĞİTİM
PROBLEMLERİ**

SAYFA 141

(18)

Dr. Öğr. Üyesi Cansu TUTKUN; Prof. Dr. Fatma TEZEL ŞAHİN

**NİNE VE DEDELERE UYGULANAN "NİNE VE DEDE OKULU" EĞİTİM PROGRAMININ
ETKİLİLİĞİNİN İNCELENMESİ**

**INVESTIGATION OF THE EFFECTIVENESS OF "GRANDPARENTS SCHOOL" (NİNE VE DEDE OKULU)
TRAINING PROGRAM PARTICIPATED BY GRANDPARENTS**

SAYFA 148

(19)

Handan AKSÜYEK; Hatice BİÇEN YILMAZ

**ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER MESLEK YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİNİN
TEKNOLOJİ KULLANIM ALIŞKANLIKLARININ ANALİZİ
ANALYSIS OF TECHNOLOGY USING HABITS OF ULUDAG UNIVERSITY SOCIAL SCIENCES
VOCATIONAL HIGH SCHOOL STUDENTS**

SAYFA 156

(20)

Saida HÜSEYNOVA

**EMPATİ ve ÇOCUKLARDA EMPATİNİN GELİŞİMİ
EMPATHY and DEVELOPMENT OF EMPATHY IN CHILDREN**

SAYFA 166

(21)

Dr. Öğr. Gör. Yaprak Pelin ULUIŞIK

**MANGALA OYUNU HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME
AN ASSESSMENT OF THE MANGALA GAME**

SAYFA 173

(22)

Dr. Öğr. Üyesi Müzeyyen ÖZHAVZALI

**ARAŞTIRMA VE GELİŞTİRME GÖSTERGELERİNDE İNSAN KAYNAĞI ÜZERİNE BİR
MATEMATİKSEL MODELLEME UYGULAMASI**

AN APPLICATION OF MATHEMATICAL MODELS IN TERMS OF PERSONEL NEEDS OF R&G STUDIES

SAYFA 187

(23)

Dr. Muhammed Çağatay ENGİN; Prof. Dr. Ali Osman ENGİN

**TIP EĞİTİM PROGRAMLARININ GENEL AMAÇLARI İLE İLGİLİ ÖĞRETİM ÜYESİ VE ÖĞRETİM
ELEMANI GÖRÜŞLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI (ERZURUM – KARS İLLERİ ÖRNEĞİ)
THE COMPARISON OF THE TEACHING MEMBER AND TEACHING STAFF RELATED TO GENERAL
OBJECTIVES OF MEDICAL EDUCATION PROGRAMS (ERZURUM - KARS STATES SAMPLES)**

SAYFA 195

(24)

Doç. Dr. Bilal KARABULUT

TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ: 2018 KRİZİ VE GELECEĞE İLİŞKİN ÖNGÖRÜLER

<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2018; Cilt: 10/YAZ, Sayı: 39
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed, Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2018; Volume: 10/SUMMER, Issue: 39
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

ANALYSIS OF TURKISH-AMERICAN RELATIONS: 2018 CRISIS AND FUTURE PROSPECTS

SAYFA 214

(25)

Dr. Öğr. Üyesi Abdulhamit KAVAK

**YENİ ASUR DÖNEMİNDE KUŞATMA SIRASINDA KULLANILAN SAVAŞ STRATEJİLERİ
WAR STRATEGIES USED DURING SIEGE IN NEW ASSYRIAN PERIOD**

SAYFA 220

(26)

Dr. Öğr. Üyesi Sezgin ZABUN

**1833 SİVAS NÜFUS DEFTERLERİ KAYITLARINA GÖRE KALİFİYE İŞGÜCÜ GÖÇÜ ve BUNLARIN
MESLEKİ, YAŞ ve GİDİLEN YER ÖZELLİKLERİ
ACCORDING TO 1883 SIVAS POPULATION BOOKS, QUALIFICATION OF LABOR MIGRATION and
THEIR OCCUPATIONAL, AGE and DESTINATION CHARACTERISTIC**

SAYFA 225

(27)

Öğr. Gör. Emre YÜCELAND

**MÜZİK ÖĞRETMENLİĞİ BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN KEMANA UYARLANMIŞ AĞRI
TÜRKÜLERİNİN I. VE III. POZİSYONLARA UYGUN OLARAK KULLANIMINA YÖNELİK
TUTUMLARI (AĞRI İLİ ÖRNEĞİ)
ATTITUDES OF THE MUSIC TEACHING DEPARTMENT STUDENTS OF THE USE OF VIOLIN ADAPTED
AGRI FOLK SONGS ACCORDING TO I. AND III. POSITIONS (AGRI CITY EXAMPLE)**

SAYFA 233

(28)

Tuba TURAN; Prof. Dr. Yücel GELİŞLİ

**AZERBAYCAN MASALLARINDA YER ALAN OLUMSUZ DEĞERLERİN ÇOCUK EĞİTİMİ
KAPSAMINDA İNCELENMESİ
INVESTIGATION OF NEGATIVE VALUES in AZERBAIJAN TALES' in the SCOPE OF CHILDREN'S
EDUCATION**

SAYFA 240

(29)

Doç. Dr. İnci Banu AYÇA; Kerim BAKAN; Dr. Onur ORAL

**SPORDA ERGOJENİK DESTEK OLARAK DALLI ZİNCİRLİ AMİNOASİTLER (BCAA)
BRANCHED CHAIN AMINO ACIDS (BCAA) AS THE ERGOJENIC SUPPORT IN SPORT**

SAYFA 246

(30)

Dr. Öğr. Üyesi Haluk YÜCEL

**TÜRK HALK MÜZİĞİNDE ÂŞIKLIK GELENEĞİ: AMASYA ÂŞIKLARI
THE TRADITION OF MINSTRELS IN TURKISH FOLK MUSIC: AMASYA MINSTREL**

SAYFA 252

(31)

Öğr. Gör. Cennet ARMAN ZENGİ

**TEORİK AÇIDAN DAVRANIŞSAL İKTİSATA BİR BAKIŞ
THEORETICAL LITTLE BEHAVIORAL ECONOMY**

SAYFA 258

(32)

Doç. Dr. Oktay KIZILKAYA

**1855 KARS ZAFERİNİN KAZANILMASINDA KARS AHALİSİNİN FEDAKÂRLIĞI
IN THE WIN OF 1855 KARS VICTORY THE SACRIFICE OF THE KARS PEOPLE**

SAYFA 266

(33)

Dr. Öğr. Üyesi Özlem Taner KÖROĞLU

<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2018; Cilt: 10/YAZ, Sayı: 39
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed, Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2018; Volume: 10/SUMMER, Issue: 39
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

**TÜRKİYE'DE PLANLI DÖNEM ÖNCESİNDE KAMU YÖNETİMİNİ GELİŞTİRMeye YÖNELİK
HAZIRLANAN ARAşTIRMA RAPORLARI ve PERSONEL POLİTİKALARI
RESEARCH REPORTS PREPARED FOR THE PROMOTION OF PUBLIC ADMINISTRATION AND
PERSONNEL POLICY PERIOD PRIOR TO SCHEDULED IN TURKEY**

SAYFA 273

(34)

**Prof. Dr. Şureddin MEMMEDLİ
YİĞİTLİĞİN BELGESEL-SANATSAL TECESSÜMÜ
DOCUMENTARY-ARTISTIC NARRATIVE OF HEROISM**

SAYFA 284

(35)

**Prof. Dr. M. Nail ALKAN
AVRUPA BİRLİĞİ, ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ ve BRICS ÜÇGENİNDE TÜRKİYE'NİN DIş
POLİTİKA ALTERNATİFLERİ
THE EUROPEAN UNION, SHANGHAI COOPERATION ORGANIZATION and BRICS TURKEY'S FOREIGN
POLICY ALTERNATIVES IN TRIANGLE**

SAYFA 288

(36)

**Doç. Dr. Serda TÜRKEL OTER
KLÂSİK TÜRK MÜSİKİSİNDE SÖZLÜ ESERLERE YÖNELİK OLARAK YENİ BİR FORM ANALİZİ
YÖNTEM ÖNERİSİ
A NEW FORM ANALYSIS SUGGESTION FOR MUSICAL PIECES IN CLASSICAL TURKISH MUSIC**

SAYFA 292

(37)

**Dr. Öğr. Üyesi Alptürk AKÇÖLTEKİN; İlim SARIKAYA;
Prof. Dr. Ali Osman ENGİN; Selin AKÇÖLTEKİN
BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ÖĞRETMENLİĞİ BÖLÜMÜ ÖĞRETMEN ADAYLARININ BAĞIMSIZ
ÇALIŞABİLME VE SORUMLULUK ALABİLME YETKİNLİKLERİNİN İNCELENMESİ
AN EXAMINATION OF COMPETENCE IN WORKING INDEPENDENTLY AND TAKING RESPONSIBILITY
AMONG TEACHER CANDIDATES FROM THE DEPARTMENT OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS
TEACHING**

SAYFA 299

(38)

**Prof. Dr. Hasan LATİF
YÖNETİMDE KARAR VEYA PROBLEM ÇÖZÜMÜNÜN EŞ ANLAMLILIĞI ÜZERİNE KISA BİR
YORUM
A SHORT COMMENT ON THE SYNONYM OF DECISION OR PROBLEM SOLVING IN MANAGEMENT**

SAYFA 305

GENEL BİLGİLER

ve

DERGİ YAZIM KURALLARI

SAYFA 309

(1)

Dr. Yurdağül ATUN¹; Prof. Dr. Ata ATUN²
DOĞU AKDENİZ'DE YENİ SİYASİ DENGELER
NEW POLITICAL BALANCES IN EASTERN MEDITERRANEAN

ÖZ

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Avrupa Birliği'ne üye devlet olmasına ve Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) güçlü bir Yunan lobisi olmasına güvenerek Kıbrıs adasının Münhasır Ekonomik Bölgeleri'nin (MEB) tümü üzerinde, 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS) içeriğince adanın tanınan devleti olarak hak iddiasında bulunmaktadır. (ABLOS, 2003) Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin varlığını ve Türkiye'nin 1960 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS) içeriğince olan haklarını da kabul etmemektedir.

İsrail, GKRY ve Yunanistan arasında sürmekte olan işbirliği görüşmeleri, GKRY'nin ve İsrail'in Münhasır Ekonomik Bölgesinden çıkarılacak doğalgazın Kıbrıs, Yunanistan, Arnavutluk ve İtalya üzerinden AB'nin sıvı doğalgaz merkezi olan Viyana'ya (EU Policies, 2018) taşınması konusunda sürmektedir. Suriye'de 2011 yılında başlamış olan iç çatışmanın halen bitmemiş olması, Rusya, İran ve Türkiye'nin Astana Anlaşmasından sonra uluslararası hukuka uygun olarak Suriye'de ateşkes anlaşmasının fiili garantörleri olarak kabul edilmesi, bölgede dengelerin değişmesine neden olmuştur. ABD, AB, Çin ve Fransa'nın Doğu Akdeniz bölgesindeki doğalgaz ile ilgilenmeleri ve kendi çıkarları doğrultusunda girişimlerde bulunmaları, Güney Kıbrıs Rum Yönetiminden askeri üs veya hava ve deniz limanlarını kullanma taleplerini gündeme getirmiştir. Fransa ve Rusya ile deniz ve hava limanlarını kullanma anlaşması yapan GKRY, Türkiye'ye karşı kendini koruyacak bir güç oluşturmak çabası başlatmıştır. ABD'nin de resmen Güney Kıbrıs topraklarında üs talep etmesi ve bu yönde görüşmelerin başlamış olması, bölgedeki güç dengesinin tekrar değişmesine yol açmıştır. Bu çalışma bölgede yeniden oluşmakta olan güç dengesini analiz etmek amacı ile hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Kıbrıs, Suriye, Rusya, Doğu Akdeniz, Enerji.

ABSTRACT

All of the island is regarded as European Union land. (EU, 2003) The Greek Cypriot Administration of Southern Cyprus, relying on the fact that it is a member state of the European Union, and also benefiting from a strong Greek lobby in the United States (USA), is claiming Exclusive Economic Zones of the entire Cyprus Island according to the United Nations Maritime Law Convention of 1982. (ABLOS, 2003) The existence of the Turkish Republic of Northern Cyprus and Turkey's 1960 United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS) are not accepted. Further, in 2004, the Greek Cypriot Administration one-sidedly declared Exclusive Economic Zones to cover the whole of the island. (Ellinas, 2017: 1)

The Astana Agreement signed between Russia, Turkey and Iran as the de facto guarantors of the cease-fire agreement in Syria's unfinished internal conflict (which began in 2011) in accordance with international law has led to the change of balance in the region. The United States, the EU, China and France have all been involved in natural gas in the Eastern Mediterranean region, and have been taking initiatives to serve their own interests, bringing the demands of the Greek Cypriot Administration to use military bases or air and sea ports. The Greek Cypriot Administration having made agreements with France and Russia concerning sea and air ports, has launched efforts to create a force to protect itself against Turkey. The fact that the US has officially demanded a base in the territory of Southern Cyprus and that the negotiations have already begun in this direction have led to the rebalancing of the power balance. This study is aimed at analyzing the regenerating power balance in the region.

Keywords: Turkey, Cyprus, Syria, Russia, Eastern Mediterranean, Energy.

¹ Kıbrıs İlim Üniversitesi; Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti; yurdagulbeyoglu@hotmail.com

² Kıbrıs İlim Üniversitesi; Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti; ataatun@csu.edu.tr

GİRİŞ

Eski adı ile Levant olan Doğu Akdeniz bölgesinde doğalgaz krizi ciddi boyutlara ulaşmaya başlamıştır. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Kıbrıs adasının Kuzey yarısında yaşamlarını sürdüren Kıbrıslı Türkler ile Türkiye'yi yok sayarak tek taraflı ilan ettikleri egemenlikleriyle, tek başlarına anlaşmalar yapıp, ittifaklar imzalarken, burada önemli olan Rumların ne yaptığı değil, üst akılların bölgedeki girişimleridir.

Rum lider Anastasiadis'in yaptığı açıklamada, "Türkiye ve Kıbrıs Türk liderliğinin isteksizliği nedeniyle Kıbrıs müzakerelerinin yeniden başlaması imkansız" (Ruhluel, 2018) demesinin nedeni güvencesinin ABD ve AB olmasıdır. İsteddiği ise asırlardır yaptıkları gibi Batılı devletlerin Türkiye'ye yapacakları baskılar ile Kıbrıs adasına tamamen hakim ve egemen olmak olarak özetlenebilir.

Rusya'nın asırlardır süregelen arzusunun da, Doğu Akdeniz'de güvenli bir yer arayışı olduğu bilinmektedir. Burada adının ne olduğu çok önemli olmamakla birlikte, Kıbrıs'taki Ağrotur (Akrotiri) ve Dikelya gibi tamamen kendine ait bir toprak istediği açıktır. (Sabah, 2015)

Gelelim komşumuz Suriye'ye; Suriye'nin petrol üretimi bilinenden çok daha fazla ve zengindir. Petrol yerin sadece 250 metre altında olduğundan çıkarması çok kolaydır. Toplam olarak 14 petrol kuyusu olan Suriye'nin üretimi de 6-7 milyar varil civarındadır. Kıyaslama yapmak gerekirse, dünyanın en zengin petrol yataklarına sahip olduğu iddia edilen Suudi Arabistan'ın petrol üretimi 12 milyar varil düzeyindedir. Doğu Akdeniz'deki doğalgaz yataklarının da üç aşağı, beş yukarı aynı konumda olduğu göz önüne alındığında Rusya'nın ve ABD'nin neden Suriye'de oldukları açıktır.

Rusya'nın dünyanın en zengin doğalgaz yataklarına sahip olduğu iddia edilmektedir ancak 2009 verilerine göre İsrail'in Münhasır Ekonomik Bölgesi (MEB) içinde yer alan Tamar'da 260 milyar metre küp (m³) ve Leviatan'da da 450 milyar m³ doğalgaz rezervi mevcuttur.

2012 verilerine göre de Afrodit bölgesinde 200 milyar m³ doğalgaz rezervi bulunurken, bölgedeki toplam doğalgaz rezervi yaklaşık 900 milyar m³ civarında olarak açıklanmaktadır. Bu rakam ise Rusya'daki rezervin yarısına denk gelmektedir. (Varlı, 2018)

Bölgedeki petrol ve doğalgaz kaynaklarının varlığı ve büyüklüğü Suriye ve Kıbrıs'ta mevcut sorununun niye çözülemediğinin yanıtını verirken, sorunun kökeninde yatan üst akılın ise Avrupa Birliği (AB) olduğunu söylemek olasıdır.

Kara kıtada artık herhangi bir yeraltı zenginliği kalmadığı için enerji gereksinimlerini de Rusya'dan petrol ve doğalgaz alarak karşılayabilen AB'nin yumuşak karnı enerjidir. Diğer üretici ülkelerden tedarik edilen petrol ve doğalgaz, taşımacılık ve depolama nedeni ile Rusya'ninkinden daha pahalı olduğu için Avrupa an itibarı ile Rusya'ya bağımlıdır. AB bu olasılığı bertaraf edebilmek adına Rusya'yı devre dışı bırakmak istediği için de gözünü Suriye'ye ve Doğu Akdeniz'deki enerji yataklarına dikmiştir. (Karbuz, 2018)

AB, bu amaca ulaşmak için, "Suriye'de PYD ve PKK'yı silah ve para desteği ile güçlendirmek, Kuzey Irak'tan başlamak üzere Doğu Akdeniz'e kadar ulaşan güvenli ve PYD-PKK kontrolünde bir bölge oluşturmak ve bu bölgeye petrol boru hattını döşeyerek Kerkük petrolünü kendi kontrolündeki bu bölgedeki bir limana akıtmak ve Avrupa'ya göndermek" şeklindeki planlarını devreye koymuştur.

Doğalgaz konusunda da AB'nin hedefi Doğu Akdeniz'den çıkarılacak doğalgazı İsrail, Kıbrıs Rum ve Yunanistan arasında yapılacak bir anlaşma ile Avrupa'ya taşımaktır. Bu nedenle Kıbrıs Rum, Yunanistan ve İsrail liderleri belirli aralıklarla toplanarak 2018 sonunda East Med doğalgaz boru hattı projesinin mutabakatını imzalamışlardır. (Chrysostomou, 2017)

Bu kapsamda İsrail, Kıbrıs Rum ve Yunanistan arasında yapılan işbirliği görüşmeleri ticari önem kazanmakta ve Doğu Akdeniz'deki politik krizi de tetikleyici hale gelmektedir. Özellikle Exxon-Mobil grubunun yetkilileri ile Atina'da yapılan görüşme ve Exxon-Mobil grubunun Katar Petrol Şirketi ile arama ve sondaj yapmasına karar verilmesi bölgede bir takım sıkıntıların çıkacağı habercisidir.

Güney Kıbrıs – Fransa İlişkileri

2018 yılının başında Kıbrıs Rum Yönetimi ile Fransa arasında imzalanan yeni askeri işbirliği anlaşması ile AB Yapılandırılmış Daimi İşbirliğinin (PESCO) iki ülke arasındaki ilişkiler ve özellikle denizcilik

alanındaki ilişkilerin daha da derinleştirilmesi için yeni bir çerçeve oluşturmuş ve ilk adım atılmıştır. (EU, 2018)

Akdeniz bölgesinde deniz ve enerji güvenliğinin sağlanması ve özellikle Rumların Türkiye’den geldiğini iddia ettikleri tehditleri ile Türkiye’nin zorluk yarattığı şeklindeki asılsız argümanları, “stratejik önem taşıyan konular” olarak Avrupa Birliğinin önüne koymaları nedeni ile Fransa ile yapılan bu işbirliği ve askeri anlaşmalarla, Rumlar Doğu Akdeniz’de kendilerinin, direkt olarak Fransa’nın endirekt olarak da AB’nin koruması altına girdiklerini düşünmektedir. (Polat, 2012)

Doğu Akdeniz’i tek yanlı olarak parselleyen ve doğalgaz sondajlarına hız veren Kıbrıs Rum yönetimi, Türkiye ve KKTC’nin olası müdahalesini engellemek amacıyla Fransa’yla 1 yıl önce 4 Nisan 2017 tarihinde Paris’te imzaladığı askeri işbirliği anlaşmasını 24 Ocak 2018 tarihinde kapsamının genişleterek yeniledi ve 6 Temmuz 2018 tarihinde de Resmi Gazetesinde yayınlayarak 10 yıllığına uzatmıştır.

Söz konusu anlaşma, iki ülke arasında enerji ve deniz güvenliği, korsanlığın önlenmesi, kriz yönetimi ve erken uyarı alanlarında işbirliği yapılmasını öngörmekte ve Güney Kıbrıs’ın Münhasır Ekonomik Bölgesi’nde (MEB) olası Türk tehditlerine karşı Fransa ile birlikte karşı koymayı hedeflemektedir.

10 yıl uzatılan bu anlaşma ile Güney Kıbrıs’taki hava ve deniz üslerini daimi kullanma hakkını da elde eden Fransa, Doğu Akdeniz’de Rumların tek taraflı ilan ettiği Münhasır Ekonomik Bölgede sondaj ve deniz trafiğinin güvenliğini de üstlenmiş durumdadır. (Polat, 2012)

Bu anlaşmadan sonra Fransız kökenli enerji devi Total, İtalyan ENI ile ortak kiraladıkları Kıbrıs adasının batısı, bir başka ifadeyle Antalya açıklarındaki 6 numaralı parselde sondaj çalışmalarına 2018 yılı kış aylarında başlatmayı hedeflemektedir.

4 Nisan 2017 tarihinde Paris’te imzalanan, 24 Ocak 2018 tarihinde kapsamının genişleterek yenilenen ve 6 Temmuz 2018 tarihinde de Resmi Gazetesinde yayınlayarak 10 yıllığına uzatılan ‘Askeri İşbirliği Antlaşması’nın (Gündem, 2018) ek maddeleri şunlardır;

1. Fransız silahlı kuvvetleri, Kıbrıs Cumhuriyeti toprakları içindeki hava ve deniz üslerini sürekli kullanmak ve Doğu Akdeniz’deki enerji sondajlarıyla deniz trafiğinin güvenliğini Kıbrıs Cumhuriyeti donanması ile birlikte sağlama hakkına sahiptir.
2. Fransız silahlı kuvvetleri, Larnaka’da bulunan Mari deniz üssünün modernleştirilmesi, askeri teçhizat transferi ve Rum askerlerinin Fransız askeri okullarında eğitimine katkıda bulunacaktır.
3. Kıbrıs sorununun çözülmesi ve Türklerle Federal bir devlet kurulması durumunda anlaşma kendiliğinden iptal olmuş addedilecektir. Tarafların talepleri durumunda yeniden onaylanabilecektir.
4. Anlaşma 10 yılda bir yeniden gözden geçirilecektir.

ABD-Suriye ilişkileri

ABD’nin niyetinin tüm Orta Doğu’daki petrole hakim olmak olduğu herkesçe bilinen bir realitedir. Suriye’deki Rus varlığına son vermek ve Suriye’deki petrol üzerinde de söz sahibi olmak niyetiyle hareket eden ABD bugün itibarıyla, Esat hükümetini yıpratmak ve Suriye’de askeri varlıklarını sürdüren Rusya ile İran’ın askeri güçlerini zayıflatmak için vekalet savaşlarına hız vermiş durumdadır. (Hill, 2018)

Müttefikleri Türkiye’yi, yerel tabirle “Çantada Keklik” olarak gören ABD’nin, Irak petrolünü Kerkük’ten başlayan ve Türkiye’nin güney sınırları boyunca gidip, Yayladağı’nın güneyindeki Alassawiyah kasabasından Akdeniz’e ulaşan boru hattı ile taşımak projesi, Türkiye’nin karşı çıkması nedeni ile bozulmuştur. Boru hattını korumak için oluşturulacak yapay Kürt Yönetiminin, Türkiye’nin Güney sınırları boyunca uzanacak olmasını tehlike olarak gören Türkiye “Fırat Kalkanı” ve “Zeytin Dalı Harekatları” ile bu projeyi akamete uğrattı, ABD yeni bir hat oluşturmak zorunda kalmıştır. Türkiye tarafından projesi değiştirilmek zorunda bırakılan boru hattının yeni güzergahı, şimdilik Kerkük, Musul, Deyrizor, El Tanf ve Hayfa olarak belirlenmiş gözükmektedir. (Nuechterlein, 2018)

ABD, Rusya’nın Suriye’de hava, deniz ve kara üssü kurmasını bahane edip kendisi de İngiltere ile birlikte El Tanf ve Rakka yakınındaki Tabka’da birer askeri üs oluşturmuştur. El Tanf üssü gerçekte çok stratejik bir konumda olup, Suriye’nin Güney kara sınırında, Irak ve Ürdün sınırlarının kesiştiği noktadadır.

ABD, El Tanf'da para ile tuttuğu teröristleri eğitmekte ve DAESH ile mücadeleyi bahane edip Suriye'de kalıcılaşma nedenlerine yasal boyut kazandırmaya çalışmaktadır. ABD, Suriye'deki yerleşimini kalıcılaştırmak için bir adım daha atmış, terör örgütü YPG'ye silah, personel ve lojistik desteği verebilmek adına ikisi hava üssü olmak üzere 10 askeri yerleşim noktası daha kurmuştur. (Anadolu Ajansı 27.7.2017)

ABD'de faaliyet gösteren ve ABD'nin dış siyasetinde etkili olan "Stratejik ve Uluslararası Çalışmalar Merkezi"nin (Centre for Strategic & International Studies - CSIS) 2018 yılı ilkbaharında yayınladığı raporda;

- 1- Türkiye'nin artık ABD'nin, Soğuk Savaş Dönemi'ndeki gibi bir müttefiki olmadığı,
- 2- ABD'nin Türkiye'deki askeri üslerini gerek gördüğü zaman daha güvenilir olan Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi topraklarına taşıması gerektiği,
- 3- Güney Kıbrıs Rum Yönetimi topraklarının askeri yığınak için çok uygun bir konumda olduğu,
- 4- NATO'nun Güney Kıbrıs Rum Yönetimi topraklarına yapacağı yığının önünde en büyük engelin Türkiye ve Rusya olduğu,
- 5- NATO'nun Güney Kıbrıs Rum Yönetimi toprakları üzerinde kalıcılaşmasının önündeki engelin KKTC ve KKTC'de konuşlanmış Türk Silahlı Kuvvetlerinin olduğu,
- 6- Türkiye'nin Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'de etkisinin ve belirleyici siyasi gücünün azaltılabilmesi için Akdeniz'den izole edilmesi gerektiği, ifadeleri yer almaktadır.

Bu raporun sonrasında ABD, Fransa ve İngiltere Suriye'nin kuzeyinde, içinde NATO güçlerinin de yer alacağı ortak kullanımlı bir koridor oluşturulmuş, bu gücün verdiği güvenle, Fransız petrol şirketi TOTAL, İngiliz petrol şirketi British Petroleum ve ABD'li petrol şirketi Exxon-Mobil bölgede faaliyete başlamıştır. NATO, ABD, Fransa, İngiltere ve bu ülkelere ait petrol şirketleri sayesinde Suriye'nin kuzeyinde yer alan söz konusu bölge de uluslararası nitelik kazanmıştır. (Rodriguez, 2018)

Suriye-Rusya İlişkileri

Rusya'nın da Suriye'de, İngiltere'nin Kıbrıs'ta bulunan Akrotiri ve Dikelya üslerinin benzeri üsleri bulunmaktadır. Rusya'nın, Suriye'nin güneyinde, Akdeniz kıyısındaki Tartus ilindeki Tartus limanında bir Donanma üssü, Hmeymim'de de Hava Üssü mevcuttur. (Defence News) Rusya, ABD'nin işgal mantığı ile kurduğu askeri üslerin aksine askeri üslerini Suriye yönetimiyle yapılan anlaşmaya istinaden, yasalara ve kurallara uygun olarak kurmayı tercih etmiştir (Defence News) Rusya'nın bu üsler üzerindeki yasal imtiyazlarının ABD ve AB'yi kabus boyutlarında rahatsız ettiği bilinmektedir. (Trenin, 2018)

Rusya'nın Ermenistan, Azerbaycan, İran ve Suriye'den oluşan hilal içinde toplamda sekiz adet hava, kara ve deniz üssü bulunmaktadır. Rusya bu askeri gücü ile ABD'nin günümüzde özellikle Doğu Akdeniz'de konuşlandığı "6'ncı Filo'yu" vuracak, paralyze edecek veya da çalışmaz hale getirecek konumdadır. 2011'de başlayan Suriye iç savaşından sonra Rusya, ABD'nin Suriye'ye, Irak benzeri askeri müdahalesini önlemek amacı ile 10'dan fazla ileri teknoloji donanımlı gemisini bölgede konuşlandırmış ve askeri tatbikatlar yapmıştır. Bu askeri tatbikatlardan birini de, "Rus ve Çin savaş gemileri arasında Doğu Akdeniz'de koordinasyon ve operasyonel uyum seviyesini artırmak" amaçlı olarak Çin Donanmasına ait gemilerle birlikte yapmış, bu tatbikattan sonra Çin savaş gemilerinin Doğu Akdeniz'deki varlığı ile Çin'in bölgeye olan stratejik ilgisi net bir şekilde ortaya çıkmıştır. (Trenin, 2018)

Günümüzde Rusya'nın Doğu Akdeniz'e yönelik stratejisi, Karadeniz'deki donanmasından aktarmalar yaparak Akdeniz Donanmasını oluşturmak ve mevcuda ilaveten 36 adet son sistem teknoloji ve silajlarla donanmış savaş gemisini de Akdeniz donanmasına katmaktır. Rusya'nın Akdeniz Filosu'nun, 2020 yılına kadar diğer donanmalara karşı bölgedeki etkin denge unsurlarından bir tanesi ve caydırıcı güç olacağı hesap edilmektedir.

Tüm bunların yanında Suriye hükümeti Rusya ile Doğu Akdeniz'de yer alan Münhasır Ekonomik Bölgesindeki petrol ve doğalgaz arama ve çıkarma anlaşması yaparak tüm haklarını Rusya'ya devretmiş, Rusya'da devlet adına doğalgaz arama ve ihracatını yapan Gazprom şirketinin, imtiyaz alınan bölgede arama faaliyetlerine başlaması ile Rusya bölgede askeri varlığına ilaveten doğalgaz ve petrol konusunda da söz sahibi

konumuna yükselmiştir. Zaten bu anlaşma Rusya'yı Suriye'nin kıyı şeridinin ve Münhasır Ekonomik Bölgesinin güvenliğinden de sorumlu hale getirdiğinden, Suriye'nin iç savaş sonrasında bölünmesi durumunda Rusya'nın bölgedeki varlığının yasal kalıcılık statüsüne yükseleceği öngörü olmaktan öte, beklenen bir durumdur. (Pakhomov, 2018)

Güney Kıbrıs – Rusya ilişkileri

Rusya, Suriye'nin Tartus limanında deniz üssü, Hmeymin'de de hava üssü kurarken, alternatif olarak da -esasen ABD'nin Kıbrıs adasına yerleşmesini önlemek amaçlı- Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile Kıbrıs adası içinde kalıcı üs kurmak girişimleri başlatmış durumdadır. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile Rusya'nın Akdeniz Donanmasının güney kıyılarında, Larnaka şehrinin batısındaki Mari (Tatlısu) köyündeki limanı askeri amaçlarla, Limasol limanını lojistik destek amaçlı kullanma amacıyla işbirliği anlaşmasını yapan Rusya, bundan sonra, Baf yöresindeki, (adını 1964 yılında Kıbrıs'a bir tümen Yunan askeri gönderen dönemin Yunanistan Başbakanı Andreas Papandreu'dan alan) Andreas Papandreu havaalanını da askeri ve sivil amaçlı kullanmak üzere bir anlaşma yapmıştır. (Melakopides, 2017)

Rusya, Suriye ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile yapmış olduğu işbirliği anlaşmalarından sonra Rus Donanması, Suriye'nin Tartus limanı ile Güney Kıbrıs'ın Mari ve Limasol limanlarını resmi anlaşmalarla kullanma hakkına sahip olmuştur.

Buna karşın Rusya, Güney Kıbrıs Rum Yönetimine Rusya'da yatırım yapmak imtiyazını verdiğinden, an itibarı ile Kıbrıslı Rum şirket ve işadamlarının Rusya'ya yaptıkları yatırım 260 milyar dolar civarındadır. Bu nedenle Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Rusya'ya en fazla yatırım yapan ilk beş ülke arasında, beşinci sırada, Rusya ise Güney Kıbrıs'ta yapılan yatırımların yüzde 80'ine sahiptir. An itibarı ile karşılıklı ticaret hacmi 600 milyon civarında olarak açıklanmaktadır. (Melakopides, 2017)

Kıbrıs'ta, KKTC'yi oluşturan Kıbrıs Türkleri ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimini (sözde Kıbrıs Cumhuriyeti) oluşturan Kıbrıslı Rumlar arasında müzakerelerin başlatılmasının ve 2004 yılında alelacele Annan Planı'nın her iki kesimde eşzamanlı olarak Referanduma konarak "Birleşik Kıbrıs Devleti"nin kurulmasının istenmesinin nedeni, gerçekte Kıbrıs adasını Rusya'nın etkinlik alanı dışına çıkarmak projesidir. Günümüzde, Batı Bloku'nun Kıbrıs adasının tümü ile ilgili hedefi her ne kadar önemini yitirmeye başlamışsa da, şimdi ana hedef, Rusya'nın Güney Kıbrıs Rum Yönetimini limanlarında konuşlanmasına ve bu konuşlanmanın kalıcı hale gelmesine engel olmak, Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin Rusya ile olan stratejik ve ekonomik bağlarının zayıflatılması ve uzun vadede sona erdirilmesidir.

Suriye – Çin ilişkileri

Dünyanın günümüzdeki dört aktöründen birisi olan Çin, Ortadoğu konusunda aleni bir faaliyet göstermese de ABD'nin dünya petrol rezervlerinin yüzde altmışını yönetmesine seyirci kalacak gibi gözükmemektedir zira Çin'in de Akdeniz'e yerleşme niyetinde olduğu açıktır. AB üyesi bir devlet olan Yunanistan ile yıllarca önce yaptığı ticari anlaşma sonrasında Girit adasında tamamen kendi kontrolü altında bir ticari üsse sahip olan Çin, bu imtiyazın devamı olarak da imzaladığı stratejik anlaşma ile Pire limanının büyük kısmını kendi kontrolü altına almıştır. (Taylor, 2018)

Girit adasındaki ticari üssünde AB'nin geçerli yasalarına göre imal ettiği Çin menşeli ticari eşyalar, Yunanistan kökenli olarak AB'ye sıfır gümrük ile girmektedir.

Çin'in enerji açlığı kendisini ister istemez Doğu Akdeniz, Hazar Denizi ve Ortadoğu'ya yönelmiş durumdadır. Bu nedenle de tarihi "İpek Yolu"na çok önem vermektedir. Kıtalar arası bir ulaşım projesi olan İpek Yolu, Çin'den başlayarak, Orta Asya, Rusya ve Avrupa kıtası üzerinden geçerek İngiltere'de son bulan mega bir ulaşım projesi olarak nitelendirilmektedir. Çin, bu projenin hayata geçmesiyle, Pasifikten Atlantik Okyanusuna kadar ekonomik ve dolaylı olarak da siyasi etkisini genişletmeyi hedeflemektedir. (Taylor, 2018)

Batı Bloku – Türkiye ilişkileri

Batı bloku, Türkiye'nin Kıbrıs'tan ve Doğu Akdeniz'den çıkarılarak, bölgesel egemenliğine son verilmesi için üç aşamalı ve beş maddeli bir strateji planı yapmış durumdadır. Planın amacı önümüzdeki 10

yıl içinde Türkiye'nin zayıflatılması ve bölgede pasif hale getirilmesidir. Türkiye, bu planın karşıtı olarak ve de bölgede varlığını sürdürebilmek için enerjiye ve bölgesel hakimiyetine yönelik kendi strateji planını yapmak zorunda olduğu açıktır.

Batı Blokunun ileriye dönük hazırladığı Stratejik Planın en önemli kısmını oluşturan Üç Aşama özetle şu maddelerden oluşmaktadır; (Çeviköz, 2018)

- Türkiye’de önümüzdeki 10 sene içinde iç savaş çıkarılması,
- İsrail ile Suudi Arabistan’ın bölgede stratejik ortak ve müttefik haline getirilmesi,
- PKK-PYD terör örgütünün, hukuk dışı olmaktan çıkarılarak yasal hale getirilmesi.

Stratejik Plandaki üç aşamanın gerçekleşmesini sağlayacak olan beş madde özetle şunlardır; (Atun, 2018)

- 1- Türkiye'nin Kıbrıs adasından ve Doğu Akdeniz'den çıkarılarak bölgesel egemenliğine son verilmesi,
- 2- İsrail ile Suudi Arabistan'ın bölgede stratejik ortak ve müttefik haline getirilmesi,
- 3- Irak ve Suriye'nin parçalanması,
- 4- İkinci Dünya Savaşı sonrası belirlenen Irak ve Suriye sınırları içindeki Batı blokunun mutlak denetiminde yeni devletlerin oluşturulması,
- 5- PKK/PYD terör örgütünün, hukuk dışı olmaktan çıkarılarak yasal hale getirilmesi.

Doğu Akdeniz

Doğu Akdeniz’de, Kıbrıs’ın güneyi, İsrail’in batısı ve Mısır’ın kuzeyi arasındaki Leviathan Off Shore bölgesinden çıkartılacak olan doğalgazın, Kıbrıs-Girit-Yunanistan-Arnavutluk-Adriyatik Denizi-İtalya üzerinden geçecek olan bir boru hattı ile AB’ye ulaştırılması projesi 2013 tarihinde hazırlanmıştır. Projenin yapılabilirlik/olabilirlik (fizibilite) aşamasına gelince, deniz derinliğinin 860 metre olması, derin deniz geçişine (Deep Sea Passage) gerek duyulması ve deniz tabanının tektonik olması buna ilaveten de maliyetin Leviathan-Mersin hattına kıyasla neredeyse 3 misli (tam olarak 2.8 misli) olması nedeni ile uygulanmaya konamayacağı ortaya çıkmış, bu aşamada İsrail hükümeti, Türkiye Cumhuriyeti hükümeti ile 2016 yılının Ekim ayında bir ön protokol imzalayarak “Leviathan-Mersin Doğalgaz Boru hattı Anlaşması”nın çalışması başlatılmıştır. (Noi, 2018)

Bu hattın tamamlanması ve Doğu Akdeniz’den çıkarılacak doğalgazının Mersin’e ulaşması sonrasında, Mersin Limanındaki Doğalgaz özel limanı, mesleki tabirle “hub”, yani ana dağıtım merkez üssü haline gelecektir. Buradan da, Türk Akımı 1 hattı ve Türk Akımı 2 hattına ilaveten Marmara denizinin güneyinden, Çanakkale boğazından geçerek Yunanistan, Arnavutluk ve İtalya üzerinden AB’nin ana dağıtım merkezi olan Viyana’ya ulaşması planlanmaktadır. (EIP, 2018)

Öte yandan, ABD ile Türkiye arasındaki siyasi ve ekonomik kriz, tarafların politik geri adımlar atmaması ve olumlu bir mutabakat sağlanmaması durumunda ABD’nin Ortadoğu’yu kaybetmek ile yüz yüze kalması aşamasına gelmesi sürpriz olmayacaktır.

Türkiye’nin NATO’dan çıkması veya NATO ile bağlarını inceltmesi, Rusya’nın Ortadoğu’da üstünlük sağlamasına yol açarken, ABD’nin bir daha geçmişteki bölgesel üstünlüğü ve kendi lehine olan dengeyi kuramaması durumunda Ortadoğu’da, özellikle de Suriye, Irak ve İsrail’de gerginlik ve iç çatışmaların artacak, Doğu Akdeniz’deki doğalgaz ve petrol çıkarımı ise beklenenin çok altında, hatta asgari düzeyde kalacaktır.

İsrail’in Türkiye ile yan yana olmak yerine karşı karşıya olması İsrail için bölgesel bir kayıptır. İsrail’in bölgede Türkiye’den başka güvenebileceği kalıcı ve istikrarlı bir ülke olmadığını söylemek yanlış olmaz. An itibarı ile Leviathan ve Delek bölgelerinden çıkarılan doğalgazın Türkiye üzerinden Avrupa Birliğine gönderilmesi anlaşması yapılmış durumdayken, Türkiye’nin dışlandığı göstermelik Leviathan-Kıbrıs-Yunanistan boru hattı projesi, maliyet ve deniz dibi koşulları nedeni ile rafa kaldırılmıştır. /DW, 2018)

Batı Bloku'nun günümüz itibarı ile belirlediği hedeflerine de bir göz atacak olursak, ABD, Ortadoğu, Kıbrıs, Türkiye ekseninde bugün yaşananları yerlerine oturtmamız daha kolay olacaktır; (EU Policies, 2018)

- 1- Batı Blokunun varlığının, ekonomik ve askeri etkinliğinin Doğu Akdeniz'de arttırılması,
- 2- Mevcut ve eski bölgesel ittifakların sağlamlaştırılması ve genişletilmesi,
- 3- Doğu Akdeniz'den çıkarılacak doğalgaz ve petrolün Batı Bloku'nun denetiminde ve güvenli bir şekilde Avrupa'ya ulaştırılması,
- 4- Rusya'nın bölgedeki ekonomik ve askeri varlığı ile etkinliğinin olası en asgari düzeye indirilmesi,
- 5- Türkiye'nin Kıbrıs adasından çıkarılarak Doğu Akdeniz ile ilişkisinin kesilmesi,
- 6- Birleştirilmiş Kıbrıs'ın savunmasının ve güvenliğinin AB tarafından üstlenilmesi,
- 7- Birleştirilmiş Kıbrıs'ın NATO üyesi yapılarak Batı Bloku sistemi içine alınması,
- 8- Rusya'nın ada ile olan tüm ekonomik ve askeri bağlarının koparılması, stratejik ilişkisinin kesilerek adadan tamamen çıkarılması,
- 9- Birleştirilmiş Kıbrıs'ın AB üyesi olması nedeni ile Münhasır Ekonomik Bölgesi içinde AB'nin ve ABD'nin tek söz sahibi olmasının gerçekleştirilmesi.

KAYNAKÇA

1. ABLOS - Advisory Board on Law of the Sea. (2006). *A Manual On Technical Aspects Of The United Nations Convention On The Law Of The Sea – 1982*. Monaco: Advisory Board on Law of the Sea. 6 Eylül 2018 tarihinde alıntı yapılan site; https://www.gc.noaa.gov/documents/gcil_iho_tech_aspects_los.pdf
2. Chrysostomou, Annette. (2017). Quadrilateral energy meeting taking place on Tuesday, MoU expected. 4.12.2017, Cyprus Mail. Nicosia: Cyprus Mail Company Ltd. 1 Eylül tarihinde alıntı yapılan site; <https://cyprus-mail.com/2017/12/04/quadrilateral-energy-meeting-taking-place-tuesday-mou-expected/>
3. Çeviköz, Ünal. (2017). *EU-Turkey relations: the beginning of the end?*. European Council on Foreign Affairs. Brussels: ECFR Council; 2 Eylül 2018 tarihinde alıntı yapılan site; https://www.ecfr.eu/article/essay_eu_turkey_relations_the_beginning_of_the_end_7226
4. DW, Dünya. (2018). *İsrail, Yunanistan ve Kıbrıs işbirliğini derinleştiriyor*. 08.05.2018, Deutsche Welle. Bonn: Deutsche Welle Türkçe, 2 Eylül 2018 tarihinde alıntı yapılan site; <https://www.dw.com/tr/israil-yunanistan-ve-k%C4%B1br%C4%B1s-i-%C5%9Fbirli%C4%9Fini-derinle%C5%9Ftiriyor/a-43706717>
5. EIP. (2018). *Energy and politics in the Eastern Mediterranean*. News and Events. Brussels: European Institute of People. 14 Ağustos 2018 tarihinde alıntı yapılan site; <http://eip.org/en/news-events/energy-and-politics-eastern-mediterranean>
6. Ellinas, Charles. (2017). *Turkey False claims on Cyprus exclusive economic zone (EEZ)*. Limassol: Maritime Cyprus International Maritime News Form. July 25, 2017; 1 Ağustos 2018 tarihinde alıntı yapılan site; <https://maritimecyprus.com/2017/07/25/turkey-false-claims-on-cyprus-exclusive-economic-zone-eez/>
7. EU law and publications. (2003). *Protocol No 10 on Cyprus - 12003T/Pro/10*. Official Journal L 236, 23/09/2003 P. 0955 – 0955. EUROPA, EU law and publications, EUR-Lex, 12003T/PRO/10 – EN. Athens: EU Centre. 9 Eylül 2018 tarihinde alıntı yapılan site; <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A12003T%2FPRO%2F10>
8. EU Official Site. (2018). *European Union External Action (PESCO)-Fact Sheet*. 28.6.2018. Bruxelles: European Union HQ. 7 Eylül tarihinde alıntı yapılan site; https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-Homepage/34226/permanent-structured-cooperation-pesco-factsheet_en
9. EU Policies, information and services. (2018). *Gas and oil supply routes*. Regulation on guidelines for trans-European energy infrastructure ((EU) 347/2013). Belgium: EU HQ; 30 Ağustos 2018 tarihinde alıntı yapılan site; <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/imports-and-secure-supplies/gas-and-oil-supply-routes>
10. Gündem Kıbrıs. (2018). *Fransa ile olan anlaşmada MEB de var*. 13.03.2018, Gündem Kıbrıs. Gazimağusa: Gündem Kıbrıs Gazetesi. 30 Ağustos tarihinde alıntı yapılan site; <https://www.gundemkibris.com/rum-basini/fransa-ile-olan-anlasmada-meb-de-var-h242364.html>

11. Hill, R. Christopher. (2018). *What Does the US Want in Syria?*. 19.02.2018, Project Syndicate. Polonya: Project Syndicate, Kopalnia; 14 Ağustos tarihinde alıntı yapılan site; <https://www.project-syndicate.org/commentary/trump-incomprehensible-syria-policy-by-christopher-r-hill-2018-02?barrier=accesspaylog>
12. İncekaya, Gülsüm. (2018). *Türkiye, Doğu Akdeniz için stratejik plan yapmak zorunda*. 5 Haziran 2018, Ata Atun Röportajı. Ankara: Anadolu Ajansı. 6 Haziran 2018 tarihinde alıntı yapılan site; <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-dogu-akdeniz-icin-stratejik-plan-yapmak-zorunda/1165972>
13. Karbuz, Sohbet. (2017). *Avrupa Birliği gaz arz güvenliğine en büyük tehdit*. 3 Şubat 2017. Petrotürk. İstanbul: Balkan Gazetecilik Yayıncılık Matbaacılık San. ve Tic. A.Ş.; 11 Eylül tarihinde alıntı yapılan site; <http://petroturk.com/makale/avrupa-birligi-gaz-arz-guvenligine-en-buyuk-tehdit>
14. Kızıldağ, Polat. (2012). *Kıbrıs'ın Güncel Jeopolitiği Bağlamında Fransa-GKRY Askeri İşbirliği Anlaşmasının Boyutları*. 23.01.2012, UIPortal. İstanbul: Uluslararası İlişkiler Araştırma ve Tartışma Platformu. 10 Eylül tarihinde alıntı yapılan site; <http://www.uiportal.net/kibrisin-guncel-jeopolitigi-baglaminda-fransa-gkry-askeri-isbirligi-anlasmasin-in-boyutlari.html>
15. Melakopides, Costas. (2017). *On the "Special" Nature of the Russia–Cyprus Relationship*. 20.06.2017, Cyprus Mail. Nicosia: Cyprus Mail Company Ltd. 8 Eylül 2018 tarihinde alıntı yapılan site: https://cyprus-mail.com/2018/06/07/our-view-cyprus-wont-upset-relations-with-russia-to-join-nato__trashed-2/
16. Noi, Aylin Ünver. (2018). *ANALYSIS - Gas for peace or war in eastern Mediterranean?*. 15.03.2018, Anadolu Ajansı. Ankara: Anadolu Ajansı; 1 Eylül 2018 tarihinde alıntı yapılan site; <https://www.aa.com.tr/en/analysis-news/analysis-gas-for-peace-or-war-in-eastern-mediterranean/1089967>
17. Nuechterlein, Donald. (2018). *Is Syria a Vital U.S. Interest? Like JFK and Bush, Trump faces hard choice*. 04.03.2018, The News and Advance. Virginia: newsadvance.com, 101 Wyndale Drive; 1 Eylül tarihinde alıntı yapılan site; https://www.newsadvance.com/opinion/columnists/nuechterlein_don/is-syria-a-vital-u-s-interest/article_0500d93a-1e66-11e8-8540-03f1041582d7.html
18. Pakhomov, Nikolay. (2018). *What Does Russia Really Want in Syria?*. 18.11.2015, The National Interest. Washington: Center for the National interest. 29 Ağustos 2018 tarihinde alıntı yapılan site: <https://nationalinterest.org/feature/what-does-russia-really-want-syria-14375>
19. Rodriguez, Cristian Ariel. (2018). *What are the interests of the US in Syria?*. California: Quora, Mountain View; 3 Eylül tarihinde alıntı yapılan site; <https://www.quora.com/What-are-the-interests-of-the-US-in-Syria>
20. Ruhluel, Ali. (2018). *Anastasiadis: Kıbrıs müzakerelerinin yeniden başlaması şimdilik imkansız*. 28.2.2018. İstanbul: DHA; 13 Eylül tarihinde alıntı yapılan site; <https://www.dha.com.tr/dunya/anastasiadis-kibris-muzakerelerinin-yeniden-baslamasi-simdilik-imkansiz/haber-1566961>
21. Sabah Gazetesi. (2015). *Güney Kıbrıs ve Rusya'dan donanma anlaşması*; 26.2.2015. İstanbul: Sabah Gazetesi; 13 Eylül tarihinde alıntı yapılan site; <https://www.sabah.com.tr/dunya/2015/02/26/guney-kibris-ve-rusyadan-donanma-anlasmasi>
22. Taylor, Adam. (2017). *Bashar al-Assad says relations between Syria and China are 'on the rise'*. 12.03.2017, The Washington Post. Washington: The Washington Post; 14 Eylül 2018 tarihinde alıntı yapılan site; https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2017/03/12/bashar-al-assad-says-relations-between-syria-and-china-are-on-the-rise/?noredirect=on&utm_term=.a5bad3d760a0
23. Trenin, Dimitri. (2017). *Putin's Plan for Syria*. 13.12.2017, Foreign Affairs. Published by the Council on Foreign Relations. Florida: Foreign Affairs; 14 Eylül 2018 tarihinde alıntı yapılan site: <https://www.foreignaffairs.com/articles/syria/2017-12-13/putins-plan-syria>
24. Varlı, İbrahim. (2018). *Kıbrıs ve Doğu Akdeniz gazı nasıl paylaşılacak? Doğu Akdeniz'de enerji savaşları*. 14.02.2018. İstanbul: Birgün Yayıncılık ve İletişim Ticaret A.Ş.; 14 Eylül tarihinde alıntı yapılan site; <https://www.birgun.net/haber-detay/kibris-ve-dogu-akdeniz-gazi-nasil-paylasilacak-dogu-akdeniz-de-enerji-savaslari-204256.html>

<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2018; Cilt: 10/YAZ, Sayı: 39
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed, Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2018; Volume: 10/SUMMER, Issue: 39
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(2)

Dr. Öğr. Üyesi Belgin PEKPELVAN*

NAKKAŞ OSMAN ÜSLÛBUNDA BİÇİM VE KOMPOZİSYON ANLAYIŞI **FORM AND COMPOSITION UNDERSTANDING ON THE MURALIST OSMAN'S STYLE**

ÖZ

Çağdaş olan nakkaşları üslûbuyla etkileyen, titiz ve temiz çalışmalarıyla öne çıkan Nakkaş Osman, klâsik dönem Osmanlı minyatür üslûbunun da belirleyicisi olmuştur. Makalede, Nakkaş Osman'a özgü üslûp özellikleri hakkında daha kesin bilgiye ulaşmak amacıyla, kendisine atfedilmiş olan minyatürler yazılı kaynaklardan tespit edilmiş ve bu minyatürler konu, biçim ve kompozisyon açısından incelenmiştir.

Klâsik olanı bilmek ve onun kuralları çerçevesinde yeni tasarımlar oluşturmak, günümüz minyatürlerinde yozlaşmanın önlenmesi ve geleneğimizin devamlılığı açısından önem taşımaktadır. Makalenin amacı, klâsik dönem Osmanlı minyatür üslûbunun biçimlendirme ve kompozisyon anlayışının tanıtılmasına katkıda bulunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Nakkaş Osman, Klâsik, Osmanlı, Minyatür, Kompozisyon.

ABSTRACT

Muralist Osman who impressed other muralists of the period with his style and was prominent with his meticulous and clean artworks had also become a determinant of the Ottoman miniature style of the classical period. On the Article, in order to reach more precise knowledge about the features of Muralist Osman's specific style, the miniatures attributed to him were determined from written sources and such miniatures were examined in terms of subject, form and composition.

Knowing the classics and creating new designs based on these rules are important for the prevention of the degeneration of today's miniatures and the continuity of our tradition. The aim of the essay is to contribute to the introduction of the form and composition of the classical Ottoman miniature style.

Keywords: Muralist Osman, Classic, Ottoman, Miniature, Composition.

GİRİŞ

Osmanlı minyatürünün yabancı etkilerden sıyrıldığı ve kendisine has özellikler kazandığı dönem, Osmanlı minyatürünün klâsik dönemi olarak adlandırılır. Nakkaş Osman başta olmak üzere Ali Bey, Mehmet Bey, Veli Can, Molla Tiflisi, Mehmet Bursavî, Mehmed bin Haydar ve Lütfü Abdullah bu dönemin önemli sanatçılarıdır.

Makalede, klâsik dönem Osmanlı minyatür sanatının kapsamı, Nakkaş Osman'ın sarayda nakkaşbaşı olarak görev yapmış olduğu yıllarla sınırlandırılmıştır. Çünkü Nakkaş Osman, gereksiz bütün süslemelerden uzak duran, metne sıkı sıkıya bağlı, gözleme dayalı, görsel anlatımı yüksek yeni bir üslûbun yaratıcısı ve uygulayıcısıdır. Gerek Nakkaş Osman'ın kendisi, gerekse başında bulunduğu nakkaşlar topluluğu tarafından ortak bir üslûp çerçevesinde oluşturulan eserlerde karşımıza çıkan bu özellikler, kendisinden sonra gelen sanatçılara da yön vermiştir. Nakkaş Osman'dan sonra klâsik dönem Osmanlı minyatür üslûbunda değişimler yaşanmış, minyatürlere farklı biçim ve kompozisyon anlayışları hâkim olmaya başlamıştır.

Makalede, Nakkaş Osman'ın başkanlığında yapılmış belli başlı eserler tanıtılmış ve kendisine atfedilmiş olan minyatürlere örnekler sunulmuştur. Eserlerde izlenen üslûp özellikleri temel alınarak, dönemin biçimlendirme ve kompozisyon anlayışı çözümlenmeye çalışılmıştır. Klâsik dönem Osmanlı minyatüründe hâkim olan temel fikrin anlaşılabilmesi için, minyatürlere konularına göre; Portre ve çok figürlü çalışmalar – Sefer, kuşatma ve savaş sahneleri - Mimari Mekân Tasarımları – Topografik çalışmalar başlıkları altında gruplandırılmıştır. Gruplarda işlenen konular ile biçimler arasındaki bağlantılar çözülmeye çalışılmıştır. Örnek seçilen minyatürlere doku, renk, ölçü, ton değeri, aralık ve yön gibi tasar öğeleri açısından ele alınarak, resim ve çizimler eşliğinde incelenmiştir.

1. Nakkaş Osman'ın Sanat Hayatı

Nakkaş Osman'ın ismine ilk defa 974/1566 tarihli ehl-i hiref maaş defterinde rastlanmaktadır³. Serpil Bağcı, Filiz Çağman, Günsel Renda ve Zeren Tanındı Osmanlı resim sanatını ele aldıkları çalışmalarında, Nakkaş Osman'ın kişisel üslûbunun ön örneklerinin Ârifî'nin 1558 tarihinde yazdığı Süleymânâme adlı eserlerdeki bazı minyatürlere görüldüğüne dikkat çekerek, Nakkaş Osman'ın Batı topraklarından gelmiş olması muhtemel bir sanatçının yanında yetişmiş olabileceği sonucuna varmışlardır. Onlara göre, 1559-1565 yılları arasında saray nakkaşhanesine giren Nakkaş Osman'ın ismine 1597 tarihinden sonra hiç bir belgede rastlanmamış olması, onun bu tarihten sonra ölmüş olabileceğini düşündürmektedir.⁴

Nakkaş Osman, Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatının son yılında (1520-1566), ardından II. Selim (1566-1574) ve III. Murad'ın saltanat yıllarında (1574-1595) ve son olarak da III. Mehmed'in saltanat yılları başında (1595-1603) saray için eserler vermiş bir sanatçıdır. Üslûbunun belirginleşmeye başladığı meşk tarzında yapılmış olan ilk minyatürleri, Şerif Ahmidî'nin Türkçeye çevirdiği Şehnâme-i Firdevsî kopyalarından birisi olan Tercüme-i Şehnâme (1560 civ. TSM, H.1522) ve İranlı şair Sa'dî'nin Gülistân adlı eserinin 1565 tarihli (WFGA, F. 1949.2) kopyasıdır.⁵

II. Selim ve III. Murad'ın sanat hamiliğini yaptığı yıllar minyatür sanatının en parlak dönemidir. 1569 tarihinde saray şehnâmeciliğine Seyyid Lokman'ın getirilmesi ve Nakkaş Osman'ın nakkaşlar, mücellidler, kâtiplerden oluşan bir ekibe seçilmesiyle minyatür sanatında yeni bir dönem başlamıştır.⁶ Seyyid Lokman ve Nakkaş Osman birlikteliği III. Mehmed'in saltanatının başlarına kadar sürmüş ve onun üslûbu bu dönemde yapılan hemen hemen bütün minyatürlere egemen olmuştur. Sûrnâme-i Hümayûn'u kaleme alan Divan kâtibi İntizâmî, Nakkaş Osman'ın Hersek sancağının Foça kasabasından olduğunu, kendisinin özel bir atölyesinin

³ Atasoy, N. (1999). “Tarih Konulu Minyatürlerin Usta Nakkaşı Osman”, Sanat Dünyamız, Sayı:73, 213-221, s.214. (Başbakanlık Arşivi Maliyeden Müdevver 6196, 34.)

⁴ Bağcı, S. vd. (2006). Osmanlı Resim Sanatı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, (Editör: Serpil Bağcı), İstanbul 2006, s.111,155. Ayrıca Bkz. Çağman, F. (2003). “Minyatür”, Osmanlı Uygarlığı 2, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, (Editörler: Halil İnalıcık ve Günsel Renda), İstanbul, 893-931, s.903.

⁵ Bağcı. vd., a.g.e., s.112-115.

⁶ Bağcı. vd., a.g.e., s.116. ; Çağman, F. (1973). “Şahname-i Selim Han ve Minyatürleri”, Sanat Tarihi Yıllığı V, İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 411-442, s. 413.

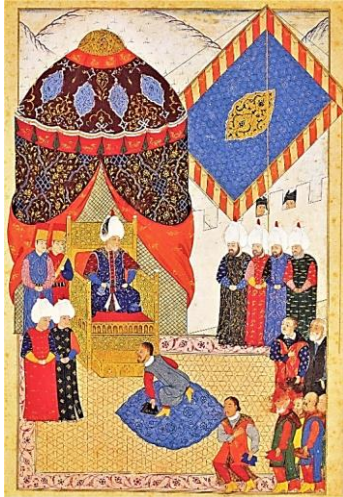
(kârhane) bulunduğunu, musavvirliğinin yanı sıra mürekkep ve duvar resminde de usta olduğunu yazmaktadır.⁷ Gelibolu'lu Mustafa Ali, Menakib-i Hünerveran adlı eserinde Osman'a övgüler sunmaktadır⁸. Aynı şekilde, Stchoukine, Sigetvârname'deki tasvirleri yapan nakkaşı, 16. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan yeni bir üslûbun temsilcisi olarak kabul etmektedir⁹.

2. Nakkaş Osman Üslûbunun Görüldüğü Belli Başlı Eserler ve Kendisine Atfedilen Minyatürlerden Örnekler

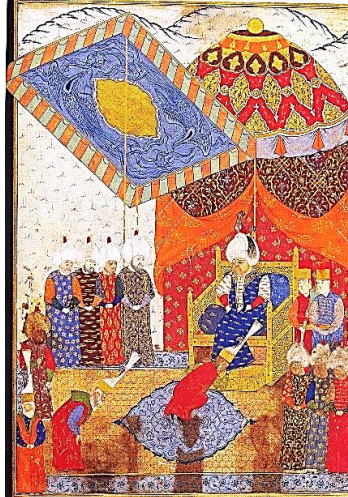
Makalede, Nakkaş Osman'ın üslûbunun doğru bir şekilde çözümlenebilmesi için, öncelikle kendisine atfedilmiş minyatürlerin incelenmesi gerektiği düşünülmüştür.

2.1. Nüzhet-i Esrârü'l-ahbâr der-sefer-i Sigetvâr (Nüzhetü'l-esrâr)

Ahmed Feridun'un (Ölm. 1582-83) kaleme aldığı, 1568-1569 tarihli ve Topkapı Sarayı H 1339 da kayıtlı olan eser, Kanunî Sultan Süleyman'ın Zigetvar Seferi'ni (1566), ölümünü ve Sultan II. Selim'in tahta çıkışını anlatan bir tarih kitabıdır. Nakkaş Osman'ın minyatürlerini yaptığı ilk eserlerden biri olarak kabul edilir.¹⁰ Eserin y.16b sayfasında yer alan Sultan Süleyman'ın Erdel vassal prensi Janos Zigismond'u kabulü sahnesi ve y. 110b-111a sayfasında yer alan Sultan II. Selim'in Belgrad'da cülusu minyatürleri Nakkaş Osman'a atfedilmektedir¹¹. (Resim 1 ve 2)

Resim 1: Sultan Süleyman'ın Janos Zigismond'u Kabulü¹².

Resim 2: Sultan II. Selim'in Belgrad'da Cülusu¹³.

Resim 3: Sultan III. Murad'ın Portresi¹⁴.

⁷ Bağcı, vd., a.g.e., s.111,143. ; Çağman (2003), a.g.m., s.911.

⁸ Yetkin, S. K. (1984). İslâm Ülkelerinde Sanat, Cem Yayınevi, İstanbul, s.205.

⁹ Parlador, Ş. (2007). "Sigetvar Seferi Tarihi ve Nakkaş Osman", Sanat Tarihi Dergisi, Sayı XVI/1, 67-108, s.69.

¹⁰ Bağcı, vd., a.g.e., s.111. ; Çağman, F. ve Tanındı, Z. (1979). Topkapı Sarayı Müzesi İslam Minyatürleri, Tercüman Sanat ve Kültür Yayınları:1, İstanbul, s.59. ; Mahir, B. (2005). Osmanlı Minyatür Sanatı, Kabcacı Yayınları, İstanbul, s.96. Şebnem Parlador, Ahmed Feridun'un (Ölm. 1583) yazdığı eserin 20 adet minyatürünün Nakkaş Osman'a ait olabileceğini, dönemin farklı eserlerinde yer alan ve Nakkaş Osman'a atfedilen minyatürlerle karşılaştırarak, ortaya koymaya çalışmıştır. Parlador, a.g.m., s.68,70,81.

¹¹ Capellen, J. M. ve Bağcı, S. (2000). "İhtişam Çağı", Padişahın Portresi- Tesavir-i Âli Osman, T. İş Bankası Yayınları, (Yayın Yönetmeni: Semih Kangel), İstanbul, 96-133, s.129. ve Bağcı, S. (2000). "Elyazmalarından Albümlere-III. Mehmed", Padişahın Portresi-Tesavir-i Âli Osman, T. İş Bankası Yayınları, (Yayın Yönetmeni: Semih Kangel), İstanbul, 216-295, s.232.

¹² Nüzhet-i Esrârü'l-ahbâr der-sefer-i Sigetvâr, TSM H 1339, y.16b. Çağman (2003), a.g.m., s.902, res.559.

¹³ Nüzhet-i Esrârü'l-ahbâr der-sefer-i Sigetvâr, TSM H 1339, y.111a. And, M. (2002). Osmanlı Tasvir Sanatları:1 Minyatür, T.İş Bankası Yayınları, İstanbul, s.183.

¹⁴ Kıyâfetü'l-insâniye fi şemâ'ilü'l-osmâniye, TSM H 1563, y.73a, Bağcı, vd., a.g.e., s. 129, res.93.

2.2. Kıyâfetü'l-insâniye fi şemâ'ilü'l-osmâniye (Şemâ'ilnâme)

Seyyid Lokman (Lokman b. Seyyid Huseyn al-Âşûri al-Urmevî) (Ölm.1601) tarafından kaleme alınan ve 1579 tarihinde tamamlanan, TSM H 1563 de kayıtlı olan eserde, Osman Gazi'den III. Murad'a kadar olan on iki Osmanlı sultanının portreleri ve kıyafetleri ele alınmaktadır. Eserdeki minyatürlerin Nakkaş Osman tarafından yapıldığı düşünülmektedir. Ali Nakkaş tarafından yapılan nüshası İÜK T 6087 de kayıtlıdır.¹⁵ Şemâ'ilnâme'de yer alan Sultan III. Murad minyatürü (y.73a) Nakkaş Osman'a atfedilmektedir¹⁶. (Resim 3)

2.3. Zafernâme (Tarih-i Sultan Süleyman)

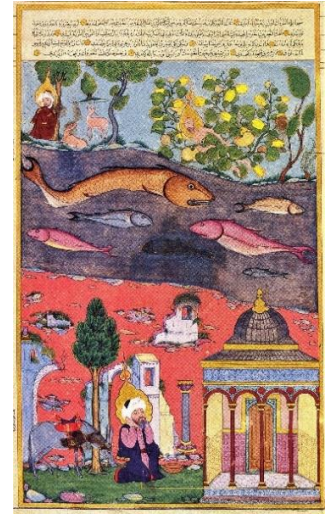
Saray şehnâmecisi Seyyid Lokman, Ahmet Feridun Bey'in kaleme aldığı Zigetvar tarihini, Farsça ve manzum olarak tamamlamış ve adını "Zafernâme" koymuştur. 1579 tarihli ve DCBL T 413 de kayıtlı olan eserde Kanunî Sultan Süleyman'ın saltanatının son yılları, ölümü, dönemin önemli sefer ve zaferleri anlatılmaktadır. Zafernâme'nin minyatürleri Nakkaş Osman ve Ali'nin üslûbunu yansıtmakta olup, y.28a sayfasında bulunan Malta Adası'nın kuşatılması sahnesi Nakkaş Osman'a atfedilmektedir.¹⁷ (Resim 4)

Resim 4: Malta Adası'nın Kuşatılması¹⁸.

Resim 5: Nuh Tufanı¹⁹.

Resim 6: Yunus, Yeremya ve Uzeyr Peygamberler²⁰.

2.4. Şehnâme-i Selîm Hân

Seyyid Lokman tarafından Farsça ve manzum olarak kaleme alınan, 1581 tarihli ve TSM A 3595 kayıtlı olan eser, hattat İlyâs Kâtip tarafından yazılmıştır. Eserde, Sultan II. Selim'in cülusundan ölümüne kadar geçen olaylar anlatılmaktadır. Filiz Çağman arşiv belgelerine dayanarak, eserin mevcut olan 43 minyatürünün Osman ve kayınbiraderi Ali tarafından yapıldığını belirtmektedir.²¹ Eserin y.26b sayfası Nakkaş

¹⁵ Çağman ve Tanındı, a.g.e., s.60.

¹⁶ Bağcı, S. (2000). "El Yazmalarından Albümlere-III. Mehmed", Padişahın Portresi-Tesavir-i Âli Osman, T. İş Bankası Yayınları, (Yayın Yönetmeni: Semih Kangal), İstanbul, 216-295, s.259.

¹⁷ Bağcı, vd., a.g.e., s.119. ; Çağman, F. (2000 a) "İstanbul Sarayının Yorumu: Üstad Osman ve Dizisi", Padişahın Portresi- Tesavir-i Âli Osman, T. İş Bankası Yayınları, (Yayın Yönetmeni: Semih Kangal), İstanbul, 164-187, s.164. ; Mahir, a.g.e., s.57.

¹⁸ Zafernâme, DCBL T 413, y.28a, Bağcı. vd., a.g.e., s.118, res.80.

¹⁹ Zübdetü't-tevârih, TİEM 1973, y.23b. Bağcı. vd., a.g.e., s.134, res.97.

²⁰ Zübdetü't-tevârih, TİEM 1973, y.38a. Bağcı. vd., a.g.e., s.135, res.98.

²¹ Çağman, F. (1982). "Anadolu Türk Minyatürü", Anadolu Uygarlıkları- Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi, Cilt 5, Görsel Yayınlar, İstanbul, 930-951, s.940. ; Çağman ve Tanındı, a.g.e., s.60.

Osman'ın kişisel üslubunu yansıtmaktadır²². Aynı eserin y.9a, y.55b ve y.145a sayfalarındaki minyatürler Nakkaş Osman'a atfedilmektedir²³.

2.5. Şehinşâhnâme I (Şehinşâhnâme-i Murad-ı Sâlis)

Seyyid Lokman tarafından Farsça ve manzum olarak kaleme alınan, İÜK F 1404 de kayıtlı olan eser, hattat Alâaddin Mansûr Şîrâzî eliyle nestalik hatla yazılmış, 1581 tarihinde tamamlanmıştır. Sultan III. Murad'ın saltanatının 1574-1580 yılları arasını anlatan bu eserde yer alan 58 minyatürün, Nakkaş Osman ve onun başkanlığındaki bir kaç sanatçı tarafından yapıldığı düşünülmektedir.²⁴ Şehinşâhnâme'nin y.11b-12a sayfalarında yer alan minyatürler Nakkaş Osman'a atfedilmiştir²⁵.

2.6. Şehinşâhnâme II (Şehinşâhnâme-i Murad-ı Sâlis)

Seyyid Lokman'ın kaleme aldığı ve 1592 yılında yazımını bitirdiği, TSM B 200 de kayıtlı eserin tamamlanması 1597-1598 yıllarına rastlamaktadır. Sultan III. Murad'ın saltanatının 1580-1584 yılları arasındaki olayları ele alan Şehinşâhnâme'nin minyatürlerinde, figür biçimlendirmeleri ve renklendirme açısından Nakkaş Osman'ın anlayışı devam etmektedir. Ancak, kompozisyonlarda fazla sayıda figüre yer verilmesi, özensiz fırça kullanımı, mimari yapılarda yön yanlışlıkları ve karşılıklı sayfalarda konunun devam etmemesi gibi özellikler, bu eserde Osman'ın doğrudan yaptığı bir minyatürünün olmadığını düşündürmektedir.²⁶

2.7. Zübdetü't-Tevârih

Tomar-ı Hümayûn isimli rulo şeklindeki metnin kaleme alınmasına Ârifî (Ölm. 1549) ile başlanmış, Eflâtûn Şirvanî (Ölm.1566) ile devam edilmiştir. Seyyid Lokman tarafından tamamlanarak kitap haline getirilen eserin ismi Zübdetü't-Tevârih (TİEM T 1973) olarak değiştirilmiş ve III. Murad'a sunulmuştur²⁷. Peygamberler tarihini de içine alan bu İslâm tarihinin, TSM H 1321 ve DCB T 414 de kayıtlı kopyaları bulunmaktadır. Her üç eser de 1583 tarihinde tamamlanmıştır.²⁸ Günsel Renda, TİEM T 1973 de kayıtlı eserdeki sultan portrelerinin Nakkaş Osman tarafından hazırlanmış olabileceğini belirtmektedir²⁹. Hz. Nuh'un gemisi (23b), Yunus, Yeremya ve Uzeyr peygamberlerin öyküsü (y.38a), Hz. Elyesa ve Ezekiye'nin öykülerinin minyatürleri (y.35a) Nakkaş Osman'a atfedilmektedir³⁰. (Resim 5 ve 6)

2.8. Hünernâme I

Seyyid Lokman tarafından Türkçe olarak yazılan ve 1584 tarihinde tamamlanan, TSM H 1523 de kayıtlı eserde, Osman Gazi'den başlayarak Yavuz Sultan Selim'in saltanatının sonuna kadar olan ilk dokuz sultanın cülûs törenleri, imar faaliyetleri, adalet anlayışları ve hüneleri anlatılmaktadır.³¹ Eserin y.158b-159a sayfalarındaki İstanbul minyatürleri ile y.121a da yer alan minyatür Nakkaş Osman'a atfedilmektedir³². (Resim 7 ve 8)

²² Mahir, a.g.e., s.115.

²³ Çağman (2003), a.g.m., s.903-904, res.560-561. ve Bağcı. vd., a.g.e., s.123, res.85.

²⁴ Bağcı. vd., a.g.e., s.124. ; Çağman ve Tanındı, a.g.e., s.62.

²⁵ Mahir, a.g.e., s.115.

²⁶ Bağcı. vd., a.g.e., s.152,155. Banu Mahir, III. Mehmed'e sunulan bu cildin minyatürlerinin 1592-1597 yılları arasında Nakkaş Osman'ın başkanlığındaki nakkaşlarca yapılmış olduğunu belirtmektedir. Banu Mahir, a.g.e., s.57-58.

²⁷ Bağcı. vd., a.g.e., s.131-132. ; Çağman (2003), a.g.m., s.906.

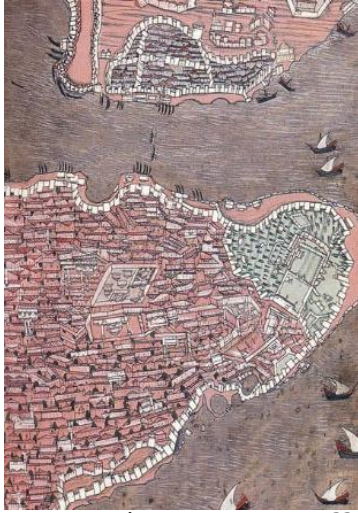
²⁸ Tanındı, Z. (1996). Türk Minyatür Sanatı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, s.39.

²⁹ Renda, G. (1977). "İstanbul Türk İslâm Eserleri Müzesi'ndeki Zübdet-üt Tevarih'in Minyatürleri, Sanat, Sayı: 7, Haziran, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 58-67, s.67.

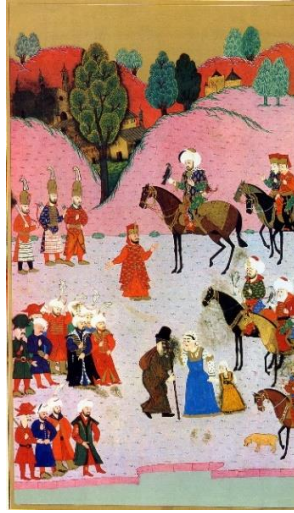
³⁰ Renda, a.g.m., s.66.

³¹ Çağman (2003), a.g.m., s.909.

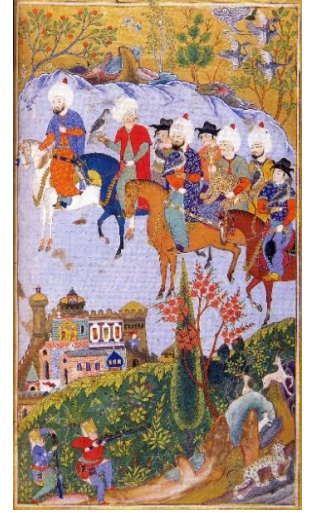
³² Bağcı. vd., a.g.e., s.142, res.105. ve Çağman (2003), a.g.m., s.911, res.568.

Resim 7: İstanbul (Detay)³³.

Resim 8: Çelebi Sultan Mehmed'in Eflâk Seferi, Bal Çalanlar³⁴.

Resim 9: Kanunî Sultan Süleyman'ın Avlanması³⁵.

2.9. Hünernâme II

Seyyid Lokman'ın yer yer manzum edebi bir Türkçe ile kaleme aldığı, 1589 tarihli ve TSM H.1524 kayıtlı olan eserde, Kanuni Sultan Süleyman'ın imar faaliyetleri, adalet anlayışı, cesareti, merhameti, cömertliği ve okçuluk, avcılık, at binme alanlarındaki hünerleri anlatılmaktadır. 1589 tarihinde III. Murad'a takdim edilen eserde 65 minyatür bulunmaktadır. Şehnâmecî Seyyid Lokman'ın metnin son sayfasında Nakkaş Osman'dan övgüyle bahsetmesi, bu cildin tasvirlerinin Nakkaş Osman'ın yönetiminde yapıldığını göstermektedir.³⁶ Eserin y. 40a, 52b-53a, 276a, 278a, 294a minyatürleri ile y.256b sayfasındaki minyatür Nakkaş Osman'a atfedilmektedir³⁷. (Resim 9 ve 10)

2.10. Sûrnâme-i Hümayûn

İntizâmî'nin kaleme aldığı, 1588 tarihli ve TSM H 1344 de kayıtlı olan eserde, Sultan III. Murad'ın şehzadesi Mehmed'in 1582 yılında yapılan ve 52 gün süren sünnet düğünü şenlikleri anlatılmaktadır. Eserin 427 minyatürlü sayfası günümüze kadar gelebilmiştir. Minyatürler Nakkaş Osman ve yönetimindeki on üç nakkaş tarafından yapılmıştır.³⁸ (Resim 11)

Hız. Muhammed'in hayatını, mucizelerini ve onun ölümüne kadar olan İslâm tarihini anlatan Siyer-i Nebî adlı eserde de Nakkaş Osman'ın üslubunda yapılmış minyatürlere rastlanmaktadır. Sultan III. Murad döneminde (1574-1595) yazımı tamamlanan ve minyatürlerinin yapımına başlanan eser, 1595 yılı Ağustos ayında tamamlanarak III. Mehmed'e (1595-1603) sunulmuştur. Altı ciltten oluşan eserin beşinci cildi kayıptır. Zeren Tanındı, üslûp özelliklerine dayanarak, ikinci cildin yedi (TSM H 1222), üçüncü cildin sekiz (NYPL Spencer Coll.), dördüncü cildin on yedi (DCBL T 419 ve kopya nüshası TIEM T 1974) ve altıncı cildin altı (TSM H 1223) minyatürünü Nakkaş Osman'a atfetmektedir.³⁹

³³ Hünernâme I, TSM H 1523, y. 158b-159a. And, a.g.e., s.330.

³⁴ Hünernâme I, TSM H 1523, y.121a. Anafarta, N. (1969). Hünernâme Minyatürleri ve Sanatçıları, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, s.11, res.11.

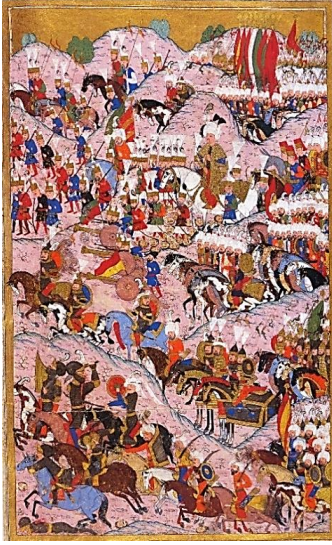
³⁵ Hünernâme II, TSM H 1524, y.53a. Çağman (2003), a.g.m., s.913, res.570.

³⁶ Çağman ve Tanındı, a.g.e., s.61. ; Bağcı. vd., a.g.e., s.147-148.

³⁷ Çağman (2003), a.g.m., s.911-915, res. 569-574. ve Mahir, a.g.e., s.147.

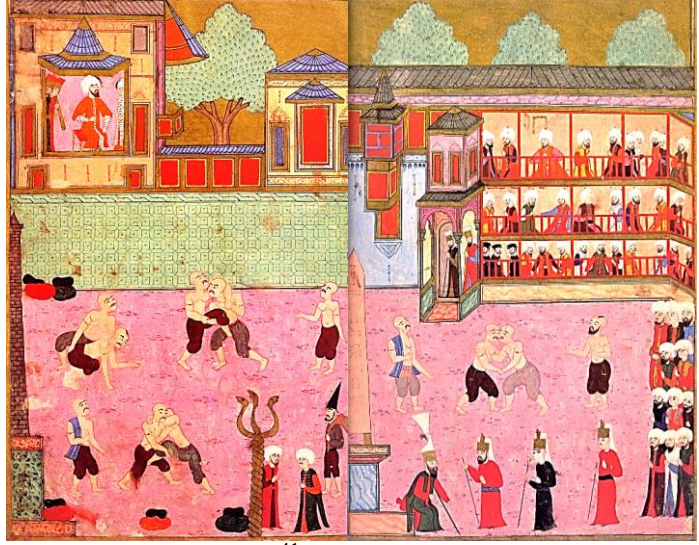
³⁸ Atasoy, N. (1997). 1582 Surname-İ Hümayun- Düğün Kitabı, Editör Ayşe Üçok, Koçbank Yayınları, İstanbul, s.14-15.

³⁹ Tanındı, Z. (1984). Siyer-i Nebî-İslâm Tasvir Sanatında Hz. Muhammed'in Hayatı, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 32-35.

Resim 10: Mohaç

Savaşı⁴⁰.

Resim 11: Güreşçiler⁴¹.

3. Nakkaş Osman Üslûbunda Konu ve Biçim İlişkisi

Nakkaş Osman üslûbunda yapılmış minyatürlerde yer alan temel fikrin anlaşılabilmesi için, minyatürler konularına göre gruplandırılarak, konu ile biçim ilişkisi çözümlenmeye çalışılmıştır

3.1. Portre ve Çok Figürlü Çalışmalar

Nakkaş Osman'ın başkanlığında yapılmış veya onun elinden çıkmış çok figürlü minyatürlerde, insan ve hayvan figürlerinin ölçüleri, birbirlerine olan oranları ve hareketlerinin doğruluğu güçlü bir gözlemin varlığına işaret etmektedir.

Figürlerin donmuş olan hareketlerine karşılık, figür yüzlerinde belli belirsiz yorgunluk, keder ve şaşkınlık ifadelerine yer verilmiş, hafifçe yana kaymış göz bebekleriyle yüzlere anlamlı ifadeler kazandırılmıştır. Figürlerin hareketleri ve bakışları, birbirleriyle iletişim halinde olduklarını göstermektedir. Sefer sırasında yorgunluktan bitap düşmüş, yürümekten çarıkları aşınmış, beli bükülmüş, oturan, yüzlerinde ıstırap ifadesi bulunan figür tipleri, Nakkaş Osman üslûbunun genel özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Osman'a atfedilen minyatürlerdeki figürlerin yüzleri genellikle oval, boyunları zayıftır. Sakalları yumuşak fırça darbeleriyle ustaca taranmıştır. Ellerdeki ayrıntılar ve kıyafetlerdeki ince bezemeler, onun bu işte ne denli usta olduğunun göstergesidir.⁴² Minyatürlerde yer alan kalabalık insan figürleri karşılaştırmalı incelendiğinde, kişiye özgü portre özelliklerinin ağırlık kazandığı görülmektedir. İnsan ve hayvan figürlerini çevreleyen çizgi, hacmi sınırlı bir şekilde ortaya çıkaracak tarzda, inceli-kalın olarak kullanılmıştır. Biçimlerde ılık-gölge uygulanmamış ve biçimlerin gölgeleri yere düşürülmemiştir.

Önemli şahıslar, izleyicinin dikkatini çekmesi ve ilgili kişiye önem verildiğinin gösterilmesi amacıyla, diğerlerine göre biraz daha büyük yapılmıştır. Minyatürlerde işlenen konunun kolay anlaşılabilmesi için, bazen yardımcı sahneler de gerek duyulmuştur. Aynı minyatür yüzeyinde ayrı bölüm halinde düzenlenen bu sembolik sahnelerde, figürler esas figürlere göre oldukça küçük boyutta yapılmıştır. (Resim 6 ve 9)

Nakkaş Osman, padişah portrelerinde gerçeğe uygun betimlemeler yapmaya özen göstermiş, betimlemeleri yapmadan önce araştırmalarda bulunmuştur. Örneğin Osman ve ekibi, Zübdetü't-tevârih ve Hünername minyatürlerine hazırlık olması amacıyla, daha önce yapılmış olan minyatürler ile yabancıların yaptığı tablolar üzerinde gerekli araştırmayı yapmışlar ve bu iki eserin ön çalışması olarak Kıyâfetü'l-insâniye

⁴⁰ Hünername C.II., TSM H 1524, y.256b. Çağman (2003), a.g.m., s.914, res.571.

⁴¹ Sûrnâme-i Hümayûn, TSM H. 1344, y.203b-204a. Atasoy, a.g.e, s.64-65. (Nakkaş Osman başkanlığında yapılmış minyatürlerdir.)

⁴² Bağcı. vd., a.g.e., s.112. ; Renda, a.g.m., s.66.

fi şemâ'ilü'l-osmâniye'yi (Şemâ'ilnâme, 1579) hazırlamışlardır⁴³. Çağdaşı ve daha sonraki sanatçıların eserlerine örnek olan bu portreler $\frac{3}{4}$ görüntüdür. Bağdaş kurmuş, tek dizlerini bükmüş veya diz çökmüş olarak minyatür yüzeyinin merkezine yerleştirilen figürler, bir ellerinde mendil, çiçek veya kitap tutmaktadır. Sultanların portrelerindeki sakal, bıyık, burun, kaş, göz, giysi ve sarıklar metinde anlatılanla birebir örtüşmektedir.⁴⁴ Padişah portreleri uygun oranlar içinde idealize edilmiştir. Hacmi ortaya çıkaran renk modlesi sadece yüzlerde kullanılmış ve figür gövdeleri kâğıttan kesilmiş gibi tek düzleme indirgenmiştir⁴⁵. (Resim 3)

3.2. Sefer, Kuşatma ve Savaş Sahneleri

Nakkaş Osman, Osmanlı minyatürlerinin tarihi belge olma özelliğine sadık kalarak, fethedilen yerin önemini belirtmeye, savaşın zorluğunu anlatmaya, ordunun gücünü ve kuvvetini göstermeye önem vermiştir. Sefer, kuşatma ve savaş sahnelerindeki ordu düzeni ve görevli kişiler, olayın geçtiği yerde bulunan gemiler, toplar, çadırlar ve arazi yapısı minyatürlerde büyük bir gerçekçilikle yansıtılmıştır. (Resim 4) Karmaşaya yer verilmeyen savaş sahnelerinde, savaşın şiddeti ve acımasızlığı küçük birliklerin çatışma sahneleriyle sembolize edilmiştir⁴⁶. (Resim 10) Kalabalık insan gruplarının arkadan gelmekte olduğu izlenimi yaratılmak için, minyatüre giriş yönündeki figürler çerçeve kenarında yarım olarak gösterilmiştir. Sükûn içerisinde durmadan ilerleyen kalabalık figür grupları, âdeta bir tiyatro sahnesine girerek görevlerini yerine getirmekte ve sahneden ayrılmaktadır. (Resim 10)

3.3. Mimari Mekân Tasarımları:

Klâsik dönem Osmanlı minyatürünün mimari mekân çizimlerinde plân, kesit ve cephe teknik resim yöntemleri kullanılmıştır. Binaların ön duvarları kaldırılmış bir başka deyişle, mimari mekânların arakesitleri alınmıştır. Oda, sofa, bahçe ve koridor gibi bölümler, rahatça kavranacak biçimde ve izleyiciye olan yakınlıklarına göre, sayfanın alt kenarından üst kenarına doğru sıralanmıştır. Bu tarz minyatürlerde bazen, binaların yüzeyin tümünü kapladığı ve zemin işlevi yüklendiği görülmektedir⁴⁷.

Mimarının kuşbakışı görünümü olan plân çizimlerinde, külliye'nin veya ana mimari mekânın oturduğu zeminin şekli, gerçek ölçülerinin orantılı şekilde küçültülmüş hâlidir. Plâna göre yerleştirilen bahçe duvarları öne veya arkaya doğru yatırılmış, mimari mekâna ise, çoğunlukla cepheden bakılmıştır. (Resim 7) Yukarıdan bakılmış dere, havuz, ada, deniz ve halılar ile cepheden bakılmış insan ve hayvan figürleri, binalar, çadırlar aynı minyatür yüzeyinde bir arada yer alabilmektedir. (Resim 1-4 ve 6)

Yeryüzü düzlemine gerçekte dik konumda bulunan mimari mekânların bazen, minyatür yüzeyinin alt kenarına dik ve birbirlerine paralel olarak sıralanmadıkları görülmektedir. Mimari mekânlar veya onun bölümleri, diğer mimari mekânların gerçekteki konumlarına göre veya anlatılmak istenen konunun gereğine uygun olarak, yan veya ters dönmüş bir şekilde düzenlenebilmektedir. (Resim 7) Minyatürlerde bazen, maket görünümünde küçük boyutlarda yapılmış şato, kale, saray, ev gibi mimari mekânlara da yer verilmiştir. Bunların bazıları belgeleme amacına yönelik gerçeğe uygun görünüm, bazıları ise, sembolik biçimlerdir. (Resim 6 ve 9) Sembolik olarak yapılmış binalar, devletin gücünü ve imparatorluğun yüceliğini yansıttıkları kodları vermektedir. Şehnâme-i Selîm Hân'da yer alan tam sayfa Ayasofya Camii (y.145a), Edirne'deki ünlü Selimiye Camii (y.55b), köprü inşası, Kâbe'nin onarımı ve genişletilmesi gibi betimlemeler bu kodlara örnek

⁴³ Bağcı. vd., a.g.e., s.128-129. ; Çağman (1982), a.g.m., s.939. ; Çağman, F. (2000 b). "Padişah Portreciliğinin Zirvesi: III. Murad", Padişahın Portresi- Tesavir-i Âli Osman, Yayın Yönetmeni Semih Kangal, T. İş Bankası Yayınları, İstanbul, 208-215, s. 208. ; Mahir, a.g.e., s.141.

⁴⁴ Çağman (1982), a.g.m., s.939. ; Çağman (2000 a), a.g.m., s.170, 172. ; Tanındı (1996), a.g.e., s.35.

⁴⁵ Necipoğlu, G. (2000). "Osmanlı Sultanlarının Portre Dizilerine Karşılaştırmalı Bir Bakış", Padişahın Portresi- Tesavir-i Âli Osman, Yayın Yönetmeni Semih Kangal, T. İş Bankası Yayınları, İstanbul, 22-61, s.30.

⁴⁶ Mahir, a.g.e., s.146.

⁴⁷ Bkz. Sultan II. Selim'in Safavi Elçisini Edirne Sarayında Kabulü, Nüzhet-i Esrârü'l-ahbâr der-sefer-i Sigetvâr, TSM H 1339. And, a.g.e., s.210. ve Hz. Muhammed'in Camide Vaaz Vermesi, Zübdetü't-tevârih, TİEM 1973, y.46a. (Nakkaş Osman'a atfedilir.) Çağman (2003), a.g.m., s.907, res.564.

olarak gösterilebilir⁴⁸. TİEM 1973 de kayıtlı Zübdetü't-tevârih'in y.38a sayfasında yer alan revaklı Osmanlı yapısı, Kudüs kentinin Osmanlılığını sembolize etmektedir⁴⁹. (Resim 6)

3.4. Topografik Çalışmalar

Nakkaş Osman üslubunda yapılmış minyatürlerde, Matrakçı Nasuh'un minyatürlerinde olduğu gibi, kara parçalarının doğal engebelerini, dere ve gölleri gösteren kuşbaşı görünümlü minyatürler (topografik) ile Pîri Reis'in Kitâb-ı Bahriyyesi'ni anımsatan kıyıları ve limanlara ilişkin bilgileri içeren harita (portolan) tarzı minyatürler de yapılmıştır. Gerek topografik gerekse, portolan tarzı minyatürlerde arazi yapısı, nehirler, göller, kaleler, burçlar ve bina görünümleri gerçeğe uygun ve doğru konumlarda betimlenmiştir. (Resim 4 ve 7)

Nakkaş Osman üslubu olarak tanımlanabilecek bir diğer önemli özellik de, minyatürlerde birbirini örten dalgalı tepelerin bulunmasıdır. Bu tepeler bazen alçalmış, bazen yükselmiş ve bazen de tepe aralarında ova algısı yaratılacak şekilde boşluk bırakılmıştır. Tepeler figürleri veya binaların belli bir bölümünü örten şekilde gösterilmiştir. (Resim 8-9 ve 10)

4. Nakkaş Osman Üslûbunda Kompozisyon

Sanatçı kendi fikrinin gerektirdiği şekilde, iki veya üç boyutlu bir mekân içerisinde düzenleyecek olduğu üç boyutlu nesneleri, tasar öğeleri (doku, renk, ölçü, değer, aralık ve yön) açısından seçer ve yeniden biçimlendirir. Yorumladığı biçimlerle kurmuş olduğu kompozisyonda, tasar öğelerinden bazıları ağırlıklı olarak tercih edilmiş olabilir. Bu durumda, kompozisyonun dengesi bozulur. Dengenin sağlanabilmesi için, diğer tasar öğelerinin de uygun ölçülerde kompozisyonda kullanılması gerekir.⁵⁰ Nakkaş Osman üslûbunda yapılmış minyatürlerde, kompozisyon dengesinin kurulmasında hangi yöntemlerin uygulandığının çözümlenebilmesi için, örnek alınan minyatürlerin kompozisyon yapıları doku, renk, ölçü (büyük-orta-küçük parça), ton değeri (koyu-orta-açık parça), aralık ve yön (hareket) açısından incelenmiştir.

4.1. Doku

Minyatürlerde kullanılan doku, çadır, halı, taht ve figür kıyafetleri gibi bazı alanlarda belirginleştirilmiş, bazı alanlarda ise dokudan vazgeçilmiş veya dokular göze çarpmayacak şekilde belli belirsiz kullanılmıştır. Böylelikle, yüzeyde dokulu ve dokusuz alan dengesi kurulmuştur. (Resim 4, 8-9 ve 11) Örneğin Resim 1 de, gökyüzü, duvar ve bazı figürlere dokunun uygulanmadığı, yer zemininin belli belirsiz bir dokuyla kaplandığı, halı, çadır ve bazı figürler ile sayebanda ise, dokunun belirgin olarak kullanıldığı görülmektedir.

Mimari mekânlar çoğunlukla, renk açısından baskın olmayan bezeme motifleriyle kaplıdır. (Resim 3 ve 11) Ova ve tepeler öne çıkmayan küçük otlarla bezenmiş, yüzeyde rengin açık ve koyusuyla hafif dalgalanmalar yaratılmıştır. (Resim 4, 8 ve 10) Minyatür yüzeyinde gerekli olanlar dışında aşırı bezemeye yer verilmeyerek, konunun anlaşılabilir olması sağlanmıştır. Osmanlı minyatürünün Timurlu ve Safavi minyatür okullarının etkisiyle, bir önceki dönem minyatürlerinde sık sık rastlanan bitkiler, dereler, çiçeklerle bezeli ve özenle işlenmiş doğa tasvirlerine rastlanmamaktadır⁵¹. Minyatürlerin amacı, onu seyreden kişiyi hayal âlemine götürecek, mutlu edecek ve hoşça vakit geçirecek ayrıntıları vermek değil, tarihi gerçekleri yansıtmaktır.

4.2. Renk

Minyatürlerde, ova, tepe, deniz ve binalar gibi arka plânda kalan ve zemin işlevi yüklenen biçimlerde pembe, eflâton, sarı ve mavinin açık tonları ve mat renkleri tercih edilmiştir. (Resim 4, 8-9 ve 10) Bu biçimlerin üzerinde bulunan ve ön plânda yer alan insan figürleri, çadır, gemi ve taht gibi biçimler çoğunlukla, kırmızı, turuncu ve sarıdan oluşan sıcak renklerle boyalıdır. Mavi ve yeşilin de kullanıldığı görülmektedir. Ön

⁴⁸ Bağcı. vd., a.g.e., s.123, res.85. ; Çağman (1982), a.g.m., s.940. ; Çağman (2003), a.g.m., s.903, res.560.

⁴⁹ Bağcı. vd., a.g.e., s.135, res. 98.

⁵⁰ Güngör, İ. H. (1983). Temel Tasar, 2. Basım, Afa Matbaacılık, İstanbul, 96-102. ; http://gorseldilsanat.blogcu.com/resimde-kompozisyon-ve-ritim/9979017, (Erişim Tarihi: 10.06.2018)

⁵¹ Çağman (1982), a.g.m., s.939.

plândaki biçimlerin daha da öne çıkarılması ve ilk bakışta algılanmalarının sağlanması için, o rengin koyu tonu ve parlağı tercih edilmiştir. (Resim 1-2, 8-9 ve 11) Deniz, göl, dere gibi su görünümünün zeminlerine bazen, gümüş sürülüdür. Zaman içerisinde gümüş kararmış ve su görünümü siyah veya koyu gri renge bürünmüştür. (Resim 4-5 ve 7) Gökyüzü çoğunlukla altınla boyalıdır. (Resim 8-10 ve 11)

Minyatürlerde kullanılan herhangi bir renk, belli bölgelerde toplanmamış, aralıklı olarak yüzeye dağıtılmıştır. Örneğin Resim 1 de, kırmızı rengin bazı figürlerde, çadır içi kaplamasında, sayebanda kullanıldığı ve çeşitli büyüklükte parçalar halinde yüzeye dağıtıldığı görülmektedir. Bu sonuç, diğer renkler için de geçerlidir.

4.3. Ölçü

Dengeli bir kompozisyonda; a) Büyük-orta-küçük oranına uygun çeşitli parçaların bulunması b) Her bir grup için ayrı ayrı olmak üzere, parçaların toplam kapladıkları alanların büyük-orta-küçük oranına uyması, c) Her bir grupta bulunan parça sayısının, diğer grupların parça sayılarına eşit olmaması gerekmektedir. Kompozisyonda, küçük parçaların toplam olarak kapladıkları alan en büyük yüzdeye sahip ise, küçük parçaların sayıları fazla demektir. (Resim 10) Büyük ya da orta büyüklükte olan parçaların sayısı daha azdır. Bazen, kompozisyonlarda dengenin kurulabilmesi için, simetriye de ihtiyaç duyulabilir. Bu durumda, parça büyüklüklerinde, parça gruplarının yüzeyde kapladıkları alanlarda veya grup parça sayılarında eşitlik sağlanmalıdır.

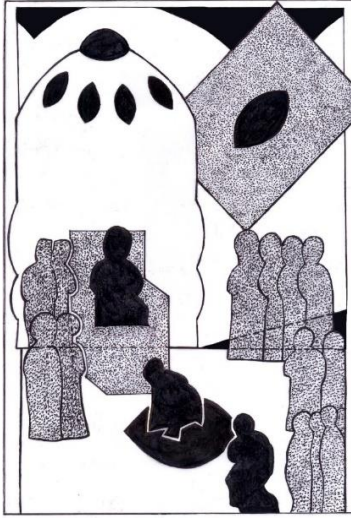
Minyatürlerde, yukarıda sözü edilen ölçü dengesinin ustaca kurulduğu görülmektedir. Örneğin Resim 1 de, çadır, duvar ve sayebanın altında kalan ve tepeleri de kapsayan zemin, çadır ve halı en büyük parçaları oluşturmaktadır. Sayeban, taht ve figür grupları orta büyüklükteki parçaları, şemseler, çadır tepesi, tek figürler ve görünen gökyüzü küçük parçaları ifade etmektedir. (Şekil 1a) Büyük parçaların kapladıkları toplam alan en fazla, orta parçaların kapladıkları toplam alan orta büyüklükte, küçük parçaların kapladıkları toplam alan ise, en azdır. Parçalar sayı açısından değerlendirildiğinde, büyük parçalar en az sayıda, küçük parçalar orta sayıda ve orta büyüklükteki parçalar ise, en fazla sayıdadır. Figürlerden oluşan küçük parçalar bir araya toplanarak orta parçaları oluşturmuştur. (Şekil 1a) Küçük parçalar, tek tek değerlendirildikleri zaman farklı sonuçlar elde edilecektir.

Kompozisyonlarda kullanılan renklerin de büyük-orta-küçük oranına uymaları gerekmektedir. Örneğin Resim 1 de, minyatür yüzeyinde kullanılan mavi rengin sayebanda büyük, halı göbeğinde orta ve figürlerde küçük parçaları oluşturduğu görülmektedir. Diğer renklerin parça büyüklüklerini ve parçaların yüzey üzerinde dağılımlarını benzer şekilde değerlendirmek mümkündür.

4.4. Ton Değeri

Dengeli bir kompozisyonda açık-orta-koyu ton etkisi yapan parçaların bulunması gerekir. Bu parçalar da kendi grupları içinde açık-orta-koyu olarak çeşitlendirilebilir. Gruplardan herhangi birisi, yüzeyde toplam olarak en fazla alanı, ikinci grup daha az, üçüncü grup ise, en az alanı kaplamalıdır.

Nakkaş Osman minyatürlerinde açık-orta-koyu ton dengesinin kurulmasında, büyük-orta-küçük parça oranlarının dikkate alındığı görülmektedir. Örneğin Resim 1 de, orta ton etkisi veren mavi, kırmızı ve sarı renk en büyük alanı, açık ton etkisi veren eflâton ve beyaz renk orta büyüklükte alanı, koyu ton etkisi veren siyah ve lâcivert renk ise, küçük bir alanı kaplamaktadır. (Şekil 1b) Orta ton, kendi içinde de açık-orta-koyu ton gruplarına ayrılmaktadır. Açık ve koyu orta tonlar toplam olarak, hemen hemen birbirine eşittir. Orta koyuluktaki orta ton ise, en az alanı kaplamaktadır. (Şekil 1c)

Şekil 1a: (Resim 1)
Parça Dağılımı.
Büyük Parçalar □,
Orta Parçalar ■■■,
Küçük Parçalar ■■

Şekil 1b: (Resim 1)
Ton Dağılımı.
Açık Tonlar ■■■,
Orta Tonlar □■,
Koyu Tonlar ■■ ■

Şekil 1c: (Resim 1)
Orta Ton Dağılımı.
Açık-Orta Tonlar ■■■,
Orta-Orta Tonlar ■■■■,
Koyu-Orta Tonlar ■■ ■

4.5. Aralık

Biçimler betimleme yüzeyine yerleştirilirken birbirlerine göre aralıkları göz önüne alınır. Aynı ya da farklı büyüklükteki biçimler aralıksız olarak bir araya toplanırlarsa, orada leke etkisi oluşur. Bu durumda, diğer biçimlerin yüzeye belli aralıklarla dağıtılmaları gerekir. Kompozisyonlarda simetri ve durağanlığı elde etmek için, eşit büyüklüklerdeki biçimler, eşit aralıklarla betimleme yüzeyine yerleştirilirler. Zıtlık hissi uyandırmak ve hareketli bir görünüm yaratılmak isteniyorsa, biçimler farklı büyüklüklerde seçilir ve biçimler arasında farklı boşluklar oluşturulur.

Nakkaş Osman üslubundaki minyatürlerde ön plân biçimleri, arka plân biçimlerinden bağımsızdır. Figürler gruplar halinde bir araya toplanarak yüzeyde leke etkisi yaratmışlardır. Buna karşın, kompozisyonda dengenin sağlanabilmesi için, bazı figürler yüzeye aralıklı olarak dağıtılmıştır. (Resim 1-2, 4, 8, 11)

Minyatürlerde, boş ve dolu alan dengesi de ustaca kurulmuştur. Örneğin Resim 1 ve 2 de insan figürleri, çadır, halı ve sayeban gibi ön plân biçimlerinin toplam kapladıkları alan, zemin etkisi yapan ova, tepe, duvar ve gökyüzü gibi arka plân biçimlerinin toplam kapladıkları alandan daha fazladır. Minyatürlerde genellikle, boş alan daha fazladır. Gereğinden fazla ön plân biçimi kullanılmayarak, konunun anlaşılabilir olması sağlanmıştır. (Resim 4, 8 ve 11)

Olayların gerçekleştiği mekânların orta bölümleri boşaltılmış, figür grupları resmin alt kenarına paralel olarak, dik kenarı boyunca veya önemli şahsın etrafında dairesel hareket yapacak biçimde sıralanmıştır. Örneğin Sûnâme-i Hümayûn'un minyatürlerinde, mimarının arka plâna itildiği, insan figürlerinin kenara çekildiği görülmektedir. Böylelikle, esnaf alaylarının bulunduğu alan boşaltılarak konunun rahatça anlaşılması sağlanmıştır. (Resim 11) Minyatürlerin odak noktasını oluşturan ve önünde boşluk yaratılan önemli şahıs, minyatür yüzeyinin ortasına, sağ veya sol tarafına yerleştirilmiştir. Önemli şahsın kolayca algılanması için, çevresinde taht, çadır ve bina gibi biçimlerle özel bir mekân yaratılmıştır. (Resim 1-2, 4 ve 11)

4.6. Yön (Hareket)

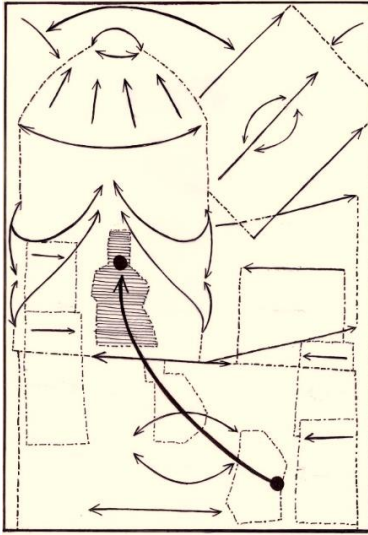
Betimleme yüzeyinde yer alan biçimler veya biçim grupları belli yönleri işaret edecek şekilde yerleştirilirler. Biçimlerin bu yönlerine göre, kompozisyonlar hareketli veya durağan görünürler. Betimleme yüzeyinin ortasından dış kenarlara doğru yapılan biçim yönlendirmeleri, kompozisyonların hareketli görünmesine neden olur. Yatay veya düşey olarak düzenlenen biçimler durağanlığı, eğri, diyagonal veya kırık çizgiler halinde düzenlenen biçimler ise, hareketliği getirirler. Küçük parçaların çoğunlukta olduğu bir

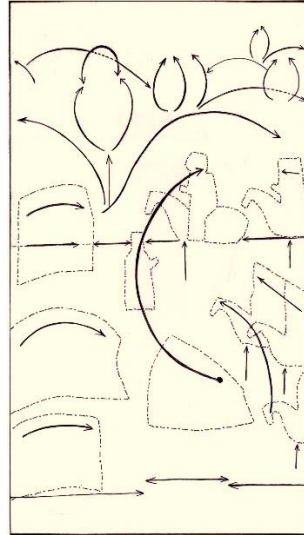
betimleme yüzeyi daha hareketli görünür. Simetrik olarak kurulan denge, asimetrik dengeye göre daha duranıdır.

Nakkaş Osman üslubunda yapılmış minyatürlerde, arka plânda yer alan ve zemin işlevi yüklenen yer, gökyüzü, bina kesitleri ve duvar gibi biçimler yatay ve dikey olarak yerleştirilmiş böylelikle, hareket gerektirmeyen bu alanda duranılık yaratılmıştır. Duranı arka plân biçimleri üzerinde yer alan ön plân biçimleri, belli yönleri işaret edecek şekilde yerleştirilmiştir. Yatay ve dikey sıralanan figürlerle yüzeyde duranılık, diyagonal ve eğri sıralanan figürlerle yüzeyde hareket yaratılmıştır.

Örneğin Resim 1 de, halı, çadır ve bazı figürlerin yatay ve dikey yerleştirilmesiyle minyatürde duranılığın oluşturulduğu görülmektedir. Böylelikle, konunun gerektirdiği ağırlık ve saygınlık ifadesi yakalanmıştır. Buna karşın, sayeban, duvar ve ortadaki üç figürün diyagonal yerleştirilmesi, çadır eteklerinin eğri çizgiler halinde yukarıya doğru yükselmesi, çadır kubbesi ve arkadaki tepenin eğri hareketleriyle kompozisyonda denge kurulmuştur. (Şekil 1d)

Şekil 1d: (Resim 1)
Hareket Dengesi

Şekil 2: (Resim 8)
Hareket Dengesi

Şekil 3: (Resim 10)
Hareket Dengesi

Resim 8 de, tepelerin yer düzlemiyle birleştiği yatay çizgi ve resmin alt kenarındaki pembe renkli yatay-kırık çizgi ile arka plânda duranılık yaratılmıştır. Buna karşın, tepelerin, ağaçların ve bazı figür gruplarının eğri hareketleriyle denge sağlanmıştır. (Şekil 2)

Resim 10 da, ön plânda yer alan insan ve hayvan figürlerinin tek tek veya gruplar halinde, düz, eğri ve diyagonal-eğri çizgiler oluşturacak tarzda dizildikleri görülmektedir. Biçim gruplarının oluşturdukları çizgi boyları kısa ve sayıları fazladır. Arka plânda yer alan dalgalı tepelerin eğri çizgi görünüşleri ve minyatür yüzeyine sağ kenardan giren ve sol kenarı işaret eden figür hareketleriyle kompozisyondaki hareket pekiştirilmiştir. (Şekil 3)

Minyatürlerdeki ön plân biçimleri çoğunlukla, minyatürün odak noktasında yer alan önemli bir şahsı işaret ederler. Örneğin Resim 1 de, alt kenarda bulunan kırmızılı figür, ortada yer alan Janos Zigismond ve sol kenarda tahtta oturan Kanunî Sultan Süleyman diyagonal bir çizgi üzerinde bulunmaktadır. Minyatüre bakan bir kişi, bu iki figür sayesinde kolayca Sultan Süleyman'a ulaşmaktadır. (Şekil 1d) Resim 8 de, minyatürün sağ ve soluna çekilen figürlerle ortada bir boşluk yaratılmıştır. Çelebi Sultan Mehmed bu boşluğun önüne ve minyatür yüzeyinin merkezine yerleştirilmiştir. Altta yer alan üçlü figür grubu, üstteki tek figür ve Çelebi Sultan Mehmed aynı eğri çizgi üzerindedir. Minyatüre bakan bir kişi, bu iki figür sayesinde kolayca Çelebi Sultan Mehmed'e ulaşmaktadır. (Şekil 2)

SONUÇ ve ÖNERİLER

Makalede, klâsik dönem Osmanlı minyatür sanatına damgasını vurmuş ve onun sınırlarını belirlemiş bir sanatçı olan Nakkaş Osman'ın sanat hayatı ve üslûbunun hâkim olduğu eserler kısaca tanıtılmış, kendisine atfedilen minyatürlerden örnekler sunulmuştur. Bu üslûpta yapılmış minyatürlerdeki temel fikrin anlaşılabilmesi için, minyatürler konularına göre gruplandırılarak, konu ve biçim ilişkisi çözümlenmeye çalışılmıştır. Minyatürlerde, konunun gereğine uygun biçimlerin seçildiği, biçimlerin güçlü bir gözlemin sonucunda oluşturulduğu, konuya uygun ön plân ve arka plân biçim yerleştirme kurallarının uygulandığı, devletin gücünü ve imparatorluğun yüceliğini yansıtan kodlara yer verildiği görülmektedir.

Örnek alınan minyatürlerin kompozisyon yapıları doku, renk, ölçü, ton değeri, aralık ve yön açısından incelendiğinde, kompozisyon dengesinin kurulmasında bilinçli bir çabanın harcandığı anlaşılmaktadır. Sonuç olarak, Nakkaş Osman'ı gereksiz bütün süslemelerden uzak duran, metne sıkı sıkıya bağlı, gözleme dayalı ve görsel anlatımı yüksek bir üslûbun yaratıcısı ve uygulayıcısı olarak tanımlayabiliriz.

Çağdaş sanatla bağlantılı, yeni minyatür tasarımları yapmak isteyen kişilere önerimiz, gelenekli sanatımızın yozlaşmasının önlenmesi ve devamlılığı için, öncelikle klâsik dönem Osmanlı minyatür üslûbunun biçimlendirme ve kompozisyon anlayışını kavramaları ve özümsemeleridir.

KAYNAKÇA

1. Anafarta, N. (1969). Hünernâme Minyatürleri ve Sanatçıları, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul.
2. And, M. (2002). Osmanlı Tasvir Sanatları:1 Minyatür, T.İş Bankası Yayınları, İstanbul.
3. Atasoy, N. (1997). 1582 Surname-İ Hümayun- Düğün Kitabı, Editör Ayşe Üçok, Koçbank Yayınları, İstanbul.
4. Atasoy, N. (1999). "Tarih Konulu Minyatürlerin Usta Nakkaşı Osman", Sanat Dünyamız, Sayı: 73, 213-221.
5. Bağcı, S. (2000). "El yazmalarından Albümlere-III. Mehmed", Padişahın Portresi- Tesavir-i Âli Osman, T. İş Bankası Yayınları, (Yayın Yönetmeni: Semih Kangal), İstanbul, 216-295.
6. Bağcı, S. vd. (2006). Osmanlı Resim Sanatı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, (Editör: Serpil Bağcı), İstanbul.
7. Çağman, F. (1982). "Anadolu Türk Minyatürü", Anadolu Uygarlıkları- Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi, Cilt: 5, Görsel Yayınlar, İstanbul, 930-951.
8. Çağman, F. (2000 a); "İstanbul Sarayının Yorumu: Üstad Osman ve Dizisi", Padişahın Portresi- Tesavir-i Âli Osman, T. İş Bankası Yayınları, (Yayın Yönetmeni: Semih Kangal), İstanbul, 164-187.
9. Çağman, F. (2003). "Minyatür", Osmanlı Uygarlığı 2, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, (Editörler: Halil İnalcık-Günsel Renda), İstanbul, 893-931.
10. Çağman, F. (2000 b); "Padişah Portreciliğinin Zirvesi: III. Murad", Padişahın Portresi- Tesavir-i Âli Osman, T. İş Bankası Yayınları, (Yayın Yönetmeni: Semih Kangal), İstanbul, 208-215.
11. Çağman, F. (1973). "Şahname-i Selim Han ve Minyatürleri", Sanat Tarihi Yıllığı V, İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 411-442.
12. Çağman, F. ve Tanındı, Z. (1979). Topkapı Sarayı Müzesi İslam Minyatürleri, Tercüman Sanat ve Kültür Yayınları-1, İstanbul.
13. Capellen, J. M. ve Bağcı, S. (2000). "İhtişam Çağı", Padişahın Portresi- Tesavir-i Âli Osman, T. İş Bankası Yayınları, (Yayın Yönetmeni: Semih Kangal), İstanbul, 96-133.
14. Güngör, İ. H. (1983). Temel Tasar, 2. Basım, Afa Matbaacılık, İstanbul.
15. Mahir, B. (2005). Osmanlı Minyatür Sanatı, Kabalcı Yayınları, İstanbul.
16. Necipoğlu, G. (2000). "Osmanlı Sultanlarının Portre Dizilerine Karşılaştırmalı Bir

<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2018; Cilt: 10/YAZ, Sayı: 39

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed, Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2018; Volume: 10/SUMMER, Issue: 39

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

Bakış”, Padişahın Portresi- Tesavir-i Âli Osman, T. İş Bankası Yayınları, (Yayın Yönetmeni: Semih Kangal), İstanbul, 22-61.

17. Parlador, Ş. (2007). “Sigetvar Seferi Tarihi ve Nakkaş Osman”, Sanat Tarihi Dergisi, Sayı XVI/1, 67-108.

18. Renda, G. (1977). “İstanbul Türk İslâm Eserleri Müzesi’ndeki Zübdet-üt Tevarih’in Minyatürleri, Sanat, Sayı: 7, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 58-67.

19. Tanındı, Z. (1996). Türk Minyatür Sanatı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

20. Tanındı, Z. (1984). Siyer-i Nebî-İslâm Tasvir Sanatında Hz. Muhammed’in Hayatı, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.

21. Yetkin, S. K. (1984). İslâm Ülkelerinde Sanat, Cem Yayınevi, İstanbul.

(3)

Gül Eda BURMAOĞLU⁵²; Levent ÖNAL⁵³; Fatih BEDİR⁵⁴

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DAVRANIŞ ÖZELLİKLERİ İLE SERBEST ZAMAN
KOLAYLAŞTIRICILARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ (ATATÜRK
ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ)⁵⁵

INVESTIGATION OF RELATIONSHIP BETWEEN BEHAVIOR CHARACTERISTICS AND
LEISURE FACILITATORS OF UNIVERSITY STUDENTS (ATATURK UNIVERSITY CASE)

ÖZ

Bu çalışmada Atatürk Üniversitesinde öğrenim gören lisans öğrencilerinin davranış özellikleri ile serbest zaman kolaylaştırıcıları arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada üç bölümden oluşan anket tekniği kullanılmıştır. Birinci bölümde katılımcılara demografik özelliklerinin sorulduğu sorular; ikinci bölümde Gürbüz, Öncü, Emir (2015) tarafından Türkçe geçerlik ve güvenilirliği yapılan Serbest Zaman Kolaylaştırıcıları Ölçeği, üçüncü bölümde ise Batıgün ve Şahin (2006) tarafından geliştirilen Davranışlar Ölçeği kullanılmıştır. Anketler 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Atatürk Üniversitesinde öğrenim gören 152 erkek, 171 kadın olmak üzere toplam 323 lisans öğrencisine uygulanmıştır.

Yapılan analizler sonucunda katılımcıların ($\bar{x}=2,37$) B tipi kişiliğe eğilimli oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca sportif etkinlikleri tercih eden bireylerin sosyal etkinlikleri tercih eden bireyler arasında anlamlı bir farklılık olduğu bulgulanmıştır ($p<0.01$ ve $p<0.05$). Analiz sonuçlarına göre bu durum sportif etkinlikleri tercih eden bireylerin sosyal etkinlikleri tercih eden bireylerden daha fazla serbest zaman kolaylaştırıcı bir yapıya sahip olduklarını göstermektedir. Her iki ölçek arasında yapılan korelasyonda pozitif yönde bir ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Serbest Zaman Kolaylaştırıcıları, Davranış Özellikleri, Rekreasyon.

ABSTRACT

In this study, it was aimed to investigate the relationship between behavioral characteristics and leisure facilitators of undergraduate students at Ataturk University. A three-part questionnaire was used in the study. In the first part, questions about the participant's demographic characteristics are asked; in the second part the Leisure Facilitator Scale, which is validated and verified in Turkish by Gürbüz, Öncü and Emir (2015), and the Behavior Scale developed by Batıgün and Şahin (2006) in the third part. The questionnaires were applied to Atatürk University in the academic year of 2017-2018 a total of 323 undergraduate students, 152 males and 171 females.

As a result of the analyzes made, participants were found to be prone to type B personality ($\bar{x}=2,37$). It has also been found that there is a significant difference between individuals who prefer sporting activities and those who prefer social activities ($p<0.01$ ve $p<0.05$). According to the results of the analysis, this indicates that individuals who prefer sporting activities have more leisure facilitating structure than those who prefer social activities. A positive correlation was found in the correlation analysis between the two scales.

Keywords: Leisure Facilitators, Behavior Characteristic, Recreation.

⁵² gboglu@atauni.edu.tr; Atatürk Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi; Erzurum/TÜRKİYE.

⁵³ levent.onal@atauni.edu.tr; Atatürk Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi; Erzurum/TÜRKİYE.

⁵⁴ fatih.bedir@atauni.edu.tr; Atatürk Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi; Erzurum/TÜRKİYE.

⁵⁵ Uluslararası Rekreasyon ve Spor Yönetimi Kongresi'nde (2018, Bodrum) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

GİRİŞ

En genel tanımıyla kişilik, bireyin iç ve dış çevresiyle kurduğu, diğer bireylerden ayırt edici, tutarlı ve yapılaşmış bir ilişki biçimi şeklinde tanımlanabilir (Cüceloğlu, 1991; Munusturlar ve Argan, 2016). Kişilik, insanların çevreyle ilişkilerini etkileyen, iç dünyasına ve davranışlarına yön veren önemli bir etkidir (Önal ve diğ., 2017). Kişilik ve serbest zaman ile ilgili son yıllarda birçok çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışmalar alanyazında kullanılan birçok kişilik kuramına dayandırılmıştır. Birçok çalışmaya rağmen Furnham (2004) serbest zaman ve kişilik arasındaki yapılan çalışmaların sayısının az olması hayal kırıklığı olarak belirtmiştir (Munusturlar ve Argan, 2016). Bu durumun sebebi ise serbest zaman etkinliklerinin sınıflandırılmasındaki dar oluştan kaynaklandığı, daha geniş kapsamlı sınıflandırmalara gidilmesi gerektiği görüşü belirtilmiştir.

Gelişen teknoloji ve değişen yaşam standartlarıyla birlikte serbest zamanın toplumsal yapıdaki rolü yadsınamayacak derecede önemli hale gelmiştir. Serbest zaman, ona sahip olan her birey için aynı anlamları taşımasa da bireyler kendilerini özel hissettikleri ve tatmin oldukları aktivitelerle serbest zamanlarını değerlendirme arayışındadırlar (Henderson 2010; Gürbüz Öncü, Emir, 2015). Bireylerin serbest zamanlarda gerçekleştirdiği aktivitelerle engel unsurlar oldukça geniş olarak ele alınmıştır. Fakat Raymore (2002) bu durumu çok sınırlı bir yaklaşım olarak belirtmiş ve “birey özgür olduğu için serbest zaman aktivitesine katılmaz, serbest zaman özgür bir alan olduğu için aktiviteye katılır” görüşünü öne sürmüştür. Her kişinin, grubun veya toplumun serbest zamanları kullanma şekli; içinde yaşadığı çevre, coğrafi şartlar, kültürel değerler, inançlar, düşünceler ve kişisel özelliklerine göre de değişiklik gösterebilmektedir (Okumuş, 2013). Serbest zaman ve kişilik arasındaki ilişkiden yola çıkarak yapılan çalışmalarda kişiliğin davranışları etkilediği gibi, serbest zaman tercihlerini ve seçimlerini de etkilediği ortaya çıkmıştır (Mannel ve Kleiber, 1997). Bu çalışmada kişilik kuramlarında A ve B tipi kişilik kuramı ele alınmıştır. Friedman ve Rosenman’ın 1955-1958 yılları arasında yaptıkları çalışmada kişilik kavramı üzerine çalışmış ve A-B tipi kişilikleri ön plana atmışlardır. A-Tipi kişiliğe sahip olan bireylerin; tez canlı, stresli, karşılıklı konuşmalarda sürekli karşı tarafın sözünü kesen ve bazı kelimeler üzerinde duran, hareketleri hızlı olan, sürekli ısrar eden, rekabetten hoşlanan ve daha idealist düşüncelere sahip olan bireyler olarak tanımlamışlardır. B-Tipi kişiliğe sahip olan bireyler ise; daha rahat, herhangi bir konu üzerinde esnek, sabırlı, başarılı olduğu konuda paylaşımda gereksinim hissetmeyen, üstünlük taslamayan, sosyalliği seven, sakin, sorumluluk duygusu düşük olan ve stresten uzak olan bireyler olarak tanımlamışlardır (Friedman ve Rosenman, 1974; Aydın, 2016). Bu çalışmada bireylerin serbest zamanlarında kolaylaştırıcılar olarak literatürde yer alan unsurlar A ve B tipi kişilik özellikleri yönünden incelenmiştir. B tipi kişiliğe sahip olan bireylerin serbest zaman kolaylaştırıcılarına daha yakın oldukları varsayımdır.

YÖNTEM

Araştırmada, betimsel araştırma modeli içerisinde yaygın bir şekilde kullanılan (Ekiz 2009); geniş gruplar üzerinde yürütülen, gruptaki bireylerin bir olgu veya olayla ilgili görüşlerinin, tutumlarının alındığı, olgu ve olayların kendi koşulları içinde ve olduğu gibi betimlenmeye çalışıldığı tarama yöntemi kullanılmıştır (Karasar 2005; Gürbüz Öncü, Emir, 2015). Araştırmaya 2017-2018 öğrenim döneminde Atatürk Üniversitesinde öğrenim gören toplam 323 (171 kadın, 152 erkek) üniversite öğrencisi katılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak; birinci bölümde katılımcılar hakkında bilgi elde etmek amacıyla sorulan demografik sorular, ikinci bölümde Kim ve ark. (2011) tarafından geliştirilen ve Gürbüz Öncü, Emir, (2015) tarafından Türkçe geçerlik ve güvenilirliği yapılan Serbest Zaman Kolaylaştırıcıları Ölçeği (SZKÖ), üçüncü bölümde ise Batıgün ve Şahin (2006) tarafından geliştirilen Davranışlar ölçeği (DÖ) kullanılmıştır.

Davranışlar Ölçeği

Rathus ve Nevid’in (1989), Friedman ve Ulmer (1984), Matthews (1982), Musante, MacDougall, Dembroski, ve Horn (1983) çalışmalarına dayanarak oluşturdukları soru listesinden Batıgün ve Şahin (2006) tarafından uyarlanarak oluşturulmuş, 25 maddeli 5’li Likert tipinden oluşan Davranışlar Ölçeği’dir. Rathus ve Nevid (1989) çalışmasında soru halinde verilen bu maddeler, Batıgün ve Şahin (2006) tarafından düz cümleye dönüştürülmüştür. Geliştirilen ölçek dört alt boyuttan oluşmaktadır; “İşe Verilen Önem, Hıza Verilen Önem,

Sosyal Etkinliklerden Uzaklaşma ve Zamana Verilen Önem. Ölçeğin bütününe ait güvenilirlik değeri ise .86'dır. Katılımcılara ilgili maddede belirtilen davranışın kendilerini ifade edip etmediği sorulmakta ve derecelendirmeleri istenmektedir. Yüksek puanlar bireyin tipik A-Tipi kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir. Puan aralığı 25 - 125 arasında değişmektedir (Batıgün ve Şahin, 2006).

Serbest Zaman Kolaylaştırıcıları Ölçeği (SZKÖ)

Kim, Heo, Chun, ve Lee, (2011) tarafından geliştirilen ve Gürbüz Öncü, Emir, (2015) tarafından Türkçe geçerlik ve güvenilirliği yapılan Serbest Zaman Kolaylaştırıcıları Ölçeği (SZKÖ) 16 madde, 3 alt boyut "Kişisel Kolaylaştırıcılar", "Kişilerarası Kolaylaştırıcılar" ve "Yapısal Kolaylaştırıcılar" dan oluşmaktadır. 5'li Likert tipinde hazırlanan ölçek maddeleri; (1) 'Hiç Önemli Değil', (2) 'Az Önemli', (3) 'Orta Derecede Önemli', (4) 'Önemli' ve (5) 'Çok Önemli' biçiminde puanlanmaktadır. Ölçeğin toplam iç tutarlılık kat sayısı .86 olarak tespit etmişlerdir.

İstatistik Analizi

Araştırma kapsamında yapılan istatistiksel analizler, SPSS V.22 istatistik paket programı aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Verilerin parametrik testlerin ön şartlarını sağlayıp sağlamadığına Skewness ve Kurtosis (verilerin normal dağılım durumu) ve Levene (varyansların eşitliği) testleri yapılmış ve verilerin normal dağılım gösterdiği görülmüştür. Ölçeklerin güvenilirliklerini belirlemek için de Cronbach Alpha katsayısı hesaplanmıştır. Yapılan analizlere göre SZKÖ güvenilirliği .88, Davranışlar Ölçeği'nin güvenilirliği ise .90 olarak bulunmuştur. Verilerin değerlendirilmesinde istatistiki yöntem olarak; frekans analizi, betimsel istatistik, anova ve pearson korelasyon testleri kullanılmıştır. Yapılan analizlerin istatistiksel anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ (*) ve $p < 0.01$ (**) olarak alınmıştır.

BULGULAR

Tablo.1 Katılımcıların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	N	%
Kadın	171	52,9
Erkek	152	47,1
Yaş	323	100
18-23	181	56,0
24-28	117	36,2
29+	25	7,8
Aile Aylık Gelir	323	100
1600-2000 TL	76	23,5
2001-3000 TL	91	28,2
3001 +	156	48,3
Anne Eğitim	323	100
İlkokul	97	30,0
Ortaokul	72	22,3
Lise	99	30,7
Lisans	44	13,6
Y.Lisans/Doktora	11	3,4
Baba Eğitim	323	100
İlkokul	48	14,9
Ortaokul	72	22,3
Lise	135	41,8
Lisans	57	17,6
Y.Lisans/Doktora	11	3,4

Serbest Zamanlarda Tercih Edilen Etkinlik Türü	323	%100
Sportif Etkinlikler	137	42,4
Sosyal Etkinlikler	146	45,2
Sanatsal/Kültürel Etkinlikler	40	12,4
Yapılan Etkinliklerin Sıklığı	323	%100
Ayda 1-2 Kez	81	25,1
Ayda 3-4 Kez	93	28,8
Ayda 5-6 Kez	83	25,7
Ayda 7+ Kez	66	20,4
TOPLAM	323	%100

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların %52,9'unun kadın, %47,1'inin erkek olduğu, %56 katılımcının 18-23 yaş, %36,2'sinin 24-28 yaş ve %7,8'inin 29 yaş üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Aylık gelire bakıldığında %48,3'ünün aylık 3000 TL ve üzerinde aile gelirine sahip oldukları bulgulanmıştır. Anne ve baba eğitim durumlarına bakıldığında annelerin eşit şekilde ilköğretim ve lise mezunu iken; baba eğitim durumu çoğunlukla (%41,8) lise olduğu göze çarpmaktadır. Katılımcı öğrencilerin tercih ettikleri etkinlik türüne bakıldığında daha çok (%45,2) sosyal etkinlikleri tercih ettikleri bulgulanmıştır.

Tablo. 2 Davranışlar Ölçeği Betimsel Analiz Sonuçları

Alt Boyut	N	$\bar{x}$	sd
Hıza Verilen Önem	323	2,56	,86
Zamana Verilen Önem	323	2,59	1,03
Sosyallikten Uzaklaşma	323	1,99	1,08
İşe Verilen Önem	323	2,34	,79
Toplam	323	2,37	,77

Davranışlar ölçeği betimsel analiz sonuçlarına göre (Tablo.2) alınan toplam puana bakıldığında ($\bar{x}=2,37$) bireylerin B tipi kişiliğe daha yakın oldukları görülmektedir ($2,37 < 2,50$). Alt boyutlar incelendiğinde ise sosyallikten uzaklaşma en düşük puan ortalamasına sahip olup ($\bar{x}=1,99$) katılımcıların sosyalliğe oldukça yatkın oldukları ve bu durumun B tipi kişilik eğiliminde olduklarını destekler niteliktedir.

Tablo 3. DÖ toplam puanı, SZKÖ toplam ve alt boyut puanlarının cinsiyet değişkenine göre t-Testi sonuçları.

Alt Boyut	Cinsiyet	n	X	ss	p
Kişisel Kolaylaştırıcılar	Kadın	171	3,53	.95	.76 .47
	Erkek	152	3,45	.92	
Kişiler Arası Kolaylaştırıcılar	Kadın	171	3,41	.90	.45 .65
	Erkek	152	3,37	.73	
Yapısal Kolaylaştırıcılar	Kadın	171	3,74	.73	1.52 .13
	Erkek	152	3,61	.73	
SZKÖ Toplam	Kadın	171	3,59	.72	1.13 .26
	Erkek	152	3,50	.69	
DÖ Toplam	Kadın	171	2,38	.74	.19 .85
	Erkek	152	,36	.80	

($p>0.05$)

Cinsiyet değişkenine göre yapılan analizler sonucunda serbest zaman kolaylaştırıcılar ölçeği toplam puanı, alt boyutları ve davranışlar ölçeği toplam puanı arasında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır ($p>0.05$).

Tablo. 4 Tercih edilen etkinlik türüne göre DÖ, SZKÖ toplam puanı ve alt boyut puanlarının incelenmesi

Alt Boyut	Etkinlik Türü	n	$\bar{x}$	ss	p	Fark
Kişisel Kolaylaştırıcılar	A- Sportif	137	3,69	,90	.006**	A>B
	B- Sosyal	146	3,7	,92		
	C- Sanatsal/Kültürel	40	3,30	,97		
Kişiler Arası Kolaylaştırıcılar	A- Sportif	137	3,48	,77	.12	-
	B- Sosyal	146	3,29	,84		
	C- Sanatsal/Kültürel	40	3,46	,89		
Yapısal Kolaylaştırıcılar	A- Sportif	137	3,78	,69	.039*	A>B
	B- Sosyal	146	3,57	,75		
	C-Sanatsal/Kültürel	40	3,73	,75		
SZKÖ Toplam	A- Sportif	137	3,68	,67	.015*	A>B
	B- Sosyal	146	3,44	,71		
	C- Sanatsal/Kültürel	40	3,53	,74		
DÖ Toplam	A- Sportif	137	2,51	,78	.002**	A>B
	B- Sosyal	146	2,32	,73		
	C- Sanatsal/Kültürel	40	2,05	,77		

**($p<0.01$)

*($p<0.05$)

Tablo 4 incelendiğinde bireylerin tercih ettiklerine etkinlik türüne göre sportif etkinlikleri tercih eden bireyler; kişisel kolaylaştırıcılar, yapısal kolaylaştırıcılar, SZKÖ ve DÖ toplam puanlarında sosyal aktiviteleri tercih eden bireylere göre daha yüksek ortalamaya sahip oldukları tespit edilmiştir ($p<0.01$ ve $p<0.05$). Tespit edilen anlamlı farklılığın kaynağını tespit etmek için Post Hoc testlerinden Tukey testi kullanılmıştır.

Tablo. 5 Etkinlik sıklığına göre SZKÖ toplam puanı ve alt boyut puanlarının incelenmesi

Alt Boyut	Etkinlik Sıklığı	n	$\bar{x}$	ss	p	Fark
Kişisel Kolaylaştırıcılar	A- Ayda 1-2 Kez	81	3,45	1.11	.009**	D>C
	B- Ayda 3-4 Kez	90	3,49	.93		
	C- Ayda 5-6 Kez	82	3,29	.80		
	D- Ayda 7+ Kez	70	3,80	.79		
Kişiler Arası Kolaylaştırıcılar	A- Ayda 1-2 Kez	81	3,40	.95	.12	-
	B- Ayda 3-4 Kez	90	3,39	.88		
	C- Ayda 5-6 Kez	82	3,24	.68		
	D- Ayda 7+ Kez	70	3,57	.72		
Yapısal Kolaylaştırıcılar	A- Ayda 1-2 Kez	81	3,65	.82	.12	-
	B- Ayda 3-4 Kez	90	3,68	.73		
	C- Ayda 5-6 Kez	82	3,56	.67		
	D- Ayda 7+ Kez	70	3,84	.68		
SZKÖ Toplam	A- Ayda 1-2 Kez	81	3,53	.83	.017**	D>C
	B- Ayda 3-4 Kez	90	3,55	.70		
	C- Ayda 5-6 Kez	82	3,40	.62		
	D- Ayda 7+ Kez	70	3,76	.59		

**($p<0.01$)

Tablo 6 incelendiğinde serbest zaman kolaylaştırıcıları; kişilerarası kolaylaştırıcılar ve yapısal kolaylaştırıcılar alt boyutlarında anlamlı farklılığa rastlanmazken ($p>0.05$), kişisel kolaylaştırıcılar ve SZKÖ toplam puanında $p<0.01$ oranında anlamlı farklılığa rastlanmıştır.

Tablo. 6 DÖ toplam puanı ve SZKÖ alt boyutları ve toplam puanı arasındaki ilişki

Alt Boyut						
1	Kişisel	r	-			
	Kolaylaştırıcılar	p				
2	Kişiler Arası	r	.541**	-		
	Kolaylaştırıcılar	p	.000			
3	Yapısal	r	.671**	.582**	-	
	Kolaylaştırıcılar	p	.000	.000		
4	SZKÖ Toplam	r	.877**	.780**	.902**	-
		p	.000	.000	.000	
5	DÖ Toplam	r	.119*	.163**	.154**	.167**
		p	.032	.003	.006	.003

**($p<0.01$)

*($p<0.05$)

Her iki ölçek arasındaki ilişki incelendiğinde davranışlar ölçeği ile serbest zaman kolaylaştırıcıları arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($r=.167$, $p<0.01$). B tipi kişiliğe eğilimli olan bireylerin serbest zaman etkinliklerini kolaylaştırmada daha ön planda oldukları söylenebilir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Üniversite öğrencilerinin davranış özellikleri ile serbest zaman kolaylaştırıcıları arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla yapılan bu çalışmada; katılımcı öğrencilerin B tipi kişiliğe daha yakın oldukları bulgulanmıştır ($\bar{x}=2,37$). Davranışlar ölçeği ve serbest zaman kolaylaştırıcıları arasında yapılan korelasyon analiz sonuçlarına göre B tipi kişilik eğiliminin serbest zaman kolaylaştırıcıları arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Cinsiyet değişkenine göre yapılan analiz sonuçlarına göre; kadın ve erkekler arasında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Gürbüz, Öncü ve Emir (2015) SZKÖ Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışmasında kadın ve erkekler arasında yapısal kolaylaştırıcılarda anlamlı bir farklılık olmadığını fakat kişisel ve kişiler arasındaki kolaylaştırıcılarda erkekler lehine anlamlı bir farklılık tespit etmişlerdir (Gürbüz, Öncü ve Emir, 2015). Henderson, Bedini, Hecht, Schuler (1995) yaptıkları çalışmada kadınların erkeklere oranla daha fazla serbest zaman aktivitelerine karşı katılımda güçlük çektiklerini belirtmişlerdir (Henderson, Bedini, Hecht ve Schuler, 1995).

Sa, Lee, Kim, Chun ve Nam (2015) çalışmalarında serbest zaman kolaylaştırıcıları cinsiyet değişkenine göre incelendiğinde kültür farklılığında değişkenlik gösterebileceğini belirtmişlerdir. Bireylerin tercih ettikleri etkinlik türüne göre yapılan incelemelerde ise; sportif etkinlikleri tercih eden bireylerin serbest zaman kolaylaştırıcıları toplam puanı ve alt boyut puanlarında, diğer etkinlikleri tercih eden bireylere oranla daha fazla puan ortalamasına sahip oldukları gözlenmektedir. Bu durum sportif etkinliklere katılımın kişisel, kişiler arası veya yapısal faktörlerde sosyal ve sanatsal/kültürel etkinliklere oranla daha fazla alternatifle yapılabileceği düşüncesini oluşturmaktadır. Bireyler sosyal, sanatsal/kültürel etkinlikler için mutlaka arkadaş, tesis veya organize edilmiş bir etkinliğe ihtiyaç duyduklarından bu farklılığın ortaya çıktığından söz edilebilir. Önal (2017) yaptığı tez çalışmasında sosyal etkinlikleri tercih eden bireylerin sportif etkinlikleri tercih eden bireylere oranla daha fazla arkadaş ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Gizir (2005) yaptığı çalışmasında üniversite öğrencilerinin sosyal açıdan en büyük problemlerinin arkadaş ilişkileri olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların serbest zamanlarda katıldıkları etkinliklerin sıklığına bakıldığında ise; ayda 7 ve üzerinde katılım gerçekleştiren bireylerin lehine kişisel kolaylaştırıcılar faktöründe SZKÖ toplam puanında anlamlı bir farklılık

tespit edilmiştir. Bu durum bireylerin etkinliklerine katılım sıklığı arttıkça serbest zamanlarda gerçekleştirilecek etkinliklere katılım kolaylığı da bilişsel, duyuşsal ve davranışsal anlamda artabileceğini göstermektedir. Bedir (2016) öğrencilerin aktivitelere katılım sıklıkları arttıkça streslerinin azaldığı ve ruh hallerinde olumlu gelişmeler olduğunu tespit etmiştir, bu bireylerin boş zaman katılım sıklıklarını artırıcı ve kolaylaştırıcı yönde etkiye sahip olduğu ileri sürülmektedir. Tüm bulgular neticesinde; b kişilik tipine sahip bireylerin taşımış oldukları davranış özellikleri göz önüne alındığında bu kişilik tipine sahip bireylerin serbest zaman kolaylaştırıcısı olarak daha fazla karakteristik özelliklere sahip olduğu söylenebilir. Çalışmanın sınırlılıkları göz önüne alındığında kişilik tiplerini ve özellikleri daha geniş perspektifte ele alınarak çalışmanın genişletilmesi daha belirleyici sonuçlara ulaşılmasına katkıda bulunacaktır.

KAYNAKÇA

1. Aydın, C. (2016). A Ve B Kişilik Tiplerinin Boş Zaman Davranışlarının Kıyaslanması. Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı. Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eskişehir.
2. Bedir, F. (2016). Boş Zaman (Rekreasyonel) Aktivitelerinin Stresin Üstesinden Gelebilmek Rolünün İncelenmesi. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Atatürk Üniversitesi. Erzurum
3. Cüceloğlu, D. (1991). İnsan Davranışı: Psikolojinin Temel Kavramı. Remzi Kitapevi.
4. Friedman, M., ve Rosenman, R. H. (1974). Type A behavior and your heart. Fawcett.
5. Furnham, A. (2004). Personality and leisure activity: Sensation seeking and spare-time activities. On the psychobiology of personality: Essays in honor of Marvin Zuckerman, 167-183.
6. Gizir, C.A. (2005). Orta Doğu Teknik Üniversitesi Son Sınıf Öğrencilerinin Problemleri Üzerine Bir Çalışma. Mersin: Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. c1. s2. 196-213.
7. Gürbüz, B., Öncü, E., & Emir, E. (2015). Serbest Zaman Kolaylaştırıcıları Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. III. Rekreasyon Araştırmaları Kongresi, 5-7.
8. Henderson, K. (2010). Leisure Studies in the 21st Century: The Sky is Falling?. Leisure Sciences: An Interdisciplinary Journal, 32(4): 391-400.
9. Henderson, K. A., Bedini, L. A., Hecht, L., & Schuler, R. (1995). Women with physical disabilities and the negotiation of leisure constraints. Leisure Studies, 14, 17-31.
10. Kim, B., Heo, J., Chun, S. ve Lee, Y. (2011). Construction and Initial Validation of the Leisure Facilitator Scale. Leisure/Loisir, 35(4): 391-405.
11. Mannell, R. C., & Kleiber, D. A. (1997). A social psychology of leisure. Venture Publishing Inc..
12. Munusturlar, M.A. Argan, M. (2016). Ciddi ve Kayıtsız Boş Zaman Katılımcılarının Kişilik Özellikleri ile Boş Zaman tatmini ve Yaşam Tatmini Arasındaki İlişki. Nobel Yayın evi. İstanbul. C1.
13. Okumuş, E. (2013). Boş Zamanlar Kitabı (Boş Zamanlar ve Din). Akis Kitap. İstanbul. s47.
14. Önal, L. (2017). Atatürk Üniversitesi Öğrencilerinin Boş Zaman Tutumları İle Boş Zaman Aktivitelerine Katılımını Engelleyen Faktörlerin İncelenmesi. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Atatürk Üniversitesi. Erzurum
15. Önal, L. Gerek, Z. Bedir, F. Bedir, D. (2017). Halk dansları ile ilgilenen üniversite öğrencilerinin Davranış özellikleri ile eğlence eğilimleri Arasındaki ilişkinin incelenmesi. Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi. c19. s3.
16. Raymore, L. A. (2002). Facilitators of Leisure. Journal of Leisure Research, 34(1): 37-51.
17. Sa, H. J., Lee, C. W., Kim, M. J., Chun, S. B., & Nam, S. B. (2015). Leisure Facilitators and Recreation Specialization for Female Participants in Running Events. Asian Social Science, 11(27). 175.

<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2018; Cilt: 10/YAZ, Sayı: 39
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed, Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2018; Volume: 10/SUMMER, Issue: 39
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(4)

Ahmet AYTAÇ*

KONYA-LADİK HALISI BENZERİ DENİZLİ ÇAL HALILARINA BİR ÖRNEK KONYA-LADİK CARPET SIMILAR EXAMPLE OF SEA WORLD CARPETS

ÖZ

El sanatları, Türk kültürünün önemli bir parçasıdır. Türk el sanatlarından halılar ve kilimler yüzyıllardır dünyaya yayıldı.

Denizli ve Konya, Anadolu'da önemli dokuma merkezleridir. Günümüzde her iki şehirde de dokuma azalmıştır. Makalede Denizli Çal ve Konya Ladik halılarında benzer bir desenden bahsedilecektir.

Anahtar Kelimeler: Halı, Kültür, Dokuma, Sanat.

ABSTRACT

Handicrafts are an important part of Turkish culture. Carpets and kilims have spread to the world in Turkish handicrafts for centuries.

Denizli and Konya are important weaving centers in Anatolia. Nowadays, weaving has decreased in both cities. A similar pattern will be mentioned in the article Denizli Çal and Konya Ladik.

Keywords: Carpet, Culture, Weaving, Art.

* Dr., Selçuk Üniversitesi Türk El Sanatları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Konya/TÜRKİYE.

GİRİŞ

Türkler çok geniş ve zengin el sanatları içerisinde halıcılığı da oldukça başarı ile üretmişler, hatta dünya medeniyetinde kazandırmışlardır.

El sanatları “Bir yardımcı araç kullanarak elde yapılan işlerin tümüne verilen ad⁵⁶ şeklinde tanımlanmaktadır. Oldukça geniş bir kapsamı olan Türk el sanatları içerisinde önemli yeri olan halının yapım tekniği ise dokumadır.

Halıyı uygarlığa Türkler hediye etmiştir⁵⁷ ve ilk örnekler ile malzemeler doğadan seçilmiştir⁵⁸. Görünen renk ve yansılıyla ilk çıkış noktasında içerdiği sembol dili ile de önemli olan gelenekli el dokuma sanatı Anadolu’ya Selçuklularla birlikte gelmiştir.

Halılar dokunduğu zamanlara ve yerlere göre de çeşitli farklılıklar göstermiştir. Bunlara halı seccadeleri de örnek olarak verebiliriz. Anadolu’da özellikle Kula, Milas, Bergama, Gördes seccadeleriyle ün kazanmış halı merkezleridir. Bu yazıdaki konuyu teşkil eden Ladik halıları da seccadeleriyle ün yapmıştır.

Seccade “Genellikle üstünde namaz kılmaya yarayan küçük halı, kilim veya kumaş yaygı, namazlık”⁵⁹ şeklinde tanımlanmıştır. Halk arasında namazlık veya üzerinde namaz kılınan yaygı olarak da tanımlanır. Bazı yörelerde duvar halıları olarak da değerlendirilmektedir. Seccadelerin en önemli özelliği orta zeminde mihrap adı verilen bölümün yer almasıdır. Bu özelliğinden dolayı da mihraplı halılar olarak da anılırlar⁶⁰.

KONYA LADİK HALISI

Erken dönem Ladik halı seccadelerinin malzeme, desen ve teknik açılarından incelendiğinde günümüzde üretilen dokumalardan oldukça farklılıkların olduğu görülmektedir. Günümüzde Ladik’te üretilen tüm halılar Ladik halısı ismiyle tanınmasına rağmen, İran halıcılığının etkisi (düğüm tekniği ve desen karakteri) dikkati çekmektedir. Müteşebbislerin özel siparişleri dikkate alarak, İran tekniği ve desenleri doğrultusunda halı dokumaları sonucu, günümüzde Ladik seccadelerinin teknik ve desen özelliklerine hiç benzemeyen ürünler çoğalmıştır.

Fotoğraf: 1, 821 Envanter numaralı 17. Yüzyıl Ladik halısı, Konya Etnografya Müzesi (Fotoğraf: A. Aytaç arşivi).

Bitkisel motif olarak, lale, karanfil, çiçek tomurcukları, yapraklar kullanılmıştır. Özellikle mihrap üstü alanda yan yana sıralanmış geometrik halde yer alan üç adet lale bezemesi dikkat çekicidir.

⁵⁶ Meydan Larousse, *Büyük Lügat Ansiklopedi*, Meydan Yayınevi, C: 4, İstanbul, 1986, s. 144.

⁵⁷ ÖNDER, Mehmet, “Türk Halı Sanatında Gelişim Evreleri”, *Milli Kültür Dergisi*, S:56, Ankara, Mart 1987, s. 88.

⁵⁸ UĞURLU, Aydın, “El Dokumalarında Sanatsal Gelişim Süreci”, *Selçuk Üni. M. E. F. III. Ulusal Türk El Dokumalarına Yaklaşım ve Sorunları Sempozyumu*, Konya, 2000, s. 13.

⁵⁹ Meydan Larousse, *a.g.e.*, C: 11, s. 106

⁶⁰ AYTAÇ, Ahmet, *Geleneksel Türk El Dokumacılığı Sanatı*, Konya, 1999, s. 38.

DENİZLİ ÇAL HALICILIĞI

Denizli kent merkezinde 1891 yılında 190, Tavas'ta 185, Sarayköy'de 784, Buldan'da 640 adet dokuma tezgâhı bulunduğu bilinmektedir⁶¹. Temettuat defterlerinde ki kayıtlardan (1844-1845) Denizli Kızılcabölük'te 258 adet çuhacı ustası olduğu anlaşılmaktadır⁶². Ayrıca Çal'da halıcılığın yanı sıra kilim dokumacılığının da Osmanlı döneminde yaygın olduğunu yine arşiv kayıtlarından anlamaktayız⁶³.

Kula, Bergama, Milas gibi Batı Anadolu halıcılık merkezlerinin aksine fazla tanınmayan ama yöresel halıcılık anlamda Denizli ve ilçeleri de adeta birer üretim merkezidir.

Tarihi geçmişi Roma dönemine kadar uzanan Çal, Denizli'nin kuzey doğusunda yer alan ve yaklaşık 20.000 nüfuslu, 29 köyü bulunan bir ilçedir. Antik dönemde ki adı 'Mosyna' olan Çal Selçuklular döneminde feth edilmiştir. Çal, Uşak ilçeleri ve Denizli'nin doğusunda bulunan diğer ilçelerle komşudur. Çal'ın batısında Çökelez Dağı bulunmaktadır.

Çal ve köylerinde halıcılık özellikle şark halı kumpanyası ile hız kazanmıştır. Bunda yörede yetişen pamuğun halıcılıkta hammadde olarak kullanılmaya uygun olmasının da önemli rolü vardır.

Çal'da dokunan halıların dört tipi vardır. Halı yastıklar, sedir makat veya minder halıları, halı namazlağı (seccade) ve halı heybe⁶⁴.

Yörede günümüzde işleyen tezgâh neredeyse hiç kalmamıştır. Yeterince tanınmayan ve etnoğrafik anlamda önemli olan az sayıdaki Çal halısı ya dokuyucu ailelerde ata yadigarı olarak saklanmakta ya da koleksiyonerlerin elinde bulunmaktadır.

Günümüzde nadir bulunan Ladik benzeri Çal halılarına iyi birer örnek teşkil eden, laleli halı Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK'e aittir.

ÖZEL BİR KOLEKSİYONDA YER ALAN LALELİ ÇAL HALISI

Fotoğraf: 2, Denizli Çal halısı (Fotoğraf: A. Aytaç arşivi)

İNCELEME TARİHİ	: 27.01.2017
İLGİLİ KOLEKSİYON	: Celal Şimşek
İMALAT TARİHİ	: XX. yüzyıl ortası
CİNSİ	: Halı seccâde
YÖRESİ	: Denizli/Çal
EBATLARI	: 87x147
cm	
KALİTESİ	: 22x26

⁶¹ AKTAN, Coşkun Can, "2000'li Yıllarda Yeni Yönetim Teknikleri 1-Değişim Mühendisliği", *Türkiye Genç İşadamları Derneği Dergisi*, İstanbul, 1999, s.1-3.

⁶² ÖZÇELİK, Selahattin, "Kızılcabölük'ün Dokumacılık Serüveni (XIX. Yüzyıl Ortalarından XX. Yüzyıl Ortalarına)", *Kızılcabölük Geleneksel Dokumalar Sempozyumu*, Denizli-Kızılcabölük, 28-30 Mayıs, 2008, s. 2.

⁶³ AYTAÇ, Ahmet; İLBAK, Merve, *Başbakanlık Osmanlı Arşiv'lerinde El Dokumalarına Dair Önemli Kayıtlar*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 163.

⁶⁴ SOYSALDI, Aysen; PAKSOY, Özgür, "Çal Halıları", *21. Yüzyıla Girerken Geçmişten Günümüze Çal Sempozyumu*, Denizli, 2006, s. 828.

SEÇİLEN KONU	: Nesneli, geometrik, bitkisel
KULLANILAN MALZEME	: İlme ve atkı: yün, çözgü: pamuk
BOYA ÖZELLİĞİ	: Kimyasal boya
DÜĞÜM TEKNİĞİ	: Türk düğümü
DURUMU	: Bütün halde
KOMPOZİSYON	: Orta kompozisyon alanı kırmızı renkli alanda ibrik yanışı yer

almaktadır. Hemen altında geometrik halde üç adet yan yana hayat ağacı, onun altındaki sarı zeminli kısımda da yine geometrik halde üç adet lale yanışı vardır. Sarı renkli mihrap üstü bölümünde her iki tarafta bereket yanışı vardır. Beyaz renkli iç küçük suda kıvrık dal üzerine çiçek bezemesi görülürken mavi renkli büyük suda rozet şeklinde geometrik çiçekler sıralanmıştır.

SONUÇ

Sonuç olarak Konya Ladik bölgesinde Osmanlı döneminde günümüze uzanan bir klasik halı dokumacılığının var olduğu bilinmekle birlikte günümüzde üretim tamamen bitmiştir. Aynı şekilde Denizli Çal bölgesinde de günümüzde dokumacılık kalmamıştır.

Özel bir koleksiyonda yer alan Denizli Çal halısının etnoğrafik bir öneminin olduğu anlaşılmış ve artık evlerde bile çok örneğinin kalmadığı anlaşılmıştır. Çal yöresine ait bu halı deseninin, Konya Ladik halıları ile benzerlikleri dikkat çekicidir.

Bazen desen benzerliklerinden dolayı birbirine karıştırılan iki farklı yöreye ait benzer desenli bu halılarda en belirgin ve ortak özellik geometrik halde dokunan ‘lale’ yanışıdır.

Ancak Konya Ladik halısında lale yanışı mihrap nişlerinin birleştiği noktadan yukarda kalan kısımda kullanıldığı, Denizli Çal halılarında ise mihrap üstü alanın aksine seccadelerde ayaklık denilen kısımda yer aldığı tespit edilmiştir.

Desen yapısı itibarı ile karakteristik benzerlikleri olan iki farklı yöreye ait halıdaki benzerlik Orta Asya uzantılı ananevi dokuma kültürüne iyi bir örnek durumundadır.

KAYNAKÇA

1. AKTAN, Coşkun Can, “2000’li Yıllarda Yeni Yönetim Teknikleri 1-Değişim Mühendisliği”, Türkiye Genç İşadamları Derneği Dergisi, İstanbul, 1999, s.1-3.
2. AYTAÇ, Ahmet, Geleneksel Türk El Dokumacılığı Sanatı, Konya, 1999, s. 38.
3. AYTAÇ, Ahmet; İLBAK, Merve, Başbakanlık Osmanlı Arşiv’lerinde El Dokumalarına Dair Önemli Kayıtlar, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 163.
4. Meydan Larousse, Büyük Lügat Ansiklopedi, Meydan Yayınevi, C: 4, İstanbul, 1986, s. 144.
5. ÖNDER, Mehmet, “Türk Halı Sanatında Gelişim Evreleri”, Milli Kültür Dergisi, S:56, Ankara, Mart 1987, s. 88.
6. ÖZÇELİK, Selahattin, “Kızılcabölük’ün Dokumacılık Serüveni (XIX. Yüzyıl Ortalarından XX. Yüzyıl Ortalarına)”, Kızılcabölük Geleneksel Dokumalar Sempozyumu, Denizli-Kızılcabölük, 28-30 Mayıs, 2008, s. 2.
7. SOYSALDI, Aysen; PAKSOY, Özgür, “Çal Halıları”, 21. Yüzyıla Girerken Geçmişten Günümüze Çal Sempozyumu, Denizli, 2006, s. 828.
8. UĞURLU, Aydın, “El Dokumalarında Sanatsal Gelişim Süreci”, Selçuk Üni. M. E. F. III. Ulusal Türk El Dokumalarına Yaklaşım ve Sorunları Sempozyumu, Konya, 2000, s. 13.

(5)

Dr. Öğr. Üyesi Gülşen BAYAT⁶⁵

AĞRI DAĞI'NIN KIRSAL TURİZM POTANSİYELİ VE IĞDIR HALKI'NIN AĞRI DAĞI İLE İLGİLİ ALGILARI
AGRI MOUNTAIN'S RURAL TOURISM POTENTIAL AND IĞDIR PEOPLES' PERCEPTIONS OF MOUNT ARAR

ÖZ

Türkiye, İran, Nahçıvan ve Ermenistan devlet sınırlarının kesişme noktası yakınında yer alan Ağrı Dağı, 5137 m yüksekliği ve stratejik konumu ile asırlardır pek çok kişinin dikkatini çekmiştir. Batı milletleri tarafından iyi bilinen ve adına efsaneler yazılan Ağrı Dağı, Nuh'un gemisine ev sahipliği yaptığı inancı ve kutsal kitaplarda belirtildiğine göre Âdem ve Havva'nın yaşadığı "İrem Bağları" bu dağın kuzeyinde Aras Nehri Vadisinde bir yerde olduğu inancıyla kutsal bir özellik taşımaktadır. Turizm potansiyeli çeşitliliği de bu dağın başka önemli bir çekiciliğidir. Ağrı Dağı dağcılık sporu ile uğraşanlar için çok uygun bir mekândır. Ayrıca doğa sporları, kış turizmi, dağ yürüyüşleri, dağ bisikleti, yamaç paraşütü, flora ve fauna gözlemciliği gibi pek çok turizm türünün yapılabileceği bir yerdir.

Bu amaçla Ağrı Dağı'nın eteğinde yaşayan Iğdır Halkı'nın algılarını belirlemek için Ağrı Dağı... önemlidir. Çünkü ifadesinin yer aldığı soru formları yerli halka dağıtılmıştır. Yerli halkın düşüncelerini sadece bir cümle ile ifade etmeleri istenmiştir. Araştırma olgu bilim deseniyle gerçekleştirilmiş, elde edilen veriler içerik analizine uygun olarak çözümlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada 165 kişiyle görüşülmüş ve 58 farklı cümlenin tekrarlandığı bulgusuna ulaşılmıştır. Elde edilen bulgulardan yerel halkın %76'sının Ağrı Dağı'nın önemli bir turizm potansiyeline sahip olduğu düşüncesinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ağrı Dağı, Turizm Potansiyeli, Halk'ın Algısı.

JEL Kodu: Z19.

ABSTRACT

Mount Ağrı is located nears the intersection of Turkey, Iran, Nakhichevan and Ermenian State Borders with a height of 5137 meters and strategic location for centuries has attracted many peoples's attention. Mount Ararat, well-known by its western nations and legendary in its name, is believed to be home to the ark of Noah, and according to the holy books it is said to be a sacred feature with the belief that Adam and Eve's "Irem Vases" bears. The potential diversity of tourism is another important attraction of this mountain. Ağrı Mountain is a very suitable place for those who are engaged in mountaineering sports. It is also a place where nature sports, winter tourism, mountain walks, mountain biking, paragliding, flora and fauna observation can be done.

For this purpose, Ağrı Mountain is important in order to determine the metaphor perceptions of the Iğdir people living on the edge of Mount Ararat. Because the form of the questionnaire was distributed to the local people. Indigenous people were asked to express their thoughts in only one sentence. The research was carried out in a case study design and the obtained data were tried to be analyzed in accordance with the content analysis. In the study, 165 people were interviewed and 58 different repeated findings were reached. Among the findings obtained, 76% of the local people have reached the conclusion that Ağrı Mountain has an important tourism potential.

Keywords: Mount Ağrı, Tourism Potential, Perception of People.

JEL Code: Z19.

⁶⁵ Iğdır Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, Dr.Öğr. Üyesi, Iğdır/TÜRKİYE.

GİRİŞ

Türkiye’de 1990’lı yıllardan sonra hızlı bir gelişim yaşayan turizm sektörü, günümüzde (deniz, güneş, kum) olarak yaygın şekilde tercih edilen turizm türünden ziyade, alternatif turizm türlerine yönelik bir eğilim içerisinde. Bir alternatif turizm türü olan kırsal turizm, insanların yaşadıkları yerler dışında kırsal alanlara ziyaretleri ve burada doğal ortamda üretilen tarım ürünlerinden faydalanma ve yörenin doğal dokusuna uygun mekânlarda konaklama şeklinde ifade edilir. Kırsal turizm, kalabalık ve yapay alanların yarattığı stresten arınmak, ruh ve bedeni arındırmak için uygun ortamlarda yapılan bir turizm türüdür. Her mevsim yapılabilme, diğer turizm türleri ile kolayca entegre olabilmesi ve rekreasyonel etkinliklerin çok çeşitli ve özgün olması; ayrıca kırsal kültür, doğal çevre ve tarımla kolayca bütünleşebilmesi önemli bir çekicilik unsuru oluşturmaktadır (Soykan,2003). Dağlar, kırsal insan yaşamı üzerindeki etkileri nedeniyle; sürekli bir cazibe merkezi olma özelliği taşırlar. Antik çağlarda güvenlik açısından dikkat çekerken, bugün ise farklı turizm türlerinin yapılabileceği yerler olarak dikkatleri çekmeye devam etmektedir. Türkiye’nin en yüksek dağı olan Ağrı Dağı, 5137 m yüksekliği ile Azerbaycan, Türkiye, Ermenistan ve İran devlet sınırlarının kesişme noktasında yer alır. Dağın % 65’lik gibi önemli bir kesimi Iğdır İli sınırları içerisinde. Ağrı Dağı’nın yaklaşık 900 m yüksekliğindeki Iğdır Ovasının hemen dibinde yaklaşık 4300 m’yi bulan bir volkan konisi yüksekliğine erişmesi muazzam bir görsellik sunar (Bayat. G, 2010:41). Ağrı Dağı’nın kapladığı alan, yaklaşık 12 km² ve zirvesi yaklaşık 4000 m’den başlayan bir takke şeklinde buzul ile örtülüdür. Dağcılarının tırmanma esnasında en çok zorlandıkları etap olan bu buzulun dili, dağın kuzey kesiminde yer alan Cehennem Dere Vadisidir (Doğanay, 2003). Doğubayazıt Yenidoğan Köyü’nden başlayarak, dağın vadisine kadar uzanan bu derin vadinin içinde 6-7 km uzunluğunda ve üzeri taş toprakla kaplı bir buzul vardır. Vadinin yaklaşık 2500 m yüksekliğinde iki küçük mağara vardır. Daha pek çok mağaranın Ağrı Dağı üzerinde olduğu rivayet edilmektedir (Bayat. G, 2010:42).

Yüzyıllardır erişilmez olarak tabir edilen ve Nuh’un gemisi araştırmalarına konu olan Ağrı Dağı, heybetli duruşu ile pek çok medeniyetin izlerini taşıyan önemli dağlardan biridir. Nuh’un gemisi araştırmacıları, kutsal kitaplardan biri olan İncil’de anlatılan Nuh tufanı olayından yola çıkarak, Ağrı Dağı’na pek çok kez araştırma gezileri düzenlemişlerdir. Düzenlenen gezilerin çoğu Hristiyanlık dinine mensup kişiler tarafından yapılmıştır. Kutsal kitap İncil’de bu araştırmacılarından biri olan Elfred Lee, Ağrı Dağı’na beş kez seyahat düzenlemiş ve her bir geziden çok etkilendiğini ifade etmiştir. Elfred, araştırma ekibiyle dağa tırmanışlarının birinde, büyük bir buz köprüsünün olduğunu ve burada birkaç gün geçirdiklerini sonra dağ üzerinde ilerlerken kazılar yaptıklarını, yaptıkları kazılardan birinde buldukları pek çok tahta parçasının onları çok heyecanlandığını hatta Nuh’un Gemisinin kalıntılarını bulduklarını düşündüklerini ifade etmiştir. Ne yazık ki geri döndüklerinde yanlarında götördükleri tahta parçalarının test edildiğini ve bunların 1300 veya 1900 yıllarına ait yani çok genç olduğu raporunu aldıklarını ifade etmiştir (Corbin, B.J,1999:62-63). Nuh peygamber, Müslümanlık, Hristiyanlık ve diğer dinlerden tüm insanlığın tanıdığı bir peygamberdir. Bu nedenle Ağrı Dağı tüm insanlık için önemli bir dağdır.

Literatür çalışmasında Ağrı Dağı ile ilgili birkaç akademik çalışma olduğu; Fakat yapılanların hiçbirinde hemen yanı başında yaşayan halkın, Ağrı Dağı ile ilgili algılarının içeren herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmanın amacı, Ağrı Dağı’nın turizm potansiyelini değerlendirip, Iğdır Halkı’nın Ağrı Dağı ile ilgili algılarını ortaya koymaktır.

AĞRI DAĞI’NIN TURİZM POTANSİYELİ

Ağrı Dağı turizm açısından heybetli görünümüyle beraber birçok turizm türünün yapılabilme potansiyelini taşıyan bir dağdır. Ayrıca doğa sporları, kış turizmi, dini turizm, dağ yürüyüşleri, dağ bisikleti, yamaç paraşütü, flora ve fauna gözlemciliği gibi pek çok turizm türünün yapılabileceği bir yerdir. Ağrı Dağı dağcılık sporu ile uğraşanlar için çok uygun bir mekândır. Dağcılık, zirveye ulaşma isteğinin kayalara tırmanma tutkusu ile birleşmesi ile ortaya çıkan adrenalin yüklü bir spor dalıdır. Ağrı Dağına sportif tırmanışlar ve diğer aktiviteler için Iğdır’dan tırmanış güzergâhları bulunmaktadır. Ağrı Dağı’na çıkış ve iniş süresi en az dört gündür. En uygun tırmanma zamanı, Ağustos ve Eylül aylarıdır. Bu aylarda sıcaklık yaklaşık 4000-5000 m’ler arasında -10 ve -12 dereceyi bulmaktadır. Ağrı Dağı’na çıkışlar 5000 m’de çoğunlukla

sonlanmaktadır. Çünkü bu yükseklikte dağcılar; baş dönmesi, kalp çarpıntısı, baygınlık gibi sağlık sorunları yaşarlar (Kaya, 2016). Pek çok dağcının zirvesine ulaşma hayali kurduğu bu dağa ilk tırmanış 29 Ekim 1829'da Alman Jeolog Prof.Frederic Von Parrot ve ekibi tarafından gerçekleştirilmiştir. Türk dağcılardan ilk tırmanış 1937 yılı Ağustos ayında Binbaşı Cevdet Sunay ve ekibi tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu ekip dağın zirvesine Atatürk'ün büstünü dikmişlerdir. Daha sonra Albay Turhan Selçuk ve 111.Ordu Dağ Komando Taburu zirveye Türk Bayrağını dikmiştir (Doğanay, 2003). Ağrı Dağı, dağcılık ve kış turizmi açısından yüksek bir potansiyele sahiptir.

Ağrı Dağı'na tırmanışlar spor amaçlı görünse de özellikle batılı dağcıların tırmanışları bilimsel ve dini amaç taşır. Ağrı Dağı'na yapılan araştırmaların çoğu Hristiyanlar tarafından yapılmıştır. The Explorers of Ararat kitabı birçok batılı araştırmacının kutsal kitap İncil'den yola çıkarak, Hz Nuh'un gemisinin izlerini bulma amaçlı Ağrı Dağı'na ziyaretlerini anlatır. Bu araştırmacılardan bazıları; John McIntosh (1982), Elfred Lee (1969), Bob Stuplich (1998), Dr.Don Shockey (1989), Dr. Charles Willis (1988), Robin Simmons (1999), B.J.Corbin (1978), Dick Bright (1984)'dır (Corbin, 1999)'dir. Hz Nuh; İslamiyet, Hristiyanlık, Yahudilik din mensupları için kutsaldır. Hz Nuh'un mesajlarının bütün insanlığa duyurulması için; Hz Nuh'u anlatan bölümler Kuran, İncil ve Tevrat'ta mevcuttur. Hz Nuh'un ömürlük mücadelesi, İnsanları doğru yola sevk etme ve onlara Allah'ı anlatma ve kutsalı bizim hayatımızın merkezine yerleştirme çabaları günümüz insanı içinde önemli mesajlar içerir (Tan, 2010:126). Nuh'un gemisi ile alakalı birçok kaynak Ağrı Dağı'nı işaret eder . Bu kaynakların çoğu Hristiyan kaynaklıdır. Nuh'un gemisinin yeri ile ilgili yapılan çalışmalar radikal Hristiyanların desteği ile yapılmıştır. İncil'in inanırlığını kanıtlamak için yapılan çalışmalarda herhangi bir kanıt bulunamamıştır (Sertesin ve Köseadağ, 2018). İncil'de tufan sonrasında geminin karaya oturduğu yerle ilgili "Mountains of Ararat" ifadesinin geçmesi dini turizm potansiyeli açısından çok önemli bir çekicilik unsurudur. Bu çekicilik turizm ürünü haline dönüştürülürse dünyadan pek çok insan bu yöreye gelebilir.

YÖNTEM ve VERİ

Çalışmanın bu bölümünde araştırma kapsamında kullanılan araştırma deseni, araştırmanın örnekleme, verilerin toplanması, verilerin analizi ile araştırmanın geçerliği ve güvenilirliği açıklanmaktadır.

ARAŞTIRMA DESENİ

Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim deseni kullanılmıştır. Olgu bilim deseni, günlük hayatta çeşitli şekillerde (olaylar, deneyimler, algılar, yönelimler, durumlar vb.) varlığını hissettiğimiz ve farkında olduğumuz ancak tam olarak anlayamadığımız ve/veya derinlemesine ve ayrıntılı bilgiye sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Olgu bilim araştırmalarında veri kaynakları araştırma konusuna ilişkin olguyu yaşayan ve bu olguyu ifade edebilecek bireylerden oluşmaktadır (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2014). Bu nedenle, Ağrı Dağı ile ilgili algılar, Ağrı Dağı'nın hemen eteğinde yaşayan Iğdır İli sakinlerinden elde edilmiştir.

ARAŞTIRMANIN ÖRNEKLEMİ

Araştırma, 2018 Mart ayında, Iğdır İl'inde bulunan yerli halktan 170 kişinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Ancak verilerin analizi sürecinde uygun görülmeyen 5 veri araştırma kapsamı dışına çıkartılarak elenmiş ve geriye kalan 165 katılımcının cevapları değerlendirmeye alınmıştır. Katılımcıların seçiminde, olasılığa dayalı örnekleme yöntemlerinden basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Basit tesadüfi örnekleme yönteminde evren içinde yer alan her birimin örnekleme içinde yer alma olasılığı bulunmakta, yani her birim eşit seçilme hakkına sahip olmaktadır (Ural ve Kılıç, 2013). 165 katılımcıya ait demografik özelliklere Tablo 1'de yer verilmiştir

Tablo1: Katılımcıların Özellikleri

Değişken		(f)	(%)
Cinsiyet	Kadın	65	%39,4
	Erkek	100	%60,6
Yaş	18 yaş ve altı	5	%3,1
	19-25 yaş arası	20	%12,1
	26-35 yaş arası	27	%16,4
	36-45 yaş arası	32	%19,3
	46-55 yaş arası	25	%15,1
	56-65 yaş arası	33	%20
	65 yaş ve üzeri	23	%14
	İlköğretim	48	%29,1
Eğitim	Lise	50	%30,3
	Ön lisans-Lisans	62	%37,3
	Lisansüstü	5	%3
Toplam		165	100,0

VERİLERİN TOPLANMASI

İğdır yerli halkının Ağrı Dağı kavramına ilişkin görüşleri araştırmacı tarafından hazırlanmış anket formu aracılığıyla toplanmıştır. Anket formu, katılımcıların demografik özelliklerini belirlemek amacıyla hazırlanmış 3 soruluk bir bölüm ve algılarını belirlemek amacıyla hazırlanmış “Ağrı Dağı... gibidir. Çünkü ...” sorusunun yer aldığı bir bölüm olmak üzere toplam iki bölümden oluşmaktadır. Anket formları 2018 Mart ayında, İğdır yerli halkına yüz yüze uygulama ile veriler elde edilmiş ve veri tabanı oluşturulmuştur. Araştırmada, araştırma evreni olarak İğdır’ın seçilme nedeni ise Ağrı Dağı’nın %65’lik gibi çok büyük bir bölümünün bu il sınırları içerisinde olmasıdır. İlaveten Ağrı Dağı İğdır’ın her noktasından rahatlıkla görülmektedir.

VERİLERİN ANALİZİ

Anket formları aracılığıyla elde edilen nitel verilerin çözümlenmesinde içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi ile elde edilmiş birden çok kelimenin daha az sayıda içerik kategorisine indirgenmesi sonucunda elde edilen veriler daha kolay karşılaştırılabilir. Araştırma katılımcılarına ait görüşlerin içerikleri sistematik olarak tanımlanabilmektedir. Az sayıdaki içerik kategorisi, elde edilen verilerin araştırmacılar tarafından daha kolay karşılaştırılmasına imkân tanımaktadır. Bu sayede veriler daha sade ve anlaşılır hale getirilerek verilerin analiz edilmesi kolaylaşmaktadır (Altunışık ve diğ.,2012).

ARAŞTIRMANIN GEÇERLİĞİ ve GÜVENİRLİK

Geçerlilik ve güvenirlik, araştırılan konunun iyi ölçümü ve ölçme için kullanılan ölçme aracında aranan iki temel niteliktir (Karasar, 2013). Nitel araştırmalarda geçerlilik, araştırmacı tarafından araştırılan olguyu, olduğu şekliyle ve olabildiğince tarafsız gözlemlemek anlamına gelir. Nitel araştırmada geçerlilik konusunda elde edilen verilerin, ayrıntılı bir şekilde rapor edilmesi ve araştırmacı tarafından sonuçlara nasıl ulaşıldığı ile ilgili açıklamaların yapılması gerekir. Araştırmanın yöntem bölümünde gerekli açıklamalara yer verilmiştir. Öncelikle elde edilen veriler yorum katılmadan okuyucuya aktarılmıştır. Doğrudan aktarım okuyucunun doğrudan değerlendirme yapabilmesi anlamına gelir. Araştırmayı yapan araştırmacıların dışında iki araştırmacı daha dahil edilmiştir. Diğer araştırmacılarla sağlanacak daha fazla uzlaşma, çalışmanın okuyucular tarafından kabul edilirliliğini artırma amacı taşır. Bütün bunlar için Miles ve Huberman (1994) tarafından geliştirilen Güvenirlik: Görüş Birliği/Görüş Birliği+ Görüş Ayrılığı*100 formülünden faydalanılmıştır. Araştırmacılar tarafından oluşturulan kategoriler için alanında oldukça uzman bir öğretim üyesinin görüşüne daha sunulmuştur. Bunun için araştırmacılar tarafından hazırlanan kategoriler ve

kategoriler içerisindeki Algılar uzman kişiye verilerek eşleştirme yapması istenmiştir. Uzman kişinin yapmış olduğu eşleştirmelerle araştırmacıların eşleştirmeleri karşılaştırılarak güvenilirlik yukarıdaki formül yardımıyla %0,93 olarak hesaplanmıştır. Hesaplanan güvenilirlik oranının %90'a yaklaşması ya da %90'ın üzerinde olması güvenilirliğin yeterli düzeyde olduğu anlamına gelir (Saban, 2008).

Tablo 2: Iğdır Halkının “Ağrı Dağı” ile İlgili Ürettikleri Algılar

Sıra	Algı	Frekans	Yüzde (f) (%)	Sıra	Algı	Frekans	Yüzde (f) (%)
1	Hz Nuh'un gemisi	30	18	31	Kıble	2	1,2
2	Turizm	20	13	32	Eski yerleşim	2	1,2
3	Yükseklik	8	4,8	33	Yer altı şehirleri	2	1,2
4	Yaylacılık	6	3,6	34	Flora	2	1,2
5	Festival	5	3	35	Fauna	2	1,2
6	Manzara	5	3	36	Kutsallık	2	1,2
7	Spor	4	2,4	37	mitoloji	2	1,2
8	millet	4	2,4	38	Ekonomik fayda	2	1,2
9	Boş dağ	4	2,4	39	Yöre kalkınması	2	1,2
10	Huzur	2	1,2	40	Güzellik	1	0,60
11	Güven	2	1,2	41	Doğallık	1	0,60
12	Turist	2	1,2	42	Yeşillik	1	0,60
13	Dağ turizmi	2	1,2	43	Gelin	1	0,60
14	Dini turizm	2	1,2	44	Böcek	1	0,60
15	Ararat	2	1,2	45	Yağmur	1	0,60
16	Volkanik	2	1,2	46	Bulut	1	0,60
17	Bitki çeşitliliği	2	1,2	47	İhtişam	1	0,60
18	Doğa	2	1,2	48	Deprem	1	0,60
19	Dağcılık	2	1,2	49	Deniz	1	0,60
20	Orman	2	1,2	50	Sembol	1	0,60
21	Sınır	2	1,2	51	Trekking	1	0,60
22	Yamaç paraşütü	2	1,2	52	Golf	1	0,60
23	Telefirik	2	1,2	53	Mutluluk	1	0,60
24	Kış turizmi	2	1,2	54	Güç	1	0,60
25	Efsane	2	1,2	55	Terör	1	0,60
26	Nahcivan	2	1,2	56	Milli park	1	0,60
27	İran	2	1,2	57	Allah'ın kudreti	1	0,60
28	Ermenistan	2	1,2	58	Cesaret	1	0,60
29	Doğal içme suyu	2	1,2				
30	Kır çiçekleri	2	1,2				
				Toplam		65	100

İĞDIR HALKI'NIN AĞRI DAĞI İLE İLGİLİ ALGILARININ OLUŞTURDUĞU KATEGORİLER

Araştırmaya katılan Iğdır yerli halkı Ağrı Dağı kavramına ilişkin ürettiği 58 adet algı, 6 kategori altında toplanmış ve bu kategorilere ait algı adedi, algı frekansı ve yüzdeleri Tablo 3'te gösterilmiştir. Tablo 3'den de görüldüğü üzere, en yüksek pay %54 ile “Ağrı Dağı ile ilgili turizm kavramı ile ilişkili kavramlar” kategorisine aittir. Bunu sırasıyla %22,0 pay ile “Ağrı Dağı ile ilgili doğa ile ilişkili kavramlar”, %3,0 ile “Ağrı Dağı ile ilgili din ile ilişkili kavramlar” ve %3,0 ile “Ağrı Dağı ile ilgili ekonomi ile ilişkili kavramlar”

takip etmektedir. “Ağrı Dağı ile ilgili psikoloji ile ilişkili kavramlar” ve “Ağrı Dağı ile ilgili coğrafik konum ile ilişkili kavramlar” kategorilerine ilişkin paylar aynı oranda olup bu oran %9,0 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 3: Iğdır Halkının “Ağrı Dağı” Kavramına İlişkin Ürettikleri Algılar İçin Oluşturulan Kategoriler

Kategoriler	Algı Adedi	Algı Frekansı	Yüzde (%)
Turizm İle İlgili Kavramlar	18	90	54,0
Doğa İle İlgili Kavramlar	16	36	22,0
Din İle İlgili kavramlar	3	5	3,0
Psikolojik Kavramlar	11	14	9,0
Ekonomi İle İlgili Kavramlar	2	5	3,0
Coğrafik Konum İle İlgili Kavramlar	7	15	9,0
	58	165	100,0

1.KATEGORİ AĞRI DAĞI İLE İLGİLİ TURİZME İLİŞKİN KAVRAMLAR

Ağrı Dağı kavramına ilişkin geliştirilen turizm ile ilgili kavramlar kategorisi altında yer alan algılar toplam üretilen algılar içerisinde %54'lük bir orana sahiptir. Bu kategoride yer alan katılımcılara ait ifadeler aşağıda sunulmuştur:

“**Hız Nuh’un gemisi**” algılarına ait 30 katılımcı açıklaması sırasıyla şu şekildedir: “Nuh’un gemisi efsanesinden dolayı önemlidir”, “Nuh tufanı yaşandığı zaman gemi Ağrı Dağı’nın zirvesine oturmuştur”, “Nuh Tufanı tüm din mensupları için önemlidir”, “Nuh her canlıdan erkek ve dişi olarak 2 tane gemiye almış, gemi de Ağrı Dağı’nın zirvesindedir”. “Nuh tufanı Hristiyanlık dini için önemlidir”. “Nuh tufanı Musevi dini için önemlidir”. “Nuh tufanı tüm dinler için önemlidir”. “Ağrı Dağı Hız Nuh tufanından dolayı kutsaldır. (dokuz kez bu cümleye benzer tanımlama vardır)”. “Hız Nuh sadece Müslümanlar için kutsal değildir”, “Allah Hız Nuh’tan bir gemi yapmasını ister, Ölçülerini de bildirir. Hız Nuh’un yaptığı o gemi Ağrı Dağı’nın zirvesinde Ağrı Dağ’ındadır”. “Heybetli duruşuyla Nuh’un gemisinin Ağrı Dağı’nda olduğu kabul ediliyor”. “Hız Nuh’un gemisini bulmak için yabancılar buraya sürekli geliyor”. “İnsanlar çok azdığı için Allah tufan koparıyor, Hız Nuh’da yaptığı gemiye her canlıdan hem dişi hem de erkek olmak üzere iki çifti gemiye alıyor, işte o gemi Ağrı Dağı’nın tepesindedir”. “İçinde Nuh’un gemisi var”. “Nuh’un gemisi tepesine oturmuş”. “Nuh tufanından sonra insanlık Ağrı Dağ’ından yayılarak çoğalmış”. “Ermeniler Nuh’un gemisinden dolayı Ağrı Dağı’nı kutsal sayıyor”. “Yabancılar zirvesinden Nuh’un gemisi kalıntıları buldular”. “Hız Nuh eşi, çocukları insanlar ve hayvanlar ile tufan çekilince Ağrı Dağı’nın zirvesine inmişlerdir”. “Nuh tufanından dolayı çok anlamlı bir dağdır”. “İnsanlık bu dağın zirvesinden çoğalmıştır”.

“**Turizm**” algısına ait 20 katılımcı açıklaması sırasıyla şu şekildedir: “Turizm çekiciliği çok yüksektir”(7 tane buna benzer ifade vardır).“Dağ turizmi için çok uygundur”. “Dağcıların zirvesine çıkma hayali kurduğu dağdır”. “Kış turizmi için çok uygundur”.“Eğer turizme açılırsa çok turist çeker”. “Korhan yaylasında kayak turizmi yapılabilir”. “Turizme açılırsa balon bile uçurulur”, “Dini turizm potansiyeli yüksektir”. “Turizme açılırsa yabancılar buraya akın eder”, “Korhan yaylasının turizm potansiyeli yüksektir”. “Birçok turizm türü bu dağ üzerinde yapılır”,“Eko turizm potansiyeli yüksektir”. “Devlet burayı turizme kazandırmalıdır”. “Batılılar için çok önemli bir dağdır. “Turizme açılırsa herkes gelir buraya”.

“**Yaylacılık**” algısına ait 6 katılımcı açıklaması sırayla şu şekildedir: “Ağrı Dağı yazın yayla özelliği taşıyor”. “Yazın yöre insanı Ağrı Dağı’na hayvanlarını götürüyor”, “Çok güzel serin yaylaları var”, “Bitki örtüsü zenginliği yaylacılık için çok uygundur”, “Iğdır çok sıcak olduğu için insanlar hayvanlarını bu dağa götürüyor”, “yaylacılık yapılabilecek eşsiz dağlardan biridir”.

“**Festival**” algısına ait 5 katılımcı açıklaması sırayla şu şekildedir: “Korhan yaylası festivali eskiden her yıl yapılırdı”(3 kez benzeri ifade tekrar edilmiş).“Kayısı festivali yapılması”, “Dağcılık ile ilgili festivaller yapılıyor”.

“**Spor**” algısına ait 4 katılımcı açıklaması sırayla şu şekildedir: “Gençler için uygun spor alanları vardır”, “Çok sayıda spor türü bu dağda yapılabilir”, “Kış spor oyunları yapılabilecek bir dağdır”, “Uygun spor alanları vardır”.

Diğer algılara ait katılımcı açıklaması sırasıyla şu şekildedir: “Tırmanma için çok uygundur”(Dağcılık),“Dağcılık sürekli yapılıyor”(Dağcılık), “Turist gibi gelip, burada araştırma yapan insanlar var”(turist), “Turistler için tehlikeli olabilir”(turist), “dağ turizmi aklıma geliyor”(dağ turizmi), “Güvenlik sağlanırsa dağcılar buraya akın eder”(dağ turizmi),“Dini turizm potansiyeli vardır”(Dini turizm), “Dini turizm potansiyeli değerlendirilirse çok talep görür”(Dini turizm),“Yamaç paraşütü bile yapılır”, “Telefirik yapılırsa dağdan manzara çok güzel olur”, “Kış turizmi için uygun bir mekândır”, “Çok güzel trekking yapılır”.

2. KATEGORİ AĞRI DAĞI İLE İLGİLİ DOĞAYA İLİŞKİN KAVRAMLAR

Ağrı Dağı’na ilişkin doğa ile ilgili algılarını içeren katılımcıların geliştirdikleri ifadeler aşağıda sunulmuştur:

“**Yükseklik**” algısına ait 8 katılımcı açıklaması sırasıyla şu şekildedir:“Türkiye’nin en yüksek dağdır”(4 kez tekrar edilmiştir).“Yüksekliği cesareti gücü temsil ediyor”, “Zirvesinde sürekli kar olması”, “Dünyanın önemli yüksek dağlarından biridir”. “**Manzara**” algısına ait 5 katılımcı açıklaması sırasıyla şu şekildedir: “Eşsiz bir manzarası var”(4 kez tekrar edilmiştir). “Görsel güzelliği görülmeye değer”. “**Boş Dağ**” algısına ait 4 katılımcı açıklaması sırasıyla şu şekildedir.“Değerlendirilmeyen bir cevher”, “Hiçbir faydası yok sadece bakıyoruz”, “Potansiyeli kullanılmıyor”, “Birçok din mensubu için önemli olmasına rağmen ve dünyaca ünlü olmasına rağmen hiç değerlendirilmiyor”. “**Volkanik** ”algısına ait 2 katılımcı açıklaması sırasıyla şu şekildedir: “Patlamış bir volkan dağdır”(2 kez tekrar edilmiştir). “**Bitki çeşitliliği** ”algısına ait 2 katılımcı açıklaması sırasıyla şu şekildedir:“Dağın zirvesinde çok farklı bitki türü vardır”, “Başka yerde olmayan bitki türleri dağın yamaçlarında var”. “**Doğa**” algısına ait 2 katılımcı açıklaması şu şekildedir:“Doğal güzelliği dillere destandır”, “Temiz havası ve doğası ile görülmeye değer bir yer”. “**Orman** ”algısına ait 2 katılımcı açıklaması sırasıyla şu şekildedir: “Belli bir yükseklikten sonra içerisinde çeşitli hayvanların yaşadığı orman bile vardır”(2 kez tekrar edilmiştir). “**Doğal içme suyu**” algısına ait 2 katılımcı açıklaması sırasıyla şu şekildedir:“Temiz içme suyu kaynakları vardır”, “Kaynak suyu ile önemlidir”. “**Kır çiçekleri** ”algısına ait 2 katılımcı açıklaması sırasıyla şu şekildedir: “Şifalı bitkiler bu dağda çok var”, “Kırları çiçeklerle kaplıdır. Ve bu çiçekler oldukça şifalıdır”, “**Böcek** ”algısına ait 2 katılımcı açıklaması sırasıyla şu şekildedir:“Batılılar araştırma bahanesiyle gelip istihbarat çalışmaları yapıyorlar”(2 kez tekrar edilmiş).“zirvesi genellikle bulutla kaplı”(Bulut).“Kötü havayı çekiyor, yağmurun karın yağmasına engel oluyor”(yağmur).“Depremi engeller”(Deprem).“İğdır’ın denizi de Ağrı Dağı’dır”(Deniz).“Ağrı Dağı devlet tarafından milli park ilan edilmiştir”(Milli park).“İlkbaharda yeşil yaylaları görülmeye değerdir”(Yeşillik)”.

3. KATEGORİ AĞRI DAĞI İLE İLGİLİ DİN İLE İLİŞKİLİ KAVRAMLAR

Bu kategoride yer alan katılımcılara ait ifadeler: “**Kible**” algısına ait 2 katılımcı açıklaması sırasıyla şu şekildedir: “Kible yönü Ağrı Dağı’na göre belirlenebilir”, “Ağrı Dağı’nı görünce hafif sola kayarak kible yönü belirlenebilir ”“**Kutsallık** ”algısına ait 2 katılımcı açıklaması sırasıyla şu şekildedir. Ağrı Dağı üç din için kutsaldır”, “Hz Nuh’tan dolayı kutsaldır”, “Görselliği ve muazzam yapısıyla Allah’ın kudretini gösteren bir dağdır”(Allah’ın Kudreti).

4. KATEGORİ AĞRI DAĞI İLE İLGİLİ PSİKOLOJİ İLE İLİŞKİLİ KAVRAMLAR

Ağrı Dağı'na ilişkin psikoloji ile ilgili algılarını içeren katılımcıların geliştirdikleri ifadeler aşağıda sunulmuştur: “Ağrı Dağı'na bakmak bana huzur veriyor (**Huzur** 2 kez tekrar edilmiş)”, “Ağrı Dağı ben de güven duygusunu uyandırıyor, ona baktığım zaman kendime olan güvenim artıyor”, “Muhteşem bir görsel güzelliği var (**Güzellik**)”, “Ağrı Dağı'na baktığımda içim mutlulukla doluyor (**Mutluluk**)”, “Ağrı Dağı bana güç veriyor (**Güç**)”, “Cesaretim artırıyor (**Cesaret**)”, “Kutsal su kaynakları vardır”(**Efsane**), “Ağrı Dağı'nda yeraltı şehirleri vardır”(**Efsane**), “Görünüşiyle bir gelini andırmaktadır”(**Gelin**), “Gücün, cesaretin sembolüdür”(**Sembol**)”.

5.KATEGORİ AĞRI DAĞI İLE İLGİLİ EKONOMİYE İLE İLİŞKİLİ KAVRAMLAR

Bu kategoride yer alan katılımcılara ait ifadeler aşağıda sunulmuştur: “**Ekonomik Fayda**” algısına ait 2 açıklama aşağıdaki gibidir: “Turizme açılırsa Iğdır” a çok ekonomik faydası olur” (2 kez tekrar edilmiş), “Ağrı Dağı'nın kaynakları değerlendirildiğinde Iğdır yöresinin kalkınmasını sağlayacak çok önemli potansiyel” (**Yöre kalkınması**) (2 kez tekrar edilmiş).

6.KATEGORİ AĞRI DAĞI İLE İLGİLİ COĞRAFİK KONUMLA İLİŞKİLİ KAVRAMLAR

Bu kategoride yer alan katılımcılara ait ifadeler aşağıda sunulmuştur: “**Millet**” algısına ait 2 katılımcı algısı şu şekildedir: “Burayı pek çok millet yaşama alanı olarak kullanmıştır”, “Batılı milletler Ağrı Dağı'na çok önem verir”, “Batılılar Ağrı Dağı'na Ararat derler” (**Ararat**) (2 kez tekrar edilmiş), “3 ülke sınırında yer alır”(sınır), “3 ülkeye sınırı olan tek dağdır” (sınır), “NaHCivan İline çok yakın mesafede yer alır”(NaHCivan)(2 kez tekrar edilmiş), “İran'dan da görülmektedir”(İran)(2kez tekrar edilmiş), “Ermenistan'dan çok rahatlıkla görülebilmektedir”(Ermenistan) (2kez tekrar edilmiş), “Konumundan dolayı terör olaylarına açıktır (**Terör**)”.

7.SONUÇ

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda, Iğdır yerli halkının “Ağrı Dağı” kavramına ilişkin oluşturdukları algıların kategorilere göre dağılımlarına bakıldığında ilk iki sırada “Ağrı Dağı kavramına ilişkin turizm ile ilgili kavramlar” (% 54,0), “Ağrı Dağı kavramına ilişkin doğa ile ilgili kavramlar” (%22,0) kategorilerinin yer aldığı görülmektedir. Turizmle ilgili kavramlar kategorisinde belirleyici olan algılar “Hz Nuh'un Gemisi” ve “Turizm” algıları olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğa ile ilgili kavramlar kategorisi “yükseklik”, “özgürlük” ve “boş dağ” algıları tarafından temsil edilmektedir. Din ile ilgili kavramlar kategorisinde “kible”, “kutsallık” ve “Allah'ın kudreti” olmak üzere yalnızca 3 adet algı yer almakta olup, kategorilere göre dağılım içinde %3 pay ile düşük orana sahiptir. Psikoloji ile ilgili kavramlar kategorisinde “Huzur”, “Güven”, “Efsane” algıları belirleyici konumda bulunmaktadır. Ekonomi ile ilgili kavramlar kavramlar kategorisi incelendiğinde söz konusu kategorinin “Yöre kalkınması”, “ekonomik fayda” algıları tarafından temsil edildiği dikkat çekmektedir. Coğrafik konumla ilgili kavramlar kategorisinde belirleyici algı “millet” algısıdır. Üretilen olumlu algılar 161 adet olup toplam algılar içindeki payı %97,57 olarak saptanmıştır. Olumsuz algı sayısı ise 4 olup %2,43 oranına sahiptir. Olumsuz algı ortaya koyan katılımcılar 26-36 yaş grubundan olduğu tespit edilmiştir. Olumsuz algı ifadesinde bulunan 4 kişi Ağrı Dağı...önemlidir. Niçin sorusuna” boş dağ” sadece bakıyoruz hiçbir şey yapılmıyor şeklinde cevaplar vermişlerdir.

Sonuç olarak, araştırma bulguları incelendiğinde örneklemin çok büyük bir çoğunluğunun (%97,57 – 161 adet) Ağrı Dağı'nı, olumlu algılar aracılığıyla ifade ettiği görülmektedir. Katılımcıların “Ağrı Dağı” kavramını gördükleri anda ilk olarak düşündükleri %18'lik bir oranla “Hz Nuh'un Gemisi” olduğu göz önüne alındığında, Nuh tufanı efsanesinin halk arasında Ağrı Dağı'yla ilişkilendirildiğini söyleyebiliriz. Turizm ile ilgili kavramlar %54, Doğa ile ilgili kavramlar %22'lik oranla halk tarafından üretilen toplam algının %76'sını kapsamaktadır. Bu %76'lık oran bize Ağrı Dağı'da turizm ve doğa ile ilgili eko turizm aktivitelerin yapılabileceği bir yer olduğunu, halkın ifade ettiği olumlu algılardan yola çıkarak söyleyebiliriz.

İnsanlık tarihinin belki de en önemli destanlarından birine ev sahipliği yapan Ağrı Dağı'nın bu potansiyeli günümüze kadar ne yazık ki kullanılamamıştır. Kırsal bölgelerin kalkınması açısından turizm çok önemli bir dinamik olmasına rağmen, pek çok turizm türünün yapılabileceği yer olan Ağrı Dağı'nın turizm potansiyeli, katılımcılardan 4 kişinin ifade ettiği gibi "boş dağ" sadece bakılabilen ancak yöreye hiçbir katkısı olmayan dağ olarak kalmış, değerlendirilmemiştir. Hz Nuh; İslamiyet, Hristiyanlık, Yahudilik din mensupları için kutsaldır. Kuran, Tevrat ve İncil'de yer alan insanlık için önemli mesajlarının Ağrı Dağı vasıtasıyla insanlara hatırlatılması ve buranın İnanç turizmi açısından dünyanın ilgi odağı haline getirilebilir.

8.KAYNAKÇA

1. Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., ve Yıldırım, E. (2012). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı. 7. Baskı. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
2. Bayat. G. (2010). Turizme Yerel halkın Bakış Açısı: Iğdır İli Örneği. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi.
3. Cem. S, Erkan. K . (2018). Nuh'un Gemisi Asrın Keşfi. İstanbul. Metamorfoz Yayıncılık
4. Corbin. (1999). The Explorers of Ararat. England.
5. Doğanay, H. (2003). Ağrı Dağı ve turistik önemi. Doğu Coğrafya Dergisi,9
6. Karasar, N. (2013). Bilimsel Araştırma Yöntemi. 25. Basım. Ankara: Nobel Yayın
7. Kaya. F. (2016). Ağrı Dağı'nın Turizm Potansiyeli ve Değerlendirme Durumu. Marmara Coğrafya Dergisi. 217-229
8. Saban, A. (2008). İlköğretim I. kademe öğretmen ve öğrencilerinin bilgi kavramına ilişkin sahip oldukları zihinsel imgeler. İlköğretim Online, 7(2), 421-455.
9. Soykan, F. (2003). "Rural Tourism and its Importance for Turkish Tourism" Aegean Geographical Journal, 1-11, İzmir –Turkey
10. Tan. Z. (2010). Nuh Süresi Bağlamında Küresel Ahlak Bunalımına Hz. Nuh'un Mesajının Katkısı. İslam San'at, Tarih, Edebiyat ve Musiki Dergisi. 113-114
11. Ural, A., ve Kılıç, İ. (2013). Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS İle Veri Analizi. Gözden Geçirilmiş ve Yenilenmiş 4. Baskı. Ankara: Detay Yayıncılık
12. Yazıcıoğlu, Y., ve Erdoğan, S. (2014). SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Gözden Geçirilmiş Yenilenmiş 4. Baskı. Ankara: Detay Yayıncılık.
13. Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2011). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Sekizinci Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

(6)

Dr. Öğr. Üyesi Sevil BÜYÜKALAN FİLİZ; Elif DORUK

HALİL FİKRET KANAD'IN HAYATINDAN KESİTLER, EĞİTİME DAİR DÜŞÜNCELERİ ve KÖY ENSTİTÜLERİ

HALİL FIKRET KANAD'S LIFE IN LIFE, THINKING IN EDUCATION and VILLAGE INSTITUTES

ÖZ

Bu çalışmada köy enstitüleri fikrinin temelini ortaya koyan Halil Fikret Kanad'ın hayatından kesitler, eğitim bilimlerine katkısı, köy enstitülerine yaptığı katkılar ve eğitim görüşlerinden bugün nasıl faydalanılabileceği konuları üzerinde durulmuştur. Kanad, Türkiye'nin ilk eğitim doktoru unvanını almıştır. Bu çalışmanın amacı köy enstitülerinin fikir babası olan Halil Fikret Kanad'ın hayatı ve eğitime dair görüşlerini incelemektir. Bu çalışmada nitel bir araştırma modeli olan durum çalışması deseni kullanılmıştır. Kanad'ın eğitim düşüncesinin temelini çocukta ahlak eğitimi ve karakter eğitimi oluşturur. O öğretimden önce eğitime önem vermiştir. Yani çocuğun toplum içerisinde her yönüyle sosyal, ahlaklı ve düzgün bir karaktere sahip bir birey olmasına öncelik vermiştir.

Bu amaçla pedagoji alanında önemli çalışmalar yapmıştır. İş okulu, köy enstitüleri, ahlak eğitimi ve karakter eğitimi kavramlarını Türk eğitim sistemine kazandıran kişidir. Köy enstitüleri sadece öğretmen yetiştirmek için değil köyü ve köylüyü kalkındırmak için önemli eğitim kurumlarıdır. Fakat siyasi sebeplerden dolayı köy enstitüleri açıldıktan kısa bir süre sonra kapatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Pedagoji, Köy Enstitüleri, Halil Fikret Kanad ve Eğitim Çalışmaları.

ABSTRACT

In this study, Halil Fikret Kanad, who laid the foundation of the idea of village institutes, focused on the sections of his life, his contributions to educational sciences, the contributions he made to village institutes and the ways in which he could benefit from education views today. Kanad, has received the title of Turkey's first training doctors. The purpose of this study is to examine the views of Halil Fikret Kanad, the father of village institutes, on life and education. In this study, a qualitative research model, case study, was used. Kanad's educational philosophy is based on moral education and character education in childhood. Education prioritizes education. He has given priority to being an individual who has social, ethical and proper character in every aspect of the society.

For this purpose he has made important studies in the field of pedagogy. He is the person who brings the concepts of business school, village institutes, ethics education and character education to the Turkish education system. Village institutes are important educational institutions not only for educating teachers but also for developing villages and peasants. However, due to political reasons, the village institutes were closed shortly after they opened.

Keywords: Pedagogy, Village Institutes, Halil Fikret Kanad and Education Studies.

GİRİŞ

Köy enstitüleri fikrinin temelini ortaya koyan, köy enstitüleri fikriyle Cumhuriyetin ilanından sonra, Türkiye’de öğretmen yetiştirmede en önemli adımların atılmasına öncülük eden ve öğretmen yetiştirmede yeni stratejiler uygulanmasını sağlayan Halil Fikret Kanad önemli eğitim bilimcilerimizdendir.

Köy Enstitüleri'nin kurulması ve yaygınlaşması konusunda pedagoji uzmanı Kanad'ın önemli çalışmaları vardı. Kanad, zorunluluktan değil özveriyle öğrenci yetiştirecek köye göre öğretmen fikrini savunmuştur.

Kanad iş okul akımını ortaya atmıştır. Türkiye’nin ilk eğitim doktoru unvanını almıştır. Yüksek öğrenimini Batı’da pedagoji üzerine yapmıştır. Kalkınmayı köye göre yetiştirmiş öğretmenlerde bulmuştur. Okullar birinci terbiye yuvasıdır ve bu düşünce milli terbiye milli mefkure düşüncesini desteklemiştir Bu çalışma köy enstitülerinin temeli kabul edilebilir. 1950’den sonra iş okuluyla birlikte ahlaki karakteri okullarda verilebileceğini vurgulamış ve karakter eğitimi üzerinde durmuştur. Bunun için Alman pedagogların takipçisi olmuştur.

AMAÇ

Bu çalışmanın amacı köy enstitülerinin fikir babası olan Halil Fikret Kanad’ın hayatı ve eğitime dair görüşlerini incelemektir. Bu amacı gerçekleştirmek için aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- 1.Halil Fikret Kanad’ın hayatından kesitler nelerdir?
2. Halil Fikret Kanad’ın eğitim bilimlerine katkısı nelerdir?
3. Halil Fikret Kanad’ın köy enstitülerine yaptığı katkılar nelerdir?
4. Halil Fikret Kanad’ın eğitim görüşlerinden bugün nasıl faydalanılabilir?

YÖNTEM

Bu çalışmada nitel bir araştırma modeli olan durum çalışması deseni kullanılmıştır. Durum çalışması , bilimsel sorulara cevap aramada kullanılan ayırt edici bir yaklaşım olarak görülmektedir(Büyüköztürk, Çakmak ,Akgün, Karadeniz ve Demirel,2011).McMillan (2000), durum çalışmalarını bir ya da daha fazla olayın, ortamın ,programın sosyal grubun ya da diğer birbirine bağlı sistemlerin derinlemesine incelendiği yöntem olarak tanımlanmaktadır(Akt; Büyüköztürk, Çakmak ,Akgün, Karadeniz ve Demirel,2011).

BULGULAR

1.Halil Fikret Kanad’ın Hayatından Kesitler

Halil Fikret Kanad, Türkiye’de II. Meşrutiyetin son yıllarında öğretmenlik görevine başlayan ve 39 yıl gibi uzun bir süre öğretmenlik yaptıktan sonra, 1956 yılında emekli olan bir Türk eğitimcisidir. Kanad, 5 Ocak 1892’de Makedonya’da, o zaman bir Türk ili olan Manastır’ın Serfice kasabasında doğmuştur. Daha 6 aylık iken babasını kaybetmiştir. Dul kalan annesi, eldeki birkaç dönüm tarlaya bostan, tütün, mısır ve ekin ekmek, ektirmek ve büyük özverilere katlanmak suretiyle, iki çocuğunu (birisi Halil Fikret’in kendisinden 6 yaş büyük kardeşi idi) büyütmüş ve yetiştirmiştir. Beşi erkek ve biri kadın olmak üzere, daha 6 kardeşi vardı. Bunlar evli idiler ve ayrı yaşıyorlardı. Halil Fikret Kanad, çocukluk yıllarını şöyle anlatmıştır: "Çocukluğum, tam bir serbestlik içinde geçti. Dağ, tepe, kır, bayır istediğim gibi gezip tozu yordum. Bu serbestlik içinde yoksulluğumun acılarını bilmiyordum. Ara sıra bostan ve mısır tarlalarında bekçilik ederdim ve geceleri de çardak altında dışarıda kalırdım."

Halil Fikret, Serfice ilkokulunda okumuştur. 10 yaşlarında iken Manastır kentinde yeni açılan Sanayi Mektebine (Sanat Okuluna) gönderilmiştir. Orada 4 yıl okudu. Dersler, o zamanki Rüştîyelerde (Orta okullarda) okunan derslerin hemen hemen aynı idi. Fazla olarak, -bu süre içinde- terzilik, kunduracılık ve müretteplik de öğrendi.

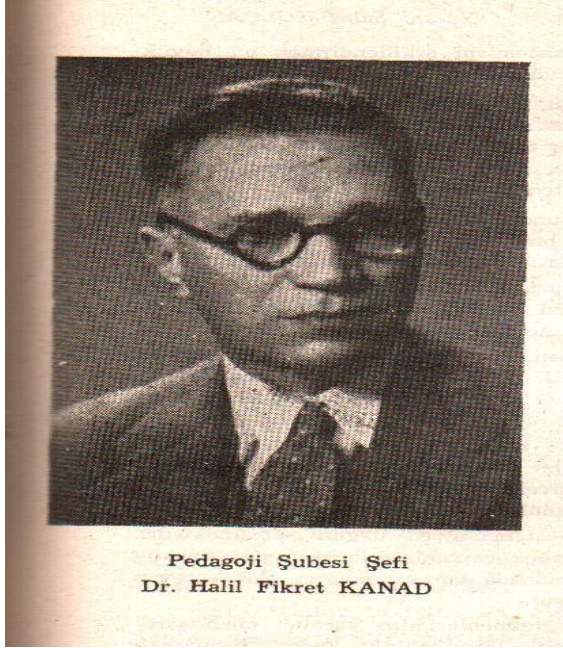
Kanad, bundan sonraki yaşamını şöyle anlatmıştır: "Sanayi Mektebinin son iki yılında mektebin fahri müdürü olan Manastır eşrafından Ziya Tepedelen, okumaktan hoşlandığımı ve okuldaki başarıyı görerek, beni, mezun olduktan sonra, ya Manastır askerî okulunda yahut mülkiyede okutmaya karar vermişti. Ben, bu faziletli ve babam kadar sevdiğim hayırsever müdürün teklifini seve seve kabul ettim. Onun yardımı ile Manastır İdadisinde (Lisesinde) okumaya muvaffak oldum. İdadinin son sınıflarına yatılı olarak kabul edilmiştim. 1910 yılında her ilden 2 idadi ya da lise mezunu sınavla Avrupa’ya öğrenci olarak gönderildi. Ben de sınavda başarı gösterdim ve Almanya’ya öğrenime gittim." Bu sınavda, yaşı büyük olanlar Fransa’ya, yaşı küçük olanlar da Almanya’ya gönderilmiştir. 1910- 1912 arasında Almanya’da bir lisede dinleyici öğrenci olarak kalmış ve Almanca öğrenmiştir. Balkan Savaşı sırasında 1 yıl, Birinci Dünya Savaşı sırasında da 6 ay süren iki fasıla hesaba katılmazsa, Halil Fikret, önce Berlin Üniversitesi Felsefe Fakültesinde, sonra da Leipzig Üniversitesinde 1917 yılına kadar Pedagoji öğrenimi yaptı. 1917 yılında ünlü Alman eğitimcilerinden Profesör Dr. Eduard Spranger’in öğrencisi oldu ve Pedagoji doktorasını yaptı. Böylece, Almancayı da çok iyi bir biçimde öğrendi. (Fransızcaya da aşina idi.) Kendi üzerinde en çok etki yapan eğitimci, H. Pestalozzi ile E. Spranger olmuştur. Öğretmen Fazıla Kanad ile evli idi

Kanad, Almanya’da öğrenimini tamamladıktan sonra, İstanbul’da bir süre Maarif Nezaretinde müşavirlik kaleminde çalıştı. 1918 yılında yedek subay adayı olarak askerlik görevini yapmak üzere talimgâha gitmiş ve burada 4 ay kalmıştır. Bundan sonrasını, nezaretin isteği üzerine, nezarete tamamlamıştır. 26 Ocak 1919’da nezaretteki müşavirlik kadrosunun kaldırılması üzerine, İstanbul’da Kandilli, Erenköy ve Selçuk Hatun Kız Sultanilerine (Kız Liselerine) Fenni Terbiye ve Malûmat-ı Ahlâkiye (Eğitbilim ve Ahlâk Bilgisi) dersi öğretmeni olarak atanmıştır. Aynı zamanda, Çamlıca Kız Sultanisinde de ders vermiştir. 1923 yılında Bakü’den gelen bir kurulun ricası üzerine, Bakü Üniversitesi’ne doçent olarak gitmiştir. Burada 3 yıl çalışmış ve iki ciltlik Pedagoji Tarihi adlı eserini yazmıştır. 1926 yılında oradan Almanya’ya giden Halil Fikret Kanad’a, Rus Hükümeti, Bakü’ye dönüş vizesi vermemiş ve 1927 yılında Türkiye’ye dönmüştür. Türkiye’de o sırada Konya’da yeni açılan Gazi Orta Muallim Mektebi’ne Pedagoji öğretmeni olarak atanmıştır. Kısa bir süre sonra da, bu okulun Ankara’ya nakletmesi üzerine, öğrencileriyle birlikte, Ankara’ya gelmiştir. Halil Fikret Kanad, emekli olduğu 1956 yılı temmuzuna kadar bu okulda öğretmen olarak tam 29 yıl çalışmıştır. Talim ve Terbiye Kurulu üyesi olarak çalıştığı 1936-1939 yıllarında da okuldaki derslerine devam etmiştir. Halil Fikret Kanad, sağlığında toplanan bütün eğitim şuralarına katılmıştır. 7 Ekim 1974 tarihinde Ankara’da ölmüştür (TEDY, 2002).

<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2018; Cilt: 10/YAZ, Sayı: 39
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed, Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2018; Volume: 10/SUMMER, Issue: 39
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

Şekil

1

Halil

Fikret

Kanad

(https://www.google.com.tr/search?hl=tr&tbm=isch&source=hp&bi=1366&bih=662&ei=5jDjWvzDC6qR6ATMvbywCQ&q=halil+fikret+kanad&oq=halil+fikret&gs_l=img.1.0.0j0i24k1.1213.5155.0.7826.13.9.0.4.4.0.124.807.5j3.8.0....0...1ac.1.64.img..1.12.812.0..0i5i30k1j0i8i30k1.0.dzB2Io0MdVA#imgsrc=aVKcTGPS9n5hsM:)

2. Halil Fikret Kanad'ın Eğitim Bilimlerine Katkıları

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren eğitim, ilgili akademik ortamlarda ve yayınlarda pedagoji sözcüğüyle anlamlandırılmaya başlanmıştır. Bu minvalde kuruluşu 1925 yılında gerçekleşen Gazi Terbiye Enstitüsü bünyesinde 1928 yılında Kanad'ın öncülüğü ile pedagoji bölümü açıldı. Böylece eğitimin bilimsel bir alan olarak ele alınma işlevi bu bölüm tarafından sürdürülmüştür. Pedagoji bölümünün dışında öğretmen yetiştiren diğer kurumlarda da pedagoji adıyla dersler verilmeye başlanmıştır. Bu derste ve ilgili yayınlarda; çocuk, gelişim, eğitim ve öğretim konuları bütüncül olarak ele alınmaktaydı. Baltacıoğlu'nun (1930) eğitimin teorisi olarak tanımladığı pedagoji bir anlamda eğitim biliminin (fenni terbiye-terbiye ilmi) karşılığı olarak kullanılmaktaydı (Kanad, 1966), (Akt; Erdoğan, 2016).

Nitekim İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Halil Fikret Kanad ve Sadrettin Celal Antel gibi dönemin önde gelen otoritelerinin eğitim ile ilgili kuramsal ve pratik yönü çok güçlü olan eserleri pedagoji başlığı altında yayınlanmıştır. Pedagoji çalışmalarına dair ikinci önemli adım İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Alman bilim insanı William Peters'in öncülüğünde 1936 yılında kurulan Pedagoji Enstitüsü ile atıldı. DeneySEL pedagojiye dair ilk çalışmaların yapıldığı bu enstitüde Mustafa Şekip Tunç, Sadrettin Celal Antel, Sabri Esat Siyavuşgil, Mümtaz Turhan ve Refia Şemin gibi bilim insanları öncü çalışmalar yapmışlardır. Pedagoji enstitüsünde yapılan çalışmalarda psikoloji ve eğitim alanları arasındaki etkileşim açık bir şekilde gözlenmektedir (Erdoğan, 2016).

Eğitimde amaçlar konusu, Kanad'ın yazılarında yer verdiği konulardan birisidir. İnsanların hayatlarının maddi temayüllerle dolu olduğunu ifade eden Kanad (1938a), insanların bunlardan kendilerini kurtaramadıklarını, eğitimin en büyük amaçlarından birisinin de insanları bu maddi temayüllerden kurtararak serbest hale getirmek olduğunu söylemektedir. Kanad'ın eğitimde amaçlar konusunun yanında ele aldığı bir diğer konu da demokrasi eğitimidir. Okullarda demokrasi ruhu aşılacak ve çağdaş bir karakter kazandırmak için önemli imkânlar bulunduğunu belirten Kanad (1947), bu konuda bazı öneriler getirmektedir. Sınıf işlerinden bazılarının sınıfta seçilen mümessillere yaptırılması, sınıf tartışmalarında öğrencilere söz verilmesi bu önerilerden birkaçını oluşturmaktadır (Akt; Güçlü, 2013).

Kalkınma ve eğitim arasındaki bağa dikkat çeken Kanad (1933), bu konuda milli terbiyenin önemini vurgulamaktadır. Cumhuriyet devri ile Türkiye’de genel bir kalkınmanın başladığını ifade eden Kanad, Türk yurdunun rengi ve şeklinin bayındırlık işleri ile değiştiğini belirtmektedir. Ona göre dış yönden daha önemli olan bir değişiklik daha vardır ki, o da iç kültürdür. O, ancak Türk milletinin iç kültür yönünden eksiklikleri giderilirse hem medenileşme hem de kültürleşme yönünden önemli mesafeler alabileceğini vurgulamaktadır. Bunun da en önemli anahtarı milli terbiyedir. Ona göre milli terbiyede şu hususlar gözden uzak tutulmamalıdır:

- Gençlere kuru bilgi yerine hayatla bağlantılı bilgiler verilmeli,
- İyi bir karakterin tüm meziyetlerini gençlere kazandırmalıdır,
- Her Türk genci doğrulukla iftihar etmelidir,
- Eğitimde “Türkler disiplini ve itaati sever”, “Türkler son derece dayanışmacı bir anlayış içindedir”, “Tevazu ve demokrasi Türklerin en önemli meziyetlerindendir” ilkeleri gözetilmelidir.

Kanad (1953a), pedagoji ve eğitim psikolojisi arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. Son elli yılda psikolojinin farklı dallarının gelişme gösterdiğini belirten Kanad, özellikle çocukluk ve gençlik psikolojisi üzerinde deneysel araştırmalara geniş yer ayrılmasının, zekanın, istidat ve kabiliyetlerin değişik metotlarla ortaya çıkarılmasının, öğrenme kanunları ve metotları üzerinde yeni ufuklar açılmasının daha önce pedagojinin çalışma alanı içinde bulunan bu konuların eğitim psikolojisi kapsamında ele alınmasını gerekli hale getirdiğini dile getirmektedir.

Kanad’ın eğitimin psikolojik temelleri ile ilgili yer verdiği konulardan birisi de davranış bozukluğu olan çocuklardır. Bu konuda normal ve çetin çocuklar sorununu ele alan yazısında Kanad (1957c), normal çocukları muayyen bir istidat ve kabiliyetle dünyaya gelen ve yetiştirilmesinde belli başlı bir engele uğramadan gelişen çocuklar olarak tanımlarken, çetin çocukların ise normal olarak dünyaya gelmelerine rağmen yetiştirilme ve terbiye tarzlarının bozukluğu nedeniyle ortaya çıktığını dile getirmektedir(Akt;Güçlü,2013).

Kanad’ın Terbiye ve Tedris Tarihi adlı iki ciltlik eseri ilk kez 1926’da Bakü’de basılmış, 1930’dan sonra Türkiye baskıları çıkmaya başlamıştır. Daha sonra 1937 yılında Gazi Eğitim Enstitüsü’nde öğretmenlik yaparken Pedagoji Tarihi adlı iki ciltlik bir eser olarak basılmıştır. Bu kitabın birinci cildinde 19. yüzyıl sonuna kadar yaşamış dünya eğitimcileri, ikinci ciltte de 20. yüzyılda yaşamış ve yaşayan dünya eğitimcileri, hayat ve fikirleriyle geniş olarak anlatılmıştır. Kanad’ın kitabı, daha ziyade kendisinin de öğretmenlik yaptığı Gazi Eğitim Enstitüsünde okutulmuştur. 1950’li yıllardan sonra -Amerikan etkisi ile olsa gerek- öğretmen okulu programlarından eğitim tarihi dersi çıkartılmıştır. Daha sonra lisans düzeyinde bir ders ve araştırma alanı olarak fakültelerde yer alan eğitim tarihi -yine Amerikan etkisiyle hazırlanan- Eğitim Fakültelerinin 1997 lisans programlarından da çıkartılmış, ancak 2006 program düzenlemeleri sırasında seçmeli ders olarak okutulması önerilmiştir. Türk eğitim tarihi dersinin öğretmen yetiştirme programlarında yer alması, bu alandaki akademik personel yetiştirmeyi ve bilimsel araştırmaları doğrudan etkilemektedir(Ergün,2008).

1923-1926 yılları arasında Bakü Üniversitesinde pedagoji tarihi doçenti olarak görev yapan Kanad, iki ciltlik Terbiye ve Tedris Tarihi (Pedagoji Tarihi) kitabını burada yayınlamış fakat burada yazdığı Coğrafya’nın Tedris Usulü adlı eserini ise burada basmaya zaman bulamamıştır. Türkiye’ye dönüşünden sonra bazı ilavelerle 1927 yılında Osmanlıca olarak yayımlanmıştır. Coğrafya’nın Tedris Usulü adlı 127 sayfalık olan bu eserin giriş bölümünde Kanad eserin coğrafya kitabı olmaktan çok bir öğretim kitabı olarak görülmesini istemekte ve eserde verilen öğretim örneklerinin her öğretmen tarafından uyarlanabileceğini belirtmektedir(Çetin, Oruç ve Tokcan,2006).

Diğer eserleri Pestalozzi 1928,Muasır Terbiye Ülküleri 1934,Ailede Çocuk Terbiyesi 1942,Milliyet İdeali ve Topyekün Milli Terbiye 1942,İş Pedagojisi 1944(Burger’den tercüme),Karakter Kavramı ve Karakter Terbiyesi 1953(Kerschensteiner’den tercüme),Eğitim Soyolojisi 1958,Göte ve Faust 1923 ve Satranç Kılavuzu 1936(Gündüzalp,1961).

3. Halil Fikret Kanad ve Köy Enstitülerinde Eğitim

Köy Enstitülerinin kuruluş amacı; köylerde bulunan yaygın bilgisizlikle mücadele etmek, köylerin ekonomik ve sosyal yapısında eğitim kanalıyla düzeltilmeler ve gelişmeler sağlamaktır (Akyüz, 1989). Köy Enstitülerinin başlıca amacı kırsal alanı kalkındırmak, köylüyü eğitmek ve öğretmenlerle köylüyü üretici duruma getirmektir. Çünkü Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda ülkemizde okuryazar oranı neredeyse yok denecek kadar düşüktür. Özellikle kadınlarda ve köylerde okur yazarlık oranı oldukça geri düzeydedir. Bu tablo karşısında Atatürk ve arkadaşları yeni rejimin ruhunu ve düşüncesini köye de ulaştıracak bir eğitsel devrim hareketini başlatırlar. Gerçek anlamda devrimci bir hareket olan Köy Enstitüleri hareketi yalnızca köyün maddi kalkınmasını değil, aynı zamanda ve daha önemli olarak köy insanını bilinçlendirmeyi, onu hiçbir kuvvetin istismar edemeyeceği modern bir kırsal yaşam biçimine kavuşturmayı amaçlar (Ortaş, 2005), (Akt; Kartal, 2008).

Kanad'ın öğretmen yetiştirme ile ilgili olarak 1935 yılında Kurum (Vakit) gazetesinde 24-27 Mart tarihlerinde Yarının Öğretmenleri Nasıl Yetiştirilmelidir? başlığı altında bir dizi yazı yayımlamıştır. Bu yazılarda, mevcut öğretmen okullarının tarihsel görevlerini yaptığı belirtilmekte ve yeni bir öğretmen tipinin yaratılması istenmekte idi. 1942'de çıkan Milliyet İdeali ve Topyekûn Millî Terbiye adlı kitabına da aldığı bu yazılarda Yeni Cumhuriyet ve inkılâp Türkiye'si için güçlü öğretmenler yetiştirilmesi gerektiği savunulmakta, öğretmenin köyü sadece kalkındırmaya değil, canlandırmaya da önem vermesi gerektiğini yazmaktadır. Kanad'ın bu düşünceleri, II. Meşrutiyet döneminden beri, ileri sürülen görüş, düşünce ve zaman zaman yapılan uygulamaların somut bir ürünüdür. Bu proje, daha sonra kurulan Köy Enstitüsü Sisteminin oluşmasında etkili olmuştur (TEDY, 2002).

Şekil 2 Halil Fikret Kanad Öğrencileriyle

(https://www.google.com.tr/search?hl=tr&tbm=isch&source=hp&biw=1366&bih=662&ei=5jDjWvzDC6qR6ATMvbywCQ&q=halil+fikret+kanad&oeq=halil+fikret&gs_l=img.1.0.0j0i24k1.1213.5155.0.7826.13.9.0.4.4.0.124.807.5j3.8.0....0...1ac.1.64.img..1.12.812.0..0i5i30k1j0i8i30k1.0.dzB2Io0MdVA#imgcr=v0F90ISMI EK3XM:)

19.06.1942 tarih ve 4274 sayılı kanunla bu okulları bitiren öğretmenlerin okul ve kurslarla ilgili görevlerinin yanında köy halkını yetiştirmekle yani köydeki yetişkinlerin yetiştirilmeleri, köylülerin duvarcılık, demircilik, hayvancılık, konservecilik, şarapçılık, bahçecilik gibi konularda köylüyü yetiştirecekleri belirtilmiştir (Akyüz, 1989). Köy Enstitüleri salt köye öğretmen yetiştirmeye yönelik bir okulculuk hareketi değildir; geniş kapsamlı bir tasarıdır; eğitimci girişimini, köy ilkokullarını, köy bölge

okullarını, köy enstitülerini, yüksek köy enstitüsünü, bunlara bağlı üretim birimlerini, kooperatifleri, dayanışma örgütlerini, köy okulları yapımını, ilköğretim seferberliğini yani milli eğitimde yeni bir örgütlenmeyi kapsar (Tonguç, 2001),(Akt;Kartal,2008).

Şekil 3 Halil Fikret Kanad Öğrencileriyle

(https://www.google.com.tr/search?hl=tr&tbm=isch&source=hp&biw=1366&bih=662&ei=5jDjWvzDC6qR6ATMvbywCQ&q=halil+fikret+kanad&oq=halil+fikret&gs_l=img.1.0.0j0i24k1.1213.5155.0.7826.13.9.0.4.4.0.124.807.5j3.8.0....0...1ac.1.64.img..1.12.812.0..0i5i30k1j0i8i30k1.0.dzB2Io0MdVA#imgsrc=S83WPCrumRAvDM:)

1926 yılında kabul edilen Maarif Teşkilatına Dair Kanun ile ilkokul öğretmenlerinin yetiştikleri okullar İlk Muallim Mektepleri ve Köy Muallim Mektepleri olarak iki kısma ayrılmıştır. 1927-1928 öğretim yılında, kırsal bölgelere dönük öğretmen yetiştirme konusunda bir uygulamaya başlanmış, üç sınıflı köy okullarına öğretmen yetiştirmek amacıyla Denizli’de ve Kayseri’de iki Köy Muallim Mektebi açılmıştır. Dört yıl süren bu uygulamadan beklenen sonuç alınamamıştır (M.E.B -T.T.K.B,1992). Öğretmen okullarının öğretim süresi 1932-1933 öğretim yılında altı yıla çıkarılmış, ortaokul programlarının aynen uygulandığı ilk üç yılı ilk devre, son üç yılı da mesleki devre sayılmıştır. Bir süre sonra ilk öğretmen okullarının ilk devresi kaldırılmış ve ortaokullardan öğrenci alınmaya başlanmıştır. Köy öğretmeni yetiştirme sorunu 1937’de tekrar gündeme gelmiş, biri Eskişehir Mahmudiye diğeri İzmir Kızılçullu’da olmak üzere iki eğitim yurdu açılmıştır. Bu uygulama, 3238 sayılı köy eğitim kursları ve Köy Öğretmen Okulları ile ilgili kanunların çıkarılmasına, son olarak da Köy Enstitüleri ile ilgili 4274 sayılı Kanunun yayınlanmasına kadar uzanan bir dönemin başlangıcı olmuştur(Akt;Üstüner,2004).

1924-1938 yılları arasında ilköğretime öğretmen yetiştiren ilk öğretmen okullarına yöneltilen eleştiri nazari derslere fazla önem verip meslek derslerini ve ameli çalışmaları yeterli titizlikle ele almayışları olmuştur (Akyüz,1993).1948 yılına kadar yurdun çeşitli bölgelerinde 21 köy enstitüsü açılmış ayrıca Hasanoğlan Köy Enstitüsünde, ilkokullara geçici başöğretmen ve denetmen yetiştirmek amacıyla üç yıllık yükseköğrenim veren yüksek köy enstitüsü kurulmuştur. 1946’da çok partili ilk seçim süreci başlayınca Demokrat Parti köy enstitülerini hedef olarak seçmiştir. Köy enstitülerine yöneltilen eleştiriler daha çok siyasi içerikte olmuş, özellikle çok partili ilk genel seçim sürecinde demokratlar bu kurumlara “öğretmenler için gerekli bilgileri vermemek, gelenek ve görenekleri hiçe sayıp ahlak töresini tahrip etmek, halkın çocuğunu zorla çalıştırmak, halka angarya yükleyip eza etmek, milliyetçiliği öldürmek...” suçlamalarını yöneltmişlerdir (Sakaoğlu, 1992: 99), (Akt;Üstüner,2004).

Fakat öne sürülen bu sebep siyasi amaçlı olup her konuda etkin öğretmenlerin yetişip köyün ve köylünün kalkınmasına engel olmuştur.

4.Halil Fikret Kanad'ın Eğitim Görüşlerinin Günümüze Etkisi

Türk eğitim tarihimizde eğitim alanında yurt dışında doktora yapan ilk kişi olarak önemli bir yer edinen Halil Fikret Kanad, Türk eğitim sisteminin çeşitli sorunları ile ilgilenmiştir. O, Türk toplumunun istenen seviyeye getirilebilmesi için; eğitim psikolojisi, eğitim felsefesi, eğitimde program geliştirme ve öğretmen yetiştirme gibi birçok alanda önemli çalışmalar yapmış, bu çalışmalarında sadece eleştiri değil aynı zamanda çözüm önerileri de ortaya koymuştur. Yazılarında terbiye, ahlaki karakter, milliyet ideali ve milli eğitim gibi kavramları sık olarak kullanan Kanad, eğitimin irade, ahlak ve karakteri geliştirmede önemli bir yere sahip olduğunu ifade etmektedir. Bu nedenle öğretmenlerin sadece bilgi veren kişiler olarak değil aynı zamanda çocukların karakterlerini kuvvetlendiren kişiler olarak da görülmesi gerektiğini belirtmektedir. Fakat Kanad, okullarda eğitimden ziyade öğretime ağırlık verildiğini ifade ederek aynı zamanda günümüz eğitimindeki önemli bir soruna işaret etmiştir(Güçlü,2008).

Yapılandırmacı yaklaşımla birlikte öğrenci derslerde daha aktif hale getirilmeye çalışılarak öğretimden ziyade eğitim ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Burada Halil Fikret Kanad'ın iş okulu fikri önem kazanmaktadır. İş okulunda öğrencilere yaparak yaşayarak öğrenme modelini uygulanarak pek çok şeyi kendileri deneyimlemiş olurlar. Böylelikle geleceğe daha çalışkan, öz güvenli ,yetenekli ve deneyimli bireyler yetiştirilmiş olunur.

SONUÇ

Kanad'ın eğitim düşüncesinin temelini çocukta ahlak eğitimi ve karakter eğitimi oluşturur. O öğretimden önce eğitime önem vermiştir. Yani çocuğun toplum içerisinde her yönüyle sosyal, ahlaklı ve düzgün bir karaktere sahip bir birey olmasına öncelik vermiştir.

Kanad, günümüzde uygulanmaya çalışılan yapılandırmacı yaklaşımı 1930'lu yıllarda eğitim sistemimize kazandırmaya çalışan önemli eğitim bilimcilerimizdendir. Yenilikçi yaklaşımı çok yönlü bir eğitimci olmasını sağlamıştır. Pedagoji, köy enstitüleri ve öğretmen yetiştirmede ilklerin insanı olmuştur.

Alman pedagoğlardan örnek aldığı sistemleri kendi eğitim sistemimize uyarlamaya çalışmıştır. İş okulu kavramı ile yaparak yaşayarak öğrenme modelini kendi döneminde sistemimize kazandırmaya çalışmıştır. Bizim hem eğitim sistemimiz hem de yaşam koşullarımız bunun için çok uygundu. Çünkü Anadolu insanın çoğu tarım ve hayvancılıkla uğraştığı için çocuklar için yaşadıkları ortam ev, bahçe, bağ ve tarla okul gibi hepsi bir eğitim öğretim ortamıdır.

İş okulunun etkisiyle köy enstitüleri kendini göstermeye başlar. Köy enstitüleri sadece öğretmen yetiştirmek için değil köyü ve köylüyü kaldırmak için önemli eğitim kurumlarıdır. Burada hayata dair her türlü deneyimi kazanan öğretmen tarım, hayvancılık, kültür, sanat, ekonomi ve eğitimle ilgili köy halkını bilgilendiriyorlardı. Fakat siyasi sebeplerden dolayı köy enstitüleri açıldıktan kısa bir süre sonra kapatılmıştır. Öğretmen yetiştirme görevini ortaöğretim düzeyinde Anadolu Öğretmen Liseleri; yükseköğretim düzeyinde ise Eğitim Fakülteleri ve Eğitim Bilimleri Enstitüleri devam ettirmiştir. Fakat yakın bir zamanda tüm öğretmen liseleri de kapatılmıştır.

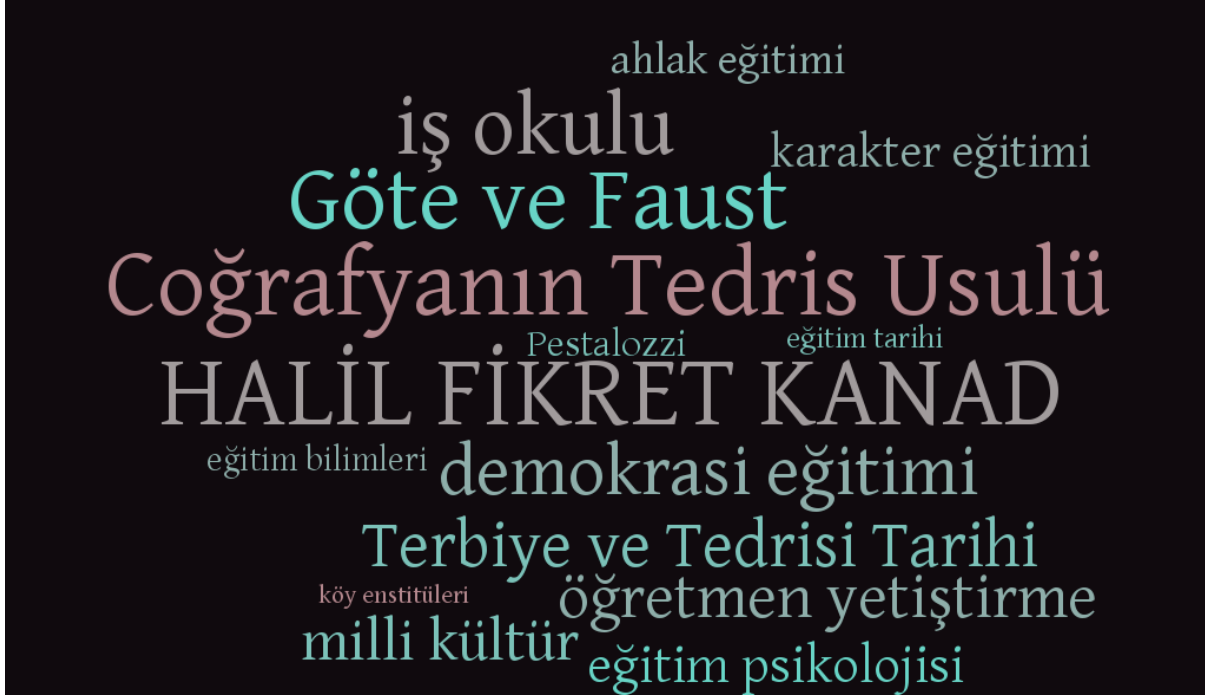

http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2018; Cilt: 10/YAZ, Sayı: 39

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed, Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2018; Volume: 10/SUMMER, Issue: 39
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Şekil 4 Halil Fikret Kanad'a Dair Kelime Bulutu Çalışması

KAYNAKÇA

1. Akgün, Ö.,Büyüköztürk,Ş., Çakmak ,E.,Demirel,F. ve Karadeniz,Ş.(2011).Bilimsel Araştırma Yöntemleri.Pegem Akademi.Ankara.
2. Çetin,T. ,Oruç,Ş. ,Tokcan,H.(2006). Halil Fikret Kanad ve Coğrafya Eğitimi Üzerine Bir Eseri: Coğrafya'nın Tedris Usulü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt 26, Sayı 3 (2006) 1-16.
3. Erdoğan,İ.(2016).Eğitim Psikolojisine DAİR Ontolojik Bir Değerlendirme.Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt:13-2, Sayı:25, 2016-1, s.89-102.
4. Ergün,M.(2008).Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi.Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi 6/12,2008. S.321-348.
5. Güçlü,M.(2013).Cumhuriyetin Öncü eğitimcilerinden Dr.Halil Fikret Kanad'ın Süreli Yayınlarında Yayımlanan Yazılarının Değerlendirilmesi. TurkishStudies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/11 Fall 2013, p. 113-129.
6. Gündüzalp,F.(1961).Öğretmen Meslek Kitapları Kılavuzu.Milli Eğitim Basımevi.Ankara.
7. https://www.google.com.tr/search?hl=tr&tbm=isch&source=hp&bi=1366&bih=662&ei=5jDjWvzDC6qR6ATMvbywCQ&q=halil+fikret+kanad&oq=halil+fikret&gs_l=img.1.0.0j0i24k1.1213.5155.0.7826.13.9.0.4.4.0.124.807.5j3.8.0....0...1ac.1.64.img..1.12.812.0..0i5i30k1j0i8i30k1.0.dzB2Io0MdVA#imgsrc=aVKcTGPS9n5hSM:
8. https://www.google.com.tr/search?hl=tr&tbm=isch&source=hp&biw=1366&bih=662&ei=5jDjWvzDC6qR6ATMvbywCQ&q=halil+fikret+kanad&oq=halil+fikret&gs_l=img.1.0.0j0i24k1.1213.5155.0.7826.13.9.0.4.4.0.124.807.5j3.8.0....0...1ac.1.64.img..1.12.812.0..0i5i30k1j0i8i30k1.0.dzB2Io0MdVA#imgsrc=v0F90lSMIEK3XM:
9. https://www.google.com.tr/search?hl=tr&tbm=isch&source=hp&biw=1366&bih=662&ei=5jDjWvzDC6qR6ATMvbywCQ&q=halil+fikret+kanad&oq=halil+fikret&gs_l=img.1.0.0j0i24k1.1213.5155.0.7826.13.9.0.4.4.0.124.807.5j3.8.0....0...1ac.1.64.img..1.12.812.0..0i5i30k1j0i8i30k1.0.dzB2Io0MdVA#imgsrc=S83WPCrumRAvDM:

<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2018; Cilt: 10/YAZ, Sayı: 39

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed, Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2018; Volume: 10/SUMMER, Issue: 39

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

10. Kartal,S.(2008). Toplum Kalkınmasında Farklı Bir Eğitim Kurumu:Köy Enstitüleri. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt 4, Sayı 1, Haziran 2008, ss. 23-36.
11. Türk Eğitim Derneği IX. Anma Toplantısı.(2002).Halil Fikret Kanad Yaşamı ve Hizmetleri. Şafak Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.Ankara.
12. Üstüner,M.(2004).Geçmişten Günümüze Türk Eğitim Sisteminde Öğretmen Yetiştirme Sorunları.

(7)

Ahmet DİNÇ*

BÂBÜRNÂME'DEKİ AKRABALIK TERİMLERİ İLE İLGİLİ SÖZVARLIĞI THE RELEVANCE ON THE RELATIONSHIP BETWEEN ACROSS THE BABURNAME

ÖZ

Toplumumuzda akrabalık adları, sözvarlığı içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bu zenginlik, Türkçe'ye yansıyan Türk kültüründen başka bir şey değildir. Akrabalık terimlerinin, sözvarlığı bakımından tespitinin yanında; dilbilim, halkbilimi ve sosyoloji başta olmak üzere çeşitli bilim dalları tarafından incelenmesi gerekir.

Bu makalede; Türk edebiyatının ilk hatırat kitabı olan Bâbürnâme'deki akrabalık terimlerinin sözvarlığı incelenmiştir. Bâbür, kitabında; başından geçen türlü olayları anlatırken, gittiği yerlerin kültürüne ait öğelerini de eserine aktarmayı ihmal etmemiştir. Makale'de, bu zengin sözvarlığı içerisinde önemli bir yere sahip olan akrabalık terimleri dikkatimizi çekmiştir. Bâbürnâme'de akrabalık adları tespit edilmiş ve ilgili terimin tarihî gelişimi, art zamanlı olarak, tarihî metinlerden örnek verilerek Çağatay dönemine kadar getirilmiştir. İlgili akrabalık teriminin çağdaş lehçelerdeki bugünkü kullanımı ise Çağatay döneminin devamı olan Özbekçe ve Yeni Uygurca ile sınırlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bâbür, Bâbürnâme, Çağatay, sözvarlığı, akrabalık adları, Özbekçe, Yeni Uygurca.

ABSTRACT

In our society, kinship names has an important place in the vocabulary. The wealth is not anything other than Turkish reflected from Turkish culture. Kinship terms are determined in terms of the addition of vocabulary linguistics, folklore and sociology should be studied by various disciplines.

This article; Baburname are examined, vocabulary of kinship terms in the first book of memoirs of Turkish literature. Babur, in his book; describing the kinds of events from the beginning, but the elements of the culture of the places where he did not neglect to transfer the work. In the article, our attention has come to kinship terms which have an important place in the rich vocabulary. In Baburname, names have been identified in kinship and historical development of term, the increased time, brought up the example given period of historical text Chatay. Curent use of kinship terms, is limited to New Uygur Turkish and Uzbek Turkish is continuation of the relevent period Chatay.

Keywords: Babur, Baburname, Chatay, vocabulary, kinship names, Uzbek, New Uygur Turkish.

GİRİŞ

Türkçe akrabalık bildiren sözcükler bakımından dünyanın en zengin dillerinin başında gelir. Türkçe’de akrabalık ilişkilerini ifade eden birçok sözcük bulunurken yabancı dillerde, bir sözcük birden fazla akrabalık teriminin yerine kullanılır. Türkçe’de en yakın akrabadan en uzak akrabaya kadar her birine farklı ad verilmiştir. Pek çok dilde amca ile dayıyı; hala ile teyzeyi ayırt edecek sözcük bulunmazken, bu akrabalıklar birer sözcükle karşılanırken, Türk dilinde baldız, bacanak, elti, görümce, yenge gibi en uzak akrabaya kadar ayrı ayrı akrabalık adları bulunmaktadır. Dört ayrı akraba; baldız, elti, görümce, yenge için Türkçe’de ayrı ayrı sözcükler kullanılırken, bu kavramlar İngilizce’de sister-in-law, Almanca’da schwägerin, Fransızca’da belle-soeur gibi pek çok dilde birer sözcükle karşılanır (Akalin 2013: 57; Aksan 2008: 21). Türk toplumu sadece akraba adlarını zenginleştirmekle kalmamış, akrabalık düzeyini, konuşucunun cinsiyetini, medeni durumunu vs. da dikkate alarak ona göre bir isimlendirmede bulunmuştur. Burada kültürün işlevi kaçınılmazdır. Güvenç, kültürle ilgili kitabında (Güvenç 1996: 45) “Kültürde ne varsa dilde vardır. Dildeki her şey kültürden gelir. Kültür dilde yaşar, gelişir, birikir. Dil kültürün hazinesi, bilinci, ruhudur”, der. İşte, Türk kültüründe, büyüklere adları ile hitap edilmemesi ve adlara; hanım, bey, beyefendi, hanımefendi gibi saygı belirten kelimeler eklenmesi veya amca, teyze gibi akrabalık belirten terimleri bir saygı ifadesi olarak unvan şeklinde kullanma alışkanlığı, dile yansıyan kültürden başka bir şey değildir.

Tarihî seyir içerisinde akrabalık terimleri ile ilgili ilk karşılaştığımız eser, Orhun Abideleri’dir. Gömeç, Köktürk Yazıtları’nda kang, ög, ini, eçü gibi kelimelerin etimolojisini yaparak, abidelerde yer alan ve bugün hala kullanılan sözcüklerin varlığını tespit etmiştir (Gömeç 2001: 1-6). Aynı yazar bir başka makalesinde (Gömeç 2001: 10-19) DLT’teki akrabalık isimlerini tespit etmiş, ve altmışa yakın akrabalık terimini belirlemiştir. DLT’teki akrabalık adlarının Türk hukuk sistemine olan katkılarını ortaya çıkaran bir makaleyi de Caferoğlu kaleme almıştır (Caferoğlu 1972: 22-26). Yazıcı Şahin ise “Orhun Yazıtları’nda Kadınla İlgili Sözcük Varlığı” adlı makalesinde sadece kadınla ilgili 15 farklı kullanım tespit etmiştir (Yazıcı Şahin 2013: 93-104). Kara, “Güney Sibiry Türk Lehçelerindeki Akrabalık Adları” adını taşıyan makalesinde Güney Sibiry Türk Lehçelerinden Hakas, Altay, Tuva ve Şor Türkçesindeki sözlükleri tarayarak akrabalık adlarını tespit etmiş ve Türkiye Türkçesindeki karşılıklarını vermiştir (Kara 2013: 1-16). Çalışmada, akrabalık terimlerinin bu lehçeler arasında fonetik, morfolojik ve semantik olarak yakın benzerliğinin yanında; +y ve +n morfeplerinin bu lehçelerde ve neredeyse bütün Türk lehçelerinde yaşlılara saygı bildiren hitaplarda ve sevgi terimleri türetmede (abakay, ekkey, aday, körkiy, ağa, çaca vb.) ortak bir kullanıma sahip olduğu çıkarımı, önemli ayrıntı olarak dikkat çekmektedir.

Yabancı araştırmacılar Khabtagaeva, “Altaic Loanwords in Yeniseian: Kinship Terminology” adlı makalesinde Yenisey dillerinde Altayca’dan geçme alıntı kelimelerin kurduğu akrabalık terimlerini incelemiştir (Khabtagaeva 2012: 1-5). Yazar, çalışmayı, Yenisey dillerinde akrabalık terimleri ve bu dile Altayca’dan geçen akrabalık terimlerinin değerlendirilmesi şeklinde iki ana başlıkta değerlendirmiştir. Yenisey dillerinin değerlendirildiği birinci başlıkta yazar, son ses değişikliklerinin akrabalık terimlerine erkeklik ve dişilik anlamı katmada belirleyici olduğu tespitinde bulunur: akel, “erkek kardeş”- akel’a “kız kardeş”; pateg, “eşin erkek kardeşi”- “patega”, gelin. Aynı zamanda -p > -m ses değişimi de anlam ayırt edici bir husustur: ajap “baba” - ajame “anne”; xip “büyük baba” - xima “büyük anne”. Yazar Yenisey dillerinde Altayca alıntı kelimeler başlığında ise özetle; etimolojisi açıkça belli olanlar ve etimolojisi açıkça belli olmayan, kökenini saptamada net yargılara varamayacağımız kelimeler, olmak üzere iki alt başlıkta değerlendirme yapmıştır. Badmaeva ise “Femine Designations in the Buryat Language” adlı makalesinde Buryat⁶⁶ dilinde kadına ait simgeleri ele almıştır (Badmaeva 2013: 1-6). Bu çalışmada 142 kelime örneksemeli olarak tematik şekilde (akrabalık terimleri- 40 öge; yaşa bağlı sözcük- 19 öge vb.) tasnif edilmiştir.

Yukarıdaki aydınlatıcı bilgiler ışığında bu çalışmada, Türkçenin tarihî dönemlerinden birini teşkil eden Çağatay Türkçesi’nin nesir alanında en güzel verimlerinden birinin sahibi Hint-Türk devletinin kurucusu olan Bâbü’r Şah, daha açık ifadeyle, Zahirüddin Muhammed Bâbü’r’ün (1483-1530) vekâyinâmesinde geçen

⁶⁶Bugün Rusya’ya bağlı özerk bir bölge olan Buryatlar hakkında ayrıntılı bilgi için internet üzerinden şu adreslere bakılabilir: <http://www.bilinmeyenturktarihi.com/buryatlar.html> , <https://www.youtube.com/watch?v=qpLLhJnt9gU> 12.10.2016

akrabalık isimleri incelenecektir. Bâbü'r Şâh'ın milâdî 1494-1529 yılları arasında başından geçen olayları, anı türünün ilk örneği sayılacak derecede, gösterişten uzak samimi bir üslupta değerlendirdiği eseri olan vekâyinâmesinde geçen akrabalık terimleri, içinde geçtiği örnek cümle ile beraber ilim âlemine sunulacaktır.

Bu amaçla akrabalık terimleri, içinde geçtiği örnek cümle ile tespit edilerek, Yong Song Li'nin "Türk Dillerinde Akrabalık Adları" isimli kitabındaki tasnife göre sınıflandırılmıştır. Çalışmada kronolojik bir sıra takip edilerek ilgili akraba teriminin Çağatay dönemine kadarki gelişimi ortaya konarken, akrabalık teriminin çağdaş şivelerdeki bugünkü kullanımı Çağatay döneminin devamı niteliğindeki Özbekçe ve Yeni Uygurca'yla sınırlı tutulmuştur. Böylece kültürün temelini oluşturan aileden meydana gelen bu akrabalık terimlerinin zengin içeriği Bâbü'r-nâme'de, Çağatay dönemi eksenli incelenmiş; ve bu zenginliğe ek olarak özgün kullanımları da içinde barındıracak şekilde tespit edilmiştir. Türk dili ve kültürüne katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

A. Kan Yoluyla Akrabalık Bildiren Sözcükler

1. "Dede" Anlamındaki Terimler

1.1. Dede "baba, dede"

[...] Oşbu Moğolça zeb bile kim mezkûr boldı Kiçik Hân dedem bile keldim Makârim " [...] işte bu Moğol gibi olan (adam) kovma ile(huzurdan kovulması şeklinde) ki (adı) zikredildi. Küçük Han dedem ile Makarim.." (BN: 88b/14).

Dede ve baba anlamı taşıyan bu sözcüğe, başta DLT olmak üzere birçok tarihî kaynakta bu sözcüğe tanık olmaktayız.

Bu sözcük günümüz Türk dillerinin bazılarında şöyle yer almaktadır:

Türkçe'de, dede "babanın veya ananın babası, büyük baba; Mevlevî tarikatında çile doldurmuş olan dervişlere verilen unvan", (ağ.) dedey, dide "dede" (DS IV:1398,1481), dipdede "en büyük dede" (DS IV : 1510). Özbekçe'de, dädä "baba", (ağ.) dada, dada, dädä, dädä "baba, en büyük ağabey"; Yeni Uygurca'da dada, dädä "baba, dede" bugün kullanımdadır.

1.2. Ata < ET ata (EDPT:40) "dede"

[...] Qandahârni atası bile şeriklig berdi sonra bu ol oğul bile ata arasında " [...] Kandahar'ın atası ile ortaklık yaptı sonra bu oğul ile o ata arasında" (BN:172b/4) [...] küçüklikleride yürüp qılıçlar çaptı Sulşân Gûseyin Mîrzâ atasının rağmığa "[...] küçükliklerinde birbirlerinin üzerine yürüyüp kılıç çarpıştırdılar Sultan Hüseyin Mirza atasının korumasına" (BN: 172b/3).

İlk olarak Uygurcada görülmeye başlayan bu sözcük, yavaş yavaş qaŋ sözcüğünün yerini almaya başlamıştır (Li 2007: 109).

Uygurcada ata sözcüğü "baba" (EUTS:24) anlamıyla kullanımdadır.

Ata sözcüğü, Uygurcada sonra tarihî kaynakların birçoğunda karşımıza çıkmaktadır:

Ata kelimesi, "baba" anlamıyla (DLT; KB; ME; NF; MK)' de yer almaktadır.

Günümüz Türk dillerinde bu sözcük şöyle yer almaktadır:

Türkçe'de ata "baba, cet"; Özbekçe'de âtä "baba; dede; yaşlı erkeklere kibar seslenme biçimi"; Yeni Uygurca'da ise ata "ata, baba" (YUTS: 20) şekliyle bugün mevcut kullanımdadır.

1.3. qarı ata < ET qarı+ata (EDPT:644) "dede"

[...] bu beş künlüg öter dünya üçün andaŋ dânişmend ve qarı atasını şâhid qıldı "[...] Bu beş günlük geçici dünya için onun gibi âlimi ve dedesini şahit etti" (BN: 50a/10)

Bu sözcük Çağatay dönemine özgü bir kullanımdır. "Yaşlı ata, dede" (ÇTS: 585) anlamına gelir. Ne tarihî metinlerde ne de bugünkü lehçelerde bu sözcüğe rastlanmaz.

2. "Nine" Anlamındaki Terimler

2.1. ana ana, ata ana < ET ana~ene (EDPT:169) "anne anne, baba anne"

[...] Çün analarımdın, kim anam ve anamın anası Êsen Devlet Bégim “[...] çünkü annelerimden, ki annem ve annemin annesi Êsen Devlet Beyim” (BV:53a/11), [...] Meniñ atamın anası hem Andicānda fevt kılğan ekendür “[...] benim babamın annesi hem Andican’da ölmüş olmalıdır” (BV: 95a/19)

Ana ana ve ata ana akrabalık terimlerimiz BN’de, yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzerine isim tamlaması şeklinde kullanıma girmiştir. Tarihî metinlerin birkaçında kullanılan bu sözcükler, Türkçe’de anneanne ve babaanne; Özbekçe’de māmá ve buvi; Yeni Uygurca’da ise moma (TLS: 43) şekliyle bugün kullanımdadır

2.2. uluğ ana < “nine, büyük anne”

[...] Yādgār Sulśān Bégimni meniñ uluğ anam Êsen Devlet Bégim saħlap édi “[...] Yadigar Sultan Beyimi benim büyük annem Êsen Devlet Beyim gizliyordu” (BV: 9a/10). [...] ve Uzun Ğasan ve yana ba’zı devlet-h’āhlar meniñ uluğ anam Êsen Devlet Bégimniñ qaşıda “[...] ve Uzun Hasan ve yine bazı devlet büyüklerinin yakınları büyük annem Êsen Devlet Beyim’in önünde” (BV:24b/8).

Tarihî kaynaklarda bu sözcüğe (NF:176) ve (AH)’ de tanık olmaktayız.

Günümüze geldiğimizde ise bu sözcüğü, Türkçe’de, büyük anne, (ağ.) büyük ana “nine” (DS XII: 4562); Özbekçe’de qātta āyi “nine”; Yeni Uygurca’da ise çoñ ana “büyük anne” şeklinde görürüz.

3. “Baba” Anlamındaki Terimler

3.1. baba < Far. بابا bābā “baba, dede”

[...] qılğan égendür Anı hem munda eşittürdiler Ħanım Ħan babam şunqar bolğalı “[...] Kılmış olmalıdır. Onu hem bunda işittirdiler. Ħanım Ħan, babam şahin olalı..” (BN: 96b/1), [...] Bābā Sayrāmı dédi kim siz munda turuñ mén barıp Ğavā yolını iğtiyāş qılıp “[...] Baba Sayrami dedi ki siz burada durun ben varıp Gava yolunu inceleyip..” (BN:116b/2).

Bu sözcük, metinde daha çok unvan gurubu olarak isimlere eklenmiştir. Yukarıdaki örnek cümlelerden de anlaşılacağı üzere bu sözcüğün, saygınlık, liderlik anlamında kullanıma girdiğini görüyoruz.

Aslen Farsça kökenli olan sözcüğe ilkin Uygur döneminin sonlarına doğru tanık oluyoruz (Li 2007: 112). Uygur döneminden sonra geçtiği bazı tarihî kaynaklar şunlardır: baba “baba” (NF; ŞT; YZ). TS’de buba “baba” (TS I: 671) şekliyle kullanımı vardır.

Baba sözcüğü Türkçe’de baba “çocuğu olmuş erkek; tarikatların bazısında tekke büyüğü; ata”, (ağ.) babey, babo, babu, boba, buba, buva, uva “baba” (DS II: 452, 774, XI: 4046, 4107). Özbekçe’de bābā “dede veya ninenin babası” şekliyle yaygın kullanımdadır. Ağızlarda birçok ses değişikliğine uğramış kullanımı mevcuttur. Yeni Uygurca’da ise dada, ata “baba” (TLS: 43) şeklinde yer alır.

3.2. ateke < ÇT ata+eke (ÇTS: “atalık, babalık”

[...] zamānıda Veys Ateke Mırzāniñ atekesi bu tağniñ dāmeneside bir arıq çıkarıptur “[...] zamanında Veys Ateke Mırzā’nın babalığı bu dağın eteğinde bir ark, su yolu çıkarmıştır” (BN: 128a/12), [...] Muğammed Burunduq Barlas bég édi atakesi édi anası Ħadice Bégim édi “[...] Muhammed Burunduk Barlas bey idi, babalığı idi, annesi Hatice Bégim idi” (BN: 182b/14)

Metinde birçok örneği bulunan bu sözcüğün birinci örnekte olduğu gibi, bazen unvan grubu içinde yer aldığını görmekteyiz. Bu sözcük Çağatay dönemine ait karakteristik bir kullanımdır.

3.3. içke < ÇT iç+ke peder, ata (ÇTS: 508) “peder, ata”

[...] Sulśān Mes’ūd Mırzāniñ bég ve içkesi ve yigit yalañı āzürde bolup édiler “[...] Sultan Mesut Mirza’nın bey ve atası ve yigit yeleni incinmiş idiler” (BN: 56b/2)

“Peder, ata” anlamındaki bu sözcük metinde sadece yukarıda örneği verilen cümlede geçmektedir. Çağatay dönemine ait bir kullanımdır. Çağatay döneminin devamı olan Özbekçe ve Yeni Uygurca’da bu sözcük kullanımdan kalkmıştır.

4. “Anne” Anlamındaki Terimler

4.1. ana < ET ana (EDPT:169) “anne”

[...] ana şarafıdın hem Sulşān Güseyin Mīrzāğa uruq bolur “[...] Ana tarafından hem Sultan Mirza’ya soydaş olur” (BN: 171b/10). [...] yiberdiler méniñ anam qaşıda min béş yüz éki miñge yavuq “[...] gönderdiler. Benim annem önünde bin beş yüz, iki bine yakın..” (BN: 64b/8). [...] Yana bir oğul Sulşān ‘Alī Mīrzā édi, anası Zühre Bégi Ağa édi, Özbek édi, ğuma édi. “[...] Başka bir oğul Sultan Ali Mirza idi, annesi Zühre Beyi Ağa idi, Özbek idi, kuma idi” (BN: 27a/2).

Ana sözcüğü ilk olarak Uygurca’da kullanılmaya başlanmıştır, fakat ög sözcüğü daha çok kullanılmıştır (Li 2007: 118).

Uygurca’dan sonra yer aldığı başlıca tarihî kaynaklar ise; (DLT; KB; ME; ŞT), “bir kün Vehebnün anası bir çanaq süt keltürdi “bir gün Veheb’in annesi, bir çanak su getirdi” (NF:298).

Bu sözcük Türkçe’de ana “çocuğu olan kadın, anne; dince aziz tanınan bazı hayvanlara verilen saygı ünvanı; yaşlı kadınlar için kullanılan saygılı bir seslenme sözü; temel, asıl, esas”; Özbekçe’de, ānā “anne” (TÖ-ÖTL: 283), oyi (ÖTİL: 527), Özb. (ağ.) ana, ānā, ānā, enā, énā, inā, yenā “anne; nine; yaşlı kadına seslenme biçimi”; Yeni Uygurca’da ise ana, ene (YUTS: 12) “anne” şekliyle görülmektedir

4.2. vālide < Ar. والد “anne”

[...] méniñ çadırım vālidemğa tikülür édi maña her yurtta alaçuq yasar édiler “[...] benim çadırım annem(adına) dikilir idi, bana her yurtta çadır hazırlarlar idi” (BN: 120a/9), [...] oşbu yurtta méniñ vālidem Ĥānım ve Kahmerdte qalğan uruq muḥāşara “[...] İşte bu yurtta benim annem, Hanım ve Kahmert’te kalan akraba tehlikesi..” (BN: 126a/10).

Dilimize Arapça’dan geçmiş bu sözcüğe birçok tarihî metinde tanık olmakla birlikte özellikle NF’de sözcüğün, sıklıkla kullanıma girdiğini görürüz: (NF: 176,178, 203) vālidemiz evde mü “annemiz evde mi?” (NF: 167).

Bu sözcük; Türkçe’de valide “anne”; Özbekçe’de wālidā (TÖ-ÖTL: 169); Yeni Uygur’da ise ana “anne” (TLS: 937) şeklinde günümüzde kullanımdadır.

5. “Amca; Dayı” Anlamındaki Terimler

5.1. abağa < Moğ. abag-a (MTS:4) “amca”

[...] Abağası Cānī Béğ ölgendin soñ anıñ möçesini bérıp Semerqandğa yiberdi. “[...] Amcası Cānī Bey öldükten sonra onun rütbesini verip Semerkant’a gönderdi” (BN: 21a/8). [...] Melik Muğammed Mīrzānı kim abağasının oğlu ve öziñiñ küyevi édi “[...] Melik Muhammet Mirza’nın ki amcasının oğlu kendisinin eniştesi idi” (BN:23b/1). [...] Uluğrağını Sulşān Mağmūd Mīrzā abağası Minūçihr Mīrzānıñ oğlu Melik-Muğammed Mīrzāğa çıkarıp édi. “[...] En büyüğünü Sultan Mirza, amcası Minuçihr Mirza’nın oğlu Melik-Muhammet Mirza’ya (huzuruna) çıkarmış idi”

BN’ de bu sözcüğe, yukarıdaki örneklerden başka (69a/11, 14 ve 71b/12)’de rastlamaktayız. Çağatayca’nın devamı niteliğindeki günümüz Türk dillerinden Özbekçe ve Yeni Uygurca’da bu sözcük kullanımdan kalkmıştır. Bu sözcüğe Sibirya’da konuşulan günümüz Türk dillerinin birkaçında rastlanılmaktadır (Li 2007: 125).

5.2. Tağay < ET tağay (EDPT:474) “dayı”

[...] Moğol ulusınıñ Ĥānlığı Yūnus Ĥānnıñ uluq oğlu méniñ şağayım Sulşān Mağmūd Ĥānda édi “[...] Moğol ulusunun hanlığı Yunus Han’ın büyük oğlu benim dayım Sultan Mahmut Han’daydı” (BN: 6a/8), [...] Şāhruḥiyyede barıp şağayım Sulşān Mağmūd Ĥānnı körgen[d]e bahādırlıq Seyyid Qāsım aldı “[...] Şāhruḥiyye’ye varıp dayım Sultan Mahmud Han’ı gördüğümde yiğitliği Seyyid Kazım aldı” (BN: 31a/8).

Bu sözcüğe ilk kez Uygurca döneminde, tağay “dayı” biçimiyle tanık oluyoruz: birle qawışmış qa qadaş yeğen tağay “birlikte birleşmiş kardeşler, yeğen, dayı” (U III:33).

Bu sözcük aynı biçimiyle (DLT III:238; ŞT:90a/12)’de yer almaktadır.

Tağay sözcüğü günümüz bazı günümüz Türk dillerinde şöyle geçmektedir:

Trk. dayı “annenin erkek kardeşi; mec.) bir kimsenin kayıracısı olan, sözü geçer kimse, Trk. (ağ.) dayı, dayyı “dayı” (DS IV: 1390). Özbekçe’de tağâyı, tağâyı “dayı; yaşça büyük insanlara kibarca seslenme biçimi. (Ağ.) dāyı, dayı “dayı; enişte (ablanın kocası). Yeni Uygurca’da ise bu sözcüğe, tağa (YUTS: 384) “dayı” biçiminde rastlarız

6. “Hala; Teyze” Anlamındaki Terimler

6.1. hāla < Ar. خاله “hala”

[...] Ebā Bekir Mīrzā bile Sulṣān Mağmūd Ḥānnıñ ḥālası bolğay “[...] Ebubekir Mirza ile Sultan Mahmut Han’ın teyzesi olacak” (BV: 29b/11)

Arapçadan dilimize geçen bu sözcüğün asıl anlamı “teyze” olmasına rağmen Türkçe’de “babanın kız kardeşi” anlamıyla kullanılmaktadır. (Li: 141: 2007)

Bu kelime hāla “teyze” anlamıyla (NF:418), BN’de (yukarıdaki örnek hariç): 157/a, 201/b, 213b/242/a) (KY:1900/1902): senıñ ḥālañ oğlu Musşığdın çıqtı “(bu sözler) senin teyzenin oğlu Mustih’ten çıktı” yukarıdaki metinlerde geçmektedir.

Günümüze geldiğimizde bu sözcük, Türkçe’de, hala “birine göre babasının kız kardeşi” (ağ.) ala “hala” (DS I: 170), Özbekçe’de ḥālā, ḥālāıy (ÖTİL: 329) (ağ.) ḥala, ḥāla, qālā “teyze; yaşlı kadına kibarca seslenme biçimi”; Yeni Uygurca’da ise çoñ apa, kiçik apa “hala” şekliyle kullanılmaktadır.

7. “Erkek Kardeş” Anlamındaki Terimler

7.1. ağa < Moğ. aqa “ağabey”

[...] ölgendın soñ oğlını alıp hıçkimge ḥaber qılmay Taşkendge ağalarığa barıp édi. “[...] öldükten sonra oğlunu alıp hiç kimseye haber vermedi Taşkent’e abilerine varmış idi” (BV:12a/3), [...] velī tüşmedi. Ḥ’ācekī Mollā Ṣadr, kim Ḥ’āce Kelānnıñ uluq ağası édi “[...] fakat düşmedi Ḥ’ācekī Mollā Ṣadr ki Ḥ’āce Kelānın büyük abisi idi” (BN: 39b/12)

Bu sözcük, “ağabey” anlamındaki Moğolca aqa sözünden alınmıştır. Uygurcada ağa, aqa “ağabey” (EUTS:6,9) anlamında iki şekilli yer almaktadır.

Ağa~aqa sözcüğü, Uygurca’dan sonra geçtiği bazı kaynaklarda şöyle geçmektedir:

(AL; ŞT; LM)’ de ağa şekliyle, “ağabey, bey; efendi” anlamıyla yer almaktadır.

Türkçe’de bu sözcük, ağa “kırılık kesimde geniş topraklara sahip, sözü geçen, varlıklı kimse; halk arasında sözü geçen ve hatırı sayılır kişilerin adlarıyla kurulan san, ağabey “büyük erkek kardeş; kardeş olmayıp da yaşça büyük olanlara saygıyla hitap etmede kullanılan söz. (DS XII 4404), ağa “ağabey; baba” (DS I: 78-79), aqa “baba, ağabey, kabadayı”; Özbekçe’de ağa “ağabey; yaşça büyük erkeklere seslenme biçimi”; Yeni Uygurca’da ise ağa biçiminde kullanıma devam etmektedir.

7.2. émildaş <ÇT “süt kardeş, arkadaş”, kökeldaş <Moğ. [kökül (MTS:767)]+daş “süt kardeş”

[...] béglerini berk kökeldaşlarını çehre qılıp édi “[...] beylerini, sağlam (özü sözü bir) süt kardeşlerini tanıır, ayırt eder idi” (BN: 26a/1), [...] kökeldaşdın tuqqanğa dağı bu ḥidmetni buyurup érđi “[...] süt kardeşinden küçüğüne kadar bu hizmeti buyurur idi” (BN: 26a/2) [...] kökeldaş émildaş ve bayırısı Sulṣān Mes’ūd Mīrzānı alıp Semerqandğa Sulṣān ‘Alī Mīrzā qaşığa kéltürür ḥayāli bile Keşqa keldiler “[...] süt kardeş, arkadaş ve hizmetçisi Sultān Mesut Mīrzā’yı alıp Semerkant’a Sultān Ali Mīrzā huzuruna getirmek hayali ile Keşqa geldiler” (BN: 58b/4).

BN’de émildaş sözcüğü sadece yukarıda örneğini verdiğimiz cümlede geçmektedir. Kökeldaş sözcüğü ise yukarıdaki örneklerden başka, isimlere eklenerek unvan grubu oluşturmuştur: Ḥüsrev Kükeldaş Mīrim Nāşir (83a/13), Noyan Kükeldaş Qul Nażar Tağayı (91b/14), Mīrzā Qulı Kükeldaş (112b/10).

Bu sözcüğün kullanımı Çağatay dönemiyle sınırlı kalmıştır. Kendisinin devamı olan Özbekçe’de bu sözcüğün yerini emikdaş, emçakdaş “süt kardeş” alırken; Yeni Uygurca’da ise sütdaş aka-ini “süt kardeş” (TLS: 805) almıştır.

7.3. İni < ET ini (EDPT:170) “küçük erkek kardeş”

[...] Sulşān Melik Kāşğārīnīn oğlu Ağmed Ğacı Bégniñ inisi érdi. “[...] Sultan Melik Kaşgari’nin oğlu Ahmet Hacı Bey’in kardeşi idi” (BN:13a/11). [...] İnisi Velīni bir pāre ebdān yigitler bile İşkemiş ve Fülül ve ol tağ dāmeneleriga yiberip édi “[...] Kardeşi Veli’yi bir kısım gösterişli yiğitler ile İşkemiş, Fülül ve o dağın eteklerine göndermiş idi” (BN: 35a/12).

BN’de çokça örneğine rastladığımız ini “erkek kardeş” anlamındaki sözcüğe, ilk olarak Orhun Yazıtları’nda, “küçük erkek kardeş” anlamıyla denk geliyoruz: inim Kül Tigin özi anca kergek boltı “kardeşim Kül Tigin kendisi öylece vefat etti” (KT Y, D 30). Bir sonraki devir olan Uygur döneminde de kelime aynı anlamda kullanıma devam etmektedir.

İni “küçük erkek kardeş” sözcüğünün geçtiği bazı tarihî metinlere bakacak olursak; (KB; ŞT; AH; TS III: 2084)’de “küçük erkek kardeş” anlamıyla, “küçük erkek kardeş, kayın birader (kocanın küçük erkek kardeşi)” anlamlarıyla da (DLT I :93, III:7)’de yer aldığını görürüz.

Türkçe’de ağızlarda farklı şekillerde birçok kullanımı vardır: eni “küçük erkek kardeş” (DS V: 1756) ini “kayın birader” (DS: VII: 2543), ini, inim, iyin, yini (DS: VII: 2543) Bu sözcük Çağatayca’nın devamı niteliğindeki Özbekçe’de ini “küçük erkek kardeş”, (ağ.) iné; Yeni Uygurca’da ise ini “küçük erkek kardeş” şekliyle yer almaktadır.

8. “Kız Kardeş” Anlamındaki Terimler

8.1. siñil < ET siñil (EDPT:839) “küçük kız kardeş”

[...] ve siñli Pāyende Sulşān Bégimni aldı Özbeg Ğorāsānnı algandın soñ “[...] ve kız kardeşi Pāyende Sultān Bey’imi aldı Özbekler Horasanı aldıktan sonra” (BV: 169a/7). [...] Bu haberler kélgeç Andicān üstige atlandıq Andicān qurğanıda Tembelniñ kiçik inisi “[...] bu haberler geldiğinde Andican üstüne vardık, Andican Kalesi’nde Tembel’in küçük kız kardeşi” (BN: 105b/13)

Bu kelimeye, ilk olarak Orhun Yazıtları’nda, siñil “küçük kız kardeş” biçiminde rastlıyoruz: siñilim qunçuyuğ birtimiz “küçük kız kardeşim prensesi verdik” (KT Y, D 20)

Uygurcada da siñil “küçük kız kardeş (EUTS: 206) biçiminde yer alır: qamağ siñillerim-a “ey bütün küçük kız kardeşlerim” (U III: 14).

Uygurcadan sonra geçtiği bazı tarihî kaynaklar şunlardır:

Siñil “kocanın kız kardeşi” (DLT I:457, III:7, 366); (MK: 3455); (AL).

Türkçe (ağ.) silik “kız kardeş” (DS X: 3634). Özbekçe’de siñil “küçük kız kardeş”. Özbek ağızlarında ise ses değişikliğine uğramış birçok kullanımı vardır: sīni, siñil, siñli, siñni, siyni “küçük kız kardeş”; Yeni Uygurca’da ise siñil “küçük kız kardeş” şeklinde yer alır.

8.2. égeçi < ET eke (EDPT:100) “abla”

[...] ikinci qızı Sulşān Mağmūd Ğān ve Sulşān Ağmed Ğānnıñ égeçisi édi. “[...] ikinci kızı Sultan Mahmud Han ve Sultan Ahmet Hanın ablasıydı” (BN: 9b/3). [...] Mírzanıñ égeçisi édi Mírānşāh Mírzanıñ nebiresi Sulşān Ağmed Mírzā alıp “[...] Mirza’nın ablası idi, Miranşah Mirza’nın torununu Sultan Ahmet Mirza alıp..” (BN: 164a/1). Bu sözcüğe ilk Orhun Yazıtları’nda eke “abla” biçiminde rastlıyoruz: Ögüm qatun ulayı öglerim ekelerim keliñünüm qunçuyarım “annem hatun başta olmak üzere (üvey) annelerim, ablalarım, gelinlerim, prenseslerim” (KT, K 9)

Uygur dönemine baktığımızda da eke sözcüğünün “abla” (EUTS:70) anlamıyla Köktürk döneminin devamı olduğunu görmekteyiz.

Eke sözcüğünü (DLT I:86,90, III:7)’de abla; görümce, baldız anlamıyla kullanılmaktadır. (MM:1035)’de bu sözcüğü ekeçi biçimiyle görmekteyiz. (MK:34/b5)’de ise iğeci “abla” şekliyle karşımıza çıkar.

Türkçe’de (ağ.) egeç, egeçi “abla” (DS V: 1661), Özbekçe’de egāçi “abla; abla(yaşça büyük kadına sesleniş). Yeni Uygurca’da bu kelime égiçe “abla” (TLS: 3) şekliyle kullanımdadır.

9. “Oğul” Anlamındaki Terimler

9.1. oğul < ET oğul (EDPT:83) “oğul”

[...] Yūnus Hān Çiŋgiz Hānnıŋ ikinci oğlu Çağatay Hān neslidindür. “[...] Yunus Han Cengiz Hanın ikinci oğlu Çağatay Hanının neslindendir” (BV: 9b/4), [...] Çiŋgiz Hānnıŋ uluq oğlu Cuci nesli Qazaq sulşānlarıdır “[...] Cengiz Hanın büyük oğlu Cuci nesli, Kazak sultanlarındandır” (BN: 12a/5)

Bu sözcüğe Orhun Yazıtları’nda oğul “oğul; (erkek veya kız) evlat” anlamlarıyla rastlarız: tabğaç bodunqa beglik urı oğılın qul qıltı eşilik qız oğılın küŋ qıltı “ Çin halkına beğ olmaya layık erkek evladını kul yaptı, hanım olmaya layık kız evladını carıye yaptı” (BK Y, D 7).

Uygur döneminde bu sözcük, oğul “oğul; (erkek veya kız) evlat” biçiminde kullanılmıştır: “bir körklüg menjizlig urı oğul kelürgey “ bir güzel yüzlü erkek evlat (dünyaya) getirecek”

Uygurcadan sonra ise DLT başta olmak üzere, (MM; AH; NF; KB; YZ; TS) ve daha birçok kaynakta bu sözcüğe rastlarız. Sözcüğün anlamı daralarak artık; erkek evlat, çocuk şeklini almıştır.

Günümüzde; Türkçe’de, oğul “erkek evlat; yaşlı kimselerin genç erkeklere söylediği bir seslenme sözü; bey denilen bir dişi arıyla kovandan çıkan arı topluluğu”, Türkçe (ağ.) öl “oğul, erkek çocuk” (DS XII:4612), ovul “erkek çocuk” (DS IX:3299); Özbekçe’de, oğul, öl, ül, ul, uwul “oğul”; Yeni Uygurca’da ise oğ(u)lan, oğul “oğul”, (ağ.) oğal “oğlan” şekliyle bu sözcük yaşamaktadır.

10. “Kız” Anlamındaki Terimler

10.1. qız < ET qı:z (EDPT:679) “kız, evlenmemiş kadın”

[...] Evlādı üç oğul ve beş qız qalıp édi. “[...] Evlatları, üç oğul ve beş kız kalmış idi” (BN:8b/4). [...] Bu şahın yana bir qızı kim Şāh Bégimniŋ égeçisi bolğay Sulşān Ebū-Sa’īd Mīrzā alıp édi. “[...] Bu şahın başka bir kızını vardı, ki Şah Begim’in büyük kız kardeşi olsa gerek, Sultan Ebu-Sait Mirza almış idi” (BN: 11b/5).

Qız asıl biçimi ile karşımıza çıkan bu sözcük, “kız, evlenmemiş kadın” anlamlarının yanı sıra; az da olsa “kız evlat, carıye” anlamıyla da kullanılmıştır (EDPT: 679).

Orhun Yazıtları’nda “kız evlat” anlamında ilk kez kullanıma girer: türğiş qağan qızın ertinü uluğ törün oğluma alı birtim “ Türğiş hakani(nın) kızını çok büyük bir törenle oğluma alı verdim” (BK Y, K 9-10). Uygurca’da da aynı kullanımda örneklerine rastlanılmaktadır.

Tarihî kaynakların ekseriyetinde bu sözcüğün kullanımında olduğunu görmekteyiz. Bunlardan bazıları: “kız evlat, carıye” (DLT; KB; ME; NF). DLT’te hıız “ küçük kız, kız evlat” (DLT III: 218) şekliyle de yer almaktadır. Kaşgarlı Mahmud bu kullanımın Kıpçak ve Oğuzlar’a ait olduğunu belirtmiştir.

Bu sözcük, Türkçe’de kız “kız evlat, genç kız, bâkire” anlamında; Özbekçe’de qız “küçük kız, genç kız” şeklinde; Yeni Uygurca’da ise qız “kız” (YUTS: 240) şeklinde, günümüzde kullanımdadır.

11. “Yeğen” Anlamındaki Terimler

11.1. ini oğ(u)l < ÇT ini+oğ(u)l “yeğen”

[...] Uşbu furşatlarda bizniŋ cihetimizdin Seyyid Yūsuf Bég ve ini-oğlıdın bedgümān bolup Hōrāsānga ruhşat bértiler “[...] işte bu uygun zamanlarda bizim cihetimizden Seyit Yusuf Bey ve yeğeninden şüphelenerek Horosan’a (gitmelerine) izin verdiler” (BN: 59b/8). [...] İni-oğul bile mundaq şarş müyesser bolmas beg kişi bile ğod neçük müyesser bolur “[...] Yeğen ile bunun gibi şartlarda (mücadele) zafer kazanmaz. Bey kişi ile kendisi nasıl zafer elde eder?” (BN: 170b/1).

BN’de, yukarıdaki örnek üç cümlede bu sözcüğe tanık olmaktadır. “**ini-oğ(u)l**” sözcüğünü Çağatay döneminden başka, tarihî kaynaklarda göremiyoruz. Bu sözcük sadece Çağatay döneminde kullanımdadır, Çağatay devrinin devamı olan Özbekçe ve Yeni Uygurca’da bu sözcüğe rastlanmaz.

12. “torun” Anlamındaki Terimler

12.1. nebîre < Far. ن ب یره nebîre “torun”

[...] Yana beş kız Mîr Büzürğniñ nebîresi Ĥânzâde Bégimdin édi. “[...] Başka bir beş kız Mîr Büzürğ’ün torunu Hanzade Begimden idi” (BN: 27a/13), [...] Timur Bégniñ nebîresi Cihângîr Mîrzânîñ oğlu “[...] Timur Bey’in torunu Cihangir Mirza’nın oğlu..” (BN: 46a/6), [...] nebîre-i nebîre ve kız nebîre toqsan altı kişi ġâzîr édi “[...] torun, kız torun doksan altı kişi hazır idi” (BN: 97a/11).

Aslen Farsça kökenli olan bu sözcük metinde nebîre-i nebîre ve nebîre nebîresi (torunun torunu) şeklinde tamlama kurarak farklı bir yapıda karşımıza çıkıyor. Tarihî metinlerden (NF: 328; ŞT)’de bu sözcük geçmektedir.

Özbekçe’de nâbirâ başta olmak üzere, ağızlarda ses değişikliğine uğramış çokça kullanımı vardır. Yeni Uygurca’da nâvrâ “torun” (TLS: 899) şekliyle kullanımdadır.

B. Evlilik Yoluyla Akrabalık Bildiren Terimler

1. “Koca” Anlamındaki Terimler

1.1. ér < ET er (EDPT:192) “erkek”

[...] Bu ĥatunnîñ éri Ĥüsrev Şâhğa kélip dâd-ĥâhlîq qılır “[...] (BN: 24a/1), [...] bu bî-devlet ĥatun çün nâqıs ‘aql érdi, érge tegmek teger ġavâsı bile oğlınıñ ġân u mânın berbâd berdi “[...] bu devletsiz (yuva yıkan) kadın çünkü akıl noksanı idi, evlenme, evlenirim havası ile oğlunun evi barkını yıktı” (BN: 80a/11). Son örnekte görüldüğü üzere, bu sözcük; “érge tegmek” şeklinde kalıplaşarak deyim şeklinde kullanıma girmiştir.

“İnsan, kişi” anlamındaki sözcük, ilkin yalnızca “erkek kişi” anlamında kullanılmış, sonraları anlam genişlemesine uğrayarak savaşı; koca anlamı edinmiştir (EDPT:192)

Bu sözcük, Orhun Yazıtları’nda “adam, erkek” anlamıyla karşımıza çıkar: tirilip yetmiş er bolmış “toplanıp yetmiş kişi olmuşlar (KT, D 12).

Er sözcüğü Uygurcada anlamını genişletmiş, “erkek, kimse; efendi, bey, şehzade; koca” (EUTS:73) anlamlarını edinmiştir: bu ikeğü begilerine ayıtmadın er ebçi bolmışlar “bu ikisi, beylerine danışmadan koca ve karı olmuşlar” (Arat 1964: 64)

Uygurcadan sonra er sözcüğü şu tarihi kaynaklarda tespit edilmiştir:

Er “er, erkek, adam” (DLT; KB; AH; MM; ŞT), “koca; erkek kişi; asker; yiğit” (TS III:1483-1488)

ér “koca; erkek; erkek kişi; asker” : bu ér andağ saqındı kim... “ bu koca öyle düşündü ki...” (NF:383).

ér sözcüğü Türkçe’de, er “erkek kişi; kahraman, yiğit; asker; işini iyi bilen; yetenekli; (ağ) koca” Özbekçe’de mârd, bâtir, er “koca; erkek kişi; mert kişi” (TLS: 219), (ağ) ér “koca”; Yeni Uygurca’da ise ár ve märt “koca, mert kişi” (TLS: 219) şeklinde bugün kullanımdadır.

2. “Karı” Anlamındaki Terimler

2.1. ağaçe < ÇT ağa+çe (ÇTS:14) “kadın, hanım”

[...] Sulşân Ebū-Sa’îd Mîrzânîñ ağası Minüçîhr Mîrzâğa yétkürüp édi ġuma u ġunçaçı ĥaylî bar édi. . Bir ümîd ağaçe édi “[...] Sultan Ebu-Said Mirzanın babası Minüçîhr Mirzaya ulaştırmış idi kuma ve kölesi çoktu. Bir ümit (belki de) ağa hatunu idi” (BN:12b/10). [...] Ol zamânda Dildâr Ağaçeni boyı ağız érdi “[...] O devirde Dildar Ağaçe’nin boyu ağız (kadar) küçüktü” (BN: 220a/18)

Yukarda ilk cümlede bu sözcük; “ağa hatunu, bey karısı” (ÇTS: 14) anlamına gelmektedir. İkinci cümlede ise unvan grubu oluşturacak şekilde karşımıza çıkmıştır. Bu sözcük Çağatay döneminde kullanılmaya başlanmış ve Çağatay döneminin devamı olan Yeni Uygurca’da bugün ağaçâ “karı, hanım” (ET-EDD) şekliyle yaşamaktadır.

2.2. avrat < Ar. عورات “kadın, eş”

[...] Hucand bir muğaqqar yér bir begniñ avratı bar édi “[...] Hocend bir hakarete uğramış (adı çıkmış) yer, bir beyin karısı var idi” (BN: 112/3).

Arapça'dan dilimize geçen bu sözcüğe; (NF; YZ) gibi tarihî metinlerde tanık oluyoruz. Bu sözcük günümüz Türk dillerinde Oğuz grubu dillerde daha çok karşımıza çıkmaktadır (Li 2007: 237). Türkçe'de (ağ.) arvad, avrad, avret, evrat (DS I: 337-338, 390) şekilleri tespit edilmiştir. Özbekçe'de äwrät biçiminde yer alır ve “örtünmesi gereken vücut kısmı” anlamına gelir.

2.3. ĥarem < Ar. خرم “eş”

[...] édi Çikmen uruşıda Mîrzânın ģaremleri maġfedîn çıqıp atqa mingende bu inisiniñ “[...] idi Çikmen vuruşmasında Mirza'nın eşleri görüşme odasından çıkıp ata binende bu kız kardeşinin” (BV: 169a/5)

Arapça ģaram kökünden dilimize geçmiş olan bu sözcüğe ilk kez Çaġataycada “karı” anlamında rastlıyoruz (Li 2007: 244).

Bu sözcük Türkçe'de, harem “saray ve konaklarda kadınlara ayrılan bölüm; bu bölümde oturan kadınların hepsi; karı” Özbekçe'de ve Yeni Uygurca'da ise hārām “karı” (TLS: 313) şekliyle kullanımdadır.

2.4. ĥatun < Soġd ĥwātūn “hatun, hakan eşi”

[...] yana bir ĥatunı Şāh Béġim édi. Egerçi özge ĥatunları hem bar édi velī oġlanlar “[...] diġer bir eşi Şāh Béġim idi. Her ne kadar başka hanımları da var idi fakat oġlanlar” (BN: 11b/2).

Soġdça ĥwātūn “kraliçe” sözcüğünden dilimize geçmiş olan bu sözcük (Räsänen 1969: 157), Orhun Yazıtları'nda qatun “hatun, hakanın eşi” anlamında kullanılmıştır. Orhun Yazıtları'nda qatun sözcüğü [...]öğüm qatun ulayu öġlerim ekelerim keliñünüm quunçuyarım bunca Orhun Yazıtları'nda yeme tirigi küñ boltaçı erti. “[...] annem Hatun başta olmak üzere (diġer) annelerim, ablalarım, prenseslerim, bunca hayatta kalanlar carıye olacak idi.” (KT: K 9).

Bu sözcük, Uygurcada qatun, xatun “hatun, kraliçe” biçimlerinde tespit edilmiştir (EUTS: 52).

Qatun sözcüğü, DLT'te “kadın, hatun, Afrasyab kızlarından olanların adı” (DLT: 138, 376, 410), “(soylu) kadın; karı; ev hanımı” anlamında; NF'de xatun “kadın; hanım; (yasal) karı” (NF: 9, 10), TS'de qatın “kadın; hanım” (TS IV: 2355) anlamında kullanılmıştır.

Bu sözcük, Türkçe'de ĥatun sözcüğü kadın “dişi cinsten erişkin insan; evlenmiş kız”, Özbekçe'de ĥatın “kadın, karı”; Yeni Uygurca'da ise ĥotun, ĥatun (YUTS: 167) “karı, kadın” şekliyle kullanılmaktadır.

2.5. ġuma < Moġ. quma “metres”

[...] ve ġunçaısı ĥaylı bar édi. Mu'teber ġuması Zühre Béġi Aġa édi. [...] “ve kölesi hayli var idi. Muteber kuması Zühre Béġi Aġa idi.” (BN: 28b/1). [...] berbād bérđi Şeybānı Ĥan bir zerre pervā hem qılmağı ġuma ġunçaıça “[...] perişan hale getirdi. Şeybani Han bir zerre korkmadı kuma kölesi gibi.” (BN: 80b/1)

Bu sözcük, Moġolca quma “metres” sözcüğünden dilimize geçmiştir. (Rasanen 1969:299)

Quma “odalık, carıye” (NF:6, 192, 209) Yeti yüz quması bar erdi “(Süleyman peygamberin) yedi yüz odalığı var idi” (NF:209)

Türkçe, kuma “aynı erkekle evli olan kadınların birbirine göre adı, ortak” (ağ.) guma “çok kadınla evli erkeklerden her biri.” Bu sözcük Özbekçe'de kündāş; Yeni Uygurca'da ise kündāş “kuma” (TLS: 515) şeklinde kullanımdadır.

2.6. ġunçaçı < ÇT ġunçaçı (ÇTS: 406) “cariye, odalık”

[...] Yana bir oġul Nāşır Mîrzā édi. Anası Andicānlıġ édi, ġunçaçı érđi, “[...] Başka bir oġlu Nasır Mirza idi. Annesi Andicanlı idi, carıye idi” (BN: 8b/7). [...] Ġuma u ġunçaçı ĥaylı bar édi. “[...] Kuma ve carıyesi çokça vardı” (BN: 12b/10), [...] Yana iki qız ġunçaçıdın bolup édi “[...] diġer iki kız cariyeden olmuş idi” (BN: 27b/14).

“Cariye, odalık” (ÇTS: 406) anlamındaki bu sözcük, sadece Çaġatay döneminde tanık olabileceğimiz özel bir kullanımdır. Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere sözcüğün karı anlamını içinde barındıracak şekilde kullanıma girdiğini görüyoruz. Çaġatay döneminin devamı olan Özbekçe ve Yeni Uygurca'da sözcük kullanımda değildir.

3. “Kaynata” Anlamındaki Terimler

3.1. qayın ata < ET qazın (EDPT:602) “kaynata”

[...] qayn atası Yūnus Hānnı kim Çiŋgiz Hānnıñ ikinçi oğlu Çağatay Hān(nıñ) neslidindür. “[...] “Kaynatası Yusuf Han’ın ki Cengiz Han’ın ikinci oğlu Çağatay neslindendir (BN: 5b/11).

Clauson, kadın ve qazın “evlenme yolu ile ilgili” temel kullanımdan yola çıkarak bu sözcüklerin, sonradan “kaynata” anlamına gelen genel bir kullanıma dönüştüğünü belirtir (EDPT: 602).

Uygurca’da müstakil olarak kadın “kayın (peder)” (EUTS: 160) şeklinde kullanımdan sonra artık bu sözcük yerini qay(ı)nata şekliyle kendini birleşik yapıya bırakır.

Türkçe’de bu sözcük, kaynata “kadına göre kocasının, kocaya göre karısının babası”; Özbekçe’de qaynātā, qayın ātā; Yeni Uygurca’da ise qeynata (TLS: 457) şekil ve anlamlarındadır.

4. “Enişte” Anlamındaki Terimler

4.1. küyev < ET küdegü (EDPT:703) “damat”

[...] Mağmūd Hānnı küyev qılıp mezkūr bolğan tārihde Hōcend suynıñ cenūb cānibidin Sulšān Ağmed Mīrzā ve şimāl şarafıdın Sulšān Mağmūd Hān ‘Ömer-Şeyh Mīrzānıñ üstige çerig tartılar “[...] Mahmut Han’ı damat alıp zikredilen tarihte Hocend suyunun batı tarafından Sultan Ahmet Mirza ve kuzey tarafından Sultan Mahmud Han, Ömer Şeyh Mirzanın üstine(Mirza’ya karşı) asker sevk ettiler” (BN: 6a/12). [...] İbrāhīm Sulšān Mīrzānıñ oğlu ‘Abdullāh Mīrzā, kim Uluğ Bēg Mīrzānıñ küyevi édi, tahtqa olturdı “[...] İbrahim Sultan Mirza’nın oğlu Abdullah Mirza, ki Ulu Bey Mirza’nın damadı idi, tahta oturdu” (BN: 50b/4). Bu sözcüğe, BN’ de (23b/1, 58a/6) iki yerde daha rastlamaktayız.

Bu sözcük, Uygurcada küdān “davetli, konuk, düğün” (İKPÖ:199) anlamlarıyla karşımıza çıkıyor. “Küteçi” şeklinde; güden, koruyan (EUTS:124) anlamıyla, kullanıma girdiğini de görmemiz mümkün.

Türkçeyle birlikte eş zamanlı olarak bu sözcüğün Çağatayca’nın devamı niteliğindeki Özbekçe ve Yeni Uygurca’da kullanım şekli şöyledir:

Türkçe, güveyi “ damat” Trk. (ağ.) güve, göveği, güva, güyae, güyo (DS VI: 2239) “damat”; Özbekçe küyāv “enişte, damat”, Yeni Uygurca küyoğul “enişte, damat” (TLS: 297).

4.2. yezne < ET yezne (EDPT: 988), “ablanın kocası, babanın küçük kız kardeşinin kocası”

[...] qoyup édiler kim Uzun Ğasannıñ yeznesi édi Eger šānisi bolmasa “[...] koymuşlardı ki Uzun Hasan’ın eniştesi idi. Eğer ikincisi olmasa” (BN: 63a/3)

Bu sözcüğe ilkin “ablanın kocası; babanın küçük kız kardeşinin kocası” anlamında, Uygurcada rastlarız. (EDPT: 988), DLT’te bu sözcüğe “ablanın kocası” (DLT III:35) anlamında rastlarız.

Türkçe (ağ.) yezne “enişte” (DS XI: 4261) Özbekçe’de ceznā, cezdā, yazna, yāzdā, yēznā “ablanın kocası” (Li 2007: 270).

5. “Kayın Birader” Anlamındaki Terimler

5.1. qay(ı)n ini <ÇT “kocanın küçük erkek kardeşi”

[...] namaz-ı diger bar édi kim Šāhir Tabarī hālifenıñ qayn inisi Sulšān İbrāhīmniñ ölügini qalın ölügniñ içide tapıp başını keltürdi “[...] akşam namazına (vakit) var idi ki Tahir Tabari, halifenin kayın biraderi, Sultan İbrahim’in ölüsünü, pek çok ölünün içinden bulup başını getirdi” (BN: 267a/3).

Bu sözcüğün birleşik haline Çağatay döneminde tanık olmaktayız. Yukarıdaki örnekte bu sözcük, “kocanın küçük erkek kardeşi” anlamında kullanılmıştır.

Özbekçe’de bu sözcük, qaynini, (ağ.) qayni “kocanın veya karının küçük erkek kardeşi” anlamıyla; Yeni Uygurca’da ise kéyin ini “eşin küçük erkek kardeşi” şekliyle kullanımdadır.

SONUÇ

Türkçe’de aile bağlarının güçlü olması, ailenin toplumun yapı taşı olması akrabalık terimlerinin zenginleşmesine de katkı sağlamıştır. Ailenin yakınlık derecesi en yakın bireyden en uzak olanına kadar akrabalık bağları sıkı tutulmuş, bu hassas tutum akrabalık terimleriyle ilgili söz varlığına da yansımıştır.

Türklerin İslâmiyetle tanışması bu inceliği daha da duyarlı hale getirmiştir. Zira Kur'an'da akrabalık ilişkileri ile ilgili doğrudan ya da dolaylı, 35 ayet yer alır. Buna, Peygamberimizin (sıla-i rahm) ile ilgili hâdisleri de eklenince var olan duyarlılık pekişmiş olur.

BN'de akrabalık terimleri ile ilgili sözvarlığı incelendiğinde zengin olan akrabalık terimlerinin yanı sıra Çağatay Dönemine ait karakteristik adlandırmalarla da karşılaşırız: ağaçe “bey karısı”; atake “atalık, babalık”; içke “peder, ata”; ini-oğul “yeğen”; qayın ini “kocanın küçük erkek kardeşi”; émildaş, kökeldaş “süt kardeş”; gunçaçı “cariye, odalık”; qarı ata “dede”. Bunun yanında birçok akrabalık teriminin de isimlerle birleşerek unvan grubu oluşturduğunu tespit ettik: Veys Atake, Ğasan Nabîra, Seyyid Qâsım Eşik Ağa, Şerim Tağayı Bég vs. tespit ettiğimiz akrabalık terimlerinin büyük bir kısmı bugün Çağatay Türkçesi'nin devamı olan Özbekçe ve Yeni Uygurca'da yaşamaktadır. Türkiye Türkçesi'nde ise bu terimlere ağızlarda tanık olmaktadır.

Tablo 1: Bâburnâme'deki Sözvarlığının Türkiye Türkçesi, Özbekçe ve Yeni Uygurca'daki Karşılıkları

Çağatay T.	Türkiye T.	Özbekçe	Yeni Uygurca
dede	dede;(ağ.)dedey,dide	dädä, dädä	dada, dädä
ata	ata	âtä	ata
qarı ata	-	-	-
ana ana, ata ana	anne anne, baba anne	mámá, buvi	moma
uluğ ana	büyük anne, nine	qätta âyi	çoñ ana
baba	baba (ağ.) babey, boba	bâbä	dada, ata
atake	-	-	-
içke	-	-	-
ana vālide	ana vālide	ânä, oyi wālidä	ana, ene ana
abağa tağay	- dayı;(ağ.)dayyi, dayni	- tağâyi, tâğâyi	- tağa
hâla	hala; (ağ.) ala	Ĥâlä, hâlaâyi	çoñ apa, kiçik apa
ağa	ağa, ağabey, aga, aqa	âğa	ağa
ini	(ağ.)jeni, ini, ini, iyin, yini	ini	ini
émildaş,kökeldaş	-	emikdâş, emçekdâş	sütdaş aka-ini
siñil	(ağ.) silik	siñil	siñil
égeçi	(ağ.) egeç, egeçi	egäçi	égiçe
oğul	oğul	oğul, öl, ul, uwul	oğul
qız	kız	qız	qız
ini oğul	-	-	-
nebîre	-	näbirä	nävrä

ér	er	mârd, bâtir, er	är,märt
agaçe	-	-	agaça
avrat	(ağ.) arvad, avrad, avret	äwrät	-
harem	harem	häräm	häräm
hatun	hatun	hâtin	hotun, hatun
guma	kuma	kündâş	kündâş
gunçaçı	-	-	-
qayın ata	kaynata	qaynätä	qeynata
küyev	güveyi	küyâv	küyoğul
yezne	(ağ.) yezne	ceznä, yazna	-
qayın ini	-	qaynini	kéyin ini

Kısaltmalar

AL: Besim Atalay (1970): Abuşka Lûgati veya Çağatay Sözlüğü, Ankara

BK: Bilge Kağan Yazıtı

BN: Thackston , W. M. Jr. (1993), BâburnâmeI-III, Zahirüddin Muhammed Bâbur Mirza, Cambridge

ÇTS: Suat Ünlü (2013): Çağatay Türkçesi Sözlüğü, Konya

DLT: Besim Atalay (1939-1940): Divanü Lûgati't-Türk Tercümesi I-III, Ankara.

_____, (1943): Divanü Lûgati't-Türk Dizini "Endeks", Ankara.

DS: Türk Dil Kurumu (1963-1982): Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I-XII, Ankara

EDPT: Sir Gerard Clauson (1972): An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish, Oxford.

ET- EDD: Jarring G. (1964): An Eastern Turki-English Dialect Dictionary

EUTS: Ahmet Caferoğlu (1968): Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, İstanbul.

KB: Reşit Rahmeti Arat (1947): Kutadgu Bilig I, Metin, İstanbul.

_____, (1959): Kutadgu Bilig II, Tercüme, İstanbul.

_____, (1979): Kutadgu Bilig III, İndeks, İstanbul.

KT: Kül Tigin Yazıtı

İKPÖ: Hamiltan J. S. (1998): İyi ve Kötü Prens Öyküsü, Ankara

ME: Nuri Yüce (1998): Mukaddimetü'l- Edeb, Ankara

MK: Zühal Kargı Ölmez (1993) : Mahbûbü'l-Kulûb, Ankara

MM: Ali Fehmi Karamanlıoğlu (2006): Mu'înü'l-Mürîd, İstanbul

MTS: Lessing, Ferdinand D. (2003): Moğolca-Türkçe Sözlük, Ankara

NF: Aysu Ata (1998): Nehcü'l-Ferâdis III Dizin-Sözlük, Ankara.

ŞT: Zühal Kargı Ölmez (1996): Şecere-i Terâkime, Ankara

TLS: A. Bican Ercilasun vd. (1991): Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Ankara.

TS : Türk Dil Kurumu (1963-1977): Tarama Sözlüğü I-VIII, Ankara.

ÖTİL: Özbek Tiliniñ İzâhlı Luğati (2007): Özbekistan Respublikası Fenler Akademiyası Ali Şir Nevayi Namıdaki Til ve Edebiyat Enstitüsü, Taşkent.

YUTS: Emir Necipoviç Necip (1995): Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü, Ankara

YZ: Ümit Özgür Demirci- Şenol Korkmaz (2008): Yusuf u Zelihâ, İstanbul

KAYNAKÇA

1. AKALIN, Şükrü H. (2013), “Geçmişten Geleceğe Türkçe”, Yeni Türkiye (Türkçe Özel Sayısı, Yıl:9, Sayı:55, s. 53-64)
2. AKSAN, Doğan (2008), “Türkçeye Yansıyan Türk Kültürü” Bilgi Yayınevi: Ankara.
3. AKÜN, Ömer Faruk (1991), “Bâbürnâme”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (IV,404-408), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
4. ATA, Aysu (1998), Nehcü’l-Ferâdis III Dizin-Sözlük, Ankara: TDK Yayınları
5. ATALAY, Besim (1970), “Abuşka Lûgati veya Çağatay Sözlüğü”, Ankara.
6. -----, (1991), “Divanü Lûgat-it-Türk Dizini”, Ankara: TDK Yayınları.
7. BADMAEVA, Liubov D., “Femine Designations in the Buryat Language”.
8. CAFEROĞLU, Ahmet (1993), “Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü”, Ankara: TDK Yayınları: 260.
9. CLAUSON, Sir Gerard (1972), “An Etymological Dictionary of Pre- Thirteenth-Century Turkish”, Oxford.
11. DEMİRCİ, Ümit Özgür - Şenol Korkmaz (2008), “Yusuf u Zelihâ”, İstanbul: Kaknüs.
12. DEVELLİOĞLU, Ferit (2003), “Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat”, Aydın Kitabevi.
13. ERCİLASUN, A. Bican vd. (1991), “Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü”, Ankara: Kültür Bakanlığı: 1371, Kaynak Eserler: 54.
14. ERGİN, Muharrem (2005), “Orhun Abideleri”, İstanbul: Boğaziçi Yayınları
15. GÖMEÇ, Saadettin (2001), “Divanü Lugat-it Türk’te Akrabalık Bildiren Terimler”, Türk Kültürü, 39/464 s. 10-19.
16. GÜVENÇ, Bozkurt (1996), “İnsan ve Kültür”, Remzi Kitabevi: Ankara.
17. HAMILTON J. K. (1998), “İyi ve Kötü Prens Öyküsü”, Ankara: TDK Yayınları.
18. JARRİNG, G. (1964), “An Eastern Turki-English Dialect Dictionary”.
19. KARA, Mehmet (2013), “Güney Sibiry Türk Lehçelerindeki Akrabalık Adları”.
20. KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi (2006), “Mu’inü’l-Mürîd, İstanbul: Beşir Kitabevi”
21. KHABTAGAEVA, Bayarma (2012), “Altaic Loanwords In Yeniseian: Kinship Terminology”, PIAC Toplantısı.
22. LESSİNG, Ferdinand D. (Çev. Günay Karaağaç), (2003), “Moğolca-Türkçe Sözlük I-II”, TDK Yayınları
23. Lİ, Yong-Söng (1999), “Türk Dillerinde Akrabalık Adları”, İstanbul: Simurg Yayınları.
24. NECİP, Emir Necipoviç (1995), “Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü”, Rusçadan Çev. İklil Kurban, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yay.: 615.
25. TDK (1963-1982), “Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I-XII”, Ankara
26. THACKSTON, W. M. Jr. (1993), “BâbürnâmeI-III, Zahirüddin Muhammed Bâbur Mirza”, Cambridge
27. ÖLMEZ, Zühal Kargı (1996), “Şecere-i Terâkime”, Ankara: TDK Yayınları
28. “Özbek Tilinin İzahlı Luğati” (2007), Özbekistan Respublikası Fenler Akademiyası Ali Şir Nevayî Namıdaki Til ve Edebiyat Enstitüsü, Taşkent.
29. ÜNLÜ, Suat (2013), “Çağatay Türkçesi Sözlüğü”, Konya: Eğitim Yayınevi
30. YAVUZ, Serdar (2013), “Divanü Lugat-it Türk’teki Akrabalık Adları ve Bu Adların Türkiye Türkçesi Ağzlarındaki Karşılıkları”, EKEV Akademi Dergisi, Yıl:17, Sayı:56, s. 345-360.
31. YAZICI ŞAHİN, Serpil (2013), “Orhun Yazıtları’nda Kadınla İlgili Sözcükler”, Kadın Kitabı (Ed. Münevver Tekcan), Umuttepe Yayınları, Kocaeli

(8)

Dr. Öznur YAŞAR⁶⁷

ZİYA GÖKALP VE EROL GÜNGÖR'ÜN DİNİ EĞİTİME YAKLAŞIMLARI THE RELIGIOUS EDUCATIONAL APPROACHES TO GOKALP AND EROL GUNGOR

ÖZ

Din insanların bütünleşmesinde ve toplumsallaşmasında etkin bir kurumdur. Dolayısıyla dini eğitim sosyolojik açıdan gereklidir. Özellikle iyi yetişmiş din adamı toplumun gelişmesi için çok önemlidir. Bu çalışma Cumhuriyet'in kuruluşundan 1980'lere kadar olan süreçte Türk toplumunun öne çıkmış iki aydını olan, Ziya Gökalp ve Erol Güngör'ün dini eğitime bakış açılarını incelemeyi amaçlamaktadır.

Ziya Gökalp Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında düşünceleriyle toplumun gelişimine katkı sağlayan önemli bir Türk aydınıdır. Yeni ülkenin inşasında düşüncelerinden faydalanılmıştır. Dolayısıyla dini eğitim ile ilgili düşünceleri de kıymetlidir. Erol Güngör ise 1960 ile 1980 yılları arasında düşüncelerinden oldukça faydalanılan bir aydındır. Öyle ki döneminin sorunlarını çok iyi değerlendirmiştir. Sunduğu çözüm önerileri hala geçerliliğini korumaktadır. Keza dini eğitim ve geri kalmışlıkla ilgili düşünceleri de günümüz toplumunu aydınlatacak niteliktedir. Bu araştırma literatür taraması yapılmış olup, değerlendirmeler MAXQDA nitel veri analizi programı aracılığıyla yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aydın, Ziya Gökalp, Erol Güngör, Dini Eğitim, MAXQDA.

JEL Kodu: I129.

ABSTRACT

Religion is an effective institution for the integration and socialization of people. therefore, Religious education is necessary for sociology. Especially well-educated clergy are very important for the development of the society. This study aims to examine the religious educational perspectives of Ziya Gökalp and Erol Güngör, the two intellectuals of the Turkish society from the establishment of the Republic until the 1980s.

Ziya Gökalp is an important Turkish intellectual contributing to the development of the society with his philosophers in the foundation years of the Republic. The thought of the new country has been benefited from him. Therefore, religious education considerations are also valuable. Erol Güngör is an intellectual who has benefited considerably from 1960 to 1980. So much so that he assessed the problems of his time. The proposed solution remains valid. Likewise, religious education and ideas about backwardness are also enlightening for today's society. This research was conducted by literature review and evaluated by means of the MAXQDA qualitative data analysis program.

Keywords: Aydın, Ziya Gökalp, Erol Güngör, Religious Education, MAXQDA.

JEL Code: I129.

⁶⁷ oznraysr@gmail.com, İstanbul/TÜRKİYE.

ZİYA GÖKALP ve EROL GÜNGÖRE GÖRE DİNİ EĞİTİM

Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar din eğitimi sürekli tartışılmalan bir mevzudur. Bu çalışmada Ziya Gökalp ve Erol Güngör'ün din eğitimi konusundaki düşüncelerine yer verilmiştir. Düşünürlerin genellemeleri bulundukları zaman ve şartlar çerçevesinde yorumlanması yapılmıştır. Çünkü her ne kadar her iki düşünürün fikirleri günümüzü aydınlatacak mahiyette olsa dahi, her sosyal olay ve olgu bulunduğu zaman ve mekânın izlerini taşımaktadır. Bu sebeple günümüz sosyologların yapacağı yorumlarda bu ince çizgiye dikkat etmesi ve buna göre yorumlanmalarını yapması gereklidir.

Osmanlı imparatorluğu coğrafyasının bir doğu (Diyarbakır) şehrinde doğup, bir batı şehrinde (Selanik'te) fikir dünyasına katılan Gökalp, Türkiye'nin sosyal ve kültürel meselelerine ışık tutmuş ve yeni çözümler getirmiştir. Ziya Gökalp, aynı zamanda, eğitimin sosyal ve kültürel temelleri üzerinde fikirler ve görüşler ortaya koyan terbiyecisi bir düşünürdür (Gökalp, 1981:1). Gökalp'in eğitim sosyolojisi ile ilgili düşüncelerinin temelini Durkheim oluşturmaktadır. Tıpkı Durkheim gibi Gökalp de eğitimin sosyolojik yönünü gençlerin toplumsal değerleri öğrenmesi ile açıklamaktadır. Her iki düşünürde eğitimin esas gayesinin toplumsallaşma olduğunu düşünmektedir. Bu çalışma ise Ziya Gökalp'in özellikle dini eğitim ile ilgili düşüncelerine yer vermekle başlayacaktır. Çünkü Ziya Gökalp adeta felsefesini anlattığı kitabında⁶⁸ gençlerin geleceğinin inşa sürecinde sadece Türkleşmek ve muasırlaşmaya yer vermemiştir. Bu sürece İslamlaşmayı da ekleyerek bir anlamda gençlere dini eğitimin gerekliliğini vurgulamıştır.

Öncelikle Ziya Gökalp tekkelerin işleyişi konusuna değinmektedir. Ona göre Ashab- ı Suffa'ya kadar dayanan tekkeler işlevini yitirmiştir. Bu sebeple tekkeler dönemin ihtiyaçlarına göre yeniden yapılandırılmalıdır (Gökalp, 1976: 83-87). Ziya Gökalp'in bu eleştirisi dini eğitimin kalitesinin artırılması çabasından kaynaklanmaktadır.

Gökalp ayrıca din ile bilim arasındaki ilişkiye değinmektedir. Ona göre din ile bilim arasında çatışma bulunmamaktadır. Hatta din ile bilim birbirlerini tamamlayıcı iki kuvvettir. Din tevekkül; bilim ise; tedbirdir. Gökalp bilim noktasında ne kadar gelişkin olunursa olunsun insanın içindeki psikolojik boşluğu ancak dinin doldurabileceğini düşünmektedir (Gökalp, 1976: 98-102).

İyi bir dini eğitimin gerekliliğinin üzerinde hususiyetle duran Ziya Gökalp'e göre milletimizin sahip olduğu kültürü ve manevi değerleri doğru olarak ortaya koymak çok mühimdir. Çünkü bu değerler ve kültür esasları, yeni neslin ruh dünyasını şekillendirmektedir (Vakkasoğlu, 1980: 11).

Ziya Gökalp kendi döneminde gençler arasında dini buhranların oluştuğu bunun intiharlara dahi sebebiyet verdiğinden bahsetmiştir. Bu konuda gözlemlerde bulunan Gökalp temelde gençlerin doğru bir dini eğitim almadıkları söylemiştir. Dolayısıyla gençlik bir taraftan akıl ile din, diğer taraftan din ile örf arasındaki uyumsuzluk arasında kalmaktadır. (Gökalp, 1992: 278-28).

Gökalp dini eğitim konusuna daha psikolojik açıdan yaklaşırken Güngör konuya daha sosyal açıdan yaklaşmaktadır. İlk eleştirisini Türk aydınlarına yapmaktadır. Ona göre Türk aydınları dinin toplumsallığını atlayıp, dini sürekli ideolojik boyutta değerlendirme yönelimindedir (Güngör, 1996a: 238-241).

Erol Güngör'e göre; düşünmeye sonsuz derecede önem veren bir dinin mensupları, İslâm'ın çağdaş problemler karşısında aciz kaldığı görüntüsünü vermemelidir. Ona göre Batı'da her kemalin mastarı fen ise, Doğu'da her feyzin membaı dindir. İslâm'ın "bir cevher-i hakikatinin" şaşalı bir medeniyet ortaya koymak için yeterli olduğunu düşünmektedir (Korkmaz, 1994: 100). Özellikle iyi bir İslami eğitimden geçmiş âlimin bugün çözemediği problem olmamalıdır (Aydın, 1998: 154). Esasında bu konu çalışmamızın da amacı olan din eğitiminin kalitesine dayanmaktadır. Temel problem ise iyi yetişmiş bir İslam bilgini nasıl yetiştirileceğidir (Güngör, 1993b: 216). Erol Güngör bu problemin çözümü konusundaki fikirlerini ülkemizin geleceği için iyi yetişmiş din adamlarına olan ihtiyaca vurgu yaparak beyan etmiştir.

Bu noktada ilk sorumluluğun din adamı yetiştirecek İslami eğitim kurumları olan medreselerin olduğunu düşünmektedir. İlk kurulduklarında işlevsel olan medreseler 16. Yüzyılın sonlarına doğru fonksiyonunu kaybetmiştir. Güngör medreselerin donması ve fonksiyonlarını kaybetmesini de medreseli

⁶⁸ Bahsedilen kitap, Türkleşmek İslamlaşmak, Muasırlaşmaktır.

aydın zümresindeki durgunluğa bağlamaktadır. Batı'daki ilmi gelişmeleri takip eden medreseli aydınlarımız olmadığı için medreseler resmen kapatılmadan kendilerini kapamışlardır (Aydın, 1998: 151).

İkinci olarak iyi yetişmiş din âlimlerimizin olmayışı Erol Güngör tarafından Osmanlı ulemasına bağlanmaktadır. Eğer medresede yetişmiş olan din âlimleri ilmi olarak batı ile yarışabilecek düzeyde olsaydı, bugün muasır medeniyet olarak görülen Batı'ya ulaşmak bizim hedefimiz olmazdı. Dolayısıyla Medreselerin beklenen faaliyeti gösterememesinin en önemli sonucu din âlimi yetiştirememesi olmuştur. Yeni aydın grubunun ise medrese âlimlerinin yerini alabilecek düzeye gelmesi çok uzun ve çetrefilli olmuştur (Güngör, 1993c: 40). Çünkü dönemin mevcut aydınları gerekli olan günün ilmini almış değildi.

Erol Güngör her fırsatta dini ve çağını iyi bilen kaliteli din bilginlerine ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir. Dinin herkese açık bir kurum olması sebebiyle her Müslümanın dini mevzular hakkında fikir ve çözüm önerileri sunabilme hakkı bulunmaktadır. Ancak İslam ile ilgili her durum bu işin ehillerince yorumlanmalıdır. Bu sebeple gerçek din bilginlerinin ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla uzmanlık gerektiren konularda âlimler geride durmamalıdır. Pasif kalan âlimlerin bu konuda hem uzman olmayanlara söylem hakkı tanıyarak dine zarar verilmesine müsaade etmekte hem de dinin toplumla olan bağı dinin işlevlerinden olan toplumsallaşmayı yerine getirememektedir (Güngör, 1993c).

Erol Güngör din âlimlerinin üzerine çok görevler düştüğünü belirtmektedir. Öyle ki; dini değerleri modern insana anlatmak da din âlimlerinin görevidir (Güngör, 1993c: 204-205). Özellikle dinde otorite mevkiine geçecek âlimlerin bugünkü meseleleri üstlenebilecek bir eğitimen geçmeleri muhakkak gereklidir (Güngör, 1993c: 191). Bu nedenle öncelikle din âlimlerinin çağını iyi okuyabilecek derecede olmaları elzemdir.

Erol Güngör iyi yetişmiş din âlimlerinin olmayışının boşluğunu tarikat liderlerinin doldurduğunu düşünmektedir. Bunlar halk katında da itibar görmüşlerdir. Çünkü ulemanın mesafeli tavrına karşın tarikat şeyhlerinin şefkatli tavrı halkı cezbetmiştir. Tarikatlarda ise kaliteli zihinler ve parlak zekâlar sosyal hayatın dışına çekilmektedir (Güngör, 1993b: 115-199). Parlak ve kaliteli zihinli gençlerin tek taraflı gelişmesi toplumumuzun geleceği açısından çok da iyi olmayacaktır.

Erol Güngör'e göre din eğitimi ile ilgili bir diğer sorun ise din adamlarının itibarsızlaştırılmasıdır. Bu konudaki en büyük olumsuzluk Türkiye'de uzun yıllar din öğretiminin her seviyedeki okullardan kaldırılmış olmasıdır. Bu uygulamanın sonucunda tahsilli din adamı veya din tahsili yapmış aydın bulunamamıştır. (Güngör, 1996a: 389).

Erol Güngör, iyi yetişmiş din âlimlerinin görevleri konusunu laiklik tartışmaları ile devam ettirmektedir. Bu konuda siyaset ve din kurumlarının karşılıklı olarak birbirlerinin işine karışmamaları gerektiğini dile getirmektedir. Yani Erol Güngör din adamlarının devlet işlerinde etkili olmasının doğru bulmadığı gibi, politikacıların da din işlerine yön vermeye çalışması da doğru bulmamaktadır. Hatta bu konu ile ilgili politikacıların ibadet şekline dahi karışmak istemelerini eleştirmektedir. Güngör'e göre bu müdahaleci laiklik olmaktadır (Güngör, 1996a: 329). Politikacıların din işlerine karışmak istemesi dini kullanarak siyaset yapmaları engellemek istemektedir. Ancak politikacıların bu işi yapmak istemeleri konusunda yine din âlimleri yetiştirmeme mevzusuna bağlanmaktadır. Ona göre iyi yetişmiş bir din âlimimiz olsa ve işlerini çok iyi yapsa hiçbir kurum başka bir kurumun işine karışma cesareti göstermez.

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

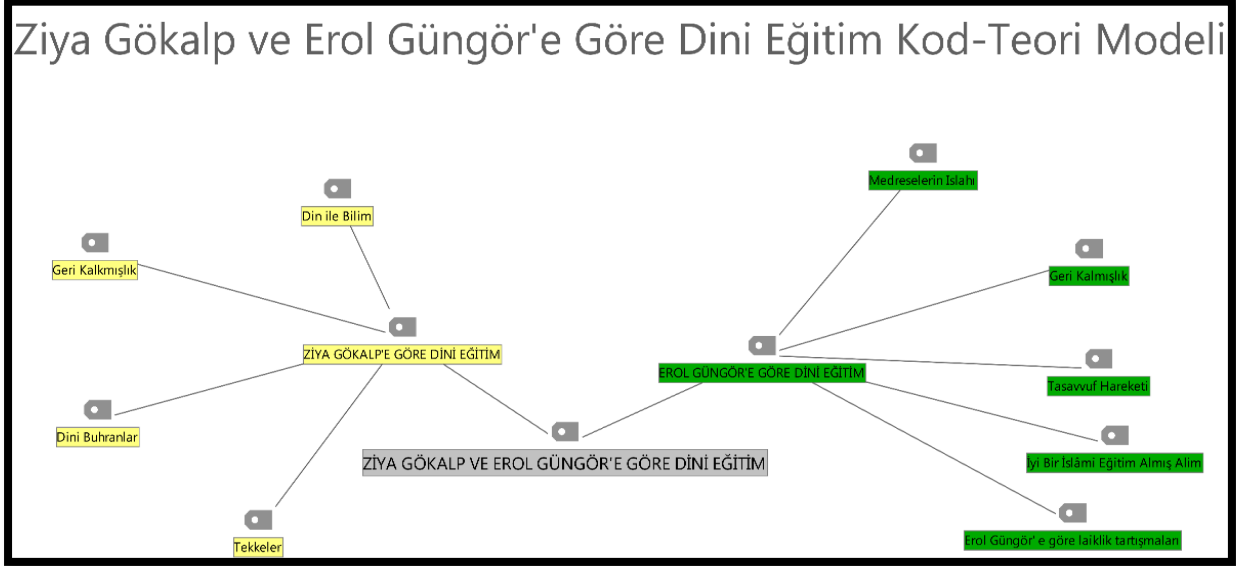
Yapılan literatür taraması ile Ziya Gökalp ve Erol Güngör'ün dini eğitim konusundaki düşünceleri analiz edilmiştir. Analiz ederken sırasıyla şu aşamalar takip edilmiştir: Öncelikle düşünürlerin ulaşılan tüm kitapları incelenmiştir. Özellikle dini eğitimden bahsettikleri kısımlar kitaplarından alıntı yapılmıştır. Bir dosya haline getirilen alıntılar Maxqda⁶⁹ nitel veri analizi programı sistemine yüklenmiştir. Sistemde birer veri haline dönüşen dokümanların analizi "Ziya Gökalp ve Erol Güngör'e Göre Dini Eğitim" temel teması ile

⁶⁹ MAXQDA, kullanıcılarına metin ve multimedya formundaki verileri sistematik olarak düzenleme, değerlendirme ve yorumlama yapma imkanı veren bir Nitel Veri Analizi (NİVA) yazılımıdır. MAXQDA kullanıcılarına, metin ya da multimedya enformasyonu kodlama, sınıflandırma, görselleştirme ve paylaşma imkanı sunar. http://www.maxqda.com/lang/tr. Erişim tarihi:16.08.2017.

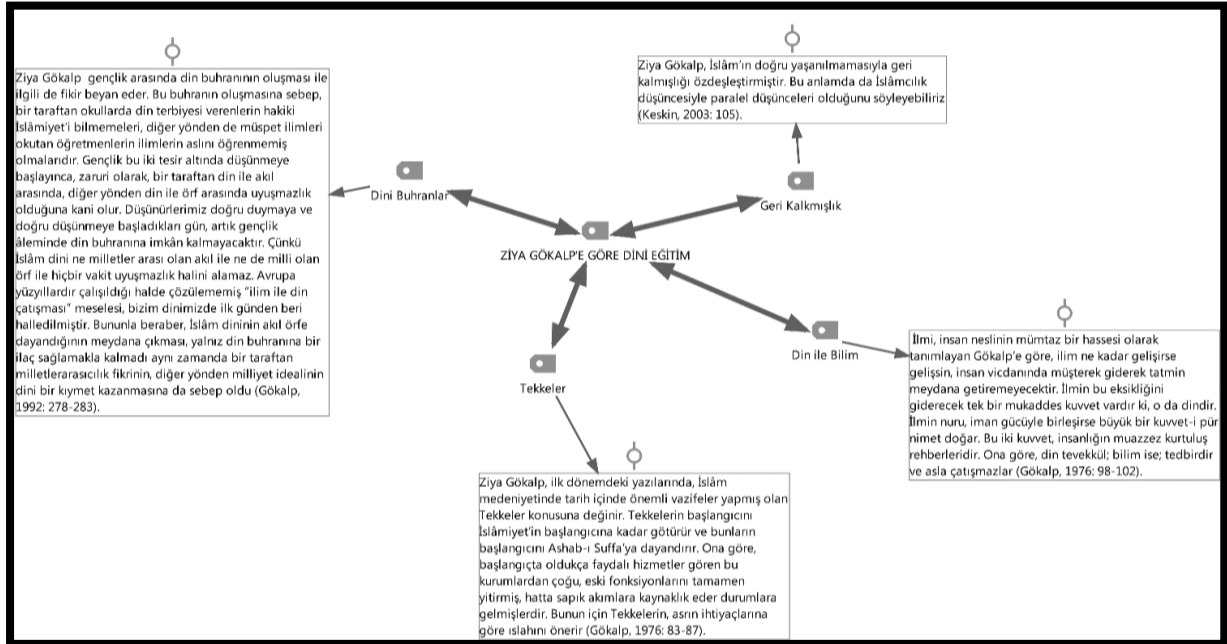
yorumlanarak önce kategoriler sonrasında kodlar oluşturulmuştur. En son aşamada ise temel kategori ve kodlar haritaları halinde sunulmuştur.

Harita:1: Ziya Gökalp ve Erol Güngör'e Göre Dini Eğitim Kod Teori Modeli

Harita:1'de genel tema ve kategorilere yer verilmiştir. Buna göre Ziya Gökalp'e göre dini eğitim, Erol Güngör'e göre dini eğitim olmak üzere iki kategori oluşturulmuştur. Kategorilerin altında ise kodlar oluşturulmuştur. Ziya Gökalp'e göre dini eğitim kategorisinin kodları din ile ilim, geri kalmışlık, din buhranları ve tekkelerdir. Erol Güngör'e göre dini eğitim kategorisinin kodları ise; medreselerin ıslahı, geri kalmışlık, tasavvuf hareketi, iyi bir İslami eğitim almış alim ve laiklik tartışmalarıdır. Tüm bu kategori ve kodlar literatür taraması sonucunda öne çıkan konulardan oluşturulmuştur.

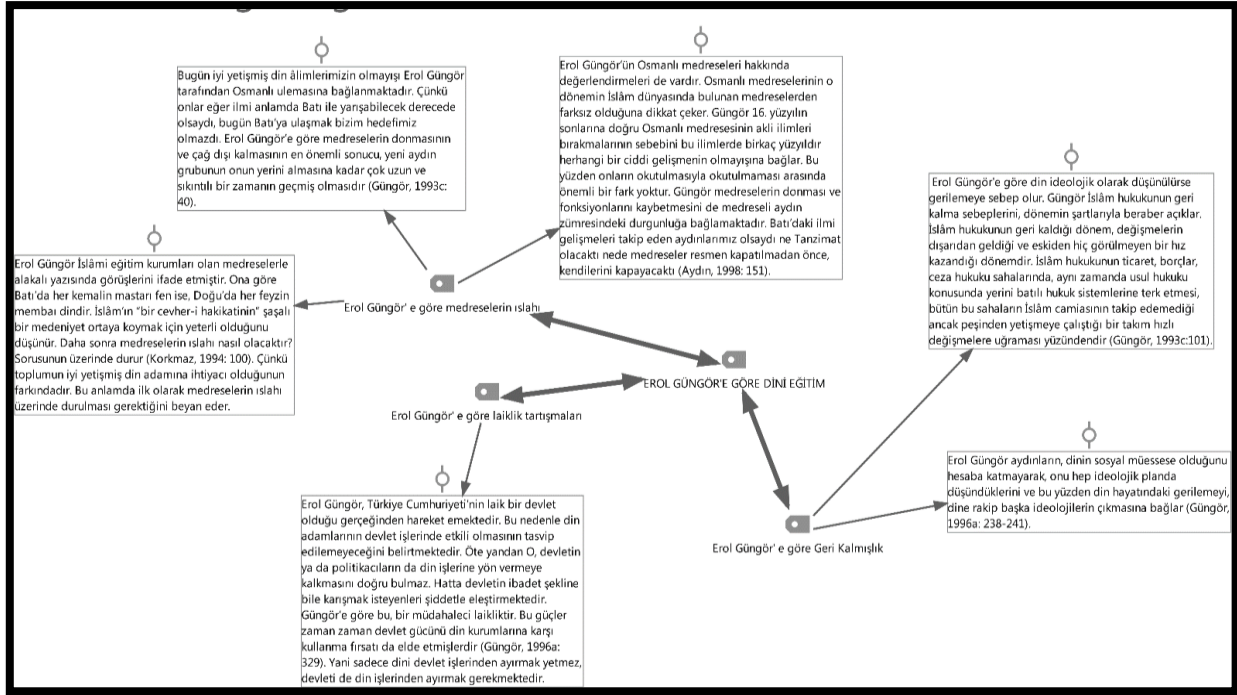
Harita:2: Ziya Gökalp'e Göre Dini Eğitim Kod Modeli

Ziya Gökalp'in dini eğitime ilişkin görüşleri harita:2'de de görüldüğü gibi dört kategoride yoğunlaşmaktadır. Bunlar sırasıyla dini buhranlar, tekkeler, din ve bilim, geri kalmışlıktır. Ziya Gökalp gençlik arasında dini buhranların oluştuğuna dikkatleri çekmektedir. Bu buhranların sebebi de dini eğitim veren kişilerin hakiki İslamiyet bilmemelerine bağlanmaktadır. Gençlik yanlış bir dini eğitime maruz kalınca

bir taraftan akıl ve din, bir taraftan din ile örf arasında sıkışarak buhranlar geçirmektedir. Bunun çözümü gençliğin doğru düşünme fırsatını yakalamasıdır. Ziya Gökalp'in dini eğitim konusunda üzerinde durduğu ikinci mesele ise; tekkeler meselesidir. Tekkelerin kuruluşunu Ashab-ı Suffaya dayandırmaktadır. Ona göre başlangıcında çok faydalı olan kurumlar giderek sapkın insanların eline geçtiğinden dejenere olmuştur. Bu sebeple tekkelerin ıslahı gerekmektedir. Üçüncü olarak Ziya Gökalp din ile bilimin kardeşliğinden bahsetmektedir. Son olarak ise eğer İslam dini doğru yaşanmaz ise geri kalmaya sebebiyet verecektir.

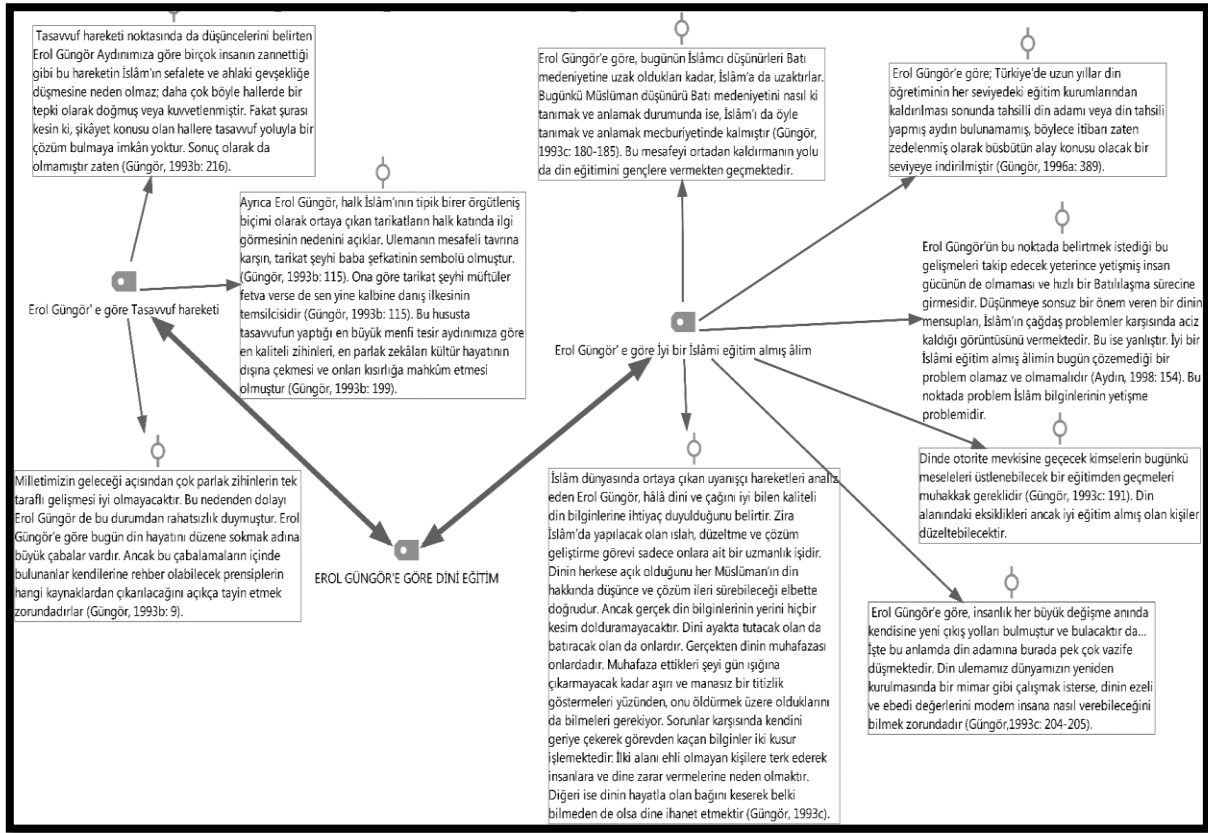
Harita:3: Erol Güngör'e Göre Dini Eğitim Kod Modeli (1)

Erol Güngör'ün dini eğitim konusundaki düşünceleri beş kategoride anlatılmıştır. Beş kategori iki harita da gösterilmiştir. (harita:3 ve harita:4) ilk haritada Erol Güngör'ün medreselerin ıslahı meselesi, geri kalmışlık ve laiklik tartışmaları bulunmaktadır. İlk olarak medreselerin ıslahı konusu açıklanmıştır. Bunlara göre; iyi yetişmiş din adamı için önce medreselerin ıslahı gerekmektedir. Medreselerin işlevini yerine getirmemesini Osmanlı ulemasına kadar dayandırmaktadır. 16. Yüzyıla kadar İslam medreseleri dünya medreseleri ile yarışabilecek düzeydeyken, bahsedilen yüzyılın sonlarına doğru akli ilimlerin bırakılmış olmasından dolayı gelişmenin olmadığını düşünmektedir. Erol Güngör dini anlamda gerilemeyi de dini ideolojik olarak düşünmeye bağlamaktadır. Laiklik tartışmalarında ise; müdahaleci laikliğe karşı çıkmaktadır. Yani din devlet işlerinden ayrıldığı gibi devlet de din işlerinden ayrılmalıdır.

Harita:4: Erol Güngör'e Göre Dini Eğitim Kod Modeli (2)

Erol Güngör'ün dini eğitim konusundaki diğer iki kategorisine harita:4'te yer verilmiştir. Tasavvuf hareketi ve iyi bir İslami eğitim almış alim bu kategorilerdir. Erol Güngör tasavvuf hareketinin İslami geri götürmenin aksine ileri götüreceğini düşünmektedir. Ancak Ona göre bu noktada tasavvuf ehlinin yaptığı en büyük hata çok zeki çocukları eğitirken onları kültür hayatının dışına çekmesidir. İkinci kategori ise; iyi bir İslami eğitim almış din aliminin gerekliliğidir. Erol Güngör bu konu üzerinde özellikle çok durmuştur. Bu sebeple iyi bir İslami eğitim almış alim kategorisi ile ilgili altı kod oluşturulmuştur. İyi bir İslami eğitim almış kişi İslam'a da batı medeniyetinde uzak olmamalıdır. Din alanındaki eksiklikler ancak iyi eğitilmiş aydınlar tarafından giderilebilir. Öyle ki iyi yetişmiş bir din aliminin bugün çözemediği hiçbir sosyal problemin olmaması gerekmektedir. Özellikle dinin ezeli ve ebedi değerlerini modern insana nasıl anlatacağını bilmesi gerekmektedir. Ayrıca devlet tarafından din alimlerinin halk nezdindeki itibarını zedeleyecek faaliyetler yapılmamalıdır.

Din eğitiminin gerekliliği konusunda hemfikir olan her iki aydın da geri kalmamızın sebebini dine bağlamamaktadır. Özellikle Erol Güngör dinin geri kalmaya sebep oluşturacak bir yapısının olmadığını belirtir. Ona göre eksikliğimiz yeterince iyi yetişmiş din adamının olmamasıdır. Ziya Gökalp ise konuya psikolojik açıdan yaklaşarak gençlerin iyi bir dini eğitimi almasının gerekliliği üzerinde durmuşlardır.

KAYNAKÇA

1. AYDIN, Mehmet, (1998), "Erol Güngör ve İslam'ın Bugünkü Meseleleri", **Erol Güngör'ün Anısına Armağan**, Haz: Ahmet Sevgi, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları No:1, Konya.
2. GÖKALP, Ziya, (1976), "Din, İlmin Bir Netice-i Zaruriyyesidir", **Makaleler I**, Haz: ş. Beysanoğlu, İstanbul, ss.98-102.

3. GÖKALP, Ziya, (1976), “Tekkeler”, **Makaleler I**, Haz: Ş. Beysanoğlu, İstanbul, ss.83-87.
- GÖKALP, Ziya, (1976), **Türk Medeniyeti Tarihi**, Haz: İsmail Aka, Kazım Yaşar Koprıman, Kültür Bakanlığı Yay., 1. Baskı, Ziya Gökalp Serisi No:8, İstanbul.
4. GAKALP, Ziya (1981), Makaleler V, Haz: Rıza Kardaş, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
5. GÖKALP, Ziya, (1992), **Türkiye’nin Sosyal ve Kültürel Temelleri**, Cilt: I, Haz: Rıza Kardaş, MEB Yayınları, İstanbul.
6. GÖKALP, Ziya, (1996), **Türkçülüğün Esasları**, Haz: Mehmet Kaplan, MEB Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
7. GÖKALP, Ziya, (2002), **Türkçülüğün Esasları**, Toker Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
8. GÖKALP, Ziya, (2005), **Türk Ahlakı**, Sad: Yalçın Toker, Toker Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
9. GÖKALP, Ziya, (2010), **Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak**, Kitap Zamanı Kitapevi, İstanbul.
10. GÜNGÖR, Erol, (1983), “Mülakat”, **İnanmış Aydının Problemleri**, Mayaş, Ankara.
11. GÜNGÖR, Erol, (1993a), **Dünden Bugünden Tarih Kültür Milliyetçilik**, Ötüken Yay., 6. Baskı, İstanbul.
12. GÜNGÖR, Erol, (1993b), **İslâm Tasavvufunun Meseleleri**, Ötüken Yay., 5. Baskı, İstanbul.
13. GÜNGÖR, Erol, (1993c), **İslâmın Bugünkü Meseleleri**, Ötüken Yay., 9. Baskı, İstanbul.
14. GÜNGÖR, Erol, (1996a), **Sosyal Meseleler ve Aydınlar**, Ötüken Yay., 3. Baskı, İstanbul.
15. GÜNGÖR, Erol, (1996b), **Türk Kültürü ve Milliyetçilik**, Ötüken Yay., 12. Baskı, İstanbul.
16. GÜNGÖR, Erol, (1997), **Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak**, Ötüken Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
17. GÜNGÖR, Erol, (1997), **Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik**, Ötüken Yayınları, 11. Baskı, İstanbul.
18. GÜNGÖR, Hidayet, (1998), “Erol Güngör’ün Hayatı, İlmi ve Fikri Şahsiyeti”, **Erol Güngör’ün Anısına Armağan**, Haz: Ahmet Sevgi, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, No:1, Konya.
19. KORKMAZ, Alaaddin, (1994), **Ziya Gökalp Aksiyonu Meşrutiyet ve Cumhuriyet Üzerindeki Tesirleri**, MEB Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
20. http://www.maxqda.com/lang/tr. Erişim tarihi:16.08.2017.
21. https://www.google.com.tr/search?q=ashab-%C4%B1+suffa+nedir&oq=ashab-%C4%B1+suffa&aqs=chrome.1.69i57j0l5.5747j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8, Erişim Tarihi:16.08.2017.
22. VAKKASOĞLU, A. Vehbi, (1980) , Tarih Aynasında Ziya Gökalp, Yeniasya Yayınevi, İstanbul.

(9)

Ergün KIRLIKOVALI*

**LOS ANGELES’TE 1982’DE ŞEHİT EDİLEN TÜRK DİPLOMATININ ERMENİ ve TÜRK
HATIRATINDAKİ KARŞILAŞTIRMALI YERİ
“COMPARATIVE PLACE OF THE MARTYRDOM IN 1982 OF THE TURKISH DIPLOMAT IN LOS
ANGELES IN ARMENIAN AND TURKISH MEMOIRS.”**

ÖZ

Türkiye Cumhuriyeti Los Angeles Başkonsolosu Kemal Arıkan, 28 Ocak 1982 de işine giderken durduğu kırmızı trafik ışığında, çok önceden tasarlanan ve hatta provası bile yapılan bir suikast sonucu, Ermeni teröristler tarafından arabası içinde kurşunlanarak öldürüldü. Bu vahim cinayet, beklendiği gibi, bir anda Amerika ve Türkiye başta olmak üzere, tüm dünyada yankılandı. Ancak Amerika’daki Ermeni toplumunun bu hunharca saldırıya verdiği tepkiler ile Amerika’daki Türk’lerin ve ne Türk ne de Ermeni olan halkın verdiği tepkiler, hatıratlardan görüleceği gibi, büyük değişiklikler gösterdi.

Türk’lerde ise derin bir şok ve tarifi imkânsız bir üzüntü ile, verilen birkaç tepki dışında, genellikle bir teslimiyet hâkim gibiydi. Üçüncü grubun, yani Amerikan halkının, tepkileri hem Ermeni’lerin hem de Türk’lerinkinden daha değişikti. Çoğu, teröristleri kayıtsız şartsız kınıyor ve uygar bir ülkede sorunların, şiddetle değil, konuşarak halledilmesi gerektiğini söylüyorlardı. Ne Türk ne Ermeni olan halkın içinde Ermeni anlatımının etkisi altında kalanlar da yok değildi. Bunlar genellikle Ermeni’lerin tepkilerine yakın tutumlar sergilediler. Hatıratın, işte bu noktada, ne kadar önemli olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır, çünkü çeşitli toplumlarca verilen tepkiler an be an kayıtlara geçmiştir. Böylece hatırat yardımı ile, bir dönemin fotoğrafı çekilmiş ve birçok yönden değerli olan bilgiler birincil kaynak olarak Tarih, Sosyoloji ve diğer disiplinlerdeki araştırmacıların yararlanmasına sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ermeni, Terörizm, Diplomat, Hatırat.

ABSTRACT

Angeles, Mr. Kemal Arıkan, was shot at close range in his car when he stopped for red traffic lights on his way to work, on January 28, 1982, by Armenian terrorists who had planned and even rehearsed the assassination weeks ahead of time. The echoes of this tragic murder were, as expected, heard all over the world. The reactions shown by the Armenian community in general were drastically around the world, but especially in the United States of America and Turkey. The memoirs indicate that the reactions of the Armenian community in America to this wanton murder were drastically different than those shown by the Turks in America as well as by the members of the general public who are neither Armenians nor Turks.

Arıkan’s life was justified since Arıkan was a genocide denier. Turks were in deep shock and profound sorrow, and with the exception of a few reactions, generally seemed to have remained in a silent, submissive mode. The reactions of the third group, i.e. the American public at large, differed from both the Armenians and the Turks. Most in public who were neither Turks nor Armenians were condemning the terrorists unconditionally and were emphasizing the necessity in a civilized country of solving problems through dialogue, not violence. It was observed that some in public, who were deemed to be under the influence of the Armenian narrative, exhibited reactions similar to those of the Armenians. The importance of memoirs becomes self evident at this point, as the reactions of various communities are recorded moment by moment. This way, a snapshot of an era is taken by the help of memoirs and this data, important from many aspects, is made available in the form of primary sources, to the benefit of the researchers in History, Sociology, and other disciplines.

Keywords: Armenian, terrorism, diplomat, memoirs.

* Araştırmacı-Yazar, Türk-Amerikan Dernekleri Kurulu Başkanı, 2011-2013, ergun@cox.net; ABD.

GİRİŞ

Bu bildiriye konu olan suikastın nedenlerini, sonuçlarını, anlam ve önemini iyi anlayabilmek için, Türk ve Ermeni milletlerinin beraberce yaşadığı uzak ve yakın tarihe, süreklilik ve bütünlük kavramları içinde kısaca bakmak gerekir^{70,71}. Bu suikastın, Kaliforniya’da üçüncü, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) topraklarında ise dördüncü terör olayı olması, 1970 li ve 1980 li yıllarda dünyayı saran Ermeni terör ağındaki genişliği, derinliği, sürekliliği ve cüretkârlığı gösterir^{72,73} ki bu üzerinde çalışılması gereken ayrı ve önemli bir sahadır^{74,75,76,77,78,79,80,81,82}.

Ermeni terörünün sanıldığı gibi bitmediği, 1990 lı ve 2000 li yıllarda şekil degistirerek, politika, medya, akademik çevreler ve sivil toplum kuruluşlarında sistematik tacize, sözlü ve yazılı şiddete, darp olaylarına, korkutma ve sindirme kampanyalarına dönüştüğü göz önünde bulundurulursa, 1982 suikastının, son elli yılda çok can yakan evrensel Ermeni terör ağı içindeki ağırlıklı yeri ve önemi daha gerçekçi olarak değerlendirilmiş olur^{83,84,85,86,87,88}.

Tarihte Türk-Ermeni ilişkileri

Bazı Ermeni tarihçileri, geçmişlerini Tevrat ve Incil’e dayandırsa da, Ermenilerin Tarihi, belgelere değil söylence ve masallara dayanan ve birbirleriyle çelişen görüşler silsilesidir. Bu konuda kaynak

⁷⁰ Kamuran Gürün, *The Armenian File*, Rustem, Nicosia, 2001, ss 1-17.

⁷¹ Esat Uras , *The Armenians in History and the Armenian Question*, Documentary Publications, İstanbul, 1988, ss 225-238.

⁷² Michael M. Gunter, *Armenian History and the Qustion of genocide*, Palgrave MacMillan, printed in USA, ss 54-74

⁷³ <http://armenians-1915.blogspot.com/2009/01/2694-chronological-list-of-armenian.html>

⁷⁴ Washington Post olayı hemen duyurdu: https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1982/01/29/turkish-consul-slain-in-los-angeles/792a6eeb-ad2c-4d40-9c4b-f8ac72866b5e/?utm_term=.a8a5904fe1b7

⁷⁵ New York Times da olayı genis sekilde duyurdu: <https://www.nytimes.com/1982/01/29/us/turkish-diplomat-is-slain-on-coast.html>

⁷⁶ ABD Baskani Ronald Reagan’in suikasti ve suikasteiye lanetleyen mesajı: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=42820>

⁷⁷ Bkz: Ek 1.

⁷⁸ Bkz: Ek 2.

⁷⁹ Bilâl N. Şimşir, *Şehit Diplomatlarımız*, Bilgi Yayınevi, İkinci basım, Ankara, 2015, ss 459-497.

⁸⁰ Heath W. Lowry, *Nineteenth and Twentieth Century Armenian Terrorism: ‘Threads of Continuity’*, International Terrorism and the Drug Connection, Ankara, Ankara University Press, 1984, pp. 71-83. (<http://www.tallarmentale.com/lowry-threads-continuity.htm>)

⁸¹ Aya, Şükrü Server, *Soykırım Tacirleri ve Gerçekler*, Derin Yayınları, İstanbul, 2008, s 335. (Kitap e-book olarak ücretsizce şuradan okunabilir: <https://docs.google.com/file/d/0B-RU08P6-fyINjBmb21wUVhIOHM/view>).

⁸² Aya, Şükrü Server, *Soykırım Tacirleri ve Gerçekler*, Derin Yayınları, İstanbul, 2008, s 335. (Kitap e-book olarak ücretsizce şuradan okunabilir: <https://docs.google.com/file/d/0B-RU08P6-fyINjBmb21wUVhIOHM/view>).

⁸³ TallArmenianTale websitesi: *Amerika’da taciz edilen tarihçiler*: <http://www.tallarmentale.com/bullied-historians.htm>

⁸⁴ TallArmenianTale websitesi: *Amerika’da ifade hürriyetini yok etmek için Ermeni lobisinin uyguladığı maddi ve manevi tacizler*: <http://www.tallarmentale.com/intimidate.htm>

⁸⁵ Armenian genocide dispute erupts at LAT: http://www.laobserved.com/archive/2007/04/armenian_genocide_dispute.php

⁸⁶ Ergün Kırlikovalı, *Ermeni lobisi Los Angeles Times gazetesini tehdit ediyor* : <http://www.turkula.com/2007/04/12/the-armenian-lobby-threatens-the-los-angeles-times/>

⁸⁷ Ermeni öğrenciler Amerikalı bir profesörün Atatürk hakkındaki bir konuşmasını engellediler: <https://www.youtube.com/watch?v=p9aNRu6RJbI>

⁸⁸ Ferruh Demirmen: *Atatürk hakkında bir konuşmada yaşanan Kaliforniya üniversitesi akademik özgürlük sorunu bizlere hazin tarihi hatırlatıyor*: <http://www.turkishamericannews.com/turkish-american-news/item/16283-academic-freedom-incident-at-california-university-on-atatuerk-talk-reminder-of-sordid-past>

bolcadır^{89,90,91}. Ermeniler derebeylikler halinde, sırasıyla Romalılar, Persler, Sasaniler, Bizans, Selçuklular, ve Osmanlı İmparatorluğunun yönetimi altında yaşayamıştır. Ermeniler'in Türkler'le birlikte yaşamları yaklaşık bin yılı bulmuştur. Yüzyıllarca Osmanlı İmparatorluğu yönetiminde yaşamalarına rağmen, Ermenilerin, Rumların, Yahudilerin, Süryanilerin ve diğer bütün gayri-Müslimlerin ibadetlerini özgürce yapıp dini inançlarını yaşatabilmeleri göz önünde tutulunca, Türkler'in tüm dinlere karşı ne kadar hoşgörülü olduğu görülür. Avrupa dahil, tüm dünyada yaşanan dinler arası rekabet, çatışma ve savaşları ve hatta günümüzde bile dünyanın çeşitli bölgelerinde görülen dinler arası hazımsızlıkların nasıl toplu kıyımlara ve zorunlu göçlere yol açtığı düşünülürse, Türkler'in tüm dinlere karşı tarih boyunca ne kadar saygılı olduğu kolayca anlaşılabacaktır^{92,93}.

19 uncu Yüzyıl: Ayrılıkçı Akımların Çıkışı

Tarih boyunca oldukça uyumlu olan Türk-Ermeni ilişkileri, 19 uncu yüzyılda değişmeye başlamıştır. Fransız ihtilâlinde sonra artan özgürlük ve milliyetçilik duyguları ve bazı güçlü yabancı devletlerin kışkırtmalarıyla, Osmanlı İmparatorluğu'nun Hristiyan halkı, sürekli bir kargaşa içine itilmiştir. 1839 da Gülhane Hatt-ı Hümayun'u, ardından 1856 da Islahat Fermanı ilân edilmiş ve mezhep özgürlüğü ile Hristiyan ve Müslüman tebeanın siyasi haklar yönünden eşitliği vurgulanmıştır. Bu süreç, 1876 da Osmanlı Anayasasının kabulüyle en üst seviyesine erişmiştir. Ne var ki, Hristiyan din önderleri ve milliyetçi örgütler gelen bu noktada artık eşitlikten çok daha fazlasını ister olmuş ve milliyetçilik mücadelelerini sürdürmeyi seçmişlerdir⁹⁴. Ermeni tarihçisi Nalbandian, Ermeni "devrimci hareket"lerini de 1862'deki Zeytun isyanı ile başlatmaktadır.²⁶ Silahlı eylemler yoluyla, şiddet kullanarak ve kan dökerek politik hedeflere varmak, terörizm tanımına tam olarak uyduğu için biz bugün bu "devrimci hareketlere" terörizm diyoruz. Böylece, bir yandan Osmanlı İmparatorluğu'nda değişiklik ve eşitlik rüzgârları eserken, diğer yandan da terörizm ateşi harlanmış olmaktadır. O halde, bugünkü Ermeni terörizminin başlangıcını ve/veya köklerini de 1862 Zeytun isyanlarında aramak herhalde daha mantıklı olacaktır.

Türk-Rus Savaşı ve Ermeni Terör Örgütlerinin Çoğalması

Durumlar 1877-1878 Türk-Rus savaşı ile çok sancılı bir sürece girmiştir. Türk halkı için büyük bir bozgun ve felâketle sonuçlanan o savaştan sonra Osmanlı Ermenileri isyana ve teröre daha fazla sarılır olmuşlardır. Balkan ülkeleri birbiri ardına bağımsızlıklarını ilân etmiş ve Türkler beşyüzyıllık evlerinden, yurtlarından çok kanlı bir şekilde sökülüp atılmıştır⁹⁵. Sonunda imzalanan 1878 Berlin anlaşmasına Ermenilerle ilgili bir madde eklenmiştir. Osmanlı Ermenileri, bulundukları yerlerde küçük bir azınlık oldukları halde, Balkan Hristiyanlarına özenmiş ve (çoklukla Batılı misyonerler tarafından) özendirilmiştir. Ermeniler'in çoğu "ayaklanırsak Avrupa yardımımıza gelecektir" beklentisiyle Osmanlı toprakları üzerinde şiddet yoluyla bir

Ermenistan devleti kurma hayallerine kapılmıştır⁹⁶. 1878 de, Van'da "Karahaç Cemiyeti" adında gizli bir terör örgütü kurulmuş ve ardından 1881 de Erzurum'da "Vatan Savunucuları" adlı başka bir terör örgütü

⁸⁹ Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Belge Yayınları, Ankara, 1987, Bölüm 1.

⁹⁰ Sonyel, Salahi R. *The Ottoman Armenians: Victims of Great Power Diplomacy*. K. Rustem & Brother, London, 1987, Bölüm 1.

⁹¹ Kâmuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, Remzi Yayınevi, İstanbul, 2005, Bölüm 1.

⁹² Stanford J. Shaw and Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey...* Vol I, Cambridge U. Press, 2002, ss 1-54.

⁹³ Shaw, Stanford J., and Ezel Kural. *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey...* Vol II, 1808-1975. Vol. 2., Cambridge Univ. Press, 2002, *Conclusions chapter (sonuç Bölümü)*.

⁹⁴ Şeref Ünal, *Uluslararası Hukuk Açısından Ermeni Sorunu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2011, s. 22-25.

⁹⁵ Louise Nalbandian, *The Armenian Revolutionary Movement; The Development of Armenian Political Parties through the 19th Century*. Berkeley: Univ. of California, 1963, s 67.

⁹⁶ McCarthy, Justin. *The Turk in America: Creation of an Enduring Prejudice*. University of Utah, Salt Lake City, 2010, ss 93-104.

ortaya çıkmıştır⁹⁷. Van’da 1885 yılında “Armenakan Partisi” kurulmuştur. Bunların hepsi silahlı eylemler yoluyla Ermenilere kendi kendini yönetme hakkını kazandırmayı vaad etmiştir⁹⁸. Parti üyeleri bir çok karışıklıklar çıkarmış ve çok kan dökmüştür⁹⁹. Osmanlı Ermenilerinin önemli bir kısmı kendini Osmanlı olarak gördüğünden devletine ihanet etmemiştir. Osmanlılar, Ermenilere “millet-i sadıka” yani sadık, güvenilir millet demiştir. Ermeniler Osmanlı devletinin en yüksek makamlarına getirilmiştir. Tehcir sırasında bunlara dokunulmamıştır. İstanbul, İzmir gibi büyük kentlerde ve imparatorluğun Batı kesimlerindeki Ermeniler, Osmanlı devletine bir tehdit oluşturmamıştır ve çoğu yerinde bırakılmıştır. Bu nokta dahi soykırım iddiasının ne kadar temelsiz olduğunu tek başına anlatır¹⁰⁰. 1862-1915 döneminde Ermeniler Anadolu’da ve İstanbul’da bir çok toplu isyanlar başlatmışlar, bombalı eylemler, suikastler düzenlemişlerdir. Terör eylemleri, ihanetler çoğalmıştır. Konumuzu dağıtmamak adına, bütün bunları burada uzun uzun sıralamayacağım; bazı önemli kaynakları paylaşmakla yetineceğim^{101,102,103,104}.

“Hınçak” ve “Taşnak” Komiteleri

En acımasız Ermeni terör örgütleri “Hınçak” ve “Taşnak” komiteleridir. Bunların 130 küsur yıl önce kullandığı isyan, terör ve suikast stratejileri, taktikleri ve metotları, günümüzdeki Ermeni terör örgütlerince de benimsenmiş ve kullanılmıştır. ASALA, JCAG ve diğer Ermeni terör örgütlerinin Türk diplomatlarına karşı düzenledikleri suikastler, 140-150 yıl önceki Ermeni cinayetlerini çağrıştırmıştır. Bu nedenlerdir ki¹⁰⁵, dünü bilmeden bugünü anlamak mümkün değildir¹⁰⁶.

Kendisine “İhtilâlcî Hınçak Partisi” diyen bir terör grubu, 1887 yılında İsviçre’nin Cenevre kentinde, Marksist eğilimli, zengin Rus-Ermenisi, 6 öğrenci tarafından kurulmuştur. Kendilerine “Ermeni İhtilâlcî Federasyonu (Daşnaksutyun)” —halk arasındaki adıyla “Taşnaklar” — diyen baska bir terör grubu ise, 1890 yılında Tiflis’te yine Rus Ermenileri tarafından, çeşitli ihtilâlcî grupların birleşmesiyle kurulmuştur. Bu gençler aslen Osmanlı Ermenilerini tanımadığı halde, Ermeni azınlığa, Osmanlı topraklarından şiddet yoluyla kopartılacak büyük bir coğrafyada, bağımsız bir Ermenistan vaat edecek kadar hayalperest olabilmişlerdir^{107,108,109}. Kaldı ki, eğer isyanlarında başarılı olsalar da böyle bir Ermenistan kurulabilseydi bile, bunun ya Ermeni azınlığın tahakkümü altında inleyen zalim bir apartheid rejimi, ya da eğer demokrasi yolunu seçeceklerse, ilk seçimlerde Müslüman çoğunluğun oylarıyla tekrar Osmanlı’ya bağlanacak geçici bir devlet olacağını idrak edememişlerdir. Yani, her durumda böyle suni bir devletin hayatta kalma şansı olamayacaktır. Hınçaklar, Taşnakların 1890 daki kuruluş kongresine bir temsilci yollamışlar ancak Hınçaklar solcu ve sosyalist, Taşnaklar ise sağcı ve milliyetçi olduğundan anlaşma sağlayamamışlardır. Taşnakların hedefi, isyanlar çıkartarak “Türkiye Ermenistanı”nı kurmaktır. 1892 yılında açıklanan parti programlarına terörü, amaçlarına ulaşmak için kullanılacak bir metot olarak eklemişlerdir. Dürüstlük ve denge adına, yukarıdaki anlatıma bir de şu gerçeği eklemek gerekir: bütün Osmanlı Ermenileri tabii ki isyancı, terörist veya destekçileri değildi. Ermeni milletin önemli bir kısmı Osmanlı devletine bağlılığını göstermiş ve tehcirde bunlara dokunulmamıştır¹¹⁰.

⁹⁷ Bilâl N. Şimsir, *Şehit Diplomatlarımız 1973-1994*, 1. Kitap, 2. Basım, Ankara 2015.s 31.

⁹⁸ Bilâl N. Şimsir, *Şimsir*, a.g.e., s. 31.

⁹⁹ Kâmuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1983, s. 129.

¹⁰⁰ Louise Nalbandian, a.g.e., s. 100-101.

¹⁰¹ Bilâl N. Şimsir, a.g.e., s. 32.

¹⁰² Türkkaya Ataöv, *What Happened to Armenians?* Okey Enterpr., New York, 2006, ss 17-26.

¹⁰³ Şükrü Server Aya, *The Genocide of Truth*, Istanbul Commerce Univ. Publications, No:25, Istanbul, 2008, ss 1-16.

¹⁰⁴ Kemal Çiçek, Hikmet Özdemir, Ömer Turan,; Ramazan Çalık,; Yusuf Halaçoğlu, *Ermeniler: Sürgün ve Göç (Exile & Immigration)* Turkish Historical Society, Ankara, 2004, ss 1-4.

¹⁰⁵ Yusuf Halaçoğlu, *The Facts On The Relocation Of Armenians*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2001, ss 15-66.

¹⁰⁶ Louise Nalbandian, a.g.e., s. 104-131.

¹⁰⁷ Kamuran Gürün, a.g.e., s. 130-132.

¹⁰⁸ Esat Uras, a.g.e., s. 433-444.

¹⁰⁹ Kamuran Gürün, a.g.e., s. 132-134

¹¹⁰ Kemal Çiçek, *Ermenilerin Zorunlu Göçü, Saiyildiz*, Ankara, 2005, ss50-56.

“Tehcir” kararına giden yol

Birinci Dünya savaşı öncesinde, esnasında ve sonrasında Ermeniler Osmanlı İmparatorluğuna saldıranların yanında yer aldı. Devletine, milletine, ve vatandaşına silah çekmiştir. Her türlü ihanet, sabotaj, isyan ve terör faaliyeti yürütmüş ve Osmanlı ordularını arkadan vurmuştur. Yurdun her yanından düşmanların saldırısına ve işgallerine uğrayan ve yaşam mücadelesi veren Osmanlı İmparatorluğu, acil kararlar almak zorunda kalmıştır. Ermeni isyan ve ihanetlerine¹¹¹ karışanları ve/veya şüphelileri cephe gerisinden savaş-dışı bölgelere gönderen 27 Mayıs 1915 tarihli Tehcir kararını çıkartmıştır¹¹². Bu bir “Geçici Yerleştirme” (“Gecyer”) kararıdır¹¹³. Ermenilerin, savaştan sonra geri verilmek üzere malları kayıt altına alınmış ve yol için kendilerine varsa araba, yük hayvanı verilip jandarma korumasında Suriye’ye gönderilmiştir. Güzergâh üzerindeki Vali ve kaymakamlara Ermenilerin her türlü ihtiyaçlarının karşılanmasını emretmiştir. Tren yolu olan yerlere, asker ve mühimmat sevki yoksa, trenle gönderilmişlerdir. Ermenilerin büyük bir çoğunluğu bu sevki sağ salim tamamlamış¹¹⁴ ve gittikleri yerlerde Ermenilere ev ve iş imkânları verilmiştir. Ancak son derece kanlı bir dünya savaşı sırasında çekilen kıtlıklar, zorluklar, açlık, salgın hastalık gibi etkenlere, zor coğrafi koşullar, sert iklim, ve intikam veya ganimet peşinde koşan bazı çeteler eklenince, ortaya (sayısı günden güne suni olarak yükseltile) Ermeni kayıpları çıkmıştır. Bu kayıplar, aynı zamanda, aynı coğrafyada ve aynı nedenlerle yaşamını yitiren Türk kayıplarından fazla değildir ama nedense Batıda, önyargının eseri olsa gerek, Türklerin acılarından ve kayıplarından bahseden kimse, birkaç istisna dışında, pek çıkmamıştır. Bu konuları belgelerle açıklayan ciddi çalışmalar, kaynaklar mevcuttur^{115,116,117,118,119,120,121,122}.

Ermeni örgütlerinin özellikle 20 inci yüzyılda başvurduğu sahte bilgi ve belge üretme çabaları ve yalanları, Ermeni isyanlarını, ihanetlerini, terör olaylarını, toprak isteklerini ve bütün bunların sonucunda

¹¹¹ Edward Erickson, *Ottomans and Armenians: A Study in Counterinsurgency*, Palgrave MacMillan, New York, 2013, ss 213-222.

¹¹² Kamuran Gürün, *The Armenian File*, Nicosian, 2001, s. 130-132.

¹¹³ Ergün Kırıkocalı, *Osmanlı'nın İşlemediği Suçu Neden İşlenmiş Gibi Kabul Edelim?* Turkish Journal, 05 Nisan 2011: <http://www.turkishjournal.com/i.php?mid=368&yid=2>

¹¹⁴ Yusuf Halaçoğlu, *Yusuf Halaçoğlu, The Facts On The Relocation Of Armenians*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2001, ss 110-111.

¹¹⁵ Türkkaya Ataöv, *The Armenians in the Late Ottoman Period*, Turkish Grand National Assembly, Council of CAP, Ankara, 2001, ss 109-142

¹¹⁶ ATASE, T.C. Genel Kurmay Başkanlığı, Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918, Cilt 1, 2005-2008, Ankara, ss.1-117.

¹¹⁷ Edward Erickson, *Ottomans and Armenians: A Study in Counterinsurgency*, Palgrave MacMillan, New York, 2013, ss 79-96.

¹¹⁸ Yücel Güçlü, *The Holocaust and the Armenian Case in Comparative Perspective*, Univ. Press of America, Lanham, MD, 2012, Chapter 1.

¹¹⁹ Ercih Fiegl, *Armenian Mythomania*, Amalthea Signum, Wien-Munchen, 2006, Chapter 1.

¹²⁰ Heath Lowry, *The Story Behind Ambassador Morgenthau's Story*, The Isis Press, 1990, Chapter 1.

¹²¹ K.S. Papazian, *Patriotism Perverted*, Boston, Baika Press, 1934, ss 1-27.

¹²² Katchaznouni, *The Armenian Revolutionary Federation Has Nothing to Do Anymore* (1955), <http://ia600602.us.archive.org/14/items/armenianrevolution00katc/armenianrevolution00katc.pdf> (Tüm belgenin okunması gerekir.)

meydana gelen Türk ölümlerini saptırmaya veya örtmeye yetmedi^{123,124,125,126,127,128,129,130,131,132,133}. Ermeni sahteciliği, uydurmaları ve artık klişeleşmiş yalanları, eksik, yanlış ve/veya saptırılmış anlatımları, Batı ülkelerindeki Türk ve İslam karşıtı önyargılar nedeniyle kolayca kabul görüyor, en belirgin saçmalıklar bile, kritik düşünmenin tüm kurallarıyla adeta alay edercesine, ülkelerin en saygın gazetelerinde kolaylıkla yayınlanabiliyordu¹³⁴. Ermenilerin yüzyıldır defalarca çürütülen soykırım iddialarını savunmak için özene bezene kullandığı belgeler, Viyana'daki akademik bir ortamda 2003-2005 yıllarında, adil bir karşılaştırmalı güç testine tabi tutulunca, o kadar zayıf ve o kadar etkisiz kaldı ki, Ermenilerin neden Tarih ve hukuk konularında akademik panellerden, aydınca tartışmalardan ve sempozyumlardan kaçındıkları çok net bir şekilde ortaya çıkmış oldu^{135,136,137}.

Savaş sonrası Ermeni propagandaları

Türkler kurtuluş savaşını kazanıp Lozan konferansına gittiğinde, Ermeniler, çok ısrar etmelerine rağmen, o masada yer al(a)madı. İngiltere ve müttefiklerinin baskılarına karşı dik duran Türkiye buna izin vermedi. Ermenilerin suça karışmamış olanların-dan, belli bir süre içinde Türkiye'ye geri dönmek için başvuran olursa, bu başvurula-rın iyi niyetle inceleneceği sözü verildi^{138,139}. Ancak çoğu Ermeni, işledikleri korkunç savaş ve nefret suçları nedeniyle Türklerin intikam almasından korktuğu için geri dön(e)medi. Osmanlı'ya ihanet edip kaçan Ermenilerin başka hakları kalmıyordu. Amerika, Ermeniler dahil tüm Amerikan vatandaşlarının savaş nedeniyle uğradığı zararları tazmin için Türkiye ile 24 Aralık 1923 te bir anlaşma imzaladı ve 25 Ekim 1934 de bu anlaşmayı yeniledi. Buna göre, Türkiye Amerika'ya, 1,3 milyon dolar savaş tazminatı ödemeyi kabul etti ve tüm eski hesaplar da böylece kapanmış oldu¹⁴⁰.

¹²³ Türkkaya Ataöv, *Armenian Falsifications*, Okey Enterprises, New York, 2008, ss 125-129.

¹²⁴ Justin McCarthy, *Muslims and Minorities*, New York Univ. Press, NY, 1983, Chapter 1.

¹²⁵ Heath W.Lowry, *The U.S. Congress and Adolf Hitler on the Armenians*, Political Communication and Persuasion, Institute of Turkish Studies III.2 (1985), ss 1-4.

¹²⁶ Şinasi Orel and Süreyya Yuca, *The Talat Pasha Telegrams: Historical Fact or Armenian Fiction?* K. Rustem and Brother, Nicosia, 1986, ss 1-22.

¹²⁷ Masud Akhtar Shaikh, *Lies, Lies, and More Lies Belying the Armenian Claims against the Turks*, Masud Publishers, Islamabad, 2007, ss 1-18.

¹²⁸ Guenter Lewy, *The Armenian Massacres in Ottoman Turkey: A Disputed Genocide*, Salt Lake City, University of Utah, 2005, ss 1-67.

¹²⁹ Ömer Engin Lütem, *Armenian Terror*, A publication of Center for Eurasian Strategic Studies, Ankara, 2007. ss 1-20.

¹³⁰ Yusuf Sarımay, *24 Nisan 1915'te Ne Oldu?*, Ideal Kultur Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.11-48

¹³¹ Ömer Engin Lütem, *The Armenian Question: Basic Knowledge and Documentation*, Terazi Publishing, Ankara, 2009, ss 43-76.

¹³² Şeref Ünal, a.g.e., s. 1171-186.

¹³³ Türkkaya Ataöv, ed., *The Armenians in the Late Ottoman Period*, The Grand National Assembly of Turkey, Ankara, 2001, ss 207-238.

¹³⁴ Şükrü Server Aya, *The Genocide of Truth Continues*, Derin Yayınları, İstanbul, 2011, s 85.

¹³⁵ İnanç Atılğan, Garabet Moundjian, *Archival Document of the Viennese Armenian-Turkish Platform*, Wieser Verlag, Klagenfurt, 2010

¹³⁶ McCarthy, Justin. *The Turk in America: Creation of an Enduring Prejudice*. University of Utah, Salt Lake City, 2010.

¹³⁷ Lutem, Omer Engin, *The Armenian Question: Basic Knowledge and Documentation*, Terazi Publishing, Ankara, 2009.

¹³⁸ Ünal, a.g.e., s. 171-186.

¹³⁹ Lutem, Omer Engin, *The Armenian Question: Basic Knowledge and Documentation*, Terazi Publishing, Ankara, 2009.

¹⁴⁰ Şükrü Server Aya, *The Genocide of Truth Continues*, Derin Yayın, İstanbul, 2011, p.135-6.

“Bir Amerika Hikâyesi”

Hatırat¹⁴¹ Biliminin Ruhuna ve değerlerine¹⁴² sadık kalarak anlatacağım “bir amerika hikâyesi” işte bu noktada başlıyor. Amerika’daki saldırgan Ermeni lobisi ve onun yönlendirdiği yasa-tanımağ genç Ermeni fanatikler ile 40 yıldan fazla yaşadığım taciz, tehdit, şiddet ve terör olaylarının, bu bildiriye konu olan 1982 suikastı ile nasıl ilintili olduğunu ve Amerika’daki Türk toplumunun ne gibi huzursuzluklar yaşadığını, okurların daha iyi anlayabilmesi için yukarıdaki ön bilgileri paylaşmayı zorunlu gördüm. Hatırat, uygarlıkların hafızasıdır, kültürlerin genleridir, bilgi bankasıdır. Yirmibirinci yüzyılın, bilgi çağı olduğu göz önünde tutulursa, Hatırat, 21 inci yüzyıldır.

Olay bir: Ekmek arkasında politik mesajlı etiket

Sene 1977. Amerika’ya geldim ama çok yeniyim. Birgün bir markete girdim. Ekmek çeşitlerine bakıyorum. Birdenbire irkildim. Elimde tuttuğum ekmeğin arkasındaki etiket şöyle diyordu: “Bu ekmeği pişiren Ermeni fırıncının dedesini barbar Türkler 1915 te acımasızca katletti.” Şok oldum. Kasadaki gence “Lütfen menejerinizi çağırır mısınız?” dedim. Menejer geldi. Ekmeği uzatarak sordum: “Bu ne anlama geliyor?” Menejer ekmeği aldı, etiketi okudu ve özür diledi. “Beyefendi, bu etiketi ilk defa görüyorum. Buraya nasıl girmiş, onu da anlamadım. Sizi temin ederim ki ürünlere politik mesajlar koymak firmamızın kurallarına aykırıdır.” Etiket i işaret ederek sordum: “Peki, ne yapacaksınız?” Menejer biraz düşündü ve dedi ki: “Ben bu ekmekleri raftan indiririm.” “Bekliyorum” dedim. Menejer, söz verdiği gibi, bir araba ile geldi. Ekmekleri yükledi ve gitti. Ben de kendisine teşekkür edip ayrıldım. Ancak eve dönerken, kafam başka yerlerdeydi. Ben bundan sonra marketten aldığım her şeye, ete, süte, yumurtaya bakacak mıyım acaba paketin arkasında Türklere hakaret var mıdır diye? Bu nasıl birşey? Bu olay bana Ermenilerin Amerika’daki ilk hoşgeldini oldu. Seneler sonra öğrendim ki, Amerika’da, ticaret hayatında, böyle sinsî politik mesajları hickimse vermezmiş; bu işi sadece Ermeniler yaparmış.

Olay iki: Folklor gösterisine bomba

Bir gün elime bir el ilanı geçti. Türkiye’den bir folklor grubu geliyordu ve Kaliforniya’da beş ayrı şehirde birçok yöremizin danslarını icra edecekti. Listede San Fransiskoda da vardı. İş yerindeki Amerikalı arkadaşlara görmek isterlerse biletlerini alabileceğimi söyledim. Biz üç arabaya 12 kişi doluştuk ve bir konvoy halinde Foster City’den 45 dakika mesafedeki San Fransisko’ya gittik. Gösterilerin sahneleneceği spor salonunun önüne geldiğimizde bir polis ile karşılaştık. “Lütfen geri dönün, gösteriler iptal oldu.” “Neden?” diye sordum. “Ermeniler bomba ihbarı yaptı.” ... Çaresiz geri döndük.

Olay Üç: Los Angeles’te Şehit Edilen Türk Diplomati

28 Ocak 1982 sabahı, işe giderken dinlediğim radyoda program akışı birden durdu ve spiker anons geçti: “Üzülerek bildiriyoruz ki, Türkiye’nin Los Angeles başkonsolosu, bugün işine giderken, Wilshire bulvarı üzerinde bir kırmızı ışıktaki durunca, arabası içinde bilinmeyen kişilerce kurşunlanarak öldürüldü...”

Şok olmuştum. Radyoyu dinlemeye devam ediyordum. Muhabirler etraftakilere soruyordu: “Diplomati tanıyor musunuz? Cinayeti gördünüz mü? Ne düşünüyorsunuz?...” Cevaplar sınır bozan cinsten, çünkü çoğu Ermeni ve her cevapta Türkiye’ye ve Türklere hakaret yağdırıyorlar. Bu nasıl iştir? Sanki vurulan değil de vuranız. Evde tüm radyo ve televizyon kanallarını izlemeye koyuldum. İzledikçe daha da beter oldum, çünkü her haberde Türkiye’ye sataşma ve hakaret vardı. Daha fazla dayanamadım ve TV kanallarına telefon etmeye başladım: “Alo, ben Türk’üm ve bu üzücü olayın Türk tarafını anlatmak istiyorum.” Ancak televizyoncular sıradan bir vatandaş olduğumu anlayınca benimle konuşmak istemiyorlardı. Sonunda iyi kalpli bir televizyoncu bana yol gösterdi. “Sana Los Angeles Press Club’ın telefonunu vereyim. Basın mensupları bu numarayı hergün çevirir ve mesajları dinler: ‘Bugün saat 9 da Ermeniler şu konuda konuşuyor, 10 da Türklere bu konuda konuşuyor,...’ diye mesajları dinler ve hangisine isterse ona gider. İsterse de sonra

¹⁴¹ İngilizcesi: Bilimsel: memoirs, recollections; daha az bilimsel: memories, reminiscences.

¹⁴² Ali Birinci, *Hatırat Türünden Kaynakların Tarihi Araştırmalardaki Yeri ve Değeri*, http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-41/hatirat-turunden-kaynakların-tarihi-arastırmalardaki-yeri-ve-değeri

haber yapar. Şimdi LA Basın Klübünden yarım saatlik bir dilim kirala. Sonra o saatte ne hakkında konuşacağını bu telefon numarasına çok kısa bir mesaj olarak bırak.“ Adama teşekkür edip derhal o numarayı çevirdim. Adımı verdikten sonra “**Turkish News & Views** adlı derneğin başkanıyım. Yarın ilk serbest zaman dilimini kiralamak istiyorum.” Madem ki televizyonlarda herkes bir başkanla konuşmak istiyordu, o zaman başkan olunmalıydı. O akşam evde bir basın bülteni yazdım. Ertesi sabah bültenimin fotokopileri çekilip salona koyuldu. Saat 7:59 da çift taraflı yaylı kapılar açıldı ve içeri kadınlı erkekli kalabalık bir grup insan girdi. Hepsisi de belli ki birbirlerini tanıyor. Her gelen kahvesini ve basın bültenini alıp oturuyordu. Bir yandan kahvesini içerken, diğer yandan okuyordu. Bir dakika içinde herşey hazır. Salona tam bir sessizlik hakim olunca başladım: “Hepiniz hoşgeldiniz. Önce kısa bir mesajım olacak, ardından sorularınızı memnuniyetle alacağım.” Ve hazırladığım basın bültenini okudum:“ Ben bir kimyagerim. Bugün sizinle buluşmak için işyerimden izin aldım ve burayı kiradım. Yani sizin beni bulmanız gerekirken ben sizi buldum. Sizin objektif gazetecilik anlayışınız bu mudur? Masum bir insan öldürülmüş. Orada, yerde kanlar içinde yatıyor. Bu insanın karısı, kızı, oğlu, ailesi var. Arkadaşları, meslektaşları, vatandaşları var. Ülkesi, tarihi, kültürü var. Bunlardan hiçbirini okurlarınıza ve izleyicilerinize anlatmadınız. Hep Ermenilerle konuştunuz. Türklerle hiç konuşmadınız. Memnun musunuz bu davranışınızdan?” Salonda sessizlik hakimdi. Devam ettim: “Dün İtalya’daki Kızıl Tugaylar terör çetesi, rehin aldıkları Amerikalı general Dozier’i Roma’da serbest bıraktılar. Tüm televizyonlarda generalin eşi ve kızıyla hasret dolu buluşması vardı. Bu yürek burkan güzel kavuşma tabloları ve mutlulukları izleyenlerin gözlerini yaşarttı. Maalesef aynı mutlu kavuşma haberini, ne yazık ki şehit edilen diplomat Kemal Arıkan’ın eşi ve kızına veremiyoruz, çünkü Lübnan’dan gelen Ermeni teröristler, mutluluğu bu aileye çok gördü. Bu teröristlere mesajım, bombalarını bavullarına koysunlar ve geldikleri Lübnan’a defolup geri gitsinler. Biz burada artık bomba, kurşun, ölüm istemiyoruz. Yüz sene evvel ne yaşanmışsa yaşanmış, bunlar insanların birbirlerini bugün öldürmeleri için mazeret olarak kullanılmamalı. Anlaşmazlıklar uygarca bir diyalogla çözülmeli, kurşunla bomba ile değil. Ermeniler barışa bir şans tanınmalı. Yeter artık! Diyalog ve barış diyoruz, kutuplaşma ve savaş değil.”

Ardından sorulara geçildi ve o gün bütün televizyon kanalları mesajlarımı saat başı tekrarladı. Türkler çok şaşmıştı, ama Ermeniler daha da fazla şaşmıştı. Kimdi bu adam? Nereden buluyordu bu cüreti? Yeni geldiğim için Los Angeles’de kimseyi tanıımıyordum. O yüzden, Türk arkadaşların beni bulmaları hiç de kolay olmadı. Ama sonunda bana ulaştılar. Tebrik faslından sonra Türk derneğine başkan olmam için bir teklif yapıldı. Kabul ettim ve başkan seçildim. Herşey o kadar hızlı cereyan ediyordu ki, düşünecek vakit bile olmadı. Hepimiz bir duygu seline kapılmış sürükleniyorduk.

“Madem ki beni başkan seçtiniz, o zaman ben bu basın toplantılarından iki tane daha yapmak istiyorum.” Kabul ettiler. Birincisine altı adet doktora dereceli Türk çıkardık medyanın karşısına. Bu tam bir algı operasyonuydu. Türk-Amerikan toplumunun ne kadar yüksek eğitilmiş olduğunu göstermiş oluyorduk. Türk’lere karşı duyulan önyargıyı yenmeye çalışıyorduk. İkincisine ise, bambaşka bir algı operasyonu daha yaptık: 16 yaşında liseli güzel bir Türk-Amerikalı kızımızı medya karşısına çıkardık. O cesur kızımız, aksansız İngilizcesi ile, tüm sorulara güzel cevaplar verdi. Burada verilen mesaj da önemliydi: Bu genc Amerika’da doğdu büyüdü ve Türk kökeniyle de gurur duyuyordu. Kendisinin savaşa, bombayla, terörizmle ilgisi yoktu. Barış istiyor ve geleceğe ümitle bakıyordu. Kafanızdaki kötü Türk imajını silin. İşte gerçek Türk imajı bu genç Türk-Amerikalı kızımızdır. Özetle, 1982 ilkbaharında arka arkaya üç basın toplantısı ile Güney Kaliforniya’yi fethettik diyebilirim. Medyada Türk-Amerikalılar belki de ilk defa boy gösterdiler; bir rüzgâr estirdiler. Toplumumuzun motivasyonu o kadar yüksekti ki, o yıl aramızda birkaç gün gibi kısa bir sürede tam 20.000 dolar bağış toplayıp Los Angeles Times gazetesi Pazar ekinde, yine tarihimizde ilk defa olarak, tam sayfa bir ilân çıkarttık. Güney Kaliforniya Türk toplumundaki bu uyanış, etkisini Amerika’nın diğer eyaletlerindeki Türk toplumlarında da kendini göstermeye başladı. Artık kimse haksızlıklar karşısında susmuyordu. Basın bildirimleri, medyaya mektuplar, eşit zaman yasasına dayanarak TV ve radyolardan cevap hakkı istemeler, ve daha sık düzenlenen etkinlikler birbirini kovalıyordu.

Ermeni Hatıratı

28 Ocak 1982 Perşembe sabahı Los Angeles baskonsolosumuz Kemal Arıkan, işine giderken Wilshire bulvarı üzerindeki bir trafik ışığında durunca, orada pusuda bekleyen iki Ermeni teröristi tarafından arabasında kurşunlanarak şehit ediliyor. İki yönden çapraz ateşe tutulan Arıkan'ın vücudundan tam 14 kurşun çıkarılıyor. Cinayeti "Ermeni Soykırımı Adalet Komandoları" (ESAK) adlı Beyrut merkezli terör örgütü üstleniyor. Tecrübeli diplomat Arıkan evli olup bir erkek ile bir kız babasıdır. Gözü dönmüş saldırganlar, suikast yerinden koşarak uzaklaşıp, biraz ileride kapıları açık olarak kendilerini bekleyen beyaz bir arabaya biniyor ve izlerini kaybettiriyorlar. Oradan tesadüfen geçmekte olan Amerikalı bir avukat, bu arabayı takip edip plaka numarasını alıyor. Arabanın Harry (Hampig) Sasunyan'a ait olduğu anlaşıncı, Sasunyan'ın evine baskın yapan polis, dört kişiyi yakalıyorlar. Lise çağında olan bu gençler nezaret altına alınıyor. Sasunyan tutuklanıyor, diğerleri serbest bırakılıyor. İkinci katilin ise aranmasına devam ediliyor. Daha sonra ikinci katil Krikor Saliba'nın Kanada ve Fransa yolu ile Lübnan'a kaçtığı anlaşıyor. Asbarez gazetesi 5 Mart 1983 tarihli nüshası Saliba'nın Lübnan iç savaşında 1982 Haziranında bir kaza kurşunu ile öldürüldüğünü yazıyor. Bu bir iz kaybettirme çabası da olabilir. Bir de gözcülük yapan üçüncü kişinin varlığından söz ediliyor ama o hiçbir zaman bulunamadı.

Ermeniler, Yüksek Mahkeme Yargıcı Nelson'u baskı altına almak için bir mektup kampanyasına giriştiler. Nelson, telgraf ve mektup bombardımanında, Ermenilerden 1500 telgraf aldığını söyledi ama yine de jürinin en doğru kararı aldığını savundu. Yargıcın jürinin öngördüğü cezayı belirli ölüde azaltabilme yetkisi vardı. İran'da, Fransa'da, Amerika'da "Sasunyan'ı kurtarmak" için toplantılar, mitingler düzenlendi. Marsilya'da "Sasunyan'ı serbest bırakın" yazan el ilânları dağıtıldı. Nihayet, Mahkemenin 15 Haziran 1984 tarihli celsesinde Yargıç Nelson, jürinin vermiş olduğu "afsız ömürboyu hapis" cezasını Sasunyan'a tebliğ etti ve böylece mahkeme süreci tamamlanmış oldu. Yukarıda görüldüğü gibi, Ermeni toplumu terörist katil sanığın hukuki savunmasını yapmak, onu kurtarmak, veya cezasını indirmek üzere mahkemeyi etkilemek için büyük miktarlarda para toplamış, duruşmaların "Sasunyan Savunma Komitesi" üyeleri veya öğrenciler olarak yaklaşık

Sasunyan'ın savunması için yapılan bir kampanya Ermeni-Amerikalılardan küçük bağışlar halinde 250 bin dolar ¹⁴³ toplamıştır. Bu kampanyaya katılan Ermenilerin yazdıkları mektuplar, notlar, ve yorumlar da Ermeni hatıratının bir parçasıdır. Ermeni Apostolic Kilisesinin Batı Bölgesi papazı Yeprem Tabakian (the prelate of the Western Prelacy of the Armenian Apostolic Church) şöyle demiştir: "Sasunyan'ın suçlu bulunması, tüm Ermenilerin suçlanması anlamına gelir." Ermeni Kilisesi Batı Bölgesi Başpapazı Vatche Hovsepian, (the primate of the Western Diocese of the Armenian Church), şunları eklemiştir: "Bu mahkeme kararı beni gerçekten sok etti."¹⁴⁴

SONUÇ

Los Angeles'te 1982'de şehit edilen Türk diplomatının Ermeni ve Türk hatıratındaki karşılaştırmalı yerini araştırırken ve sorgularken, varabileceğimiz en gerçekçi ve çarpıcı sonuç, şudur: Biz Türkler Kemal Arıkan'ı terör kurbanı olarak görüp üzüldükten, Ermeni Hatıratı katil Sasunyan'ı terörist olarak değil, tam aksine, bir kahraman olarak görüyorlardı.

Ek 1 – Türk basını hazin olayı geniş bir şekilde duyurdu.

Ek 2 – Türk basını suikast olayını anında duyurdu.

¹⁴³ Michael M. Gunter, a.g.e., s. 74.

¹⁴⁴ TallArmenianTale, *Turkish Diplomats Killed By Armenian Terrorists*, <http://www.tallarmentale.com/diplomats.htm>

<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2018; Cilt: 10/YAZ, Sayı: 39
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed, Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2018; Volume: 10/SUMMER, Issue: 39
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

EK 3 – Kemal Arıkan ve onu şehit eden Ermeni terörist Sasunyan

KAYNAKÇA

1. ABD Başkanı Ronald Reagan'ın suikasti ve suikastciyi lanetleyen mesajı: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=42820>
2. Ali Birinci, Doc. Dr., Hatırat Türünden Kaynakların Tarihi Araştırmalardaki Yeri ve Değeri, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-41/hatirat-turunden-kaynaklarin-tarihi-arastirmalardaki-yeri-ve-degeri>
3. Ataöv, Türkaya, Armenian Falsifications, Okey Enterprises, Inc., New York, 2008
4. Ataöv, Türkaya, The Armenians in the Late Ottoman Period, Turkish Grand National Assembly, Council of CAP, Ankara, 2001
5. Ataöv, Türkaya, What Happened to Armenians? Okey Enterprises, Inc., New York, 2006
6. Atilgan, Inanc; Moumdjian, Garabet, Archival Document of the Viennese Armenian-Turkish Platform, Wieser Verlag, Klagenfurt, 2010
7. ATASE, T.C. Genel Kurmay Başkanlığı, Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918, Cilt 1-VIII, 9. cilt önceki 8 cildin dizinidir, 2005-2008, Ankara.
8. Aya, Şükrü Server, Soykırım Tacirleri ve Gerçekler, Derin Yayınları, İstanbul, 2008, s 335. (Kitap e-book olarak ücretsizce şuradan okunabilir: <https://docs.google.com/file/d/0B-RU08P6-fyINjBmb21wUVhlOHM/view>)
9. Aya, Şükrü Server, The Genocide of Truth, Istanbul Commerce University Publications No:25, İstanbul, 2008
10. Aya, Şükrü Server, The Genocide of Truth Continues, Derin Yayın, İstanbul, 2011, p.135-6
11. Bilâl N. Şimşir, Şehit Diplomatlarımız, Bilgi Yayınevi, İkinci basım, Ankara, 2015, ss 459-497
12. Cicek, Kemal, The Great War and the Forced Migration of Armenians, Athol Books, Belfast, N. Ireland, 2005
13. Çiçek, Kemal; Özdemir, Hikmet; Turan, Ömer; Çalık, Ramazan; Halaçoğlu, Yusuf, Ermeniler: Sürgün ve Göç (Exile & Immigration) Turkish Historical Society, Ankara, 2004
15. Ergün Kırlikovalı, Ermeni lobisi Los Angeles Times gazetesini tehdit ediyor :
16. <http://www.turkula.com/2007/04/12/the-armenian-lobby-threatens-the-los-angeles-times/>
17. Ergün Kırlikovalı , Osmanlı'nın İşlemediği Suçu Neden İşlenmiş Gibi Kabul Edelim? Turkish Journal, 05 Nisan 2011, <http://www.turkishjournal.com/i.php?mid=368&yid=2>
18. Erickson, Edward, Ottomans and Armenians: A Study in Counterinsurgency, Palgrave McMillan, New York, 2013
19. Ermeni öğrenciler Amerikalı bir profesörün Atatürk hakkındaki bir konuşmasını engellediler:
20. <https://www.youtube.com/watch?v=p9aNRu6RJbI>
21. Ferruh Demirmen: Atatürk hakkında bir konuşmada yaşanan Kaliforniya üniversitesi akademik özgürlük sorunu bizlere hazin tarihi hatırlatıyor: <http://www.turkishamericannews.com/turkish-american-news/item/16283-academic-freedom-incident-at-california-university-on-ataturk-talk-reminder-of-sordid-past>

22. Fiegl, Erich, Armenian Mythomania, Amalthea Signum, Wien-Munchen, 2006.
23. Gunter, Michael M., Pursuing the Just Cause of Their People: A Study of Contemporary
24. Armenian Terrorism, New York: Greenwood, 1986.
25. Güclü, Yucel, The Holocaust and the Armenian Case in Comparative Perspective, Univ. Press of America, Lanham, MD, 2012.
26. Gürün, Kamuran, The Armenian File, The Myth of Innocence Exposed, Rustem, Nicosia, 2001.
27. Gürün, Kâmuran, Ermeni Dosyası, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1983, s. 129.
28. Gürün, Kâmuran, Ermeni Dosyası, Remzi Yayınevi, İstanbul, 2005.
29. Halaçoğlu, Yusuf, Sürgünden Soykırıma Ermeni İddiaları, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2009
30. Halaçoğlu, Yusuf, Ermeni Tehciri ve Gerçekler, TTürk Tarih Kurumu, Ankara, 2001.
31. Heath W. Lowry, Nineteenth and Twentieth Century Armenian Terrorism: 'Threads of Continuity', International Terrorism and the Drug Connection, Ankara, Ankara University Press, 1984. (<http://www.tallarmeniantale.com/lowry-threads-continuity.htm>)
32. Hikmet ÖZDEMİR, Yusuf SARINAY, Türk-Ermeni İhtilâfi. Belgeler.TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 126. 2. Baskı, Ankara, 2011
33. Houshamatyan of the Armenian Revolutionary Federation, Centennial, Album-Atlas, Volume I, Epic Battles, 1890-1914, The Next Day Color Printing, Inc., Glendale, CA, U.S.A., 2006.
34. K.S. Papazian, Patriotism Perverted, Boston, Baika Press, 1934
35. Katchaznouni, The Armenian Revolutionary Federation Has Nothing to Do Anymore (1955), <http://ia600602.us.archive.org/14/items/armenianrevolution00kac/armenianrevolution00kac.pdf>
36. Lewy, Guenter. The Armenian Massacres in Ottoman Turkey: A Disputed Genocide, Salt Lake City, University of Utah, 2005
37. Los Angeles Times, Armenian genocide dispute erupts at LAT: http://www.iaobserved.com/archive/2007/04/armenian_genocide_dispute.php
38. Lowry, Heath, The Story Behind Ambassador Morgenthau's Story, The Isis Press, 1990.
39. Lowry, Heath W. The U.S. Congress and Adolf Hitler on the Armenians, Political Communication and Persuasion, Institute of Turkish Studies III.2 (1985).
40. Lutem, Omer Engin, The Armenian Question: Basic Knowledge and Documentation, Terazi Publishing, Ankara, 2009
41. Lütem, Ömer Engin, Armenian Terror, A publication of Center for Eurasian Strategic Studies, Ankara, 2007
42. McCarthy, Justin, Muslims and Minorities, New York Univ. Press, New York, 1983.
43. McCarthy, Justin. The Turk in America: Creation of an Enduring Prejudice. University of Utah, Salt Lake City, 2010, ss 93-104.
44. Nalbandian, Louise. The Armenian Revolutionary Movement; The Development of Armenian Political Parties through the 19th Century. Berkeley: Univ. of California, 1963, page 67.
45. New York Times da olayı genis sekilde duyuru: <https://www.nytimes.com/1982/01/29/us/turkish-diplomat-is-slain-on-coast.html>
46. Orel, Sinasi and Yuca, Sureyya, The Talat Pasha Telegrams: Historical Fact or Armenian Fiction? K. Rustem and Brother, Nicosia, 1986.
47. Sarinay, Yusuf, 24 Nisan 1915'te Ne Oldu? Ideal Kultur Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.11-48
48. Shaikh, Masud Akhtar, Lies, Lies, and More Lies Belying the Armenian Claims against the Turks, Masud Publ., Islamabad, 2007
49. Shaw, Stanford J., and Ezel Kural. History of the Ottoman Empire and Modern Turkey..." Vol I, Cambridge U. Press, 2002
50. Shaw, Stanford J., and Ezel Kural. History of the Ottoman Empire and Modern Turkey..." Vol II, 1808-1975. Vol. 2., Cambridge Univ. Press, 2002.

<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2018; Cilt: 10/YAZ, Sayı: 39

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed, Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2018; Volume: 10/SUMMER, Issue: 39

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

51. Sonyel, Salahi R. The Ottoman Armenians: Victims of Great Power Diplomacy. K. Rustem & Brother, London, 1987.
52. Şimsir, N. Bilâl, Şehit Diplomatlarımız 1973-1994, 1. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2. Basım, 2015.
53. TallArmenianTale, Turkish Diplomats Killed By Armenian Terrorists, <http://www.tallarmentale.com/diplomats.htm>
54. TallArmenianTale websitesi: Amerika'da taciz edilen tarihçiler: <http://www.tallarmentale.com/bullied-historians.htm>
55. TallArmenianTale websitesi: Amerika'da ifade hürriyetini yok etmek için Ermeni lobisinin uyguladığı maddi ve manevi tacizler: <http://www.tallarmentale.com/intimidate.htm>
56. Uras, Esat, The Armenians in History and the Armenian Question, Documentary Publications, Istanbul, 1988
57. Uras, Esat, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, Belge Yayınları, Ankara, 1987, Bölüm 1-3 20
58. Ünal, Şeref, Uluslararası Hukuk Açısından Ermeni Sorunu, Türk Tarih Kurum Basımevi, Ankara, 2011, s. 22-25.
59. Washington Post olayı hemen duyurdu: https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1982/01/29/turkish-consul-slain-in-los-angeles/792a6eeb-ad2c-4d40-9c4b-f8ac72866b5e/?utm_term=.a8a5904fe1b7

http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2018; Cilt: 10/YAZ, Sayı: 39
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed, Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2018; Volume: 10/SUMMER, Issue: 39
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(10)

Dr. Ahmet Salih İKİZ¹⁴⁵

**OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN ÇÖKÜŞÜNDEN MODERN TÜRKİYE'YE GEÇİŞTE BİR
İŞADAMININ BİYOGRAFİSİ: BASİL ZAHAROFF
THE BIOGRAPHY OF A BUSINESSMEN FROM OTTOMAN EMPIRE TO TURKISH REPUBLIC:
BASIL ZAHAROF**

ÖZ

Osmanlı imparatorluğunun çöküş dönemi aynı zamanda azınlıkların çözülme ve ayrışma dönemine de denk gelmiştir. İmparatorluk döneminin sonlarında milliyetçi akımlar ve ulus devlet yönelimleri nedeni ile millet sistemi içindeki Rum ve Ermeniler yeni devletlere yönelmişlerdir. Bu süreçte özellikle Ortodoks Rumlar gerek yurtdışı bağlantıları ve gerekse yabancı dil ve kültürlerle aşina olmaları nedeni ile yabancı devletlerle daha sıkı ilişkiler içindeydiler.

Bu dönemde öne çıkan figürlerden birisi Muğla doğumlu Rum vatandaşı Basil Zaharoff'tur. İngiliz kraliyet ailesinden Sir unvanı alacak derecede güçlü bir silah tüccarı olan Zaharoff 1. Dünya savaşı döneminin en esrarengiz silah tüccarıdır. Bu çalışmada Osmanlı imparatorluğunun çöküşünden modern Türkiye'nin inşası süreci içinde bu işadaminin biyografisi anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Basil Zaharoff, Osmanlı araştırmaları.

ABSTRACT

Most of the financial transactions and government loan operation were under the strict control of nonmuslim minorities during the regression period of Ottoman empire. The bankers were located in Galata in Istanbul due to the cosmopolitan neighborhood of the region. George Zarifi a Levant from origin with his close ties had one of the prominent figures around Sultans in those parts providing finance to government bonds. In same neighborhood another Muğla born Greek citizen offered his service as arms dealer and warlord to both Empire and micro nationalist movements in Balkans. His tremendous success during the WWI awarded by Brittan as Sir Basil.

Both were providing channeling western companies with Ottomans for Empire acute demands for monetary financial flows and weaponry. The Sultans needed armament and money for their war torn empire. In this paper I will comment biographies of both Ottoman citizens in the changing environment in Ottoman borders from Empire to Republic of Young Turks.

Keywords: Basil Zaharoff, Ottoman Studies.

¹⁴⁵ Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi; Muğla/TÜRKİYE; Dr.ahmetsalih@gmail.com

Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Azınlıklar

Kuruluşundan itibaren fütihat merkezli bir iktisadi düzene sahip Osmanlı devleti o dönemde belirli bir coğrafi sınıra ulaşmasından sonra merkez çevre ilişkileri çerçevesinde bir gerileme yaşadı. Ekonomik sistemin üretim ve ticaretten daha çok ele geçirilen topraklardan artık değer merkez yani İstanbul'a transferi üzerine kurulu bu sistem bünyesinde pek çok farklı etnik kökenden bireyler barındırmaktaydı. Çağımızın tarihçileri tarafından Millet sistemi olarak adlandırılan bu yönetim biçiminde farklı dil, din ve ırklardan azınlıklar kendi değerlerini muhafaza etme şansına sahiptiler. Yüzyıllar boyunca Hristiyan, Musevi, Ermeni azınlıklar Müslüman imparatorluk bünyesinde oldukça rahat ve konforlu bir yaşam sürdürdüler. Özellikle Avrupa'da süregelen koyu Hristiyan öğreti ve Engizisyon mahkemeleri göz önüne alındığında imparatorluk sınırları bir hoşgörü alanı idi. Özellikle tarihsel süreçte Yahudilerin Avrupa ülkelerinden çok daha iyi yaşam sürdürdükleri bilinen bir gerçektir. Bu yönetim altında farklı etnik kökenli azınlıklar genişlemeci toprak nizamının sürdürülebilirliği ölçüsünde merkezi otoriteye bağlı kaldılar. Bununla birlikte merkezi otoritenin zayıflaması ve artan milliyetçi akımlar ulus devlet özlemlerinin artmasına yol açtı ve İmparatorlukta dağılma sürecini başlattı. 18. Yüzyıldan itibaren başlayan bu duraklama ve gerileme dönemi uzun yıllar süren savaşlarla ciddi bir yıkımın da başlangıcı oldu.

Bu gerilemenin sonuçları devlet hazinesinde olumsuz etkilere sahip olmasının yanında askeri gücün de zayıflamasına yol açtı. Avrupa'nın güçsüzleşmesi döneminde iktisadi ve askeri gücünün zirvesine çıkan imparatorluk, izleyen dönemde tersi bir sürecin başlaması ile güç aşınmasına girmiş oldu. İngiltere merkezli sanayi devrimini ıskalayan dönemin yöneticileri milliyetçilik rüzgârlarının getirdiği savaşlarda güçsüz hale gelmekteydiler. Bilinmeli ki bu sonuç birkaç on yıllık bir sürecin aksine 17. Yüzyıldan başlayan bir durağanlaşmanın sonucudur. İmparatorluğunun doğal gelişme sınırlarına o günün şartlarında dayanması da bunu tetiklemiştir. Balkanlarda bir kıskırtma sonucu başlayan 1. Dünya savaşı imparatorluğun son döneminin de geldiğini gösterdi. Avrupa sınırları içindeki bu savaş sınırlarda bulunan son imparatorlukları da tarih sahnesinden indirdi. Rus çarlığı ve Habsburg hanedanlığı olan Avusturya Macaristan imparatorluğu ile Osmanlı Devleti de tarihin sayfalarında yerini aldı.

Özellikle 18. Ve 19. Yüzyıllarda Dünya ekonomisi İngiltere merkezli bir sanayi devrimi ile birlikte teknolojik gelişme temelli bir büyüme sürecine girmişti. Bu dönemde yeni Dünya düzeninde Avrupa kıtası koloniyel temelli yeni güç merkezi olurken imparatorluk Anadolu sınırlarına geri dönüşüne başlamıştı. Batının aksine Osmanlının koloniyel bir yayılcılığının olmaması ve İngiltere, İspanya ve Portekiz gibi denizler üzerinde egemenliğe yönelik girişimlerinin yokluğu bu durumu daha da önemli hale getiriyordu. Bu konuda Erol Mütercimlerin Türkiye'nin deniz kuvvetleri destekli bir ticari yayılcılığının olmamasının ülke içinde siyasi ve ekonomik istikrarsızlığı arttırdığına yönelik tespitleri dikkate alınmaya değerdir. Güçlü bir deniz kuvvetleri ve donanma Osmanlı imparatorluğunun egemenliğinin çok daha uzak coğrafyalara ve uzun dönemli yerleşiminin açılmasına yol açabilir.

Millet sistemi ile Osmanlı'da sadece geleneksel bir üretim anlayışı değil, aynı zamanda etnik bir işbölümü de söz konusu idi. Türkler; çiftçi, asker, memur ve esnaf Gayri Müslimler ise tüccardı. İslam'ın iktisadi hayat ve ticarete mesafeli olduğunu savunan yanlı ve yanlıs bir görüşten hareketle Türkler ticari yaşamdan uzak kalmışlardır. Bu durum özellikle imparatorluğun güçlü ve yayılcı olduğu dönemlerde herhangi bir sorun çıkarmıyordu. Bu nedenle de 19. Yüzyıla kadar diğer Dünya ülkelerini kendileri ile eşit görmeyen Osmanlı padişahları yurtdışına elçi ve temsilci göndermek ihtiyacı içinde olmamışlardır. Günümüzün Dışişleri Bakanlığına karşılık gelen Reis ül Küttap Dairesi geliştirilerek çok sonraları bu amaçla kullanılmaya başlanılmıştır. Bu özellikle iktisadi alanda Bizans'tan miras kalan Ortodoks Rumlar ile Sefarad Yahudilerinin etkin güç olmasına yol açtı. Özellikle gerileme döneminde Batı ile ilişkilerini geliştirmek isteyen İmparatorluğun temel iletişim aparatı bu azınlıklar oldu. Avrupa'da bulunan akrabaları ve yakın çevreleri vasıtası ile özellikle Osmanlı imparatorluğunun artan dış borç ihtiyacının giderilmesinde bu kesimler önemli rol oynamışlardır. Azınlıklardan oluşan Galata Bankerleri Saraya danışmanlık seviyesinde görevlerini yerine getirmiş ve önemli ekonomik kararların verilmesinde etkili olmuşlardır. Bu kişiler başta Şirket-i Umumi olmak üzere pek çok şirketin kurucusu veya ortağı olarak devletin finansmanında önemli bir rol üstlenmişlerdir.

Nuray Kaya (2017) bu dönemdeki ekonomik yaşantıyı çalışmasında aşağıdaki gibi açıklamaktadır. “1840’lardan itibaren Avrupalı sermayedarlar ve Avrupa devletlerinin temsilcileri, mali sorunlara çözüm olarak dış borçlanmaya gidilmesi konusunda merkezi bürokrasiye baskı yapmaya başlamışlardı. Osmanlı Devleti’nin Avrupa para piyasalarında tahvil satarak borçlanmaya başlaması, Avrupa sermayesi açısından çeşitli kesimlerine yarar sağlayacak kârlı bir durumdu. Tahvillerin Avrupa’nın belli başlı finans merkezlerinde satışını düzenleyecek olan bankerler büyük komisyonlar elde edeceklerdi. Osmanlı tahvillerini satın alan küçük ölçekli tasarruf sahipleri ise faiz geliri sağlayacaktı. Öte yandan merkezi devlet eline geçen fonların bir bölümünü çeşitli sanayi malları ve özellikle askeri araç ve gereç ithalinde kullanacağı için Avrupa sanayisine de ek talep yaratılmış olacaktı. İlk dış borç 1840’lı yıllarda Galata Bankerleri aracılığı ile kısa vadeli olarak Fransız bankalarından sağlandı. Ancak yoğunlaşan iç ve dış baskılara karşın, merkezi bürokrasi uzun vadeli dış borçlanma sürecini başlatmak konusunda tereddüt gösteriyordu. Nihayet Kırım Savaşı’nın getirdiği yeni harcamalar ve gelir-gider dengesinde yarattığı büyük açık, Avrupa para piyasalarında borçlanma sürecini başlattı. Osmanlı Devleti’nin uzun vadeli borç tahvilleri Londra, Paris, Viyana ve Frankfurt gibi borsalarda satışa çıkarıldı. Bu süreçte Osmanlı Devleti çok elverişsiz koşullarda diğer ülkelerin ödediği faizlerden çok daha yüksek faizlerle ve büyük miktarlarda borç para aldı. Bu fonların büyük bir bölümü cari harcamalarda, saraylar yapımında, askeri harcamalarda ve bürokrasinin maaşlarının karşılanmasında kullanıldı. Ekonomiyi canlandıracak, mali gelirleri arttıracak hemen hemen hiç kaynak ayrılmadı.” Geline yirmi yıllık hızlı dış borçlanma sürecinin vardığı noktayı sayısal veriler ışında özetleyecek olursak; 1875 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti’nin dış borçları 200 milyon Sterlin’e yaklaşıyordu. Fakat bu borçlar ödeme şartları açısından devletin üzerine ağır yükler bindiriyordu ki, günü kurtaran tedbirler, ilerleyen mali krizi daha da derinleştiriyordu. Öyle ki savaş sırasında Galata bankerlerinden alınan avanslara kaime (kâğıt para) rehin verildiği gibi, devletin en sağlam gelirlerinin adeta yok pahasına ipotek edilmesine başlandı. Zira alınan borçlara gösterilen teminatın değeri avansların iki katını aşırıyordu. Devletin içinde bulunduğu kriz derinleştikçe Galata bankerleri de zenginleşen kesimlerden biri haline geldiler. Bu dönemde Osmanlı hazinesi çöküş dönemi etkisi ile ciddi sıkıntılara girmiştir. Batı kaynaklı borçlanma çabalarının altında bu yatmaktadır.

Bu dönemde Osmanlı imparatorluğu dış ticaret politikasında ciddi değişiklikler yapmaya mecbur bırakılmıştır. Avrupa ile ticari ilişkiler korumacılıktan liberalleşmeye geçiş göstermiştir. Dış Dünya ve Avrupa ile daha yakın ilişki içinde bulunan gayrimüslim azınlıklar bundan yararlanmayı bilmişlerdir. Avrupa dillerine hâkim olmaları ve benzer kültürel altyapı içinde bulunmaları bu yolun açılmasını sağlamıştır. Kapitülasyonlar yurtdışından ithal edilen ürünler üzerinde vergilerde ciddi azalmaya yol açmasının yanı sıra ülke içi mallara olan talepte de ciddi azalmaya yol açtı. Bu da farklı etnik kökenlerden millet sistemi içinde gelir dağılımının da değişmesine sebep olmuştur. Serbest Dış Ticaret Antlaşması, gayrimüslimleri daha da zenginleştirirken, Türkleri de iyice fakirleştirmiştir. Kapitülasyonlar Osmanlı içindeki yerleşik azınlıklara ciddi anlamda refah artışı sağlamış ve ülke içinde kalan yerli sermaye için yıkım yaratmıştır. Bu dönem ticari yaşamın merkezi İstanbul’da bir kesimin hızla yükselişine sahne olmuştur. Charles King Pera Palasta Bir Gece Yarısı adlı kitabında Osmanlı imparatorluğundan Cumhuriyete geçiş dönemini Pera merkezli bir anlatı ile sunmuştur. Osmanlı millet sistemi içindeki azınlıkların içinden çıkan bu küresel aktörler izleyen yıllarda genç Türkiye Cumhuriyeti kuruluşu ile yabancı ülkelerde hayatlarına devam etmişlerdir. İzleyen dönem Osmanlı’nın toprak kaybının ciddi şekilde artması ve millet sisteminin çözülmesine sahne olmuştur. Bu durum farklı etnik kökenli ulusların toprak taleplerini kanlı bir savaş ile sağlamalarına ve ciddi bir askeri harcama artışına neden olmuştur. İşte bu tarihi süreçte de yine başka bir Osmanlı tebaası önemli rol oynamıştır. Basil Zaharof

Basil Zaharoffun Biyografisi

Rum vatandaşı Basil Zaharof çökmekte olan imparatorluğun bir tebaası iken uluslararası bir silah tacirine dönüşmüş ve İngiltere kraliçesinden Sir unvanı alan bir Muğlalı olmuştur. (Çolak, 2018) Basil Zaharoff, 6 Ekim 1849 tarihinde Osmanlı Devleti’nin o zamanki Muğla Bucağında fakir bir Rum ailesine mensup olarak dünyaya gelmiştir. O dönemde Muğla Menteşe vilayetinin küçük bir yerleşimi idi. Etnik yapı olarak nüfusun önemli bir kısmı yerli Rumlardan oluşmaktaydı. Önemli derecede sinai ve ticari merkez olmayan şehirde temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktı. Genel olarak Rum ve Yörük Türkmenlerden

oluşan nüfus içinde Orta Asya kökenli önemli Türk boylarının mirası vardı. Basil dedesinin ismini aldı ve mübadele dönemine kadar ayakta kalan kilisede vaftiz edildi. Her ne kadar Rum ve Türkmen aileler Osmanlı idaresinin Millet sistemi altında yaşamlarını sürdürseler de yerleşim alanları farklı mahallelerden oluşuyordu. Günümüz Muğla'sının Saburhane semti Rum Mahallesi iken Masa dağı ya da Hisar dağı adı verilen semt ise Müslümanların yerleşim alanı idi. (Koparanoğlu, 2014)

Zaharyas veya Zaharoff ailesi, Basil 6 yaşındayken İstanbul'a göç etmiş ve buradaki eski Rum mahallesi "Tatavla"da (Kurtuluş) ikamet etmiştir. Zaharoff, zengin olmak hırsıyla Avrupa yollarını arşınlarken aradığını en sonunda Atina'da bulacaktır. Artık, Galata Borsasında ve Avrupa'da kovaladığı küçük işler sona ermiş; büyük ve kanlı işlere soyunmanın zamanı gelmiştir. Çünkü İngiliz Nordenfeldt silah sanayiinin, Atina'daki Doğu İşleri Temsilciliği'ni Basil Zaharoff, 1877'de elde etmeyi başarmıştır. Zaharoff'un silah pazarına girdiği dönemde Balkanlar, Avrupa ve Doğunun içinde bulunduğu şartlar, onun bu sahada kendini ispatlaması ve yüksek kazançlara ulaşması bakımından oldukça müsait bir ortam oluşturmuştur. Artan milliyetçilik pek çok bölgede savaş kıvılcımlarını çaktırmış ve bu da Batılı silah üreticileri için önemli bir Pazar yaratmıştır. Rum kökeni itibari ile pek çok yabancı dili de bilen Zaharoff kısa sürede bu bölgelere silah satışında önemli bir şahıs olmuştur. Soner Yalçın ilgili makalesinde bu işadamlarının temel felsefesine açıklık getirmiştir. "1888'de, dünyanın ilk makineli tüfeğini geliştiren Amerikalı mühendis Hiram Maxim'in Nordenfeldt'in ürettiği topun satışlarını beklenmedik şekilde düşürmesi üzerine Zaharoff, derhal harekete geçmiş ve sinsice bir numara çevirerek onu kendi fabrikasıyla birleşmek zorunda bırakmıştır. İngiliz Vickers Silah Şirketi 1897'de, Maxim'e ortaklık teklif ettiğinde Basil Zaharoff, elde ettiği hisselerle kuruluş içinde mühim bir mevkie gelmiş ve bir anda dünyanın önde gelen silah tüccarlarından biri oluvermişti.

Zaharoff, birbiriyle savaşan ülkelere aynı silâhları, "aynı güler yüz fakat değişik fiyatlarla satma" stratejisini izliyordu. Pazarlamacılıktaki olağanüstü soğukkanlılığıyla alakalı Zaharoff'un kendi ağzından çıkan şu sözler, insanın kanını donduracak cinstendir: "Silahlarımı almak isteyen herkese sattım. Rusya'da bir Rus, Yunanistan'da bir Yunan, Paris'te bir Fransız'dım. Savaşları yaptım ki, iki tarafa da silah satabileyim!"

1. Dünya Savaşı'ndan sonra, Müttefikler, Osmanlı'yı paylaşım konusunda anlaşılamadı. İngiltere'nin Mondros Antlaşması'nı bile hiçe sayarak başta Musul-Kerkük olmak üzere petrol kuyularını ele geçirmesi, ABD, Fransa ve İtalya'yı çok rahatsız etti. Üstelik İngiltere'nin Osmanlı'yı işgal planı masa altından da sürdü. Mezopotamya sadece petrol açısından değil, stratejik öneme de sahipti; Mısır-Hindistan yolunun temel halkasıydı. Bu bölgenin güvenliği için Anadolu'nun işgali şarttı. Ancak mali durumunun bozuk olması, ordusunun yorgun düşmesi ve halkının artık barış istemesi İngiliz yönetimini zorlamaktaydı. Buna çare olarak Anadolu'nun işgali için güvenilir "Yunanistan Maşası" kullanacaktı. Bu planın iki "mimar" Lloyd George ve Zaharoff'tur. Zaharoff, Venizelos ile Lloyd George arasında mekik dokudu ve planın gerçekleşmesini sağladı. Bunu salt Yunanistan'ın çıkarı için yapıyor değildi; silah sanayiinden sonra petrol işine de el atmıştı. Bölgede petrol çıkaran "Anglo-Persian" (APOC) petrol şirketinin ortakları arasındaydı. Aynı zamanda Ortadoğu petrollerini taşıyan "Batı Denizcilik Şirketi'nin de ortağıydı! Batı gazetelerine, "Yunanistan'ın, Batı Anadolu'nun gerçek sahibi olduğu" şeklinde haberler yaptırdı. Böylece işgal için Avrupa kamuoyunu hazırladı ve Anadolu'nun işgali için Yunanlılara silahlar verdi ve Fransa'daki bankası "Seine Bank" aracılığıyla oluk gibi para akıttı. Bu planda öngörülmeyen Ulusal Kurtuluş savaşı ve onun önderi Mustafa Kemal'di. (Yalçın,2008)

Yunanlıların yıllarca küçük Asya trajedisi olarak adlandıracakları İzmir'in Yunan askerleri tarafından işgali ile başlayan ve Kurtuluş savaşı ile sonlanan bozgunun başlıca sorumlusu Basil Zaharoff'tur. Atina'daki bağlantıları ve kurduğu gazeteler ile Venizelos'un iktidar yolunu açarak İngiltere'nin Anadolu'yu işgali için Yunan askerlerini kullanmasına aracılık etmiştir. 1. Dünya savaşı dönemini en yıkıcı savaşlarının bir kısmı Osmanlı devleti sınırlarında geçtiği için Zaharoff da önemli ticari bağlantılara imza atmıştır. Bu dönemde eski Osmanlı tebaası sırası ile Fransız ve İngiliz vatandaşlıkları da almıştır. Sahip olduğu silah fabrikaları ile Avrupa ülkelerinde önemli bir güç olmuş kendi adına Paris ve Londra'da çeşitli üniversitelerde kürsü kurmuştur. Dönemin İngiltere kraliçesi tarafından Sir unvanı da verilen Basil için Türkiye kurtuluş savaşı ve onun sonuçları olumsuz etki yapmıştır. İngiltere yönetimi savaş sonrasında bu işadamları ile ilişkilerini sınırlamış ve onu ülkeden çıkmasını istemiştir. Savaş sonrası dışlanmış olan Basil o döneme kadar bekâr olan yaşamını

<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2018; Cilt: 10/YAZ, Sayı: 39

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed, Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2018; Volume: 10/SUMMER, Issue: 39

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

bir Fransız asilzadesi ile birleştirme kararı almıştır. Ciddi bir tüccar mantalitesine sahip Basil Zaharoff esrarengiz hayatına o dönemin küçük ve önemsiz sahil ülkesi olan Monako'da devam ettirmeye karar vermiştir. Burada Monako Prenslığı ile ortak bir otel kurmuş ve ülkenin ilk kumarhanesini açmıştır. Bu ortaklıktan sonra Avrupa üzerinde bu şehir ülke önemli bir çekim alanı haline gelmiştir. Zaharoffun bir Osmanlı tebaası olarak Muğla'da başlayan yalnız yaşamı 1936 yılında burada son bulmuştur. Osmanlı'nın çöküşünden önemli bir şekilde nemalanan bu kişi Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra ise bu başarıyı sürdürememiştir.

KAYNAKÇA

1. Akan Seriyi, Osmanlı Rum Bankeri Yorgo Zarifi, Toplumsal Tarih, sayı 246, Haziran 2014
2. Çolak İsmail, Zaharof Yunan İşgalinin Gizli Patronu, TÜRDAV yayınları, 2018
3. Kaya Nuray Osmanlı'nın iflası Abdülhamit'in ihyası; 24.6.2017
<https://www.aydinlik.com.tr/teori/2017-haziran/osmanli-nin-iflasi-abdulhamit-in-ihyasi>
4. King Charles, Pera Palasta Gece Yarısı, Modern İstanbul'un Doğuşu, Kitap Yayınevi, 2016
5. Koparanoğlu Belkıs Öztin, Vira Vira Bodrum'a Hüzünlü Göç İleri Kitabevi 2014
6. Sarier Serdar, Yunanistan'ın Ekonomik ve Siyasî Hayatına Yön Veren Anadolu Kökenli Bazı Sermaye Sahipleri, DTCTF Dergi Cilt: 30 Sayı: 49 Sayfa: 183-204 Yayın Tarihi: 2011
7. Yalçın Soner, Hürriyet Gazetesi, 6 Ocak, 2008 <http://www.hurriyet.com.tr/dunyanin-en-buyuk-silah-tuccari-ticarete-istanbul-genelevinde-atildi-7973711>

(11)

Öğr. Gör. Emine AY YİĞİT¹⁴⁶ ; Öğr. Gör. Yusuf YİĞİT¹⁴⁷

TURİZM BÖLGELERİNDE KENTLEŞME URBANIZATION IN TOURISM REGIONS

ÖZ

Günümüzde ülkeler ağırlıklı olarak metropol kentleri olmak üzere, bu bölgelerdeki kentleşme yeterliliği kapsamında birbirleriyle rekabet etmektedirler. Bankacılık, ticaret ulaşım gibi alanlarda ulusal ve uluslararası sistemle bütünleşmiş kentlere sahip olan ülkeler, bu rekabette avantajlı duruma geçmektedirler. Kentleşme, sanayileşmeye paralel olarak kent sayısının artması, bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran toplum yapısında artan örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan insan davranış ilişkilerinde değişimlere yol açmıştır.

Turizm sektörünün yerel ekonomiye, ödemeler dengesine, istihdama ve bölgesel kalkınmaya olan katkıları azımsanamayacak kadar fazladır. Turizm kentlerindeki kentleşme, doğayı kullanma imkânı sağlamakla beraber, atıl veya kullanılmayacak değerlerin kullanılması yoluyla istihdam sağlayarak, gelir eşitliği sağlayacaktır. Turizm sektörünün gelişmesi sonucunda turizme açılan kırsal bölgeler kalkınacaktır. Bu derleme çalışmasında turizm kentlerinin kentleşmesinin bölgesel kalkınmaya olan etkisi üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Turizm, ekonomi, kent, kentleşme.

ABSTRACT

Today, the country mainly through the city, including the metropolitan cities compete with each other. Banking, countries that have national and international integrated urban transport system in areas such as trade, they pass on this competitive advantage. Urbanization, industrialization, increasing the number of cities in parallel to the structure of society that results in the growth of today's city of the increase of organization, created the division of labor and specialization have led to changes in human behavior relationship.

The tourism sector in the local economy, the balance of payments, employment and contribute to regional development can not be underestimated is more. Urbanization in tourist town, but allows use of Employment of nature along by providing value through the use of discarded or will not be used and will provide income equality. As a result of the development of the tourism sector in rural areas will be opened up to tourism. The study will focus on the impact of rural development of the tourism city.

Keywords: Urbanization, economy, tourism, rural development.

¹⁴⁶ Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi; emineay@mu.edu.tr; Muğla/TÜRKİYE.

¹⁴⁷ Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi; yusufyigit@mu.edu.tr; Muğla/TÜRKİYE.

GİRİŞ

Ülkemizdeki nüfusun büyük bölümünün ekonomik faaliyet alanı olarak, ticaret, sanayi, yönetim ve hizmetle ilgili işlerle geçimini sağladığı, toplumsal ve kültürel bir örgütlenmenin olduğu yer olarak tanımlanan kentlerin, her geçen gün daha da önem kazandığı bir gerçektir. Özellikle 1950'ler den sonra ülkemizde kentleşme hareketi hız kazanmış, hızlı kentleşmenin sonucunda nüfus, metropoller başta olmak üzere turizm kentleri ve belli bölgelerde yoğunlaşmıştır. Nüfus yoğunluğu özellikle sağlık ve eğitim hizmetlerinin yetersiz kalmasına sebep olmuştur. Ayrıca bu durum, ulaşım, kanalizasyon gibi hizmetlerin artan nüfusun ihtiyaçlarına cevap vermesini güçleştirmiş merkezi idareleri zor durumda bırakmıştır. Kalkınma için gerekli olan sanayileşme hizmet sektörlerinin güçlenmesi kentlerle mümkündür. Kentleşme, sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye paralel olarak kent sayısının artmasını ve günümüzdeki kentlerin ortaya çıkmasını sağlayan toplum yapısında, artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere has değişikliklere neden olan bir nüfus birikimi sürecidir. Kalkınma, daha çok ekonomik boyutu ile literatürde yerini almıştır. Bir ülkede ekonomik kalkınmadan söz edilebilmek için, kişi başına düşen milli gelirin artmasının yanında, genel olarak üretim faktörlerinin miktarlarının ve etkinliklerinin artması, sanayi kesiminin milli gelir ve ihracat içindeki payının artması, gelir dağılımındaki adaletsizliğin azalması ve istihdam düzeyinin yükselmesi gibi yapısal değişikliklerin olması gerekir (Kılıç, 2001: 1). Bu çalışma bir literatür taraması şeklinde gelişmiş, bu kapsamda öncelikle yayınlanmış yazılı kaynaklardan ve belgelerden geniş bir kaynak taraması yapılmış, konuyla ilgili kurum ve kuruluşların verilerinden ve çalışmalarından yararlanılarak oluşturulmuş, sonra derlenen bilgiler, gözlemler ışığında ele alınarak daha sonraki araştırmalara kaynak oluşturması hedeflenmiştir.

1.KENTLEŞMENİN TARİHÇESİ

İlk olarak M.Ö. 6000'li yıllarda ortaya çıkan M.Ö. 400 dolaylarında da tam olarak kendilerini göstermeye başlayan ilk kentler doğal olarak küçük ölçekli ve yerleşik köy ve kasabalardan çok az farklılık gösteren yapılarıdır. Bu kentlerin boyutlarının küçük olmasının nedeni, tarım veriminin düşük, uzun mesafeli ulaşım maliyetinin de yüksek olmasıdır. Tarımda verimlilik artışının daha çok nüfusun bir arada toplanmasına olanak tanıdığı görülürken, demir alanındaki metalürjik buluşların, tarımsal makine teknolojisini ve ulaşımı geliştirdiği söylenebilir(Hatt ve Reiss, 2002: 29). Bu durum daha çok Mezopotamya ve Nil havzası başta olmak üzere, doğuda görülürken, Ege civarında tarıma elverişli arazilerin yokluğu nedeniyle maden çıkarma, çıkarılan madenlerden çeşitli aletlerin üretimi, denizcilik ve ticaret daha çok kentlerin yapısını etkileyen etmenler arasında yer almıştır. Özellikle Yunan şehirleri, deniz aşırı ticaret yolu ile giderek zenginliğini artırmış ve bölge olanaklarının nüfus kapasitesinin üç dört katı daha fazla bir nüfusu barındırma kapasitesine ulaşmışlardır. Örneğin Atina'da geliştirilen ve dış dünyaya satılan ürünleri oluşturan bir sanayi, şehrin yiyecek gereksinimlerini karşılamakla kalmamış, aynı zamanda şehrin zenginleşmesine de katkıda bulunmuştur (Childe, 1983: 233).

Kentlerde şehirleşme süreci, Mısır ve Sümer uygarlığından Helen uygarlığına ve daha sonraki dönemde ise kentlerin yönetim fonksiyonları alanında ileri seviyeye ulaşan Roma uygarlığına kadar uzanmaktadır. Bu dönemde, ekonomik, siyasal ilişkilerle yapılanmış kentler mevcut değildir. Kentler daha çok ticaret yolları üzerinde liman kentleri olarak kurulmuştur. İpek Yolu, Baharat Yolu gibi geleneksel ticaret yolları üzerinde yer alan kentler ile aynı ülkenin ya da imparatorluğun sahasında bulunan liman kentleri ön plana çıkmıştır Roma İmparatorluğu döneminde liman kentlerinin savunma açısından stratejik konumda bulunanları, önem kazanmıştır. Bu dönemde Roma ve Yunan kentleri idari ve hukuksal düzenlemelerle kırsal bölgelerden ayrılmış, fakat ekonomik olarak kırsal kesime bağlı kalmıştır.

Ortaçağ ve yeniçağda tarıma dayalı üretim yapısı artan nüfusla beraber ulaşımın gelişmesiyle kentsel yerleşimin sayısı artmıştır. Görüldüğü gibi kentlerin doğuda ve batıda farklı biçimlerde ortaya çıkışı üretim biçimleri ile doğrudan ilişkilidir. Bu durum kentlerin sadece ortaya çıkış dönemlerinde değil gelişme ve değişme dönemlerinde de etkisini göstermiştir. Ortaçağın ilk dönemlerinde feodal toplum yapısı nedeniyle kentler zayıflamıştır. Üretim biçimi işgücü olarak toprağa bağlı bulunan sistemler nedeniyle toplumsal yapı, kırsal alanda örgütlenmiştir. 10. yüzyıldan itibaren zanaat ve ticaretin önem kazanması ile kentler hem

Avrupa’da hem de İslam dünyasında yeniden büyümeye başlamıştır. Ne var ki kentlerin tarihsel süreci incelendiğinde günümüzdeki anlamıyla modern kentin ortaya çıkışının sanayi devrimi sonrasında olduğu görülmektedir. Literatürde “Kentleşme” kavramının “Sanayi Devrimi Öncesi Kentleşme” ve “Sanayi Sonrası Kentleşme” olarak ikiye ayrılması da sanayi devriminin bu süreçte bir dönüm noktası olduğunu göstermektedir (Talas, 1981: 28). Nitekim sanayi devrimi ve sonraki dönemde kentlerin yapısal ve işlevsel olarak çok hızlı bir şekilde dönüşmesi de bu olguyu desteklemektedir. Sanayileşme, kentlerin hızla büyümesine ve bir olgu olarak kentleşmenin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yani, çağdaş bu günkü anlamda kentleşme, nüfus hareketleri ile birlikte ortaya çıkmıştır. Bu nüfus hareketlerinin temelinde de sanayileşme ile ortaya çıkan farklı üretim faktörleri, bunların etkinliğinin artması ve dolayısı ile işgücüne duyulan ihtiyacın artması yatmaktadır. Bununla birlikte kentlerde ortaya çıkan farklı iş kolları da kırsal alanda yaşayan bireyler için cazip hale gelmiştir.

Sanayi Devrimi ile birlikte küçük zanaatkarlarda, tezgâhlarda ve atölyelerde kısıtlı üretimlerin yerini, yeni teknik buluş ve makinelerle üretim almış, yeni bir enerji kaynağı olan buhar gücünün kullanımı, üretimi kolaylaştırmıştır (Talas, 1981: 29). Bu teknik ve toplumsal değişmelerin sonucu olarak “işçi” sınıfı ortaya çıkmış ve yığinsal üretimin oluşturduğu işbölümü ve uzmanlaşma daha fazla işçiye olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Bunun sonucu olarak kentlerin nüfusu hızlı bir şekilde artmıştır. Çalışmak için kente gelen nüfusun barınma ihtiyacını karşılayacak alanlar yetersiz kalınca, kent dışında yeni yerleşme alanları işçi mahalleleri oluşmuştur. Fabrikaların hemen yanında inşa edilen işsiz konutları yan yana ve kötü malzeme ile yapılmıştır. Konut sunum mekanizmaları artan isteği karşılayamayınca, konut birimleri bölünerek kiralanmaya (her aileye bir oda) başlamış, bu da aşırı yoğunlukla birlikte sağlıksız yaşam koşullarını beraberinde getirmiştir (Uğurlu, 2010: 60-61). Sanayi kenti ile sanayi öncesi kentler kıyaslandığında; sanayi öncesi kentlerde kapalı bir sınıf olgusuna, sosyal hareketlilik ve cinsiyete dayalı kapalı bir işbölümüne rastlanılmaktadır. Bu kentlerdeki insanların statüleri edinilmiş bir statüdür. Eğitim ise ancak elit bir zümreye aittir. Her bireyin istediği eğitimi alabilmesi söz konusu değildir. Buna karşılık sanayi kentlerinde, resmi eğitim hiçbir sınıf ve zenginlik farkı gözetmeksizin herkese açıktır. Bireylerin çalışmaları ve başarıları ölçüsünde yükselmeleri ve ödüllendirilmeleri doğaldır. Bu yönleriyle sanayi kentleri, sanayi öncesi kentlere kıyasla farklı bir dünyayı yansıtmaktadır (Erkan, 2010: 54-55).

2.KENTLEŞMEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

2.1 Göç

Göç, insanın habitatından kimi zaman gönüllü olsa da, genellikle zorlayıcı nedenlere bağımlı olarak kopması sonucu ortaya çıkan bir olgudur (Gürel, 2001: 132). Ülkenin mevcut ekonomik ve sosyal yapısına göre, bölgeler arası gelişmişlik ve yoğun olan sektörlerle göre, kırdan kente, kentten kıra, kırdan kıra, kentten kente şeklinde görülebilmektedir. Canlılar var olduğu sürece var olacak olan göç, dünyanın tüm toplumlarında, kimi ülkelerde yoğun, kimi ülkelerde yavaş olmakla beraber daima yaşanmakta olan bir durumdur. Şehirlere göç sebepleri, itici faktörler ve çekici faktörler olarak iki grupta toplanabilir. İtici faktörler; kırsal alanda kamu hizmetlerinin yetersizliği, ekilebilir toprağın yapısı olarak ele alınabilir. Çekici faktörler ise; şehirlerde hizmetlerin ve sermayenin aşırı bölünmesi, makineleşme nedeniyle tarımda istihdamın düşmesi, yatırımların yoğunlaşması sebebiyle, iş bulma ümidi, eğitim, sağlık ve diğer kamu tesislerinden yararlanma arzularıdır (Erdem, 1986: 181). Kırsalda yaşamının zorlukları, kırsal ile kent arasındaki farklı yaşam standardının uçurum haline gelmesi, insanları kırsaldan uzaklaştırmıştır. Bunun yanında, kentlerdeki gösterişli hayatın, televizyon gibi medya araçları ile kırsaldaki evlere girmesi; kentin iş bulma, barınma, sağlık hizmetleri gibi alanlarda daha rahat imkânlar sunması, insanları kentlere çekmiştir. Göç, köylerin kimsesizleşmesi, tarım ve hayvancılıkla uğraşan kesimin azalması sorununu doğurarak, üretimin azalmasına neden olmakta, dolayısıyla tarım ve hayvancılıkta dışa bağımlılığı artırmaktadır. Göç ile gelmiş olan kesim, yeterli konut üretiminin olmaması sebebiyle, yasadışı ve kalitesiz yapılara yönelerek “gecekondu” denen yapılaşmayı başlatmıştır.

2.2 Konut İhtiyacı

Hane halkı sayısının mevcut konut sayısından fazla olması şeklinde tanımlanabilen konut ihtiyacı, “açık” ve “gizli” şekillerde görülebilir. Açık konut ihtiyacı, salt bir matematik orandan bahsederken gizli konut ihtiyacı, yapının niteliklerini de hesaba katar. Dolayısıyla, aşırı kalabalık, birden çok ailenin yaşadığı konutlar ile nitelsiz, kalitesiz, güvenli ve dayanıklı konutlar gizli konut ihtiyacı içinde değerlendirilir. Bu çerçevede; konut sorununun çözümü, gizli konut ihtiyacının hesaplanabilmesine dönük yapılacak geniş çaplı araştırmaların ışığında ve uzun vadeli nüfus artışı, göç hareketleri, sanayileşme vs. tahminleri kapsayacak şekilde değerlendirilmelidir (İMO Konut Raporu, 2008: 8).

Ülkelerin kalkınmışlık düzeyleri kentleriyle, kentlerin dokusu ve mimarisiyle doğru orantılı olarak, konut üretimine yönelik teknolojilerin kullanımı veya bu teknolojilerin yetersizliği, kentin tarihi ve kültürel yapısıyla uyumu, nüfusa cevap verip veremediği hususları da kalkınmışlıkla ilintilidir. Tüm bu sorunların varlığı, gelişmekte olan ülkelerde sanayileşme çabasıyla nüfus artışını beraberinde getirmektedir. Sanayi yoğun kentlerde nüfusun yığın halinde, barınma koşullarının ise bir kirlilik meydana getirecek kadar karmaşık halde olduğu gözlenmektedir. “Konut Sorunu” da tam da bu noktada karşımıza çıkmaktadır. Konutu bir “sorun” haline getiren ona duyulan ihtiyacın giderilememesi durumudur. Ve bu durum, bugün tüm dünyayı ilgilendiren, uluslararası düzeyde çözüm arayışlarına gidilen, kalkınma planlarının bir parçası haline gelmiş bir sorundur (Çetin, 2012: 5).

3.TURİZM SEKTÖRÜNÜN ÖNEMİ ve KENTLERLE OLAN İLİŞKİSİ

Kentsel yaşam, içerisinde kültür, tarih, kongre, spor, yeme içme, gece hayatı, alışveriş gibi farklı etkinliklerini barındırmaktadır. Kent turizmi, turizmin en eski türlerinden biri olmakla birlikte son dönemlerde yeniden ortaya çıkan bir turizm şeklidir. İlk kez 1990 yılında kent turizmine yönelik Avrupa’da, 835 turizm ofisinde yapılan bir çalışmada, anket formları uygulanmış ve turizm ofisleri çalışanlarının kent turizmi hakkındaki görüşleri alınmıştır. Çalışma sonucunda kent turizmi, “Kasaba ve kentlerde ziyaretçilere sunulan turizm faaliyetleri” şeklinde tanımlanmıştır (European Commission, 2000: 21). Turizm kalkınma için ihtiyaç duyulan döviz girdisini sağlar. Turizmden elde edilen gelirler, yabancı ülkelere alınan ekonomik yardımlara göre daha çok üstünlüklere sahiptir. Çünkü politik ve ekonomik kısıtlamalardan uzaktır ve herhangi bir baskı aracı olarak kullanılamaz. Diğer yandan turizm, tarımsal ürün ve hammadde ihracatından da çok daha fazla bir üstünlüğe sahiptir. Ayrıca turizm, gelişmekte olan ülkenin ihracatı için bir çeşitlendirme imkânı yaratır ve döviz gelirlerindeki büyük dalgalanmaları da ortadan kaldırır (Çeken, 2008: 6). Turizm sektörünün ulusal ekonomiye olan önemli katkıları ödemeler dengesine, istihdama ve bölgesel kalkınmaya olan katkılarıdır. Turizm hareketleri, bu ülkelere sadece güzel doğayı kullanma imkânı vermekle kalmaz aynı zamanda atıl veya kullanılmayacak değerlerin kullanılması ile istihdam sağlamaya ve gelir eşitliğine sebep olur. Turizm sektörünün gelişmesi sonucunda turizme açılan kırsal bölgeler kalkınacaktır. Böylece turizm gelişmesi için gerekli olan alt ve üst yapıdan, polis itfaiye, sağlık hizmetleri gibi çeşitli hizmetlerden bu bölgelerin halkları da faydalanacaktır. (Lea,1988: 80).

Tablo 1 Son 52 yılda Dünyanın En Hızlı Kentleşen Ülkeleri

Dünyadaki sırası son 52 yıldaki kentleşme hızına göre	Ülke	Son 50 yıldaki kentleşme farkı	1950 Kentleşme oranı	2012 Kentleşme oranı
1	Kore	55.5	27.7	83.2
2	S.Arabistan	51.0	31.3	82.3
3	Angolo	48.7	10.4	59.1
4	Malezya	45.1	26.6	72.7
5	Cezayir	42.4	30.5	72.9
6	Türkiye	39.9	31.5	71.4
7	Brezilya	38.5	46.1	84.6
8	Kamerun	38.1	13.9	52.1
9	Endonezya	36.1	14.6	50.7
10	İran	35.3	33.7	49.1

Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri veritabanı. erişim tarihi: 20.06.2018

Tablo 1 incelendiğinde, Türkiye kentleşme oranları sıralamasında, %71,4 oranıyla 6.sırada yer almaktadır. Türkiye’den daha hızlı kentleşen ülkeler incelendiğinde, ekonomilerinin petrol ve doğalgaza dayandığı düşünülürse, Türkiye’nin kentleşme hızı beklenenin üstündedir. İran’ın petrol rezervleri olmasına rağmen kentleşme oranı Türkiye’nin gerisindedir. Türkiye 1950 yılında kendisiyle benzer özellikler gösteren Kore, S.Arabistan, Angola, Malezya, Cezayir’in gerisinde kalmıştır.

4. SÜRDÜRÜLEBİLİR KENTLEŞME

Gelişmekte olan ülkelerde yaşanan tarımdan sanayiye geçiş sürecinde, sürdürülebilir kentleşme olgusu da kendisini hissettirmektedir. Kentlerin geçeköndü sorunlarının giderek artması, dolayısıyla altyapı sorunlarının baş göstermesi, suç oranlarının artması, eğitim, sağlık vb. hizmetlerin yetersiz kalması kentleri giderek yaşanmaz hale getirmektedir. Ülkemizde üniversitelerde başlatılan ikinci öğretim uygulamasından sonra, bazı devlet hastanelerinde de polikliniklerin ücretli olarak gece de açık kalması, geldiğimiz durumu ortaya koymak bakımından çarpıcı bir örnektir. Yani eğitim ve sağlık alanında toplumu yakından ilgilendiren yatırımlar yoğun kentleşme sayesinde yetersiz kalmaktadır. Bu bağlamda, sürdürülebilir kalkınmanın tanımı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Yatırımlar yoğun kentleşme sayesinde yetersiz kalmaktadır. Sürdürülebilir kentleşme kavramı çevresel, ekonomik ve sosyal amaçların entegrasyonunu öngören bu kavram; günümüz kuşağının gereksinimlerini karşılarken, gelecek kuşakların doğal kaynaklara olan taleplerinin de dikkate alınmasını kapsar (Richardson,1995: 10).

5.KENTLEŞMEDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR

5.1. Yoksulluk

Göç hareketlerinin kentlerde yoğunlaştırdığı nüfusun, iş edinme ve yaşam koşullarını iyileştirme olanaklarının daralması, kentsel yoksulluğun temel nedenlerindendir. Kentsel yoksulluk çalışan kesimler için de geçerlidir. Ücret düzeylerinin düşmesi ve toplumsal hizmetlerin ticarileşerek paralı hale gelmesi, çalışan kesimleri yoksulluk sınırının altına çekerken, işsizler, diğer çalışamayan engelliler, yaşlılar, çocuklar ile kadınlar ve gençler gibi ev içi emeği ücretsiz olan kesimler yoksulluk düzeyinin en altında yer almaktadırlar (T.C.Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 2009: 35). Sağlıklı ve rahat bir yaşam olanaklarından yoksun ve asgari bir yaşam standardının altında bulunan kesimlerin yaşam alanları da son derece sağlıksızdır. Dayanıklılıktan

uzak derme çatma bir yapıda, oda sayısının yetersiz olduğu, ulaşım sorunlarının yaşandığı bu sağlıklı konutlar, ihtiyaçlara cevap veremeyerek konut sorununun ciddi bir kısmını oluşturmaktadır. Bu duruma yönelik getirilen çözümler ise konut sorununa daha başka bir boyut kazandırmakta ve yoksul kesimin yaşam alanı mülkiyetinin el değiştirilmesi yolu ile ellerinden alınmaktadır.

5.2. Kentsel Rant

Rant kavramı toprak rantı kavramı ile birlikte ele alınmıştır. Buna göre, verimsiz toprağın dışındaki tüm toprak parçaları sürekli olarak rant elde eder ve talep arttıkça fiyatlar yükselerek rant da kitle olarak büyür (Boratav, 1980:117). Temelinde toprağın “kıt” oluşundan kaynaklanan rantlar gibi kentsel rant da, hızlı nüfus artışı ile kentlerde arazi ve binaların yetersiz kalması karşısında gayrimenkullerin değeri artmaktadır. Rant kavramının kent ile birlikte gündeme gelmesi durumunda ise “kentsel rant” olgusu gündeme gelmektedir. Bir diğer deyişle, tarım topraklarına uygulanan bazı rant ilkelerinin kent topraklarına uygulanması ile ulaşılmaktadır. Kentlerde bazı toprak parçaları, merkezi bölgede bulunmak, yüksek gelirli kesimin yerleşim yeri olmak gibi belirli konumlarda bulunmaktadır. Bu kent toprakları, konumları gereği diğerlerinden çok daha fazla değere sahip olabilmektedir. Kentlerdeki büyüme ile birlikte bu topraklara sahip olanlar bir tekel gücü elde etmekte, tekerci kent rantı ortaya çıkmaktadır (Ertürk ve Sam, 2009: 154).

5.3. Hızlı ve Plansız Kentleşme

Toplum yapısındaki ve ekonomideki değişmelerle yakından ilgili bulunan kentleşme, ülkemizde özellikle ikinci dünya savaşından sonra hız kazanmıştır. Kentleşme ülkemizde bir yandan kentlerin sayısını arttırırken, bir yandan da, kentlerin nüfus ve alanca büyümesine ve bu süreç içinde de, iç yapılarında, örgütlenmelerinde önemli değişikliklere yol açmaktadır (Keleş, 1983: 12). Türkiye, tarımda makineleşme ve kitle iletişim araçlarında yaşanan gelişmelerle birlikte, 1950’lerden itibaren aşırı göç yükü altında belirli sorunlar yaşamıştır. Tarımda işgücüne duyulan gereksinim azalmaya başladıkça ve nüfus yoğunluğu kontrol altına alınmadıkça, kentleşmenin büyük kentlere kayması ve bu sürecin plansız bir biçimde gerçekleşmesi önemli bir problemdir. Bireyler kendilerini büyükşehirlere, bir umut yolculuğuna çıkararak atmakta ve iş garantisi olmadan kendilerini kentin akışına bırakmaktadırlar (Leones, 2006: 133).

5.4. Gecekondular

Gecekondular, kamuya veya başkasına ait araziler üzerinde yasa dışı olarak inşa edilmiş yapılardır. Bu yapıların, içme suyu, ulaşım, haberleşme gibi hizmetlerden uzak, sağlıklı koşullar içinde, ufak ve fert sayısı açısından son derece kalabalık, yetersiz olması gibi temel özellikleri vardır. Gecekondular her zaman imar düzenlemelerinin dışında kalan yapılardır. Bu nedenle de varlığını, genellikle seçim öncesinde gecekondu affı çıkıncaya kadar, siyasi etkilerle, rüşvetle ya da gecekondu mafyalarına verilen haraçlarla sürdürmeye çalışmaktadır. Bu durumun uzantısı, gecekondu kent rantına ortak olan bir kurum haline getirmiştir (Sönmez, 1996: 86-87). 1950’lerde sadece Ankara, İstanbul, İzmir gibi birkaç büyük kentimizin sorunu olan gecekondu yerleşimleri, günümüzde tüm kentlerimizin önemli bir sorunu olarak görülmektedir. Ülkemizin doğusunda, batısında, kuzeyinde ve güneyinde bu sorundan etkilenmeyen yöremiz kalmamıştır (Çakır, 1991: 504).

5.5. Depreme Dayanıklılık

Konutların depreme dayanıklı olmasının sebebi yalnızca konutu yapan kişi ve kurumlar değil, çoğunlukla oranda da denetimi yapmayan kurumdur. Dolayısıyla konutların depreme dayanıklı olmaması bir vicdan ve sağduyu eksikliği kadar aynı zamanda da bir mevzuat ve uygulama eksikliğidir. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşanan depremlerde yıkımlar ve can kaybı yüksek olmaktadır. Deprem bir konut sorunu haline gelmesi yalnızca depreme dayanıklılığının olmamasını değil, deprem sonrası çözümde geç kalınmasını da kapsamaktadır. Prefabrik konut ve kalıcı konutların temininde geç kalınması ve çadırın bir çözüm olarak sunulması da deprem nedeniyle yaşanan konut sorunlarıdır. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşanan depremlerde yıkımlar ve can kaybı yüksek olmaktadır. 17

Ağustos 1999 Marmara Depremi, depremin bir doğa felaketinden ziyade, bir doğa olayı olduğunu ve onu felaket haline getirenin ise yine insanlar olduğunu kanıtlamıştır. Depremin bilânçosuna göre, hasarlı konut 285 bin 480; hasarlı işyeri ise 42 bin 902 olarak gerçekleşmiştir. Can kaybı ise 17.000'in üzerinde gerçekleşmiştir. Ve aradan geçen 12 yıl içinde yapılan kalıcı konut sayısı da 42 bin 130 adet olmuştur. 2005 yılında Pakistan'da gerçekleşen 7.6 büyüklüğündeki depremde can kaybı ise 80.000'in üzerinde olmuştur (Deprem Simülatörü, 2012: 2). Önceleri sadece ulusal kalkınmanın bir aracı olarak kullanılan ve bu yönde desteklenen turizm sektörü artık yöresel, bölgesel ve şehirselleşen kalkınmanın da destekleyicisi durumundadır (Tosun ve Bilim, 2004: 125).

SONUÇ

Türkiye'de son yıllarda metropoller üzerinden kentlerin pazarlanmasına ağırlık verilmiştir. Bunun yanında orta ölçekli şehirlerde yerel yönetimlerin katkıları ile turizm ağırlıklı kent ekonomisi oluşturma çabaları vardır. Yerel yönetimlerin çabalarının daha fazla desteklenmesi gerekmektedir. Metropollerin dışındaki şehirlerin, uluslararası festivaller düzenlenerek tanıtımı yapılmalıdır. Hızla gelişen kentleşme süreci sonucu yoksulluk, konut, istihdam, plansız kentleşme, altyapı sorunlarını beraberine getirmiştir. Gecekondu yapılaşmasının veya hasara uğramış yapıların iyileştirilmesine yönelik uygulamalara ağırlık verilmelidir. Kent ekonomisinin geliştirilmesine sürdürülebilir kalkınma programlarında daha fazla yer verilmesi gerekir. Kalkınmanın gereği olan kentleşme programlarda yatırımların hizmet standartlarını yükseltmesi amaçlanmalıdır. Ulaşım kentlerde yaşam kalitesi artıran en önemli unsurlardan biridir. Sürdürülebilir programlarda ulaşım güzergâhlarının gelecekteki ihtiyaçlara cevap verecek şekilde planlanması gerekir. Kentte yaşayan insanlar, kentsel ortamda karşılaşılması olası bütün sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Kentsel doku, tarihsellik, doğallık ve bütünsellik plansız, hücre tipi, kontrolsüz yapılaşma nedeniyle gün geçtikçe bozulmaktadır. Kent planlamalarında çevre dokusunun korunmasına önem verilmelidir. Bir kentin turist çekebilmesi için, o kentin sahip olduğu doğal güzelliklerinin hassasiyetle korunması gerekir. Türkiye 'Metropol Turizm Kentlerinin' yanında 'Alternatif Turizm' açısından da önemli bir zenginliğe sahiptir. Bu zenginliğimiz turizm gelirlerinin artışı için önemli bir kaynaktır. Bu kaynağın artışı için altyapı sorunları çözümlenmelidir. Yerel halkın hakları korunarak konut sorununa çözüm bulunmalıdır. Kentler planlanırken, sürdürülebilir turizm politikaları benimsenmelidir. Turizm Kentlerinin sağlık, eğitim, ulaşım gibi öncelikli sorunları çözümlenmelidir. Kentler planlanırken, yerel yönetimler, mimarlar, müteahhitler ortaklaşa çalışmalıdır. Metropollerde nüfus yığılmasını önlemek için orta ölçekli şehirlere yatırım teşvik edilmelidir. Göçle gelen düzensiz yığılmaları önlemek için kırsal kalkınmaya yönelik planlamalar yapılmalıdır. Kentlerde oluşan yapılaşmalarda gelişmişlik farkları azaltılmalıdır. Gelişmiş ülkelerde Arge yatırımlarının katma değer sağladığı bilinmektedir. Arge yatırımlarına ülkemiz bütçesinden daha fazla pay ayrılmalı, özel teşebbüsün bu yatırımları desteklemesi daha fazla teşvik edilmelidir. Şehirlerde eğitimde liberalizasyon sağlanmalı devletin yükü azaltılarak, toplumun sağlıklı temellerde yükselmesi hedef alınmalıdır.

KAYNAKÇA

1. Boratav, K.(1980), Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No.454, Ankara s. 117.
2. Childe, G, (1983), Tarihte Neler Oldu, Araştırmalar Vakfı (Sisav) Yayınları.
3. Çeken, H (2008),Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı: 2, s. 293-306.
4. Çakır, S (1988),Elazığ'da Kentleşme ve Gecekondu Sorununa Genel Bir Bakış", Fırat Havzasının Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Kalkınması Sempozyumu,7-9 Nisan, Elazığ, s. 504.
5. Çetin, S (2012) Kalkınmada Kentleşme ve Konut Politikalarının Önemi Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi Cilt 4, No 1, 293 s. 5
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, (2010), KENTGES Eylem Planı (2010-2023).

6. Deprem Simülatorü, Dünyada Son 30 Yılda Yaşanan Büyük Depremler, http://www.depremsimulatu.com/buyuk_depremler.html, [İndirme Tarihi: 20.03.2012:2].
7. Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri veritabanı erişim tarihi: 25.06.2016
8. Erdem, V (1986), “Hızlı Şehirleşme ve Konut Sorunu”, içinde: Hızlı Şehirleşmenin Yarattığı Ekonomik ve Sosyal Sorunlar. s. 117.
9. Ertürk, H. ve Sam, N (2009), Kent Ekonomisi, Ekin Yayınları, Bursa.
10. Eraydın, A (2006), “Mekansal Süreçlere Toplu Bakış”, Ayda Eraydın (der.), Değişen Mekan, Dost Kitabevi, Ankara, s. 25-68.
11. Erkan R, (2010), Kentleşme ve Sosyal Değişme, Bilim adamı Yayınları, Ankara, s.40,56,68
12. Hatt, Paul K. Ve Reiss, Albert J (2002), Kentsel Yerleşmelerin Tarihi, 20. Yüzyıl Kenti, Dergisi.
13. Keleş, R ve Fehmi Yavuz, (1983), Yerel Yönetimler, Turhan Kitabevi, Ankara, s.12.
14. Keleş, R (1986), “Kentleşme ve Kamu Yönetimi Sorunları”, içinde: Hızlı
15. Keleş, Ruşen (2002) ,Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi Yayın., Ankara, s.21-22.
16. Kentges, (2013) ,<http://www.kentges.gov.tr>.
17. Kılıç, Selim (2001) , Hazine Taşınmaz Mallarının Ülkenin Ekonomik Kalkınması Yönünde Değerlendirilmesi, Milli Emlak Müdürlüğü, İzmir, s. 1-6.
18. Leones, S, V, C (2006), “The Current Situation of Crime Associated with Urbanization: Problems Experienced and Countermeasures Initiated in the Philippines”, United Nations Asia and Far East Institute for the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders (UNAFEI) ,Research Material Series; vol. 68, Tokyo Japan p. 133-150.
19. Nel E., Binns T (2002), “Place Marketing, Tourism Promotion, and Community Based Local Economic Development In Postapartheid South Africa”, Urban Affairs Review, Vol. 38, No. 2, 184-208.
20. Rainisto, S (2003) , Helsinki University of Technology, Institute of Strategy and International Business Doctoral Dissertations vol.4 s. 17-25.
21. Rogerson C., M (2002), “Tourism-Led Local Economic Development: The South African Experience” Urban Forum, 13, Sf. 95-119.
22. Sönmez, M (1996), İstanbul’un İki Yüzü (1980’den 2000’ e Doğru), Arkadaş Yayınları, s. 86-87.
23. Talas, C (1981), Toplumsal Politikaya Giriş, S Yayınları, Ankara, s. 29.
- Türk Nüfus Projeksiyonları ile Ceritoğlu ve Eren (2013) çalışmasındaki kentselleşme tahminleri.
24. Tosun, Cevat ve Yasin (2004), “Şehirlerin Turistik Açısından Pazarlanması”, Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi, Cilt: 15, sayı:2, s. 125-138.
25. Uğurlu ve Örgen (2010), Kentlerin Tarihsel Gelişimi, (Ed. Ö. Uğurlu, N.Ş. Pınarcıoğlu, 25. A. Kanbak, M. Şiriner, Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları, Örgün Yayınevi, İstanbul, s. 60-61.

(12)

Dr. M. Koray ERENTÜRK; Ömer Faruk GÜVEN
PROFESYONEL TESİS YÖNETİMİ HİZMETLERİNİN STATÜSÜNÜN BELİRLENMESİ,
FAALİYETLERİN LİSANSLANMASI, DENETLENMESİ VE MESLEK OLARAK KABUL
EDİLMESİ

PROFESSIONAL FACILITY MANAGEMENT SERVICES ARE DETERMINING STATUS,
ACCEPTING, LICENSING, SUPERVISING, AND PROFESSIONAL ACTIVITIES

ÖZ

Ülkemizde son yılların büyüyen ve gelişen inşaat ve endüstri sektörüne paralel olarak ve bir iş yapış biçimi şeklinde değerlendirilen tesis yönetimi konusunda, mesleki yapılanma ve standartlaşmanın yeterince sağlanamadığı görülmektedir. Bu hizmet iş kolunda faaliyet gösteren firmaların ne tür hizmetleri hangi standartlara göre vereceği konusunda belirsizliklerin yaşandığı, tesis yönetimi hizmetlerinin nelerden oluştuğu, yetkin olmayan firmaların sahadaki faaliyetleri üzerinde denetleyici ve düzenleyici bir otorite ve tesis yönetimine dair yasal/idari düzenlemelerin bulunmayışı başlıca sorunlar olarak durmaktadır. Bu doğrultuda tesis yönetimi hizmetlerinin gereksinim duyduğu standartların bir düzenleyici otorite tarafından izlenmesi ve denetlenmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada ülkemizde tesis yönetiminin profesyonel bir iş yapış olarak kabul edilmesi, bu iş alanının yasal olarak bir statüye kavuşturulması, tesis yönetimi hizmeti vermek üzere sahada çalışacak işletme ve çalışanlarının lisanslı olarak görev yapması ve nihayet büyük bir eksiklik olan yasal ve idari düzenlemeler yapılması konularında değerlendirmelere yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tesis Yönetimi, Meslek, Yönetim, Yasal Statü, Standart.

ABSTRACT

In our country, it seems that professional structuring and standardization have not been achieved adequately in the field of facility management which is evaluated as a way of doing business in parallel with the growing and developing construction and industrial sector in our country. The main problems are the uncertainties about which services the firms operating in this service sector are subject to, what the facilities management services are, the supervisory and regulatory authority on the field activities of unfavorable firms and the lack of legal / administrative regulations on facility management. In this direction, the standards required by facility management services need to be monitored and supervised by a regulatory authority.

In this study, it is assumed that the facility management in our country is regarded as a professional business, the legal status of this business area, the duty of the business and its employees to work in the field to provide facility management services, and finally the legal and administrative arrangements It will be given.

Keywords: Facility Management, Occupation, Management, Legal Status, Standard.

1. GİRİŞ

Görece yeni bir kavram olan tesis yönetiminin kapsamı, değişen koşullar paralelinde genişlemeye devam etmektedir. Küresel anlamda tesis yönetiminin en önemli çatı örgütü olan IFMA (Uluslararası Tesis Yönetimi Derneği), bu kavramı “inşa edilmiş yapıların ve tesislerin işlevselliğini sağlamak amacıyla insanlar, mekânlar, süreçler ve teknolojik bileşenler arasındaki entegrasyonu gözeten çok disiplinli bir meslek dalı” olarak tanımlamaktadır (IFMA, 2016 ; BIFM (2010)). Güncel yaklaşımda tesis yönetimi, yönetime konu olan tüm kaynakların etkin ve verimli bir şekilde yönetilmesi anlamına gelmekte olup ulaşılan optimizasyon ölçüsünde paydaşlara sağlanan değerin artırılması amaçlanmaktadır (Barrett ve Baldry, 2003: 4-5).

Ülkemizde inşaat sektörüne paralel olarak gelişen ve bir iş yapış biçimi şeklinde değerlendirilen tesis yönetiminin standartlara ve bir mesleki yapıya kavuşturulması konusunda yeterince gelişme kaydedilemediği görülmektedir. Ülkemizde tesis yönetimi alanında IFMA ve BOMA gibi kurumlarla öncelikle uluslararası akreditasyonun benimsenmesi ve sektörel standartların geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, hizmet alan/veren tarafların haklarının çerçevesinin oluşturulması ve en önemlisi de istihdam yaratma sürecinde etkili bir rol alabilmesi için tesis yönetiminin bir sektör ve bir meslek dalı olarak kabul edilip bununla ilgili sertifikasyon ve lisanslama yapılması gerektiği düşünülmektedir. Belirsiz ve kurumsallaştırılmamış bir anlayışla verilen tesis yönetiminin halen kabul gören bir tanımının bulunmayışı ve hizmet içeriklerinin ortaya konulmamış olması sektörde ciddi sorunlara yol açmaktadır. Zira bu hizmet iş kolunda faaliyet gösteren firmaların ne tür hizmetleri hangi standartlara göre vereceği konusunda belirsizlikler görülmekte, tesis yönetimi hizmetlerinin nelerden oluştuğu, yetkin olmayan firmaların sahadaki faaliyetleri üzerinde denetleyici ve düzenleyici bir otorite ve tesis yönetimine dair yasal/idari düzenlemelerin bulunmayışı başlıca sorunlar olarak durmaktadır. Bu nedenlerle tesis yönetimi iş kolunun öncelikle bir meslek dalı olarak kabul edilmesi, kapsamının belirlenmesi ve bu alanda faaliyet gösteren firmaların lisans ve standartlara tabi tutularak bir denetim mekanizması kurulması gerekmektedir (Bogdan ve Biklen, 1992: 134 ; Bühner ve Tuschke, 1997:21-23 ; Chotpanich, 2004:366-368).

2. TESİS YÖNETİMİNİN TANIMLANMASI

Ülkemizde, mesleki ve sektörel standartların geliştirilmesi ve bu uygulamaların kurumsallaştırılması yolunda önemli adımların atılması özellikle son on yıllık dönemde özel sektör ile kamu kesimi arasında entegrasyonun sağlanması oldukça önemlidir. Mesleki standartların oluşturulması ve bunların hayata geçirilmesinde hem ulusal hem de uluslararası standardizasyon çalışmalarının gerekli sorumluluk ve bilinçle yerine getirilmesi istihdam ve kalkınmaya olumlu etkide bulunmaktadır. Meslek dallarının istihdam ve kalkınma çabalarına beklenen katkıyı verebilmesi için ise öncelikle standartlarının belirlenmesi ve kurumsallaştırılması gerekmektedir. Ülkemizde konut-barınma, altyapı ve endüstriyel tesisler bakımından önemli bir gelişme gösteren inşaat sektöründe yer alan pek çok meslek kuralları düzenlemelere tabi tutulmuş ve standarda kavuşturulmuştur. Ancak bu sektörde gelecekte önemli bir yere ulaşması kuvvetle muhtemel olan Profesyonel Tesis Yönetimi Hizmetleri ya unutulmuş ya da önemi yeterince kavranamamış gözükmemektedir (Cotts, vd. 2010: 176 ; Evcioğlu, 2015 ; EUROFM, 2015 : Dikmen ve Üstündağ, 2002:19-22). Bu çalışmada Tesis Yönetimi kavramının ne olduğu ve bu hizmetlerin bir iş kolu olarak ülkemizde meslek standartları bakımından Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bu kapsamında ulusal yeterlik sertifikasyonu kapsamına alınmasına dair görüş ve önerilerde bulunulacaktır.

3. TESİS YÖNETİMİ KAVRAMI

Ülkemizde tesis yönetimi denildiğinde akla bina/apartman yöneticiliği, güvenlik hizmetleri, bahçe bakım vb. gibi kavramlar gelmektedir. Hâlbuki tesis yönetimi, bunların hiçbirisi olmadığı gibi verilen hizmetlerin yalnızca küçük bir kısmıdır. Gelişmiş ülkelerde geçmiş 1900’lü yıllara kadar uzanan tesis yönetimi, modern işletmecilik ve profesyonel yönetim teknikleri ile ele alınan, kurumsal anlayışla icra edilen ve yaşam kalitesine artırmak üzere yürütülen insan odaklı hizmet setlerinden oluşmaktadır. Bu bakımdan tesis yönetimi kapsam olarak oldukça geniş bir alana yayılmakta, mimariden mühendisliğe, sosyolojiden

psikolojiye, yönetimden iktisada kadar her alandan girdi sağlayan çok fonksiyonlu disiplinler arası bir yaklaşımdır.

Tesis yönetimi denildiğinde daha çok yapı bilgi modelleme (YBM)¹⁴⁸ bağlamında değerlendirmeler yapılmakla birlikte maddeci ve fiziksel bir yaklaşım olup, tesislerin beşeri varlığa hizmet ve yaşamın bir parçası oluşunu geri bırakmaktadır (Czmoch ve Pekala, 2014: 210-212). Bu nedenle geleneksel tasarım odaklı tesislerden insani yanı ağırlıkta olan yapı sistemlerine geçilmesi gerektiği düşüncesi ile tesis yönetiminin ortaya çıkışı hızlanmış ve bir gereklilik olmuştur (Smith, 2014: 483). Tesis yönetiminin ne olduğu konusunda tam bir fikir birliği bulunmamakla birlikte özünde fiziki çevre ile bu çevrede bulunan, yaşayan ve çalışanlar arasında bir entegrasyon sağlanması, yaşam kalitesinin geliştirilmesi için yerine getirilen tüm yönetsel faaliyetlerdir (Nutt, 2000:129 ; Gustin, 2005). İşlevsel olarak bir tesiste gereksinim duyulan, planlama aşamasından kullanım aşamasına kadar, tüm fiziki alanların ergonomik tasarımı, planlar, enerji, temizlik, güvenlik, ikmal, bakım-onarım, çevre düzenlemesi gibi tüm işlerin profesyonel olarak sevk ve idare edilmesini kapsar (Noor and Pitt, 2009:213). Dolayısı ile tesis yönetimi sadece bir temizlik veya güvenlik gibi tekli hizmet işinin icra edilmesi değil, profesyonel işletme yönetimi ilkelerine göre ortaya konulan ve pek çok bileşenden oluşan bir süreçler dizisidir (Kamaruzzaman and Zawawi, 2010:78).

Tesis yönetimi, hem tesislerde yaşayanlar hem de bunların üreticileri için stratejik bir ortaklık biçimi olması yanıyla; tesislerde yerine getirilen, asıl iş dışında kalan çok sayıda hizmet işini tek elde toplayan, uzun vadeli hizmet yönetimi işidir (Then, 2004:4). Bu yanı ile tesis yönetimi, güvenlik ve temizlik gibi tekil işlerden çok ayrı bir yeredir (Becker, 1990:6-7).

Tesis yönetimi kavramını öne çıkaran başlıca özellik tesislerde yaşayanların ve bunları üretenlerin asıl örgütsel faaliyetlerine destek veren tali, küçük ya da sıradan örgüt ya da örgütlenmeler olmayıp profesyonel yönetim tekniklerini en ileri düzeyde kullanan tesislere ve insanlara teknik, mali, idari, hukuki, estetik, konfor ve kalite gibi birbirinden farklı pek çok süreci bir amaç etrafında entegre ve organize eden işlemler bütünüdür (Kamaruzzaman and Zawawi, 2010:78 ; Chotipanich, 2004:365-366). Kavramın tanımlanmasında ağırlıklı teknik konuları üstlenmiş bir yönetim faaliyeti konuları öne çıkıyor gibi görünse de, teknik bileşenlerden derleme yaparak yaşam kalitesi sağlayabilme amacı ve felsefesine sahip bir anlayıştır. Bu anlayışın arka planında ise üreticiler, sahipler ve mülk yöneticilerin, mülkiyetlerinin rekabetçi kalması için cazip ve verimli olması gerektiğini kabul ederler ki bunun da yolu tesis yönetimi etkinliklerinden geçmektedir (Kiell, 1992:63). Bundan dolayı ciddi yatırım bedelleri ile inşa edilen modern tesislerin içinde yaşayanların/çalışanların hayatlarına kalite ve konfor kazandırmanın yanında, bu tesislerin ömürlerinin uzatılması, maddi ve manevi değer kazandırılması, optimum maliyetlerle yaşatılması ve konfor düzeyinin korunması temel ilkeler arasındadır (Alexander, 1994:8-9). Dünyada tesis yönetimi konusunda çalışmalar yapan ve standartlar geliştiren IFMA, NFMA, EuroFM, NEFMA, BFM, BOMA, SELMA gibi kurumlara göre profesyonel tesis yönetimi hizmetleri şunlardan oluşmaktadır; mimari tasarım, planlama, teknik bakım-onarım, güvenlik servisleri, yangın önleme, sağlık, güvenlik, temizlik, fümigasyon (zararlılardan korunma yöntemi), hukuki danışmanlık, sözleşme yönetimi, taşeron yönetimi, atık ve çevre yönetimi, bilgi işlem servisleri, anahtar ve kart yönetimi, posta-iletişim servisleri, tedarik yönetimi, çağrı merkezi, tesis müdürlüğü, sistem kontrolü, resepsiyon, concierge, lojistik, yemek servisleridir.

Tesis yönetimi kavramı ilke olarak, kullanıcılar ve arz edenlerce temel iş dışında kalan bir faaliyetler dizisi olarak kabul edilebildiğinden, bu hizmetin alınması esasında bir dış kaynak kullanımı bağlamında yeni nesil bir iş yapış biçimi olarak kabul edilebilir. Bu iş yapış türünün ülkemizdeki gelişimi ise henüz oldukça yeni olup çok katlı bina, rezidans, site ve toplu konutların artış göstermesi ile birlikte ortaya çıkan beklentilerle birlikte gelişmeye başlamıştır. Büyüme trendi gösteren tesis yönetimi, hem pazar hacmi hem de istihdam yapısı bakımından ülkemizde önemli bir hizmet iş kolu olma yolunda ilerlemektedir. Ancak ülkemizde hem

¹⁴⁸ Yapı bilgi modellemesi (YBM), bir tesisin fiziksel ve işlevsel özelliklerinin sayısal gösterimleridir. YBM, yaşam döngüsü boyunca kararlar için güvenilir bir temel oluşturan bir tesis hakkında bilgi için paylaşılan inşaat aşamasında yıkıma kadar geçen sürede bir bilgi kaynağıdır. YBM 'in temel önceliği, paydaş rollerini desteklemek ve yansıtmak için ilgililerce gerek duyulan bilgileri eklemek, eklemek, güncellemek veya değiştirmek için bir tesisin yaşam döngüsünün farklı evrelerinde yapılan işbirliği ve paylaşımlardır.

yapısal hem de kapsam olarak kavramın içeriğinde yer alan tarife göre profesyonel anlamda gelişimi ve iş hayatındaki yerini alması için kat edilmesi gereken uzun bir mesafe bulunmaktadır (Erentürk, 2016:35).

4. TESİS YÖNETİMİ SEKTÖRÜNÜN TÜRKİYE’DEKİ DURUMU

Türkiye’de sektörün gelişimi, dünyada olduğu gibi temizlik ve güvenlik hizmetlerinin taşeronlaştırılması ile başlamıştır. 1990’lı yılların başından itibaren İstanbul merkezli olarak başlayan ofis ve alışveriş merkezi inşaatları son 20 yılda diğer şehirlere de yayılarak hızlanmış; nitelikli konut projelerinin de eklenmesiyle Türkiye’de tesis yönetimi anlamında pazar oluşturabilecek bina stokunda kayda değer bir artış gerçekleşmiştir. Dünyadaki örnekleriyle paralel bir şekilde, bir taraftan emlak sektöründeki hızlı gelişmeyle bina stoku genişlerken diğer taraftan binaların niteliklerinde de önemli değişimler ortaya çıkmaya başlamıştır (Demirtaş, 2015: 2-3). Gerek alışveriş merkezleri ile ofis ve rezidansların bir arada bulunduğu karma projelerin yaygınlaşması, gerekse otomasyonun öne çıktığı akıllı binaların çoğalması; maliyetlerin ölçülmesi ve yönetilmesinde profesyonel yaklaşımlara ihtiyacı artırmıştır. Buna bağlı olarak teknik bileşenlerin, insan kaynaklarının, yasal yükümlülüklerin ve bu unsurların finansmanının tek elden yönetildiği uygulamaların paydaşlara sağladığı avantajlar görünür hale gelmiştir. 1990’lardan itibaren güvenlik ve temizlik sektöründe taşeron olarak hizmet veren firmaların, değişen koşullara uyum sağlamaya çalışarak hizmet yelpazelerini genişlettiği ve bir bölümünün zamanla “tesis yönetimi” başlığı altında değerlendirilebilecek kuruluşlara dönüştüğü izlenmiştir. 2000’li yıllarla birlikte ekonomideki gelişmelerin de katkısıyla Türkiye pazarına giren çok uluslu tesis yönetimi firmalarının aynı zamanda ortaklıklar ve şirket satın alımları yoluyla da piyasa paylarını artırdığı görülmüştür. Konut ve ticari gayrimenkul sektöründeki gelişmelerin çok önemli bir pazar haline getirdiği Türkiye’de tesis yönetimi açısından en önemli görülen alanlar AVM’ler, yüksek binalar ve nitelikli konut alanlarıdır (Baykal, 2015 ; ULI Türkiye, 2017)

Tesis yönetiminde bütünsel yaklaşımın en çok hâkimiyet sağladığı pazar segmenti, karma projeler başta olmak üzere AVM’lerdir. AVM’leri bu konuda ofis binaları takip etmektedir. Konut projeleri ise ölçek itibarıyla tesis yönetimi firmalarının faaliyetlerinde önemli yer tutmasına rağmen toplam konut stoku ve pazar potansiyeli düşünüldüğünde penetrasyonun nispeten düşük olduğu bir segmenttir. Pazarda faaliyet gösteren firmalara bakıldığında ise Türkiye genelinde kurumsal yapısı zayıf hizmet firmalarının ağırlığı oluşturduğu, bütünsel yönetim anlayışı ile yatırımcılar ve hizmet firmaları arasında konumlanması gereken tesis yönetimi firmalarının halen azınlıkta olduğu görülmektedir. Tesislerdeki ihtiyaçlar, bir tesis yöneticisi firmanın koordinasyonu olmadan tek tek hizmet firmaları üzerinden sağlanmaya çalışılmaktadır. Ağırlıkla güvenlik ve temizlik hizmeti sağlayan ancak yönetim kalitesi düşük düzeydeki firmalar, yanlış ve düşük fiyatlamalarla zaman zaman proje sayılarını artırırsa da sonrasında kontrolsüz büyümeden ve nakit yönetimindeki aksaklıklardan kaynaklanan problemler nedeniyle faaliyetlerine son vermek zorunda kalabilmektedir. Bu nedenle sektörde yetkinliklerin birikimi konusunda sıkıntılar doğmakta, eğitilmiş insan kaynağı temininde sorunlar yaşanmaktadır.

Öte yandan bütünsel anlamda tesis yönetimi yapabilen firmalarla, bunların birlikte çalıştıkları çözüm ortaklarının piyasadaki ağırlığının arttığı görülmektedir. İstanbul başta olmak üzere özellikle büyük şehirlerde yatırımların giderek daha bilinçli yapılması, gayrimenkul projelerinde tesis yönetimi anlayışının mimari aşamada devreye girmesini sağlamaktadır. Prensip olarak danışmanlık faaliyetleri olumlu dönüşler sağlasa da danışmanlık hizmeti de tesis yönetimi hizmetine benzer olarak ülkemizde emekleme aşamasını geçememiştir. Bu durumun devam etmesi halinde birbiri ile koordinasyon sağlamayan alt yüklenici firmalardan nitelikli projelendirilmemiş hizmet alımı uygulamalarının öne çıkması beklenmektedir.

5. TESİS YÖNETİMİNDE İŞ MODELLERİ

Tesis yönetimi anlayışını hayata geçirebilen firmaları da iki ana grupta incelemek mümkündür. Bunlardan ilki yalnızca profesyonel tesis yönetimi ile iştigal eden, yönetim hizmetlerini kendi iştirakleri veya çözüm ortağı firmalar ile uzun döneme yayılan işbirlikleri çerçevesinde yürüten, yüksek ölçeklerde çalışan, proje seçiminde hassas davranan, genelde çok uluslu şirketler bünyesinde bulunan kuruluşlardır. Özellikle danışmanlık hizmetlerinde ve enerji yönetiminde küresel tecrübeleri, çözüm ortakları ve sağlayabildikleri

yüksek ölçekler yardımıyla kaliteli hizmet üretebilen bu firmaların piyasadaki konumlarını sürdürmesi beklenmektedir (İlgen, 2015:46-48).

Diğer grupta ise tesis sahibi büyük kuruluşlar veya gayrimenkul yatırımı yapan inşaat şirketleri ve GYO'lar bünyesinde kurulmuş olan, ilk etapta kendi tesislerinin yönetimi ile iştigal etmesine rağmen burada kazandığı bilgi birikimi ile piyasaya giriş yapan firmalar yer almaktadır. Gayrimenkul yatırımı yapan sermaye gruplarının genelde AVM, ofis binası ve konut sitelerinden oluşan geniş yatırım portföylerinin bulunması nedeniyle, bu tip firmalar piyasaya açılmadan yalnızca kendi projelerini yöneterek de önemli ölçeklere ulaşabilmekte, kendi gruplarına ait projeler dışında üstlendikleri görevler genelde istisnai olmaktadır. Bu iki ana gruptaki firmaların iş modelleri, karşı karşıya oldukları farklı koşullara bağlı olarak değişmektedir. İlk gruptaki firmalar açısından özellikle konut yönetimlerinde tahsilata ilişkin riskler ve kârlılık faaliyetin devamı açısından çok daha hayati niteliktedir. İkinci gruptaki firmalar ise daha çok bağlı bulundukları ana sermaye gruplarının stratejisi içerisinde değer yaratmaya odaklanmaktadır. Bu nedenle ikinci gruptaki firmaların kârlılıkları farklı değerlendirilmektedir. Bir gayrimenkul projesinde yatırım değerlendirmesi açısından projenin toplam satış değeri önem taşımaktadır (Erentürk, 2016:35-38).

Yapılan değerlemelerde ise en önemli kriter birim alan başına elde edilen kira gelirleridir. Kiracılar açısından ise karar aşamasında kira ve aidatlar toplamından oluşan maliyet belirleyici olmaktadır. Bu nedenle tesis yönetimi hizmetlerinden kaynaklanan maliyetlerin düşürülebildiği oranda kiraların yükseltilmesi mümkün hale gelmektedir. Kendi bünyelerinde tesis yönetimi firmaları kuran ve projelerini bu şekilde yöneten gayrimenkul yatırımcıları, tesis yönetimi firmalarının kârlılıklarından feragat ederek yönetim giderlerini düşürebilmekte, bu sayede artırılabilen kiralar sayesinde gayrimenkul değerlemesinde avantaj elde edebilmektedir. (Erentürk, 2016:35-38).

Endüstriyel tesislerde ise durum daha da farklıdır. Şöyle ki; tesisin sahibi veya kullanıcı/kiracısı ya kendisi ya da dışarıdan bir hizmet ekibi ile süreçlerin idare edilmesi için anlaşarak yönetim işlerini yerine getirmektedir. Bu model genellikle sanayi tesislerine görülmektedir. İşletmenin asıl faaliyet konusu dışında hatta uzağında kalan hizmet yönetim işlerinin varlığının zorunlu olduğu tesislerde, tesis sahipleri veya kiracıları, bu konuda yeterince uzman ve uzmanlaşmış insan kaynağı istihdam etmezler ve hizmete yeterince ilgi göstermezler (Dyer ve Groth, 1999:275-278). Sonuç olarak yeterli bütçe, nitelikli personel ve teknik donatı bulunmadığından gerekli destek elde edilemediği gibi verimsizlik görülür. Tesis sahipleri ve kiracılarınca hizmet yönetimi için karlılık ana hedef olmadığından ve yönetim hizmetleri de temel faaliyet konuları dışında kaldığından bu model sadece bir gider kalemi olarak kabul edilebilmektedir. Rekabet eksikliğine paralel olarak, hizmetin kalitesi düşer ve yönetim maliyetleri de doğal olarak yükselir.

Bu model yukarıda da belirtildiği gibi temel işlerin dışında kaldığından ve yönetim hizmeti tesis sahipleri ya da kiracıları için ekstra bir maliyet olarak görüldüğünden nitelikli ve profesyonel çalışan istihdamı yapılmadığı gibi, özellikle düşük ücret ve haklar politikası izlenmektedir (Grimshaw, 2002: 7-9). Dolayısı ile yönetim hizmeti alanında çalışanlar genellikle ikinci planda tutulurlar. Örneğin, sahada geçirilen süre içinde, yönetim hizmeti için görevlendirilmiş idari kadronun, tesise ait kapalı otopark alanlarının en alt katında ve en dip köşelerde olabildiğince küçük ve havasız ortamlarda faaliyet göstermeye çalıştığı bilinen bir örnektir. Hal böyle olunca verimsiz ve niteliksiz hizmet yapısı ile geçici çözümlerin ortaya çıkması kaçınılmaz hale gelmektedir.

Tesis yönetim kadrosu, genellikle güvenlik ve temizlik gibi tekil hizmetleri ayrı ayrı görevlendirdiğinden tam bir entegrasyondan söz etmek mümkün olmamaktadır. Ayrıca şirket içi bölümlerin yöneticileri ve çalışanları arasında farklı ücretlendirmelerden doğan çatışmalar doğacak bu da alınan hizmetin kalitesini düşürecek, beklenen kalite seviyesi gerçekleşemeyecektir (Erentürk, 2016:115-116).

6. TESİS YÖNETİMİNDE STANDARDİZASYON GEREKSİNİMİ

Tesis yönetimi kavramından söz edildiğinde, bu işi yapanların genellikle asıl örgütsel faaliyetlere destek veren tali, küçük ya da sıradan örgüt ya da örgütlenmeler olduğu akla gelmektedir ki bu da yanlış bir durumdur. Tesis yönetimi işlerinde profesyonel yönetim teknikleri en ileri düzeyde uygulanmakta olup asıl işletme ya da hizmet alanlar bazen tek bir işle uğraşırken profesyonel tesis yöneticileri teknik (elektrik,

mekanik vb.), mali (vergi, SGK vb.), idari (yönetim, İKY vb.) gibi birbirinden ayrı pek çok işle ilgilenirler (Alexander, 1994:8-9. Bundan dolayı tesis yönetimi başlı başına bir uzmanlık gerektiren profesyonellerce idare edilen bir örgütlenmedir).

Yukarıda açıklandığı gibi pek çok dinamik işlevin birlikte ve entegre olarak insan yaşamına kalite kazandıracak biçimde sevk organize edilmesi ve bunlara dair süreçlerin tasarlanmasından oluşan tesis yönetiminde verimlilik ve etkinliğin sağlanabilmesi için gelişmiş ülkelerde olduğu gibi profesyonellerce yürütülmesi gerekmektedir. Fakat ülkemizde tesis yönetimi denildiğinde “profesyonellik” olgusundan uzak bir şekilde tekil ve derinliksiz hizmetlerin tesis yönetimi adı altında verildiği veya verilmeye çalışıldığı görülmektedir. Profesyonel anlayıştan uzak bir şekilde icra edilmeye çalışılan bu hizmetlerin de yaşam kalitesi felsefesinden ziyade niceliksel ve amatörce uygulandığını ifade etmek mümkündür.

Yukarıda verilen tesis yönetimi hizmetleri birlikte değerlendirildiğinde halen dünya genelinde tesis yönetimi sektörünün 2013 yılın sonu itibarıyla 950 milyar doların üzerinde olduğu görülmekte olup sektörün 2018 yılındaki toplam büyüklüğünün ise yıllık %5-6 büyüme ile 1,35 trilyon dolara ulaşması beklenmektedir. Üç binden fazla firmanın faaliyet gösterdiği ülkemizde ise sektörün büyüklüğünün 10 milyar avro civarında olduğu ve inşaat sektöründeki gelişmelere paralel olarak yıllık %10 kadar çıkabilecek bir gibi büyüme göstereceği, diğer yandan tesis yönetimi sektöründe halen 1,2 milyon kişinin istihdam edildiği tahmin edilmektedir. Ülkemizin GSMH’sinin büyüme oranları dikkate alındığında bu rakamların ilerleyen yıllarda çok daha yüksek olacağı açıktır (Demirtaş, 2015: 2-3).

Ancak ne yazık ki bu verilere rağmen ülkemizde tesis yönetimi anlamında henüz idari ve yasal bir düzenleme bulunmamaktadır. Derinliği, gelecekte vaat ettiği büyüklük, istihdam hacmi ve potansiyeli bakımından bu durumda olan tesis yönetimi hizmetlerinin bir önce “Profesyonel Tesis Yönetimi” anlayışına uygun olarak standartlara kavuşturulması zorunludur (Fındıkoğlu, 2010:2-3). Bu doğrultuda öncelikle firmaların tesis yönetimi adı altında verdikleri hizmetlerin neler olduğunun belirlenmesi ve bunların hem firmalar için hem hizmetler için standardizasyona kavuşturulması hayati önem taşımaktadır. Profesyonel Tesis Yönetimi, anlayışının yerleşebilmesi, sektörün daha verimli-etkili ve daha fazla istihdam yaratabilmesi için yapılacak ilk iş sektörde faaliyet gösteren/göstermek isteyen gerçek ve tüzel kişiliklerin bir çatı kurum tarafından lisanslanması gerekmektedir. Buna ek olarak sektörde istihdam edilecek bireylerin de yetki bağlamında belgelendirilmesi gerekmektedir. Bu süreçte örnek olarak taşıma ve lojistik sektöründeki Üst Düzey Yönetici (ÜDY), Orta Düzey Yönetici (ODY) veya SRC belgelerindeki sertifikasyon ve lisanslama modelleri gösterilebilir. Pek çok mesleğin veya işletmecilik alanın mesleki yeterlik veya standartlara uygunluğuna dair sertifikasyon ve lisanslama yapılırken profesyonel tesis yönetimi pazarının bu lisanslama süreçlerinden geri bırakılması sektör derinliğinin azalmasına neden olabilecektir.

Diğer yandan çağın gereklerinin hızla değiştiği bir ortamda tesis yönetimi işlevleri, ihtiyacı karşılamaktan uzak eskiden kalma yasalarla düzenlenmeye ve yönetilmeye çalışılmaktadır. Hali hazırda Yeni Türk Ticaret Kanunu, Borçlar Kanunu, Kat Mülkiyeti Kanunu, Apartman Yönetmeliği gibi parçalı düzenlemelere göre yürütülen tesis yönetiminin daha etkili, açık ve sektörün gereksinimlerine göre yasal ve idari düzenlemelere kavuşturulması gerekmektedir.

Önümüzdeki beş ile sekiz yıl içinde pazarın toplamda yüzde 50 büyümesi tesis yönetimi hizmetlerinin daha çeşitlenmesi, ölçek ekonomilerinin bu sektöre de hâkim olması ve sonuçta maliyetlerin azalması bu nedenle de tesis yönetimi hizmetleri pazarının daha da genişlemesi beklenmektedir. Ayrıca tesis yönetimi mikro modelleri ile de yeni tip organizasyonlar oluşturularak konutlar ve işyerlerinde de uygulanmaya başlayabilecektir. Çünkü küçük işyerleri ve konutlardaki insanların yüzde 37’si böyle bir hizmetin kendi ihtiyaçlarına göre uyarlanması halinde kullanmayı düşünmektedir ancak henüz mikro ölçekli modeller ortaya çıkmadığından yüzde 70 oranla pahalı bir hizmet olarak görülmektedir. Bu bakımdan sektör gelişmeye devam etmekte olup halen kat etmesi gereken önemli bir mesafesi vardır (Demirtaş, 2015: 2-3 ; Civan, 2016).

7. TESİS YÖNETİMİNİN MESLEK OLARAK KABUL EDİLMESİ

Tesis yönetimi hizmetlerinin öncelikle ulusal mesleki yeterlik listesi içine alınması gerekmektedir. Halen yürürlükte bulunan 7.10.2006 tarihli ve 5544 sayılı Meslekî Yeterlilik Kurumu Kanunu’nun 1. Md.’sine

göre kurumun amacının “ulusal ve uluslararası meslek standartlarını temel alarak, teknik ve meslekî alanlarda ulusal yeterliliklerin esaslarını belirlemek; denetim, ölçme ve değerlendirme, belgelendirme ve sertifikalandırmaya ilişkin faaliyetleri yürütmek için gerekli ulusal yeterlilik sistemini kurmak ve işletmek üzere Meslekî Yeterlilik Kurumunun kurulması, çalışma usul ve esaslarının belirlenmesi ile ilgili hususların düzenlenmesini sağlamaktır” denilmektedir. Bu kanun ve sektörel gereksinimler kapsamına “Profesyonel Tesis Yönetimi” işi yapabilmek ve bu işlerde çalışabilmek, yönetici, yüklenici, aracı vb. olabilmek için aynı kanunda adın geçen Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi kapsamına alınması gerekmektedir.

Profesyonel Tesis Yönetim İşletmesi, Profesyonel Tesis Yönetim Hizmet Sağlayıcısı, Profesyonel Tesis Yöneticisi veya başkaca bir unvan/unvanlar oluşturularak Ulusal Mesleki Yeterlilik Sistemi (UMYK) içerisinde yerinin alınmasının sağlanması gerekmektedir. Bu amaçla, mesleki ve teknik eğitim ve öğretim programlarından da görüş alınarak Ulusal Profesyonel Tesis Yönetimi standartlarının ve kılavuzlarının oluşturulması, bu alanda istihdam edilecek iş gücünün hazırlanması, uluslar arası kurumlara akredite olmuş bir lisanslama veya belgeleme organizasyonun teşkil edilmesi, sektörde hizmet vereceklerin akredite kurumlardan lisanslanmasının sağlanması ve UMYK tarafından yetkilendirilmiş kuruluşlarca ölçme ve değerlendirme merkezlerinde yapılan teorik ve uygulamalı sınavlar sonucunda belgelendirildiği, alınan belgelerin ulusal ve uluslararası düzeyde kıyaslanabilirliğinin sağlanması gerekmektedir. Ayrıca UMYK ve İŞKUR gibi kurumlarca Profesyonel Tesis Yönetimi meslek sahibi olanların bilgi ve becerilerini arz edebilmek üzere iş dünyası temsilcilerinin sürece dâhil edilmesi, kararlara aktif olarak katılması, kalite güvencesinin sağlanması, adil, şeffaf ve güvenilir bir sistemin kurulmasında hayati önem vardır.

Fakat bu sürecin tüm yönleri ile tamamen UMYK tarafından gerçekleştirilmesinin beklenmesi doğru değildir. Akreditasyon, sınav organizasyonu, lisanslama vb. süreçler ile bunların içeriklerinin bağımsız bir kurum tarafından yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu yapının kurulmasında ve çalışma usullerinin belirlenmesinde giriş kısmında da sözü edilen Avrupa merkezi tesis yönetim kurumlarının Certified Facility Manager-CFM (Sertifikalı Tesis Yöneticisi) programları ve diğer ilgili sertifikalandırma yöntemlerinden yararlanılabilir. Bu şekilde ülkemizdeki sertifika ve lisansların uluslararası tanınırlığı avantajı da elde edilebilir.

Düzenli ve kurumsal bir şekilde organize edildiğinde, yeni bir iş ve istihdam alanı olarak oluşturulabilecek Profesyonel Tesis Yönetimi ve buraya kazandırılacak nitelikli insan kaynağı ile orta vadede sektörün ihtiyaçlarını karşılamak üzere en az 200 bin kişiye yeni istihdam olanağı oluşturulabilecektir. Ülkemizde başlatılan istihdam seferberliği sürecinde bu sayı hiç de azımsanamayacak büyüklüktedir. Diğer yandan diplomalı ancak nitelik bakımından yetersiz sayılabilecek ülkemizin genç iş gücünün ekonomiye etkin bir şekilde dâhil edilmesi mümkün olabilecektir.

SONUÇ

Ülkemizde ise tesis yönetimi, ABD’de ve Avrupa’da olduğu gibi henüz bir meslek kimliği ile ele alınmadığından sektör deyim yerindeyse kuralsız ve başı boş olarak büyümeye çalışmaktadır. Tesis Yönetiminin ve tesis yöneticisinin meslek düzeyinde tanımlanması ile başlaması gereken bu sürece bir proje olarak kamu düzeyinde de sahiplenilmesi gerekmektedir. Aynı tesis yönetimi sektöründe istihdam edileceklerin özellikle orta ve üst kademe yöneticilerin muhakkak bir lisansa tabi tutulması ve tesis yönetimi meslek standartlarının geliştirilmesi gerekmektedir. Ülkemizde tesislerin teknik yöneticileri için standart tanımlama bulunmamaktadır. Tesis teknik yöneticilerinin yetiştirilmeleri için mesleki bir program mevcut değildir. Çok sayıda disiplin ve disiplinler arası bilgi birikimine hâkim olması gereken bu yöneticilerin ivedilikle yetiştirilme programlarının ele alınması gerektiğine inanılmaktadır.

Mevcut tesis yöneticilerinin operasyonel etkinliği tesislerin ömrüne önemli ölçüde tesir etmektedir. Tesislerin sağlayabileceği hizmet, kendi yetenekleriyle ve kaynaklarının etkinliği ile sınırlıdır. Bu serbestlik içinde bazı tesisler bu yüzden tam anlamıyla bir bakım tutum programı uygulamıyor olabilir. Kamu denetimleri uygun, yönetmelikler tamam da olsa bunların uygulanmasında eksiklikler vardır. En başta gelen eğitim eksikliğidir. Her ne kadar meslek örgütlerinin özveri ve desteği bulursa da bu yanlış veya eksik

uygulamalar ekonomiye doğrudan önemli ve sürekli kayıp olarak yansımaktadır. Modern tesis yönetimi konsepti ile bu kayıplar önlenabilir.

Tesislerin giderek daha karmaşık süreçler barındırması, bunun yanında yatırımcı ve kiracılar başta olmak üzere paydaşların beklentilerinin artması, tesis yönetimi pazarının da genişlemesini sağlamaktadır. Sektörün yakın gelecekte ciddi bir mali büyüklüğe erişmesi belenirken istihdam hacminin 1,5 milyonu geçmesi tahmin edilmektedir. Hali hazırda yaklaşık 10 milyar Avro mali hacme sahip tesis yönetimi sektörünün modern bir meslek dalı ve yönetim biçimi olduğunun kavranması gerekmektedir.

Öte yandan yatırımcıların satın alma stratejisi olarak bilinçsiz bir şekilde en ucuz alternatifte yönelmesinin, modern anlamda tesis yönetimi sektörünün oluşmasının önündeki en büyük engellerden olduğu düşünülmektedir. Gayrimenkul yatırımcılarının gerekli bilgi birikimine sahip olmadığı halde tesislerin yönetiminde söz sahibi olmak istemesi ve ilgili faaliyetleri daha ucuza ve etkin gerçekleştirebileceğine inanması, kira gelirlerine ek olarak tesis yönetimi faaliyetlerinden de gelir elde etmeye dönük eğilimleri, tesis yönetimi konseptinin yeterince anlaşılabilmiş olması, yetkin ve güven uyandıran tesis yönetimi firmalarının sayıca azlığı ve de en önemlisi bu alanda faaliyet gösteren merdiven altı firmaların artması Türkiye’de sektörün istenen doğrultuda gelişimini yavaşlatabilecek unsurlardır.

Büyük şehirlerde ve önemli projelerde görev alan yönetim kadroları ve personel özelinde sektörde belirli oranda tecrübe ve yetkinlik oluştuğu; dünyadaki gelişmeleri takip edebilen profesyonel yöneticilerin ve bu yaklaşıma uyum sağlayabilen personelin yetiştiği görülmektedir. Diğer yandan potansiyel pazar düşünüldüğünde sektörün penetrasyonunu hızlı bir şekilde ülke genelinde artırabilmesi için yeterli kadroların oluşmasının uzun yıllar alacağı düşünülmektedir. Bu anlamda nitelikli yönetici ve eleman sayısının yetersizliği, sektörün büyüme hızını yavaşlatabilecektir. Bu sıkıntılar da dikkate alındığında sektörün büyümesinin önümüzdeki yıllarda da İstanbul başta olmak üzere büyük şehirlerle sınırlı kalacağı, ancak buna rağmen bu bölgelerdeki muhtemel pazar büyüklüklerinin büyüme açısından yüksek bir potansiyele karşılık geldiği düşünülmektedir.

Piyasada inşaat ve gayrimenkul şirketleri bünyesinde oluşturulan tesis yönetimi şirketlerinin büyümeden en büyük payı alacağı, bu grubu ise çok uluslu şirketler bünyesindeki küresel tesis yönetimi firmalarının takip edeceği tahmin edilmektedir. Bu süreçte, faaliyet konusu olarak tesis yönetimi ile iştigal ettiğini belirtmesine rağmen yönetim, insan kaynağı ve ölçek açısından rekabetçi olamayan önemli sayıda firmanın faaliyetlerine son vermek zorunda kalacağı veya tekil hizmet firmalarına dönüşeceği öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

1. ALEXANDER, K. (1994). A Strategy for Facilities Management, *Facilities*, Vol.: 12, Iss: 11, pp. 6-10.
2. BARRETT, P. and BALDRY D. (2003). *Facilities Management Towards Best Practice*, 2. Ed., Oxford: Blackwell Science, UK.
3. BAYKAL, Bilgehan (2015). Tesis Yönetimine Profesyonel Yaklaşımlar, *İnşaat Dünyası*, <http://www.insaatdunyasi.com.tr/arsiv/yazi/109-tesis-yonetimine-profesyonel-yaklasimler>, E.T. 27.05.2017.
4. BECKER, F. (1990). The Total Workplace – Facilities Management and the Elastic Organisation, Van Norstrand Reinhold. pp.6-7.
5. BIFM (2010). Homepage of British Institute of Facilities Management, <http://eres.org/eres2010/contents/papers/id2.pdf>, E.T. 20.05.2017.
6. BOGDAN, R. C. And BIKLEN, S. K. (1992). *Qualitative Research For Education. An Introduction To Theory And Methods*, Boston: MA:Allyn-Bacon, USA.
7. BÜHNER, R. and TUSCHKE, A. (1997). Outsourcing, *Die Betriebswirtschaft*, Vol.: 57, Iss. 1, pp. 20-30.
8. CHOTPANICH, S. (2004), Positioning Facility Management, *Facilities*, Vol.:22, pp.364-372.

9. CİVAN, Işılay (2016). SÜRDÜRÜLEBİLİR TESİS YÖNETİMİ, BEST (Bina Elektrik, Elektronik, Mekanik ve Kontrol Sistemleri) Dergisi, <http://www.bestdergisi.com.tr/arsiv/yazi/64-surdurulebilir-tesis-yonetimi>, E.T. 27.05.2017.
10. COTTS, D., G., POPER, K., O., PAYANT, R., P. (2010). *The Facility Management Handbook*, (3. Ed.) , Amacom, New York, 4-9, pp.175-176.
11. CZMOCH, I. P. (2014). Traditional Design versus BIM Based Design (XXIII R-S-P Seminar, Theoretical Foundation of Civil Engineering). Retrieved 26.06.2015, from Procedia Engineering.
12. DEMİRTAŞ Ö. (2015). *Bina ve Tesis Yönetimi Sektörü Temmuz 2015*, İş Bankası İktisadi Araştırmalar Bölümü, İstanbul.
13. DİKMEN, D.C. ve ÜSTÜNDAĞ, Nuri. (2002). Akıllı Bina ve Tesis Yönetimi, Yönetim, Yıl: 13, Sayı: 42, 2002, ss. 19-22.
14. DYE R. and GROTH J.C. (1999). Service Quality: Perceived Value, Expectations, Shortfalls and Bonuses, *Managing Service Quality*, Vol.:9, No.4, pp.274-285.
15. ERENTÜRK, M. K. (2016). Dış Kaynak Kullanımı İle Tesis Yönetiminin Konutlardaki Yaşam Kalitesine Katkıları ve Bir İnşaat Firması Üzerinde Çalışma, Doktora Tezi, T.C. Haliç Üniversitesi, SBE, İstanbul.
16. EUROFM (Avrupa Tesis Yönetimi Ağı) (2015). <http://www.eurofm.org/index.php/what-is-fm>, E.T. 20.05.2017.
17. EVCİOĞLU, K. (2015). Ülkemiz İçin Modern Tesis Yönetimi Projesi ve Uluslararası Tesis Teknik Müdürleri Derneği Hedefleri, <http://www.uttmd.org/icerik.php?icerik=haber1>, E.T. 20.05.2017.
18. FINDIKOĞLU, Sinan (2010). Tesis Yönetimi (Sunum), GYODER, İstanbul.
19. GRIMSHAW, R. W. (2002) FM: Exploring the Professional Interface. In the Proceedings of CIBW70 2002 Glasgow Symposium – Extending the Global Knowledge Base in Facilities and Asset Management. pp. 3-13.
20. GUSTIN, J. F. (2005). *Bioterrorism: A Guide for Facility Managers*, Lilburn, GA The Fairmont Press, Inc., 2005.
21. IFMA (2016). Asset Lifecycle Model for Total Cost of Ownership Management, http://www.ifma.org/docs/default-source/knowledge-base/asset_lifecycle_model.pdf, E.T. 27.05.2017.
22. İLGEN, Gülperi Aylin (2015). BİNA VE TESİS YÖNETİMİNDE İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ UYGULAMALARININ ÖNEMİ, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi T.C. Nişantaşı Üniversitesi, SBE, İstanbul.
23. KIELL, M., (1992). Commercial Renovation: How to Acquire, Renovate, and Remarket Existing Properties, NAIOP, The Association for Commercial Real Estate.
24. KAMARUZZAMAN, S. and ZAWAWI, E. (2010) Development Of Facilities Management in Malaysia, *Journal of Facilities Management*, Vol.:8, pp.75-81.
25. NUTT, B. (2000) Four Competing Futures For Facility Management, *Facilities*, Vol.:18, No.3/4, pp. 124-132.
26. NOOR, M. and PITT, M. (2009). A Critical Review On Innovation in Facilities Management Service Delivery, *Facilities*, Vol.:27, pp.211-228.
27. SMITH, P. (2014). BIM Implementation - Global Strategies. *Procedia Engineering*, 85(Creative Construction Conference 2014), p. 11.
28. THEN, D.(2004). The Future Of Professional Facility Management Education In The Asia-Pacific Region, *Conference in Hong Kong on 3 June 2004 "New World Order in Facility Management"* HKIFM-PSDAS.
29. ULI Türkiye (2017). Tesis Yönetimi-2017 Avrupa Konferansına Doğru: Birleştirme/Bütünleştirme/Değerleme, Gayrimenkul Türkiye, 4 Mayıs 2017, <https://gayrimenkulturkiye.com/2017/05/04/tesis-yonetimi-2017-avrupa-konferansina-dogru-birlestirmebutunlestirmedegerleme/>, E.T. 27.05.2017.

(13)

Uğur ORAL¹⁴⁹

ANTİK YUNAN DEMOKRASİSİNİN DOĞUŞU VE MODERN DEMOKRASİYLE KARŞILAŞTIRILMASI

THE BIRTH OF ANCIENT GREEK DEMOCRACY AND ITS COMPARISON WITH MODERN DEMOCRACY

ÖZ

Yunanca “demos” (halk) ve “kratos” (egemenlik) kelimelerinin birleşiminden oluşan demokrasi bir kavram ve bir yönetim biçimi olarak Antik Yunan’da doğmuştur. Demokrasinin doğuşunda kırsaldan kente göç ederek çalışmaya gelen köylülerin desteğini alan kent esnafının aristokrasiye karşı bir direnç oluşturması temel etken olmuştur. Solon, Kleisthenes, Perikles gibi yöneticiler halkın yönetime katılımının önünü açmış ve sonuç olarak demokrasi MÖ 8. Yüzyılda Atina’da ortaya çıkmıştır. Antik Yunan’daki demokrasi, uygulandığı açısından bugünkü demokrasi anlayışından çok farklıdır.

Kadınlar, Atina’da yaşayan ve çalışan “yabancılar” (Atina’da doğmamış olanlar) ve köleler demokrasiye katılma hakkından mahrumdu. Bu haliyle, bir azınlık demokrasisiydi aslında. Ama tarihte ilk defa Antik Yunan demokrasisinde bireye değer verilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda Antik Yunan demokrasisi günümüz demokrasisine ilham kaynağı olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Antik Yunan, modern demokrasi, egemenlik.

ABSTRACT

Democracy, consisting of the combination of the words “demos” (people) and kratos (sovereignty), was born in Ancient Greece as a concept and a form of administration. At the birth of democracy a resistance of the urban tradesmen that received the support of peasants who migrated from rural to urban for working, against the aristocracy has been the main factor. The rulers such as Solon, Kleisthenes and Pericles paved the way for the participation of the people in government, and consequently democracy emerged in Athens in the eighth century BC. Democracy in ancient Greece in terms of its application is very different from the current understanding of democracy.

Women, “foreigners” living and working in Athens (but not born in Athens), and slaves were deprived of their right to join the democracy. In this case, it was a minority democracy. But for the first time in history, in ancient Greek democracy, the individual has started to be valued. In this context, ancient Greek democracy became a source of inspiration for today's democracy.

Keywords: Democracy, ancient Greek, modern democracy, sovereignty.

¹⁴⁹ Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Öğrencisi, e-posta: ugoral@gmail.com, İzmir/TÜRKİYE.

GİRİŞ

Demokrasi, Yunanca demos ve kratos kelimelerinin bir araya gelmesiyle ortaya çıkmıştır ki ‘demos’¹⁵⁰ kelimesi belirli bir poliste (kentte) yaşayan vatandaşları, yani “halk”ı ifade etmektedir. Kratos ise ‘güç’ veya ‘egemenlik’ anlamındadır.¹⁵¹ Yani demos kratos kelime olarak “halkın egemenliği” olgusunu anlatmaktadır. Demos sözcüğünün antik Yunan’da zaman zaman “fakir insanlar” anlamıyla da kullanılması demokrasinin muhtemelen kendi egemenliklerini ellerinden alan sıradan halkı küçümsemek için sistemin karşısında duran aristokratlar tarafından kullanıldığını ortaya koymaktadır.¹⁵²

Demokrasi bir yönetim biçimi olarak ilk kez MÖ 8. Yüzyılda Atina’da ortaya çıkmıştır.¹⁵³ Peki, neden Atina ve neden Antik Yunan sorusu ilk olarak akıllara gelebilir. Kimi yorumlara göre demokrasinin fikri alt yapısı kutsal Olympia yarışmalarında “kuralları çiğnemenin” en affedilemez kusur olarak kabul edilmesine yani Hellenlerin toplumsal normlara, kurallara duyduğu bağlılığa ve saygıya dayanıyordu. Demokrasi kelimesine ilk kez MÖ 5. Yüzyılda kaleme alınmış Herodot Tarihi’nin üçüncü cildinde rastlanmaktadır. Siyaset sahnesindeyse ilk kez¹⁵⁴ Perikles tarafından, Peloponnesian Savaşı’nın ilk yılında (MÖ 430) ölen Atinalılar için düzenlenen toplu cenaze töreni sırasında dillendirilmiştir.

Atina, Perslerle savaştığı yıllarda askeri güce, özellikle de denizcilere ihtiyaç duyuyordu. Bu bağlamda önceden geçerli uygulamalarda esnemeler yapmaya mecbur kaldı ve yurttaşlık kavramının kapsamını genişleterek, bu askeri güce katılanlara yurttaşlık mertebesi verdi. Bu yüzden demokrasinin Atina’da doğumunda¹⁵⁵ diğer etkenlerin yanı sıra toplumun hem askeri hem de ticari açıdan denize açılması ve denizciliğe yönelmesi de etkili olmuştur.

Antik Yunan’da siyasi düşüncenin temelini “polis”¹⁵⁶ (şehir devleti) kavramı oluşturmaktaydı. Soylu ve köklü aileler, yani aristokratlar polisin siyaseten imtiyazlı kesimiydi. Ancak Atina’da sınıf bilincinin oluşmaya başlamasıyla dengeler değişmeye yüz tutmuştu. Kent esnafı denizcilikle nispeten zenginleşmeye başlamıştı. Özgür köylülerin büyük bölümü yüklü borçlarından ötürü ya aristokratların çiftliklerinde çalışmayı tercih ediyor ya da kırsaldaki topraklarını satıp Atina’ya çalışmaya geliyordu. Ekonomik olanakları iyileşen kent esnafı bu köylülerin desteğini alarak aristokrasiye karşı bir direnç oluşturmaya başlamıştı. Gelişmelerden rahatsız olan aristokratlar Draco’ya hazırlattıkları yasalarla düzeni yeniden sağlamaya ve güçlerini korumaya çalıştılar.¹⁵⁷ MÖ 624 yıllarında halka yönelik sert ve merhametsiz yükümlülükler getirilerek yasalaştırıldı. Draco’nun hazırladığı bu yasalar¹⁵⁸ kısa bir süre mevcut düzenin devamını sağladıysa da sınıflar arasındaki çatışmalar daha da arttı. Atinalı aristokratlar bunun üzerine Solon’u arabuluculuk yapmak üzere göreve getirdiler. Solon¹⁵⁹ dereceli oligarşi fikrine dayalı bir anayasa hazırladı. Yani artık idareciler aristokrasinin imtiyazlarına göre değil yıllık ürün üretim miktarına göre belirlenecek, alt sınıflara da mecliste görev alma yolu açılacaktı. Solon, yazılı kanunların belirleyici olduğu, keyfiyete izin etmeyen bir yönetim tarzı hedeflemişti. Sadece belirli bir sınıfın değil tüm vatandaşların zekâlarıyla temyiz gücüne sahip olduğunu savunan Solon’un bu anlayışı demokrasi bağlamında ileri bir adımdır.

¹⁵⁰ Alaeddin Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999, s.119

(“ ...Demos, Yunanca “deme”den gelir; mahalle, oturulacak yer demektir... ”)

¹⁵¹ Anthony Arblaster, *Demokrasi*, Çeviren: Nilüfer Yılmaz, Doruk Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1999, s.27

¹⁵² Robert Dahl, *Demokrasi Üzerine*, Çeviren: Betül Kadioğlu, Phonenix Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2015, s.20

¹⁵³ Orhan Hançerlioğlu, *Toplumbilim Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986, s.87

¹⁵⁴ Toktamış Ateş, *Demokrasi*, Ümit Yayıncılık, Ankara, Mart 1994, s.41,

¹⁵⁵ Luciano Canfora, *Avrupa’da Demokrasi (Bir İdeolojinin Tarihi)* Çevirenler: Neşenur Domaniç, Nusret Avhan, Literatür Yayınları, Avrupa’yı Kurmak Dizisi: 14, 1. Basım, İstanbul, 2006, s.12

¹⁵⁶ Toktamış Ateş, *a.g.e.*, s.35 (“ ...Bugün Türkçemizde siyaset yerine yaygın bir biçimde kullanılmakta olan “politika” kelimesi de “polis”ten gelmektedir ve “polisle ilgili işler” anlamındadır... ”)

¹⁵⁷ Yaşar Şahin Anıl, *Antik Çağda Demokrasinin Doğuşu*, Kastaş Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 2006, s. 89-90

¹⁵⁸ Anıl, *a.g.e.*, s.90 (“ ...Draco Yasaları’nın Atina yarattığı tek olumlu sonuç toplumsal düzenlemelerin yasa denilen objektif, herkes için geçerli, sınıfsal dengeleri ihmal etmeyen ve yaptırım gücüne sahip bir takım özel kararlarla sağlanabileceği kanı ve inancını halkın zihnine yerleştirmesi oldu... ”)

¹⁵⁹ Loren J Samons, *Demokrasinin Nesi Var (Atina’daki Uygulamalardan Amerikan İbadetine)* Çeviren: Yosun Erdemli, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2013, s. 54 : (“ ...Bazı modernler buna göre Solon’u Atina Demokrasisi’nin gerçek kurucusu olarak görmektedir. ... ”)

Aristokratlar Solon'un uygulamalarından da rahatsız olmaya başlamışlardı. Solon borç köleliğini kaldırmış, borçları affetmiş, sahip olunabilecek toprak miktarını sınırlandırmıştı. Her ne kadar halk ekonomik açıdan kısmen rahatlamış olsa da talep ettiği sosyal ve hak ve güvencelere kavuşamadığı için memnun değildi. Rejimin servet tabanına oturtulması aslında en çok yeni burjuvallaşan esnaf kesiminin işine geliyordu ki onlar da aristokratlara karşı bu avantajı siyasi güce çevirme çabasına girmişlerdi.

Solon'un Atina'dan ayrılmasının ardından Peisistratos iktidarı ele geçirdi. Peisistratos tam bir diktatör olmasına rağmen halk yararına kararlar alan, halkçı bir yönetim sergiledi. Bazı aristokratların Atina'dan sürülmeleri, zengin toprak sahiplerinin arazilerinin bir kısmının halka dağıtılması, ardından topraklandırılan köylülere tohum ve kredi sağlanması, köle ithalinin yasaklanması gibi uygulamaları halkın gözünde kendisine duyulan sevgiyi ve güveni daha da arttırırken demokrasinin tabanının daha da genişlemesine ortam sağladı. Ancak Peisistratos'un oğlu Hippias babasının barışçı ve halktan yana tavırlarının tersine acımasız bir tiran haline dönüşmüştü. Tiranlık rejimlerine karşı verdikleri mücadeleyle tanınan Spartalılar Hippias'ın yönetimine son verdiler.

Tiranlığın ardından Atina'da aristokratlar yeniden güçlenmişti. Bunun üzerine Kleisthenes, Peisistratos'u yönetime getiren hizbin desteğiyle aristokratlara karşı savaş açtı. Halkın da büyük desteğiyle rakiplerini yenerek, daha sonra "democratia" olarak adlandırılacak devlete giden yoldaki reformları hayata geçirmeye başladı. Spartalılar bu reformları başlarda yeni bir tiranlık olarak algıladıklarından Kleisthenes ve ailesini (Alkmeonidler) iktidardan uzaklaştırmak istediler. Atinalılar önceleri bu çabalarında Spartalılara destek verdilerse de Kleisthenes'in siyasi reformlarını yürürlükten kaldırmaya teşebbüs ettiklerinde bu sefer Spartalılar polislerinden kovdular ve Sparta Atina'nın yeni yönetim biçimini kabul etmek zorunda kaldı. Kleisthenes aynı zamanda demokrasiyi potansiyel tehlikelerden ve saldırılardan koruyacak bir siyasi yönetim modeli tasarladı ki bu model bugün Atina demokrasisinin klasik şekli olarak bilinmektedir ve Perikles döneminin olgun ve gelişmiş demokrasisine de temel oluşturmaktadır.

Pers savaşlarının ardından Atina, Kleisthenes'in kurduğu politik kurumları güçlendirip yerleştirme mücadelesine girdi. Akdeniz ve Ege ticaretinde hâkim konuma gelmesi Atina'nın belli bir güven ve refah düzeni yakalamasını sağlamıştı. Ekonomik ve sosyal anlamda yaşanan bu gelişmeler Atina'da demokratik kurumların ve fikirlerin gelişmesine, yerleşmesine ortam hazırlıyordu. Ama bunun yanında oy verenlerin desteğini almaya yönelik popülist uygulamaların ortaya çıkmasına neden oluyordu. Hatta bu çıkara dayalı ilişki "birey" olgusunun da doğuşuna sebebiyet veriyordu.

Ve Perikles Atina'da adını duyurmaya başladı. Oldukça etkili bir hitabet gücüne sahip olan Perikles'in özellikle ekonomik vaatlerle ağırlık vermesi kişisel çıkarlarının peşine düşen seçmenlerin desteğinin artmasını sağladı ve yeni demagogos¹⁶⁰ seçildi. Perikles polisin zenginliklerini halka rüşvet olarak dağıtmaya başlamıştı. Pers saldırıları karşısında oluşturulan ve Yunanlı polislerin ortak gücü konumundaki Delos Deniz Birliği'nin hazinesini Atina'ya taşıyarak kentin gelişmesi ve halkın ekonomik koşullarının iyileştirilmesi yolunda kullandı. Memuriyet hizmetini maaşa bağladı. MÖ 443-429 yılları arasında tam 15 kez seçimleri kazanan Perikles döneminde ekonomik kaygılarını geride bırakan Atinalılar fikir dünyasına yöneldiler ki bu da felsefenin güçlenmesine ortam hazırladı.

Delos Deniz Birliği'nin tepkili ve mağdur bazı üyelerini yanına çeken Sparta ile Atina arasında MÖ 431 yılında Peleponnessos savaşı patlak verdi. Başlarda Atina üstündü fakat 430 yılında patlak veren veba salgını ve 429 yılında Perikles'in ölümüyle savaş Sparta'nın zaferiyle sonuçlandı. Peleponnessos yenilgisi Atina demokrasisine gerçekten büyük bir darbe vurmuştu. Polisin neredeyse tüm altın rezervi tükenmiş, altından yapılmış kutsal adakları bile eritmek suretiyle orduya kaynak arayışına girilmişti.

¹⁶⁰ Samons, *a.g.e.*, s.86 ("...Demagogos (çoğulu demagogoi) kelime anlamıyla demosların lideri görevini icra ediyordu. Bunlar sadece çeşitli siyasi çıkarların sesi olmakla kalmamış etkilemeye çalıştıkları kitlenin kendisinin de bizzat büyük ölçüde özgür birer eleştircisi olmuşlardır. Gerçekten de demagogos terimi açıkça demosları yöneten kişiyi ifade ettiği için bu sözün daha sonra siyasi bir manipülatör için aslı lakap olarak kullanılması asıl anlamının sanal olarak tersine çevrilmesini ifade eder. Demagogos kelimesi gerçekte insanların kendilerini yönetecek birine ihtiyaç duydukları ve bu yetkinin en azından kısmen, bir liderlik yoluyla uygun biçimde icra edildiği anlamına gelir)

Atina demokrasisi savaş sonrası yönetimi devralan Spartalı komutan Lysandros'un görevden alınmasından sonra yeniden canlanmaya başladı. Demokratik rejimi korumak adına para bulabilmek için mal sahibi Atinalıların ödediği varlık vergileri arttırıldı. Atina ekonomik anlamda çok büyük darboğazın içine düşmüştü. Atina demokrasisinin yozlaşmaya başlaması ünlü polisin yıkılarak tarih sahnesinden çekilmesini arzulayan düşmanlarının ekmeğine yağ sürdü. MÖ 4. Yüzyıl Atina'nın tarihi koşullarının ve tutumlarının değişmeye yüz tuttuğu bir dönem oldu. Bu yeni koşullar Atina demokrasisinin mevcut sorunlarını büyütüp yeni sorunlar da üretti. Askeri gücünü ve moralini yitiren Atina, Makedonya ile güneyde girdiği savaşı kaybetti ki bu da Atina Demokrasisi'nin sonunu hazırladı.

ANA HATLARIYLA ATİNA DEMOKRASİSİ

Yunanlıların 2500 yıl önce denedikleri sistem bugünün “doğrudan demokrasi”sinin en eski örneğidir. Atinalılar demokrasinin küçük kentler (polisler) dışında mümkün olacağına inanmıyordu.¹⁶¹ Antik Yunan demokrasisinin öncül rolü, önceki rejimlerden farklı olarak, toplumun polisin yönetiminde doğrudan söz sahibi olabilmesiydi. Eski Yunanlar yurttaşlığın insanlığın en ulvi ve önemli amacı olduğuna inandılar ve ölümsüzlüğün polise verilen hizmetle mümkün olabileceğini savundular. Ancak bu noktada toplumun her kesiminin kastedilmediğinin de altını çizmek gerekir. Atina'da üç büyük kesim; kadınlar, Atina'da yaşayan ve çalışan “yabancılar” (Atinalı bir anne babadan olmayıp Atina'da doğmamış olanlar) ve son olarak köleler demokrasiye katılma hakkından mahrumdu. Dolayısıyla bu hak nüfusun ancak dörtte birine ya da daha az bir bölümüne denk gelmekteydi.¹⁶² Beşinci yüzyıl Atina'sında yaşayan 400 bin kişiden ancak 40 bininin meclise katılma hakkı vardı. En kalabalık meclis toplantılarında dahi 3 bin-4 bin yurttaş oluyordu.¹⁶³ Bu haliyle de azınlık demokrasisi hüviyetindeydi.

Yunan polisleri iktidarı üç temel unsur üzerine inşa ediyordu: “Merkezi yürütme, oligarşik konsey ve yurttaşlar genel meclisi.” Meclislerde polis sakinleri oy vermek suretiyle kanun, antlaşma, savaş, barış durumları hakkında kararlar alıyordu. Atina'da bu polis meclislerine ekklesia adı verilmekteydi. Yirmi yaşını dolduran her erkek Atina vatandaşı ekklesianın üyesi oluyordu. Atina demokrasisi sonradan ikinci bir konsey (boule) daha oluşturdu. Boule polisin yürütme organı gibiydi. Bu konsey bir yıl için seçilen 500 vatandaştan oluşmaktaydı. “500'ler meclisi” olarak da bilinen bu konsey meclisin ilgileneceği işleri, toplantılara nezaret edecek üyeleri belirliyor; mali ve askeri konuları denetliyor, hatta bir tür mahkeme görevi bile üstlenebiliyordu.

Atina'da ostraka olarak da adlandırılan çömlek sürgünü uygulaması da vardı. Atinalılar tiran eğilimi sezinlediği ve demokrasiye tehdit olarak gördükleri kişiyi on yıl sürgüne gönderirlerdi. Aristoteles, Themistokles ve Kimon gibi Atina'nın en meşhur devlet adamları dahi vatandaşların oylarıyla sürgüne gönderilmişlerdi.

Demokrasilerin en önemli teminatı kabul edilen yargı sistemi antik Yunan'da kendisinden önceki hiçbir siyasi düzenin sahip olamadığı oranda yüksek ve etkiliydi. Arkhonların gözetiminde kurulan ve çalışan tek hakimli mahkemeler ve toplu mahkemeler mevcuttu. Savcılık makamı yoktu, dolayısıyla bireyler kendi davalarını bizzat kendileri açardı. Dava açmak isteyen kişiden¹⁶⁴ önce arabuluculuk makamı vasıtasıyla sorununu çözmesi istenir, uzlaşma sağlanamazsa dava açmasına izin verilirdi. Hakimler otuz yaşını doldurmuş ve hakimlik yapmak isteyenlerin arasından kurayla seçilirdi. Mahkemenin tarafsızlığını sağlamak için de dava sürdükçe her gün hakim değişirdi.

¹⁶¹ Bernard Crick, **Demokrasi**, Dost Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 2012, s.31 (“...Aristoteles “bir kent stentorun yani habercinin ya da kent tellalının sesinin kentin bir ucundan diğer ucuna ulaşamayacağı ya da yurttaşların birbirlerini tanımayacağı kadar büyük olmamalıdır” demiştir...”)

¹⁶² Arblaster, **a.g.e.**, s.41

¹⁶³ Maurice Duverger, **Siyasal Rejimler**, Çeviren: Teoman Tunçdoğan, Yeni Yüzyıl Kitaplığı, s. 14

¹⁶⁴ Anıl, **a.g.e.**, s 115 (“Tıpkı oy kullanma hakkı gibi bireyin dava açabilmesi için de Atina’lı bir anne babadan doğmuş olması ve Atinalı olması gerekiyordu. Yabancılar ve metoikoslar ancak bir Atinalının himayesinde ve vasıtasıyla dava açabilirlerdi... Yurttaşlara tanınan bu özgürce dava açabilme hakkının suistimalini önlemek amacıyla açtığı davayı kaybedene para cezası verildiği gibi kamu davası açma hakkından men edilmesi gibi ağır yaptırımlar uygulanıyordu...”)

SONUÇ

Atina’da gördüğümüz mevcut sistemden çıkarı olan kesimlere karşı verilen mücadele, demokrasinin bir alt tabaka rejimi olarak tukaka ilan edilmesi, fakirlerin ve işçilerin yetersiz olduğu iddiası, politik ve sosyal eşitsizlikler, ifade özgürlüğü ve yasalar önünde eşitlik için verilen mücadele gibi kavramlar günümüzdeki demokrasi tartışmalarında da hala güncelliğini koruyan hususlardır.

Birçok sosyolog ve siyaset bilimci antik Yunandaki demokrasi deneyiminin modern dünyadaki demokrasi ile çok az benzeştiğini savunur. Örneğin Toktamış Ateş’e göre eski Yunan demokrasi anlayışının ve uygulandığının günümüzün demokrasi mantığıyla ve pratiğiyle hiçbir alakası yoktur. Ama yine de “insan”a verdiği değer ve önem bağlamında günümüz demokrasilerine ışık tutacak niteliklere sahiptir.¹⁶⁵

Demokrasi kuramcısı Robert Dahl eski Yunan’da kurulan sistemin bugün anladığımız şekliyle temsili demokrasiden çok uzak olduğunu savunmaktadır. Atinalıların kurdukları politik sistemin ilkel bir demokrasi, meclis demokrasisi ya da şehir toplantısı demokrasisi olduğunu iddia eden Dahl kesinlikle bugün anladığımız temsili demokrasiyi kuramadıklarını söyler.”¹⁶⁶ Anthony Arblaster’e göreyse Yunanlılar sadece demokrasi kavramını keşfetmekle kalmadılar. Kavram vatandaşların kendi kendilerini yönettikleri bir tür şehir devletini tanımlamak için zekice tasarlanıp genişletildi. Bu yüzden Atina modeli Yunanlıların geliştirdiği anlayışla daima bizim demokrasi modelimiz olarak kalacaktır.¹⁶⁷ Loren J. Samons ise çağdaş demokrasinin Atina Demokrasisi’nden alması gereken derslere dikkat çekmektedir: “Atina tarihi demokratik uygulamaların çoğunlukla iyi yönetimle sonuçlandığına dair popüler görüşün doğruluğunu sorgulatsa da Atina toplumu ve devleti modern dünya için olumlu dersler ve belki de modeller sağlamaktadır. Atina tarihi bize modern demokratik teori ve uygulamaların olumsuz yönlerini sınırlamayı ve kontrol etmeyi öğretebilir.”¹⁶⁸

KAYNAKÇA

- 1-Alaeddin Şenel, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999.
- 2-Anthony Arblaster, **Demokrasi**, Çeviren: Nilüfer Yılmaz, Doruk Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1999.
- 3-Robert Dahl, **Demokrasi Üzerine**, Çeviren: Betül Kadioğlu, Phonenix Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2015.
- 4-Orhan Hançerlioğlu, **Toplumbilim Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986.
- 5-Toktamış Ateş, **Demokrasi**, Ümit Yayıncılık, Ankara, Mart 1994.
- 6-Luciano Canfora, **Avrupa’da Demokrasi (Bir İdeolojinin Tarihi)** Çevirenler: Neşenur Domaniç, Nusret Avhan, Literatür Yayınları, Avrupa’yı Kurmak Dizisi: 14, 1. Basım, İstanbul, 2006
- 7-Toktamış Ateş, **a.g.e.**, s.35
- 8-Yaşar Şahin Anıl, **Antik Çağda Demokrasinin Doğuşu**, Kastaş Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 2006.
- 9-Anıl, **a.g.e.**, s.90
- 10-Loren J Samons, **Demokrasinin Nesi Var (Atina’daki Uygulamalardan Amerikan İbadetine)** Çeviren: Yosun Erdemli, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2013
- 11-Samons, **a.g.e.**, s.86
- 12-Bernard Crick, **Demokrasi**, Dost Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 2012.
- 13-Arblaster, **a.g.e.**, s.41.
- 14-Maurice Duverger, **Siyasal Rejimler**, Çeviren: Teoman Tunçdoğan, Yeni Yüzyıl Kitaplığı.
- 15-Anıl, **a.g.e.**, s 115
- 16-Ateş, **a.g.e.**, s.34-35
- 17-Dahl, **a.g.e.**, s.119
- 18-Arblaster, **a.g.e.**, s. 30
- 19-Samons, **a.g.e.**, s.144

¹⁶⁵ Ateş, **a.g.e.**, s.34-35

¹⁶⁶ Dahl, **a.g.e.**, s.119

¹⁶⁷ Arblaster, **a.g.e.**, s. 30

¹⁶⁸ Samons, **a.g.e.**, s.144

(14)

Dr. Öğr. Üyesi Müzeyyen ÖZHAYVALI¹⁶⁹; Dr. Öğr. Üyesi Abdullah OĞRAK¹⁷⁰

**AR-GE ÇALIŞMALARININ ETKİNLİĞİNDE PATENT, FAYDALI MODEL, MARKA ve
TASARIM AÇISINDAN BİR İSTATİSTİKİ ÇALIŞMA
A STATISTICAL ANALYSIS IN TERMS OF PATENT, UTILITY MODEL, BRAND and DESIGN IN
THE EFFICIENCY OF R&G STUDIES**

ÖZ

Bu çalışmada, Türkiye’de yapılan Ar-Ge faaliyetlerinin Patent, Faydalı Model, Marka ve Tasarım yönünden il, bölge ve ülke boyutuyla eğilim durumu incelenecektir. Bu amaç doğrultusunda, Türkiye’deki Ar-Ge çalışmalarıyla ilgili veriler incelenmiş ve bu verilere oran, frekans, korelasyon gibi çeşitli istatistiksel analizler uygulanmıştır. Çalışmanın temel verileri için Türkiye İstatistik Kurumu(TÜİK) ve Türk Patent Enstitüsü(TPE) verilerinden yararlanılmıştır. Verilerin analizinde yüzde, korelasyon gibi istatistikî çalışmalar yapılmıştır. İstatistikî analizlerde SPSS programı kullanılmıştır.

Yapılan analiz sonucunda Türkiye’de Ar-Ge için ayrılan kaynakların iller bazında etkin kullanılmadığı, bölgeler düzeyinde büyük illerde Ar-Ge faaliyetlerinin yoğunlaştığı, Araştırma ve Uygulama merkezleri her ilde en az bir tane olmasına rağmen Türkiye’nin Ar-Ge çıktıları boyutunda dünya ülkeleri arasında son sıralarda yer aldığı gibi çeşitli sonuçlar bulunmuştur. Çalışmanın sonunda Bölgelere göre aktif olarak kullanılmayan Merkezlerin kapatılarak etkin olan merkezlerle birleştirilmesi gibi bazı öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Araştırma ve Geliştirme(Ar-Ge), Patent, Faydalı Model, Marka, Tasarım, Korelasyon.

JEL Kodları: Q31, Q32, C2.

ABSTRACT

In this study, the Patent, Utility Model, Brand and Design of the R & D activities in Turkey, in terms of provincial, regional and state trends will be examined by the country size. For this purpose, we examined data related to R & D activities in Turkey. The study of basic data were utilized from Turkey Statistical Institute (TUIK) and the Turkish Patent Institute (TPI). In the analysis of the data, statistical studies such as percentage and correlation were done. SPSS program was used for statistical analysis.

The analysis result of the resources of the provinces are allocated for R & D in Turkey, where the effective use some of the region at the level of big cities in the concentrations of R & D activities and despite the fact there are at least one Research and Development centers in each province, Turkey's R & D outputs in size that takes place at the end of the world countries various results were found. Several proposals have been presented, such as the closing of active non-used Centers and their merging with active centers.

Keywords: Research and Development (R&D), Patent, Utility Model, Design, Trademark, Correlation.

JEL Codes: Q31, Q32, C2.

¹⁶⁹ thavzalizmuzeyyen@hotmail.com, ¹Kırıkkale Üniversitesi, Fatma Şenses Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, İşletme Programı, Kırıkkale/TÜRKİYE.

¹⁷⁰ aograk47@gmail.com, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Van/TÜRKİYE.

1. GİRİŞ

Teknolojinin büyük hızla değiştiği ve rekabetin tüm sektörde her geçen gün daha zor şartlarda olduğu dünya ekonomik sisteminde bilgiye dayalı ekonomisi olan ülkeler Araştırma ve Geliştirme(Ar-Ge) ve yenilikçi sistemine daha çok ilgi göstermektedirler. Türkiye'nin ileri teknolojiye sahip ve bu teknolojileri üreten bir ülke düzeyine gelebilmesi için uzun vadede getirisi yüksek olan fakat maliyeti de yüksek olan Ar-Ge faaliyetlerine daha çok önem vermesi gereklidir. Özellikle Türkiye gibi kaynakları sınırlı ülkelerde, kaynakların etkin ve doğru kullanılması çok önemli olup rekabet gücünün korunması ve geliştirilmesi, ülke düzeyinde tüm kurumlar Ar-Ge konusunun önemini kavramasına ve gereken özeni göstermesine bağlıdır.

Bu çalışmada, Türkiye'de yapılan Ar-Ge faaliyetlerinden Patent, Faydalı Model, Marka ve Tasarım yönünden il, bölge ve ülke açısından eğilim durumu ve illerdeki Ar-Ge faaliyetleri için kurulan Merkezlerin bu unsurlar açısından göstergeleri incelenecektir. Bu çalışma Türkiye'de Ar-Ge kaynaklarının etkin kullanımının il, bölge ve ülke düzeyinde eğilim durumunu ilk kez incelenmesi ile literatüre katkıyı yeni bir boyutta verecektir.

2. LİTERATÜR ANALİZİ

Dünyada teknolojinin hızlı gelişimi ile bilgiye dayalı ekonomiler Ar-Ge ve yenilik sistemine daha fazla ilgi göstermektedir. Bu ekonomilerin Ar-Ge istatistiklerini geliştirme ve daha ayrıntılı veri toplamak için tüm birimlerinde bilimsel öneri ve ilkeleri güçlendirme en başta gelen amaçları arasında olduğu görülmektedir. Tüm sektörler, sanayiler, bilimsel alanlar ve diğer sınıflandırma kategorilerindeki Ar-Ge faaliyetleri ve bu faaliyetlerin yürütülmesinde kullanılan insan gücü ve finansal kaynaklar ile yapılan harcamaların tespiti ile Ar-Ge çalışmalarıyla hem ulusal hem de uluslararası raporlarda kullanılmak hedeflenmektedir¹⁷¹.

Türkiye'de Ar-Ge ile ilgili araştırma verilerinin toplanmasında birçok kurumun çok kapsamlı olarak çalıştığı görülmektedir. Bu kapsam içerisine Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu'na (TÜBİTAK) bağlı Teknoloji ve Yenilik Destek Programları Başkanlığı ile Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı'ndan (KOSGEB), Ar-Ge desteği alan girişimler; İstanbul Sanayi Odası'nın (İSO) açıklamış olduğu büyüklük sırasına göre ilk 1000 girişim, Yapısal İş İstatistikleri Araştırması sonuçlarına göre sanayi ve hizmet sektöründe ciro ve katma değer her biri için ayrı ayrı sıralı ilk 500 girişim ile daha önceki uygulamalarda Ar-Ge faaliyetinde bulunduğu bilinen tüm faaliyetler dahildir¹⁷². Buradan Ar-Ge için ne kadar büyük ülke kaynaklarının ayrıldığı ve çok farklı kurumların Ar-Ge istatistikleri çalışmaları görülmektedir.

İlgili literatüre bakıldığında Stojcic ve arkadaşları (2018) çalışmalarında Birleşik Krallık'ta bu Ar-Ge kaynakların etkin kullanımında, araştırma ve geliştirmeye yatırım yapılmasında işletmeler ve ülkeler için inovasyon yeteneklerinin, yeni fikirlerin üretilmesine önemli bir yer tuttuğu belirtilmiştir. Gangopadhyay ve Mitra (2018) çalışmalarında Kamu tarafından finanse edilen kuruluşların için Hindistan'ın çoklu boyuttaki performansı, küresel karşılaştırmalarına göre değerlendirmesini Ulusal Malzeme Bilimi Enstitüsü, Japonya; ABD Ulusal Yenilenebilir Enerji Laboratuvarı gibi uluslararası boyutta verileri kullanarak incelemişlerdir. Jyoti ve Deshmukh (2008) tarafından yapılan başka bir yazında Hindistan'daki ulusal Ar-Ge kuruluşlarının performanslarını, çıktı ölçümlerinin kalitesini, çoklu çıktı ölçüm kriterleri kullanarak göreceli verimlilikleri açısından değerlendirmiş ve çalışmada ulusal Ar-Ge organizasyonları için etkin kullanım ve buna bağlı verimliliğin, sadece çıktı miktarına değil, aynı zamanda çıktı kalitesine dayanarak elde edildiğini; bu konularda karar vericilere, ulusal Ar-Ge kuruluşları ve kaynakları etkin kullanmayan kurumları belirlerken daha kapsamlı ve gerçekçi sonuçlar vereceğini ifade etmişlerdir.

Diğer yandan bu çalışma konusu ile ilgili ulusal literatürde bu güne kadar yapılan birçok çalışmada sadece Türkiye'nin diğer dünya ülkeleri arasında Ar-Ge çalışmaları yönünden seviyesi ile ilgili inceleme karşılaştırma ve sıralama yapılmış olduğu görülmektedir(Fidancı, 2017; Arıoğlu, Girgin, 2001; Ünal, Seçilmiş, 2013).

¹⁷¹ www.tuik.gov.tr, erişim: 15-7-2018, 13:00.

¹⁷² Anonim, 2015.

Son yıllarda Türkiye'deki üniversitelerde Ar-Ge için kanunlarla düzenlemesi yapılan Araştırma ve Uygulama Merkezleri açılmıştır¹⁷³. Bu kanunda üniversitelerin araştırma işlevi açıklanırken, bu işlevi icra eden birimler enstitü, fakülte, yüksekokul ve araştırma ve uygulama merkezleri olarak sınıflandırılmıştır¹⁷⁴. Ancak Türkiye'de Araştırma ve Uygulama Merkezlerinin bu işlevlerini yerine getirmediği yapılan bazı araştırmalarla kanıtlanmıştır. Emsen (2007), Atatürk Üniversitesi, Uygulama ve Araştırma Merkezlerinde gerçekleştirdiği çalışmada, bu merkezlerin, kuruluş amacından farklı olarak, gerek ekonomik gerekse fiziki ve beşeri altyapı yetersizlikleri içerisinde bulunduklarını ve beklenen işlevlerini yerine getiremediklerini tespit etmiştir. Benzer şekilde Bayraktutan (2007) ve Yıldız (2007), sırasıyla Kocaeli Üniversitesi'nde ve Erciyes Üniversitesi'nde Araştırma ve Uygulama Merkezlerini çalışmayan birimler olarak nitelendirmiştir. Ayrıca Fidancı (2017), Arıoğlu ve Girgin (2001) ve Ünal ve Seçilmiş (2013) tarafından Türkiye ile diğer ülkelerle Ar-Ge göstergeleri için sadece oransal olarak karşılaştırma yapılmıştır.

Bu çalışma ile Patent, Faydalı Model, Tasarım gibi göstergelerin başvuru sayıları ve tescil durumların yıllara ve illere göre durumu verilerinin eğilim yönü tespit edilerek literatüre yeni bir katkı sağlayacaktır.

3. TASARIM ve YÖNTEM:

Çalışmanın ana materyalini, Türkiye'deki Ar-Ge çalışmaları ile ilgili TÜİK ve TPE tarafından toplanan veriler oluşturmaktadır. Türkiye'deki Ar-Ge ile ilgili Patent, Faydalı Model, Marka ve Tasarım unsurlarının eğilim durumu belirlemek için korelasyon analizi yapılarak belirlenmiştir. Ayrıca çalışma konusuna ait Ar-Ge unsurlarının Türkiye'de il ve Bölge düzeyinde göstergeleri oransal olarak karşılaştırma yapılarak sıralama yapılarak karşılaştırma yapılmıştır.

4. BULGULAR

Ar-Ge faaliyetlerin etkinliğinde Patent, Faydalı Model, Marka ve Tasarım önemli unsurlar¹⁷⁵ arasındadır.

Bu çalışmada, Türkiye'nin 1995-2017 yılları arasındaki yerli ve yabancı olmak üzere toplamda Faydalı Model başvurularına incelendiğinde 1995 yılında 41 adet iken, 2005'de 1.924 adet, 2015'de ise 3.583, 2016'da 3.534 ve 2017'de 3.320 olduğu görülmüştür. Yapılan analiz sonucunda yukarıdaki yıllarla, Faydalı Modelin başvuru sayıları arasında pozitif korelasyon bulunmuştur ($r=0,94$). Tescil olan Faydalı model sayıları incelendiğinde, 1995'de 0 (sıfır), 2000'de 149, 2005'de 977, 2015'de 2.767, 2016'da 2.441 ve 2017'de 2.088 olarak bulunmuştur. 1995-2017 yılları ile Faydalı Model tescil sayılarına arasında korelasyon kat sayısının $r=0,96$ olduğu hesaplanmıştır.

Aynı yıl periyodunda Türkiye'deki İller açısından inceleme yapıldığında Faydalı Modelde 15 ve üzeri kez, hiç başvuru yapmayan iller Siirt (22 kez), Ağrı, Bitlis ve Tunceli (21 kez), Hakkari, Bayburt, Ardahan ve Şırnak (20 kez), Bingöl (19 kez) olduğu tespit edilmiştir. 1995-2017 yıllarında Faydalı Modelin tescil sayılarında hiç başvurusu olmayan yukarıdaki iller yine listede olmak üzere, Gümüşhane, Kars ve Kilis, 20 kez olmak üzere en yüksek ilk 10 il arasında bulunmaktadır. Bu yıllar arasında Faydalı modelde 2 kez hiç tescil almamış iller: İstanbul, Ankara, Konya, Eskişehir, Bursa ve Burdur'dur.

1995-2017 yılları arasındaki Patent başvuru sayısı ise 1995'de 1.690, 2000'de 3.433, 2005'de 3.461, 2015'de 13.968 ve 2017'de 19.293 olarak tespit edilmiştir. Bu zaman periyodunda Patent başvuru sayısında 1996 yılında 902 olup 1995 yılına göre %46,5, 2001'de 3.214 olup 2000'e göre %6,8 düşme olmuştur. Genel olarak Patent başvuru sayıları için 1995-2017 yılları ile Patent sayısı arasında pozitif korelasyon bulunmuştur ($r=0,93$). Patentte tescil sayıları incelendiğinde 1995'de 763, 2005'de 3172, 2015'de 10.100 ve 2017'de 12.424'dür. Fakat 2013 yılında 8.925 iken 2014 yılında 8530'dur. Bu yıllar için %4,6lık azalma söz

¹⁷³ 2547 sayılı ve 06.11.1981 tarihli Yükseköğretim Kanunu, Yükseköğretim Kurulu (YÖK). (1981).

¹⁷⁴ Yükseköğretim Kurulu, 1981; 1982.

¹⁷⁵ Bu çalışmada kullanılan Patent, Faydalı Model, Marka ve Tescil sayıları tabloları ayrıntılı biçimde TÜİK ve TPE web sayfalarında bulunmaktadır.

konusu olmuştur. Genel olarak Türkiye'nin 1995-2017 yılları arasındaki Patent tescil sayılarına bakıldığında, bu yıllar arasında pozitif korelasyon olduğu hesaplanmıştır ($r=0,97$).

İllere göre Patent tescil sayılarına bakıldığında 2016 yılı için İstanbul, 954 adet, Ankara, 214, İzmir, 96 ve Bursa 94 adet olup toplamda 1.794'dür. 1995-2017 yılları arasında Ağrı, Bingöl, Bitlis, Hakkari, Burdur, Çankırı, Erzincan, Gümüşhane, Mardin, Muş, Niğde, Siirt, Sinop, Tunceli, Bayburt, Iğdır ve Şırnak hiç patent almayan illerdir. 2015 yılı için de tescil olan Patent sayıları İstanbul, 842, Ankara 186, Bursa 131 ve Kocaeli 104 adet ve toplamda bu sayılar 1730 adet olup 'Hiç patent tescili olmayan' İller ise Ağrı, Amasya, Artvin, Bingöl, Bitlis, Erzincan, Hakkari, Kars, Mardin, Muş, Ordu, Rize, Siirt, Sinop'tur. Söz konusu yıllarda İller düzeyinde Patentte en çok sayıda hiç başvuru yapmayan illerin sayıları Ardahan 21 kez, Ağrı ve Muş, 20 kez, Kars, 19 kez, Artvin, Bingöl ve Tunceli, 18 kez, Bayburt ve Şırnak, 17 kez, Erzincan ve Hakkari, 16 kez, Bitlis, Bartın ve Kilis 15 kez şeklinde hesaplanmıştır. Söz konusu yıllarda Patentte başvuruyu her yıl düzenli olarak yapan İller İstanbul ve Ankara olup, bu iller aynı zamanda her yıl başvuru sayısı en çok olan iller olduğu tespit edilmiştir. 1995-2017 yılları arasında Patent tescil sayılarında, hiç başvurusu olmayan yukarıdaki İller yine bu listede olmak üzere; Amasya, 21 kez hiç tescil almayan en yüksek ilk 10 İl arasında olduğu görülmüştür. Bu yıllar arasında İstanbul ve Ankara, Patentte tescili sürekli olan ve bu sayıları en yüksek olan iller şeklinde tespit edilmiştir.

1995-2017 yılları arasında Marka başvurularına bakıldığında Marka başvuru sayısı 1995'de 16194, 2005'de 60.147, 2011'de 117.713, 2012'de 111.143, 2015'de 110.679 ve 2016'da 107.176, 2017'de 121.108 adettir. Marka başvuru sayıları ile bu yıllar arasında pozitif korelasyon hesaplanmıştır ($r=0,97$). Fakat 2012 yılındaki başvuru sayısında bir önceki yıla göre %5,6'lık, 2015 ile 2016 yılları arasında %3,7lik azalış olmuştur. Marka tescil sayılarına bakıldığında 1995'de 8.500, 2005'de 34.672, 2015'de 83.027 ve 2017'de 85.578'dür. Fakat 2014 yılında bu sayı 87.545'dir. Bu 2014 yılının Marka tescil sayısında bir önceki yıla göre %5,2 azalış söz konusu olmuştur. Genel olarak Türkiye'nin 1995-2017 yılları arasındaki Marka tescil sayılarına bakıldığında aralarında pozitif korelasyon olduğu tespit edilmiştir ($r=0,95$).

1995-2017 yılları arasındaki Marka başvurularında İller düzeyinde Hakkari, 5, Bitlis ve Ardahan, 4, Tunceli, Şırnak ve Iğdır ise 3 kez hiç başvuru yapmamıştır. Markada tescil durumuna göre hiç başvurusu olmayan bu listeye dahil olmak üzere Bayburt, Ağrı ve Muş 5 kez 'Hiç tescil almamış' olarak listeye girmektedir.

Tasarım başvuru sayılarına bakıldığında 1995'de 2.858, 2005'de 28.881, 2015'de 46.413 ve 2017'de 46.853'dür. Fakat 2016 yılında bu sayı 46.413 olup bir önceki yıla göre %5,7 azalma söz konusu olmuştur. Türkiye'nin 1995-2017 yılları arasındaki Tasarım başvuru sayılarına bakıldığında, bu yıllar arasında pozitif korelasyon hesaplanmıştır ($r=0,98$).

1995-2017 yılları arasında Tasarım tescillerine bakıldığında Tasarım tescil sayısı 1995'de 0(sıfır), 1996'da 3.043, 1997'de 5.915, 2005'de, 2015'de 45.377 ve 2016'da 49.514, 2017'de 44.214 adettir. Tasarım tescil başvuru sayılarında bu yıllar arasında pozitif korelasyon bulunmuştur ($r=0,98$). Fakat 1996 ile 1997 arasındaki artış miktarı %104, 1996 yılındaki başvuru sayısında bir önceki yıla göre %94,4'lük, 2016 ile 2017 yılları arasında %10,7lik azalış olduğu tespit edilmiştir.

Aynı yıllardaki Tasarım başvurusunda hiç başvuru yapmayan İller ve sayıları Bitlis için 23 kez, Kars ve Bayburt için 21 kez, Bingöl için 20 kez, Hakkari, Muş, Tunceli ve Ardahan için 19 kez, Yozgat için 18 kez olduğu tespit edilmiştir. Tescil sayılarında yine Tasarımda başvuru hiç yapmayan aynı İller listede olmak üzere, Bayburt 21 kez, Ardahan 19 kez hiç tescil almamış illerdir.

Türkiye'de TÜBİTAK ve KOSGEB gibi kuruluşlar dışında üniversitelerde belli çalışma alanlarında bilgi ve teknoloji üretimini amaçlayan Araştırma ve Uygulama Merkezleri bulunmaktadır. 2013 yılı öncesinde Türkiye'de kurulan devlet ve vakıf üniversitesi sayısı 125'tir. Üniversitelerin web siteleri incelendiğinde bu üniversitelerde 113 Merkez Araştırma Laboratuvarı olmak üzere toplam 1790 adet araştırma ve uygulama merkezi yer almaktadır¹⁷⁶. 2018 yılı Nisan ayı itibarı ile 129 devlet, 72 vakıf ve 5 Vakıf Meslek Yüksekokulu olmak üzere toplam 206 Üniversite içerisinde, devlete bağlı 2548, vakıf üniversitelerine bağlı 576 ve Vakıf

¹⁷⁶ Anonim 2010; Arıoğlu, Girgin, 2001.

Meslek Yüksekokuluna bağlı 1 adet olmak üzere Araştırma ve Uygulama Merkezlerinin sayısı toplam 3125'e ulaşmıştır ¹⁷⁷. Bu çalışmada yapılan inceleme ile Araştırma ve Uygulama Merkezlerinin Marmara ve İç Anadolu bölgelerinde yoğun olduğu görülmüştür. Bu bölgelerin ardından Ege, Akdeniz, Doğu Anadolu, Karadeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi gelmektedir. Örneğin Hacettepe Üniversitesi'nde 105, İstanbul Üniversitesi'nde 86 Merkez bulunmaktadır. 2010 yılındaki bu merkezlerden bazılarının Patent ve yeni üründe tescil sayıları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1- Türkiye'deki Araştırma ve Uygulama Merkezlerinin Ar-Ge Göstergeleri(2010) ¹⁷⁸		
Merkezler	Tescil Sayıları	
	Patent	Yeni Ürün
Ulusal Nanoteknoloji Araştırma Merkezi(UNAM),Bilkent Üniversitesi	13	5
Hareket Algılayıcıları ve Mikrosistem Teknolojileri Araştırma Merkezi (HAMİT), Bilkent Üniversitesi		13
Yenilikçi Gıda Teknolojileri Geliştirme Merkezi (YENİGİDAM), Abant İzzet Baysal Üniversitesi	1	
Yaşam Bilimleri ve Teknolojileri Uygulama ve Araştırma Merkezi, Boğaziçi Üniversitesi	4	
Güneş Enerjisi Araştırma ve Uygulama Merkezi (GÜNAM), Orta Doğu Teknik Üniversitesi		2
Uzay Teknolojileri Araştırma Enstitüsü, TÜBİTAK	1	4
Biyomedikal Malzemeler ve Yapay Dokular Merkezi, Yıldız Teknik Üniversitesi		3
Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi (ÇNAEM), Türkiye Atom Enerjisi Kurumu		6
Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi Başkanlığı Sağlık Bakanlığı		6
BilTir Merkezi Orta Doğu Teknik Üniversitesi		2
Mikroelektromekanik Sistemler Araştırma Ve Uygulama Merkezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi		5
Mekatronik Eğitim ve Araştırma Merkezi İstanbul Teknik Üniversitesi	1	
Nanoteknoloji Araştırma Merkezi Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü		4
Yaşam Bilimleri ve Teknolojileri Uygulama Ve Araştırma Merkezi,		1

¹⁷⁷ (https://istatistik.yok.gov.tr).

¹⁷⁸ Anonim, 2010.

Boğaziçi Üniversitesi		
Deprem Acil Müdahale ve Erken Uyarı Merkezi Boğaziçi Üniversitesi		1
Biyoteknoloji Enstitüsü Ankara Üniversitesi		5
Seramik Araştırma Merkezi A.Ş., Anadolu Üniversitesi		3
Toplam	20	60

Tablo 1 incelendiğinde Türkiye’deki bu merkezlerin 2010 yılındaki Patent sayılarına bakıldığında UNAM-Bilkent Üniversitesi tarafından 13, Yaşam Bilimleri ve Teknolojileri Uygulama ve Araştırma Merkezi (Boğaziçi Üniversitesi) tarafından 4 adet alındığı, yeni ürün tescili alan merkezlerden HAMİT 13 adet, ÇNAEM, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu ve Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi Başkanlığı tarafından 6 adet, Mikroeletromekanik Sistemler Araştırma ve Uygulama Merkezi, UNAM ile Biyoteknoloji Enstitüsü (Ankara Üniversitesi) tarafından 5 adet olmak üzere diğer kamu ve üniversitelerdeki merkezlerle birlikte toplamda 20 patent alınmış ve 60 yeni ürün yapılmıştır. Bu verilere göre 2010 yılındaki bu merkezlerin her birine ortalama 0,03 yeni ürün ve 0,001 patent tescili olduğu hesaplanmıştır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada Türkiye’deki Faydalı Model başvurularını incelenmiş, 1995-2017 yılları arasında başvuru sayılarında genel bir artış görülmektedir. Fakat Faydalı modelde 2016 ve 2017 de bu sayının düşerek %8’lik azalma tespit edilmiştir. Aynı şekilde Faydalı Modeldeki tescil sayılarında da 1995 yılından 2015 yılına kadar genel bir artış olduğu, 2015-2017 döneminde bu sayının %33 oranında azaldığı hesaplanmıştır. 22 yıllık zamanda Faydalı Modelde 15 ve üzeri kez hiç başvuru yapmayan illerin Siirt, Ağrı, Bitlis, Tunceli, Hakkari, Bayburt, Ardahan ve Şırnak ve Bingöl olduğu tespit edilmiştir. Diğer yandan Faydalı Modellerin tescilinde ‘Hiç başvurusu olmayan yukarıdaki İller de listede olmak üzere Gümüşhane, Kars ve Kilis de ilk 10daki İller arasında bulunmaktadır. Bu İllerin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki iller olarak çoğunlukta olduğu dikkat çekicidir. Bu yıllar arasında Faydalı Modelde İstanbul, Ankara, Konya, Eskişehir, Bursa ve Burdur da ise 2 kez hiç tescil almayan illerdir.

1995-2017 yılları arasındaki Patentte başvuru sayıları için genel olarak yıllara göre artış tespit edilmiştir. Sadece Patent başvuru sayısında 1995-1996 ve 2000-2001 yıllarında düşme söz konusu olmuştur. Bu yıllardaki dünyada ve Türkiye’de ekonomik krizin olması bunu nedeni olarak gösterilebilir. Ayrıca Türkiye’de 1995-2017 yılları arasındaki patent tescil sayılarına bakıldığında, bu yıllar arasında başvuru sayılarında yine genel olarak artış olduğu tespit edilmiştir. Sadece Patent tescil sayılarında 2013 yılı ile 2014 için yaklaşık %5’lik azalış söz konusu olmuştur. Aynı yıllar için 15 ve üzeri hiç Patent başvurusu yapmayan iller: Ardahan, Ağrı ve Muş, Kars, Artvin, Bingöl, Tunceli, Bayburt, Şırnak, Erzincan, Hakkari, Bitlis, Bartın ve Kilis’tir. İstanbul ve Ankara bu yılların tamamında başvuru sayısı en çok olan illerdir. Patentlerin tescil sayılarında, Patent başvurusundaki hiç başvurusu olmayan İller yine listede olmak üzere, Patentte hiç tescili olmayan iller arasında Amasya’da en yüksek ilk 10 il arasındadır. Bu yıllar arasında İstanbul ve Ankara’da başvuruların tamamı tescil almıştır.

1995-2017 yılları arasında Marka başvuru sayılarında genel olarak artış hesaplanmıştır. Fakat 2011-2012 ve 2015-2016 yılları arasında Marka başvuru sayılarında azalış olmuştur. Genel olarak Türkiye’nin 1995-2017 yılları arasındaki Marka tescil sayılarına bakıldığında, bu yıllar arasında tescil sayılarında artış tespit edilmiştir. Sadece Marka tescil sayılarında 2014 ile 2015 yılı için yaklaşık %5lik azalma söz konusu olmuştur. 1995-2017 yılları arasındaki Marka başvuruları İller düzeyinde incelendiğinde Hakkari, Bitlis, Ardahan, Tunceli, Şırnak, Iğdır en çok hiç başvuru yapmayan olarak bulunmuştur. Marka tescil sayılarına bakıldığında, hiç başvurusu olmayan yukarıdaki aynı İllerin arasına Bayburt, Ağrı ve Muş hiç Marka tescil almamış İller olarak listeye girmiştir.

Türkiye’deki 1995-201/ yıllardaki Tasarım başvuru sayıları için yıllara göre başvuru sayılarında genel olarak artış hesaplanmıştır. Sadece bu tür başvuru sayılarında 2015-2016 yılında yaklaşık %6lık azalış söz

konusu olmuştur. 1995-2017 arasındaki Tasarım tescil sayıları incelendiğinde Tasarım tescil sayıları ile yıllar arasında yine artış yönünde olumlu ilişki olduğu görülmüştür. Fakat bu sayılarda 1996 ile 1997 arasındaki artış miktarı en yüksek %104 ile en yüksek oranda olmasına rağmen 2016 ile 2017 yılları arasında %10,7'lik azalma olduğu hesaplanmıştır. 22 yıllık bu zaman periyodunda Tasarımda hiç başvuru yapmayan iller ise Bitlis, Kars, Bayburt, Bingöl, Hakkari, Muş, Tunceli, Ardahan, Yozgat'tır. Tasarım tescil sayılarında yine tasarımda hiç başvuru yapmayan yukarıdaki illerle birlikte Ardahan'da en fazla hiç tescil almamış iller listesine girdiği tespit edilmiştir.

Bu çalışma ile Türkiye'de illere göre Patent, Faydalı Model, Marka ve Tasarım başvuru sayıları ile aynı kategoriler için başvuruların tescil sayılarına bakıldığında köklü üniversitelerin bulunduğu İstanbul, Ankara, İzmir gibi illerin en fazla olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu çalışma ile Türkiye'de 2018 yılında 206 sayısına ulaşan Üniversitelerde, 3125 tane Araştırma ve Uygulama Merkezi olması devletin Ar-Ge çalışmaları için yaptığı yatırımların büyüklüğünü ve Ar-Ge politikasını önemseyişinin bir göstermektedir. Fakat bu yatırımların etkin kullanımının söz konusu olmadığı tespit edilmiştir. Örneğin 2010 yılındaki bu merkezlerin her birine çok düşük sayıda (1'in altında) yeni ürün ve Patent sayısı düştüğü görülmektedir. Bu oranlar Dünya ortalamasının çok altında kalmaktadır. Diğer yandan Patent, Faydalı Model, Tasarım ve Markada hiç başvuru ve tescil almayan illerin Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu'da olduğu tespit edilmiştir. Köklü üniversitelerin olduğu İstanbul, Ankara ve İzmir gibi illerde bu başvuru ve tescil sayılarının en yüksek olduğu tespit edilmiştir. Fakat Türkiye'de her ilde en az bir üniversite ve buna bağlı ortalama en az 5 adet Araştırma ve Uygulama Merkezi bulunmaktadır. Ar-Ge kaynaklarını hedeflenen amaç ve çalışmalar doğrultusunda etkin kullanamayan bu merkezler bölgelere göre birleştirilebilir veya aktif ve etkin olmayan bu merkezler kapatılarak, aktif ve etkin olarak kaynak kullanımı yapan Merkezlere aktarılabilme yönünde devlet politikası izlenebilir.

Ar-Ge göstergeleri ile ilgili bazı faktörler için sürekli istatistiki verilerin kamu ve özel kurumlar için düzenli tutulmaması, üniversitelerin Araştırma ve Uygulama Merkezleri gibi kurumlara web sayfası gibi elektronik ortamlarla çevrimiçi ulaşılamaması bu çalışmanın kısıtları arasında bulunmaktadır.

Son yıllarda Türkiye'nin kıt kaynaklarının kullanıldığı Ar-Ge kaynaklarının etkinliği için özellikle Patent, Faydalı Model, Marka, Tasarım ve Ar-Ge Merkezleri için yapılacak politika ve uygulamalar için il, bölge ve ülke geneli için yapılan ilk çalışma olması ile gelecekte yapılacak daha detaylı ve bütüncül çalışmalara ışık tutacaktır.

KAYNAKÇA

1. Anonim, Sanayi ve Hizmet Kuruluşları Araştırma Geliştirme Faaliyetleri Araştırması Mikro Veri Seti, 2015, Türkiye İstatistik Kurumu.
2. Anonim, Üniversite ve Kamu Kurumları Araştırma Merkezleri, 2010, TC. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Ankara.
3. Arıoğlu E., Girgin C. (2001). AR-GE Göstergeleri Üzerine Uluslararası Karşılaştırmalı İstatistiksel Bir İnceleme, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Yıl 16, sayı 188, 71-88.
4. Bayraktutan Y. (2007). Kocaeli Üniversitesi Araştırma ve Uygulama Merkez ve Birimlerinin İşlevselliği. Üniversite-Sanayi İşbirliği Sempozyumu (19-21 Ocak 2007). Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
5. Emsen Ö. S. (2007). Türkiye'de ARUMER ve ÜSİ deneyimleri, Üniversitelerdeki Araştırma ve Uygulama Merkezlerinin İşlevselliği: Üniversite-Sanayi İşbirliğinin Yeniden Yapılandırılmasının Gereklilikleri. Yıldız R., Atik H. (Eds). Ankara: Detay Yayınevi.
6. Fidancı, N. (2017). Araştırma, Geliştirme (Ar-Ge) ve Tasarım Harcamalarının Vergisel Düzenlemeler ve Teşvikler Çerçevesinde İncelenmesi ve Muhasebeleştirilmesi, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 10 (5): 69-90.
7. https://istatistik.yok.gov.tr, erişim 1.7.2018, 10:00.
8. https://www.turkpatent.gov.tr, erişim 4.7.2018, 12:00.

<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2018; Cilt: 10/YAZ, Sayı: 39

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed, Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2018; Volume: 10/SUMMER, Issue: 39

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

9. <http://tr.urapcenter.org>.
10. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1082#.
11. Jyoti, Banwet, D.K, Deshmukh, S.G. (2008), Evaluating performance of national R and D organizations using integrated DEA-AHP Technique, International Journal of Productivity and Performance Management, Volume 57, Issue 5, 2008, Pages 370-388.
12. Öksüz F. G., Alpaydın, Y. (2017). Türkiye’deki Araştırma ve Uygulama Merkezleri Üzerine Bir İnceleme, Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, Cilt, Sayı 3; 627-643.
13. Stojcic, N., Hashi, I., Orlic, E.(2018),Creativity, innovation effectiveness and productive efficiency in the UK, European Journal of Innovation Management, . Article in Press.DOI: 10.1108/EJIM-11-2017-0166.
14. Ünal T., Seçilmiş N. (2013). Ar-Ge Göstergeleri Açısından Türkiye ve Gelişmiş Ülkelerle Kıyaslaması, İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi Cilt 1, Sayı 1, ss.12-25.
15. Yıldız, R. (2007). Yenilikçilik Perspektifinden Üniversite-Sanayi İşbirliği İçin Paydaşlık Esaslı Araştırma Merkezi Ve Kentsel Bilgi Merkezi Modeli. Üniversitelerdeki Araştırma Ve Uygulama Merkezlerinin İşlevselliği: Üniversite-Sanayi İşbirliğinin Yeniden Yapılandırılmasının Gereklikleri. Yıldız R., Atik H. (Eds). Ankara, Detay Yayınevi.
16. Yükseköğretim Kurulu (YÖK). (2000). Uygulama ve araştırma merkezleri kurulması. Retrieved from http://www.yok.gov.tr/web/guest/icerik/-/journal_content/56_INSTANCE_rEHF8BIsfYRx/10279/%2019147.
17. Yükseköğretim Kurulu (YÖK). (1981). Yükseköğretim Kanunu. Retrieved from <http://www.yok.gov.tr/web/denklikbirimi/2547-sayili-kanun>.
18. Yükseköğretim Kurulu (YÖK). (1982). Üniversitelerde Akademik Teşkilat Yönetmeliği. 17609 sayılı ve 18/02/1982 tarihli Resmi Gazete, Retrieved from http://www.yok.gov.tr/web/guest/icerik/-/journal_content/56_INSTANCE_rEHF8BIsfYRx/10279/17654.

(15)

Dr. Öğr. Üyesi Samet AZAP¹⁷⁹

**KIRGIZİSTAN'DAKİ ÜRKÜN KATLIAMI ve TÖLÖGÖN KASIMBEKOV'UN KIRGIN
ROMANINA YANSIMALARI¹⁸⁰**

**URKUN MASSACRE IN KYRGYZSTAN and ITS REFLECTIONS UPON THE NOVEL OF KIRGIN
BY TÖLÖGÖN KASIMBEKOV**

ÖZ

Türkistan tarihinin karanlık sayfalarında yer alan, Ruslar tarafında işgal edilen topraklarında yaşama imkânı kalmayan Kırgız Türklerinin başkaldırısı ve zorunlu göçü Ürkün katliamı olarak bilinir. Sömürgeci bir anlayışla Türkistan'a gelip yerleşen Rusya'dan getirdiği Rus köylülerini bölgeye yerleştiren ve bölgeyi Ruslaştırmaya çalışan; bölge halkının hayvanlarını, topraklarını zorla ellerinden alan Çarlık yönetimi halkı isyan noktasına getirir. Önce küçük guruplar halinde başlayan isyan geniş bir alana yayılır. Ruslar isyanı kanlı bir şekilde bastırır çoluk çocuk demeden halkı katlederler. Çin'e kaçmaya çalışan insanların büyük bir kısmı da soğuktan donarak ölmüş ya da kutlara yem olmuştur.

Yüzbinlerce insanın hayatını kaybettiği bu olayları Kırgız tarihi romancılığının kurucusu kabul edilen Tölögön Kasımbekov Kırgın adlı romanında işler. Gerçekle kurguyu iç içe katan Kasımbekov, romanda arşiv belgelerinden ve gerçek yaşamdan seçtiği kişilerden de yararlanarak belgesel roman türünde Ürkün katliamını anlatır. Çalışmada Ürkün katliamının gerekçeleri, Rusların sömürgeci zihniyeti ve katliamın sonuçlarının anlatılmasından sonra Kırgın romanına yansımaları üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkistan, Kırgız Türkleri, Ürkün katliamı, Sömürgecilik, Tölögön Kasımbekov, Kırgın romanı.

ABSTRACT

Taking place in the dark pages of Turkistan's history, the rebellion and deportation of Kyrgyz Turks having no chance to live in their lands invaded by Russians is known as Urkun massacre. The Tsarist regime took hold of Turkistan with a colonial mindset, populated the Russian villagers here in this region who it brought there from the Russian territory to 'Russify' this land and extorted the livestock and lands from the local people, and it would eventually get them to the uprising point. The rebellion started early in small groups but later spreaded over a large area. The Russians bloodily suppressed the revolt and slaughtered all the people including women and children. A great majority of individuals froze to death or fell a prey to wild beasts during their escape towards China.

These events in which hundred thousands of people are dead are mentioned in his novel of Kırgın by Tölögön Kasımbekov renowned as the founder of Kyrgyz historical novelism. Featured by his mixing facts and fictions, Kasımbekov narrates the Urkun massacre in the form of documentary novel, using the novel characters that he selected from the archive documents and real life. This study aims to describe the reasons for and the consequences of the Urkun massacre and the colonial mentality of Russians, as well as to examine its reflections upon the novel of Kırgın.

Keywords: Turkistan, Kyrgyz Turks, Urkun massacre, Colonialism, Tölögön Kasımbekov, the novel of Kırgın.

¹⁷⁹ Dr. Öğretim Üyesi Samet AZAP; Kastamonu Üniversitesi; Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü; Kastamonu/TÜRKİYE; sametazap@hotmail.com

¹⁸⁰ Bu çalışma 21.07.2017 tarihinde, Kayseri'de düzenlenen Uluslararası Türk Birliği Sempozyumunda sözlü bildiri olarak sunulmuş ancak basılmamıştır.

A. Ürkün Katliamın tarihsel verileri

1916 yılında yaşanan Ürkün¹⁸¹ katliamı, Kırgız Türklerinin emperyalist sömürgeci Rus zihniyetine karşı yer yer başlayan ayaklanmaların kitlesel bir başkaldırıya dönüşmesidir. Ayaklanmayı hazırlayan etkenler nelerdir önce bunların üzerinde durulmalıdır. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Türkistan topraklarına önce keşif ekibi gönderen Ruslar, Hokant, Buhara ve Hiva hanlığının iç çekişmelerle uğraştığını birlik kuramadıklarını ve entrikalarla boğuştuklarını anlayınca Türkistan'ı egemenliği altına alma yolunda ilk adımlarını atar. 1868'de Buhara Hanlığı, 1873'da Hiva Hanlığı ve nihayet 1876'da Hokant Hanlığının çöküşüyle Ruslar Türkistan topraklarındaki hâkimiyetlerini gerçekleştirirler.¹⁸² Ruslar egemenliklerini perçinlemek ve bölgeyi Ruslaştırmak için Rusya'dan getirdikleri fakir Rus köylülerine başta Kırgız Türkleri olmak üzere bölgede yaşayan halkların topraklarını verirler. Boluş adını verdikleri kendilerine bağlı yerel idareciler atarlar. Daha sonra hayvanları da ellerinden alınan halkın yaşam alanları gittikçe daralır. Çar tarafından çıkarılan cephe gerisinden görev emri ise bardağı taşıran son damla olur. Bayram Kodaman'ın kaleme aldığı makalesinde Ürkün'ün nedenlerini şu şekilde yedi maddeyle özetlenebilir;

1. Şüphesiz Müslüman Türklerin memnuniyetsizliğinin sebebi ve ana kaynağı sömürgeci yönetim, yani Türkistan'da sömürgeci olarak Rusya'nın varlığı.

2. Hristiyan Rus göçmen nüfusunun yerleştirilmesindeki açgözlülük, Yedisu bölgesinin verimli topraklarında günden güne artan sayıda Müslümanların üzerinde demiryolu işçileri olarak Rus göçmenlerin çalıştırılması. Bu durum Türkler ve Ruslar arasında düşmanca durum ortaya çıkarması yanında etnik ve dini gerilim yaratması,

3. XX. Yüzyılda gerçekleşen Türkistan'daki olaylar yüzünden Rus sömürgeciliğinin en yükseğe ulaşması genel bir başkaldırıya yol açabilirdi. Rus otoriteler bu tehlikeli duruma karşı Rusya'dan göçmenler ve işçileri silahlandırdı. Onlar düzeni kurmak için kendilerini korumaya gittiler. Bu Rus politikası bölgedeki Müslümanlar arasında korku ve kaygı yaratması,

4. Müslümanların neden başkaldırdıklarının başlıca sebeplerinden biri de Türkistan'daki Rus yönetiminin sivil bürokratlar ve az sayıda askerle ağır önlemler alması,

5. XX. Yüzyılın başlarında Türkistan'daki insanlar genellikle göçebe, yarı göçebe ve çiftçi olarak çiftlik hayvanları ile orta şartlarda yaşıyorlardı. Bunun yanı sıra onlar dini duyguları ve yüksek milli gururları ile fakir insanlar olması,

6. Türkistan'daki İslamcılık ve Türkçülüğün etkisi

7. Ruslar, Türkistan'ın nüfusunu Rus kökenli yapmak için yerli halkı Ruslaştırmaya başlamaları.¹⁸³

Kodaman'ın da belirttiği gibi Ürkün'ü hazırlayan ana etken Rusların bölgede yarattığı huzursuzluk ve sömürgeci anlayıştır.

Ürkün olayı bir halkın nasıl yok edilmek istendiği, Rus Çarı'nın Kırgız halkı üzerindeki baskı ve zulmünün göstergesidir. Toprakları ellerinden alınan, her yerde gördükleri baskı, zulüm ve tecavüzler sonucu varlık alanları çiğnenen, onurları ayaklar altına alınan Kırgız halkı, tahammül gücünü yitirerek, Çin'e doğru yola çıkar. Ancak Çin sınırının yüksek dağları ile eli kanlı Rus askerleri arasında sıkışan halkın kaynaklara göre yüz binlercesi soğuktan ve açlıktan hayatlarını kaybetmişler kurda kuşa yem olmuşlardır. Geride kalanlar ise, Rus askerinin silahlarından çıkan mermilerle katledilirler. Ürkün olayı, bir katliamın olması yanında, bir direnişin de öyküsüdür.

1916 yılına gelene kadar Çarlık yönetiminden memnun olmayan yerli halk defalarca tepki gösterir. 1885 yılında Fergana'da, 1897 yılında ise Taşkent'te büyük isyan hareketleri yaşanır. Halk 1900 yılında 75

¹⁸¹ Divanü Lugatı't Türk'te "Ürküti" ve "Ürkün" kelimeleri şu şekilde açıklanmıştır: koy ürkti: Koyun (gece ya da gündüz, kurt ya da benzer bir şey nedeniyle) ürktü; bodün ürkti: Düşmanın ortaya çıkmasıyla birlikte halk ürktü ve dehşete kapıldı; Ürkün: Düşmanın yaklaşması nedeniyle halkı saran ve kalelere ve hisarlara kaçmalarına neden olan dehşet ve korku anlamına gelir. (Mahmûd el Kâşgarî (2007), *Divanü Lugatit Türk*, Kabalcı Yayınları: İstanbul, , s. 638)

¹⁸² Bayram Kodaman, (2012), "Causes of the Urkun: The Genocide of 1916", SDU Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Ağustos, Sayı: 26, s. 22.

¹⁸³ Kodaman, a.g.m., s.22-24.

kez, 1905'te 235 kez, 1910 yılında 334 kez ve 1915 yılında 372 kez değişik bölgelerde isyan eder.¹⁸⁴ 1916 yılında ise kanlı katliama yol açan Ürkün ayaklanması gerçekleşir. Füsün Kara, Ürkün ayaklanmasını anlattığı makalesinde, ayaklanmanın nedenleri arasında şunları gösterir; 1914 yılında başlayan birinci dünya savaşının getirdiği açlık ve fakirliği bahane eden Rus hükümeti ve kapitalistler, savaşı bahane ederek ülke halkını daha fazla talan edip, tarımın ve hayvancılığın geri kalmasına yol açmış, halktan zorla vergi almışlardır. 1915 yılından itibaren yerli halktan askerlik hizmeti yapmamalarına karşılık olarak gelirlerinden ek olarak yüzde 21 askerlik vergisi alınması emredilmiştir. Bunun dışında 1916 yılında Rus cephesine 40.899.244 pud¹⁸⁵ pamuk, 38.044 kare arşın¹⁸⁶ keçe, 3.109.000 pud pamuk yağı, 299.000 pud sabun, 300.000 pud et, 50.000 pud kene otu, 473.928 pud balık, 70.000 at, 12.797 deve, 13.441 çadır gönderilmiştir. Kırgız halkının en önemli topraklarından, otlak yerlerinden ve su kaynaklarından mahrum kalışı sonrası içine düştüğü fakirlik, açlık ve kitlesel ölüm yaşanması isyanın sebeplerindendir. 1916 isyanının diğer bir nedeni ise, halkın derdini anlatacağı bir mercii bulunmamasıdır.¹⁸⁷ 15 Haziran 1916 tarihinde Çar II. Nicholas imzasıyla çıkan fermanla 23-45 yaş arasındaki Kırgız erkeklerinin cephe gerisinde görevlendirilmesi bardağı taşıran son damla olmuştur.

İsyanın en önemli nedenlerinden biri de, yaşanan açlık ve sefaletin yanı sıra, halktan vergi alınması ve çok sayıda Rus çiftçisinin o topraklara gelmesi ve onların yerleştirilmesinde Kırgızlara yani yerli halka karşı zor kullanılmasıydı. Rus çiftçileri yerli halkı insan yerine koymamış, aşağılamış, yaşamın kaynağı sularını bile ellerinden almışlar, onları topraklarını bırakıp gitmeye mecbur bırakmışlardır. Bunlarla beraber yerli halkın dinî inançları gibi hakları da sınırlandırılmış ve Kırgızistan topraklarına Rus isimleri verilmeye başlanmıştır. Amaçları yeni Rusya yaratmaktır.¹⁸⁸ Bütün bu nedenler neticesinde, sabrı taşan halk yılların getirdiği öfke ve nefretle isyan eder.

İlk başkaldırı, 4 Temmuz 1996'da Semerkant bölgesinin Hocent şehrinde başlar. Burada toplanan 6-7 bin kişilik halk, karakol binasını kuşatıp ameleliğe gitmeyeceklerini söyler.¹⁸⁹ Hocent isyanı tüm Türkistan'da duyulur. İsyen Kırgızistan'ın kuzeyine Bişkek, Evliya-ata dağlık bölgelerine sıçrar. Narın bölgesindeki isyanlarda halk silahlanarak başkaldırır. Oradan halk isyanları; Tokmak iline bağlı Tinayev, Narmambetov, Baysaidov, Canıyev, Şemsin, Buranın, Issı Atın, Timur Bolatov ve başka ilçelerde de çıkar. Talas'ta ve Tokam'da ki isyanlarda halk orduyla çatışır. Ancak çok iyi silahlanmış Rus birlikleri karşısında isyancılar ağır kayıplar verir. Ruslarla baş edemeyeceklerini anlayan halk, vatanlarını terk etmek zorunda kalır. Bazı kaynaklara göre 300.000, bazılarına göre 100.000, bazılarına göre ise 274.000 Kırgız Türk'ü hayatını kaybetmiştir.¹⁹⁰ Kitle halinde yapılan direniş hareketinin olumsuz sonuçlanması Kırgızların bir birlik halinde hareket edememelerinden dolayıdır. Çünkü "kalabalıklar, yalnız yıkıcı kuvvete sahiptirler. Bunların üstünlüğü ve hâkimiyetleri her zaman bir karmaşa ve düzensizlik ifade eder."¹⁹¹ Bu düzensiz isyan hareketi de felaketle sonuçlanır. Halk varını yoğunluğunu toplayarak Çin'e doğru kaçır. Ancak açlık ve sefalet ve soğuk hava ile Rusların ateş gücü karşısında yüzbinlerce insan hayatını kaybeder.

B. Ürkün Katliamının kurgu-gerçeklik ilişkisi bağlamında Kırgın romanına yansımaları

Kırgız yazar Tölögön Kasımbekov'un 2004 yılında yayımlanan Kırgın romanı, yazarın son romanıdır. Romanın diğer adı Kırgız Türkçesi Çapkın'dır. Roman, 1916 yılındaki "Ürkün" olayını anlatarak, Rusların

¹⁸⁴ H. Karasuyulu, (1993) "1916 Cıldığı Kötürölüş Cönünde", *Ürkün*, Bişkek, s. 217.

¹⁸⁵ Pud: Eskiden Ruslar'da kullanılan 16. 3 kiloluk ağırlık birimi.

¹⁸⁶ Arşın: 71 cm'lik uzunluk ölçüsü birimi.

¹⁸⁷ Füsün Kara, (2011), "1916 Kırgız Büyük İsyanı: Ürkün", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages and History of Turkish on Turkey* Volume 6/2 Spring p 537-546, Turkey.

¹⁸⁸ Mayramgül Dıykanbayeva (2014), "1916 Yılındaki Kırgız Milli Mücadelesi: Ürkün", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* Sayı: 3/3 2014 s. 112-126, TÜRKİYE International Journal of Turkish Literature Culture Education Volume 3/3 p. 112-126, TURKEY, s. 116.

¹⁸⁹ Kara, a.g.e., s. 541.

¹⁹⁰ Kara, a.g.e., s. 543-544.

¹⁹¹ Gustave Le Bon (2012), *Kitleler Psikolojisi*, Çev. Hasan İlhan, Alter Yayınları: Ankara, s. 9.

Türkistan'ı işgalinden sonra gelişen olaylar üzerine kurgulanmıştır.¹⁹² Kırgız tarihi romancılığının kurucusu kabul edilen Kasımbekov, nehir roman tarzında dört tarihi roman kaleme alır. Kırılan Kılıç, Baskın, Kırgın ve Kelkel (Diriliş).¹⁹³ Yazar bu romanlarını Rusların Türkistan topraklarına ilk gelişiyle başlatır, yerleşmeleri, bölge halkına yaptıkları katliamları ile devam eder sözde barış şartnamesini imzalamaları ile sonlandırır. Roman tarihi kitabı titizliğiyle hazırlanmış olup gerçekte kurgunun iç içe geçmesiyle oluşturulmuştur. Yazar yaşanan tüm gerçekliği resmi arşiv belgelerine dayanarak, köy köy gezerek canlı şahitlerden yararlanarak ve tarihte yaşamış gerçek kişileri seçerek anlatır. Yazarın bu doğrultuda kaleme aldığı üçünü romanı Kırgın'dır.

İşgal, bir halkın yok olma sürecinin önemli bir aşaması, varlık alanlarına yapılan mücadelenin ve sınırların açık ihlalidir. Kırgın romanında Rus işgalinin ve işgalin getirdiği kötücül sonuçları deneyimleyen Kırgız Türklerinin başkaldırışı, ancak yitip gidişi/yok oluşu, kayboluşu görülür. Romandaki karakterlerden Kırgız çiftçi Cayloobay'ın evinin yanına gelip yerleşen Rus aileye karşı olan şaşkınlığı, işgal sonucu bölgeyi Ruslaştırma politikasının göstergesidir; “büyük kara tebeteyli (milli şapka) adam kamışlık tarafa doğru yavaş yavaş yürüyordu. Uzaktan göç edip gelen fakir Rusları gördü. Daha önceden Ruslara arazi ayırıldığını duymuştu. “Bunlar nereden geldi başımıza!” diyerek sinirlendi” (s. 2). Kasımbekov, kitabın başında geçen, iç monologla aktardığı alıntıdan Türkistan topraklarını ele geçiren Rusların bu bölgede kalıcı olacağı anlaşılır. Caylobay'ın “bunlar nereden geldi başımıza” söylemi zaten savaş yüzünden zor günler geçiren halkın başına geleceklerin habercisidir. Ruslar, ele geçirdikleri bölgelere Rusya'dan getirdikleri fakir çiftçileri yerleştirerek bölgeyi kendi kontrollerinde tutmayı amaçlarlar.

Kırgız halkının zor zamanlarında halkının zarar görmemesi için elinden geleni yapan romanın baş kişisi Şabdan, emperyalizme karşı “ilk dinamik atılımı”¹⁹⁴ yaparak Ruslar arasında büyük yankı uyandıran “beyanname”yi yazar. Şabdan'ın halkının refahını düşündüğü belge şu şekilde özetlenebilir;

1. Türkistan bölgesinin Müslüman Kara Kırgız halkına, aynı zamanda Ceti-Suu Bölgesi'nin Kırgız-Kazağın “Ruhsal Müslüman Meclisi” denen dini kurum olması gerek.

2. Bu halk ta eskiden beri kutsal Kur'an ilmine bağlı olan halktır. Müslüman şeriatları ve onun nasihatleri tutarlar. Buna inanılarak Müslümanların aile, nikâh, vasiyet meseleleri tamamıyla Ruhsal Müslüman Meclisine göre oluşturulması lazım.

3. Müslümanlık ve ona ilişkin fikirler, işler Ruhsal Müslüman Meclisinde toplandıktan sonra, mescit, mektep, medrese inşa etmek gerekir, ana dilde dersler vermek ona göre öğretmenleri seçme hakkı da verilmeli, tüm Müslüman mekteplerinde yönetim de sadece kendileri tarafından yürütülmelidir.

4. Bunlarla beraber şehirlerdeki Rus liselerinde görülen “Zakon Bocya” (Tanrı kanunu) dersinin yerine Müslümanlar için dini derslerin okutulmasına izin verilmelidir.

5. Rus uyrukluğuna geçen tüm Müslüman halkına İmparatorluğun tüm bölgelerinde Kırgız, Tatar ve Doğu bölgesindeki Müslümanların ana dilinde gazete, dergi, kitap yayımlamalarına, yayımlananların tüm bölgeye satışa çıkmasına izin vermek lazım.

6. Türkistan Müslümanlarının tümüne vatanından yer sahibi olma yani vakuf (müslümanlarda devlet tarafından hayırseverlik veya dinsel amaçla verilen mülk) hakkı verilmeli. Dini yöneticiler olarak vakuflara geri verilmeyecek şekilde bunları özel olarak gözetleme işini Müslüman Meclisine vermeli...

Şabdan Cantayev (s. 42)

Bu beyanname halkının din ve vicdan hürriyetinin korunmasına yönelik istekleri içerir. Dini, sosyal, siyasi ve kültürel anlamda yaşanan işgalin ve baskının görüntüsü olan beyanname Şabdan'ın halkının nabzını tutarak oluşturduğu bir bağımsızlık bildirgesidir. Ancak her bakımdan kuşatılan; toprakları, varlıkları ele geçirilen halkın bu talepleri sonuçsuz kalır. Ruslara karşı korkusuzca halkının özgürlük taleplerini içeren beyannameyi yazan Şabdan'ın kendi halkının menfaatini düşünmesi Ruslarda tedirginlik yaratır. Şabdan'ın

¹⁹² Roman, Türkiye Türkçesine aktarılmamış olup, çalışmada romanın Kırgız Türkçesi baskısından yararlanılmıştır. Alıntılar ve sayfa numaraları bu baskıya aittir. (Tölögön Kasımbek (2004), *Kırgın*, Biyiktik Basması: Bişkek.)

¹⁹³ Yazarın bu romanlar dışında sosyal konulu *Cetilgen Kurak* adlı bir romanı daha vardır.

¹⁹⁴ Bourneur; Roland, a.g.e., s. 153.

istekleri ilk bakışta normal gibi görünse de bunlar işgal altındaki bir ülkenin başkaldırabileceği düşüncesini doğurur. Büyük kırgının gerçekleşmesine de halkın talepleri etkin rol oynar.¹⁹⁵

Rusların topraklarını ellerinden almaları yanında inanç özgürlüklerini ve dillerinin de yasaklanması karşısında başkışı son ümitte beyannameyi yazar. Şabdan; “kökümüz aynı olan Osmanlılarda çok uluslu halklar varmış, ama hayat şartlarının Müslüman Osmanlılarınkinden pek farkı yokmuş” (s. 42). Osmanlı’daki inanç özgürlüğüne dikkati çeken Şabdan, Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslim halkın inanç özgürlüğü engellenmezken; Türkistan Coğrafyasında yaşayan Müslüman halkın rahatça inançlarını, ibadetlerini yerine getirememelerine tepki gösterir.

Kasımbekov, Rus istilasının siyasi ve ekonomik yayılma alanlarını sayısal veriler kullanarak şimdileştirir;

Prjevalsk’ta 1900 yılında halkın sadece %11’i, Ruslar’dan oluşuyordu. Ruslar arazilerin % 24,8 ‘ine sahip olmuşlardı. Her yıl çoğalan Rusların sayısı %21,1’e çıktı ve toplam arazinin % 67,3’ne sahip oldular. Pişpek’te Ruslar halkın %38’ini oluşturdular ve arazinin % 57,3’e sahip oldular. Tüm Ceti-Suu bölgesinde 1868-1883 yılları arasında 36 stanitsa oluşup, gittikçe çoğaldı ve 1905 yılına kadar Tüm Issık-Göl bölgesini kuşattı, Kayındı’dan Kemin’e kadar, sonra Sarı Özön’e kadar yayılmıştır. Her yere Rus ünlülerini adları verilmiştir. Artık Çon Kemin “Novorossiyski”, Kara Koçkor “Stolpino”, Cumgan “Belotsarskoe” olarak adlandırılıyordu. (s. 43)

Yukarıdaki verilere göre, Rusların yıllara göre sahip oldukları topraklardaki artış ve nüfuslarının hızla çoğalması bölgenin Ruslaştırılma amacının göstergesidir. Halkın önce direncini kıran ardından kendi halkını iskân politikasıyla bölgeye yerleştiren Ruslar, 1916 isyanının ve katliamının gerçekleşmesinden sonra bölge üzerinde tek hâkim güç konumuna yükselirler.

Kasımbekov tarafından romanda da anlatılan Andican’daki isyanı yöneten, 45 yaşındaki Madalı isimli Kırgız, bu isyanın sebebini şu şekilde açıklar; “Ruslar insanlarımıza içki içmeyi öğretiyorlar. Cami, medreseleri kapatıyorlar. Dinimize baskı uyguluyorlar. Buna dayanmak mümkün değil”¹⁹⁶ Bu ayaklanma Madalı’nın ölümüyle ivme kazansa da Ruslar tarafından acımasız bir şekilde bastırılır. Madalı’nın anlattıkları, isyanın sadece siyasi baskı nedeniyle değil, kültürel ve dinsel baskı sonucu ortaya çıktığı anlaşılır. Ruslar, Kırgız halkının topraklarını, mallarını-mülklerini ellerinden almaları yetmezmiş gibi, inanç özgürlüklerini de kısıtlayarak halkı “Hristiyanlaştırmak” isterler. Halkın kutsal değerlerine yapılan müdahale, ayaklanmada ana etkenlerden biridir. Müslüman halka zorla içki içirmek istenmesi, camilerin ve medreselerin kapatılması, her yandan kuşatılan; dili, dini varlık alanı yok sayılan Kırgız halkının başkaldırarak direnişe katılmalarına neden olur.¹⁹⁷

Kasımbekov, Kırgın romanında bu ayaklanmanın halk üzerindeki yıkıcı etkisini, kahramanlarının ruhsal dünyalarında açtığı derin tahribatı ve Rus yönetiminin tiranlaşan yüzünü bir canlı şahidin 1917’de mahkemede anlattıkları ile ortaya koyar;

Herkes başına geleceği anladı, evden çıkmadan da öldüreceklerdi, ata binsen de öldüreceklerdi, dağa kaçsan da öldüreceklerdi, silah alsan da öldüreceklerdi. Bu şartlarda biçareler kendilerini nasıl kurtaracaklardı? Generallerin en önemli amacı tarımcı Rusların tümünü silahlandırmak ve Kırgızların yerini, hatta hayvanlarını almaktı. Böylece onları yaşamdan uzaklaştırmaktı. Sonra yerli halk karşılık gösterirse sevinirlerdi. Hemen dağlara götürecek orada hepsinin öldürülmesi planlanmıştı.

(Kırgında 5 Mayıs 1917’de Taşkent’te gerçekleştirilen mahkemede Broydo isimli şahidin konuşmasından) (s. 114)

Kırgız halkının var oluş mücadelesi içine girmekten başka çareleri kalmaz. Ancak silah gücü bakımından kendilerinden oldukça güçlü Ruslara karşı yapacak pek bir şeyleri yoktur. Toprakları, hayvanları ellerinden alınan halkın trajik yazgısı varlık ile yokluk arasındaki ince çizgide bir oluşa doğru yol alır. Ruslar

¹⁹⁵ Samet Azap (2016), *Tölögön Kasımbekov, İnsan ve Eser*, Bengü Yayınları: Ankara, s. 195.

¹⁹⁶ K. S. Moldokasimov (2012). *Erkindik Üçün Küröştün Baraktarı cana Sabaktarı, 1916 Cıl. Azattık Kötörülüşi*, Biyiktik Yayınları, Bişkek, s. 58.

¹⁹⁷ Azap, a.g.e., s. 203.

tarafından her türlü zulme uğrayan yok edilmek istenen halkın tek kaçış yeri dağlardır. Ancak dağlara kaçan halk da Rus komutanların önderliğindeki askerlerin kurşunlarına maruz kalır.¹⁹⁸

Rus güçlerinin halkın yaşam hakkını elinden alarak onlara karşı koymaktan başka çare bırakmaması isyanı doğurur. Yiyecekleri, toprakları ellerinden alınan, değerleri hiçe sayılan halk isyan ederek milli bir direnişi başlatır. Ürkün olayını tüm açıklığıyla anlatan Kasimbekov, halkının nasıl itibarsızlaştırıldığını ve değersizleştirildiğini Preobrajenskiy'e 28 Eylül'de yazılan mektuba romanda yer vererek anlatır;

Mektup

Preobrajenskiy'e 40 kilometre yakın yerde Lekovur ekibi Kırgızlardan 208 hayvanını aldı ve karşılık göstereni ise öldürdü. Bizden bir at öldü.

Yarbay Geytsig

28 Eylül (4 Ekim) (s. 116)

Hayvanları zorla ellerinden alınan Kırgız halkı, Rusların gözünde ölen bir atlarından önemsizdir. Zamanın çağdışı uygulamalarının merkezi olan Türkistan coğrafyası, totaliter rejimlerin mankurtlaştırma sürecinde halkı nasıl sömürdüğüne şahididir. Yüzbinlerce Kırgız Türkü'nün evlerinden atılarak katledilmesi ve bir at kadar değersiz görülmesi yaşanan trajedinin boyutunun göstergesidir.

Dünya tarihinin karanlık bir sayfası olan 1916 Ürkün katliamının anlatıldığı sahneler de, mekânın darlaştığı, labirentleştiği anlardır. Büyük bir kıyıma yol açan ürkün, Kırgız halkının özgürlükleri için ayaklanmaları, geri dönüşü olmayan yitime neden olur. Romanda halkın temsilen anlatılan genç Tegimbay'ın gözünden yazar kıyımı şu şekilde anlatır;

Tegimbay (...) kimsenin kimseyi duymadığı, birbirlerine bakmadığı panik sırasında dedesini kaybetmişti. Geniş avlunun içinde de, dışında da birbirlerinin üzerine yığılıp kalan, birinin gözlerini açıp gökyüzüne baka kalan, bu kadar ölü insan üzerinden basacak yer zor bulup, çaresizce üzerlerinden atlamışlardı. Bu kadar ceset arasında dedesi yoktu. Nereye gitti o zaman! (s. 108)

İstilanın hüküm sürdüğü öz vatanına yabancılaşan Tegimbay, dedesini bulmayı ister ancak bulamaz. Tegimbay gibi binlerce insan eşinden, dostundan kopar. Büyük bir kayıp yaşayan halk için mekân labirentleşir; “giderken halkın sayısı 138 idi, ertesi gün saat 10:00 gibi Bişkek'e sadece 35'i ulaştı” (s. 109). Bu sayısal veriler halkın nasıl bir kırgına maruz kaldığının göstergesidir. Rusların yaptığı kıyım bir halkın varlık alanının nasıl hiçe sayıldığını, değersizleştirildiğini anlatır. Kasimbekov, yıllarca unutturulmak istenen soykırıma, sayısal verileri de kullanarak, belgelere başvurarak açıklık getirir.¹⁹⁹

Cayloobay romanın önemli karakterlerinden biridir. Kırgız kimliğinin koruyucu ve davını sağlaması yönüyle önemli bir görevi vardır. Rus katliamından Çin'e doğru kaçan grupta ailesiyle birlikte olan Cayloobay, zirveye geldiklerinde buzlu zeminden geçemeyecekleri anlaşılınca halkının yok olmaması için canını verir;

Ben boşuna ölmüyorum. Benim için ağladığınızı, üzüldüğünüzü görüyorum, duydum. Canım da ruhum da rahat edecek! Lyuba, Taylak'a başını yaslayarak ağlıyordu. Amca elbisesini çıkardı. İki elini kaldırıp kendisi dua etti. Amin, Allahu Ekber. Buna kimse bakamadı. Yavaş sezdirmeden işi bitirdiler. Yaşlı amca ses bile çıkaramadı (...) Hemen onu parçaladılar. Et daha soğumadan merdiven yaptılar. (s. 122)

Halkı kurtulsun, soyları tükenmesin diye canını hiçe sayan Cayloobay, “başkaları için var olma”²⁰⁰ deneyimini gerçekleştirir. Cayloobay, gösterdiği cesaret ve kahramanlıkla halkının gelecek umudu olur. O, değerlerine sıkı sıkıya bağlı, insani değerleri ağır basan bir halk kahramanıdır. Gözünü bile kırpmadan geçitte sıkışıp kalan halkının kurtuluşu için canını vermesi onun karakteri hakkında bilgi verir. Romanda başkışı kadar olmasa da temsil ettiği değerler bakımından üzerinde durulan bir kişi olan Cayloobay, Kırgız halkının temsilcisidir.²⁰¹

Ürkün olayı, unutturulmaya çalışılsa da Kasimbekov gibi milli duyguları eserlerinde işleyen yazarlar bu kanlı yılları anlatırlar. K. Bayalinov, Kıyın Ötkööl (Zor Günler) adlı eserinde halkın kırılışını romanlaştırır.

¹⁹⁸ Azap, a.g.e., s. 204.

¹⁹⁹ Azap, a.g.e., s. 192.

²⁰⁰ Laing, a.g.e., s. 86.

²⁰¹ Azap, a.g.e., s. 197.

Kırgız şair ve yazar Aalı Tokombayev de ilk yazıldığı dönemde yasaklanan Kanduu Cıldar (Kanlı Yıllar) adlı eserinde Rus zulmünü tüm çıplaklığıyla anlatır. İshak Şaybekov da “Kayran El” (Gariban Halk) mazumesinde²⁰² o dönemi şiirsel bir üslupla anlatır. Daha birçok eser o döneme ışık tutarken, Kasımbekov, bağımsızlıktan sonra yazdığı Kırgın romanında onlarca mektup, soy kütüğü belgesi gibi tarihi belgelere yer vererek ürkün trajedisini romanlaştırır.

Kırgın romanı bir anlamda Kasımbekov’un 80 yıllık Rus işgalini işlediği romanlarının devamıdır. Kırılan Kılıç romanında Rusların Türkistan topraklarına gelişi, Baskın romanında kanlı savaşlarla süren bir işgal süreci, Kırgın romanı halkın yok oluş öyküsü anlatılır. Yazarın son romanı Diriliş ise, bir halkın küllerinden doğuşu üzerine kurgulanır.

Romanın sonunda 1916 Ürkün olayının yani büyük “kırgın”ın kabul edildiğini yazan Kasımbekov, şu anekdotu nakleder;

Rus olmayan yerli halkı aşağılama siyaseti Rus padişahların kendileri seçtikleri; Dyumagol, Rasford, Kaufman, Kolpakovskiy, Kuropaykin, onlardan sonraki askerler İvanov, Folbaum, Ivanov, daha sonraki merdivende duranlar Rımşeviç, Gribovskiy, Bakureviç, Getsig gibiler istedikleri gibi yürüttüler. Son olarak bu siyaseti Rus yöneticileri bile kullanmışlar. (s. 184)

A. F. Kerensky’nin yazısını romanın sonuna not düşen Kasımbekov, binlerce masum insanın sorumlusu olarak başta Rus Çarı olmak üzere, onun görevlendirdiği komutanlar ve yöneticiler olduğunu altını çizer.

SONUÇ

Kırgın romanı Kasımbekov’un edebiyatın sansür ve baskıya uğramadığı bir dönemde kaleme alınan bir romanı olduğu için, tarihi olaylara daha açık bakabildiği eseridir. Rusların yaptığı katliamları, köyleri yakıp yıkmalarını ve kaynaklara göre yüzbinlerce Kırgız’ın öldürmeleri sebebiyle eser, trajik bir roman özelliği taşır.

Bir halkın yaşadığı büyük trajediler büyük kahramanlar doğurur. Roman bu bakımdan tarihte yer edinmiş kahramanların hayatları üzerine kurgulanarak olaylar arasında anlam ilgisi sağlanır. Yazarın konu ve içerik olarak birbirinin devamı şeklinde kaleme aldığı Kırılan Kılıç ve Baskın romanlarındaki önemli kahramanlar Şabdan, Baytik ve Kurmancan Datka Kırgın romanının da merkezindedir.

Kırgın romanını bir tarih kitabı yazıyormuşçasına oluşturan yazarın amacı olayları kurgularken nesnel tarihten yararlanarak yaşanan trajediyi açıklığa kavuşturmadır. Kırgın bu doğrultuda bir dönemin gizlenmek istenen, üstü örtülen ürkün katliamını ve yaşanan kanlı savaşları/çarpışmaları belgelere dayandırılarak günümüze taşıma amacı taşır.

KAYNAKÇA

1. AZAP, Samet (2016), Tölögön Kasımbekov, İnsan ve Eser, Bengü Yayınları: Ankara.
2. BON, Gustave Le (2012), Kitleler Psikolojisi, Çev. Hasan İlhan, Alter Yayınları: Ankara.
3. BOURNEUR, Qellet; ROLAND, Real (1989), Roman Dünyası ve İncelemesi, Çev. Hüseyin Gümü, K.B.Y: Ankara.
4. DIYKANBAYEVA, Mayramgül (2014), “1916 Yılındaki Kırgız Milli Mücadelesi: Ürkün”, **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi** Sayı: 3/3 2014 s. 112-126, TÜRKİYE International Journal of Turkish Literature Culture Education Volume 3/3 p. 112-126, TURKEY.
5. FÜSUN Kara (2011), “1916 Kırgız Büyük İsyanı: Ürkün”, **Turkish Studies-International Periodical For The Languages and History of Turkish on Turkey** Volume 6/2 Spring, p 537-546, Turkey.
6. KARASUYUULU, H (1993), “1916 Cıldagı Kötörlüş Cönünde”, **Ürkün**, Bişkek.
7. KASIMBEK, Tölögön (2004), Kırgın, Biyiktik Basması: Bişkek.

²⁰² Dıykanbayeva, a.g.e., s. 121.

<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2018; Cilt: 10/YAZ, Sayı: 39

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed, Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2018; Volume: 10/SUMMER, Issue: 39

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

8. KODAMAN, Bayram (2012), “Causes of the Urkun: The Genocide of 1916”, SDU Fen-Edebiyat Fakóltesi Sosyal Bilimler Dergisi, Ağustos, Sayı: 26.
9. LAİNG R, D (2012), Bölünmüş Benlik, Çev. Ergün Akça, Pinhan Yayınları: İstanbul.
10. MAHMÛD EL Kâşgarî (2007), Divanü Lugatit Türk, Kabalcı Yayınları: İstanbul.
11. MOLDOKASIMOV, K. S. (2012). Erkindik Üçün Küröştün Baraktarı cana Sabaktarı, 1916 Cıl. Azattık Kötörölüşü, Biyiktik Yayınları: Bişkek.

(16)

Öğr. Gör. Mehmet DEMİRDÖĞMEZ²⁰³; Öğr. Gör. Sultan BELLİ²⁰⁴; Doç. Dr. Hacı Yunus TAŞ²⁰⁵
TURİZM İŞLETMELERİNİN GELİŞMESİNDE İNTERNETİN ROLÜ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA:
GAZİANTEP ÖRNEĞİ

A RESEARCH ON THE ROLE OF INTERNET IN THE DEVELOPMENT OF TOURISM
BUSINESSES: GAZİANTEP MODEL

ÖZ

Son yıllarda internet tüm dünyada yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Aynı zamanda birçok işletmede e-ticaret önemli bir pazarlama aracı haline gelmiştir. Dünya ticaretinde önemli bir yere sahip olan turizm sektöründe de internet farklı amaçlar için kullanılmaktadır. Günümüzde internet kullanımının gerekliliği ve bunun sınırları birçok araştırmacı ve yöneticiler arasında tartışma konusu olmuştur. Bu araştırmanın temel amacı turizm işletmelerinin gelişmesinde internetin rolünün belirlenmesidir. Bu kapsamda, turizm işletmelerinin gelişmesinde internetin rolü üzerine bir değerlendirme yapabilmek amacıyla nitel bir yöntem tercih edilmiştir.

Çalışmada nitel bir araştırma tekniği olan “görüşme” tekniği kullanılarak Gaziantep’te faaliyet gösteren 5 ve 4 yıldızlı oteller ve A grubu seyahat acenteleri yetkililerinden veri elde edilmiştir. Araştırmalarda yaygın olarak kullanılan veri toplama tekniklerinden biri olan görüşme ya da mülakat, önceden hazırlanmış soruların sorulduğu ve katılımcıların sorulara yanıtlar verdiği amaçlı bir söyleşidir. İşletme yetkilileri ile önceden belirlenen sorular kapsamında ancak bu sorular daha detaylandırılarak ve işletme özelinde öne çıkan sorun alanlarına odaklanarak görüşmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Turizm İşletmeleri, Ticaret, İnternet, Pazarlama, Gaziantep.

JEL Kodları: M, M3.

ABSTRACT

Recently the internet is accessed evermore worldwide. At the same time, e-trade has become an important marketing instrument for most business branches. The internet is used by tourism businesses too for many purposes, which have significant roles in the world trade. Nowadays, the usage and necessity of the Internet and its boundaries are controversial topics among researchers and tourism businesses’ managers. The main purpose of this essay is that to determine what is the role of the internet for the development of tourism businesses.

In this context, qualitative research methodology is preferred in this research for the purpose of comprehensive evaluation on development of tourism businesses. Interviewing, which is one of the qualitative research techniques, is used as a method for obtaining data from 5 and 4 star hotel managers and Group traveling agency managers in Gaziantep. Interviewing is one of the common data gathering techniques, it involves asking questions and getting answers from participants in a study. There will be interviewing with these business managers with predetermined questions, and questions will be detailed, particularly the specific prominent issues of them.

Keywords: Tourism Businesses, Trade, Internet, Marketing, Gaziantep.

JEL Codes: M, M3.

²⁰³ Öğr. Gör., Harran Üniversitesi, Birecik Meslek Yüksek Okulu, E-Posta: mdemirdogmez@harran.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4412-5943; Şanlıurfa/TÜRKİYE

²⁰⁴ Öğr. Gör. ** Harran Üniversitesi, Birecik Meslek Yüksek Okulu, E-Posta: sultancoban@harran.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0005-2196; Şanlıurfa/TÜRKİYE

²⁰⁵ Doç. Dr., Yalova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, E-Posta: yunus.tas@yalova.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3163-9416; Yalova/TÜRKİYE

GİRİŞ

Bilgi teknolojilerinde inanılmaz derecede bir hızla gelişim yaşanıyor. Bu hız, işletmeleri değişime ve gelişime zorluyor. Dolayısıyla teknolojik gelişmeler, rekabetin artması ve tüketicilerden gelen baskılar ile işletmeler, kendilerini ve sistemlerini yeniden yapılandırmak zorunluluğu hissetmişlerdir. Özellikle internet ve e-ticaretin diğer araçları pazarlama konusunda önemli bir gelişme olarak ortaya çıkmıştır. Hem işletmeler hem de işletmelerin hedef kitleleri olan tüketicilere yönelik avantajları sayesinde kısa zamanda kabul görerek hızla yayılmaya başlamıştır. İnternet, turizm sektöründe pazarlama açısından önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Yeme-içme, konaklama, seyahat ve eğlence gibi sektörlerde de yoğun olarak kullanılmaya başlanmış ve büyük bir hızla devam etmektedir.

İnternet üzerinden yapılan işlemlerin çoğalması, kullanıcı sayısını da yüksek oranda arttırmakta ve bu iki olgu sürekli birbirini beslemektedir. Böylece e-ticaret hacmi giderek büyümektedir. Türkiye’de, nüfusun %67’sine tekabül eden 54 Milyon internet kullanıcısı var ve bunların 51 Milyonu telefonlarından internete bağlanıyorlar. Öte yandan Türkiye’deki nüfusun %67’si, yani yaklaşık 54 Milyon internet kullanıcısının çok büyük bir kısmının kredi kartı kullanıcısı olması, e-ticaretin büyümesine katkı sağlayan diğer önemli bir faktör olarak değerlendirilebilir. Türkiye’de 2018 Mart sonu itibarıyla 63 milyon adet kredi kartı, 135 milyon adet banka kartı olmak üzere, toplam 198 milyon adet kart sayısına ulaşılmıştır. 2018 yılının ilk üç aylık döneminde kredi kartlarıyla yapılan alışverişler %17 oranında artış göstermiştir. Ayrıca Türkiye de tatil-seyahat kategorisinde büyüme hızı %47 olarak açıklanmıştır (Tübisad, Etid, Deloitte ortak çalışması 2018). Son elli yılda dünyanın en büyük ve en hızlı büyüyen sektörlerinden biri olarak kabul edilen turizm sektörü 21. yüzyılda, dünyanın en büyük endüstrisi olma yolundadır, kendi dışında 50’den fazla sektöre katma değer yaratmaktadır. Gelişen turizm anlayışı ve çeşitleri doğrultusunda bu sayı daha da artmaktadır (Oflaz, 2010).

Turizm, internet kullanımının en yaygın olduğu sektörlerden birisi olarak dikkat çekmektedir. İşletmeler ile müşterileri bir araya getirmedeki rolleri ile seyahat acentelerinde internet kullanımına ilişkin önemli gelişmelerin olduğu aşikardır.

Turizm işletmeleri İnternet’i, tanıtım, satış, dağıtım ve müşteri ilişkileri gibi çeşitli pazarlama faaliyetlerinde kullanabilmektedirler. Bunun ötesinde birçok turizm işletmesi etkileşime girdiği diğer turizm işletmeleriyle olan ilişkilerinde de İnternet’i kullanma olanağına sahiptir (Sarı ve Kozak, 2005, s.257).

İnternetin Nedir Nasıl Tanımlanır

Kelime anlamı “ ağlar arası ağ” olarak ifade edilen internet, ortak standartlara göre kurulmuş olan bilgisayar ağlarından oluşan dünya çapında bir ağ olarak tanımlanabilir. Başka bir ifadeye göre, internet bilgisayarlar arasında kurulmuş olan bir haberleşme ağıdır. İnternet sistemi 1969’da Amerika Birleşik Devletleri Savunma Bakanlığı’nın herhangi bir nükleer saldırıya karşı dayanaklı, merkezi olmayan bir bilgisayar ağı kurma çalışmaları sonucu doğmuştur. Bu sistemin ana amacı iletişim olduğu için, ağı meydana getiren bilgisayarların arasında bağlantı kurulması gerekmektedir. Bunu sağlayabilmek için de ortak bir dil kullanılmaktadır. TCP/IP kullanımıyla, bilgisayarlar birbirleriyle iletişim kurarak karşılıklı şekilde bilgi aktarabilmektedir. İnternette bir birine bağlanan milyonlarca bilgisayar sayesinde, dünyanın her tarafındaki milyonlarca kişi sınırsızca, kolay bir şekilde ve düşük bir maliyetle iletişim kurabilmektedir. İnternet, zamanla önce kurumsallaşmış, daha sonra da ticarileşmiştir (Çevik, 2009,s.205; Özdiçiner, 2010,s.7; Çakır,2004,s.171,Budak,2010,s.23). İlk etapta, sadece birkaç kurumu birbirine bağlamak amacıyla tasarlanan internet, günümüzde milyonlarca kişinin bağlandığı tüm dünyada devasa bir yapıya oluşturmuştur. İnterneti kullanan kişi ve kuruluşların sayısı gün geçtikçe artmaktadır (Özdiçiner, 2010,s.7).

İnternet diğer medya araçlarından farklı özelliklere sahiptir. Aksoy (2009) internetin diğer medya ortamlarından farklı olan özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır:

- Dünya çapında iletişim ve işlem imkânı sağlar.
- İktisat teorileri arasında zikredilen “tam bilgi” kavramına uygun bilgi sağlar. Sağlanan bu bilgi hızlı ve düşük maliyetlidir.

• İnternette iletişimin interaktif olması satıcı ve alıcı arasında paralel olmayan anlamlı bir diyalog fırsatı sunar.

- İşletmeler coğrafi uzaklıklardan bağımsız hareket ederler.
- Asla kapanmayan, 24 saat hizmet veren açık bir iletişim ağıdır.
- Telefondaki birebir, televizyondaki bire çok iletişim modellerinden farklı olarak, çoktan çoğa iletişim imkânı tanır.

İnsanlar, gelişmiş teknoloji aracılığıyla internette daha çok dahil olmaktadır. Günümüzde üç yaşında bir çocuk bilgisayar kullanmaya başlamakta, beş yaşında facebook kullanmakta ve yedi yaşında facebookta arkadaş ağı oluşturup, eski kitaplarını, elbiselerini ve oyuncaklarını kolayca pazarlayabileceği ortamlar oluşturmaktadır. Küçük-orta-büyük ölçekli firmalar, internet ile aynı zamanda tanışmaktadır. Büyük ölçekli işletmeler hareketleri daha yavaş olduğu için küçük ölçekli işletmeler büyüklere meydan okumaktadır (Baloğlu ve Karadağ, 2008,s.11).

İletişim teknolojilerinin gelişmesi ve internet kullanımının hızlı bir şekilde artması ile dünyada yeni bir ekonomik yapının oluştuğu görülmektedir. Ayrıca internet aracılığıyla bir ürünü, hizmeti, bireyi veya kurumu tanıtan ve onlar hakkında bilgi veren Web sayfaları da hızla artmaktadır. Buna bağlı olarak; coğrafi sınır ortadan kalkmış, satıcı ile alıcının buluştuğu yer olan pazarlar farklı bir boyut kazanmış ve satıcılar tüm dünyayı müşteri kabul ederek, ticari faaliyetlerini web tabanlı sistemlere kaydırmışlardır (Civan ve Bal, 2002,s.1011, Çevik, 2009,s.206).

Elektronik ticaret araçları arasında önemli gelişmelerden biri mobil iletişim olan cep telefonları ve ona bağlı uygulamalardır. Mobil internet sayesinde cep telefonu ile seyahat organizasyonu, uçak ve otellere online rezervasyon yapmak, hava durumları tahminleri hakkında bilgi edinmek, haritalara erişmek, en yakın restoranlar hakkında bilgi almak kısacası bilgisayardan girilerek erişilebilen internet ortamına mobil telefon aracılığıyla ulaşmak mümkündür (Çevik, 2009:206).

Bilişim ve teknolojiye son yıllarda büyük yatırımlar yapan Türkiye’de, internet kullanıcı sayısı 2000’li yılların başında Uluslararası Telekom Birliği’ne (ITU) göre yaklaşık 2 milyon iken son 10 yılda yüzde 1750 arttı. Türkiye de, yaklaşık 81 milyonluk nüfusun 54.3 milyonu internete bağlanabilmektedir (http://sgb.kulturturizm.gov.tr). Böylece hem Dünyada hem de Türkiye de internet erişiminde ve kullanımında büyük oranda bir artış olduğunu söylemek mümkündür.

Turizm Sektöründe İnternet Kullanımı: Bilgi çağı olarak nitelendirilen içinde bulunduğumuz bu dönemde, sıkça kullandığımız teknoloji, birçok alanda hayatımızı kolaylaştırmaktadır. Teknolojik gelişmelerden birisi olan internet, tüm dünyayı sarmış ve insanlar için vazgeçilmez bir unsur haline gelmiştir. Küreselleşen dünyada kendini ispat etme ihtiyacı hisseden her insan, internet aracılığıyla en uzak noktalara kadar erişmiş, aynı zamanda bilgiye ulaşma maliyetini en aza indirmiştir. Günümüzde dünyada olup biten, her an herkes tarafından öğrenilebilir hale gelmiştir(Çakır ve Yalçın, 2012,s.9). Dünya İnternet kullanım istatistiklerine baktığımızda genel kullanıcı sayısı toplamda 4.02 milyar kişi ki bu oran dünyanın yarısından fazlası anlamına geliyor. Mobil internet kullanıcı sayısı ise 3.72 milyar. Bu oran dünya internet kullanıcı sayısının neredeyse yarısının mobil kullanıcı olduğunu göstermektedir(dijilopedi.com).

We Are Social 2018 Türkiye İnternet, Sosyal Medya ve Mobil Kullanıcı İstatistikleri We are social ve Hootsuit tarafından her yıl hazırlanan sosyal medya istatistikleri “Digital in 2018 in Western Asia” ismiyle yayınlandı. 81 milyon nüfusa sahip ülkemizde; Nüfusun % 67’sini oluşturan 54,3 milyon internet kullanıcısı var. Türkiye’de, nüfusun %67’sine tekabül eden 54 Milyon internet kullanıcısı var ve bunların 51 Milyonu telefonlarından internete bağlanıyorlar(dijilopedi.com).

We Are Social 2018 Türkiye’de İnternet Kullanımı İstatistikleri Turizm endüstrisinde yer alan havayolu taşımacılığı ve seyahat acenteliği gibi sektörlerin internetin ticari amaçlarla kullanıldığı ilk sektörlerden olmalarına rağmen, konaklama sektöründeki işletmeler internetin ticari önemini biraz daha geç fark etmişler ve internetin kullanımına turizm endüstrisindeki birçok sektöre göre daha geç başlamışlardır. Konaklama işletmelerinde 1990’ların sonlarına doğru internet yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır ve 2000’li yıllardan sonra ise hızlı bir artış gösterdiği söylenebilir (Kozak 2006, s.273).

Türkiye de tatil-seyahat kategorisinde büyüme hızı %47 olarak açıklanmıştır. Online tatil ve seyahat kategorisinde ise 14,8 oranında Pazar büyüklüğüne sahiptir. (Tübisad, Etid, Deloitte ortak çalışması 2018). Turizm endüstrisindeki işletmelerin internetten ticari amaçlarla yararlanma eğilimleri günümüze kadar sürdüğünü ve turizmin günümüzde de internetin en yaygın kullanıldığı endüstrilerden birisi olmaya devam ettiği söylenebilir (Öz,2010, s.76-77). Havayolu şirketleri yoğun bir şekilde müşteriyle doğrudan temasa geçmeye çalışmakta ve teknoloji, işletmelere bu fırsatı sağlamaktadır (Alamdari, 2002). Ayrıca internet, potansiyel müşterilere otel olanaklarını öğrenme ve otel fiyatlarını otel satış temsilcileriyle temasa geçmeden karşılaştırmalarını sağlamaya yardımcı olmaktadır (Connolly vd. 1998). Seyahat ve turizm ile ilgili hizmetlerin internet üzerinden satışının mümkün olması bilgisayar donanımından sonra en büyük ikinci online ticaret alanını oluşturmaktadır (Ekiz ve Babacan, 2012,s.45).

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada turizm sektöründe yer alan otel işletmelerinin ve seyahat acentelerinin gelişmesinde internetin rolünü ve bu işletmelerde internetin hangi amaçlarla kullanıldığını tespit etmek amaçlanmıştır. Bu kapsamda, turizm işletmelerinin gelişmesinde internetin rolü üzerine kapsamlı bir değerlendirme yapabilmek amacıyla nitel bir yöntem tercih edilmiştir.

Çalışmada nitel bir araştırma tekniği olan "görüşme" tekniği kullanılarak 5 adet otel yöneticisinden ve 20 adet seyahat acentesi yetkilisinden veri elde edilmiştir. Görüşme tekniği, yirminci yüzyılın son çeyreğinde pek çok sosyal bilim alanında, etkili bir veri toplama yöntemi olarak yerini almıştır (http://kolayaof.com). Bu teknik belli konularda önceden hazırlanmış soruların katılımcılara aktarımı ve cevap almaya dayanan etkileşimli bir iletişim sürecini kapsamaktadır. Görüşme sürecinin planlı ve amaçlı olması görüşme tekniğini, bir sohbet olmaktan farklı kılmakta ve onu hedeflere yönelik planlanmış bir veri toplama çabası haline getirmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s:119-120). Bu çalışmada işletme yetkilileri ile önceden belirlenen sorular kapsamında ancak bu sorular detaylandırılarak ve işletmelerde öne çıkan sorun alanlarına odaklanılarak görüşmeler yapılmıştır.

Gaziantep 'de yer alan oteller ve seyahat acenteleri alan araştırmasını oluşturmuştur. İşletmelerde yetkililer ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcı işletmelerden 20 tanesi A grubu seyahat acentesidir. Üç' ü 4 yıldızlı oteldir. İki'si ise 5 yıldızlı oteldir. Görüşmeler ortalama yarım saat sürmüştür. Görüşmeler not alınarak kayıt edilmiştir. Daha sonra görüşmeler sonucu elde edilen veriler analiz edilmiştir.

Bulgular

Otel ve seyahat acentelerinden katılımcılar ile yapılan görüşmelerin genel bir değerlendirilmesi sonucu, turizm sektöründe yer alan işletmelerin gelişmesinde internet kullanımının rolü ve önemi değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Seyahat Acenteleri ve Otel işletmelerinin İnternet Kullanım Amacının Belirlenmesi
Görüşme yapılan işletmelerinin tamamının ortalama 5 yıldır internet kullandığını söylemek mümkündür. Seyahat acenteleri genellikle online bilet satışı, otel rezervasyonu, araba kiralama alanlarında internet kullanılmaktadır. Otel işletmeleri ise genel olarak her an internete gereksinim duyduklarını belirtmişlerdir.

Turizm sektöründe yer alan seyahat acenteleri ve otel işletmelerinin WEB sayfaları mevcuttur. Ancak WEB sayfalarının güncelleme sıklığına baktığımızda seyahat acentelerinin otel işletmelerine oranla daha sık güncelleme yaptıklarını söyleyebiliriz. Seyahat acenteleri güncellemeyi genellikle haftalık ya da aylık yaparken, otel işletmeleri ise bu güncellemeyi 6 ayda bir ya da yılda bir kez yapmaktadırlar.

Çalışmaya katılan seyahat acentelerinin ve otel işletmelerinin WEB sayfası oluşturma gerekçelerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1.Daha fazla müşteriye ulaşmak,
2. Daha kolay ve daha hızlı şekilde müşteriye ulaşmak,
3. Müşterilerin işletmelerine ulaşmasını kolaylaştırmak,
4. Yüz yüze görüşme yöntemiyle ulaşılmayan müşteriye ulaşabilmek
5. Reklam

6. Tanıtım

İşletmelerin WEB sayfalarında yer alan bilgileri değerlendirdiğimizde; işletmelerin WEB sayfasında, adres, telefon ve diğer iletişim bilgileri bulunmaktadır. Ancak satış fiyatları ve politikaları, uygulanan promosyonların da yer almadığı görülmektedir. İnternetin Seyahat Acentelerinin ve Otel işletmelerinin Gelişmesindeki Rolün Belirlenmesi Turizm sektöründe yer alan işletmeler interneti yoğun bir şekilde kullanmaktadırlar. Ancak rezervasyon işlemlerini seyahat acenteleri genellikle telefon aracılığıyla gerçekleştirmektedirler. Otel işletmeleri ise rezervasyon işlemlerinin büyük bir oranın telefon ile gerçekleştirmenin yanı sıra kısmen faks kullanmaktadırlar

Çalışmaya katılan seyahat acenteleri açısından internet kullanımının satış faaliyetlerinde kayda değer bir oranda artış olduğunu söyleyebiliriz. Ancak otel işletmeleri için önemli bir artış olduğunu söylemek mümkün değildir.

Turizm işletmeleri için internet kullanmanın maliyetleri düşürücü bir etkisinin olmadığını söyleyebiliriz.

Katılımcıların görüşlerine göre; internet kullanmanın kar marjın da bir artış sağladığını belirtebiliriz. Turizm işletmelerinin yararlandığı pazarlama dağıtım kanalları olarak en etkili kanalın; önceki müşterilerin kulaktan kulağa tanıtımlarıdır. “En iyi reklam ayaklı reklamdır.” “Müşteri kendi fikrini söylüyor ticari bir kaygısı yoktur.” (İşletme A)

“Kulaktan kulağa geri bildirim yapılıyor.” (İşletme B)

İkinci sırada ise WEB sayfalarını ve e-postayı sayabiliriz. Ayrıca turizm sektöründe reklam ve tanıtım konusunda broşür ve katalogların artık bir önemi kalmadığını söylemek mümkündür. “Son yıllarda WEB sayfalarından dolayı katalogların öneminin kalmadığını söyleyebiliriz.” (İşletme C)

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışma turizm işletmelerinin gelişmesinde internetin rolü ve önemini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede alan araştırmasının sonuçları şu şekilde özetlenebilir; 1. Turizm işletmelerinin tamamı internet uygulamalarını kullanmaktadırlar. Fakat hem seyahat acenteleri hem de otel işletmeleri interneti pazarlamadan çok bir iletişim aracı olarak değerlendirmektedirler. İnternet sayfalarının oluşturulmasındaki gerekçeler arasında “Daha fazla müşteriye ulaşmak, Müşterilerin işletmelere ulaşmasını kolaylaştırmak” gibi gerekçeler de bu görüşü desteklemektedir. Seyahat acenteleri ve otel işletmeleri interneti pazarlama amaçlı kullanmaları durumunda, yurt içi ve dışındaki rekabet güçlerini artırabilir aynı zamanda işletmenin maliyetlerini azaltabilir. İşletmelerin interneti bu amaçla değerlendirmeleri onlara önemli fırsatlar sağlayabilir.

2. Dünyada çok sayıda konaklama ve seyahat işletmeleri rezervasyon ve satış işlemlerini internet üzerinden gerçekleştirmektedir. Bu çalışmada, tüm turizm işletmeleri internet kullanmaktadır ve internet sayfaları mevcuttur. Fakat bu araştırmanın sonucunda işletmelerin internet sayfası oluşturma nedenleri arasında rezervasyon ve satış imkanı sağlamak gibi önemli etkenler yer almamaktadır. Yapılan araştırmalarda müşterilerin internet üzerinden satın alma yoluna gitmemelerinin en önemli nedeni güvensizlik olduğu belirtilmektedir. Seyahat acenteleri ve otel işletmeleri internet üzerinden gerekli güven ortamını sağlayabildikleri takdirde, maliyetlerini düşürme yoluna gidebilirler, gelecekte varlıklarını sürdürme imkânı bulabilirler ve büyüme olanaklarını yakalayabilirler.

3. Turizm işletmelerinin yararlandığı pazarlama dağıtım kanalları olarak en etkili kanal internet olarak değerlendirilmemiştir. En etkili kanalın önceki müşterilerin kulaktan kulağa tanıtımları olduğu vurgulanmaktadır. İnternet ise ikinci kanal olarak değerlendirilmektedir. Diğer taraftan katalog ve broşürlerin pazarlama dağıtım kanalı olarak her hangi bir önem arz ettiğini söylemek mümkün değildir. Seyahat acenteleri ve otel işletmeleri pazarlama dağıtım kanalı olarak interneti birinci sıraya taşımayı başarmaları durumunda, büyüme şanslarını artırabilirler.

Bu çalışmanın verileri sınırlandırılmış bir alandaki 25 işletme yetkililerince görüşme yapılarak elde edilmiştir. Bu nedenle ortaya çıkan sonuçların geneli temsil ettiğini söylemek doğru bir yaklaşım olmayabilir. Bunun yanı sıra konuya ilişkin sınırlı ulusal kaynaklara katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

1. Aksoy, R. (2009). İnternet Ortamında Pazarlama, 2. Baskı, Ankara: Seçkin.
2. Alamdari, F. (2002). “Regional Development in Airlines and Travel Agents Relationship”, Journal of Air Transport Management, 8(5),339–348.
3. Baloğlu, A. ve Karadağ, L. (2008). “ İnternet ve Pazarlama Başarı Hikâyeleri Başarılı Oyuncuların Sırları”, Bursa: Ekin.Budak, B. (2010). E-Ticaret, İstanbul:
4. Etap.Cihan, M. ve Bal, V. (2002). ‘ E- Ticaret ve KOBİ’lerin Geleceği’’I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı, Kocaeli.
5. Connolly, D. J., Olsen, M. D., ve Moore, R. G. (1998). “The Internet as a Distribution Channel”, Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly, 39(4), 42–54.
6. Çakır, M. ve Yalçın, E. (2012). Kültür ve Turizm Tanıtımında Bir Araç Olarak İnternet Kullanımı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
7. Çakır, V. (2004). Yeni İletişim Teknolojilerinin Reklam Üzerine Etkileri, Konya: Selçuk İletişim Dergisi, (3cilt), Sayı:2.
8. Çevik, İ. (2009). İnternetin Turizm Sektörüne Etkileri, 10. Ulusal Turizm Kongresi Bildiri Kitabı, Mersin: Detay.
9. Çiftçi,H., “Riskli İnternet Davranışı Olarak Sanal Zorbalık Ve Başa Çıkma Yolları”, 1. Uluslararası Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Kongresi Özet ve Tam Metin Bildiriler Kitabı,s.62, (2018)
10. Ekiz, H. E. ve Babacan E. (2012). Otel Endüstrisinde İnternet Kullanımı: Hong Kong ve KKTC Otel Endüstrilerinin karşılaştırılması, Anatolia Dergisi, Cilt:23, Sayı:1.
11. Gültekin, N., “Yeni İşletmecilik Anlayışında Bilgi Yönetiminin Rolü”, Marmara Üniversitesi. İİBF Dergisi, 28(1), 257-272, (2003).
12. Koçak O, Kavi Ersin, The Role of Information Technologies in Reducing of Social Exclusion The Process of Knowledge Society and The Sample of Call Centers İn Turkey, The international Scientific Session, Challenges of The Knowledge Society, Bucherest. PP, 1077-1086, (2011)
13. Kozak, N. (2006). Turizm Pazarlaması, Ankara: Detay.
14. Oflaz, M. (2010). Turizm Pazarlamasında İnternetin Rolü, Ankara: Uzmanlık Tezi, Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yatırım Ve İşletmeler Genel Müdürlüğü.
15. Öz, M. (2010). Konaklama İşletmeleri Web Sitelerini Tüketici Odaklı Yaklaşımla Değerlendirmeye Yönelik Bir Araştırma, Kayseri: Doktora Tezi.
16. Özdiçiner, N.s. (2010). Turizmde Elektronik Pazarlama, Denizli: IUYD’2010.
17. Sarı, Y. ve Kozak, M. (2005). Turizm Pazarlamasına İnternetin Etkisi: Destinasyon Web Siteleri İçin Bir Model Önerisi, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, 9, 248-271.
18. Tübisad, Etid, Deloitte Ortak Çalışması (Mayıs 2018).Türkiye’de E-Ticaret Pazar Büyüklüğü. Yıldırım, A. ve Şimşek, H.(2005).Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Seçkin.
19. http://kolayaof.com.
20. http://www.internetworldstats.com
21. http://sgb.kulturturizm.gov.tr
22. https://dijilopedi.com/2018-turkiye-internet-kullanim-ve-sosyal-medya-istatistikleri/

(17)

Prof. Dr. Kamile GÜLÜM²⁰⁶

EDUCATION PROBLEM OF REFUGEE STUDENTS ACCORDING TO THE TEACHER OPINIONS BALIKESİR'DEKİ MÜLTECİ ÖĞRENCİLERİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNE GÖRE EĞİTİM PROBLEMLERİ

ABSTRACT

Balikesir is among the provinces most preferred by the refugees. Nevertheless, this situation brings along many problems, including the ones which refugee children encounter in their education. The purpose of this study is to demonstrate the problems refugee children face in education from the teachers' point of view. The study is conducted in 30 primary schools in the center of Balikesir province throughout the 2017-2018 education years. We employ qualitative research methods in the study and analyze the data via content analysis method.

The findings suggest that the students generally suffer from language problems, which result in difficulties in adjusting to the school and their friends, social exclusion and occasionally disciplinary problems with the school administration. We recommend that the refugee students are given a language course before they begin school, are provided a special counseling service along with their families, and their families are employed as voluntary teachers in schools if their educational credentials allow.

Keywords: Refugee Students, Teacher Opinions, Education Problem.

ÖZ

Balıkesir ili mültecilerin en çok tercih ettiği iller arasında yer alır. Ancak bu durum beraberinde bir çok problemi de getirir. Bunlar arasında mülteci çocuklarının eğitim problemi önemlidir. Bu nedenle bu çalışmanın amacı mülteci çocuklarının karşı karşıya kaldıkları eğitim problemlerini öğretmen görüşlerine göre ortaya koymaktır. Çalışma Balıkesir il merkezinde bulunan 30 ilköğretim okulunda 2017-2018 eğitim öğretim yılında yürütülmüştür.

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden yüz yüze görüşme tekniği kullanılmış, veriler içerik analiz yöntemi ile çözümlenmiştir. Araştırmanın sonucunda, öğrencilerin, dil problemi olduğu, okula uyum sorunu yaşadığı, sosyal dışlanma ve disiplin problemleri olduğu görülmüştür. Öğrencilerin okula başlamadan önce bir dil kursuna alınmaları, özel rehberlik hizmeti verilmesi bu hizmetin ailelerle birlikte yapılması, öğrencilerin ailelerinden durumu uygun olan ve gönüllülerden okullarda istihdam sağlanarak uyumda yardımcı olmalarının sağlanması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mülteci Öğrenciler, Öğretmen Görüşleri, Eğitim Problemi.

²⁰⁶ Balıkesir University, Necatibey Education Faculty; kgulum@balikesir.edu.tr; Balıkesir/TÜRKİYE.

1. INTRODUCTION

Turkey has a rich and diverse history of immigration. Turkey stands as the “origin country” for those who emigrate and the “host country” for those who immigrate. Asylum seekers and refugees are an increasingly prevalent part of the immigrants to Turkey in the last twenty years (Buz, 2008). The immigrants coming from non-European countries who are exploited, under the fear of death, and under religious and political pressures are identified as asylum seekers or refugees in Turkey (Sever and Sever, 2013).

Recently, the wars, internal conflicts and terrorism which take place in different parts of the world, including the Middle East, forced many families to leave their countries and immigrate to Turkey. However, the children of these families who immigrate in order to escape from the adverse life conditions in their origin countries and to arrive at a better life still suffer from some problems in their host countries. The leading one among these problems is the continuation of their education and their adaptation to the educational institutions. Education has a significant impact in the protection of refugee children. Taylor and Sidhu (2012) emphasize the role that schools play in developing refugee children’s sense of inclusion and their adaptation. Turkey attempts to ensure the provision of refugee children’s educational rights through the Regulation on Procedures and Fundamentals about the Immigrants and Potential Population Activities (2015), the 27th article of which states “The education and employment of refugees and asylums seekers within the time period they reside in the country depends on general provisions”. The province of Balıkesir hosts a total number of 7142 refugees who originate from countries such as Iraq, Iran, Syria, Afghanistan, Pakistan and Somalia (TUIK 2017). In the provincial center, there are 750 registered refugee students who continue their education in primary schools. The purpose of this study is to assess the adaptation of refugee children who continue their education in the center of Balıkesir province, as well as the problems they face, from the teachers’ point of view.

Method

This study uses the discourse analysis method in qualitative research design. Discourse analysis is a leading research method in the latest qualitative research in social psychology, and it focuses on the variability of meaning (Elliott, 1996). The study is conducted via voluntary participation of 100 teachers employed in primary schools in the center of Balıkesir province throughout 2017-2018 education year. We require that participant teachers work with refugee students. We employ the semi-structured interview form in the study and analyze the data via content analysis method. Teacher who attended the research is shown in below.

Table 1. Distribution of The Teacher According to Their Field

Field of Teacher	f	%
Classroom	61	38,9
English	15	9,6
Turkish	15	9,6
Math	14	8,9
Social Science	16	10,2
Informatics	2	1,3
Education of Religion and Ethics	6	3,8
Guidance	2	1,3
Science	16	10,2
Technology Design Course	2	1,3

Gymnastics	2	1,3
Visual Arts	3	1,9
Music	3	1,9
Total	157	100,0

According the table 1, it is seen in the majority group of the teachers who are attended in this research is classroom Teacher 38.9 %. It is important participation level of attending classroom teachers, because of the most students of attending in this research are in primary school. Other teachers' participation level are 10.2 % Science teacher and social science, 9.6 % Turkish and English teacher, 8.9 % math teacher, 3.8% Education of Religion and Ethics, 1.3%. Guidance, Gymnastics, Technology design course, 1.9% Music and visual arts teachers.

2. FINDINGS and COMMENTS

In this section, the findings obtained have been utilized and interpreted. The Problems of the refugee students are built under 6 major topic. These are; The adaptation of Students to the class and the school, The problem of communication with the refugee students, Lower School success, Telling lesson to the refugee students, Compatibility of Education programme, Guidance service for the refugee students. Tables and comments about these problems are in the below.

In this section, the findings obtained have been utilized and interpreted. The Problems of the refugee students are collected under 6 major topics. These are; The Adaptation Problems to The Class and to the School, Communication Problem with The Refugee Students, Lower Academic Success, The Problem of Telling Lesson To The Refugee Students, Compatibility of Education Programme, Guidance Service for the Refugee Students. Tables and comments about these problems are in the below.

Table 2. The Adaptation Problem to the Class and to the school.

The adaptation Problem to the class and to the school.	f	%
Harmonize	15	9,6
Trying to harmonize	16	10,2
Partial harmonize	14	8,9
Not harmonize	112	71,3
Total	157	100,0

According the teachers 71.3%, refugee students is not harmonize to the class and the school. They say, the most cause of this problem is not knowing our language. So they have problem of harmonize to the class and the school. In the same time, other reasons about this problem for the teachers are they tend to be violent act and picking fight other students. They have prejudices about the school. They have friends with other refugee students in other classes. There is continuing problem to the school.

The teachers say 10.2% trying to harmonize and 8.9% partial harmonize. As the cause of these situation they say, it was difficult process for the child, as they are caused by social pressure, psychological problems. So they can be asocial and their adaptation can be taken long time.

%9.6 teacher says they are harmonized. As the cause of this situation the teachers say, in fact they are harmonize, if the condition are met they are be harmony. Some of them have taken basic education so they are harmonized to the class and to the school. Other's harmonize are in increasing day by day. Because every student is different each other. So the adaptation takes time.

Table 3. Communication Problem with the Refugee Students

Communication Problem	f	%
Yes	120	76,4
No	20	12,7
Sometimes	17	10,9
Total	157	100

According to the table, 76.4% teachers have communication problem with the refugee students. As the cause of the problem teachers say, not knowing Turkish or English. They always speak Arabic or Farsi. A few of them know Turkish who are in the lower classroom. In the same time, we don't know Arabic or Farsi and I don't want to know their language. I think they have to know our language. They are always in the classroom but not attend the lesson. They only sit in the classroom and don't want to communicate with us. The language problem also leads to prevents socialization and the problem of communication.

12.7% teacher says I haven't communication problem with the refugee students. Because I'm an English teacher or Arabic teacher. So I know their language.

10.9% teacher say I have sometimes communication problem with the refugee students. We are sometimes overcome this problem by the refugee students who knew good Turkish or by speaking English. Sometimes I get help in Arabic. We get emotional communication but not conception communication.

Table 4. Lower Academic Success

Lower Academic Success	f	%
Yes	152	96,8
No	3	1,9
Partially	2	1,3
Total	157	100,0

96.8% teachers think the refugee students have lower academic success. As the cause of this subject, most of the teachers say not only not knowing our language but also cultural factors. Because teachers say; it is not necessary to know our language for mathematics. Because we have students who do not know Turkish well but make great wonders with numbers. They don't want to learn any lesson and don't want to get any training, so they can decrease the output in the education.

1.3% teachers say they have partially lower academic success. They are more successful Koran and Arabic lessons because of knowing Arabic well and when they are written exam questions in Arabic with help of an Arabic teacher they are more successful.

1.9% teacher says thinks they are not lower success. They say, the students who know Turkish are gained academic achievement in courses and more compatible the lessons. After reading and writing our language they have taken upper grades.

Table 5. Telling Lesson Problem to The Refugee Students

Telling Lesson Problem to The Refugee Students	f	%
Yes	140	89,2
No	10	6,4
Partially	6	4,4
Total	157	100,0

89.2% Teachers say that we have always slogged on telling the lessons to the refugee students. Because they think, the students pretend to listen but they usually do not. Apart from the words who are used their in

daily life; he does not understand anything because of his narrow vocabulary knowledge. So we don't teach them anything. We have in trouble because of not understanding us and we tell the lesson but the refugee students don't understand. But math teacher say, I usually tell the numbers and symbols, so we are more comfortable than other branches. Religious culture teachers know the Arabic so they don't slog on telling the lesson for refugee students. There is lack of prior knowledge, but they may be effective if there is no language problem. Even if they speak Turkish they cannot read or read. When any events are brought them, they always get back it saying that I do not understand this. 6.4% teachers say we haven't slogged on telling the lesson for refugee students because of their lessons are not interested in language as visual Arts, music, gymnastics or Arabic. 4.4% teachers say we have partially slogged on telling the lessons. If the students who speak Turkish are interested in lessons and participated in more satisfactory. But, those who do not speak Turkish just watch as if they are watching a foreign film. If you work individually they are more successful otherwise they are disturbed by other children.

Table 6. Compatibility of The Education Programme

Compatibility Of The Education Programme	f	%
Yes	11	7,0
No	141	89,8
Partially	5	3,2
Total	157	100,0

According the teacher our curriculum is not suitable for the refugee students 89.8% and our training programme is very different from their curriculum. There is no special application for them. It's hard for them who does not understand what he's reading. We need to constantly create time and care for each other to understand our subjects. But they think it is not necessary if it is suitable or not for the refugee students. The training programs are suitable for our students. So, we don't need a different program and course for the refugee students. Our priority must provide cultural interaction with them.

7.0% teacher thinks our curriculum programme is suitable for the refugee students. Because there are so many differences in the classroom too. It is standard for all students. So it is suitable for refugee students too. There is no need a special program and curriculum related to them

3.2% teachers say our curriculum programme is partially suitable for the refugee students. I don't think there is a problem as a branch, English, Arabic, visual arts, gymnastics and after learning Turkish they are adopted the curriculum programme. How the students who don't know the language of education will adapt the programme.

Table 7. Guidance Service Need For The Refugee Students

Guidance Service Need	f	%
It should be given	154	8,1
I have no Idea	3	1,9
Total	154	100,0

According to the teacher, guidance service is necessary for the refugee students 98.1%. . But they believe that this problem can't be solved with guidance. They think they must return to their country and they have no idea who will give guidance, so they cannot comment. They do not know how to give it and the content. Social integration must be done for these students with competent people and special programme must be implemented. There must be mutual cooperation and trust. Their Psychology must be been improvement. They are experiencing adjustment problems. I think family education must be priority so guidance services are necessary.

1.9% teacher say I have no idea. Because of believing the guidance service won't solve the problem. Senior guidance should be provided with their family for these students. Our guidance service in our school is not enough.

3. RESULT and SUGGESTIONS

The aim of this study is research the problems of refugee children in education from the teachers' point of view in Balıkesir Province, Turkey. As a result of this study it has been achieved in the following outcome. The refugee students in Balıkesir come from Iraq, Iran, Syria, Afghanistan, Pakistan and Somalia. There is no refugee students from Syria in this study. They have a lot of problem in education. Some of them are psychological, sociologic and academic success problem. This result is supported by Dalar and others; 2013. According to the teacher, there are 6 The fundamental problems for the refugee students. These are; The adaptation problem to the classroom and the school, Communication problem with the teacher and other students, Lower school success, Telling lesson to the refugee students for the teacher, Compatibility of Education programme, Guidance service needing for the refugee students. As the cause of the adaptation problem to the school and classroom is the major factor does not know Turkish. This result is supported by Gulum, 2017 and UNHCR, 2015. Other major reason is about this problem for the teachers they tend to be violent act and picking fight other students.

Another problem is the Communication with the refugee students. This result is supported by Tok ve Korkut, 2010. As the cause of the problem teacher say the same thing. They don't know our language and they always speak Arabic or Farsi each other and don't want to be in connection with us. So, some students are excluded them. This result is supported UNICEF, 2012.; Uzun ve Bütün, 2015. Lower school success is another problem for the refugee students. The reason of this problem is not only not knowing our language but also cultural factors. Telling Lesson to the Refugee Students is the problem for the teacher especially Verbal lessons. Numerical lesson is more comfortable than other branch. Compatibility of Education programme is not suitable for the refugee students but teachers are not care if it is suitable or not. Teachers want to be built special Guidance service for the refugee students, because of their social, academic and psychological problems but they don't how it must be. So, It is suggested to be done in the below;

-It should be taken the course Turkish lessons (speaking, writing, listening) at least 6 months before being distributed to the schools.

-Guidance services should be provided these children for their Psychological problems.

-It can be accepted to the school who knows our language.

-They can send to the school of minorities.

-They can taken education in a separate school.

-Studies to be conducted under preventive guidance, psycho education programs, individual and group guidance services will both positively impact adaptation and social relations

-He must be a PDR expert in schools, where the refugee students attend, who knows Arabic.

-Skills and social activity courses can be opened for these students and it must be ensured the continuation of these students.

-Orientation programme must be done frequently and repeated the periodically.

-These students should be distinguished according to their countries and each country's students should be in the same class.

REFERENCES

1. Buz, S. (2008). Social Profile of Asylum Seekers in Turkey. Journal of Police Science Vol: 10, Number: 4. P. 1-14.
2. Dalar, M., Algan, N. A., Algan, Ü. (2013). Social and Economic Problems of Iraqi Refugees in Bolu. An Analysis Based on Field Work. Alternative Policy. Volume,5 (3). P. 341-359.

3. Elliott, R. (1996). Discourse Analysis: Exploring Gaction, Function And Conflict In Social Texts. Marketing Intelligence& Planning. 14, 6, 65.
4. The Department Of The Interior Directorate General Of Immigration Authority (2015). Regulation On Procedures And Principles Applicable For Aliens Who Are Possible Population Movements Bound To Limit For Individual Refugees Claiming Residence From Turkey For Collective Asylum Or To Asylum To Another Country İn Turkey.
5. Gulum, K.(2017). Education Problems of Refugee's Children Who Lives in Balıkesir. (According to the Student Opinions) International Congress On Afro - Eurasian Research II "Interaction Of Social, Cultural, Economic And Political Values In Afro-Eurasian Countries" April 17-20, 2017, Malaga, Spain.
6. Sever, H.,Sever, M. (2013). Illegal Migration And Asylum Paradox İn The Axis Of The European Union And Turkey: Those Who Lived After The Domino Affair", Journal Of Police Science. Volume: 15, No: 2, 85-108.
7. Taylor, S. & Sidhu, K. (2012). Supporting Refugee Students In Schools: What Constitutes Inclusive Education? International Journal Of Inclusive Education, 16(1).
8. Tok, N., Korkut, R. (2010). Observation on Asylum Seekers and Refugees in Institutions of Niğde Social Services Provincial Directorate. Journal of Academic Vision.,V.22., P.1-19.
9. UNICEF (2012). Education Rapid Needs Assessment For Displaces Syrian Children: In Schools, Community And Safe Spaces, Unicef Lco Education Programme.
10. UNHCR.(2015).Syria Regional Refugee Response, [Http://Data.Unhcr.Org/Syrianrefugees/Country](http://Data.Unhcr.Org/Syrianrefugees/Country).
11. Uzun, E. M., Bütün, E. (2015).International Journal of Early Childhood Education Studies.V,1(1).P,72-84.
12. Wwww.Tuik.Gov.Tr/Ustmenu.Do?Metod=Kategorist Erişim; 15.02.2018

(18)

Dr. Öğr. Üyesi Cansu TUTKUN²⁰⁷; Prof. Dr. Fatma TEZEL ŞAHİN²⁰⁸

**NİNE VE DEDELERE UYGULANAN “NİNE VE DEDE OKULU” EĞİTİM PROGRAMININ
ETKİLİLİĞİNİN İNCELENMESİ²⁰⁹**

**INVESTIGATION OF THE EFFECTIVENESS OF "GRANDPARENTS SCHOOL" (NİNE VE DEDE
OKULU) TRAINING PROGRAM PARTICIPATED BY GRANDPARENTS**

ÖZ

Araştırmada nine ve dedelere uygulanan “Nine ve Dede Okulu” eğitim programının etkililiğinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2016-2017 yılları arasında Ankara ilinde yer alan özel bir hastanenin düzenlemiş olduğu nine ve dede okuluna devam eden 10 nine ve 6 dede olmak üzere toplam 16 büyük ebeveyn oluşturmuştur. Araştırmada nicel veriler için Nine ve Dede Okulu Memnuniyet Anketi, nitel veriler için Nine ve Dede Görüşme Formu kullanılmıştır. Eğitime katılan katılımcılara 4 oturumluk “Nine ve Dede Okulu” eğitim programı uygulanmıştır.

Araştırma sonucunda nine ve dedelerin tamamının bu eğitim programına katıldıkları için kendilerini şanslı hissettikleri ve bu eğitimi başka nine ve dedelere tavsiye ettikleri saptanmıştır. Ayrıca eğitime katılan nine ve dedelerin görüşleri doğrultusunda çocuk gelişimi ve eğitimi ayrıca aile arasındaki ilişkilere yönelik bilinçlenme ve farkındalık, güncel bilgiler edinme ve kuşaklar arası çatışmanın önlenmesi konusunda olumlu yönde değişimler yaşandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Büyük ebeveyn, torun, Nine Dede Eğitim Programı.

JEL Kodları: I20, P36.

ABSTRACT

The purpose of the current study was to investigate the effect of the Grandparents School training program participated by grandparents. The study's working group consisted of 16 grandparents, 10 grandmothers and 6 grandfathers, participating in the Grandparents School, which was organized by a private hospital in Ankara between 2016-2017 years. As the data collection tool, Grandparents School Satisfaction Survey was used for quantitative data and Grandmothers and Grandfathers Interview Form was used for qualitative data. The grandparents in the test group was applied Grandparents School training program with 4 sessions.

As a result of the research, it has been determined that all grandmothers and grandfathers feel lucky to participate in this training program and that they recommend this training to other grandmothers and grandfathers. In addition, in the direction of grandmothers and grandfathers who participated in the training, awareness and conscious, up-to-date information, and prevention of intergenerational conflict were positively influenced.

Keywords: Grandparents, grandchild, Grandparents School Training Program.

JEL Codes: I20, P36.

²⁰⁷ Bayburt Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Çocuk Gelişimi Bölümü, cansututkun06@hotmail.com; Bayburt/TÜRKİYE.

²⁰⁸ Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Okulöncesi Öğretmenliği Bölümü, ftezel68@gmail.com; Ankara/TÜRKİYE.

²⁰⁹ Bu çalışma 25-27 Nisan 2018 Tarihlerinde Ukrayna’da Gerçekleştirilen 6.Uluslararası Bilim, Kültür ve Spor Kongresinde Sözlü Olarak Sunulmuştur.

1. GİRİŞ

Aile, kişiyle toplum arasında bağ kuran ve toplum hayatının devamını sağlayan en temel sosyal kurumlardan biridir. Aile kurumu, şekli ve niteliği bakımından toplumdan topluma farklılık gösterse de tarih boyunca var olmuştur. Son yüzyıllarda kırsal alanlardan kentlere göç ve endüstrileşmeye bağlı olarak toplumsal alanda yaşanan değişim aile kurumunu da etkilemiştir (ASAGEM, 2006). Kalabalık ailelerin yerini çekirdek aileler almaya başlamış, çalışan kadınların sayısı da gün geçtikte artmıştır (Güngörmüş-Özkardeş, 2010). Türkiye’de 2006 yılında TÜİK tarafından yapılan araştırmaya göre, ailelerin büyük çoğunluğunun (%80,7) çekirdek aile yapısına sahip olduğunu göstermiştir (Özdemir, Vatandaş ve Torlak, 2009). Bu durum özellikle her iki eşin çalıştığı ailelerde gerek bakıcıların gerekse de nine ve dedelerin çocuk bakımı konusunda anne ve babaya daha fazla destek olmasını gerekli kılmaktadır.

Büyükanne ve büyükbabaların rollerinden birisi de torunun bakımıyla ilgilenmektir (Komonpaisarna ve Loichinger, 2018). Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2013 verilerine göre Türkiye genelinde çalışan annelerin 6 yaşından küçük çocuklarının bakımından temel olarak büyükanne ve dedelerin sorumlu olduğu belirlenmiştir (TNSA, 2013). Aközer, Nuhurat ve Say (2011) tarafından değişen aile yapısı içerisinde yaşlıların günümüzdeki durumlarının incelemesi amacıyla yapılan araştırmada tüm yaşlıların, torun sahibi olmayı hayatlarının en güzel deneyimlerinden biri olarak nitelendirdiği belirlenmiştir. Büyük ebeveynlerin torunlarına bakmalarının çocukların daha az duygusal problem yaşamaları ve daha fazla sosyal beceri göstermeleri üzerinde olumlu etkileri bulunmaktadır (Attar-Schwartz, Tan, Buchanan, Flouri ve Griggs, 2009). Ülkemizde Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB-2017) tarafından gerçekleştirilen Büyükanne Projesi’nin amacı da, 3 yaşını doldurmayan torununa bakan büyükanne ve dedelere verilecek yardım ile çocuklara büyükanne ve dedeleri ile birlikte büyüme imkânı sağlayarak kültür aktarımına destek olmaktır (ÇSGB, 2017). Ancak Tayland’da yapılan bir araştırmada, büyük ebeveynlerin torunlarıyla ilgilenme durumlarının sağlıkları, psikolojik anlamda iyi olma durumları ve fiziksel yeterlilikleri üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Komonpaisarna ve Loichinger, 2018). Diğer taraftan bazı aileler ise torunlara bakım veren büyük ebeveynlerin fiziksel yetersizliklerinden ötürü çocuklarının sosyal ihtiyaçlarının yeterince karşılanmadığını belirttikleri saptanmıştır (Zhang vd., 2018). Alan yazın incelendiğinde, gerek ülkemizde gerekse de yurtdışında doğum sırasında ve sonrasında anne babaya destek olma konusunda onlara farkındalık kazandırma, çocukları ve torunlarıyla ilişkilerini geliştirme, çocuk gelişimi ve eğitimi konusunda onları bilinçlendirme, torunlarının hayatlarına daha fazla katılım göstermelerini sağlama yönünden nine ve dedeleri desteklemek üzere hazırlanmış eğitim programları çok fazla bulunmamaktadır (Tutkun ve Tezel-Şahin, 2017). Bu süreçte nine ve dedelerin var olan bilgi ve tecrübelerine katkıda bulunmanın ve gerekli gördükleri konularda onlara destek sağlamanın önemli olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda araştırmada nine ve dedelere uygulanan “Nine ve Dede Okulu” eğitim programının etkililiğinin incelenmesi amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın modeli, tek gruplu son test düzeninin kullanıldığı yarı deneysel desen (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2011; Karasar, 2014) ile nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin aynı çalışmada kullanıldığı karma yöntemdir. Karma yöntem, tek bir araştırmada ya da araştırma dizisinde hem nitel hem de nicel verilerin toplanması, analiz edilmesi, birleştirilmesi ve ilişkilendirilmesine odaklanılan bir araştırma yöntemidir (Creswell ve Plano Clark, 2014).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2016-2017 yılları arasında Ankara ilinde yer alan özel bir hastanenin düzenlemiş olduğu nine ve dede okuluna devam eden 10 nine ve 6 dede olmak üzere toplam 16 büyük ebeveyn oluşturmuştur. Çalışma grubunun belirlenmesinde nine ve dedelerin araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul etmeleri şartı aranmıştır.

Araştırmada yer alan ninelerin 3’ü 51-55, 6’sı 56-60 ve 1’i 61-65 yaş aralığındadır. Dedelerin 3’ü 56-60, 2’si 61-65 ve 1’i 66-70 yaş aralığındadır. Ninelerin 1’i ilköğretim, 2’si ortaokul, 4’ü lise ve 3’ü üniversite;

dedelerin 1'i ilkokul, 1'i ortaokul, 1'i lise, 2'si üniversite ve 1'i yüksek lisans mezunudur. Sahip oldukları çocuk sayısı açısından nine ve dedelerin 9'u 1 çocuk, 5'i 2 çocuk ve 2'si 3 çocuk sahibidir. Nine ve dedelerin 13'ü 1 torun, 2'si 2 torun ve 1'i 3 ve üstü torun sahibidir. Eğitime katılan ninelerin 7'si anneanne, 3'ü babaannedir. Dedelerin 3'ü oğlunun bebeği ve 3'ü de kızının bebeğine destek olmak için eğitime katılmıştır. Torunlarının cinsiyeti açısından 6'sı kız, 10'u erkek torun beklemektedir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada nine ve dedelerin kişisel bilgilerini belirlemek amacıyla “Genel Bilgi Formu”, nicel veriler için “Nine ve Dede Okulu Memnuniyet Anketi”, nitel veriler için “Nine ve Dede Görüşme Formu” kullanılmıştır.

2.3.1. Genel Bilgi Formu

Araştırmacılar tarafından hazırlanan “Genel Bilgi Formunda”, nine ve dedelerin yaşları, öğrenim durumları, çocuk sayıları, torun sayıları, doğacak torunlarının cinsiyetini belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır.

2.3.2. Nine ve Dede Okulu Memnuniyet Anketi

Nine ve dedelerin eğitime yönelik memnuniyetlerini belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından “Nine ve Dede Okulu Memnuniyet Anketi” geliştirilmiştir. Anket “Katılıyorum- Kararsızım- Katılmıyorum” yanıtlarından oluşan 3'lü likert tipi 15 sorudan oluşmaktadır. Anketin kapsam geçerliliği 5 uzmanın görüşüne dayalı olarak, yapı geçerliliği ise pilot uygulama ile belirlenmiştir.

2.3.3. Nine ve Dede Görüşme Formu

Araştırmacılar tarafından nine ve dede okulu eğitim programını katılan nine ve dedelerin programı değerlendirmelerine yönelik görüşlerini ifade edebilecekleri yarı yapılandırılmış soruların yer aldığı “Nine ve Dede Görüşme Formu” hazırlanmıştır. Görüşme formunda “Nine ve Dede Eğitim Programının size nasıl bir katkı sağladığını düşünüyorsunuz?”, “Nine ve Dede Eğitim Programıyla ilgili görüşleriniz nelerdir?” ve “Nine ve Dede Eğitim Programıyla ilgili öneri ve eleştirileriniz nelerdir? sorularına yer verilmiştir.

2.4. Verilerin Toplanması

Öncelikle araştırmaya dahil olan özel hastanenin yöneticileriyle iletişime geçilerek araştırma hakkında bilgi verilmiştir. Katılımcılara yapılacak çalışmanın amacı, içeriği, bu çalışmaya katılımın gönüllülük esasına dayandığı, araştırma etiği açısından kurumun ve isimlerinin başka kişilerle paylaşılmayacağına ilişkin bilgi verilerek çalışmaya katılmayı isteyip istemedikleri belirlenmiştir. Deney grubunda yer alan nine ve dedelere 4 oturumdan oluşan Nine ve Dede Okulu Eğitim Programı uygulanmıştır. Nine ve Dede Okulu Eğitim Programının ilk oturumunda “Gebelik süreci, doğum sırasında anne babaya nasıl destek olmalıyız? Annede sütün salgılanma süreci”, ikinci oturumda “Emzirme, emzirmede anneye destek, uyku, tuvalet, ilk 5 günün önemi, sarılık, hıçkırık, hapşırık, kolik, gaz”, üçüncü oturumda “0-12 ay bebek gelişimi, 0-12 ay bebekle iletişim ve oyun” dördüncü oturumda ise “0-12 ay bebeğin beslenmesi, ek gıdalar ve aşılara” ilişkin bilgi verilmiştir. Nine ve Dede Okulu Eğitim Programının uygulamaları tamamlanıp, katılımcılar torun sahibi olduktan sonra deney grubunda yer alan nine ve dedelere son test olarak “Nine ve Dede Okulu Memnuniyet Anketi” ayrıca “Nine ve Dede Görüşme Formu” uygulanmıştır. Yapılan yüz yüze görüşmeler yaklaşık 20-25 dakika sürmüştür.

2.5. Verilerin Analizi

Nicel verilerin analizinde frekans ve yüzdelikler hesaplanmıştır. Nitel verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Kodlama işlemi önceden belirlenmiş kavramlar yerine araştırmanın verilerinden çıkarılan kavramlara göre gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla deney grubundaki nineler ve dedelerle gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen bilgiler bilgisayar ortamına aktararak veri seti ortaya

çıkartılmıştır. Ardından veri setine numaralar verilerek (1,2,3...) nineler için (N), dedeler için (D) kodlaması yapılmıştır. Veri setleri, birkaç defa okunup incelenerek kendi içinde anlamlı bölümlere ayrılmış ve daha sonra da kodlanmıştır. İlk aşamada ortaya çıkan kodlardan yola çıkılarak bu kodların belirli kategoriler altında toplanması sağlanmıştır.

3. BULGULAR VE YORUM

Nine ve Dede Okulu Eğitim Programına katılan katılımcıların “Nine ve Dede Okulu Memnuniyet Anketine” yönelik nicel bulguları Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Eğitime Katılan Nine ve Dedelerin Eğitimden Memnun Kalma Durumlarına İlişkin Yüzde (%) ve Frekans (n) Dağılımları

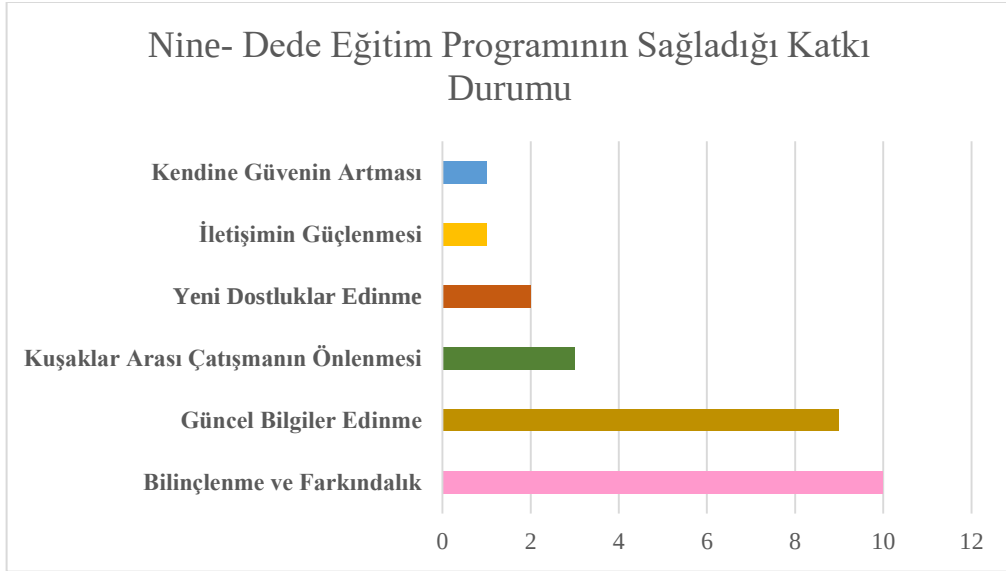
Maddeler	Katılıyorm	Kararsızm	Katılmıyorm
1. Bu eğitim programı kapsamında yeni ve önemli bilgiler öğrendim.	5 3,75	,25	-- --
2. Bu eğitim programı ile eksik yönlerimin farkına vardım.	4 7,5	2,5	-- --
3. Bu eğitim programı ile güçlü yönlerimin farkına vardım.	3,75	0	,25
4. Bu eğitim programı bana kendimi ifade etme fırsatı sağladı.	1 8,75	5	,25
5. Tüm ninelerin ve dedelerin torunlarıyla ilgili eğitim programına katılması gerekli.	5 3,75	,25	-- --
6. Bu eğitim programı torunumla ilişkiye katkı sağladı.	3 1,25	8,75	-- --
7. Bu eğitim programı torunuma karşı tutumlarımı değiştirdi.	4 7,5	2,5	-- --
8. Bu eğitim programı sayesinde torunumun hayatına daha aktif katılım sağladım.	5 3,75	,25	-- --
9. Bu eğitim programı torunumla daha etkili zaman geçirmeme katkı sağladı.	4 7,5	2,5	-- --
10. Bu eğitim programı sayesinde doğum sürecinde kızıma ve oğluma nasıl destek olmam gerektiğiyle ilgili bilgi sahibi oldum.	5 3,75	,25	-- --
11. Bu eğitim programı torunumu yetiştirirken kuşaklar arası yaşanan farklılıkları ortadan kaldırmaya yardımcı oldu.	1 8,75	1,25	-- --
12. Bu eğitim programı bebeklik döneminde torunumun beslenmesiyle ilgili bilgileri katkı sağladı.	3 1,25	8,75	-- --
13. Bu eğitim programına katıldığım için kendimi şanslı hissediyorum.	6 00	-- --	-- --
14. Bu eğitimde öğrendiğim bilgileri çevremdekilerle paylaşıyorum.	4 7,5	2,5	-- --
15. Bu eğitimi başka dedelere ve ninelere tavsiye ediyorum.	6 00	-- --	-- --

Tablo 1 incelendiğinde Nine ve Dede Okulu eğitim programına katılan nine ve dedelerin tamamının bu eğitim programına katıldıkları için kendilerini şanslı hissettikleri ve bu eğitimi başka nine ve dedelere tavsiye ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Nine ve dedelerin % 93,75’inin eğitim programı kapsamında yeni ve önemli bilgiler öğrendikleri; tüm nine ve dedelerin bu eğitim programına katılması gerektiği görüşünde oldukları; bu eğitim programı sayesinde torunlarının hayatlarına daha aktif katılım sağladıkları ve eğitim programı sayesinde doğum sürecinde çocuklarına nasıl destek olmaları ile ilgili bilgi edindiklerini belirttikleri görülmektedir. Nine ve dedelerin % 87,5’i eğitim programı sayesinde eksik yönlerinin farkına vardıkları, torunlarına karşı tutumlarının değiştiği, torunlarıyla daha etkili zaman geçirdikleri ve eğitimde öğrendikleri bilgileri çevresindekilerle paylaştıkları belirlenmiştir. Nine ve dedelerin % 81,25’i eğitim programının torunlarıyla ilişkilerine ve torunlarının beslenmesiyle ilgili bilgilerine katkı sağladığını belirttikleri

saptanmıştır. Eğitime katılan nine ve dedelerin % 68,75'i eğitim programının kendilerine ifade etmelerine olanak sağladığı ve torunlarını yetiştirirken kuşaklar arası farklılıkları ortadan kaldırmaya yardımcı olduğu görüşündedir. Diğer taraftan nine ve dedelerin % 50'sinin eğitim programının güçlü yönlerinin farkına varmaları açısından kararsızım yanıtını verdikleri belirlenmiştir.

Bu bölümde “Nine ve Dede Görüşme Formundan” elde edilen nitel verilere ilişkin analizler yer almaktadır. Nine ve Dede Okulu Eğitim Programının sağladığı katkılara yönelik bulgular Şekil 1’de yer almaktadır.

Şekil 1. Nine- Dede Eğitim Programının Sağladığı Katkı Durumu

Şekil 1 incelendiğinde, nine ve dedelerin büyük çoğunluğunun çocuk gelişimi ve eğitimi ayrıca aile arasındaki ilişkilere yönelik “Bilinçlenme ve Farkındalık” ve “Güncel Bilgiler Edinme” konusunda Nine-Dede Eğitim Programının kendilerine katkı sağladığına ilişkin görüş belirttikleri görülmektedir. Buna ilişkin ninelerin ifadelerinden bazıları şöyledir:

“Doğum öncesinde torunumun annesine (kızıma) davranışlarım konusunda bilinçlendim. Doğum öncesi, doğum esnasında ve sonrasında kızıma ve torunuma daha bilinçli davranıyorum. Bazı geleneksel takıntılardan dede nineleri kurtardığına inanıyorum” (N1). “Kızımın hamileliği sürecinde ve doğum sırasında nasıl davranacağımı, torunum dünyaya geldiğinde, bu süreçte neler yapacağım konusunda bu kurs çok faydalı oldu” (N2). “Öncelikle doğum öncesi anne ve babaya nasıl davranacağımızı öğrendim. Torunumla daha yakın olmanın faydalarını gördüm. Bilgilerimiz tazelendi ve yenileri eklendi” (N6). “Bana çocuklarım dönemi ile bu zaman arasında çok farklı çocuk yetiştirme konularındaki değişiklikler açısından faydalı oldu” (N10).

Nine- Dede Eğitim Programına katılan dedelerden bazıları ise görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

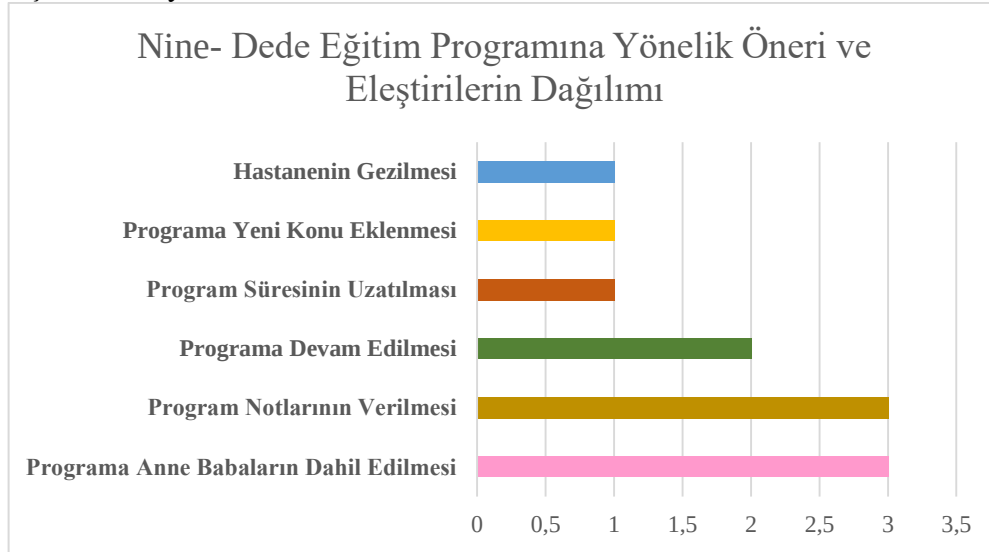
“Gerek doğum öncesi, gerek doğum sonrası yapılması ve yapılmaması gereken şeyleri öğrendim” (D1). “Kızımın ısrarı ve emrivakisiyle katıldım ve çok memnun kaldım. Bilgilerim yenilendi ve yeni bilgiler elbette” (D3). “Torunumla ilgilenirken daha bilinçli oluyorum. Kulaktan dolma bilgiler kullanmıyorum, yeni tüm bilgileri edindim” (D6).

Nine ve dedelerin bir kısmı ise Nine- Dede Eğitim Programının kendilerine “Kuşaklar Arası Çatışmanın Önlenmesi”, “Yeni Dostluklar Edinme”, “İletişimin Güçlenmesi” ve “Kendine Güvenin Artması” konusunda katkı sağladığına ilişkin görüş belirttikleri görülmektedir. Nine ve dedelerin ifade etmiş oldukları bu kategorilere ilişkin yanıtlardan bazıları şu şekildedir:

“Bebek dünyaya geldikten sonra da anne babaya destek olma noktasında kendime güvenim arttı” (N1). “Güzel dostluklar edindim. U., N... Hem F.. hem de C.. ile tanışma fırsatı yakaladım” (N7). “Çocuklarımla fikir ayrılıkları yaşadığımız konularda belki bunun yaşımızla da ilgisi vardır, artık hemfikiriz. Anneanneler, babaanneler olarak ailecek buraya gelmemiz iletişimimizi güçlendirdi” (N8). “Eskiden bir konuda farklı düşünebiliyorduk. Şimdi anne-babanın bebekle ilgili kaygılarına saygı ile bakıyorum” (D6).

Nine ve Dede Okulu Eğitim Programına ilişkin nine ve dedelerin öneri ve eleştirilerine yönelik bulgular Şekil 2’de yer almaktadır.

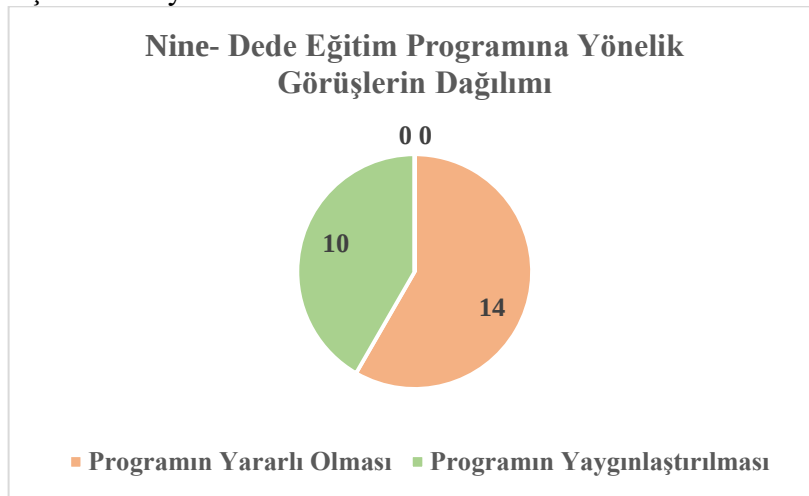

Şekil 2. Nine- Dede Eğitim Programına Yönelik Öneri ve Eleştirilerin Dağılımı

Şekil 2 incelendiğinde, genel olarak nine ve dedelerin “Programa Anne Babaların (Bebek Bekleyen) Dahil Edilmesi”, “Program Notlarının Verilmesi”, “Programa Devam Edilmesi”, “Program Süresinin Uzatılması”, “Programa Yeni Konu Eklenmesi” ve “Hastanenin Gezilmesi” konularında Nine- Dede Eğitim Programına yönelik önerilerinin olduğu görülmektedir. Buna ilişkin ifadelerden bazıları şu şekildedir:

“Program sırasında hastanenin bize gezdirilmesini ve ortamı önceden görmeyi isterdim” (N1). “Çocuklarımızla birlikte derslere katılabilmeliyiz. Ayrıca ders programının daha fazla olması iyi olurdu” (N6). “En azından bir dersin çocuklarla birlikte olmasını öneririm” (N7). “Oturumun birinde anne baba ile birlikte olunmasının daha iyi olacağı kanaatindeyim” (D3). “Verilen bilgilerin notlar şeklinde verilmesini öneririm” (N9). “Konuşulan bilgilerin kitapçık halinde verilmesinin daha faydalı olacağını düşünüyorum” (D4). “Eğitim seminerindeki bilgiler, doküman veya CD ortamında katılımcıların kullanımına sunulabilir” (D6). “Programa devam edilmesinde fayda görüyorum” (N3).

Nine ve Dede Okulu Eğitim Programına ilişkin nine ve dedelerin genel olarak görüşlerine yönelik bulgular Şekil 3’de yer almaktadır.

Şekil 3. Nine- Dede Eğitim Programına Yönelik Görüşlerin Dağılımı

Şekil 3 incelendiğinde, genel olarak nine ve dedelerin “Programın Yararlı Olması” ve “Programın Yaygınlaştırılmasına” yönelik görüşlerinin olduğu görülmektedir. Buna ilişkin ifadelerden bazıları şöyledir:

“Dede- nine eğitim programının, torunlarımız ve çocuklarımız açısından gayet iyi ve mükemmel katkıları oldu” (N1). “Programın hazırlanması, sunulması çok içtendi, iyi ve faydalı bir sunum oldu. Kendi adıma teşekkür ederim, keyifli oldu” (N8). “Program ve müfredat yararlı ve yeterliydi. Ekleyeceğim bir husus yok” (D1). “Güzel bir katkı sağladı, yaygınlaştırılmalı ve eğitime katkısı bulunan herkese teşekkür ederim” (D5).

4. TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Araştırma sonucunda nine ve dedelerin tamamının bu eğitim programına katıldıkları için kendilerini şanslı hissettikleri ve bu eğitimi başka nine ve dedelere tavsiye ettikleri saptanmıştır. Uygulanan eğitim programının onların yeni ve önemli bilgiler öğrenmelerine, eksik yönlerinin farkına varmalarına, çocuklarına nasıl destek olmaları gerektiğiyle ilgili bilgi sahibi olmalarına etkisi olduğu belirlenmiştir. Eğitime katılan nineler ve dedelerin görüşleri doğrultusunda çocuk gelişimi ve eğitimi ayrıca aile arasındaki ilişkilere yönelik bilinçlenme ve farkındalık, güncel bilgiler edinme ve kuşaklar arası çatışmanın önlenmesi konusunda olumlu yönde değişimler yaşandığı sonucuna ulaşılmıştır. Büyükanne ve büyükbabaların yaşamında torunların varlığı, onların yaşamlarına farklı bir anlam katmaktadır (Özmete, 2008). Karaca (2010) tarafından yapılan araştırmada, büyükanne ve büyükbabaların, evlatlarını ve torunlarını görememelerinin, onları hayatta en fazla üzecek şey olduğu belirlenmiştir. Büyük ebeveynlerin yaşamında torunların aktif bir şekilde yer almaları ve büyük ebeveyn- torun arasında güçlü ilişkiler kurulmasının hem torunlar üzerinde hem de nine ve dedeler üzerinde çok önemli etkileri bulunmaktadır (Attar-Schwartz vd., 2009; Pinson-Millburn, Fabian, Schlossberg ve Pyle, 1996). Bu açıdan nine ve dedelerin torunlarıyla ilişkilerini geliştirme ve artırmalarının, torunlarının hayatlarına daha fazla katılım göstermeleri açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Nine ve dedelerin yeni ve güncel bilgiler öğrenme, eksik yönlerinin farkına varma konusunda Nine- Dede Eğitim Programına katılmalarının etkili bir unsur olduğu söylenebilir.

Nine ve dedelerin programa anne babaların (bebek bekleyen) dahil edilmesi ve program notlarının verilmesine ilişkin görüş bildirdikleri saptanmıştır. Ayrıca genel olarak nine ve dedelerin programın yararlı olması ve programın yaygınlaştırılmasına yönelik görüşlerinin olduğu belirlenmiştir. Çocukların sağlıklı ve başarılı bir çocukluk dönemi geçirebilmeleri için, aile ve yakın çevrenin sunduğu olanakların, olumlu etkileşimlerin büyük değeri vardır (Yolcuoğlu, 2012). Torunlarının bakımına destek veren büyük ebeveynlerin torunlarıyla yaşadıkları problemlerin başında nesil farkı gelmektedir. Torunlarıyla aralarında ciddi yaş farkı bulunan büyük ebeveynler, günümüz toplumundaki çocukların gereksinim ve ihtiyaçlarını anlama ve karşılamada yetersiz kalabilmektedir (Pinson-Millburn vd., 1996). Tutkun ve Tezel-Şahin (2017) tarafından nine ve dedelerin eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesi ve eğitim programına yönelik beklentilerinin incelenmesi amacıyla yapılan araştırma sonucunda; tüm nine ve dedelerin daha önceden hiçbir eğitime katılmadıkları ve kendilerine uygun bir eğitim programına gereksinim duydukları sonucuna ulaşılmıştır. Ülkemizde, ailelere yönelik eğitim, aile danışmanlığı, aile terapisi hizmetleri gibi aile yaşamını geliştirmeye yönelik hem koruyucu hem de sorun çözücü işlevleri olan yaygın ve etkili hizmetlerin istenilen düzeyde olmaması, ailelerin iyi olma hali üzerinde büyük bir risk oluşturmaktadır (Yolcuoğlu, 2012). Bu açıdan nine ve dedelere uygun hazırlanan Nine- Dede Eğitim Programının Türkiye genelinde yaygınlaştırılması önerilmektedir.

Ülkemizde Milli Eğitim Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Halk Eğitim Merkezleri, çeşitli vakıflar ve sivil toplum kuruluşları ayrıca Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB-2017) tarafından gerçekleştirilen Büyükanne Projesiyle ortak protokoller düzenlenerek hazırlanan Nine- Dede Eğitim Programının uygulama sahası genişletilip, programın etkisini inceleyen çalışmalar yapılabilir.

5. KAYNAKÇA

1. Aközer, M., Nuhurat, C., ve Say, Ş. (2011). Türkiye’de yaşlılık dönemine ilişkin beklentiler araştırması. *Aile ve. Toplum: Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*, 7(27), 103-127.
2. ASAGEM. (2006). *Aile yapısı araştırması*. Ankara: Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, No: 146.

3. Attar-Schwartz, S., Tan, J. P., Buchanan, A., Flouri, E. & Griggs, J. (2009). Grandparenting and adolescent adjustment in two-parent biological, lone-parent, and stepfamilies. *Journal of Family Psychology*, 23(1), 67-75.
4. Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem.
5. Creswell, J. W. & Plano Clark, V. L. (2014). Karma yöntem araştırmaları: Tasarımı ve yürütülmesi. Y. Dede & S. B. Demir (Ed.), *Karma yöntem araştırmaları doğası* (Y. Dede & S. B. Demir, Çev.) içinde (s.1- 22). Ankara: Anı.
6. ÇSGB. (2017). *Kadın istihdamının desteklenmesi için büyükanne projesi*. 16 Ağustos 2018 tarihinde, https://www.csgeb.gov.tr/media/4814/uygulama_rehberi_final.pdf adresinden alınmıştır.
7. Güngörmüş- Özkardeş, O. (2010). *Baba olmak*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
8. Karaca, F. (2010). Huzurevinde kalan yaşlıların hayata bakış açıları ve gelecekle ilgili beklentileri. *Aile ve Toplum: Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*, 6(21), 50-72.
9. Karasar, N. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel.
10. Komonpaisarna, T., & Loichingerb, E. (2018). Providing regular care for grandchildren in Thailand: An analysis of the impact on grandparents' health. *Social Science & Medicine*. DOI: 10.1016/j.socscimed.2018.05.031.
11. Özdemir, Ş., Vatandaş, C., ve Torlak, Ö. (2009). Sosyal problemleri çözmede aile yaşam döngüsünün (AYD) önemi. *Aile ve Toplum: Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*, 4(16), 7-18.
12. Özmete, E. (2008). Yaşlılıkta yaşamın anlamının refah göstergeleri ile yordanması. *Aile ve Toplum: Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*, 4(5), 7-20.
13. Pinson-Millburn, N. M., Fabian, E. S., Schlossberg, N. K., & Pyle, M. (1996). Grandparents raising grandchildren. *Journal of Counseling & Development*, 74, 548-554.
14. TNSA. (2013). *Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması Raporu*. 7 Ağustos 2018 tarihinde, http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tnsa2013/rapor/TNSA_2013_ana_rapor.pdf adresinden alınmıştır.
15. Tutkun C. ve Tezel-Şahin, F. (2017). *Torun bekleyen nine ve dedelerin eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesi ve eğitim programına yönelik beklentilerinin incelenmesi*. 5. Uluslararası Okul Öncesi Eğitim Kongresi Özet Kitabı, ss. 267-268.
16. Yolcuoğlu, İ. G. (2012). *Türkiye’de çocuk sorunu ve yetiştirme*. Ankara: Nobel.
17. Zhang, C., Fong, V.L., Yoshikawa, H., Way, N., Chen, X., Lu, Z., & Deng, H. (2018). How urban Chinese parents with 14-month-old children talk about nanny care and childrearing ideals. *Journal of Family Studies*, DOI:10.1080/13229400.2018.1447983.

(19)

Handan AKSÜYEK¹; Hatice BİÇEN YILMAZ²

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER MESLEK YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİNİN
TEKNOLOJİ KULLANIM ALIŞKANLIKLARININ ANALİZİ
ANALYSIS OF TECHNOLOGY USING HABITS OF ULUDAG UNIVERSITY SOCIAL SCIENCES
VOCATIONAL HIGH SCHOOL STUDENTS

ÖZ

Teknolojik gelişmelere bağlı olarak insan hayatındaki alışkanlıklarda da büyük değişimler yaşanmaktadır. Son zamanlarda değişimin en fazla gözlemlendiği alışkanlıkların başında ise, teknolojiye dayalı iletişim araçlarının sıklıkla kullanılması gelmektedir. Cep telefonu, bilgisayar, tablet gibi teknoloji yoğun araçlarda internet bağlantılarıyla kullanılan whatsapp, facebook, instagram, twitter türü kitlesel iletişim programları, günümüzde sosyal medya kullanımı olarak tanımlanan uygulamaların yaygınlaşmasını sağlamıştır.

Bu araştırmada, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin teknoloji kullanımı ile ilgili alışkanlıklarının ölçülmesi amacıyla bir anket çalışması yapılmıştır. Çalışmada, öğrencilerin eğitim ve sosyal yaşantılarında teknolojiyi hangi alanlarda ve ne kadar süreyle kullandıkları araştırılmıştır. Araştırma sonucu, öğrencilerin günümüz teknolojisini oluşturan araçları ve programları yoğun biçimde kullandıkları, teknoloji kullanımının sağladığı avantajlar sayesinde kazanılan zamanın ise, yine sosyal medya üzerinden harcandığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya, İnternet, Teknoloji, Meslek Yüksek Okulu

JEL Kodları: G32, M10, Z21.

ABSTRACT

Due to technological developments, there are also great changes in the habits of human life. One of the most frequently observed habits of change in recent times is the frequent use of communication tools based on technology. Mass communication programs such as whatsapp, facebook, instagram, twitter that are used with internet connections in mobile phones, computers, tablets and other technology-intensive devices have enabled the spread of applications defined as social media usage today.

In this research, a questionnaire study was conducted in order to measure the habits of Uludag University Social Sciences Vocational School students about the use of technology. In the study, areas and duration of technology usage of students in education and social life was investigated. As a result of the research, it was determined that the students use the tools and programs that constitute today's technology intensively and that the time gained through the advantages provided by the use of technology is also spent on social media.

Keywords: Social media, Internet, Technology, Vocational School.

JEL Codes: G32, M10, Z21.

1. GİRİŞ

Gelişen teknoloji ile birlikte bireyler, günlük yaşantılarının her alanında televizyon, bilgisayar, cep telefonu ve tablet gibi teknoloji içeren araçları kullanarak dünyadaki veya yakın çevrelerindeki sosyal, siyasi, ekonomik gelişmeleri kolaylıkla takip edebilmektedirler. Hangi yaşta veya meslekte olunursa olunsun hayatın içinde olabilmek için teknoloji kullanımı artık zorunluluk haline gelmiştir. Günümüzde bilginin, yeni bir üretim faktörü olarak üretim sürecine girmesi, çağımızın bilgi çağı, yeni toplumun da bilgi toplumu olarak adlandırılmasına yol açmıştır. Bilgi toplumunda bilimsel ve teknolojik gelişme sonucunda büyük bir bilgi patlaması ortaya çıkmış, buna paralel olarak bilgilerin işlenmesi, kaydedilmesi ve bilgiye hızlı erişim başlı başına bir sorun olmuştur (Sezen-Işığçık, 1997:3). Bilgiye hızlı ulaşımı sağlayan araç olarak internet, kendi parçalarının toplamından öte bir şey haline gelmiş olan bilgisayar ağlarının birbirine bağlandığı bir sistemdir (Liska-Grune, Çeviren Bıçkı, 1999:23). İnternet kullanımının yaygınlaşması, sosyal medyanın toplumun her kesimindeki insanların yaşamında yer almasına sebep olmuştur. Sosyal Medyanın geleneksel medya araçlarından en önemli farkı aynı anda karşılıklı iletişim ortamı sunmasıdır. Bunun yanı sıra sosyal medya yer ve zaman sınırlamasını ortadan kaldırarak çok kısa süre içerisinde çok daha geniş kitlelere ulaşma imkânı sunmuştur (Tuncer, 2013:15). Bu bağlamda, günümüz insanın artık doğumundan ölümüne kadar sosyal medya ile iç içe yaşadığı, yaşamındaki tüm olayları sosyal medya aracılığıyla duyurmaya çalıştığı görülmektedir. Doğumdaki mutlulukların paylaşımları sosyal medya üzerinden kısa sürede tüm çevreye duyurulmaktadır. Çocuklar okul yaşamına başladığında derslerin takibi, okuldaki gelişmelerden haberdar olma, eğitim takviyesi gibi konularda internet aracılığıyla bilgi transferi gerçekleştirilmektedir. Ayrıca, sosyal medya destekli eğitim ortamı ile internette sesi yazıyı ve görüntüyü bir araya toplayabilen alternatif bir eğitim ve öğrenim sağlanabilmektedir (Togay, vd. 2013:1001). Yetişkinler tarafından güne başlarken hava ve yol durumuna bakılmasından, gazete ve dergilerin okunması, maillere bakıp günle ilgili planlamanın yapılmasına kadar birçok işlem internet aracılığı ile yapılabilmektedir. Teknolojinin ve internet kullanımının hızlı gelişimi toplulukların yaşam tarzı üzerinde etkili değişiklikler yaratmıştır. Bu nedenle, sosyal medya kullanımından uzakta kalmanın artık mümkün olmadığı bir çağ yaşanmaktadır.

Bu araştırmada, teknolojiye bu sınırsız gelişmelerin Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin günlük yaşamları üzerinde yarattığı değişiklikler ve etkileri incelenmiştir. Bu kapsamda, öğrencilerin özellikle eğitim ve sosyal yaşamlarında teknolojiyi ne kadar süreyle ve hangi alanlarda kullandıklarını tespit etmek amacıyla 564 kişi ile yüz yüze bir anket çalışması yapılmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE BULGULARI

2.1 Araştırmanın Metodu

Bu araştırmada, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin sosyal medya kullanım alışkanlıkları analiz edilmiştir. Öğrencilerin boş zamanlarını nasıl değerlendirdikleri, bilgi edinmede hangi kaynakları kullandıkları, sosyal medya kullanım alışkanlık ve tercihleri, eğitim konusunda sosyal medya kullanım tercihleri, internet üzerinden alışveriş ve bankacılık işlemlerinin yapılması ile bunlara karşı duyulan güven analiz edilmiştir. Bu amaçla, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu'nda I. ve II. öğretimde öğrenim gören toplam 3560 öğrenci içinden rassal olarak seçilen 564 kişilik bir örneklem üzerinde 33 sorudan oluşan anket çalışması yapılmış ve sonuçlar SPSS 23.0 programı ile değerlendirilmiştir.

2.2. Anket Bulguları

Ankete katılan öğrencilerin öğretim türüne göre, boş saatlerinde gerçekleştirdikleri aktivitelerde ilk tercihleri nelerdir sorusuna verilen cevaplar Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin Öğretim Türüne Göre Boş Saatlerindeki Aktivitelerde İlk Tercihleri

Öğretim Türüne Göre Boş Saatlerindeki İlk Tercihleri		Sosyal Medyada Dolaşma	Tv Seyretme	Sinema, Tiyatro, Konser vb Etkinlikler	Kitap Okuma	Diğer	Toplam
Hangi Öğretim Öğrencisi	I. Öğretim	148	39	26	22	51	286
	II. Öğretim	126	21	46	26	56	275
Toplam		274	60	72	48	107	561

Tablo 1’de görüldüğü gibi, birinci öğretim öğrencilerinin %52 si boş zamanlarında sosyal medyayı kullandıklarını, %14 ü tv seyrettiklerini, %9 u sinema, tiyatro vb etkinliklere gittiklerini, %8 i kitap okuduklarını, %17 si ise bunların dışındaki faaliyetlerle zamanlarını değerlendirdiklerini ifade etmişlerdir. İkinci öğretim öğrencilerinin ise %46 sı boş zamanlarında sosyal medyada dolaştıklarını, %8 i tv seyrettiklerini, %17 si sinema, tiyatro vb etkinliklere gittiklerini, %9 u kitap okuduklarını, %20 si ise bunların dışındaki faaliyetlerle değerlendirdiklerini ifade etmişlerdir. Her iki öğretim programı öğrencilerinin boş zamanlarını değerlendirmede ilk tercih olarak sosyal medyayı kullandıklarını belirtmişlerdir. Sosyal medya dışında ikinci öğretim öğrencilerinin sinema, tiyatro vb etkinlikleri, birinci öğretim öğrencilerinin ise tv seyretmeyi daha fazla tercih ettikleri görülmektedir. Toplamda ankete katılanların %49’unun boş zamanlarını sosyal medyada dolaşarak geçirdikleri görülmektedir. Ankete katılan öğrencilerin cinsiyete göre boş saatlerindeki aktivitelerde ilk tercihleri nelerdir sorusuna verdikleri cevaplar Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Ankete Katılan Öğrencilerin Boş Saatlerindeki Aktivitelerde İlk Tercihleri

Cinsiyete Göre Boş Saatlerindeki İlk Tercihleri		Sosyal Medyada Dolaşma	Tv Seyretme	Sinema, Tiyatro, Konser vb Etkinlikler	Kitap Okuma	Diğer	Toplam
Cinsiyetini	Kız	(%50) 174	(%13) 45	(%14) 48	(%12) 42	(%11) 39	348
	Erkek	(%46) 98	(%7) 15	(%11) 24	(%2) 6	(%32) 68	211
Toplam		272	60	72	48	107	559

Tablo 2’de görüldüğü gibi, boş saatlerin değerlendirilmesinde ankete katılan kız öğrencilerin %13’ü, erkek öğrencilerin %7’ si tv seyretmeyi, kız öğrencilerin %12’ si, erkek öğrencilerin %2’ si ise kitap okumayı tercih etmektedirler. Sosyal medyada dolaşma, sinema, tiyatro, konser vb etkinliklerinin tercihinde kız ve erkek öğrenciler arasında anlamlı bir tercih farklılığı bulunmamaktadır. Kız öğrenciler, erkek öğrencilere göre boş saatlerinde daha fazla tv izleyip, daha fazla kitap okumaktadırlar. Öğrencilerin tv izleme oranları düşük görülmekle birlikte, internet üzerinden tv programlarını izlemeyi tercih etmektedirler. Öğrencilerin kitap okuma alışkanlıkları incelendiğinde, yılda 1 ile 5 arasında kitap okuyanların oranının %52 olduğu, 5 ile 10 kitap arasında okuyanların sayısının %21, 10 kitaptan daha fazla kitap okuyanların sayısının %20 olduğunu görülmektedir. Hiç kitap okumayanların sayısı ise %6 oranındadır. Ankete katılan öğrencilerin televizyonda en çok hangi programları izledikleri ile ilgili anket bilgileri Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. Ankete Katılan Öğrenciler Tv’de En Çok Hangi Programları İzliyor?

En Çok Hangi Programları İzliyorsunuz?										
		Haber Programları	Dizi Filmler	Sinema Filmi	Müzik Programları	Magazin Programları	Belgesel	Dini Programlar	Gündüz Kuşağı Programları (Evlilik, Kayıp arama, Yemek, Yarışma vb)	Toplam
Hangi Öğretim Öğrencisi	I. Öğretim	0	43	3	20	4	19	4	3	
	II. Öğretim	49	113	68	10	6	19	2	2	269
Toplam		89	256	111	30	10	38	6	5	545

Tablo 3’de görüldüğü gibi, ankete katılan öğrenciler tv de öncelikli olarak dizi film izlemeyi tercih etmektedirler. Dizi filminden sonra sırasıyla sinema filmi, haber programları, belgeseller, müzik programları şeklinde tercihlerini sıralamışlardır. Öğrencilerin bilgi edinmede ilk tercih olarak kullandıkları kaynaklar hangileridir sorusuna verilen yanıtlar Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4. Ankete Katılan Öğrencilerin Bilgi Edinmede İlk Tercihi

Bilgi Edinmede İlk Tercihiniz						
		Basılı Yayın	İnternet	O Konuda Bilgi Sahibi Kişiler	Diğer	Toplam
Hangi Öğretim Öğrencisi	I. Öğretim	11	234	38	4	287
	II. Öğretim	10	221	39	4	274
Toplam		21	455	77	8	561

Tablo 4’de görüldüğü gibi, öğrencilerin bilgi edinme kanalları sorulduğunda, %4’ü basılı yayından, %81’i internetten, %14’ü o konuda bilgi sahibi kişilerden edinirim cevabını vermişlerdir. %1’ i ise diğer kanallar yoluyla bilgi edinirim demişlerdir. Buradan da görüldüğü üzere öğrencilerimizin büyük bir çoğunluğu bilgi edinmede öncelikli olarak interneti tercih etmektedirler. Programlara göre öğrencilerin bilgi edinme tercihlerine bakıldığında anlamlı bir farklılık olmadığı, her program öğrencilerinin birincil olarak bilgi edinmede interneti yüksek oranda tercih ettikleri görülmüştür. Ankete katılan öğrenciler sosyal medyayı kullanıyor mu sorusuna verilen cevaplar Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5. Ankete Katılan Öğrenciler Sosyal Medyayı Kullanıyor mu?

Sosyal Medyayı Kullanıyor musunuz?				
		Evet	Hayır	Toplam
Hangi Öğretim Öğrencisi	I. Öğretim	277	10	287
	II. Öğretim	267	9	276
Toplam		544	19	563

Tablo 5’ de görüldüğü gibi, öğrencilerin % 97’ si sosyal medyayı kullandıklarını söylerken, sadece % 3’ ü sosyal medyayı kullanmadıklarını belirtmişlerdir. Cinsiyete göre sosyal medya kullanımında anlamlı bir farklılık olmadığı gözlenmiştir. Öğrencilerin sosyal medya kullanımında hangi aracı kullandıkları konusunda ankete verdikleri cevaplar Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Ankete Katılan Öğrenciler Sosyal Medya Kullanımında Hangi Aracı Kullanıyor?

Sosyal Medya Kullanımında Hangisini Kullanıyorsunuz?					
		Telefon	Bilgisayar	Tablet	Toplam
Hangi Öğretim Öğrencisi	I. Öğretim	280	4	2	286
	II. Öğretim	260	11	4	275
Toplam		540	15	6	561

Tablo 6’da görüldüğü gibi, öğrencilerin sosyal medya kullanımında %96’ sı telefonu tercih etmektedir, %3’ ü bilgisayarı, %1’i ise tablet kullanmaktadır. Görüldüğü gibi akıllı telefonlar haberleşme dışında bilgisayarla yapılabilen işlemlerin yapılmasında da kullanılmaktadır. Öğrencilerin sosyal medya kullanım amaçları hakkında ankete verdikleri cevaplar Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Ankete Katılan Öğrencilerin Sosyal Medyayı Kullanım Amaçları

Tablo 7’de görüldüğü gibi, ankete katılan öğrencilerden sosyal medyayı kullanım amaçlarıyla ilgili

Sosyal Medyayı Kullanım Amaçları							
Eğitim Amaçlı	Haber ve Gazete Okuma	Köşe Yazıları Okuma	Medyatik Kişilerin Yaşamlarını Takip Etme	Çevremdeki Kişilerin Yaşamlarından Haberdar Olmak	Arkadaşlarıyla İletişim Kurmak	Tanımadığım Kişilerle Yeni Arkadaşlıklar Kurmak	Forumlara Katılıp, Fikir ve Görüşlerin Paylaşımı
%13	%12	%2	%3	%14	%59	%3	%3

soruya birinci sırada eğitim amaçlı kullanıyorum diyenlerin oranı %13, haber ve gazete okumak için diyenler %12, köşe yazılarını okumak için diyenler %2, medyatik kişilerin yaşamlarını takip etmek için kullanıyorum diyenler %3, çevremdeki kişilerin yaşamlarından haberdar olmak için diyenler %14, arkadaşlarımla iletişim kurmak için diyenler %59, tanımadığım kişilerle yeni arkadaşlıklar kurmak için diyenler %3, forumlara katılıp fikir ve görüşlerin paylaşımı için diyenler %3’ tür. Bu tercih sıralamasında cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir. Öğrencilerin sosyal medyayı eğitim amaçlı kullanımında öncelikli tercihleri konusunda ankete verdikleri cevaplar Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Ankete Katılan Öğrencilerin Sosyal Medyayı Eğitim Amaçlı Kullanımda Öncelikli Tercihleri

Sosyal Medyayı Eğitim Amaçlı Kullanımda Öncelikli Tercihiniz					
		Anlamadığım Konuların Tekrarı	Ödevlerimi Yapmak	Derslerle İlgili Bilgi ve Döküman Paylaşımı	Toplam
Hangi Öğretim Öğrencisi	I. Öğretim	85	81	105	271
	II. Öğretim	69	65	128	262
Toplam		154	146	233	533

Tablo 8’de görüldüğü gibi, ankete katılan öğrencilerin sosyal medyayı eğitim amaçlı olarak, %29’ u anlamadığı konuların tekrarı için, %27’ si ödevlerini yapmak için, %44’ ü ise derslerle ilgili bilgi ve doküman paylaşımı için öncelikle kullandıklarını söylemişlerdir. Sosyal medyayı eğitim amaçlı olarak kız öğrenciler derslerle ilgili bilgi ve doküman paylaşımında öncelikli olarak kullanırken, erkek öğrenciler ise daha çok anlamadığı konuların tekrarında kullanmaktadırlar. Sosyal medyayı üniversite eğitimi öncesinde mi, yoksa üniversite döneminde mi daha çok kullandıkları sorulduğunda her iki dönemde de kullandıklarını ve kullanım farklılığı olmadığını belirtmişlerdir. Ankete katılan öğrencilerin sosyal medyayı kullanımları zamanlarının daha iyi kullanımını sağlıyor mu sorusuna verdikleri cevaplar Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Ankete Katılan Öğrencilerin Sosyal Medya Kullanımları Zamanlarının Daha İyi Kullanımını Sağlıyor mu?

Sosyal Medya Kullanımı Zamanınızı Daha Etkin Kullanmanızda Etkili Oluyor mu ?					
			Evet	Hayır	Toplam
Hangi Öğrencisi	Öğretim	I. Öğretim	138	143	281
		II. Öğretim	160	110	270
Toplam			298	253	551

Tablo 9’da görüldüğü gibi, ankete katılan öğrencilerin %54’ ü sosyal medya kullanımlarının zamanı daha etkin kullanmalarında etkili olduğunu söylerken, %46’sı buna hayır etkili olmuyor cevabını vermişlerdir. Erkek öğrencilerin %58’ i, kız öğrencilerin %51’ i sosyal medya kullanımının zamanlarını daha etkin kullanmalarında etkili olduğunu belirtmişlerdir. Ankete katılan 12 öğrencinin hiçbir sosyal medya hesabı olmadığı, %77’ sinin ise 1 ile 4 arasında sosyal medya hesapları olduğu görülmüştür. Sosyal medya hesaplarına bakıldığında erkek öğrencilerin daha fazla sosyal medya hesapları olduğu görülmüştür.

Ankete katılan öğrencilerin, en çok kullandıkları sosyal medya araçları nelerdir sorusuna verdikleri cevaplar Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10. Ankete Katılan Öğrencilerin En Çok Kullandığı Sosyal Medya Aracı

En Çok Kullandığınız Sosyal Medya Aracı										
		Kullanmıyor	facebook	instagram	snapchat	telefon	twitter	whatsaap	youtube	Toplam
Cinsiyetiniz	Kız	30	11	280	4	2	19	5	0	351
	Erkek	23	14	160	0	0	11	0	2	211
Toplam		53	25	440	4	2	30	5	2	562

Tablo 10’da görüldüğü gibi, hangi sosyal medya araçlarını kullanıyorsunuz sorusuna birinci sırada instagram, ikinci sırada facebook, üçüncü sırada youtube ve dördüncü sırada twitter ve bir grup öğrenci de bunların dışındaki sosyal medya araçlarını kullandıklarını belirtmişlerdir. Cinsiyete göre de bu tercih sıralamalarında bir farklılık görülmemiştir. Ankete katılan öğrencilerin, öncelikle tercih ettikleri iletişim araçları nelerdir sorusuna verdikleri cevaplar Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11. Ankete Katılan Öğrencilerin İletişim İçin Öncelikle Tercih Ettiği Araç

İletişim İçin Öncelikle Tercih Ettiğiniz Araç		Whatsha pp	SMS	Instagram	Messeng er	Diğer	Topla m
Hangi Öğretim Öğrencisi	I. Öğretim	253	18	8	2	6	287
	II. Öğretim	248	12	10	0	5	275
Toplam		501	30	18	2	11	562

Tablo 11’de görüldüğü gibi, iletişim için öncelikli olarak tercih ettikleri program sorusuna, %89’ u Whatsapp derken, %5’ i SMS, %3’ ü Instagram, %1’ i Messenger, %2’ si ise diğer programları kullandıklarını belirtmişlerdir. Ankete katılan öğrencilerin, internet kullanımında günlük geçirdikleri süre nedir sorusuna verdikleri cevaplar Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12. Ankete Katılan Öğrencilerin İnternette Günlük Geçirdiğiniz Süre

İnternette Günlük Geçirdiğiniz Süre		0-2 Saat	2-5 Saat	5-10 Saat	10 saat ve üzeri	Toplam
Hangi Öğretim Öğrencisi	I. Öğretim	58	137	72	20	287
	II. Öğretim	69	116	68	22	275
Toplam		127	253	140	42	562

Tablo 12’de görüldüğü gibi, ankete katılan öğrencilerin %23’ ü günde 0-2 saat, %45’ i 2-5 saat, %25’ i 5-10 saat, %7’si ise 10 saatten fazla internette zaman geçirdiklerini belirtmişlerdir. Ankete katılan öğrencilerin, internet üzerinden alışveriş yapıp yapmadıkları ile ilgili verdikleri cevaplar Tablo 13’de verilmiştir.

Tablo 13. Ankete Katılan Öğrenciler İnternet Üzerinden Alış Veriş Yapıyor Mu?

İnternet Üzerinden Alışveriş Yapıyor musunuz?		Evet	Hayır	Toplam
Hangi Öğretim Öğrencisi	I. Öğretim	189	98	287
	II. Öğretim	192	83	275
Toplam		381	181	562

Tablo 13’de görüldüğü gibi, ankete katılanların %68’ si internet üzerinden alışveriş yaptıklarını, %32’ si ise yapmadıklarını söylemişlerdir. Alışverişlerinde ilk tercihlerinin internet olduğunu söyleyenler %17 iken, mağazayı öncelikle tercih edenler %83’ tür. İnternet üzerinden alışveriş yaygınlaşmasına rağmen halen öncelikli olarak mağazalardan alışverişin tercih edildiği görülmektedir. Öğrencilerin alışverişteki ilk tercihleri nelerdir konusunda ankette verdikleri cevaplar Tablo 14’de verilmiştir.

Tablo 14. Ankete Katılan Öğrencilerin Alışverişteki İlk Tercihleri

Alışveriş Yaparken İlk Tercihiniz		İnternet	Mağaza	Toplam
Cinsiyetiniz	Kız	37	309	346
	Erkek	59	151	210
Toplam		96	460	556

Tablo 14’de görüldüğü gibi, alışverişlerde erkek öğrencilerin %28’ inin, kız öğrencilerin ise %11’ inin öncelikli olarak interneti tercih ettikleri görülmektedir. Öğrencilerin daha çok hangi ürünlerin alışverişinde interneti kullandıkları konusunda ankette verdikleri cevaplar Tablo 15’de verilmiştir.

Tablo 15. Ankete Katılan Öğrenciler Hangi Ürünlerin Alışverişinde İnterneti Tercih Ediyor

Hangi Ürünlerin Alışverişinde İnterneti Tercih Ediyorsunuz?		Giyim	Kişisel Bakım Ürünleri	Elektronik Eşya	Ulaşım İçin Bilet	Konser, Tiyatro vb Etkinlik Biletleri	Tatil Rezervasyonları	Diğer	Toplam
Hangi Öğretim Öğrencisi	I. Öğretim	131	12	26	46	12	9	26	262
	II. Öğretim	114	16	34	49	15	13	17	258
Toplam		245	28	60	95	27	22	43	520

Tablo 15’de görüldüğü gibi, ankete katılanlardan %47’ si giyim, %6’ i kişisel bakım ürünleri, %12’ si elektronik eşya, %18’ i ulaşım bileti, %5’ i konser, tiyatro vb etkinlik bileti, %4’ ü tatil rezervasyonları, %8’ i ise diğer alışverişlerinde interneti tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Kız öğrenciler internetten alışverişlerinde daha fazla giyim satın alırken, erkek öğrenciler ise elektronik eşya satın almaktadırlar. Öğrencilerin mağaza alışverişlerinin öncesinde internet üzerinden araştırma yapıp yapmadıkları konusunda ankette verdikleri cevaplar Tablo 16’da verilmiştir.

Tablo 16. Ankete Katılan Öğrenciler Mağaza Alışverişlerinin Öncesinde İnternet Üzerinden Araştırma Yapıyor mu?

Mağaza Alışverişlerinizin Öncesinde İnternet Üzerinden Araştırma Yapıyor musunuz?		Evet	Hayır	Toplam
Hangi Öğretim Öğrencisi	I. Öğretim	214	68	282
	II. Öğretim	211	61	272
Toplam		425	129	554

Tablo 16’da ankete katılanların %77’ si mağaza alışverişlerinin öncesinde internet üzerinde araştırma yaptıklarını söylerken, %23’ ü ise araştırma yapmadıklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerin internet üzerinden alışverişlerde cinsiyete göre ödemeyi nasıl yaptıkları konusunda ankette verdikleri cevaplar Tablo 17’de verilmiştir.

Tablo 17. Öğrencilerin Cinsiyete Göre İnternet Üzerinden Alışverişlerde Ödemeyi Nasıl Yapıyor?

İnternet Üzerinden Alışverişlerde Ödemeyi Nasıl Yapıyorsunuz?					
		Kredi Kartı	Havale	Kapıda Ödeme	Toplam
Cinsiyetiniz	Kız	(%33) 101	(%4) 11	(%63) 190	302
	Erkek	(%66) 130	(%4) 7	(%30) 58	195
Toplam		231	18	248	497

Tablo 17’de görüldüğü gibi, internet üzerinden alışverişlerinde ödemelerde kız öğrencilerin %63’ ü kapıda ödemeyi, %33’ ü ise kredi kartı ile ödemeyi tercih etmektedirler. Erkek öğrencilerde ise %66 ile öncelikli ödeme şekli kredi kartı iken, ikinci olarak %30 ile kapıda ödeme şekli gelmektedir. İnternet üzerinden alışverişlerde güven konusunda cinsiyete göre bir farklılık görülmemekle birlikte, ödeme aracı olarak kız öğrenciler kapıda ödeme şeklini daha güvenli bularak tercih etmektedirler. Ankete katılan öğrencilerin, öğretim türüne göre bankacılık işlemlerinde interneti kullanıyor musunuz sorusuna ankette verdikleri cevaplar Tablo 18’de verilmiştir.

Ankete katılan öğrencilerin cinsiyetlerine göre bankacılık işlemlerinde interneti kullanıyor musunuz sorusuna verdikleri cevaplar Tablo 18’de verilmiştir.

Tablo 18. Öğrencilerin Cinsiyetine Göre Bankacılık İşlemlerinde İnterneti Kullanımları

Bankacılık İşlemlerinde İnterneti Kullanıyor musunuz?				
		Evet	Hayır	Toplam
Cinsiyetiniz	Kız	(%61) 209	132	341
	Erkek	(%85) 177	30	207
Toplam		386	162	548

Tablo 18’de görüldüğü gibi, kız öğrencilerin %61’ i, erkek öğrencilerin %85’ i bankacılık işlemlerinde interneti kullandıklarını, erkek öğrencilerin %77’ si, kız öğrencilerin %55’ i bankacılık işlemlerini internet üzerinden yapmayı güvenilir bulduklarını belirtmişlerdir.

3. SONUÇ

Yapılan anket çalışması ile Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin de her alanda interneti yoğun bir şekilde kullandıkları saptanmıştır. Ankete katılanların % 49’ u boş zamanlarında öncelikli olarak sosyal medyayı kullanmaktadırlar. I. Öğretim öğrencileri ikinci tercih olarak Tv izlediklerini, II. öğretim öğrencileri ise sinema, tiyatro, konser vb etkinliklere katıldıklarını ifade etmişlerdir. Ankete katılan öğrencilerin yarısından fazlası sosyal medyanın etkin kullanımının yaşamlarına olumlu katkıları bulunduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca, öğrencilerin %77’ sinin birden fazla sosyal medya hesabı olduğu ve birinci sırada instagramı kullandıkları saptanmıştır. Sosyal medyayı kullanım amaçlarında birinci sırada iletişim gelmektedir. İletişim amaçlı olarak büyük bir çoğunlukla whatsapp kullanıldığı belirtilmiştir. Öğrencilerin sosyal medyayı eğitim amaçlı olarak; anlamadığı konuların tekrarı için, ödevlerini yapmak için, derslerle ilgili bilgi ve döküman paylaşımı için kullandıkları tespit edilmiştir. Bunun yanında, öğrencilerin kitap okuma alışkanlıkları izlendiğinde, yılda 1 ile 5 kitap okuyan öğrenci oranının %52 olduğu görülmüştür. %7’ lik bir kısım ise hiç kitap okumadıklarını belirtmişlerdir. Diğer yandan, öğrencilerin %68’ i özellikle mağaza alışverişini internet üzerinden yapmayı tercih ettikleri görülmektedir. Kız öğrenciler giyim, erkek öğrenciler ise daha çok elektronik eşya alımında interneti kullandıkları saptanmıştır. Ödeme konusunda ise, erkek öğrenciler daha çok kredi kartıyla ödemeyi tercih ederken, kız öğrenciler kapıda ödemeyi daha güvenli buldukları görülmüştür. Görüldüğü gibi öğrencilerin interneti; film izleme, müzik dinleme, oyun oynama, sosyal etkinliklerin takibinde kullanıldığı gibi, giyimden elektronik eşya, konser, tiyatro, sinema vb.

etkinlik biletlerinin alımı, tatil rezervasyonlarının yapılması, ulaşım biletlerinin alımı, bankacılık ve kamusal alandaki işlemlerin yapılmasına kadar birçok alanda kullandıkları saptanmıştır. Ayrıca, öğrencilerin okula kayıt işlemlerinden, ders seçimi, ders takibi, sınav tarihleri ve sonuçları, duyuruların takibi ve derslerin işlenmesi gibi tüm işlemleri de internet üzerinden yaptıkları görülmektedir. Öğrencilerin tüm işlemlerinde interneti kullanmaları zaman açısından büyük tasarruf sağlasa da, buradan kazandıkları zamanı yine sosyal medya üzerinde harcadıkları tespit edilmiştir.

Yazar Notu: Bu çalışma, 06-08 Nisan.2018 tarihleri arasında Gaziantep ilinde gerçekleştirilen II. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresin'de sözlü olarak sunulan ve özeti yayınlanan "**Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıklarının Analizi**" isimli bildirinin düzenlenerek makaleye dönüştürülmüş halidir.

KAYNAKÇA

1. LİSKA A.-GRUNE İ.(1999). *Bilgi ve Toplum*. İçinde. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları No 187, Çeviren Bıçkı D. 23.
2. Sezen, K., Işığışık, E. (1997). *Bilgisayarın ABC'si 1*. Bursa: Marmara. 3.
3. Togay, A.- Akdur, T.E., vd.(2013). *Eğitim Süreçlerinde Sosyal Ağların Kullanımı: Bir MYO Deneyimi*, XV. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri. 1001 Ocak 2013 Akdeniz Üniversitesi, Antalya:1001. http://ab.org.tr/ab13/kitap/togay_akdur_AB13.pdf (30.05.2018).
4. Tuncer A. S. (2013). Sosyal Medyanın Gelişimi (Ed.) F. Z. Özata. *Sosyal Medya içinde*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisleri. 15.

<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2018; Cilt: 10/YAZ, Sayı: 39
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed, Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2018; Volume: 10/SUMMER, Issue: 39
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(20)

Saida HÜSEYNOVA

EMPATİ ve ÇOCUKLARDA EMPATİNİN GELİŞİMİ
EMPATHY and DEVELOPMENT OF EMPATHY IN CHILDREN

ÖZ

Bireyin kendini karşısındaki kişinin yerine koyarak onun duygu ve psikolojik durumunu hissetme ve anlama becerisi olarak belirtilen empati yeteneği, sadece karşısındaki kişinin duygularını anlama yeteneği değil aynı zamanda bu duyguları ifade edebilme becerisi olduğu da söylenmektedir.

Sosyal varlık olan insanın sağlıklı iletişim ve etkileşim kurması için gerekli olan empati becerisi son zamanlarda sık sık araştırılan ve tartışılan bir konu halindedir. Bu çalışmada empati ile ilgili literatür taraması yapılmış ve çocuklarda empati gelişiminde etken faktörler irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Empati, Empati Yeteneği.

ABSTRACT

The empathy ability which stated as the ability of the individual to feel and understand person's emotional and psychological state by putting itself in person's place is said to be not only the ability to understand the feelings of the other person but also the ability to express these feelings.

The empathy skills required for healthy communication and interaction of the human who is a social being are a subject that has been frequently researched and discussed in recent times. In this study, browsing the literature about empathy had done, and the factors that effect development of empathy between kids had semtinized.

Keywords: Empathy, Empathy Ability.

GİRİŞ

Empatinin tanımı karşındaki bireyin duygusal durumunu anlama becerisi olarak açıklanmaktadır. Bu kavramın tanımı aynı zamanda, diğer bireyin hislerini paylaşmayı sağlama yeteneğini de içermektedir. Empati kavramına iki türlü yaklaşılmaktadır, göreceli olarak daha sebat eden ve bireyin mizacına bağlı olan bir özellik olarak sayılan empati yani ‘trait’. İkincisi ise somut durumlarda duygusal tepki olarak ortaya çıkan ‘state’ empati kavramıdır.²¹⁰ Rogers’in tanımlamasıyla empati kavramına bir daha açıklık getirmek gerekirse, empati, bireyin, belli durumlara bağlı olarak, diğer bireyin duygu ve düşüncelerini doğru anlama, onun hissettiklerini duyması ve aynı zamanda bu durumu onunla paylaşma sürecidir. Rogers’in verdiği bu tanıma göre empatinin üç temel süreci bulunmaktadır.

- Birinci süreç; oluşan duruma karşındaki birey gibi bakabilmek. İnsanoğlu, yaşantılara karşı kendine özgü bir algı ve anlama yetisine sahiptir. Empati yeteneği ise karşındaki bireyin bakış açısını, duygularını ve düşüncelerini anlayabilmektir. Burada önemli nokta, empati kurulduktan sonra kişinin kendi bakış açısına dönebilmesidir.²¹¹

- İkinci süreç; burada önemli olan, daha önce de belirtildiği gibi bireyin karşındaki bireyin rolüne üstlendiği zaman hem duygusal, hem de bilişsel olarak bu yeteneği kullanabilmektir. Bilişsel algılama ve anlama karşındaki bireyin düşüncelerini duymaktır. Bu duygusal anlamının temelini oluşturmaktadır. Duygusal rol alma ise karşındaki bireyin duygusal durumunu anlama ve algılamak olarak belirtilmektedir.²¹²

- Üçüncü süreç; empati olgusunu tamamlayan sonuncu süreç, daha önce belirtilmiş olan iki sürecin karşındaki bireye iletilmesidir. Yukarıda belirtilen iki sürecin tamamlanması empati kurmak için yeterli olmamaktadır. Empati kuran bireyin durumla ilgili almış olduğu rolü karşısındaki bireye ifade edebilmesi önemlidir. Empati kuran kişinin, bunu hem sözel ifade şekli ve hem de beden dili ve mimikleri kullanarak anlatması gerekmektedir.²¹³

Empati yeteneği tüm sosyal becerilerin temelinde yer almaktadır. Çocuklarda empati gelişimi öz farkındalığın sonucu olarak gelişmektedir. Yani, bireyin başkalarının duygu ve düşüncelerini ne derecede anlayabilmesi, kendi duygu ve düşüncelerini ne kadar iyi anlayabilmesine bağlı bir olgudur. Empati yeteneğinde gelişim ve sonradan kazanmanın rolü büyük olsa da, diğer insani eğilimler gibi, insanoğlunun empatiye doğumdan itibaren yatkınlığı vardır. Bu yatkınlığın gelişiminde ya da körelmesinde dış çevre koşullarının rolü büyüktür. Bu yeteneğin gelişiminde gerekli koşullar olmadığı zaman birey ilişki kurabilme, diğer kişiyi anlama yetisinden yoksun kalabilmektedir. Bundan dolayı empatik yatkınlığın yeteneğe dönüşmesinde eğitimin, ortamın önemi büyüktür. Bu potansiyel doğuştan var olsa bile, uygun eğitim koşullarının sağlanması sonucu da gelişebilmektedir. Empati kurmanın temel yolu, besleyici davranışlar benimsemek ve bu davranışları gereken durumlarda kullanmaktır.²¹⁴

1. Empatinin tanımı ve tarihi

Empati terimi il kez 1897 senesinde Alman psikolog Thedor Lipps tarafından kullanılmıştır. Onun tanımına göre empati, dışardaki bir objeyi kendine mal etme sürecidir ve bu kavramın karşılığı olarak ‘einfühlung’ kelimesi kullanılmıştır. Daha sonraki araştırmalarında Lipps, empatinin bireyin bir nesneyi algılaması yeteneği ile beraber, bireylerin kendilerini ve diğer bireyleri algılaması süreci olduğunu da

²¹⁰ GÜMÜŞTAŞ, F “Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu Tanısı Alan Çocuk ve Ergenlerde Empatik Yanıt Verebilme, Duygusal Yüz ifadelerinin Tanınması, Empati-Agresyon İlişkisi ve İlaç Tedavisinin Empati Becerilerine Üzerine Etkileri, İstanbul, Marmara Üniversitesi, Yayınlanmış Uzmanlık Tezi

²¹¹ SCHILLING, D (2009) ‘Duygusal Zekâ Beceri Eğitimi Uygulamaya Yönelik Pratik Bir Model ve 50 Aktivite’, Ankara: Maya Akademi

²¹² DÖKMEN, Ü (1988). Empatinin Yeni Bir Modele Dayanarak Ölçülmesi ve Psikodrama ile Geliştirilmesi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 21(1-2), 155-190

²¹³ DÖKMEN, Ü (1987) Empati Kurma Becerisi ile Sosyometrik Statü Arasındaki İlişki, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi 20 (1-2), Ankara

²¹⁴ KASAPOĞLU, A (2006) “Empati ve Sempatı Olgusuna Vurgu Yapan Bazı Ayetler”, Bilimname X Dergisi, sayı 1, s33-61

belirtmiştir. Ona göre sosyal bir varlık olan insan için nesnelere bağlı, kendisine ve diğer kişilere bağlı üç çeşit bilgi vardır ki, bunlardan diğerlerine ilişkin bilgi için einfuhlung'dan yararlanır.²¹⁵

Daha sonraları Edward B. Titchener 1909 senesinde Yunanca kullanılan 'empathia' kavramını 'empathy' olarak İngilizceye çevirmiş, tanımlamasını da, bir olaya objenin içine dahil olarak bakmak şeklinde vermiştir. Kökü eski Yunancaya dayanan 'empati' kelimesi, 'en' iç, içinde anlamına gelen kelimeyle, 'patos', duygu anlamına gelen kelimelerin köklerinden türemiş olan 'empathia', özel ilgi, duygu, fiziksel etki anlamlarında kullanılmaktaydı.²¹⁶

Bu kavramın Türkçe karşılığı 'duygudaşlık' ya da 'eşduyum' olarak kullanılmış ve Türk Dil Kurumu'na göre bireyin kendisini başka bir bilincin yerine koyarak, bu bilincin istek ve duygularını, düşüncelerini anlama ve idrak etme becerisidir. Empati becerisinin insan davranışını anlamada önemli rolü vardır. İnsanlar arası ilişkilerde önemli yere sahip olan empati kavramının tek ve belirli bir tanımı bulunmamaktadır. Günümüze kadar empati konusu ile ilgilenen araştırmacılar bu kavramın tanımını kendilerinin anladığı şekilde vermiştir. Tek bir açıklaması olmayan empati kavramının tanımları tartışmalı bir durum içinde olmakla beraber, zaman içinde değişime de uğramıştır.²¹⁷

Tarihsel süreçte bir çok tanım alan bu kavramın ilk felsefi açıklamasını Aristo kendisinin Rhetoric isimli eserinde vermiştir. Freud'a göre empati kavramı kişinin karşısındaki kişi ile özdeşim kurarak onun duygularını taklit etmesi şeklindedir.²¹⁸

Farklı tanımları bulunan empati kavramının çeşitli psikolojik ekolleri de vardır. Bu kavram psikoanalitik kurama göre içsel enerjinin doğal şekilde dışa vurumu ve aynı zamanda çocukluğun ilk yıllarında kazanılan bir beceridir. Davranışçı yaklaşım bu kavramı ödül, ceza ve pekiştirme davranışlarını kullanarak deneyimlenmiş olan davranışların toplamı şeklinde belirtmektedir. Empati kavramını bilişsel ekol ise, karşıdaki bireyin ruhsal durumunu, duygularını anlamak ve değerlendirmek için edinilmiş olan biliş olarak tanımını ileri sürmektedir. Bu yaklaşımlardan empati kavramına biyolojik taraflarını açıklayacak şekilde yaklaşan ekol biyolojik ekol, insana verilen değer yönü ile tanımlayan ekol ise insancıl ekoldür.²¹⁹

2. Empatinin doğası ve empati süreci

Oluşması çocukluk yaşlarına denk gelen empati, karmaşık yapısına göre tamamen insana has bir kavramdır. Yapılan çalışmalar, bireyin biyolojik olarak empati yeteneğine donanımlı şekilde doğduğunu belirtmektedir. Kişide bu yeteneği oluşturan biyolojik unsurlar 'ayna nöronlar'dır. Bu nöronlar beyinde yerleşen premotor ve parietal korteks hücreleridir. Bu nöronların ateşlenmesine ise, amaca yönelik davranışlar, başkalarının sergilemiş olduğu maksada yönelik süreçler ve diğer kişilerin zihinsel durumlarını idrak etme halleri sebep olmaktadır.²²⁰ Empati süreci ve empati aşamaları yıllardan beri alanda araştırmalar yapan bilim adamları tarafından tartışmalıdır. Dökmen'e göre empati üç aşamalıdır ve o esnada gerekli olan öğeleri aşağıda belirtildiği gibi açıklamaktadır;

□ Empatiyi kuracak olan kişi, kendisini karşısındaki bireyin yerine koyabilmeli, duruma onun içinden bakmalıdır.

□ Empati kurulması için diğer bireyin düşünce ve duyguları doğru bir biçimde anlaşılmalıdır. Burada bilişsel ve duygusal bileşenlerin rolü büyüktür. Diğer bireyin düşüncelerinin anlaşılması bilişsel süreci, onun hissettiklerini duymak ise duygusal süreci harekete geçirmektedir.

²¹⁵ KARAMUK, A (2015) 10-13 Yaş Grubu Çocuklarının Empati Düzeyinin İncelenmesi, Beykent Üniversitesi, İstanbul, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,

²¹⁶ DÖKMEN, Ü (2004) İletişim Çatışmaları ve Empati, Sistem yayıncılık, İstanbul

²¹⁷ Türk Dil Kurumu. (2017). Güncel Türkçe Sözlük. <http://www.tdk.gov.tr> (20.12.2017)

²¹⁸ SEYMAN, S (2007) "KKTC Gazimağusa Devlet Hastanesinde Çalışan Yüksek Hemşire ve Hemşirelerin Empatik Eğilimleri ile Yatan Hastaların Hemşirelere Karşı Duydukaları Memnuniyet Düzeyleri, KKTC Yakın Doğu Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

²¹⁹ GÜRSOY, T (2015) 13-15 Yaş Grubundaki Bireylerde Empatinin Alektimi Düzeyleri Üzerindeki Etkisi, İstanbul, İstanbul Arel Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

²²⁰ ALTINBAŞ, K; ÖZÇİTİNKAYA, S; GÜLÖKSÜZ, S ve ORAL, E (2010) Empatinin Biyolojik Yönleri, Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 2/1, s15-25

□ Empati kuran bireyin zihninde oluşmuş olan empatik anlayışın diğer kişiye aktarılması da son unsurdur. Empati kuran birey karşısındaki bireyi duymuş ve anlamış olsa dahi, zihninde yaranan empatik anlayışı aktarmadığı zaman empati kurma süreci tamamlanmamaktadır.²²¹

Dökmen, empati aşamalarını; ‘onlar basamağı’, ‘ben basamağı’ ve ‘sen basamağı’ olarak belirtmiş, aynı zamanda bu aşamaların da her birinin kendine ait ‘düşünce’ ve ‘duygu’ olmak üzere iki alt boyutu olduğunu savunmuştur.²²²

Empati kavramının bireyler arası etkileşim olduğu düşüncesinde birleşen alanda bilim adamları, bu sürecin kontrollü bir süreç mi yoksa spontan bir süreç olduğu konusunda ayrışmaktadır. Bu kavramın doğasına ilişkin görüşler üç çeşit yaklaşımla savunulmuştur;

□ Empati becerisinin doğal olarak gerçekleşmekte olan bir süreç olduğunu ileri süren araştırmacılar bu yeteneğin öğretilbilir olduğunu reddetmektedirler.

□ Empati becerisinin zihinsel bir süreç olarak bilinçli ve kontrollü bir biçimde geliştiğini ileri süren, alanda araştırmacılar bu becerinin aynı zamanda öğretilebileceğini de savunmaktadırlar.

□ Empati sürecinin daha karmaşık bir süreç olduğunu ileri süren alanda bilim adamları bu sürecin gerçekleşikten sonra fark edilebileceğini açıklamışlardır.²²³

3. Empati ile ilişkili kavramlar

Empati kavramı ile yakından ilişkisi olan ve sık sık karşılaştırılan sempati, özdeşim, sezgisel tanı ve diğer kavramlar bu kavramdan kesin bir çizgi ile ayrılmasalar bile, aralarında çeşitli farklar bulunmaktadır. Bu kavramların kısa şekilde tanımlanması, empati kavramının da daha iyi bir şekilde anlaşılmasında büyük rol oynamaktadır. Aşağıda kısa bir şekilde empati ile ilgili bazı kavramların bu terime benzeyen ve farklı tarafları belirtilmiştir.

Yıllardır empati kavramı ile sempati kavramı karıştırılmaktadır. Bunun sebebi her iki kavramın diğer kişilerin duygusal durumları karşısında verilen tepkisel süreçler olmasıdır. Empatiyle benzer yönleri taşıyan sempati kavramının aynı zamanda farklı yönleri de bulunmaktadır. Bu iki kavram arasındaki ince fark, sempati teriminin ‘biriyle beraber acı çekmek’ olduğudur. Sempati kurarken benlik farkındalığı azalmakta ve katılım söz konusu olmaktadır. Empati becerisi ise sadece bireyi anlama süreci ile ilişkili olmakta ve kişi kendisinden hiçbir şey ödünç vermemektedir.²²⁴ Bir insana sempati duymak, o insanın sahip olduğu duygu ve düşüncelerini yaşamak, empati duymak ise o bireyin duygu ve düşüncelerini anlamak söz konusudur. Sempatide ‘yandaş’ olmak söz konusudur. Karşıdaki kişiye sempati duyulurken ortak ilgi, duygu ve çıkarlar paylaşılır. Empatide ise sadece karşıdaki kişinin duygu ve düşüncelerinin hissedilmesi esastır. İnsanoğlu kendine sempati duyulduğu zaman, kendini bir gruba ait hissetmekte ve empati kurulduğu zaman ise anlaşıldığını duymaktadır.²²⁵ Buradan anlaşıldığı gibi; empatide, duruma diğer kişinin bakış açısıyla bakmak söz konusu olduğu gibi, sempati de, kişi duruma kendi bakış açısıyla bakmaktadır.

Özdeşim kavramı bireyin birçok yönleriyle bir başka bireye benzemesi durumunda gerçekleşebilen, bilinç dışı ortaya çıkan zihinsel süreçtir. Empati ile ilişkili diğer kavramlarda da olduğu gibi, bu kavramın da empatiyle benzer tarafları bulursa da özdeşim kavramı, empati kavramından farklıdır. Özdeşim, kişinin kendi benlik sınırlarını kırarak kendisini karşısındaki bireyle aynı görmesidir.²²⁶ Özdeşimde modele karşı aşırı duygusal bağlanma önem taşımaktadır. Burada model bulunmadığı zamanlarda bile onun gibi davranmak,

²²¹ DÖKMEN, Ü (1987) Empati Kurma Becerisi ile Sosyometrik Statü Arasındaki İlişki, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi 20 (1-2), Ankara

²²² DÖKMEN, Ü (1988). Empatinin Yeni Bir Modele Dayanarak Ölçülmesi ve Psikodrama ile Geliştirilmesi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 21(1-2), 155-190

²²³ FİLİZ, A (2009) Farklı Lise Türlerindeki Öğrencilerin Empatik Eğilimleri ve Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi (Kartal İlçesi Örneği), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, Yeditepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü

²²⁴ KABAPINAR, Y (2015) Empatiyle Gelişmek, Empatiyi Geliştirmek; Çocuk ve Empati, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 1. Baskı, s11-45

²²⁵ ÇAĞDAŞ, A (2008) Okul Öncesi Eğitim Öğretmenlerinin Empatik Eğilimlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, Konya, Selçuk Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

²²⁶ GÜLSEREN, Ş (2001), Empati: Tanımı ve Kullanımı Üzerine Bir Gözden Geçirme, Türk Psikiyatri Dergisi, Cilt:12, Sayı: 2

düşünmek ve hissetmek söz konusudur. Özdeşleşme ile empatik eğilim karşılaştırılmamalıdır. Çünkü özdeşleşmede karşıdaki birey gibi olma ve onun gibi davranma söz konusudur. Özdeşleşme kuran kişi kendi benliğini silerek yerine diğer kişinin benliğini koymaktadır.²²⁷

Empati ile sık sık karıştırılan kavramlardan biri de sezgisel tanıdır. Bu kavram, bireyin ihtiyaç ve eğilimlerini ortaya çıkarma, çözüm bulma ve yön gösterme becerileri ile ilgilidir. Burada yaşantıları gözlem altında tutma ve yorumlama yeteneği önem taşımaktadır. Empati kurulurken değerlendirme yapılmazken, sezgisel tanıda doğrudan değerlendirme söz konusudur.²²⁸

4. Çocuklarda empati gelişimi

Yıllar önce alanda araştırmacılar küçük çocukların empati deneyimi için, benmerkezci davranışlar sergilediklerini, gerekli bilişsel becerilere sahip olmadıklarını savunmuşlardı. Bu kuramcılardan biri olan Piaget, çocukların ilk senelerdeki benmerkezci fikir sebebiyle küçük çocukların diğer kişilerin düşünce ve duygularını anlayamadıklarını ileri sürmüştür. Bundan sonra yapılan bir çok araştırma bebeklerin empati yeteneği ile ilgili gelişmiş davranışlarda bulunabileceğini belirmişlerdir. Bu yeteneğin gelişiminde en önemli nokta, bilişsel gelişim sürecinde ben ve diğerleri kavramlarının farkındalık kazanmasıdır. Bilişsel gelişim sürecinde bu aşamadan sonra çocuk, iletişim içinde bulunduğu diğer bireyin duygu ve düşüncelerinin farkında olabilir. Empati yeteneği, küçük yaşla başlayıp yaş ilerledikçe gelişim gösterebilen bir yetenektir.²²⁹ İlk belirtileri bebeklik dönemine denk gelen empatinin gelişimi süreç içinde kendini belli etmektedir. 0-1 yaş aralığında, çocuk karşısındaki bireyin üzüntüsüne tepki verse de, o bireyin yaşadığı üzüntünün farkına vardıklarını belli etmezler. 1-2 yaş aralığında, karşısındaki kişinin üzüntüsünü fark edebilir ama o bireyin kendisinden farklı ihtiyaçlarının olabileceğini düşünememektedirler. Bundan dolayı uygunsuz tepkiler sergileyebilmektedirler. 2-10 yaş aralığında çocuklar diğer kişilerin duygu ve düşüncelerinin kendi duygu ve düşüncelerinden farklı olduğu kanısına varmaya ve kendi ihtiyaçlarını belirleyebilmektedirler. 10-12 yaş aralığında çocukların empati yetenekleri daha da gelişebilmekte ve bu duyguları tanıdık kişilerin ötesine yayabildikleri belirtilmektedir. Bu yaş grubunda olan çocukların, soyut empati olarak tanınan bu evrede, avantajda kendilerinden daha düşük seviyede olan insanlara ilgi gösterdikleri savunulmaktadır. Çocukların kendini karşısındaki bireyin yerine koyabilme becerisi altı yaştan itibaren gelişmektedir.²³⁰ Çocuklarda empati ile bağlı bir çok tartışmalı görüşler bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi Piaget'in görüşüydü. Diğer görüşlere bakılacak olursa; bir diğerinde empatinin bebeklik dönemi aşamasında anne-bebek arasındaki doğal yaklaşım ve yakınlıktan doğduğu savunulmaktadır. Çocuklarda iki yaşa kadar anneye verilmiş olan duygusal yakınlık, otonom tepki olarak kabul edilmekte, bu da çocuğun empati yeteneğinin zaman içerisinde bireysel gelişimi ile beraber geliştiği savunulmaktadır. Alanda araştırmacıların bir diğer görüşü ise empatinin gelişiminde sosyal-duygusal gelişimi savunmalarıdır. Burada, çocuk doğduğu andan çevresel ipuçlarını değerlendirme kapasitesine sahip bir birey olarak kabul görmektedir. Bu görüş aynı zamanda çocuğun çevresindeki kişilerin sosyo-duygusal ifadelerine benîçincilik merkezli olmayan bir yola tepki gösterebileceğini savunmaktadır.²³¹

SONUÇ

Çeşitli kaynaklara göre empati kısmen doğuştan ve kısmen de öğrenilen bir beceri olarak karşımıza çıkmaktadır. Öğrenilen bir davranış olarak incelendiği zaman, çevresel faktörlerin önemi söz konusu olmaktadır. Bir bireyin diğer kişilerle empati kurabilmesi için ana-baba, yetişkin ve çocuk kişisel rollerini yetişkinin denetimi altında dengeli şekilde kullanabilir becerisi olması gerekmektedir. Bu ifadeye açıklık

²²⁷ KILAVUZ, A (1993) Ergenlerde Özdeşleşme ve Din Eğitimi (İHL ve GL Öğrencileri Arasında Karşılaştırmalı Bir Araştırma), Bursa, Uludağ Üniversitesi, Yayınlanmış Doktora Tezi

²²⁸ AKKOYUN, F (1982) Empatik Anlayış Üzerine, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt:15, Sayı-2

²²⁹ KABAPINAR, Y (2015) Empatiyle Gelişmek, Empatiyi Geliştirmek; Çocuk ve Empati, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 1. Baskı, s11-45

²³⁰ KÖKSAL, A ve KÖRÜKÇÜ, Ö (2005) "Çocuklarda Empati Gelişimi ve Bilişsel Gelişimin İncelenmesi", Dünya Konsey Toplantısı ve Konferansı, Kuşadası/Türkiye, Bildiri Kitabı Ekim 2005; 1, s149-165

²³¹ GÜRTUNCA, A (2013) "Çocuklar ve Ergenler için Empati Ölçeği Güvenirlik ve Geçerlilik Çalışması", İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi

getirmek gerekirse, bireyin sergilediği empatik davranışlarda, kişinin sahip olduğu üç benlik durumunun da payı olması gerekiyor. Çocukta anne-baba, yetişkinlik ve çocukluk kişisel rollerinin üçünden herhangi biri yeterli seviyede gelişmemişse yada her üçüne yeterli düzeyde sahip olup da onu yetişkin düzeyinde kullanamayan bireyler, karşısındaki bireye empati duymayı itemez yada onu istese bile becermez. Empati yeteneğinin gelişiminde ya da körelmesinde dış çevre koşullarının önemi büyüktür. Bu yeteneğin gelişiminde gerekli koşullar olmadığı zaman birey, diğer kişiyi anlamada güçlük çekebilmektedir. Bundan dolayı empatik eğilimin yeteneğe dönüşmesinde ailenin, eğitimin, ortamın önemi büyüktür. Bu potansiyel doğuştan var olsa bile, uygun eğitim koşullarının sağlanması sonucu da gelişebilmektedir.²³²

KAYNAKÇA

1. AKKOYUN, F (1982) Empatik Anlayış Üzerine, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt:15, Sayı-2
2. ALTINBAŞ, K; ÖZÇİTİNKAYA, S; GÜLÖKSÜZ, S ve ORAL, E (2010) Empatinin Biyolojik Yönleri, Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 2/1, s15-25
3. ÇAĞDAŞ, A (2008) Okul Öncesi Eğitim Öğretmenlerinin Empatik Eğilimlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, Konya, Selçuk Üniversitesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi
4. DÖKMEN, Ü (1987) Empati Kurma Becerisi ile Sosyometrik Statü Arasındaki İlişki, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi 20 (1-2), Ankara
5. DÖKMEN, Ü (1988). Empatinin Yeni Bir Modele Dayanarak Ölçülmesi ve Psikodrama ile Geliştirilmesi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 21(1-2), 155-190
6. DÖKMEN, Ü (2004) İletişim Çatışmaları ve Empati, Sistem yayıncılık, İstanbul
7. FİLİZ, A (2009) Farklı Lise Türlerindeki Öğrencilerin Empatik Eğilimleri ve Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi (Kartal İlçesi Örneği), Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, Yeditepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü
8. GEÇTAN, E (1992) Çağdaş Yaşam ve Normal Dışı Davranışlar, 8. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 167
9. GÜMÜŞTAŞ, F “Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu Tanısı Alan Çocuk ve Ergenlerde Empatik Yanıt Verebilme, Duygusal Yüz ifadelerinin Tanınması, Empati-Agresyon İlişkisi ve İlaç Tedavisinin Empati Becerilerine Üzerine Etkileri, İstanbul, Marmara Üniversitesi, Yayınlanmış Uzmanlık Tezi
10. GÜRSOY, T (2015) 13-15 Yaş Grubundaki Bireylerde Empatinin Alekstim Düzeyleri Üzerindeki Etkisi , İstanbul, İstanbul Arel Üniversitesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi
11. GÜLSEREN, Ş (2001), Empati: Tanımı ve Kullanımı Üzerine Bir Gözden Geçirme, Türk Psikiyatri Dergisi, Cilt:12, Sayı: 2
12. GÜRTUNCA, A (2013) “Çocuklar ve Ergenler için Empati Ölçeği Güvenirlilik ve Geçerlilik Çalışması”, İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi
13. KABAPINAR, Y (2015) Empatiyle Gelişmek, Empatiyi Geliştirmek; Çocuk ve Empati, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 1. Baskı, s11-45
14. KARAMUK, A (2015) 10-13 Yaş Grubu Çocuklarının Empati Düzeyinin İncelenmesi, Beykent Üniversitesi, İstanbul, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi,
15. KASAPOĞLU, A (2006) “Empati ve Sempatik Olgusuna Vurgu Yapan Bazı Ayetler”, Bilimname X Dergisi, sayı 1, s33-61
16. KILAVUZ, A (1993) Ergenlerde Özdeşleşme ve Din Eğitimi (İHL ve GL Öğrencileri Arasında Karşılaştırmalı Bir Araştırma), Bursa, Uludağ Üniversitesi, Yayınlanmış Doktora Tezi

²³² GEÇTAN, E (1992) Çağdaş Yaşam ve Normal Dışı Davranışlar, 8. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 167

<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2018; Cilt: 10/YAZ, Sayı: 39

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed, Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2018; Volume: 10/SUMMER, Issue: 39

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

17. KÖKSAL, A ve KÖRÜKÇÜ, Ö (2005) “Çocuklarda Empati Gelişimi ve Bilişsel Gelişimin İncelenmesi”, Dünya Konsey Toplantısı ve Konferansı, Kuşadası/Türkiye, Bildiri Kitabı Ekim 2005; 1, s149-165
18. SEYMAN, S (2007) “KKTC Gazimağusa Devlet Hastanesinde Çalışan Yüksek Hemşire ve Hemşirelerin Empatik Eğilimleri ile Yatan Hastaların Hemşirelere Karşı Duydukaları Memnuniyet Düzeyleri, KKTC Yakın Doğu Üniversitesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi
19. SCHILLING, D (2009) ‘Duygusal Zekâ Beceri Eğitimi Uygulamaya Yönelik Pratik Bir Model ve 50 Aktivite’, Ankara: Maya Akademi
20. Türk Dil Kurumu. (2017). Güncel Türkçe Sözlük. <http://www.tdk.gov.tr> (20.12.2017)

(21)

Dr. Öğr. Gör. Yaprak Pelin ULUIŞIK*
MANGALA OYUNU HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME
AN ASSESSMENT OF THE MANGALA GAME

ÖZ

Mangala, Türkler tarafından çok uzun süre, geniş bir coğrafyada, yaygın olarak oynanmış olan; 2000’li yıllarda Türkiye’de yeniden canlanan ve kültürel miras konusunda heyecan uyandıran bir oyundur. Yeniden canlanmasının öncelikli sebebi, kutu oyununa dönüştürülerek insanlara kolaylıkla ulaştırılmasıdır. Ayrıca dizi, yarışma programı ve diğer kültürel programlar ile çizgi filmler, mangala oyununa yer vermiş; oyunla ilgili bir belgesel film yapılmış; oyun araştırmacılarının, köşe yazarlarının, akademisyenlerin, sanatçıların, devlet adamlarının ve politikacıların desteği alınarak oyuna daha fazla ilgi gösterilmesi sağlanmıştır. Gençlik merkezlerinde gönüllü kişilere mangala öğretilmiş ve bu kişilerin de gençlere mangala öğretmeleri için gerekli şartlar temin edilmiştir.

Bu sayede mangala oynamayı bilen gençlerin sayısı artmış ve mangala, Türkiye’de şampiyonası yapılan ve yurt dışındaki şampiyonalara oyuncu gönderebilecek seviyeye ulaşılan bir oyun haline gelmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı bu oyunu, tavsiye edilen oyunlar arasına almıştır ve oyunun, okullarda seçmeli ders olarak gösterilmesine izin vermiştir. Bu makale, bu şekilde yaygınlaşıp adını duyurmayı başaran mangala oyunu hakkında genel bir değerlendirme yapma amacıyla yazılmıştır.

Anahtar Kelimeler: mangala, köçürme, Türk, oyun, kültürel miras.

ABSTRACT

Mangala, which has been widely played by Turks for a very long time, on a wide geographical area, revived in Turkey by 2000s and stirred up excitement as a cultural heritage subject. The primary reason for its revival is that it was converted into a box game and presented to people this way. Besides, the game was featured in TV series, quiz shows and in other cultural programs and in cartoons. A documentary film about the game was made. The game was supported by game researchers, columnists, academics, artists, statesmen, and politicians to provide more attention to the game. In youth centers, mangala were taught to volunteers and the conditions necessary for them to teach mangala to young people were provided.

In this way, the number of young people who know how to play mangala was increased and mangala became a championship game in Turkey. Turkish mangala community also created international level players. The Ministry of National Education has included this game as a recommended game and has allowed the game to be given as an elective course in schools. This article is written to make an overall assessment of the mangala game that has spreaded as described above and succeeded to make a name for itself.

Keywords: mangala, köçme, turkish, play, cultural heritage.

GİRİŞ

Mangala Adı Nereden Gelmektedir?

Mangala oyunu hakkında ilk ciddi araştırmaları yapan ve önemli değerlendirmelerde bulunan Metin And, oyun ile ilgili olarak şunları söylemiştir: “Mangala sözcüğünün Arapça taşıma, aktarma, geçirme, bir şeyi başka bir yere götürme anlamına gelen ve Türkçeye girmiş olan ‘nakl’ ve türevlerinden geldiği ileri sürülmektedir. Bu açıklama sürekli, taşların bir gözden ötekine aktarılmasına dayanan bir oyun için uygun düşmektedir. Ancak başka yorumlar da yapılabilir. Dilimizde kökeni bilinmeyen ve en küçük askeri birliği anlamına gelen ‘manga’ sözcüğünde askerlerin sıralanışı ve bu en küçük birimin genellikle on dört kişi olması bakımından mangala oyununa uyduğu gibi ‘mangal’ sözcüğü de bu oyundaki taşların konduğu çukurlara çağrışım yapmaktadır.” (And, 1974, s.57)

Divanu Lugati’t-Türk’te bu oyun, *köçürme* adıyla geçmektedir ve oyuna aynı zamanda *on dört* denildiği bilgisi de verilmektedir²³³ ki bu bilgi ile Metin And’ın bahsettiği manga ve mangala ilişkisi örtüşmektedir.

Türkçe “manglay” kelimesinin zaman içerisinde değişime uğrayarak “mangala”ya dönüştüğü şeklinde bir iddia daha mevcuttur. Türkmenistan’da bu kelime “alın, zihin, anlık, bellek” anlamlarına gelmektedir. Kırgızcada da “alın” anlamında “manday” kelimesinin kullanıldığı görülür. Buradan “mangala” kelimesinin Türkçedeki “akıl, zeka” kelimesi ile bir ilişkisi olduğu ve bir zeka oyunu olduğu için oyunun bu ismi aldığı ileri sürülmüştür (Küçükyıldız, 2015, s.27).

Arslan Küçükyıldız, bu oyunun adının Arapça “nakl” kökünden gelmediğini; “yerleşim yeri, şehir” anlamına gelen ve aynı zamanda “kuyu” demek de olan “kale” kelimesinden türemiş olabileceğini ifade etmiştir. Türk oyunları arasında birçok kale kelimesi içeren ya da bu kelimedenden türetilmiş oyunun mevcut olduğunu ekleyerek Osmanlılarda mangalaya “minkale” yani “bin kale, çok kale” denildiğine işaret etmiştir. Oyunun bugün hala Şanlıurfa dolaylarında “mıngala” adıyla oynandığına da dikkati çekmiştir. Ayrıca oyunun “bilye”, “milye”, “mile” büyüklüğünde taşlarla oynanması ve oyunda “kale”ler (“kala”lar) kullanılması dolayısıyla bu iki adın birleşerek “melenkala”, “milnenkala”, “milenkala”, “minkale”, “minkala”, “mankala”, “mangala” şeklinde bir kelime oluşturduğu da düşünülebilir, şeklinde bir yoruma daha çalışmasında yer vermiştir (Küçükyıldız, 2015, s.27-28).

Mangala Oyunu Ne Kadar Eskiye Dayandırılabilir?

Şanlıurfa’daki Göbeklitepe’de bulunan taş oyulmuş mangala düzeneğine benzer düzenek ile beraber düşünüldüğünde mangala oyununun tarihi, insanlığın en eski dönemlerine kadar dayandırılabilir. 1995-96’dan 2014’e kadar Göbeklitepe üzerinde çalışmış olan Klaus Schmidt, bu düzeneğin kuralları belli olmayan bir oyuna ait olduğunu düşündüklerini belirtmiştir. Metin And, H.J.R Murray’den bu oyunun kimi incelemelere göre bin ile üç bin yıl gibi bir eskiliği olduğu bilgisini aktarmıştır.²³⁴ And ayrıca, “Arkeolog Flinders Petrie, Mısır’da İ.Ö. 1400 yıllarından kalma üç sıralı ve on dört delikli bir mangala tahtası bulmuştur. Seylan Adası’nda da İ.Ö. ilk yüzyıllara dayanan benzer delikler bulunmuştur. Habeşistan’da İ.S. 7. ya da 8. yüzyıldan kalma kaya üstüne oyulmuş mangala delikleri bulunmuştur. Eskiliği konusunda daha başka örnekler de vardır.”²³⁵ ifadelerini de makalesinde kullanmıştır (And, 1979, s.58).

Mangala Oyununun Dünyada Oynandığı Tespit Edilen Yerler Nelerdir?

Mankala veya *mancala* adıyla Afrika’da çok yaygın olduğu bilinmektedir.²³⁶ Ayrıca yine bu coğrafyada *wari*, *toee*, *bau*, *kubuzuga*, *mungala* vb. adlara da sahiptir. Habeşistan’da da *gabatta* ya da *madji* denilir. Mısır’da *mankala* olarak bilinir. Suriye’ye doğru gelindiğinde o bölgede *l’ab mecnun* veya *la’b aklî*

²³³ And, M. (1974). *Oyun ve Bugü - Türk Kültüründe Oyun Kavramı*, İstanbul: İş Bankası. s.30; And, M. (1979). Çocuk Oyunlarının Kültürümüzde Yeri ve Önemi (Mangala Oyunu Örneği). *Ulusal Kültür*, Nisan 1979/4, s.61.

²³⁴ Murray, H.J.R. (1952). *Board and Table Games*, London: Oxford University. s.159.

²³⁵ Townshend, P. (1976). Autour du jeu de ‘Mankala’. *Zaire Afrique*, 105, s.287-297.

²³⁶ Culin, S. (1894). Mancala, the National Game of Africa. *Annual Report of the U.S. National Museum*, Washington D.C., s.597-606.

olarak adı geçer. Daha doğuda ise Seylan'da (şimdiki adı ile Sri Lanka) *çanka* ve *naranj*, Hindistan'da *çongkak*, Filipinlerde *çunkajon*, Bali'de *medjiwa* ve Malay'da (Malezya) *dakon* denildiği tespit edilmiştir (And, 1974, s.34).

Metin And, oyunun oynandığı belirlenen ülkeleri şu şekilde sıralamıştır: Suriye, Ürdün, Suudi Arabistan, Hindistan, Maldiv Adaları, Bangladeş, Seylan (Sri Lanka), Zaire, Malezya, Tayland, Vietnam, Moğolistan, Çin, Endonezya, Filipinler, Habeşistan, Somali, Kenya, Mısır²³⁷, Moritanya, Senegal, Zambia, Sierra Leone (Batı Afrika), Liberya, Mali, Guyana, Antiller, Haiti, Zengibar, Sudan, Tanzanya, Uganda, Rwanda, Burundi, Malawi, Rodezya, Güney Afrika, Brezilya, Nijerya, Niger, Togo, Fildişi Sahili, Yukarı Volta, Kamerun, Gabon, Madagaskar, Gine, Ghana, Dahomey vb. (And, 1979, s.59). Metin And'ın bu tespitlerinin üzerine, mangala konusu hakkında yapılan çalışmalar neticesinde oyunun oynandığı coğrafyada bir genişleme ve ülke sayısında bir artış söz konusu olmuş olabilir. Özellikle de dışa kapalı yerli halkların yaşadığı bölgelerde mangalanın aslı bozulmamış versiyonlarını bulmak mümkündür.

Türklerin yaşadığı coğrafyada ise oyunun şu ülkelerde oynandığı tespit edilmiştir: Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Altay Özerk Cumhuriyeti, Karakalpakistan vb. (İvgin, 2010, s.49). Azerbaycan'da "mereköçdü" adıyla oynanmaktadır. İki veya dört oyuncu, kendilerine üçer tane "mere" yani çukur açar. Herkesin yirmi bir taşı bulunmaktadır ve oyuncular, taşları ikiye ikiye sayarak çukurlara dağıtır. Dağıtırken de "Dana, dana, kır dana, iki öküz bir dana" vb. tekerlemeler söylerler. Sonunda her kuyuya yedi taş konulmuş olur. Oyuna kura ile başlanır. İlk oyuncu çukurların birinden tüm taşlarını alır ve bir tanesini tekrar bu çukura bırakıp sırayla diğer taşları da birer birer kalan çukurlara dağıtır. Diğer oyuncunun tek sayılı taş çukurunu çift sayılı yapabilirse o çukurdaki taşları kazanır. Kazanılan ilk taş "mertik" adı verilir. Diğer oyuncudan yedi taş kazanan çocuk, onun bir çukurunu da kazanmış olur. Taşları ve kuyuları biten oyuncu yenilmiş kabul edilir (Ahundov, 1994, s.201-202; And, 1974, s.287; And, 1979, s.65; İvgin, 2010, s.50-51). Azerbaycan'da bir de "göçün" adıyla bir oyun oynanmaktadır ki bu da mereköçtünün çok benzeridir. Oyun iki veya dört oyuncu ile oynanır. İki kişi ile oynanan şekilde her oyuncunun dörder çukuru olur ve bunların ortaya yakın olan birer tanesi "ambar" olarak kullanılır. Her bir oyuncunun yirmi yedi tane fasulyesi, nohudu veya küçük taşı olur. Çukurlara dokuzar tane taş konulur. İlk oyuncu kendi çukurunda bir tane bırakarak diğer sekiz taşı alır ve tek tek çukurlara dağıtır. Diğer oyuncunun çukurlarındaki taş sayısını iki, dört veya altı rakamları gelecek şekilde ayarlamaya çalışır. Bunu yapmayı başardığı çukurdaki taşları alır ve ambarına koyar. Çukurdaki taş sayısı iki, dört veya altı rakamlarına denk gelemese oyun sırası diğer oyuncuya geçer. "Eğer oyunculardan birinin çukurundaki taşlar bir anda alınırsa oyunu, taşları alan oyuncu kazanmış olur ve oyun yeniden başlar. Bir çukurdaki taş sayısı çift olur, o çukurdan önceki iki çukurdaki sayılar da çift olursa o oyuncu yenilmiş olur." (Bayar Çelebi, 2007, s.178; Özhan, 1997, s.141) Kazakistan'da bu oyunun benzeri "togiz / dokuz kumalak" adıyla bilinmektedir. Oyun, bir tahta üzerinde oynanır ve bu tahtada karşılıklı dokuzardan toplamda on sekiz tane çukur ve iki de hazine çukuru bulunur. İki kişiyle oynanan bu oyunda oyuncuların her bir çukuruna dokuz tane taş konulur. Toplamda yüz altmış iki taşla oynanan bu oyun kura ile başlar. İlk oyuncu belirlendikten sonra bu oyuncu kendine ait çukurlardan birindeki dokuz taşını alır ve taşlarından bir tanesini bu çukura geri koyup diğer sekiz taşı soldan sağa doğru, teker teker çukurlara dağıtır. Son koyduğu taş, diğer oyuncunun çukurundaki taş sayısını çift sayı yapar ise o çukurdaki tüm taşları kazanır ve kendine ait hazine çukuruna koyar. En fazla taşı hazinesinde biriktiren oyuncu oyunu kazanır.²³⁸ Benzer bir şekilde Kırgızistan'da da oynanan bu oyunun bölgedeki ismi "togiz korgool / dokuz korgol"dur. Korgool, Kırgızca "keçi pisliği" demektir ve açık alanlarda oynanan bu oyunun ilk zamanlarda taş yerine keçi pislikleri toplanarak oynandığına işaret eder.²³⁹

Türkistan sahasında mangala oyununun bir varyantı da "orda" adıyla bilinmektedir. Bu oyundan Hayrettin İvgin, "Türk Dünyasının Taş Oyunlarından 'Orda' Menşeli Oyunlar" makalesinde bahsetmiştir.

²³⁷ Mangala'nın Mısır'da oynanışı için bk. And, M. (1979). Çocuk Oyunlarının Kültürümüzde Yeri ve Önemi (Mangala Oyunu Örneği). *Ulusal Kültür*, Nisan 1979/4, s.63-64.

²³⁸ Dokuz kumalak hakkında ayrıntılı bilgi için Abdulvahap Kara'nın çalışmalarından yararlanılabilir: www.abdulahapkara.com/doert-bin-yllk-tuerk-zeka-ve-strateji-oyunu-dokuz-kumalak-dokuz-ta/

²³⁹ Ek bilgi için bk. Küçükyıldız, A. (2015). *Türk Zeka Oyunları I: Köçürme Mangala*, Ankara: Delta Kültür. s.53-191.

Oyunun kendisine özel bir tahtası vardır. Bu tahta 35 cm x 75 cm ölçülerindedir. Üzerinde yirmi tane çukur bulunur; iki sıra halinde birbirine paralel, “otav” denilen dokuzar çukur ve iki tane de “orda çukuru” denilen yan çukur vardır. Otavlar, oyuncunun solundan sayılarak numaralandırılır. Oyun iki oyuncuyla oynanır ve her oyuncunun doksan bir tane bilyesi / taşı vardır. Hayrettin İvgin, oyunun yüz altmış bir bilye ile oynandığı belirtilmiştir. Oyuna kura ile başlanır ve ilk oyuncu, kendine ait otavların birinden dokuz bilyeyi alır ve bir tanesini aynı otava bırakmak suretiyle elinde kalan bilyeleri sıra ile diğer otavlara dağıtır. İkinci oyuncu da aynı hareketi yapar. Oyun bu şekilde devam ederken otavlardaki bilye sayıları değişmeye başlar. Oyuncu otavdaki tek sayılı bilyeleri çift sayıya tamamlarsa otavdaki bilyelerin tamamını kazanır ve kendi orda çukuruna koyar. Otavdaki çift sayılı bilyeleri tek sayıya tamamlarsa bilyelerin tamamını diğer oyuncu kazanır ve bu sefer bilyeler diğer oyuncunun orda çukuruna konulur. Oyunculardan biri artık hamle yapamayacak duruma geldiği zaman oyunu karşı taraf kazanmış olur. Hamle yapamayacak duruma gelmeye “atsıray olmak” denilir (İvgin, 2010, s.48).

Mangala Oyununun Türkiye’de Oynandığı Tespit Edilen Yerler Nelerdir ve Bu Yerlere Göre Aldığı İsimler Nelerdir?

Türkiye’de oynandığı tespit edilen mangala oyununun her bir örneği bu makale kapsamında açıklamalı olarak, tek tek ele alınamamıştır; çünkü bu çok geniş bir çalışmanın konusudur. Bu makale kapsamındaki örnekler şunlardır:

Karabük / Safranbolu ve köylerinde *altı ev*, Karabük’te *hane*²⁴⁰, Kastamonu’da *mele / mele kayası*, Bursa’da *han*, Eskişehir / İnönü’de *göçmecik*, Ankara / Beypazarı’nda *höme*, Ankara / Nallıhan’da *emme*, Ankara / Gündül’de *bızıldı / bızıt*, Sivas / Alacahan’da *çüüş*, Samsun’da *foduk*²⁴¹, Erzurum / Olur ilçesine bağlı Oğuzkent köyünde *pıç*²⁴², Konya / Ilgın’da *meneli taş*²⁴³, Antalya’da *gömücü*, *guyucuk / kuyucuk / kuyucuk taşı* (*dengine yatmaç, kuzulatmaç, dolu besleme*)²⁴⁴, Muğla / Ula’da *evcik*²⁴⁵, Denizli’de *kuytu*, Burdur’da *yuf*, Bingöl’de *çal*, Edirne’de *göçtüm göç* ve Artvin’de *kuyu taşı oyunu*.

Bu örnekler haricinde mangala oyununa Adana’da *kös*²⁴⁶, Afyon’da *boştaş, kuyu, emen oyunu, malak, malak bağlama, yuf yuf oyunu, çukurlu taş oyunu, on beş taş oyunu*; Amasya’da *yalakaya*²⁴⁷; Ankara / Çubuk’ta *hane*; Ankara / Kazan’da *göçürme*; Antalya’da *göçük oyunu, on beş taş*; Artvin’de *kuy, kuy taşı, üç üçmeç*; Aydın’da *malak*; Bartın’da *hane*; Bilecik’te *göç*; Bolu’da *altı kale, altı kuyu, kuzu kalesi*; Burdur’da *kuyucuk, ambar, emmen, kuyu, oyuk, guyu daşı, poluculuk, sekiz kuyulu taş, sekiz yalaklı taş*; Çankırı’da *eşre, eşen oyunu, emen, alt emen, altı emen, altı eme, mede gayası, ev gayası, ev kayası*; Çorum’da *böçük oyunu, asker toplama oyunu*²⁴⁸, *hame taşı, höme taşı oyunu, hane taşı, kale taşı, kümelek, han, yedi eme, yedieme*; Denizli’de *ev göçmeni, evcilik*; Düzc’de *luñç*; Elazığ’da *kuyu, kuyular veya çukurcuk, kortik, on kuyulu taş*; Erzurum’da *kır, eşek*²⁴⁹; Eskişehir’de *eme*; Gaziantep’te *mangal, mangala, la’b mecnunî*; Gümüşhane ve

²⁴⁰ Oğuz, M. Ö., Ersoy, P. (2005). *Türkiye’de 2004 Yılında Yaşayan Geleneksel Çocuk Oyunları*, Ankara: Gazi Üniversitesi THBMER.

²⁴¹ Başal, H. A. (2010). *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Geleneksel Çocuk Oyunları*, İstanbul: Morpa. s.41.

²⁴² Bu oyun için bk. Sinayuç, O. (1974). Oğuzkent’te Zihinsel Bir Oyun: Pıç. *Türk Folklor Araştırmaları*, 299, 7008-7009. Ayrıca bk. Onur, B., Güney, N. (2002). *Türkiye’de Çocuk Oyunları: Derlemeler*, Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi. s.135-136.

²⁴³ Bu oyun için bk. Çaylı, F. (1951). Çok Taş ve Meneli Taş Oyunları. *Türk Folklor Araştırmaları*, 24, s.379-380.

²⁴⁴ İvgin, H. (2010). Türk Dünyasının Taş Oyunlarından ‘Orda’ Menşeli Oyunlar. *Kültür Evreni*, 6, 2, s.50; Özdemir, N. (2006). *Türk Çocuk Oyunları*, 2, Ankara: Akçağ. s.111-112.

²⁴⁵ Baran, M. (1993). *Çocuk Oyunları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları: 1466, Yayınlar Dairesi Başkanlığı, Çocuk Kitapları Dizisi: 131. s.119-121; Demircioğlu (Ortaç), Y. Z. (1934). *Anadolu’da Eski Çocuk Oyunları*, İstanbul: Milli Mecmua. s.23-24.

²⁴⁶ İvgin, H. (2010). Türk Dünyasının Taş Oyunlarından ‘Orda’ Menşeli Oyunlar. *Kültür Evreni*, 6, 2, s.52; Atılğan, H. (2002). *Murtçu Folkloru*, Ankara: Karaisali Kaymakamlığı.

²⁴⁷ Özhan, M. (1997). *Türkiye’de Çocuk Oyunları Kültürü*, Ankara: Feryal.

²⁴⁸ *Ankara’nın Kültürel Değerleri I*. (2017). Ankara: T.C. Ankara Valiliği Ankara İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.

²⁴⁹ Oyunun adı, aşık kemiğinin alt yüzüne “eşek” denilmesinden gelmiş olabilir; çünkü bu oyunda aşık kemiği de kullanılmaktadır. Oyun için bk. Bayrı, M. H. (1974). *İstanbul Folkloru*, İstanbul: Sümer. s.214. Ayrıca Kıbrıs’ta da benzeri görülür. Bunun için de.

Bayburt'ta *foduk*; Gümüşhane'de *fodul*, *fortik*, *fortik taşı*, *hot gözü*, *kuyu*, *çakıl*, *pısıll*, *eşşek kuyusu*; Hatay'da *çakıldak*, *mangala*, *menkli*, *ocak ocak oyunu*, *yalak*; Isparta'da *ementi*; Kahramanmaraş'ta *geviş*, *dörttaş* oyunu, *yalak*; Karabük ve Kastamonu'da *amen*, *emen*, *guyu daşı*; Karabük'te *gölbeç*, *guyu*, *kuytak*, *kuyu*, *melle*, *sülük oyunu*; Karaman'da *yalak*; Kastamonu'da *guytucuk oyunu*, *cin kuytususu*, *kuyu*, *guyulama*, *höben*, *höpen*, *öpen*, *epen*, *apen*, *mene*, *meleci*, *mele gayası*, *mele guyusu*, *mele göçmece*, *melle*, *beştaş*, *ömen gayası*, *emen gayası*; Kayseri'de *çukur eksiltme*, *gömdüm oyunu*; Kırklareli'de *çoc*; Mersin'de *yalak daşı*, *yalak taşı*; Muğla'da *el taşı*, *göçek*, *dörtlek*, *dengine yatma*, *göçme*, *göçün*; Niğde'de *ütük kütük*, *damalı taş*, *on beş taş*, *çukur oyunu*; Osmaniye'de *yalak*; Sinop'ta *beştaş*, *kuyu*; Şanlıurfa'da *mangala*²⁵⁰, *mangalan*, *mingala*, *yedi daşlı*, *yedi taşlı*; Şırnak - Van dolaylarında *cutke piriç*; Tokat'ta *dokuz kuyu*; Trabzon'da *fodik*, *fortik*, *foduk*, *fodili*, *fortuk*, *luguş*, *kuyu*, *lüç*, *kuyu oyunu*, *tunç*; Yozgat, Kütahya ve Kahramanmaraş'ta *dokuztaş*; Yozgat'ta *itük kütük*, *ütük*, *gallo*, *kuyulu gallo*, *ocak cüllük*, *karar kaçtan*, *on beş taş*; Zonguldak'ta *kuyudaş* vb.²⁵¹ adlarıyla rastlanmaktadır.

Türkiye'de Mangala Oyununun Oynandığı Yerlere Göre Özellikleri Nelerdir?

Bu makale kapsamında ele alınan mangala oyun varyantlarının özellikleri şu şekildedir:

MANGALA (Metin And'ın anlatımıyla bu oyunun Anadolu'daki oynanışı): Çoğunlukla iki kişi ile oynanır. Toprak veya tahta üzerine iki, üç veya dört sıra çukur kazılır. Tohum, tane veya taş ile oynanır. Bir çukur seçilir ve bu çukurdaki tohumlar sırasıyla diğer deliklere dağıtılır. Karşı taraftaki oyuncunun bir ya da iki çukurundaki tohumlar ele geçirilebilir; bu, çukurun dolu veya boş olmasına ya da son tohum konulan çukurun durumuna göre değişir. İki sıralı mangalada karşı oyuncunun sırasını da dolaşmak gerekirken dört sıralı mangalada her oyuncunun iki sırası vardır ve oyuncu sadece kendi sıralarını dolaşabilir. İki sıralı mangala oyununda ele geçirme bakımından beş farklı oynayış şekli bahsedilebilir: 1. Oyun sırası kendisinde olan oyuncu, belirli sayıdaki tohumları karşı oyuncunun bir çukurunda tamamlarsa bu çukuru ele geçirmiş olur ve ileride bu çukura konulacak bütün tohumların da sahibi olur. 2. Çukuru ele geçirmek yerine içindeki taşları ele geçirir ve bu taşları bir kenara koyar. 3. Ele geçirme söz konusu olmaz; ama bir çukurdan elde edebildiği kadar çok taş toplayabilmek için bu çukurdan sık sık geçer. 4. Oyunculardan biri elindeki son taşları kendi boş çukurunda biriktirirse karşı tarafın çukurundaki taşları alır. 5. Bir oyuncu, elindeki taşları en son boş bir çukurun karşısındaki çukura boşaltırsa bu çukurdan sonraki çukurdaki taşları da ele geçirir (And, 1979, s.62-63).

ALTI EV (Karabük / Safranbolu ve köylerinde): Toprağa, 30 cm boyunda ve 15 cm eninde bir dikdörtgen çizilir. Bu çizgi üzerine altısı bir yanda, altısı diğer yanda, birbirine paralel on iki tane çukur açılır. Bu çukurlara "kale" denilir. İki oyuncu ile oynanır. Oyuncuların her biri on sekizer taşa sahiptir ve bu taşların renkleri, hangi oyuncuya ait olduğunu belirtecek şekilde farklı renktedir. Her çukura üçer taş konulur. Kimin önce başlayacağı belli olunca ilk oynayacak oyuncu istediği çukuru boşaltır ve taşları sırayla kalelere koymaya başlar. Üçüncü taşı koyarken buradaki taşların tamamını alır ve bu sefer de onları diğer kalelere koymaya başlar. Taşın bittiği her son kale oyuncu tarafından bu şekilde boşaltılır. Taşları bu şekilde bir kaleden diğerine aktarırken bazı kaleler boş kalabilir, bazıları da dokuz, on iki veya on beş taşla dolabilir. Kaleler boşalıp da kalan taş kendi kalesinin boş kalesine giren oyuncu, o kalenin karşısındaki kale dolu ise o kalenin taşlarını da alır ve bu taşları kendi kalelerine boşaltır. Eğer kalenin karşısındaki kale boş ise oyuncu oyunu bırakmak zorundadır ve oyun, diğer oyuncuya geçer. Oyunculardan biri, diğerinin tüm taşlarını alıp kalelerini boşaltınca oyun bitmiş olur (And, 1974, s.34-35).

bk. Özhan, M., Muradoğlu, M. (1997). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Oyunlarından 'Âşığ', *Türk Cumhuriyetlerinde Çocuk Oyunları*, Ankara: Kültür Bakanlığı, HAGEM: 240, Türk Cumhuriyetleri Dizisi: 5. s.71.

²⁵⁰ *Gaziantep İl Yıllığı*'nda, Cemil Cahit Güzelbey'in Gaziantep Folklorundan Notlar I'de ve Gaziantep'ten yetmiş oyunun adının verildiği bir derlemede mangala adı ile karşılaşılmaktadır (And, 1979, s.57). Bk. *Gaziantep İl Yıllığı*. (1969). Ankara: Ayyıldız. s.143. Güzelbey, C. C. (1959). *Gaziantep Folklorundan Notlar I*. Gaziantep: Gaziantep Kültür Derneği. s.73-75.

²⁵¹ Küçükyıldız, Arslan, *Türk Zeka Oyunları 1: Köçürme Mangala*, Delta Kültür Yayınevi, Ankara 2015. s.53-191; Çalışkan, İ. (2010). Mangala Bir Zeka Oyunu ve Kültürümüzdeki Yeri. *Türk Yurdu*, 30 (62), 276 (637), s.70.

HANE (Karabük): İki oyuncu ile oynanır. Her oyuncunun beş çukuru (hanesi) ve yirmi beş taşı vardır. Bu taşları beşer beşer çukurlarına koyar. Her oyuncunun bir de renkli taşı olur ve ayrıca bir adet de “piç taş” (taş / kemik) vardır. İki oyuncu ebe seçimi için birbirlerine doğru adım atmaya başlar ve diğerinin ayağına ilk basan oyuna başlama hakkı kazanır. Diğer oyuncu ise piç taşı alır. İlk oyuncu kendisine ait olan hanelerin birinden beş taşı da alır ve yanındaki haneden başlamak üzere tek tek diğer hanelere dağıtmaya başlar. Taş kendi hanesinde biterse yine kendi hanesinden taş alarak dağıtmaya devam eder. Taş diğer oyuncunun hanelerinden birinde biterse oyun sırası o oyuncuya geçmiş olur. Oyuncunun elindeki son taş kendi boş hanesine gelirse oyuncu, karşı hanedeki tüm taşları alma hakkı kazanır ve bu sefer onları dağıtmaya başlar. Bu durumda piç taş ya da karşı oyuncunun renkli taşı, haneden tüm taşları alan oyuncuya geçebilir. Renkli taşı alırsa oyunu kazanmış olur. Renkli taşı alamazsa yirmi el sonra piç taş kimde ise o oyuncu yenilmiş olur. Yenilen oyuncu, bütün taşlarını yenen oyuncuya verir veya oyunun başında farklı bir ceza konusunda anlaşılması ise o ceza yenilen oyuncuya uygulanır (Ankara’nın Kültürel Değerleri I, 2017, s.136).

MELE / MELE KAYASI (Kastamonu): İki oyuncu ile oynanır. Altı tane kuyu vardır ve bu kuyular tek sıra halindedir. Oyuna başlayan oyuncu istediği yöne doğru oynayabilir. Herhangi bir kuyudan taşları alır ve diğer kuyulara dağıtmaya başlar. Son taşı koyduğu boş kuyunun arkasındaki taşları alır ve sıra diğer oyuncuya geçer (Küçük yıldız, 2015, s.52).

HAN (Bursa): İki oyuncu ile oynanır. Oyuncuların on sekizer tane taşı vardır. Her bir oyuncu üç çukur kendi önüne ve bir çukur kendi yanına olmak üzere dört çukur kazar. Her bir çukura altı adet taş koyulur ve yanlardaki birer çukur boş bırakılır. Oyuna ilk başlayan oyuncu önündeki herhangi bir çukurdan altı taşı alır; bir tane aldığı çukura taş bırakır ve sırayla çukurlara taşları dağıtır. En son taş bıraktığı çukurda iki veya dört taş olursa o taşları almaya hak kazanır ve yanında bulunan dördüncü çukura bu taşları koyar. Oyun sonunda dördüncü çukurda en fazla taşı olan oyuncu oyunu kazanır (Başal, 2010, s.71).

GÖÇMECİK (Eskişehir): İki oyuncu ile oynanır. Her oyuncunun üç “kuyu”su ve her kuyuda dokuz taşı vardır. Saymaca ile ilk olarak kimin oyuna başlayacağı belirlenir. Kendi kuyusunda bir taş bırakan oyuncu diğer sekiz taşı sırasıyla kuyulara dağıtır. Oyuncunun kendi kuyusunda bıraktığı taşa “pıs” adı verilir. Oyuncu oyununa başlarken kendi kuyusuna bu taşı bırakmayı unutursa diğer oyuncu ona “pıs” der ve bu durumda oyuna başlayan oyuncu, diğer oyuncuya bir taşını vermek zorunda kalır. Kuyusunu “göçen”in taşları hangi oyuncunun kuyusunda biterse o oyuncu oyuna devam eder ve kuyusunu göçer. Bir oyuncu, diğer oyuncunun daha önce göçtüğü bir kuyuya son taşını bırakırsa çukurdaki taşların sayılması gerekir. Taşlar tek sayı çıkarsa oynayan oyuncu, karşı tarafın kuyusundaki bütün taşları alır. Göçülen bir kuyuya ikinci göçülüşte “pıs” denilen taş konulmaz. Oyunun sonunda en fazla taşa sahip olan oyuncu oyunu kazanmış olur (Özdemir, 2006, s.113-114).

HÖME (Ankara): Bir veya iki oyuncu ile oynanır. Üç dört metre uzunlukta toprak bir alana beş veya altı tane höme (küçük çukur) açılır. Her hömeye üç taş konulur. Çukurların bir tanesi boş bırakılır. Amaç, taşı bu boş hömeye denk getirmemektir. Eğer denk gelirse o oyuncu yanar ve sıra diğer oyuncuya geçer. Kendine ait taşları diğer oyuncunun tarafına en kısa sürede geçiren oyuncu oyunu kazanır (Ankara’nın Kültürel Değerleri I, 2017, s.138; Oğuz, Ersoy, 2005, s.144).

EMME (Ankara): İki oyuncu ile oynanır. Her oyuncunun dört tane emmesi yani çukuru olur. Her emmeye dört taş konulur. İlk oynayan oyuncu, tüm taşlarını diğer oyuncuya aktarıp oyuna başladığı emmeyi bir kez boşaltıp yeniden dört taş ile doldurduğunda “kuzulmuş” olur yani bu dört taşı alıp kendi kazandığı taşlara koyma hakkını kazanır. Oyuncunun kendi tarafında ve karşı tarafta birer taş kalması durumunda oyun sırası diğer oyuncuya geçer. Oyunun sonunda iki tarafın da birer taşı emmelerinde kalmış ise oyunu en son kim aldıysa bu taşlar da onun topladığı taşların arasına katılır. Amaç, en çok taşı kazanmaktır (Ankara’nın Kültürel Değerleri I, 2017, s.138).

BİZİDİ / BİZİT (Ankara): İki kişiyle oynanır. Her oyuncunun dörder çukuru olur ve her çukurun içine dörder tane, zeytin çekirdeği büyüklüğünde taş konulur. Oyuncular, taşlarını birer birer yan çukurlara atarak kendi çukurlarını boşaltmaya çalışır. Amaç, en çok taşı kendisinde biriktirmektir (Ankara'nın Kültürel Değerleri I, 2017, s.138).

ÇÜŞ (Sivas): İki oyuncu ile oynanır. Her oyuncu “kale evi” denilen çukurlara sahiptir ve bu çukurlarda oyuncunun dokuzar tane taşı bulunur. Saymaca yöntemi ile oyuna kimin başlayacağı belli olur. Oyunun başında oyuncular genellikle “göt kale evi” dedikleri ve kendilerinden önceki oyuncunun çukurunun yanındaki kendi çukurlarına taş koymaz. Oyuncu taşları kale evlerine birer birer dağıtır. Son taşı koyduğu kaledeki taş sayısı iki, dört veya altı olursa bu taşları kazanır; bir diğer söyleyiş tarzı ile bu taşlar “utulur”. Son taş ile birlikte oyuncunun kale evinde toplam taş sayısı üçe ulaşmışsa “çüş” olur. Bu durumda çüş çukurundaki taşlar alınamaz ve bu çukura konan taşlar, çüşü yapan oyuncuya ait olur. Çüşü yapan oyuncu, diğer oyuncunun çüş yaptığı kalesi için “çüş kirası” olarak bir adet taşı o oyuncuya verir. Oyunun ikinci bölümünde eksik taşlı çukur için “yeten”, fazla taşlı çukur için de “koç kale evi” ifadeleri kullanılır. Koç kale evine taş konulduğunda buna “koç besleme” denilir. Oyuncunun eli, koç kale evine taş bıraktığı sırada bu kale evinin sahibi tarafından yakalanırsa oyuncu elindeki taşların tümünü koç kale evine bırakmak zorunda kalır. Bu çukurun sahibi olan oyuncu da bu sırada “Koçum iyi beslenir.” diyerek memnuniyetini belli eder. Sekiz taşı bulunan oyuncu kale kuramaz ve “zıbbık” olarak oyundan çıkar. Bir oyuncunun kale evine koyduktan sonra elinde iki taşı kalırsa bu taşlara “kız oğlan” denilir ve bu iki taşın konulduğu kale oynanmaz. Diğer oyuncu bu kaleye sadaka niyeti ile taşlar bırakır. Bunu yapmasındaki amaç, kız-oğlan evinin zenginleşmesini sağlamaktır (Özdemir, 2006, s.114).

FODUK (Samsun): En az dört oyuncu ile oynanır. Her oyuncunun çukuru (foduğu) olur. Toplamda on sekiz fındık gerekir. Fındıklar sağdan veya soldan başlamak kaydıyla teker teker foduklara dağıtılır. Foduklarda çift sayıda fındık olursa bu fındıklar alınır. Tek sayıda fındık olan foduklardaki fındıklar alınmaz. Fındıklar yeniden foduklara tek tek dağıtılır. En çok fındığa sahip olan oyuncu oyunu kazanır (Başal, 2010, s.41).

PIÇ (Erzurum): İki, üç veya beş oyuncu ile oynanabilir. Bu oyun, Erzurum'un uzun kış gecelerinde, evlerde oynanır. Oyunun oynanabilmesi için tahta bir yer sofrası olan “peşkun”, bir aşık kemiği ve mısır veya fasulye taneleri gerekir. Her oyuncu peşkunun üzerine “kuy” denilen bölümlerden üçer tane hazırlar. Her bir kuya on iki mısır tanesi koyar. Aşığın ağı kısmı hangi oyuncu tarafından yere getirilirse yani aşık kemiği, dar yüzü alta gelecek şekilde düşürülebilirse o oyuncu oyuna başlar. Oyuna başlayan oyuncu istediği kuyundan mısırları alır ki buna “kur bozma” denir. İlk önce bozduğu kuya bir adet mısır koyar ve geri kalan on bir tane mısır tanesini soldan sağa doğru kuylara dağıtır. Eğer son mısır tanesini kendi kuyuna koymaz ise en son koyduğu kuydaki mısırlar kuy bozanın olur ve diğer oyuncu oyuna başlar. Sıranın hangi oyuncuda olduğu oyun başlamadan önce aşık kemiği atıldığında belirlenmiştir (Birinci olanın sağındaki ikinci, ikinci olanın sağındaki üçüncü, ...). Son mısırın koyulduğu kuydaki mısır sayısı tek sayı ise mısır taneleri bu kuyda bırakılır ve oyun yine diğer oyuncuya geçer. Kuydaki mısır tanelerinin sayısı çift olursa oyuncu o mısırları alır. Bu şekilde oyun devam eder; bir süre sonra bazı kuylar boşalır ve tekrar dolar. Bu sırada kuy bozan oyuncunun son mısırları karşı tarafın kuyundaki mısır sayısını üç yaparsa söz konusu kuy, kuy bozan oyuncunun “pıç”ı olur. Bu pıç, bir kalem veya kömür parçası ile daire içine alınarak belirginleştirilir. Bundan sonra bu pıça konulan mısır taneleri, burayı pıç yapan oyuncunun olur. Kuyları pıç yapabilmek stratejik bir iştir. Mısırların sayısının takibi çok önemlidir; çünkü kuylarda çift mısır sayısı elde etmek ya da kuyu pıç yapmak bu takip sayesinde gerçekleştirilebilir. Aynı zamanda bir sonraki oyuncunun çift sayıda mısır veya pıç elde edememesi de oynama sırası gelen oyuncunun mısır sayılarını takip etmesi ile mümkündür. Oyuncu bütün bunları sıra kendisine geldiğinde değil, sıra kendisine gelmeden hemen önce düşünmelidir; çünkü sırası gelen oyuncuya ekstra zaman verilmemektedir. Üç kuyu da diğer oyuncular tarafından pıç yapılan oyuncu, oyundan çıkmak durumunda kalır ve çift yaptığı kuylardan veya pıç yaptığı kuydan aldığı mısır taneleri ile birlikte oyundan çekilir. Oyun

ilerledikçe bozulacak kuy sayısı da azalır. Oyun sırası kendisinde olan oyuncu kuy bozamazsa sıra diğer oyuncuya geçer. Bir süre sonra kuyların bazılarında birer tane mısır kalır, bozulacak kuy kalmaz ve böylece oyun biter. Oyuncular kuylarında kalan birer mısırı, çift sayı yaparak elde ettikleri mısır tanelerini ve pıç yaptılarsa pıç kuylarındaki mısır tanelerini alır ve sayar. Toplamda kimin daha çok mısır tanesi varsa o, diğer oyuncuları “süzmüş” yani yenmiş olur. Süzülenler, oyunun en başında bir ceza belirlenmişse onu yapmakla yükümlüdür. Oyun bittikten sonra en fazla üç defa tekrar oynanabilir yani en fazla üç set şeklindedir (Onur ve Güney, 2002, s.135-136).

MENELİ TAŞ (Konya): İki oyuncu ile oynanır. Birbirlerine paralel, kahve fincanı büyüklüğünde toplamda on tane çukur kazılır. Bu çukurlara “mene” denir. Her çukurda beş tane taş olmak üzere her bir oyuncunun toplamda yirmi beş taşı vardır. Oyuna ilk başlayan oyuncu istediği menesinden taşları alır ve teker teker dağıtır. Son taşı koyduğu meneden taşların tamamını da alarak taşları yeniden teker teker dağıtmaya başlar. Son taşı koyduğu meneden sonra karşı oyuncunun menesi varsa ve bu mene boşsa, bu boş meneden sonraki menede bulunan bütün taşlar oyuncu tarafından alınır ve sıra diğer oyuncuya geçer. Oyunun ilk bölümü, bütün meneler boşalınca sona erer. İkinci bölümde ise iki oyuncu da kazanmış oldukları taşlar ile kendi çukurlarını doldurmaya çalışır. Elinde daha çok taş olan oyuncu, diğer oyuncunun menelerini gereken sayıda taşı bu menelere koyarak kapatır. Kendi elinde üç, karşı oyuncunun elinde iki taş varsa bu taşlar birleştirilerek menenin kapatılması sağlanır. Kapatılan menelerin etrafı çizilir ve bunlara “kadı” denilir. Kadı çukurundaki taşlara kadıya sahip olmayan oyuncu dokunamaz. Kadısı olan oyuncu, kadısındaki fazla taşları, diğer oyuncunun eksik taşlarını tamamlayarak bu meneleri de kapatmak için kullanabilir. Kadı sayısı fazla olan oyuncu, oyunu kazanmış olur (Özdemir, 2006, s.112-113).

GUYCUK / KUYUCUK TAŞI (Antalya): Bu bölgede *gömücü* ve *kuyucuk* adlarıyla da bilinen bu oyunun çocuklar tarafından oynanan *dengine yatmaç*, *kuzulatmaç* ve *dolu besleme* şeklindeki varyantlarının isimlerinden Hayrettin İvgin, “Türk Dünyasının Taş Oyunlarından ‘Orda’ Menşeli Oyunlar” makalesinde bahsetmiştir. Bu oyun iki kişi ile oynanır. Her oyuncunun altı tane kuyucuğu olmak üzere, toplam on iki tane kuyucuk toprağa kazılır. Her bir kuyuya dört tane taş konulur yani her bir oyuncunun toplamda yirmi dört taşı vardır. Oyuna başlayacak oyuncu yazı tura veya elde çöp saklama yöntemleri ile belirlendikten sonra ilk oyuncu oyunu soldan sağa doğru oynamaya başlar. “Dengine yatmaç” oyununda ilk oyuncu dört taşı da istediği kuyucuktan alır ve başta taşları aldığı kuyucuk olmak üzere sırayla bu taşları dağıtır. Elinde taş bitince bir sonraki kuyucuktan taşları alır ve dağıtmaya devam eder. Oyuncu, kendi boş kuyucuklarından birinde tek taş bırakabilirse diğer oyuncunun karşı kuyucuktaki taşlarını alır. Eğer bu tek taş, kendinin değil de diğer oyuncunun kuyucuklarından birine denk gelirse oyun sırası diğer oyuncuya geçer. Kendi kuyucuklarından birine tek taş denk getirip de bu kuyucuğun karşısındaki diğer oyuncunun kuyucuğunda taş olmayan oyuncu, eli karşı oyuncuya kaptırmış olur ve sıra diğer oyuncuya geçer. Hayrettin İvgin’in “kuzulatmaç”, Nebi Özdemir’in “kuzlatmaç” şeklinde belirttiği varyantta ise oyuncular ya bir ya da altı numaralı kuyucuktan oyuna başlamak zorundadır. Oyunun amacı, boş olan kuyucukları dört taş ile doldurmaktır. Bu şekilde dörtlenen kuyucuklara “kuzulanmış” denir. Kuzulatan oyuncu “Kuzulattım!” diyerek diğer oyuncunun kuyucuğundaki taşları alır. Oyuna ilk başlayan oyuncu dört taşı kuyucuktan alır ve başta taşları aldığı kuyucuk olmak üzere sırayla bu taşları dağıtır. Birinci turu tamamladıktan sonraki amacı, diğer oyuncunun kuyucuğunu kuzulatmaktır. Kuzulattığı kuyucuktan sonra elinde taş kalmış olan oyuncu, bu taşlara da sahip olur. Kuyucuğu kuzulattırılan diğer oyuncu kuzulatma sırasında “cışt” derse oyun sırası kendisine geçer; demezse sıra, kuzulatan oyuncunundur. Elindeki son taşı diğer oyuncunun kuyucuğuna bırakan oyuncu oyuna devam edemez. “Dolu besleme” varyantında ise yine oyuna ilk başlayan oyuncu dört taşı kuyucuktan alır ve başta taşları aldığı kuyucuk olmak üzere sırayla bu taşları dağıtır. Oyunun başında oyuncular birer kuyucuk seçer ve bu kuyucukları birbirlerine söylerler. Bu kuyucuklara “seçim kuyusu” denilir. Amaç, diğer oyuncunun seçtiği kuyucuktaki taşları dağıtmak ve oyunun kurallarına uygun olarak bu taşları kendi seçim kuyusuna taşıyarak bu kuyudaki taşlarının sayısını arttırmaktır (Özdemir, 2006, s.111-112).

EVCİK (Muğla): Oyun iki kişiyle oynanır. Bu kişilerin karşılıklı beşer çukuru (evciği) vardır. Her bir çukurun içerisinde de findık büyüklüğünde beş tane taş bulunur. İlk oyuncu kendi çukurundan beş taşı da alır ve aldığı çukurdan başlayarak bu taşları çukurlara dağıtır. Oyuncunun elindeki taşlar hangi çukurda biterse oyuncu o çukurun taşlarını alır ve oyuna devam eder. Elindeki taş boş çukurda biten oyuncu, o çukurun karşısında bulunan diğer oyuncunun çukurundaki taşları almaya hak kazanır. Sıra diğer oyuncuya geçer. Hangi oyuncunun çukuru daha önce boşalır (kör olur) ise o oyuncu diğer çukurlarından boş çukura taş aktarabilir. Oyunda amaç, karşı tarafın çukurlarını körletmektir. En son hangi oyuncunun çukurları oyuna devam edemeyecek şekilde kör olur ise o oyuncu yenilir. Sonra oyun yeniden başlar (Demircioğlu -Ortaç-, 1934, s.23-24; Özdemir, 2006, s.111; Baran, 1993, s.120-121).

KUYTU (Denizli): Oyun iki oyuncuyla oynanır. Bu oyuncuların dörder taneden sekiz adet kuytuları (çukurları) vardır. Her bir çukurda beşer taş vardır; bu da toplamda oyunun kırk taş ile oynandığını gösterir. Oyun, oyuncunun kendisine göre soldan ilk kuytusundan başlar. İlk oyuncu, kuytusundan taşları alarak teker teker sağa doğru dağıtır. Oyuncunun elindeki taşlar hangi kuytuda biterse o kuytadaki taşlar alınıp bu sefer de bu taşlar sağa doğru teker teker dağıtılır. Kuytuda tek taş kalana kadar devam edilir. Tek taşın karşısında kalan kuytadaki taşlar oyuncu tarafından kazanılır. Sıra diğer oyuncuya geçer ve o da aynı kurallarla oyunu oynar. Toplanacak taşlar bittiğinde oyun da bitmiş olur. İki oyuncu da kazandığı taşları sayar. En fazla taşı kazanan oyuncu oyunu da kazanmış olur (Başal, 2010, s.93).

YUF (Burdur): Oyuncu sayısında sınırlama olmayan bir oyundur. Toprağa dördü yukarıda, dördü aşağıda olmak üzere sekiz adet, orta büyüklükte çukur açılır. Oyuncu sayısı değişebileceği gibi çukur ve taş sayısı da değişebilir ama sekiz adet çukurun kazıldığı bir oyunda çukurların her birinde beşer adet yuvarlak taş bulunur. İlk oyuncu sağ alt köşeden başlayarak bu çukurdaki beş taşı sağdan sola doğru teker teker çukurlara dağıtır. Elindeki taş bitince bir yandaki çukurdan taş alarak oyuna devam eder. Boş kalan çukurlara yeniden taş konulmaz. Oyuncu taşları dağıtırken boş çukura denk gelince elini bu çukura sokar ve “yuf” der. Bütün taşlar tek bir çukurda birikince oyun da biter. Sıra bir diğer oyuncuya geçer (Başal, 2010, s.105-106).

ÇAL (Bingöl): Bu oyunun diğer mangala örneklerinden farkı kız çocukları tarafından oynanmasıdır. Yaz mevsiminde gündüzleri kız çocukları, yumuşak toprağa altı tane çal (çukur) kazar. İlk çalın dışındaki çallara beşer tane taş koyulur. İki oyuncu da kendisine birer çal seçer. Bir oyuncu, diğer oyuncunun seçtiği çala taş koyamaz; koyarsa o taş diğer oyuncunun olur. Oyuncular sırayla çallardaki taşları alıp diğer çallara teker teker dağıtır. Oyuncunun elindeki taş boş bir çala denk gelirse sıra diğer oyuncuya geçer. Çalların tümündeki taşların bitmesi ile oyun da biter. Elinde en fazla taş olan oyuncu oyunu kazanır (Özdemir, 2006, s.112).

GÖÇTÜM GÖÇ (Edirne): Dokuz adet çukur açılır ve bu çukurların her birine dokuz tane taş konulur. Oyuncular sırayla bu çukurların birinden taşları alarak diğer çukurlara aktarır. Hangi çukurda taş biterse o çukurdaki taşları alan oyunculardan oyunun sonunda hangisinin taşı daha fazla ise oyunu o oyuncu kazanır (Özdemir, 2006, s.114).

KUY TAŞI OYUNU (Artvin): Oyun iki kişiyle oynanır. Her oyuncunun üç çukuru vardır. Oyun alanında toplamda altı çukur bulunmaktadır. Bu oyunun en başında oyuncular “çidibir, çidikıran, ambarıkes, tekidıras” veya “çiftlik, çimenlik, ambarlık, teklik” diyerek ellerinde bulunan taşları çukurlara koyarlar. Her çukurda yedi taş bulunur. İlk oynayan oyuncu bir taşı kendi çukurunda bırakarak elindeki taşları birer birer diğer çukurlara dağıtır. İlk taşı kendi çukuruna bırakmayı unutursa diğer oyuncu bu çukuru kendi eliyle kapatarak “çu” der. Bu çukurda toplanan taşlar, çukuru eliyle kapatan oyuncunun olur. Oyuncunun elindeki son taşı bıraktığı çukurdaki taş sayısı çift ise o oyuncu çukurdaki tüm taşları alır. Çukurdaki taş sayısı üç ise bu çukur o oyuncunun “çu çukuru” olur. Oyunda dağıtılacak taş kalmadığı zaman oyuncular kendi

çukurlarındaki tek taşları ve çu çukurundaki taşlarını alırlar. En fazla taşı olan oyuncu oyunu kazanır (Özdemir, 2006, s.114-115).

SONUÇ

Oyunlar, tarihin en eski kültür materyallerinden biridir ve toplumlar hakkında bize çok yönlü bilgi verebilir. Roger Caillois oyunları, eskiden dinsel ve din dışı önemli kurumların ayrılmaz bir parçası olarak nitelendirmiştir. Oyunların zamanla toplumsal işlevleri değişir ama doğaları aynı kalır. Uğradıkları değişim, değerlerini yitirmelerine veya unutulmalarına, dinsel ve siyasal anlamlarından soyutlanmalarına neden olabilir ama incelendikleri vakit doğalarının hala aynı kaldığı gözlemlenir (Caillois, 1958, s.96; And, 1979, s.42). Oyunlar bugün birer çocuk uğraşı olarak görünse de temelinde ilk insanların bazı önemli eylemlerinin (dua, ayin, büyü veya fal ya da astronomik veya matematiksel bir çeşit hesaplama) şekil değiştirmiş halleridirler. Bu nedenle de bazı oyunlar bugün hala hem çocuklar hem de yetişkinler tarafından oynanmaktadır. Bazen çocuklar, yetişkinlerin oyunlarından beslenir ama bazen de yetişkinler çocukların oyunlarında bazı işaretler bulur; önemli bazı eylemlerin şekil değiştirmiş halleri oldukları için ve alt yapılarında dinsel, büyüsel bazı olaylar ve kavramlar olduğu için oyunun doğası temelde yetişkinlerin çocuklardan ve çocukların da yetişkinlerden beslenmesini gerektirir. Metin And, “Çocuk Oyunlarının Kültürümüzde Yeri ve Önemi (Mangala Oyunu Örneği)” makalesinde bu konudaki düşüncelerini şu örneklerle desteklemiştir: “... elimizde, yetişkinlerin çocuk oyunlarına tanıdığı önem ve yorumlar üzerine üç örnek bulunuyor. Örneğin Hamit Zübeyr Koşay’ın Ankara köylerinde saptadığı şu inanç ilginçtir²⁵²: ‘Çocuklar ne oyun oynarsa o sene o iş çok olurmuş. Mesela çocuklar kuyu kazarak oynarlarsa o sene bolluk olur, ekin kuyuları kazılmış. Ev yaparak oynarlarsa yapı çok olurmuş.’ ” (And, 1979, s.45) Makalenin başka bir yerinde de And, oyunların temelindeki fal unsuruna değinerek aslında çocuk veya yetişkin oyunlarının şekil değiştirmiş yapılar olduğuna dikkati çekmiştir: “Söz gelimi Anadolu’da dokuz taş ya da dokurcun oyununun Kırgız Kazaklarında ve Özbeklerde fal için kullanılan bir işlevi vardı. Kumalak denilen taşlar dokuz yere ayrılarak fal bakılıyordu.” (And, 1979, s.47; İnan, 1954, s.157-158). Bu durumda mangala oyunun tarihin bilinen en eski oyunlarından biri olduğu tespit edilmiş olduğuna göre oyunun dinsel, inanç ile ilgili bir temeli olduğu gerçeği ve Göbeklitepe gibi ayin yapılan bir ortamda oynandığı düşünülürse belki de bir fal bakma ya da astrolojik - astronomik öğelerin değerlendirilmesi gibi bir fonksiyonu da olabileceği yadsınamaz bir gerçeklik olur.

En eski izlerin Göbeklitepe’de oluşu, mangala konusunda Anadolu coğrafyasını bir çıkış noktası yapar ve mangala oyununu, bu coğrafyadan dağılan ve çok geniş bir alana yayılan, köklü bir oyun olarak düşünmemizi sağlar. Mangala kelimesi incelendiğinde tam bir sonuç elde edilemez ama bu kelimenin, Afrika coğrafyasında veya bir başka bölgede kullanılan “mancala” veya “mankala” kelimesinden ayrı düşünülmesi de olanaksızdır. Tarih içerisinde, özellikle İslamiyet’in kabulünden ve Türk dilinde Arapça ve Farsça kelimelerin yaygınlaşmasından sonra, kelimelerde k>g değişimi yaygın olarak görülmektedir. Bu durum da bize İslam coğrafyasında ve Anadolu’da özellikle Karahanlılardan sonra oyunun neden “mangala” adıyla bilindiğini açıklar niteliktedir (mancala / mankala > mangala). Mangala oyunu Türkler açısından ele alındığında Türklerin sahip olduğu atlı göçebe hayat tarzı, dağıldıkları geniş coğrafya, bu geniş coğrafyada tanıştıkları değişik kültürler ve dini inançlar veya sistemler göz ardı edilmemelidir.

İskoçyalı Robert Charles Bell’in “mankala oyunları”na²⁵³, Pertev Naili Boratav’ın “zeka oyunlarından taşlı oyunlar”a²⁵⁴, Metin And’ın “taş ve gülle oyunları”na²⁵⁵ ve Musa Baran’ın “usu geliştiren oyunlardan ütömlü oyunlar”a²⁵⁶ dahil ettiği mangala oyununun birçok versiyonun ve varyantının olduğu nettir. Bu versiyon ve varyantları birbirlerinden ayrı oyunlarmış gibi değerlendirmek yanlış olur; çünkü tablo 1’den de anlaşılabileceği üzere bu oyunlar “bir” oyundan türemiştir. Temelde aynıdır fakat kurallarında bazı farklılıklara sahiptirler. Bu farklılıkların daha doğrusu kuralların tamamı burada detaylı bir şekilde

²⁵² Koşay, H. Z. (1935). *Ankara Budun Bilgisi*, Ankara: Ulus. s.197.

²⁵³ Bell, R. C. (1960). *Board and Table Games From Many Civilizations*, London: Oxford University.

²⁵⁴ Boratav, P. N. (1973). *100 Soruda Türk Folkloru*, İstanbul: Gerçek.

²⁵⁵ And, M. (1979). Çocuk Oyunlarının Kültürümüzde Yeri ve Önemi (Mangala Oyunu Örneği). *Ulusal Kültür*, Nisan 1979/4, s.52.

²⁵⁶ Baran, M. (1974). *Folklorda Çocuk Oyunları. I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri*, Ankara: Başbakanlık. s.342.

belirtilmemiştir çünkü önemli olan farklılıklardan çok benzerliklerdir. Bu benzerlikler bizi coğrafi, sosyal, ekonomik, siyasi, askeri, dini, kültürel vb. ipuçlarına götürmektedir ve bu Türk kültürü açısından heyecan vericidir.

Mangala oyunun versiyonları ve varyantları incelendiğinde oyunun temelde dört amacı olduğu söylenebilir: 1. En çok taşı biriktirmek, 2. Karşı tarafın çukurlarını etkisiz hale getirmek, 3. Bütün taşları bir çukurda biriktirmek, 4. Karşı taraftaki oyuncuyu hamle yapamayacak hale getirmek

Tablo 1. Mangala oyununun Türkiye’deki ve Türk cumhuriyetlerindeki başlıca özellikleri

Oyunun Adı	Oyunun Tespit Edildiği Yer	Oyuncu Sayısı	Oyuncunun Taş Sayısı ve Toplam Taş Sayısı	Oyuncunun Çukur Sayısı ve Toplam Çukur Sayısı	Oyunun Oynandığı Yerin Özelliği
Altı Ev	Karabük / Safranbolu ve köyleri	2	18 x 2 = 36 (Taşlar farklı iki renktedir.)	6 x 2 = 12	Toprak veya tahta
Hane	Karabük	2	25 x 2 = 50 + 2 renkli taş + 1 piç taş Toplamda 53 taş	5 x 2 = 10 ("hane" = çukur)	Toprak
Mele / Mele Kayası	Kastamonu	2	6 x 3 = 18	6	Toprak
Han	Bursa	2	18 x 2 = 36	3 x 2 = 6 + 1 x 2 = 2 = 8	Toprak
Göçmecik	Eskişehir / İnönü	2	27 x 2 = 54	3 x 2 = 6 ("kuyu" = çukur)	Toprak
Höme	Ankara / Beypazarı	1 veya 2	3 x 4 = 12 x 2 = 24 veya 3 x 5 = 15 x 2 = 30 (Çukurlardan biri boş bırakılır.)	5 x 2 = 10 veya 6 x 2 = 12 ("höme" = çukur)	Toprak
Emme	Ankara / Nallıhan	2	4 x 4 = 16 16 x 2 = 32	4 ("emme" = çukur)	Toprak

<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2018; Cilt: 10/YAZ, Sayı: 39

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed, Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2018; Volume: 10/SUMMER, Issue: 39

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

Bızdı / Bızıt	Ankara / Gündül	2	4 x 4 = 16 16 x 2 = 32	4	Toprak
Çüş	Sivas / Alacahan	2	Her çukurda 9 taş olur. Toplam taş sayısı belli değildir.	Çukur sayısı belli değildir. ("kale evi" = çukur)	Toprak
Foduk	Samsun	En az 4	Toplamda 18 (Fındık ile oynanır.)	Her oyuncunun üç çukuru olur. ("foduk" = çukur)	Toprak
Pıç	Erzurum / Olur	2, 3 veya 5	12 x 3 = 36 36 x 2 = 72 veya 36 x 3 = 108 veya 36 x 4 = 144 + 1 aşık kemiği (Mısır veya fasulye taneleri ile oynanır.)	3 ("kuy" = bölüm)	"Peşkun" adı verilen tahta, yer sofrası
Meneli Taş	Konya / Ilgın	2	5 x 5 = 25 25 x 2 = 50	5 x 2 = 10 ("mene" = çukur)	Toprak
Guycuk / Kuyucuk	Antalya	2	4 x 6 = 24 24 x 2 = 48	6 x 2 = 12	Toprak
Evcik	Muğla / Ula	2	5 x 5 = 25 25 x 2 = 50	5 x 2 = 10 ("evcik" = çukur)	Toprak
Kuytu	Denizli	2	4 x 2 = 8 8 x 5 = 40	4 x 2 = 8	Toprak
Yuf	Burdur	Sınırlama yoktur.	4 x 5 = 20 20 x 2 = 40	4 x 2 = 8	Toprak
Çal	Bingöl	2	5 x 6 = 30	6 (Tek sıra şeklindedir.)	Toprak

Göçtüm Göç	Edirne	Sayı belli değildir.	Her çukurda 9 taş olur.	9	Toprak
Kuy Taşı Oyunu	Artvin	2	$7 \times 3 = 21$ $21 \times 2 = 42$	$3 \times 2 = 6$	Toprak
Mereköçdü	Azerbaycan	2 veya 4	$7 \times 3 = 21$ $21 \times 2 = 42$ veya $21 \times 4 = 84$	$3 \times 2 = 6$ veya $3 \times 4 = 12$	Toprak
Göçün	Azerbaycan	2 veya 4	$9 \times 3 = 27$ $27 \times 2 = 54$ veya $27 \times 4 = 108$ (Fasulye, nohut veya taş ile oynanır.)	$3 \times 2 = 6$ + 2 tane ambar = 8 veya $3 \times 4 = 12$ + 4 tane ambar = 16	Toprak
Toguz Kumalak	Kazakistan	2	$9 \times 9 = 81$ $81 \times 2 = 162$	$2 \times 9 = 18$ + 2 tane hazine = 20	Tahta
Toguz Korgool	Kırgızistan	2	$9 \times 9 = 81$ $81 \times 2 = 162$ ("korgool" = keçi pislği)	$2 \times 9 = 18$ + 2 tane hazine = 20	Tahta
Orda	Türkistan coğrafyası	2	$91 \times 2 = 182$ veya 161	$2 \times 9 = 18$ + 2 tane otav çukuru = 20	Tahta

Mangala bir kültürel mirastır. Ankara İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2016 - 2017 yıllarında mangalanın Ankara ilinde somut olmayan kültürel miras olabilmesi için çalışmalar yapmış ve mangala, Ankara'da oynanan şekliyle somut olmayan kültürel miras kategorisine kabul edilerek kültür envanterine girmeyi başarmıştır. Bu sadece Ankara'da kazanılan bir başarı olarak kalmamalı, diğer illerde de mangala oyunu, kültür envanterine girebilmelidir. Bu oyunun yaygınlaşması ve bu sayede hatırlanması, tespit edilmesi, derlenmesi gibi çalışmaların yapılabilmesi ve kültürel mirasın unutulmadan kayıt altına alınabilmesi; mangala konusuna dikkatlerin çekilmesi ve mangalanın herkese ulaşabilmesi ile mümkün olabilir.

KAYNAKÇA

1. Ahundov, E. (1994). *Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri*. (S. Tezcan, Çev.) Ankara: TDK.
2. And, M. (1974). *Oyun ve Bugü - Türk Kültüründe Oyun Kavramı*, İstanbul: İş Bankası.

3. And, M. (1979). Çocuk Oyunlarının Kültürümüzde Yeri ve Önemi (Mangala Oyunu Örneği). *Ulusal Kültür*, Nisan 1979/4, 44-66.
4. *Ankara'nın Kültürel Değerleri I.* (2017). Ankara: T.C. Ankara Valiliği Ankara İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
5. Atılğan, H. (2002). *Murtçu Folkloru*, Ankara: Karaisali Kaymakamlığı.
6. Baran, M. (1974). Folklor'da Çocuk Oyunları. *I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri*, Ankara: Başbakanlık.
7. Baran, M. (1993). *Çocuk Oyunları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları: 1466, Yayınlar Dairesi Başkanlığı, Çocuk Kitapları Dizisi: 131.
8. Başal, H. A. (2010). *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Geleneksel Çocuk Oyunları*, İstanbul: Morpa.
9. Bayar Çelebi, D. (2007). *Türkiye ve Azerbaycan'daki Çocuk Oyunları ve Oyuncaklarının Karşılaştırmalı İncelemesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Muğla Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
10. Bayrı, M. H. (1974). *İstanbul Folkloru*, İstanbul: Sümer.
11. Bell, R. C. (1960). *Board and Table Games From Many Civilizations*, London: Oxford University.
12. Boratav, P. N. (1973). *100 Soruda Türk Folkloru*, İstanbul: Gerçek.
13. Caillois, R. (1958). *Les Jeux et Les Hommes*, Paris: Librairie Gallimard.
14. Culin, S. (1894). Mancala, the National Game of Africa. *Annual Report of the U.S. National Museum*, Washington D.C., 597-606.
15. Çalışkan, İ. (2010). Mangala Bir Zeka Oyunu ve Kültürümüzdeki Yeri. *Türk Yurdu*, 30 (62), 276 (637), 68-72.
16. Çaylı, F. (1951). Çok Taş ve Meneli Taş Oyunları. *Türk Folklor Araştırmaları*, 24, 379-380.
17. Demircioğlu (Ortaç), Y. Z. (1934). *Anadolu'da Eski Çocuk Oyunları*, İstanbul: Milli Mecmua.
18. *Gaziantep İl Yıllığı*. (1969). Ankara: Ayyıldız.
19. Güzelbey, C. C. (1959). *Gaziantep Folklorundan Notlar I*. Gaziantep: Gaziantep Kültür Derneği.
20. İnan, A. (1954). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
21. İvgin, H. (2010). Türk Dünyasının Taş Oyunlarından 'Orda' Menşeli Oyunlar. *Kültür Evreni*, 6, 2, 47-54.
22. Koşay, H. Z. (1935). *Ankara Budun Bilgisi*, Ankara: Ulus.
23. Küçük yıldız, A. (2015). *Türk Zeka Oyunları 1: Köçürme Mangala*, Ankara: Delta Kültür.
24. Murray, H.J.R. (1952). *Board and Table Games*, London: Oxford University.
25. Oğuz, M. Ö., Ersoy, P. (2005). *Türkiye'de 2004 Yılında Yaşayan Geleneksel Çocuk Oyunları*, Ankara: Gazi Üniversitesi THBMER.
26. Onur, B., Güney, N. (2002). *Türkiye'de Çocuk Oyunları: Derlemeler*, Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi.
27. Özdemir, N. (2006). *Türk Çocuk Oyunları*, 2, Ankara: Akçağ.
28. Özhan, M. (1997). *Türkiye'de Çocuk Oyunları Kültürü*, Ankara: Feryal.
29. Özhan, M., Muradoğlu, M. (1997). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Oyunlarından 'Âşığ', *Türk Cumhuriyetlerinde Çocuk Oyunları*, Ankara: Kültür Bakanlığı, HAGEM: 240, Türk Cumhuriyetleri Dizisi: 5.
30. Sinayuç, O. (1974). Oğuzkent'te Zihinsel Bir Oyun: Pıç. *Türk Folklor Araştırmaları*, 299, 7008-7009.
31. Townshend, P. (1976). Autour du jeu de 'Mankala'. *Zaire Afrique*, 105, 287-297.
32. <http://www.abdulvahapkara.com/doert-bin-yllk-tuerk-zeka-ve-strateji-oyunu-dokuz-kumalak-dokuz-ta/>
33. <http://www.mangala.com.tr>

(22)

Dr. Öğr. Üyesi Müzeyyen ÖZHAVZALI*

ARAŞTIRMA VE GELİŞTİRME GÖSTERGELERİNDE İNSAN KAYNAĞI ÜZERİNE BİR MATEMATİKSEL MODELLEME UYGULAMASI

AN APPLICATION OF MATHEMATICAL MODELS IN TERMS OF PERSONEL NEEDS OF R&G STUDIES

ÖZ

Bu çalışmada, Türkiye’de yapılan araştırma ve geliştirme(Ar-Ge) faaliyetlerinin göstergelerinde insan kaynağının matematiksel modeli araştırılarak ülke boyutuyla mevcut durumu incelenecektir. Bu amaç doğrultusunda, Türkiye’deki Ar-Ge insan kaynakları ilgili veriler incelenmiş ve bu verilere en uygun matematiksel model analizi uygulanmıştır. Çalışmanın temel verileri için Türkiye İstatistik Kurumu(TÜİK) verilerinden yararlanılmıştır. Verilerin analizinde çeşitli matematiksel denklemler uygulanmış ve bunların arasından verileri en iyi temsil eden denklemi seçmek için numerik hesaplama çalışmaları yapılmıştır. Analizlerde SPSS programı kullanılmıştır.

Yapılan analiz sonucunda Türkiye’de Ar-Ge faaliyetlerinde insan kaynaklarında araştırmacı, teknisyen ve eşdeğeri ve diğer destek personeli olmak üzere bu meslek gruplarında çalışanlar incelendiğinde erkeklerin sayısının kadınlara göre daha fazla olduğu, kadınlarda özellikle diğer destek personelinde bu sayının çok daha az olduğu, Türkiye’nin Ar-Ge insan kaynağı boyutunda dünya ülkeleri arasında son sıralarda yer aldığı gibi çeşitli sonuçlar bulunmuştur. Çalışmanın sonunda Ar-Ge insan kaynağı boyutunda kamu kurumları yönü ile tüm meslek gruplarının Ar-Ge yönünden daha fazla elaman çalıştırması için çeşitli destekler verilebileceği gibi bazı öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Araştırma ve Geliştirme(Ar-Ge), İnsan Kaynağı, Matematiksel Model, Model Tahmini, Numerik Analiz.

JEL Kodları: C59, C60, O32.

ABSTRACT

In this study, the personel needs of the R&D activities in Turkey, in terms of state trends will be examined by the country size. For this purpose, we examined data related to R&D activities in Turkey human resources in Turkey and the most appropriate mathematical models were applied to the data analysis. Turkey Statistics Institute(TUIK) based on data for the study data were utilized. In the analysis of the data, various mathematical equations were applied and numerical calculation studies were carried out to select the equation that best represents the data. SPSS program was used in the analyzes.

As a result of the analysis made in R&D activities in Turkey in human resources researchers, technicians and equivalent and other support staff, the number of men examined the workers in this occupational group to which is more than women, this number especially in other support staff of women is much less, Turkey ' There are various results in the last row among the countries of the world in the size of human resources of R&D. At the end of the study, some proposals were presented in the direction of R&D human resources in terms of public institutions, as all the professional groups could be given various supports for R&D work.

Keywords: Research and Development (R&D), Personel Needs, Mathematical Mode, Curve Estimation, Numerical Analysis.

JEL Codes: C59, C60, O32.

* thavzalimuzeyyen@hotmail.com, Kırıkkale Üniversitesi, Fatma Şenses Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, İşletme Programı, Kırıkkale/TÜRKİYE.

GİRİŞ

Ar-Ge faaliyetleri; bir ülkenin kendi teknoloji üretme kabiliyetini geliştirerek istikrarlı, güçlü, verimli bir ekonomik ve toplumsal kalkınmayı sağlar. Üretim ve pazarlamada standartlaşmayı, optimal ölçek ekonomisini, yeni mal ve hizmet üretimlerini gerçekleştirmek yolu ile uluslararası ticarete rekabet avantajını artırır²⁵⁷. Bu rekabette en önemli Ar-Ge unsurlarından birisi kalifiye insan gücüdür. Geleceğin çok hızlı gelişen teknolojilerine egemen olabilmek ve etkin bir Ar-Ge yönetim sistemi oluşturabilmek için öncelikle o konularda yetişmiş insan kaynağına sahip olunmalıdır²⁵⁸.

Bilgiye dayalı ekonomilerde, bilim ve teknolojiye insan kaynağı, bilginin hem üreticisi hem de transferinin, kullanımının ve değiştirilmesinin en önemli aracı olduğu bir gerçektir. Bu yüzden insan kaynağının niteliği ve niceliği Ar-Ge'ye yatırılan mali kaynakların katma değere dönüşmesinde birinci derecede belirleyicidir. Bilgi teknolojileri alanında dünyadaki eğilimler incelendiğinde de insan gücünün, oluşturulan politikaların merkezinde yer aldığı görülmektedir. Hem gelişmiş ekonomilerin hem de gelişmekte olan ülkelerin bilgi teknolojileri stratejilerinde Ar-Ge personeli sayısının artırılması, kariyer imkânlarının çeşitlendirilmesi, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, yetenek ve deneyimlerinin geliştirilmesi, sektörler arası işbirliklerinin ve dolaşım imkânlarının artırılması konuları üzerinde ayrıntılı biçimde durulmaktadır. Özellikle Türkiye gibi kaynakları sınırlı ülkelerde, genç ve dinamik bir insan kaynağının etkin ve doğru kullanılması çok önemlidir.

LİTERATÜR ANALİZİ

Dünyada birçok ülkenin artan bilgi yoğunluğu, yüksek nitelikli çalışanlara artan ihtiyacı ifade etmektedir. OECD bölgesinde insan kaynaklarının bilim ve teknoloji alanında istihdamı genel istihdamdan daha hızlı büyümektedir²⁵⁹.

Bu çalışma konusu ile ilgili literatürde bu güne kadar yapılan birçok çalışmada sadece Türkiye'nin diğer dünya ülkeleri arasında Ar-Ge faaliyetlerinde insan kaynakları sayıları yönünden sadece karşılaştırma ve sıralama yapılmıştır(Arıoğlu, Girgin, 2001; Kaya, 2009; Bakan vd., 2013; Ünal ve Seçilmiş, 2013).

Kaya (2009) yaptığı çalışmada ülkelerin stratejik yaklaşımlarla, uzun ve kısa vadeli uygulama planlarını yaşama geçirerek bu konuda çözüm bulma arayışı içinde olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Türkiye'nin Ar-Ge insan kaynağı sayısını önemli ölçüde artırmaya çalıştığı fakat gelişmiş ülkeler ile karşılaştırıldığında ve nüfusa göre incelendiğinde Ar-Ge insan kaynağının 4-5 kat daha az olduğunun görüldüğünü çalışmada ifade etmiştir²⁶⁰.

Ünal ve Seçilmiş, çalışmalarında 2000 ve 2010 yıllarında ait toplam araştırmacı sayısında en fazla artış yaşanan ülke %179 ile Türkiye olduğunu ve ülke nüfusları dikkate alındığında Türkiye'ye en yakın olan Japonya'nın Türkiye'de toplam araştırmacı sayısı açısından yakalanan bu yüksek artışa rağmen halen Japonya ile arasında yaklaşık on kat fark bulunduğunu ifade etmişlerdir²⁶¹.

Bu çalışma literatüre ilk kez yapılacak olan Ar-Ge göstergelerinde insan kaynağının matematiksel modeli uygulaması ile yeni bir katkı sağlayacaktır.

TASARIM ve YÖNTEM

Çalışmanın ana materyalini, TÜİK tarafından toplanan veriler oluşturmaktadır. Türkiye'deki Ar-Ge ile ilgili insan kaynaklarını oluşturan araştırmacı sayılarının durumu matematiksel model tahmini analizi yapılarak belirlenmiştir. Çalışma konusuna ait Ar-Ge faaliyetlerinde insan kaynakları ile ilgili veriler için matematiksel modeller içerisinde en iyi matematiksel model seçilmiştir. Ar-Ge insan kaynakları verilerini için doğrusal, logaritmik, ters, karesel, kübik, birleşik, güç, s eğrisi, büyüme, exponensial ve lojistik modeller bağlamında analizler yapılmıştır. Ar-Ge insan kaynakları verilerine en uygun matematiksel modellerin

²⁵⁷ Bakan ve diğerleri, 2013:5.

²⁵⁸ Chi vd., 2011:2

²⁵⁹ BT-İK Strateji Belgesi, 2010:4.

²⁶⁰ Kaya, 2009.

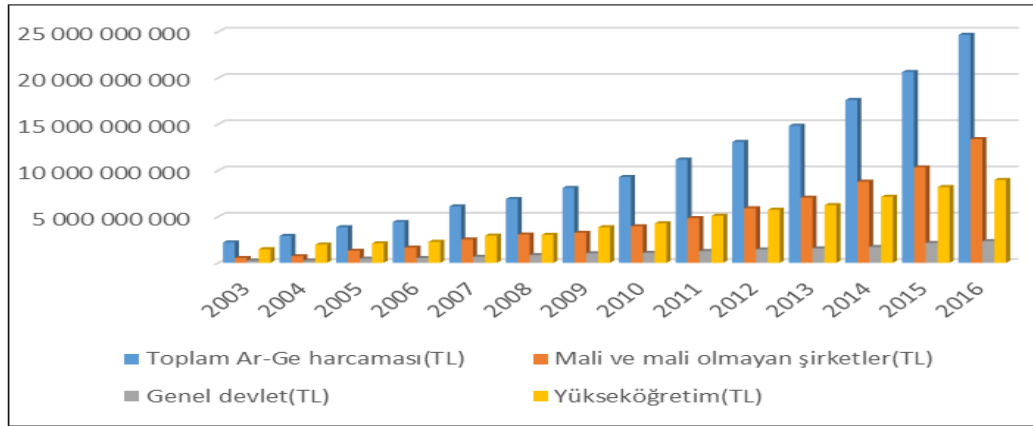
²⁶¹ Ünal ve Seçilmiş, 2013:17

belirlenmesinde karesel oranı en yüksek olan model seçilmiştir. Karesel oran değerlerinin eşit olması durumunda hata oranını en aza indirgeyen model seçilmiştir. Seçilen en iyi modelle birlikte tüm uygun modellerin grafikleri çizilerek kendi içlerinde gözlenen verilere göre karşılaştırma yapılmıştır.

BULGULAR

Ar-Ge faaliyetlerin etkinliğinde araştırmacı sayıları ve Ar-Ge için ülkelerin ayırdığı kaynak miktarı önemli unsurlar arasındadır. Türkiye'nin 2003-2016 yılları arasında Ar-Ge faaliyetlerine ayırmış olduğu toplam Ar-Ge harcamaları ile mali ve mali olmayan şirketlerin harcamaları, genel devlet harcamaları ve Yükseköğretim harcamaları verileri kullanılarak²⁶² aşağıda grafik çizilmiştir.

Grafik 1: Ar-Ge İnsan Kaynakları Harcamaları İstatistikleri (2003-2016)

2003-2016 yılları arasında Türkiye’de Ar-Ge harcamaları toplamda ve mali ve mali olmayan şirketlerin, genel devlet ve Yükseköğretim harcamalarının yıllara göre sürekli arttığı görülmektedir(bkz Grafik 1).

2003-2016 yıllarında Türkiye’de Ar-Ge insan kaynağı sayıları tablosu ve çizilen grafik aşağıdaki verilmiştir.

Tablo 1: Ar-Ge İnsan Kaynağı İstatistikleri(2003-2016)²⁶³

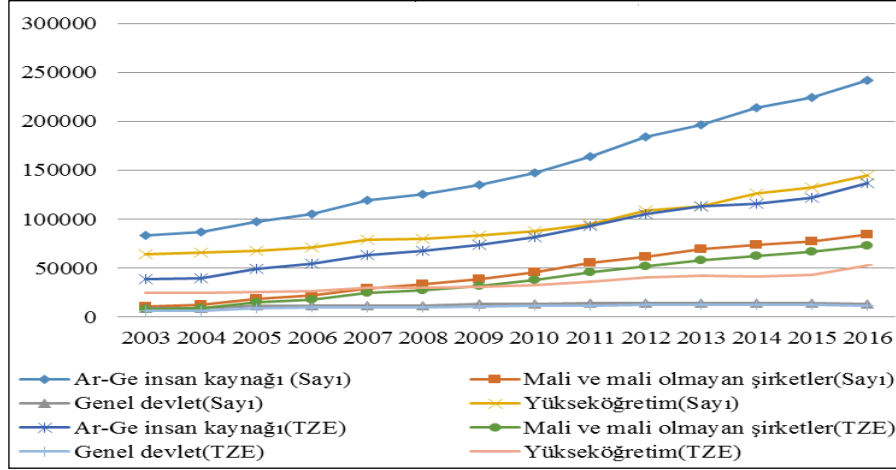
	003	004	005	006	007	008	009	010	011	012	013	014	015	016
r-GeİK(Sayı)	3281	6680	7355	05032	19738	25142	35043	47417	64287	84301	96321	13686	24284	42213
Ş(Sayı)	0848	2398	8479	22413	28820	33066	38657	5922	5023	1378	9018	3737	7551	3873
D(Sayı)	572	747	1372	11600	11798	11893	13105	3598	4076	4445	3894	3903	4217	3372
Ö(Sayı)	3861	5535	7504	71019	79120	80183	83281	7897	5188	08478	13409	26046	32516	44968
r-GeİK(TZE)	8308	9960	9252	54444	63377	67244	73521	1792	2801	05122	12969	15444	22288	36953
Ş(TZE)	7837	8836	4993	18029	24261	27462	31476	7522	5408	2233	8391	1945	66667	2579
D(TZE)	6245	383	825	9702	9572	9871	11007	1357	1749	2088	2004	2230	2328	1799
Ö(TZE)	4225	4742	5434	26713	29543	29912	31037	2913	5644	0801	2574	1269	3293	2576

²⁶² TÜİK, Araştırma-Geliştirme Faaliyetleri Araştırması, 2016

²⁶³ , Ar-Ge insan kaynağı(Sayı): Ar-GEİK, Sayı: Kişi sayısı, GD: Genel devlet, YÖ: Yükseköğretim, TZE: Tam Zaman Eşdeğeri, MŞ :Mali ve mali olmayan şirketler

2003 yılı Ar-Ge insan kaynağı sayısı mali ve mali olmayan şirketlerde sayı olarak 2003’de 10.848, 2016’da 83.873, genel devlette 2003 ‘de 8.572, 2016’da 13372, Yükseköğretimde 63.861, 2016 yılında 144.968’dir. Aynı şekilde Ar-Ge insan kaynağı sayısı mali ve mali olmayan şirketler(TZE) için 2003’de 7.837, 2016’da 72.579, genel devlette(TZE) 2003’de 6.245, 2016’da 11.799, Yükseköğretimde(TZE) 24.225, 2016 yılında 52.576’dır(bkz Tablo1).

Grafik 2: Ar-Ge İnsan Kaynağı İstatistikleri (2003-2016)

Yukarıdaki grafik incelendiğinde Türkiye’de Ar-Ge faaliyetleri insan kaynaklarının toplamda sayı ve TZE’de olarak mali ve mali olmayan şirketler, genel devlet ve Yükseköğretimde sayı ve TZE olarak 13 yıllık zaman periyodunda sürekli artışı görülmektedir. Fakat bu artış oranının en az olduğu sektör genel devlet ve Yükseköğretimdir.

Aşağıdaki Tabloda Ar-Ge insan kaynağının meslek grupları ve cinsiyetlere göre sayıları verilmiş ve bu veriler kullanılarak grafik çizilmiştir.

Tablo 2: Meslek grubu ve cinsiyete göre Ar-Ge insan kaynağı, 2003-2015²⁶⁴

		Toplam ²⁶⁵			Araştırmacı			Teknisyen ve eşdeğeri			Diğer destek personeli		
		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
003	Sayı	0848	384	464	090	611	479	045	455	90	713	318	95
	TZE	837	014	823	787	628	159	201	761	40	49	25	24
004	Sayı	2398	519	879	841	135	706	412	732	80	145	652	93
	TZE	836	718	118	372	029	343	435	938	97	029	51	78
005	Sayı	8479	4151	328	0952	162	790	999	961	038	528	028	00
	TZE	4993	1345	648	456	007	449	824	971	53	713	367	46
006	Sayı	2413	7464	949	3631	0321	310	050	907	143	732	236	96
	TZE	8029	3986	043	1241	500	741	718	802	16	070	684	86
007	Sayı	8820	2627	193	7055	2964	091	153	759	394	612	904	08

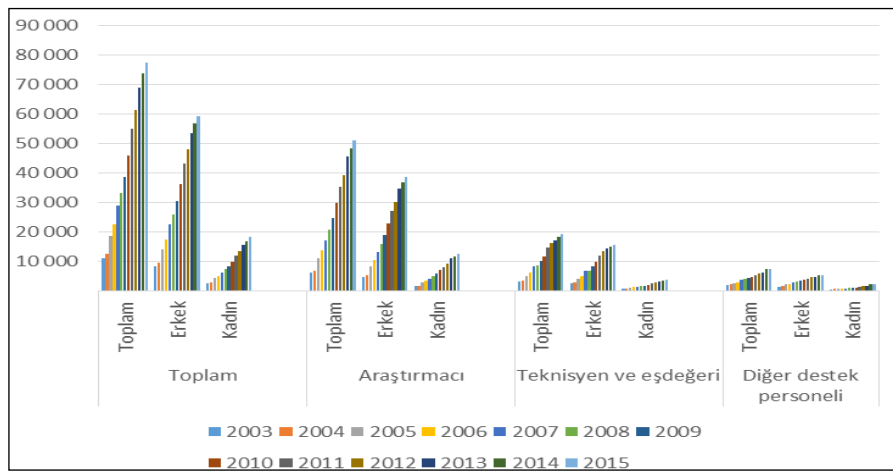
²⁶⁴ TÜİK, Araştırma Geliştirme Faaliyetleri Araştırması, 2016

²⁶⁵ Tablodaki rakamlar, yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

	TZE	4262	8847	415	5293	1566	727	375	239	136	594	042	52
008	Sayı	3066	5795	271	0548	5712	836	465	863	602	053	220	33
	TZE	7462	1293	169	8026	3773	253	551	281	270	885	239	46
009	Sayı	8657	0302	355	4523	8736	787	949	290	659	185	276	09
	TZE	1476	4494	982	1019	6006	013	598	342	256	859	146	13
010	Sayı	5922	6045	877	9800	2782	018	1589	726	863	533	537	96
	TZE	7523	9246	277	5342	9380	962	036	492	544	145	374	71
011	Sayı	5023	3249	1774	5191	7130	061	4531	2029	502	301	090	211
	TZE	5407	5408	999	0404	3416	988	1259	195	064	744	797	47
012	Sayı	1378	8076	3302	9296	0156	140	6196	3466	730	886	454	432
	TZE	2233	0562	1671	5034	6787	247	2861	0568	293	338	207	131
013	Sayı	9018	3486	5532	5605	4706	0899	7176	4211	965	237	569	668
	TZE	8391	4930	3461	0207	0482	725	3634	1186	448	550	262	288
014	Sayı	3737	6892	6845	8247	6802	1445	8243	4882	361	247	208	039
	TZE	1946	7599	4347	1847	1902	945	4650	1857	793	449	840	609
015	Sayı	7551	9261	8290	1069	8624	2445	9214	5543	671	268	094	174
	TZE	6667	0643	6024	5313	4208	1105	5818	2644	174	536	791	745

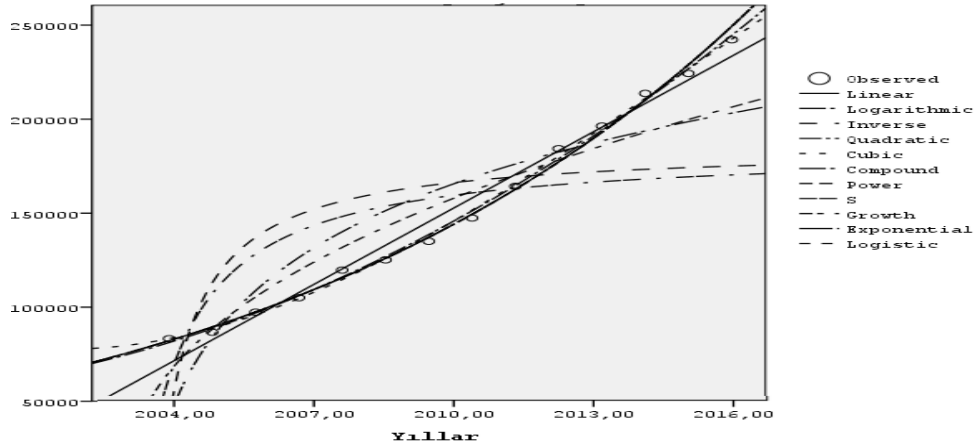
Tablo 2 incelendiğinde Türkiye’deki Ar-Ge insan kaynağının meslek grupları ve cinsiyetlere göre 2015 yılı için sayılarında araştırmacı erkeklerde 38.624, kadınlarda 12.445, teknisyen ve eşdeğerinde erkeklerde 15.543 ve kadınlarda 3.671 ve diğer destek personeli erkeklerde 5.094, kadınlarda 2.174 olduğu görülmektedir. Aynı yıl için tüm meslek gruplarında toplamda çalışan erkeklerin sayısı 59.261 ve kadınların sayısı ise 18.290’dır.

Grafik 3: Ar-Ge İnsan kaynağının meslek grubu ve cinsiyetlere göre durumu (2003-2015)

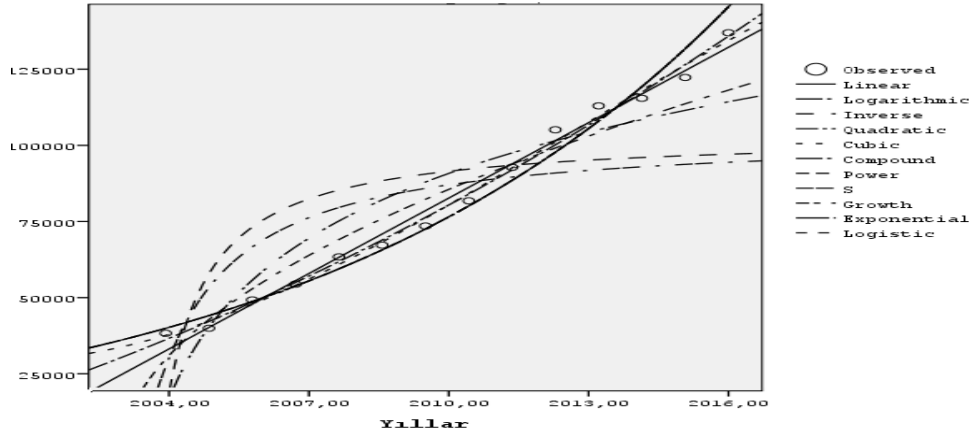
Grafik 3 incelendiğinde Türkiye’deki Ar-Ge insan kaynağının meslek grupları ve cinsiyetlere göre 2003-2015 zaman periyodunda tüm meslek gruplarında erkeklerin sayısının kadınlara göre fazla olduğu görülmektedir.

2003-2016 zaman periyodunda Türkiye’de Ar-Ge insan kaynağı Sayı ve TZE verileri için matematiksel model analleri yapılarak sonuçları ve grafikler aşağıda verilmiştir.

Grafik 4: Ar-Ge insan kaynağı(Sayı) (2003-2016)

Türkiye'nin 2003-2016 yılları arasındaki insan kaynağı(Sayı) sayıları verileri kullanılarak yapılan matematiksel model analiz sonucunda insan kaynakları sayıları için birleşik, güç, S, eksponensial, büyüme ve lojistik modeller için karesel oran %96,6; kübik ve quadratik modeller için %98,3 olarak hesaplanmıştır. Birleşik, güç, S, eksponensial, büyüme ve lojistik modeller için hata oranı 0,023 olarak hesaplanmıştır. Bu modellerde karesel oranların ve hata oranlarının eşit olmasından²⁶⁶ dolayı modellerin grafikleri incelendiğinde lojistik modelin en uygun model olduğu tespit edilmiştir(bkz Grafik 4).

Grafik 5: Ar-Ge insan kaynağı(TZE) (2003-2016)

Aynı şekilde Türkiye'nin 2003-2016 yılları arasındaki insan kaynağı(TZE) sayıları verileri kullanılarak yapılan matematiksel model analiz sonucunda insan kaynakları sayıları için kübik model için karesel oran %99,4 ve quadratik model için %99,3 olarak hesaplanmıştır. Bu modellerin grafiğine de bakılarak en uygun modelin kübik olduğu tespit edilmiştir(bkz Grafik 5).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada Türkiye'deki Ar-Ge insan kaynakları için yapılan yatırımlar incelendiğinde 2003-2016 yılları arasında Türkiye'de Ar-Ge harcamaları toplamda ve mali ve mali olmayan şirketlerin, genel devlet ve Yükseköğretim şeklindeki alt gruplarında genel bir artış görülmektedir(bkz Grafik 1).

Çalışmada Türkiye'de Ar-Ge faaliyetleri insan kaynaklarının toplamda Sayı ve TZE'de tüm alt gruplarında 2003-2016 yılları arasında sürekli arttığı tespit edilmiştir(Tablo 1, Grafik 1,2). Örneğin 2015 yılı toplam Ar-Ge insan kaynağı sayısı 2003 yılına göre 7 kat artmıştır. Fakat 2015 yılı itibari ile Türkiye'nin bu

²⁶⁶ Özdamar, 2015: 530.

alandan OECD ülkeleri arasında sıralaması ilk 10 da yer almamaktadır. Ayrıca Türkiye'nin daha az doktora öğrencisini kendi ülkesinde yetiştirirken, birçoğunu yurt dışına ileri çalışmalar için göndermektedir. Ayrıca bu zaman periyodunda artış oranının en az olduğu sektör genel devlet ve Yükseköğretim olduğu bulunmuştur. Oysaki Yükseköğretimde kurulan üniversitelerin, Ar-Ge Merkezlerinin temel amaçlarından birisi Ar-Ge faaliyetlerini gerçekleştirmektir. Dolayısı ile bu temel amaç açısından Yükseköğretimin tüm kurumlarında Ar-Ge insan kaynakları sayıları ve göstergeleri açısından yeterliliği ve eksiklikleri giderecek biçimde YÖK çalışmalar yapmalıdır.

Tablo 2 ve Grafik 3'e göre Türkiye'deki Ar-Ge insan kaynağının meslek grupları ve cinsiyetlere göre 2015 yılında erkeklerin sayısının kadınların sayısına göre toplamda 3 kat fazladır. Aynı yılda erkeklerin Ar-Ge insan kaynakları sayısının toplamının %77'ünü oluştururken kadınların sadece %23'nü oluşturmaktadır olduğu tespit edilmiştir. 2003-2016 yılları arasında her bir yıl için Ar-Ge insan kaynakları toplam sayı ve TZE'de 2015 yılı cinsiyetler göre yine erkeklerin sayısının kadınlara göre çok fazla olduğu görülmüştür. Ayrıca fırsat eşitliği kapsamında cinsiyetler göre bu oran diğer dünya devletlerine göre çok düşüktür. Kadınların Ar-Ge faaliyetlerinde çalışmaları için pozitif ayrımcılık politikaları ile çalışmaları desteklenebilir.

Ayrıca bu çalışmada Türkiye'nin Ar-Ge insan kaynağı(Sayı) sayıları verileri kullanılarak yapılan analiz sonucunda insan kaynakları sayıları için en iyi matematiksel modelin lojistik model olduğu bulunurken Ar-Ge insan kaynağı TZE için kübik model olduğu tespit edilmiştir(bkz Grafik 4, Grafik 5).

Çalışmanın kısıtları, Ar-Ge insan kaynakları verileri ile ilgili her sektörde düzenli verilerin tutulmaması, bu verilere sağlıklı ulaşılamaması ve Ar-Ge faaliyetlerinde diğer unsurların bu çalışmada birlikte incelenmemesidir. Fakat bu çalışma güncel model uygulamasıyla Türkiye'nin Ar-Ge faaliyetlerinin etkinliğinde insan kaynağında istihdam sayısının artırılmasında izlenecek ve yapılacak politikalarına ışık tutacaktır. Bu çalışmaya benzer diğer Ar-Ge unsurları için birlikte model çalışması yapılarak Türkiye'nin Ar-Ge performansı bir bütün olarak tahmin edilebilir ve buna göre yeni politikalar belirlenebilir.

KAYNAKÇA

1. Anonim, (2015). Sanayi ve Hizmet Kuruluşları Araştırma Geliştirme Faaliyetleri Araştırması Mikro Veri Seti, Türkiye İstatistik Kurumu.
2. Arıoğlu E., Girgin C. (2001). AR-GE Göstergeleri Üzerine Uluslararası Karşılaştırmalı İstatistiksel Bir İnceleme, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Yıl 16, sayı 188, 71-88.
3. Bakan İ., Doğan İ.F., Kılılı M. (2013), Sayı: 36, Mayıs – Haziran 2013, Akademik Bakış Dergisi, 1-16.
4. Bilim Teknoloji İnsan Kaynağı Strateji Belgesi (2010). “2011-2016 Bilim ve Teknoloji İnsan Kaynağı Stratejisi ve Eylem Planı”, TÜBİTAK, Aralık 2010, Ankara.
5. Chi, H., Lan, C-H., Dorjgotov, B., (2011). “The Influences of Organizational Culture and Human Resource Development on R&D organizational Effectiveness-the Mediating
6. Effect of Knowledge Management”, Journal of International Management Studies, Vol.6, No.3.
7. Kaya M. (2009), Türkiye'de Araştırma & Geliştirme, 26. Türkiye-Ab, İstişare Komitesi Toplantısı, İstanbul, 27-28 Nisan 2009 (erişim: https://www.researchgate.net/ publication /268034006_Turkiye%27de_Arastirma_Gelistirme, 24-08-2018).
8. Cheney E. Ward, Kincaid David R. Numerical Mathematics and Computing, Brooks/Cole, USA, 2013.
9. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1082#.
10. Jyoti, Banwet, D.K, Deshmukh, S.G. (2008), Evaluating performance of national R and D organizations using integrated DEA-AHP Technique, International Journal of Productivity and Performance Management, Volume 57, Issue 5, 2008, Pages 370-388.
11. Özalp N. Fen, Mühendislik ve Sosyal Bilimlerde Matematiksel Modelleme, Gazi Kitabevi, Ankara, 2015.

<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2018; Cilt: 10/YAZ, Sayı: 39

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed, Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2018; Volume: 10/SUMMER, Issue: 39

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

12. Özdamar K. Paket Programlar ile İstatiksel Veri Analizi Cilt 1-2, Nisan Kitapevi, Eskişehir, 2015.
13. Ünal T., Seçilmiş N. (2013). Ar-Ge Göstergeleri Açısından Türkiye ve Gelişmiş Ülkelerle Kıyaslaması, İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi Cilt 1, Sayı 1, ss.12-25.

(23)

Dr. Muhammed Çağatay ENGİN²⁶⁷; Prof. Dr. Ali Osman ENGİN²⁶⁸

TIP EĞİTİM PROGRAMLARININ GENEL AMAÇLARI İLE İLGİLİ ÖĞRETİM ÜYESİ VE ÖĞRETİM ELEMANI GÖRÜŞLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI (ERZURUM – KARS İLLERİ ÖRNEĞİ)

THE COMPARISON OF THE TEACHING MEMBER AND TEACHING STAFF RELATED TO GENERAL OBJECTIVES OF MEDICAL EDUCATION PROGRAMS (ERZURUM - KARS STATES SAMPLES)

ÖZ

Bu çalışma tıp fakültelerinin tıp eğitimi programlarının; genel amaçları, Program kazanımları, içerik , ÖĞRENME ÖĞRETME SÜRECİ: Öğrenme ortamı, araç gereç, zaman, etkinlikler, yöntem ve teknik, ölçme ve değerlendirme, tıp öğretim programının uygulama esasları boyutlarıyla mevcut durumun öğretim üyesi ve henüz derslere girmeyen öğretim elemanlarının (Araştırma Görevlileri) görüşleri çerçevesinde belirlenmesi amacıyla dönük olarak yapılmıştır.

Bu çalışmada kullanılan veri toplama aracı/ölçek/anket Hande KOCABATMAZ tarafından doktora tezi için geliştirilmiştir ve “teknoloji ve tasarım Dersi” öğretim programının değerlendirilmesi için kullanılmıştır. Bu çalışma aynı zamanda bu konuda yapılacak çalışmalara da ışık tutacaktır. Şüphesiz bu konuda yapılan çalışmaların, tıp eğitimi programlarının daha işlevsel olmasına, yeni bilimsel ve teknolojik gelişmelerin programlara yansıtılmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tıp eğitimi, Tıp eğitimi anabilim dalı, Tıp eğitiminde öğretim strateji, yöntem ve teknikleri.

ABSTRACT

This study was planned and organized with the aim of defining the current state of medical teaching programmes' teachin method and techniques, related activities, time, equipments, learning evironment, learning and teaching processes, content, programme gainings and general purposes according to the point of views of teaching staffs and the research assistants. The data collecting tooool/instrument used fort his research developed by Hande KOCABATMAZ for her pHd thesis and was used to evaluate the “The Technology Designişng Lesson”. After having permission from Hande KOCABATMAZ to use the data collecting questionnaire it was put into more suitable form to be used to evaluate and compare the participants' point of views on teh medical teaching program.

In the first section of this study the literature of this subject was worked on and more operational concepts were studied on under the medical education subject title. And also some domestic adn overseas studies were collected and worked on and their data were put into account. In the second part of this study the aim, importance, problem sentence, sub problems, thye research universe and sampling, data collecting tool and teh research method were defined. In the third section of the study the applying of the study was organized and the data were evaluated with the statistical methods defined before according to the handed data. In the last section of the study the latest handed data were evaluated some suggestions were presented and the a discussion was prepared related to the result of the study. But in this study only; “The Comparison of the Point of views of the Lecturers' and Teaching Staffs' Related to Medical Teaching Programme” was studied on.

Keywords: Medical education, Medical educaion main branch, The teaching strategy, method and techniques.

²⁶⁷ Bingöl Devlet Hastanesi Ortopedi ve Travmatoloji Anabilim Dalı; Bingöl/TRÜKİYE; mcagatayengi@hotmail.com

²⁶⁸ Atatürk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü; Erzurum/TÜRKİYE; aliosman.engin@atauni.edu.tr

GİRİŞ

Tıp eğitimi de diğer eğitim ve öğretim uygulamaları gibi bir eğitim programı çerçevesinde yürütülmektedir. Dolayısıyla genel eğitim ve öğretim ilkelerinin aynı şekilde bu program çerçevesinde kullanılmasının elde edilecek öğrenme başarısı açısından oldukça önemlidir. Uygulanan öğretim programlarının bu sürece katkı sağlayan değişkenleri de dikkate alarak değerlendirilmesi çalışmaları büyük bir önem taşımaktadır. Programlar programın tüm unsurları dikkate alınarak değerlendirilebilir ve alternatif çalışmalar yapılabilir. Hedeflerden ölçme ve değerlendirmeye kadar geçen süreçlerin tamamı programın işlevselliği açısından programın yapı taşlarını oluşturur. Kısacası; hedefler, içerik, öğrenme öğretme yaşantıları, değerlendirme gibi aşamaların hepsi birbirini tamamlayan unsurlardır. Öğrenmenin sadece davranışçı öğrenme kuramlarının ön gördüğü gibi, organizmaya gönderilen bir uyarıcı ve o uyarıcıya verilen tepki arasında gerçekleşen süreçlerle alakalı olamayacağı, bu konularda vurgulanan gerçekliklerdir. Bu gerçekliklerin bilişsel öğrenme kuramcıları tarafından da oldukça açık bir şekilde dile getirildiğini söylemek gerekir. Bu konuda bilişselcilerin iddia ettiği gibi öğrenmenin; sadece koşullanmalar yoluyla gerçekleşen ve öğrencinin pasif alıcı olduğu bir süreç olmadığını, bu sürecin çok daha kompleks bir yapı olduğunu, bir anlayış geliştirme süreci olduğunu, her bir bireyin öğrenmesinin onun parmak izi kadar ona özel olduğu gerçeğinden hareketle, bu süreçte bireysel farklılıkların da çok etkili bir değişken olduğunu belirtmektedirler. Geleneksel anlayışta bilginin edinilmesinin ana gerekçesi, o bilgiyi ilerde ihtiyaç hasıl olduğu zaman kullanmasıydı. Hatta şu anda bile oldukça anlamlı gibi gözükmemektedir.

Halbuki böyle bir anlayışta öğrenmeden ziyade bir ezber söz konusudur. Ezber ise anlamlı bir öğrenme değildir. Modern ve çağdaş anlamda bilgi edinmenin esas gerekçesi ise; o bilgileri kullanarak daha güncelin ve doğruya daha yakın değerdeki bilgilerin üretilmesidir. Çünkü müspet bilimler adına konuşmak gerekirse, dünün, bugünün ve geleceğin mutlak ve değişmez doğrusunun bilgisi yoktur. Sadece o an itibarıyla çoğunluğun üzerinde ittifak ettiği doğruya daha yakın değerde bilgiler söz konusudur. İşte bu noktada öğrenmenin öğrenilmesi devreye giriyor. Bu durumdan hareketle tıp eğitimi anabilim dallarının üslenmesi gereken misyon da ortaya çıkıyor. Bu misyon kapsamında son dönemlerde eğitim bilimleri alanında popüler olmaya başlayan değerler eğitimi ve düşünme eğitimi konu başlıkları na da alan açılabilir. Tıp eğitimi programlarının çıktıları olan ve hedeflenen öğrenme kazanımlarını edinmiş hekim adaylarının da hizmet ürettikleri hedef kitleleri de insandır. Biyo-psişik ve sosyo-kültürel bir varlık olan insana hizmet üretme sürecinde rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetleri ihmal edilemez değerdedir. Psikoloji biliminin yaklaşık olarak yüz yıllık bir geçmişi olduğu düşünülürse, bu alanda yapılacak çok önemli çalışmaların olduğunu ifade edebiliriz.

ALANYAZIN

TIP EĞİTİMİ VE TIP EĞİTİM PROGRAMI ve MÜFREDAT

Tıp eğitimi denildiği zaman; insanların sağlığını koruma, doğumla gelen ve doğum sonrası karşılaşılan hastalık ve dezavantajlardan kurtulma ve iyileşmenin sağlanması amacına dönük olarak profesyonel uzmanların yetiştirilmesi için verilen formal düzeyli ve genel olarak örgün eğitim ve öğretim formatında yürütülen bir eğitim olarak tanımlanabilir. Böyle bir eğitim programından geçen kişi, pratisyen hekim unvanını almış olur. Şu an itibarıyla ülkemizde bu unvanı alan mezun uzmanlık sınavında elde ettiği başarı ölçüsünde uzmanlık alanını seçer ve o alanda doktora düzeyinde bir eğitim alarak uzmanlaşır. Dolayısıyla tıp eğitim programının amacı da; belirtilmeye çalışıldığı gibi, insanların en temel hakkı olan sağlığının korunması, daha sağlıklı bir yaşam sürmesi, doğum öncesi, doğum anı veya doğum sonrası karşılaşılan sağlık problemlerinden en kısa zamanda insanları kurtaracak sağlık personelinin yetiştirilmesini sağlayacak ve bu konularda bilimsel araştırmalar yapabilecek hekimlerin yetiştirilmesini sağlamak olarak tanımlanabilir. Tıp eğitimi başlangıçta usta-çırak ilişkisi çerçevesinde yürütülmekte iken, özellikle 20. yüzyılın başlarından itibaren yeni disiplinler temeline klasik bir eğitim şeklinde yürütülmeye başlandı. Daha sonra bilimsel, teknolojik gelişmelere ve insan biyolojik yapısı ve insan psikolojisi alanlarında elde edilen verilere bağlı olarak; “entegre bir eğitim” ve “problem çözmeye dayalı bir öğrenme” olarak yapılandı. Artık günümüzde “simüle hasta eğitimi”, “kanıta dayalı tıp uygulamaları”, “topluma dayalı eğitim”, “yeterliğe dayalı eğitim”

gibi konu başlıklarından bahsediliyor. Belirtilen gerekçelerden hareketle hangi yöntem ve teknik kullanılmaya çalışılırsa çalışılsın, nihai amaç; sağlıklı toplumsal bir varlık oluşturmak ve bu yapıyı sürdürülebilir bir şekilde daha iyileştiren yetenekli ve sağlık okuryazarları olan uzman hekimler yetiştirmektir. Dünya Tıp Eğitimi Federasyonu, hekimlerin serbest dolaşımını desteklemek ve tüm dünyada tıp eğitimi geliştirmek amacıyla ülkelerin alt yapı ve eğitim standartlarını belirlemesi, bir çekirdek eğitim programının olması ve bunun uygulanmasının denetlenmesini öneriyor. Tıp eğitimi müfredat programıyla süreç içerisinde yürütülen dersleri ifade etmektedir. Müfredat programı farklılıklar gösterebilir.

TIP EĞİTİM PROGRAMI HEDEFLERİ İÇERİK VE ÖĞRENME ÖĞRETME YAŞANTILAI

Neden bu eğitim programını uyguluyoruz? Sorusunun cevabı, bu eğitim programının hedeflerine işaret eder. Hedefler aynı zamanda çeşitli ihtiyaç analizleri çerçevesinde belirlenen sağlık ihtiyaçlarının giderilmesini sağlayacak değerlerdir. Gerçekten de bir eğitim programının hedeflerinin kriteri toplumsal gerçektir. Burada uzak, genel ve özel hedeflerden bahsedilirken, bilişsel, duyuşsal ve motor beceriler hedeflerinden söz etmek gerekir. Her bir hedefin de kendi alt basamaklarının var olacağı unutulmamalıdır. İçerik için; “bu hedeflerin gerçekleşmesi için hangi disiplin alanlarının/derslerin öğretimi yapılmalıdır?” sorusuna cevap aranmaktadır. Diğer yandan öğretme öğrenme yaşantıları için; “o hedefleri gerçekleştirmek için bu içeriği daha kalıcı olarak ve başarılı bir şekilde nasıl uygulayabilirim? / Nasıl öğretebilirim?” soruları cevaplanmalıdır.

Prof. Dr. Mehmet Demirhan’ın hazırlamış oldukları “Türkiye’de Tıp Eğitimine Bakış” isimli slayt sunumunda belirttiği gibi: Dünya Tıp Eğitimi Federasyonu 7-12 Ağustos 1988 tarihinde Edinburgh’da gerçekleştirdiği toplantıda: “1- Tıp Eğitim programlarının yürütüldüğü alanlar genişletilmeli, yalnız hastalar değil, toplumun tüm sağlık kaynakları eğitime katılmalıdır. 2- Eğitim programları ulusal sağlık sorunlarını yansıtabilecek biçimde düzenlenmelidir. 3- Tıp öğretiminin yaşam boyu sürmesi gerçekleştirilmelidir. Günümüzde çok yaygın olan pasif eğitimin yerine kişisel yönlendirme, bağımsız çalışma ve küçük gruplar oluşturma gibi aktif öğrenim yollarına ağırlık verilmelidir. 4- Program ve sınavlar yalnızca bilginin saklanması ve anımsanmasını değil, mesleki beceri ve sosyal değerleri de geliştirecek biçimde hazırlanmalıdır. 5- Öğretmenler (öğretim üyeleri) yalnızca belli bir konuda uzman olarak değil, eğitimciler olarak yetiştirilmelidir. 6- Bilim eğitimi ve pratik eğitimin el ele yürütülmesine çalışılmalıdır. Klinik ve toplum içinde problem çözme bir öğretim yöntemi olarak benimsenmelidir.” Şeklinde çok önemli kararlar almıştır. Dünya genelinde ve bu kararlar ışığında yola çıkıldığı zaman; tıp eğitim programlarının dinamik ve canlı süreçler olarak geliştirilmesinin oldukça önemli olduğu söylenebilir. 2005 yılında devlet plânlama teşkilatı tıp eğitimi ile ilişkili olarak: “1- Tıp fakülteleri eğitim ve araştırma hizmetleri yerine, kamu kuruluşları gibi rol üstlenmeye yönelmişlerdir. Öğretim elemanları bu yatakları öğrenci eğitimi için kullanmayıp, tedavi hizmetlerinde kullandıkları için öğrencilere ayırdıkları süreler ve yüz yüze eğitim imkânları azalmaktadır. 2- Öğretim üyeleri, fakültede geçirdikleri sürenin çoğunu poliklinik tedavi ve ameliyathanede harcamaktadırlar. 3- Zorunlu hizmet bile hekim dağılımını dengeleyememiş, hakimlerin yarısından çoğu üç büyük kentte toplanmıştır. 4- Tıp eğitimi çekiciliğini kaybetmiş, uzmanlaşma eğilimi daha da artmıştır. 5- Gerek pratisyen, gerekse de uzmanlar için “mezuniyet sonrası eğitim” üzerinde çok konuşulmuş, fakat kesin çözüm bulunamamıştır. 6- Hiçbir bilimsel veriye dayanmadan hızla tıp fakülteleri açılmıştır.” Bu değerlendirmelerden de aynı şekilde anlaşılabileceği gibi ülkemizde tıp eğitimi alanında gittikçe kronikleşme eğilimi gösteren sorunlar vardır. Bu sorunların temelini tıp eğitimi programlarının değişen ve gelişen koşullar çerçevesinde dirik süreçler olarak geliştirilememesi oluşturuyor.

DEĞERLENDİRME

Bir eğitim programının geliştirilebilmesi için oldukça ayrıntılı bir şekilde ve sonucu etkileyen hiçbir değişken atlanmadan ölçülüp değerlendirilmesi gerekir. Kısacası eğer var olduğu iddia ediliyorsa, sonuçta ortaya çıkan başarının akredite edilmesi, kalitenin onaylatılması için ölçme ve değerlendirme yapılmalıdır. Ancak ondan sonra karar mekanizmaları sağlıklı çalışacak ve eğer hedeflenen kazanımlar elde edilmişse bir sonraki aşamaya geçilebilecek veya edilememişse sorun tespit edilerek değerlendirilip, programın esnek ve

modüler olma özelliğinden yararlanılarak program geliştirilerek yeniden uygulanacaktır. Bir eğitim programının en son ve taşıyıcı bölümü değerlendirme boyutudur.

Şu an itibariyle insanlığın içerisinde bulunduğu çağ (21.yüzyıl) değişim ve dönüşüm çağıdır. Artık değişmeyen tek şeyin bizatihi değişimin kendisi olduğu gerçekliği ortadadır. Müspet bilimler adına geçmişin, günümüzün ve geleceğin asla değişmeyen ve mutlak doğrusunun bilgisine henüz ulaşılamadığına göre değişim ve dönüşümün kaçınılmaz olduğu söylenebilir. Bu değişim ve dönüşümün tekamül adına gelişmeye dönüştürülmesi için hangi alanda olursa olsun, eğitim ve öğretim programları çerçevesinde gerçekleştirilen eğitim ve öğretim faaliyetlerinin iyi tasarlanıp plânlaması ve uygulanarak değerlendirilmesi gerekir. Ancak objektif değerlendirmeler sonucunda hedeflenen başarının yakalanıp yakalanamadığı anlaşılarak karar mekanizmaları çalıştırılabilir. Sağlık hizmetlerinde gerçekleşen gelişmeler sonucunda ortaya çıkan değişim ve dönüşümü tetikleyen temel değişkenlerle ilgili olarak: 1- Bilgideki görecelilik kapsamında her üç-beş yılda demode olarak doğruya daha yakın değerde bilgi üretilmesi. 2- Her alanda olduğu gibi sağlık hizmetlerinin sunumunda etkisini gösteren küreselleşme ve sınır tanımayan etkileşim. 3- Özellikle günümüzde komşu ülkelerde toplumsal kaoslara bağlı olarak yaşanan kitlesel göçler ve beraberinde getirdiği sosyal, kültürel ve psikolojik sorunlar. 4- Sağlık hizmetlerinin diğer hizmet sektörlerinden daha fazla ticarileşmesi. 5- Yaşlı nüfusun artışı ve toplumsal değişimler. 6- Ulaşılan bilgi teknolojileri çerçevesinde hastalık tanılarındaki değişiklikler. 7- Tedavi hizmetleri boyutuyla hastanelerdeki kalış sürelerinin kısalması veya uzaması. 8- Toplumdaki tedavi yaklaşımı ve beklentilerinin çeşitlilik arz etmesi. 9- Çok ileri düzeyde teknoloji kullanımı ve sağlık hizmeti verenlerin beklentilerinin değişmesi gibi değişkenlerden bahsetmek gerekir (Roberts T.,2014, Akt: Sayek, İ., 2015).

Tıp eğitimi bahse konu gelişmelerden doğrudan ve dolaylı olarak etkilenmiştir ve her durumda daha doğru ve sağlıklı hizmet verebilmek için yeniden ve canlı, dinamik süreçler olarak tıp eğitimi programlarının değerlendirilerek geliştirilmesini zorunlu hale getirmiştir (Joshi MA Ind j Pharmacol 2012; 44: 285-287. AKT: Sayek, İ., 2015). Genel tanıma da uyduğu gibi tıp eğitiminde program değerlendirme; uygulamada olan eğitim programlarına bir değer biçme olayıdır. Yapılacak geniş ihtiyaç analizleri çerçevesinde tıp eğitimi programlarının başından sonuna kadar tasarımı, uygulanması ve hedeflenen ürün/kazanım ve çıktıların kalitesinin/niteliğinin izlenmesi ve sürekli uygulamada geliştirilerek etkililiğinin değerlendirilmesi amacını gerçekleştirmek için elde edile verilerin sistemli ve disiplinli bir çalışmayla toplanması ve uygun istatistiksel yöntemlerle analiz edilmesidir (ACGME) (Frye AW, Hammer PA, AMEE Guide No 67 Med Teach 2012; 34: 6288-99. AKT: Sayek, İ., 2015).

Bir eğitim programının olabildiğince fazla değişkenler işe koşularak değerlendirilmesi demek; genel anlamı ile eldeki bilgilere anlam verme yaklaşımıdır. Verilerin belli koşullara göre karşılaştırılması ve beklentilerin karşılanması noktasında belirlenen kriterlere göre anlamlı olup olmama durumu bakımından yorumlanmasıdır (Özçelik, 1992). Eğitim programının son ve tamamlayıcı unsuru olan değerlendirme; hedeflerin gerçekleşme düzeyini belirleme sürecidir (Ertürk, 1993). Eğitim programının bu aşamasında hedef kitlenin hedefe ulaşma seviyeleri/düzeyleri belirlenen ölçme araçları ile tespit edilir (Erden, 1995). Program değerlendirme sürecini; hedefe dayalı değerlendirme (mutlak) ve norma dayalı değerlendirme (bağıl) şeklinde farklılaşabildiği gözlenmektedir. Norma dayalı değerlendirmede bireyler birbirleriyle kıyaslanır ve hedefe dönük değerlendirmede ise öğrencilerin birbirlerine göre ne durumda oldukları değil, belirlenen hedefe ulaşıp ulaşılmadığına bakılır (Kocabatmaz, H., 2011). Program değerlendirmede belirlenen amaç çerçevesinde şekillenir. Girişte öğrenciyi tanıma ve yerleştirmeye dönük değerlendirme, süreçte öğrenciyi izleme ve program çıkışında öğrenci düzeyini-yetişme seviyesini belirleme olarak üç ana başlık şeklinde ifade edilebilir (Ertürk, 1993; Demirel, 2009; Kocabatmaz, H., 2011).

Uygulamada olan bir eğitim programının uygulamada aksayan ve belirlenen hedeflere ulaşılmasını ve kazanımların elde edilmesini engelleyen faktörlerin saptanması, bu aksaklıkların giderilmesiyle program niteliğinin artırılması maksadını gütmeyen, bilimsel ve teknolojik gelişmelere uygun olarak yetiştireceği insan özerliklerini yenilemeyen, daha doğrusu programlarını geliştirmek için program değerlendirme boyutunu atıl bırakan kurum veya toplumlar toplumsal ve bireysel gelişmelere ayak uyduramazlar (Gözütok, 1999; Kocabatmaz, H., 2011). Program değerlendirme süreç sonunda nelerin ne kadar başarılı olduğunun anlaşılması, bu

maksatla verilerin uygun yöntemlerle toplanması, uygulanan programın zayıf ve güçlü yönlerinin belirlenmesi, ele edilen verilerin çözümlenmesi, ulaşılan sonuçların yorumlanması, alt ve üst birimlere sunulması gibi faaliyetlerle/etkileşimlerle programın geliştirilmesi ve uygulanması boyutlarının yeniden düzene konulmasını sağlayan bir etkiye de sahiptir (Ornstein ve Hunkins, 1988). Program değerlendirme süreci plânlayıcıları sonuçta karar verme aşamasına getirir. Bu durumda program hakkında yargıda bulunulması da sağlanmış olur (Cronbach; Demirel, 2009; Posner, 1995; Ornstein ve Hunkins, 1988).

YÖNTEM

Bu araştırma betimsel nicel bir çalışmadır. Betimsel yöntem kullanılarak, tarama yoluyla kavramsal ve teorik bilgiler toplanmış ve seçilerek araştırmanın kuramsal boyutu oluşturulmuştur. Uygulama boyutunda ise, Hande Kocabatmaz tarafından belli süreçlerden geçirilerek teknoloji tasarım dersi programının değerlendirilmesi için hazırlanan veri toplama anketi kullanılmıştır. Anket kullanımı için onay alınış olup tıp eğitim programının öğretim üyesi ve öğretim elemanlarının görüşleri çerçevesinde değerlendirilebilecek şekilde bazı ifadeler üzerinde küçük ölçekli uyarlamalar yapılmıştır.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın amacı, tıp eğitim programlarının temel ve alt boyutlarıyla öğretim üyesi ve öğretim elemanlarının bakış açısıyla değerlendirilmesi olup, bu konuda ortaya çıkacak görüşlere yer verilecektir. Böylece tıp eğitimi alanına programların geliştirilmesi çalışmalarına önemli bir katkı sağlanması hedeflenmektedir. Araştırma bu açıdan önemlidir ve alana katkı sağlayacağına inanılmaktadır.

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Araştırmanın amacına dikkat edildiğinde alana katkı sağlama potansiyeli olduğundan dolayı oldukça anlamlı olduğu söylenebilir. Tıp eğitim programlarının geliştirilmesine önemli katkı sağlaması düşünülen bu çalışma benzer çalışmalara da rehberlik edebilir.

ARAŞTIRMA PROBLEMİ/PROBLEM SORUSU

***Belirlenen çalışma grupları boyutuyla Tıp eğitim programları belirlenen genel amaçlara ulaşılmasını sağlama potansiyeline sahip midir?**

ALT PROBLEMLER

- 1-Tıp eğitim programları genel amaçlar boyutuyla hedeflenen başarıyı elde etme yeterliğine sahip midir?
- 2- Kafkas Üniversitesi Tıp Fakültesi öğretim üyeleri ve öğretim elemanlarının değerlendirmelerine göre uygulamadaki tıp eğitim programı programın genel amaçları kapsamında hedeflenen başarıyı elde etme durumu nedir?
- 3- Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesi öğretim üyeleri ve öğretim elemanlarının değerlendirmelerine göre uygulamadaki tıp eğitim programı programın genel amaçları kapsamında hedeflenen başarıyı elde etme durumu nedir?
- 4- Atatürk Üniversitesi ve Kafkas Üniversitesi Tıp Fakülteleri öğretim üyesi ve öğretim elemanlarının programın genel amaçları ile ilgili değerlendirmeleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
- 5- Eğer varsa bu farkın kaynağı nedir?

ARAŞTIRMA EVRENİ

Bu araştırmanın evreni ülkemizde tıp eğitim programlarını uygulayan tıp fakültelerinde programlarda yer alan dersleri yürüten öğretim üyeleri ve henüz mezun olup derse girmeyen öğretim elemanlarının tamamıdır.

ARAŞTIRMA ÖRNEKLEMİ

Araştırma örneklemini olarak ise, Erzurum Atatürk Üniversitesi ve Kars Kafkas Üniversitesi tıp fakültelerinde tıp öğrenimi yürüten öğretim üyeleri ve öğretim elemanlarıdır.

VERİ TOPLAMA ARACI

Veri toplama aracı olarak kullanılan ölçek/anket daha önce Hande KOCABATMAZ'ın doktora tezi için geliştirilmiştir ve "teknoloji ve tasarım Dersi" öğretim programının değerlendirilmesi için kullanılmıştır. Kendilerinden onay alındıktan sonra anket, tıp öğretim programının değerlendirilmesi için uyarlanmıştır. Hazırlanan veri toplama aracının görünüş ve kapsam geçerliğini sağlamak maksadıyla 10 alan eğitimcisi; 1 profesör, 3 doçent ve 6 yardımcı doçent ve 6 tıp fakültesi öğretim elemanı; 3 profesör, 3 yardımcı doçent görüşlerine başvurulmuştur. Ölçek daha önce hazırlanırken de bu çalışmalar yapılmıştır. Anketi geliştiren öğretim elemanı aynı zamanda, ölçeğin faktör yapısının belirlenmesi amacıyla en küçük kareler yöntemiyle faktör analizi yapılmış ve öz değerler boyutuyla yamaç eğilim grafiği oluşturulmuştur. Veri toplama aracı iki bölümden oluşuyor. Birinci bölümde katılımcılarla ilgili kişisel bilgi formu ve ikinci bölümde ise; programın genel amaçları(ilk 9 madde), Program kazanımları devam eden 19 madde(10-28 maddeler), içerik 24 (29-52 maddeler), ÖĞRENME ÖĞRETME SÜRECİ: Öğrenme ortamı devam eden 9 madde (53-61 maddeler), araç gereç sonraki 7 madde (62-68 maddeler), zaman devam eden 5 madde (69-73 maddeler), etkinlikler sonraki 13 madde (74-86 maddeler), yöntem ve teknik takip eden 8 madde (87-94 maddeler), ölçme ve değerlendirme devam eden 18 madde (95-112 maddeler), tıp öğretim programının uygulama esaslarına ilişkin görüşler 7 madde (113-119 maddeler). Anket maddeleri, "3-tamamen katılıyorum, 2-kısmen katılıyorum, 1-katılmıyorum" şeklinde üç seçenekten oluşuyor. Her bölümün sonunda da katılımcıların görüş olarak ortaya koyabilecekler açık uçlu sorulara yer verilmiştir.

VARSAYIMLAR

Araştırma da veri toplama aracı olarak kullanılan anket maddelerine verilen karşılıkların katılımcılar tarafından objektif bakış açılarının ürünü olduğu varsayılmıştır. Çalışmanın belirlenen örneklem evreni temsil etme potansiyeli olduğu varsayılmıştır.

SINIRLILIKLAR

Bu araştırma aynı zamanda, varsayılan değerler ile de aynı zamanda sınırlıdır. Örneğin, çalışma grubuyla sınırlıdır. Verilerin elde edilmesi için kullanılan veri toplama araçlarıyla sınırlıdır.

UYGULAMA

VEİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Elde edilen veriler belirlenen SPSS istatistiksel çözümleme yöntemlerinden olan yüzdelik oranların belirlenmesi şeklinde değerlendirilmiştir.

İSTATİSTİKSEL ÇÖZÜMLEMELER

Buradaki çözümlemelerde Kafkas Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğretim Üyesi ve öğretim elemanlarıyla Atatürk Üniversitesi Öğretim Üyeleriyle öğretim elemanlarının tıp eğitim programları ile ilgili görüşleri değerlendirilerek belirlenen seçenekler doğrultusunda karşılaştırılmıştır.

TABLO DEĞERLERİ**Tablo-1: Tıp Öğretim Programının Genel Amaçları Yükseköğretim Programının Genel Amaçlarıyla Tutarlıdır**

		Çalışılan Üniversite		Toplam
		1 –Kafkas Üniversitesi	2-Atatürk Üniversitesi	
TOPAGE	1	11	6	17
(Tıp Eğitim Programının Genel Amaçları)	2	11	23	34
	3	0	1	1
TOTAL		22	30	52
Chi-Square Tests				
		Value (Değer)	df	Asymp. Sig.(2-sided)
Pearsons	Chi-Square	5,608	2	,061
Likelihood		5,971	2	,051
Ratio	Linear-by-linear Association	5,500	1	,019
N of Valid Cases		52		

Yukarıda verilen tablo değerlerinden; uygulanan tıp öğretim programının genel amaçları ile ilgili olarak “Tıp Öğretim Programının Genel Amaçları Yükseköğretim Programının Genel Amaçlarıyla Tutarlıdır” şeklindeki anket maddesi için Kafkas Üniversitesi katılımcı öğretim üyeleri ve öğretim elemanlarının 11’i seçeneklerden “Tamamen Katılıyorum” u, 11’ i de “Kısmen Katılıyorum” u tercih etmişlerdir. Kafkas Üniversitesi katılımcılarının çoğunluğunun bu madde ile ilgili olarak olumlu görüş belirttikleri söylenebilir. Kısmen katılanların da vurgulamak istedikleri olumsuzlukların dikkate alınması gerekir.

Atatürk Üniversitesi katılımcı öğretim üyeleri ve elemanlarının 6’sı “Tamamen Katılıyorum” seçeneğini, 23’ü “Kısmen Katılıyorum” seçeneğini ve sadece 1 kişi de “Katılmıyorum” seçeneğini tercih etmişlerdir. Burada da öğretim üyesi ve öğretim elemanlarının çoğunluğunun olumlu görüş belirttikleri düşünülebilir. Ancak bir katılımcının olumsuz görüş beyan etmesi ve “Kısmen Katılıyorum” seçeneğini tercih edenlerin 23 kişi olması göz ardı edilmemelidir. Dolayısıyla bu tablo değerleri dikkate alındığında her iki üniversiteden katılımcı öğretim üyeleri ve öğretim elemanlarının görüşleri arasında anlamlı bir farka rastlanmamıştır. ($\chi^2=0,061$, $sd=2$, $P>0,05$).

Tablo-2: Tıp Öğretim Programının Genel Amaçları Kendi İçerisinde Tutarlıdır

		Çalışılan Üniversite		Toplam
		1 –Kafkas Üniversitesi	2-Atatürk Üniversitesi	
TOPAGE	1	10	6	16
(Tıp Eğitim Programının Genel Amaçları)	2	12	24	36
TOTAL		22	30	52
Chi-Square Tests				
		Value (Değer)	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearsons	Chi-Square	3,861	1	,049
Continuity	Correlation(b)	2,758	1	,097
Likelihood	Ratio	3,853	1	,050
Fisher’s	Exact Test			,070
				,049

Linear-by-linear Association	3,786	1	,052		
N of Valid Cases	52				

Yukarıda verilen tablo değerlerinden; uygulanan tıp öğretim programının genel amaçları ile ilgili olarak “Tıp Öğretim Programının Genel Amaçları Kendi İçerisinde Tutarlıdır” şeklindeki anket maddesi Kafkas Üniversitesi katılımcı öğretim üyeleri ve öğretim elemanlarının 10’u seçeneklerden “Tamamen Katılıyorum” u, 12’ si de “Kısmen Katılıyorum” u tercih etmişlerdir. 10 kişinin olumlu görüş ortaya koyması önemlidir. “Kısmen Katılıyorum” diyen 12 kişinin vurgulamak istedikleri aksaklıkların daha detaylı olarak analizi ve değerlendirilmesi gerekir. Kafkas Üniversitesi katılımcı öğretim üyeleri ve öğretim elemanlarının yine de çoğunluğu bu madde ile ilgili olarak olumlu görüş belirttikleri söylenebilir.

Atatürk Üniversitesi katılımcı öğretim üyeleri ve elemanlarının 6’sı “Tamamen Katılıyorum” seçeneğini, 24’ü “Kısmen Katılıyorum” seçeneğini tercih etmişlerdir. Burada da öğretim üyesi ve öğretim elemanlarının çoğunluğu kısmi olarak olumlu ve olumsuz görüş ortaya koymuşlardır. Kısmi katılanların olumlu düşünceleriyle tamamen katılanların toplamı için çoğunluk denilebilir. Anket maddesi ile ilgili görüşlerin daha az olumsuz bir düzeyde kaldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca “tamamen katılıyorum” seçeneği Atatürk Üniversitesi katılımcılarının çok daha azı tarafından seçilmiş olmasından dolayı her iki üniversite katılımcılarının görüşleri arasında azda olsa anlamlı bir fark oluşmuştur. ($\chi^2=0,049$, $sd=1$, $P<0,05$).

Tablo-3: Tıp Öğretim Programının Genel Amaçları Hekimlik Mesleğinin Genel Amaçlarıyla Uyumludur

		Çalışılan Üniversite		Toplam
		1 –Kafkas Üniversitesi	2-Atatürk Üniversitesi	
TOPAGE	1	14	5	19
(Tıp Eğitim Programının Genel Amaçları)	2	7	23	30
	3	0	2	2
TOTAL		21	30	52
Chi-Square Tests				
		Value (Değer)	df	Asymp. Sig.(2-sided)
Pearsons Chi-Square		13,633(a)	2	,001
Likelihood Ratio		14,607	2	,001
Linear-by-linear Association		12,935	1	,000
N of Valid Cases		52		

Yukarıda verilen tablo değerleri incelendiği zaman; uygulanan tıp öğretim programının genel amaçları ile ilgili olarak “Tıp Öğretim Programının Genel Amaçları Hekimlik Mesleğinin Genel Amaçlarıyla Uyumludur” anlamındaki anket maddesi Kafkas Üniversitesi katılımcı öğretim üyeleri ve öğretim elemanlarının 14’ü seçeneklerden “Tamamen Katılıyorum” u, 7’si de “Kısmen Katılıyorum” u tercih etmişlerdir. Kafkas Üniversitesi öğretim üyeleri ve öğretim elemanlarının çoğunluğu bu madde ile ilgili olarak olumlu görüş belirttikleri anlaşılmaktadır. Yinede kısmen katılanların sayısının 7 olması önemli bir soruna işaret ediyor.

Atatürk Üniversitesi katılımcı öğretim üyeleri ve elemanlarının 5’i “Tamamen Katılıyorum” seçeneğini, 23’ü “Kısmen Katılıyorum” seçeneğini ve sadece 2 kişi de “Katılmıyorum” seçeneğini tercih etmişlerdir. Öğretim üyesi ve öğretim elemanlarının çoğunluğu kısmen olumlu ve olumsuz olan seçeneği onaylamışlardır. 5 kişi tamamen katılmış ve 2 kişi katılmamıştır. Bu seçeneklere dikkat edildiğinde azda olsa çoğunluğun olumlu düşünmüş olabileceği anlaşılabılır. Ancak Atatürk Üniversitesinden 2 katılımcının ve

kısmen katılanların olumsuz düşüncelerinden yola çıkarak programla ilgili sorunlar yaşandığı düşünülebilir. Dolayısıyla bu tablo değerleri dikkate alındığında görüleceği üzere her iki üniversiteden katılımcı öğretim üyeleri ve öğretim elemanlarının görüşleri arasında oldukça anlamlı bir farka ortaya çıkmıştır. ($\chi^2=0,001$, $sd=2$, $P<0,05$).

Tablo-4: Tıp Öğretim Programının Genel Amaçları Kazanımların Belirlenmesine Temel Oluşturacak Niteliktedir

		Çalışılan Üniversite		Toplam
		1 –Kafkas Üniversitesi	2-Atatürk Üniversitesi	
TOPAGE	1	7	6	13
(Tıp Eğitim Programının Genel Amaçları)	2	4	21	25
	3	1	2	3
TOTAL		21	29	41
Chi-Square Tests				
		Value (Değer)	df	Asymp. Sig.(2-sided)
Pearsons Chi-Square		5,943(a)	2	,051
Likelihood Ratio		5,825	2	,054
Linear-by-linear Association		3,282	1	,070
N of Valid Cases		41		

Tablo değerleri incelendiği zaman; uygulanan tıp öğretim programının genel amaçları ile ilgili olarak “Tıp Öğretim Programının Genel Amaçları Kazanımların Belirlenmesine Temel Oluşturacak Niteliktedir” şeklindeki anket maddesi için Kafkas Üniversitesi katılımcı öğretim üyeleri ve öğretim elemanlarının 7’si seçeneklerden “Tamamen Katılıyorum” u, 4’ü “Kısmen Katılıyorum” u tercih etmişlerdir. 1 katılımcı ise “Katılmıyorum” u işaretlemiştir. Tamamen katılanlar 7 ve kısmen katılanlar ise 4 kişidir. Kısmen katılanların olumlu düşünceleri ve tamamen katılanlar değerlendirildiğinde çoğunluğun olumlu düşündüğü anlaşılabılır. Katılmayan bir kişi ve kısmen katılanların olumsuz fikirleri de mutlaka dikkate alınarak gereken tedbirler alınmalıdır.

Atatürk Üniversitesi katılımcı öğretim üyeleri ve elemanlarının 6’sı “Tamamen Katılıyorum” seçeneğini, 21’i “Kısmen Katılıyorum” seçeneğini ve sadece 2 kişi de “Katılmıyorum” seçeneğini tercih etmişlerdir. Atatürk Üniversitesi öğretim üyesi ve öğretim elemanlarının çoğunluğu kısmen olumlu olan ikinci seçenek doğrultusunda görüş belirtmişlerdir. Bu katılımcıların ifade etmek istedikleri olumsuzluklar ve diğer seçenekte olduğu gibi 2 katılımcının olumsuz görüş beyan ettiği de kesinlikle göz ardı edilemez. Dolayısıyla bu tablo değerleri dikkate alındığında her iki üniversiteden katılımcı öğretim üyeleri ve öğretim elemanlarının görüşleri arasında anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır. ($\chi^2=0,051$, $sd=2$, $P<0,05$).

Tablo-5: Tıp Öğretim Programının Genel Amaçları Öğrenilecek İçeriğin Belirlenmesine Temel Oluşturacak Niteliktedir

		Çalışılan Üniversite		Toplam
		1 –Kafkas Üniversitesi	2-Atatürk Üniversitesi	
TOPAGE	1	6	7	13
(Tıp Eğitim Programının Genel Amaçları)	2	5	22	27
	3	1	0	1

TOTAL	12	29	41
Chi-Square Tests			
	Value (Değer)	df	Asymp. Sig.(2-sided)
Pearsons Chi-Square	5,714(a)	2	,057
Likelihood Ratio	5,572	2	,056
Linear-by-linear Association	,995	1	,319
N of Valid Cases	41		

Tablo değerlerine bakıldığında; uygulanan tıp öğretim programının genel amaçları ile ilgili olarak “Tıp Öğretim Programının Genel Amaçları Öğrenilecek İçeriğin Belirlenmesine Temel Oluşturan Niteliktedir” şeklindeki anket maddesi Kafkas Üniversitesi katılımcı öğretim üyeleri ve öğretim elemanlarının 6’sı seçeneklerden “Tamamen Katılıyorum” u, 5’i “Kısmen Katılıyorum” u tercih etmişlerdir. Bir katılımcı ise “Katılmıyorum” u işaretlemiştir. Kafkas Üniversitesi öğretim üyeleri ve öğretim elemanlarının çoğunluğu bu madde ile ilgili olarak olumlu ve kısmen olumlu görüş belirttikleri söylenebilir.

Atatürk Üniversitesi katılımcı öğretim üyeleri ve elemanlarının 7’si “Tamamen Katılıyorum” seçeneğini, 22’si “Kısmen Katılıyorum” seçeneğini tercih etmişlerdir. Atatürk Üniversitesi öğretim üyesi ve öğretim elemanlarının çoğunluğu kısmen olumlu olan ikinci seçenek doğrultusunda görüş belirtmişlerdir. 7 olumlu ve 22 kısmen olumlu tercihten yola çıkarak olumlu düşüncenin daha yoğun olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla bu tablo değerleri dikkate alındığında her iki üniversiteden katılımcı öğretim üyeleri ve öğretim elemanlarının görüşleri arasında bir benzerlik söz konusu olsa da, çok az düzeyde anlamlı bir fark oluşmuştur. ($\chi^2=0,057$, $sd=2$, $P>0,05$).

Tablo-6: Tıp Öğretim Programının Genel Amaçları Öğrencilerin Bireysel Farklılıklarına Uygundur

		Çalışılan Üniversite		Toplam
		1 –Kafkas Üniversitesi	2-Atatürk Üniversitesi	
TOPAGE	1	5	2	7
(Tıp Eğitim Programının Genel Amaçları)	2	5	19	24
	3	2	8	10
TOTAL		12	29	41
Chi-Square Tests				
		Value (Değer)	df	Asymp. Sig.(2-sided)
Pearsons Chi-Square		7,250(a)	2	,027
Likelihood Ratio		6,625	2	,036
Linear-by-linear Association		4,224	1	,040
N of Valid Cases		41		

Tablo verileri incelendiği zaman; uygulanan tıp öğretim programının genel amaçları ile ilgili olarak “Tıp Öğretim Programının Genel Amaçları Öğrencilerin Bireysel Farklılıklarına Uygundur” ifadesini içeren anket maddesi Kafkas Üniversitesi katılımcı öğretim üyeleri ve öğretim elemanlarının 5’i verilen seçeneklerden “Tamamen Katılıyorum” u, 5’i “Kısmen Katılıyorum” u tercih etmişlerdir. 2 katılımcı ise “Katılmıyorum” u tercih etmiştir. Kafkas Üniversitesi öğretim üyelerinin ve öğretim elemanlarının çoğunluğu bu madde ile ilgili olarak olumlu ve kısmen olumlu görüş belirttikleri söylenebilir. Ancak 2 katılımcının olumsuz düşünceleri de oldukça ciddidir ve mutlaka değerlendirilmelidir.

Atatürk Üniversitesinden belirlenen katılımcı öğretim üyeleri ve elemanlarının 2'si "Tamamen Katılıyorum" seçeneğini, 19'u "Kısmen Katılıyorum" seçeneğini tercih etmişlerdir. 8 kişi ise "Katılmıyorum" seçeneğini benimsemişlerdir". Atatürk Üniversitesi öğretim üyesi ve öğretim elemanlarının çoğunluğu kısmen olumlu olan ikinci seçenek doğrultusunda görüş belirtmişlerdir. Katılmayanların ve kısmen katılanların toplamı 27 kişidir. Bu bakış açısıyla Atatürk Üniversitesi katılımcı öğretim üyesi ve öğretim elemanlarının görüşleri olumsuz sayılabilir. Bu tablo değerleri dikkate alındığında her iki üniversiteden katılımcı öğretim üyeleri ve öğretim elemanlarının görüşleri arasında anlamlı bir fark oluşmuştur. ($\chi^2=0,027$, $sd=2$, $P>0,05$).

Tablo-7: Tıp Öğretim Programının Genel Amaçları Açık ve Anlaşılır Bir Dille İfade Edilmiştir

		Çalışılan Üniversite		Toplam
		1 –Kafkas Üniversitesi	2-Atatürk Üniversitesi	
TOPAGE	1	6	7	13
(Tıp Eğitim				
Programının	2	5	21	26
Genel Amaçları)	3	1	1	2
TOTAL		12	29	41
Chi-Square Tests				
		Value (Değer)	df	Asymp. Sig.(2-sided)
Pearsons	Chi-Square	3,471(a)	2	,176
Likelihood Ratio		3,398	2	,183
Linear-by-linear		1,240	1	,265
Association				
N of Valid Cases		41		

Tablo-7: verileri incelenip değerlendirildiğinde; uygulanan tıp öğretim programının genel amaçları ile ilgili olarak "Tıp Öğretim Programının Genel Amaçları Açık ve Anlaşılır Bir Dille İfade Edilmiştir" düşüncesini içeren anket maddesi Kafkas Üniversitesi katılımcı öğretim üyeleri ve öğretim elemanlarının 6'sı verilen seçeneklerden "Tamamen Katılıyorum" u, 5'i "Kısmen Katılıyorum" u tercih etmişlerdir. 1 katılımcı ise "Katılmıyorum" u tercih etmiştir. Kafkas Üniversitesi öğretim üyelerinin ve öğretim elemanlarının çoğunluğu bu madde ile ilgili olarak olumlu ve kısmen olumlu görüş belirttikleri söylenebilir. Ancak bir katılımcının verdiği olumsuz görüş ve kısmen olumlu düşünenlerin belirttikleri olumsuzluğunda dikkate alınması gerekir.

Atatürk Üniversitesinden belirlenen katılımcı öğretim üyeleri ve elemanlarının 7'si "Tamamen Katılıyorum" seçeneğini, 21'i "Kısmen Katılıyorum" seçeneğini ve 1 kişi ise "Katılmıyorum" seçeneğini benimsemişlerdir. Atatürk Üniversitesi öğretim üyesi ve öğretim elemanlarının çoğunluğu kısmen olumlu ve olumsuz olan ikinci seçenek doğrultusunda görüş belirtmişlerdir. Dolayısıyla programla ilgili bu maddede olumsuz bir değerlendirme söz konusudur. Bu bakış açısıyla Atatürk Üniversitesi katılımcı öğretim üyesi ve öğretim elemanlarının görüşleri olumsuz değerlendirilebilir. Bu tablo değerleri dikkate alındığında her iki üniversiteden katılımcı öğretim üyeleri ve öğretim elemanlarının görüşleri arasında anlamlı bir fark oluşmamıştır. ($\chi^2=0,176$, $sd=2$, $P>0,05$).

Tablo-8: Tıp Öğretim Programının Genel Amaçları Davranış Boyutuyla Öğrencilere Kazandırılabilir Düzeydedir

		Çalışılan Üniversite		Toplam
		1 –Kafkas Üniversitesi	2-Atatürk Üniversitesi	
TOPAGE	1	4	0	4
(Tıp Eğitim Programının Genel Amaçları)	2	8	24	32
	3	0	5	5
TOTAL		12	29	41
Chi-Square Tests				
		Value (Değer)	df	Asymp. Sig.(2-sided)
Pearsons Chi-Square		12,017(a)	2	,002
Likelihood Ratio		13,583	2	,001
Linear-by-linear Association		9,675	1	,002
N of Valid Cases		41		

Tablo-8: verileri incelenip değerlendirildiğinde; uygulanan tıp öğretim programının genel amaçları ile ilgili olarak “Tıp Öğretim Programının Genel Amaçları Davranış Boyutuyla Öğrencilere Kazandırılabilir Düzeydedir” düşüncesini içeren anket maddesi Kafkas Üniversitesi katılımcı öğretim üyeleri ve öğretim elemanlarının 4’ü verilen seçeneklerden “Tamamen Katılıyorum” u, 8’i “Kısmen Katılıyorum” u tercih etmişlerdir. Bu sayılardan yola çıkıldığında, 4 kişinin tamamen katılması ve 8 kişinin de kısmi olarak olumlu ve olumsuz görüş ortaya koymalarından Kafkas Üniversitesi öğretim üyelerinin ve öğretim elemanlarının çoğunluğu bu madde ile ilgili olarak olumlu görüş belirttikleri söylenebilir. Ancak kısmi de olsa olumsuzlukların masaya yatırılması gereği ortadadır.

Atatürk Üniversitesinden belirlenen katılımcı öğretim üyeleri ve elemanlarından “Tamamen Katılıyorum” u tercih eden olmamıştır. Bu seçenektan yola çıkıldığında Atatürk Üniversitesi öğretim üye ve elemanlarının “Tıp Öğretim Programının Genel Amaçları Davranış Boyutuyla Öğrencilere Kazandırılabilir Düzeydedir” ifadesine çoğunluk olarak katılmadıkları iddia edilebilir. Diğer yandan 24 katılımcı “Kısmen Katılıyorum” seçeneğini program amaçları ile ilgili düşüncelerine daha yakın bulmuşlardır. ve 5 kişi ise “Katılmıyorum” seçeneğini görüşlerini ifade etmek için tercih etmişlerdir. Atatürk Üniversitesi öğretim üyesi ve öğretim elemanlarının çoğunluğu kısmen olumlu ve olumsuz olan ikinci seçenek doğrultusunda ve “katılıyorum” seçeneği tercih edilmemekle beraber 5 kişi de katılmadığını vurgulamışlardır. Dolayısıyla programla ilgili bu maddede olumsuz bir değerlendirme söz konusudur. Bu bakış açısıyla Atatürk Üniversitesi katılımcı öğretim üyesi ve öğretim elemanlarının görüşleri olumsuz değerlendirilebilir. Bu tablo değerleri dikkate alındığında her iki üniversiteden katılımcı öğretim üyeleri ve öğretim elemanlarının görüşleri arasında oldukça anlamlı bir fark oluşmuştur. ($\chi^2=0,002$, sd=2, $P>0,05$).

SONUÇ, ÖNERİLER ve TARTIŞMA

Çalışma sonucunda elde edilen veriler bağlamında hazırlanan tablo değerleri incelendiği zaman; “Tıp Öğretim Programının Genel Amaçları Yükseköğretim Programının Genel Amaçlarıyla Tutarlıdır” anket maddesi Kafkas üniversitesi katılımcıları tarafından çoğunluk itibarıyla desteklenmiştir. Bu anket maddesiyle ortaya konulan görüşü kısmen destekleyenlerin 11 kişi olması programın genel amaçları konusunda birtakım sıkıntıların olabileceğini ima ediyor. Daha ayrıntılı değerlendirmelerden oluşacak yeni araştırmaların yapılması gereği ortaya çıkmıştır

Atatürk Üniversitesi katılımcı öğretim üyeleri ve elemanlarının 6’sı “Tamamen Katılıyorum” seçeneğini, 23’ü “Kısmen Katılıyorum” seçeneğini ve sadece 1 kişi de “Katılmıyorum” seçeneğini tercih etmişlerdir. Görüldüğü gibi katılımcıların aynı şekilde anket maddesindeki görüşe katıldıkları söylenebilir.

Dolayısıyla bu tablo değerleri dikkate alındığında her iki üniversiteden katılımcı öğretim üyeleri ve öğretim elemanlarının görüşleri arasında anlamlı bir farka rastlanmamıştır. ($x^2=0,061$, $sd=2$, $P>0,05$).

“Tıp Öğretim Programının Genel Amaçları Kendi İçerisinde Tutarlıdır” şeklindeki anket maddesi Kafkas Üniversitesi katılımcı öğretim üyelerinin 10’u tarafından “Tamamen Katılıyorum” şeklinde desteklenmiştir. Katılımcıların geriye kalan 12’si de “Kısmen Katılıyorum” demiştir. “Katılmıyorum” seçeneği tercih edilmemiştir ve katılımcıların görüşlerinin çoğunluk itibarıyla olumlu olduğu düşünülebilir.

Atatürk Üniversitesi katılımcı öğretim üyeleri ve elemanlarının 6’sı “Tamamen Katılıyorum” seçeneğini, 24’ü “Kısmen Katılıyorum” seçeneğini tercih etmişlerdir. Ancak burada katılımcıların büyük bir çoğunluğunun anket maddesindeki görüşü kısmen destekledikleri görülüyor. Atatürk Üniversitesi öğretim üyeleri de aynı şekilde anket maddesi ile ilgili olarak olumlu düşünmekte oldukları sonucu çıkarılabilir. Ayrıca “tamamen katılıyorum” seçeneği Atatürk Üniversitesi katılımcıların çok daha azı tarafından seçilmiş olmasından dolayı her iki üniversite katılımcıların görüşleri arasında azda olsa anlamlı bir fark oluşmuştur. ($x^2=0,049$, $sd=1$, $P<0,05$).

Tablo değerlerine bakıldığında; “Tıp Öğretim Programının Genel Amaçları Hekimlik Mesleğinin Genel Amaçlarıyla Uyumludur” ifadesini yansıtan anket maddesi Kafkas Üniversitesi katılımcı öğretim üyeleri ve öğretim elemanlarının 14’ü tarafından “Tamamen Katılıyorum” seçeneği tercih edilerek kabul edildiği görülüyor. 7 katılımcı ise “Kısmen Katılıyorum” seçeneğini tercih ederek bu konuda birtakım sorunların olduğuna işaret ediyorlar. Kafkas Üniversitesi öğretim üyeleri ve öğretim elemanlarının çoğunluğu bu madde ile ilgili olarak olumlu görüş belirttikleri söylenebilir. Kısmen katılanların sayısının 7 olması önemli bir sorunların olabileceğini göstermektedir.

Atatürk Üniversitesi katılımcı öğretim üyeleri ve elemanlarının 5’i “Tamamen Katılıyorum” seçeneğini, 23’ü “Kısmen Katılıyorum” seçeneğini ve sadece 2 kişi de “Katılmıyorum” seçeneğini tercih etmişlerdir. Kafkas Üniversitesi katılımcılarından daha fazla katılımcının “Kısmen Katılıyorum” seçeneğini tercih etmiş olmaları belirlenen anket maddesine karşı görüşün daha fazla olduğunu gösteriyor. Katılımcıların çoğunluğu kısmen olumlu ve olumsuz olan seçeneği onaylamışlardır. 5 kişi tamamen katılmış ve 2 kişi katılmamıştır. Kafkas Üniversitesinin aksine 2 katılımcının da anket maddesine katılmadıkları anlaşılıyor. Atatürk Üniversitesinden 2 katılımcının ve kısmen katılanların olumsuz düşüncelerinden yola çıkarak programla ilgili sorunlar yaşandığı düşünülebilir. Tablo-3: değerlerine bakıldığında, her iki üniversiteden katılımcı öğretim üyeleri ve öğretim elemanlarının görüşleri arasında oldukça anlamlı bir farka ortaya çıkmıştır. ($x^2=0,001$, $sd=2$, $P<0,05$).

Tablo-4: değerlerinden yola çıkıldığında, “Tıp Öğretim Programının Genel Amaçları Kazanımların Belirlenmesine Temel Oluşturacak Niteliktedir” ifadesini yansıtan anket maddesi için Kafkas Üniversitesi katılımcı öğretim üyeleri ve öğretim elemanlarından 7 kişi seçeneklerden “Tamamen Katılıyorum” u, 4 kişi “Kısmen Katılıyorum” u tercih etmişlerdir. 1 katılımcı ise “Katılmıyorum” seçeneğini tercih etmişlerdir. Tamamen katılanlar 7 ve kısmen katılanlar ise 4 kişidir. Çoğunluğun anılan anket maddesi ile ilgili olarak olumlu görüş ortaya koymuşlardır. Katılmayan bir kişi ve kısmen katılanların olumsuz fikirleri de mutlaka dikkate alınarak gereken tedbirler alınmalıdır.

Diğer yandan Atatürk Üniversitesi katılımcı öğretim üyeleri ve elemanlarından 6 kişi “Tamamen Katılıyorum” seçeneğini, 21 kişi “Kısmen Katılıyorum” seçeneğini ve sadece 2 kişi de “Katılmıyorum” seçeneğini tercih etmişlerdir. Aşağı yukarı diğer tablo değerlerinde de olduğu gibi Atatürk Üniversitesi öğretim üyesi ve öğretim elemanlarının çoğunluğu kısmen olumlu olan ikinci seçenek doğrultusunda görüş ortaya koymuşlardır. Bu katılımcıların ifade etmek istedikleri olumsuzluklar ve diğer seçenekte olduğu gibi 2 katılımcının olumsuz görüş beyan ettiği de kesinlikle göz ardı edilemez. Sonuç olarak bu tablo değerleri dikkate alındığında her iki üniversiteden katılımcı öğretim üyeleri ve öğretim elemanlarının görüşleri arasında anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır. ($x^2=0,051$, $sd=2$, $P<0,05$).

Tablo-5: değerlerine bakıldığında; “Tıp Öğretim Programının Genel Amaçları Öğrenilecek İçeriğin Belirlenmesine Temel Oluşturacak Niteliktedir” anket maddesi Kafkas Üniversitesi katılımcı öğretim üyeleri ve öğretim elemanlarının 6’sı seçeneklerden “Tamamen Katılıyorum” u, 5’i “Kısmen Katılıyorum” u tercih etmişlerdir. 1 katılımcı ise “Katılmıyorum” u tercih etmiştir. Kafkas Üniversitesi öğretim üyeleri ve öğretim

elemanlarının çoğunluğu bu madde ile ilgili olarak olumlu ve kısmen olumlu görüş belirttikleri söylenebilir. Anket maddesine katılmayanların bir kişi olması da göz ardı edilmemelidir.

Atatürk Üniversitesi katılımcı öğretim üyeleri ve elemanlarının 7'si "Tamamen Katılıyorum" seçeneğini, 22'si "Kısmen Katılıyorum" seçeneğini tercih etmişlerdir. Atatürk Üniversitesi öğretim üyesi ve öğretim elemanlarının çoğunluğu kısmen olumlu olan ikinci seçenek doğrultusunda görüş belirttikleri anlaşıyor. 7 olumlu ve 22 kısmen olumlu tercih dikkate alındığında, olumlu düşüncenin daha yoğun olduğu iddia edilebilir. Tablo değerleri dikkate alındığında her iki üniversiteden katılımcı öğretim üyeleri ve öğretim elemanlarının görüşleri arasında bir benzerlik söz konusu olsa da, çok az düzeyde anlamlı bir fark oluşmuştur. ($\chi^2=0,057$, $sd=2$, $P>0,05$).

Tablo-6: da ortaya çıkan sonuca göre "Tıp Öğretim Programının Genel Amaçları Öğrencilerin Bireysel Farklılıklarına Uygunudur" ifadesini içeren anket maddesi Kafkas Üniversitesinden katılımcı öğretim üyeleri ve öğretim elemanlarının 5'i belirlenen seçeneklerden "Tamamen Katılıyorum" u, 5'i "Kısmen Katılıyorum" u tercih etmişlerdir. Bu verilerden anlaşıldığı gibi katılımcıların çoğunluğu için olumlu düşündükleri söylenebilir. 2 katılımcı ise "Katılmıyorum" u tercih etmiştir. Toplam katılımcının sınırlı olması ve katılmayanların 2 kişi olmasını anlamlı kılıyor. Kafkas Üniversitesi öğretim üyelerinin ve öğretim elemanlarının çoğunluğu bu madde ile ilgili olarak olumlu ve kısmen olumlu görüş belirttikleri söylenebilir.

Atatürk Üniversitesinde görev yapan katılımcı öğretim üyeleri ve elemanlarının 2'si "Tamamen Katılıyorum" seçeneğini, 19'u "Kısmen Katılıyorum" seçeneğini tercih etmişlerdir. 8 kişi ise "Katılmıyorum" seçeneğini benimsemişlerdir". Atatürk Üniversitesi öğretim üyesi ve öğretim elemanlarının çoğunluğu kısmen olumlu olan ikinci seçenek doğrultusunda görüş ortaya koymuşlardır. Katılmayanların ve kısmen katılanların toplamı 27 kişidir. Bu bakış açısıyla Atatürk Üniversitesi katılımcı öğretim üyesi ve öğretim elemanlarının görüşleri olumsuz sayılabilir. Bu tablo değerleri dikkate alındığında her iki üniversiteden katılımcı öğretim üyeleri ve öğretim elemanlarının görüşleri arasında anlamlı bir fark oluşmuştur. ($\chi^2=0,027$, $sd=2$, $P>0,05$).

Tablo-7: verilerine bakıldığında, "Tıp Öğretim Programının Genel Amaçları Açık ve Anlaşılır Bir Dille İfade Edilmiştir" düşüncesini içeren anket maddesi Kafkas Üniversitesi öğretim üyeleri ve öğretim elemanlarından 6 kişi verilen seçeneklerden "Tamamen Katılıyorum" u, 5 kişi "Kısmen Katılıyorum" u tercih etmişlerdir. 1 katılımcı da "Katılmıyorum" u tercih etmiştir. Kafkas Üniversitesi öğretim üyelerinin ve öğretim elemanlarının çoğunluğu bu madde ile ilgili olarak olumlu ve kısmen olumlu görüş belirttikleri söylenebilir. Ancak bir katılımcının verdiği olumsuz görüş ve kısmen olumlu düşünenlerin belirttikleri olumsuzlukta dikkate alınması gerekir.

Atatürk Üniversitesinden belirlenen katılımcı öğretim üyeleri ve elemanlarının 7'si "Tamamen Katılıyorum" seçeneğini, 21'i "Kısmen Katılıyorum" seçeneğini ve 1 kişi ise "Katılmıyorum" seçeneğini benimsemişlerdir. Atatürk Üniversitesi öğretim üyesi ve öğretim elemanlarının çoğunluğu kısmen olumlu ve olumsuz olan ikinci seçenek doğrultusunda görüş ortaya koymuşlardır. Dolayısıyla programla ilgili bu maddede olumsuz bir değerlendirme söz konusudur. Atatürk Üniversitesi katılımcı öğretim üyesi ve öğretim elemanlarının görüşlerinin olumsuz olduğu iddia edilebilir. Tablo değerlerinden hareketle her iki üniversiteden katılımcı öğretim üyeleri ve öğretim elemanlarının görüşleri arasında anlamlı bir fark oluşmamıştır. ($\chi^2=0,176$, $sd=2$, $P>0,05$).

Tablo-8: de verilen tablo değerlerine bakıldığında, "Tıp Öğretim Programının Genel Amaçları Davranış Boyutuyla Öğrencilere Kazandırılabilir Düzeydedir" anket maddesi Kafkas Üniversitesinden katılımcı öğretim üyeleri ve öğretim elemanlarından 4 kişi verilen seçeneklerden "Tamamen Katılıyorum" u, 8 kişi "Kısmen Katılıyorum" u tercih etmişlerdir. Bu sayılardan yola çıkıldığında, 4 kişinin tamamen katılması ve 8 kişinin de kısmi olarak olumlu ve olumsuz görüş ortaya koymalarından Kafkas Üniversitesi öğretim üyelerinin ve öğretim elemanlarının çoğunluğu bu madde ile ilgili olarak olumlu görüş belirttikleri söylenebilir. Ancak kısmi de olsa olumsuzlukların masaya yatırılması gereği ortadadır.

Atatürk Üniversitesinden ulaşılan katılımcı öğretim üyeleri ve elemanlarından "Tamamen Katılıyorum" u tercih eden olmamıştır. Bu durumdan yola çıkıldığında Atatürk Üniversitesi öğretim üye ve elemanlarının "Tıp Öğretim Programının Genel Amaçları Davranış Boyutuyla Öğrencilere Kazandırılabilir Düzeydedir" ifadesine çoğunluk olarak katılmadıkları iddia edilebilir. Diğer yandan 24 katılımcı "Kısmen

Katılıyorum” seçeneğini program amaçları ile ilgili düşüncelerine daha yakın buldukları görülüyor. Diğer yandan 5 kişinin “Katılmıyorum” seçeneğini görüşlerini belirtmek için seçmişlerdir. Atatürk Üniversitesi öğretim üyesi ve öğretim elemanlarının çoğunluğu kısmen olumlu ve olumsuz olan ikinci seçenek doğrultusunda ve “katılıyorum” seçeneği tercih edilmemekle beraber 5 kişi de katılmadığını vurgulamışlardır. Dolayısıyla programla ilgili bu maddede olumsuz bir değerlendirme söz konusudur. Bu bakış açısıyla Atatürk Üniversitesi katılımcı öğretim üyesi ve öğretim elemanlarının görüşlerinin olumsuz olduğu değerlendirilmesi yapılabilir. Bu tablo değerleri dikkate alındığında her iki üniversiteden katılımcı öğretim üyeleri ve öğretim elemanlarının görüşleri arasında oldukça anlamlı bir fark oluşmuştur. ($\chi^2=0,002$, $sd=2$, $P>0,05$).

ÖNEMLİ NOT: Bu çalışma yapılırken Kafkas Üniversitesi Tıp Fakültesi ve Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesi Etik Kurullarından gerekli olan etik kurul onayları alınmıştır. Çalışmanın diğer boyutları ile ilgili çalışmalar devam ediyor.

KAYNAKÇA

- 1- Demirhan, M., “Türkiye’ de Tıp Eğitimine Bakış”, Slayt Gösterisi.
- 2- Kocabatmaz, H., (2011). “Teknoloji ve Tasarım Öğretim Programının Değerlendirilmesi”, Doktora Tezi, 2011.
- 3- Demirel, Ö., (1993). *Yabancı Dil Öğretimi: İlkeler Yöntemler Teknikler*. Ankara: Usem Yayınları.
- 4- Demirel, Ö., (1999). *Plandan Değerlendirmeye Öğretme Sanatı*. (2. Basım). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- 5- Demirel, Ö., (2006). *Öğretimde Plânlama ve Değerlendirme “Öğretme Sanatı”*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- 6- Demirel, Ö., (2008). *Yabancı Dil Öğretimi Dil pasaportu-Dil Biyografisi-Dil Dosyası*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- 7- Demirel, Ö., (2009). *Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Program Geliştirme* (12. Basım). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- 8- Erden, M., (1998). *Eğitimde Program Değerlendirme*, (3. Basım). Ankara: Anı Yayınları.
- 9- Ertürk, S., (1993). *Diktacı Tutum ve Demokrasi*. Ankara: MAS Matbaası.
- 10- Ertürk, S., (1998). *Eğitimde Program Geliştirme*. (10. Basım). Ankara: Meteksan Matbaacılık.
- 11- Fidan, N. Ve Erden, M., (2001). *Eğitime Giriş*. İstanbul: Alkım yayınları.
- 12- Fidan, N., (1985). *Okulda Öğrenme ve Öğretme*. Ankara: Alkım Kitapçılık Yayınları.
- 13- Gözütok, F. D., (1999). Program Değerlendirme. *Cumhuriyet Döneminde Eğitim II*. Ankara: MEB Basımevi. 160-174.
- 14- Gözütok, F. D., Akgün, Ö. E. Ve Karacaoğlu, Ö. C. (2005). İlköğretim Programlarının Öğretmen Yeterlikleri Açısından Değerlendirilmesi. *Eğitimde Yansımalar: VIII Yeni İlköğretim Programlarını Değerlendirme Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Ankara: Sim Matbaası. 17-40.
- 15- Croanbach, L. J. (1982). *Designing Evaluationsa of Educational and Social programs*. San Fransisco: Jossey-Bass.
- 16- Ornstein, A. C.. & Hunkins, F. P. (1998). *Curriculum Foundations, Principles and Issues*. (Third Edition). United States: Allyn and Bacon.
- 17- Posner, G. J. *Analyzing the Curriculum*. (Second Edition). McGrow –Hill Inc.

http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2018; Cilt: 10/YAZ, Sayı: 39
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed, Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2018; Volume: 10/SUMMER, Issue: 39
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

PROGRAM DEĞERLENDİRME ANKETİ

YÖNERGE

Ülkemizin yeni kuşaklarının daha sağlıklı olması, mevcut ve olası sağlık sorunlarının giderilmesinde çok önemli roller üstlenecek siz değerli meslektaşlarımızın, şüphesiz insan odaklı hizmetlerine katkı sağlama çabasına dönük olan bu çalışmamızda ortaya koyacağınız objektif görüşler oldukça önemlidir. Çalışmada elde edilecek veriler tıp eğitim programlarının geliştirilmesi çalışmalarına katkı sağlamak amacıyla değerlendirilecektir. Kullanılan veri toplama ölçeği, Hande KOCABATMAZ'ın doktora tezi için geliştirdiği program değerlendirme ölçeğinin tıp eğitim programlarının değerlendirilmesi için uyarlanmış biçimidir. Ölçeğin kullanımı için ilgili öğretim elemanından onay alınmıştır. Ölçeğin birinci bölümünde katılımcıların kişisel bilgilerine yer verilmiştir. İkinci bölümünde ise uygulanan tıp eğitim programı ile ilgili öğrenci görüşlerine yer verilmiştir. Şimdiden ortaya koyacağınız görüşlerden dolayı teşekkürlerimizi arz etmek istiyoruz.

Dr. Muhammed Çağatay ENGİN
Prof. Dr. Ali Osman ENGİN

KİŞİSEL BİLGİ FORMU

1.Cinsiyetiniz: A()Kadın B(Erkek)

2.Sınıfınız: A()Birinci Sınıf ()İkinci Sınıf ()Üçüncü Sınıf ()Dördüncü Sınıf
()Beşinci Sınıf ()Altıncı Sınıf

PROGRAM DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİ

TIP ÖĞRETİM PROGRAMININ GENEL AMAÇLARI	TAM AMEN KATIYORUM	KISME N KATIYIYORUM	KATILMIYORUM
1. Tıp öğretim programının genel amaçları, Milli Eğitim'in genel amaçları ile tutarlıdır.			
2. Tıp öğretim programının genel amaçları, kendi içinde tutarlıdır.			
3. Tıp öğretim programının genel amaçları, diğer programların genel amaçları ile uyumludur.			
4. Tıp öğretim programının genel amaçları kazanımların belirlenmesine temel oluşturacak niteliktedir.			
5. Tıp öğretim programının genel amaçları öğrenilecek içeriğin belirlenmesine temel oluşturacak niteliktedir.			
6. Tıp öğretim programının genel amaçları öğrencilerin gelişim özelliklerine uygundur.			
7. Tıp öğretim programının genel amaçları açık ve anlaşılabilir bir dille ifade edilmiştir.			
8. Tıp öğretim programının genel amaçları, öğrencilere kazandırılacak düzeydedir.			
9. Belirlediğiniz sorunlara ilişkin çözüm önerileriniz varsa lütfen belirtiniz.			
PROGRAM KAZANIMLARI			
10. Tıp öğretim programının kazanımları programın genel amaçları ile tutarlıdır.			
11. Tıp öğretim programının kazanımları programın genel amaçlarına ulaştıracak niteliktedir.			
12. Tıp öğretim programının kazanımları birbiri ile tutarlıdır.			
13. Tıp öğretim programının kazanımları açık ve anlaşılabilir bir dille ifade edilmiştir.			
14. Tıp öğretim programının kazanımları konu alanı özellikleri ile ilişkilidir.			
15. Tıp öğretim programının kazanımları gerçekleştirilecek niteliktedir.			
16. Tıp öğretim programının kazanımları öğrencilerin gelişim düzeyine uygundur.			
17. Tıp öğretim programının kazanımları öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarına uygundur.			
18. Tıp öğretim programının kazanımları öğrenme ürününe yöneliktir.			
19. Tıp öğretim programının kazanımları sınıf düzeylerine uygundur.			
20. Tıp öğretim programının kazanımları önkoşul ilişkisine uygun sıralanmıştır.			

21. Tıp öğretim programının kazanımları gözlemlenebilir ve ölçülebilir niteliktedir.			
22. Tıp öğretim programının kazanımları etkin öğrenmeyi sağlayacak niteliktedir.			
23. Tıp öğretim programının kazanımları öğrencilere bağımsız ve yaratıcı düşünme becerisi kazandırmaktadır.			
24. Tıp öğretim programının kazanımları öğrencilere farklı bilişsel özellikleri kazandıracak niteliktedir.			
25. Tıp öğretim programının kazanımları öğrencilere olumlu duyuşsal özellikleri kazandıracak niteliktedir.			
26. Tıp öğretim programının kazanımları öğrencilere farklı psiko-motor becerileri kazandıracak niteliktedir.			
27. Tıp öğretim programının genel amaçları ve kazanımları ile ilgili sorunlar olduğunu düşünüyorsanız, lütfen belirtiniz.			
28. Belirlediğiniz sorunlara ilişkin çözüm önerileriniz varsa lütfen belirtiniz.			
İÇERİK			
29. Tıp öğretim programının içeriği programın genel amaçları ile tutarlıdır.			
30. Tıp öğretim programının içeriği kazanımlarla tutarlıdır.			
31. Tıp öğretim programının içeriği öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarına uygundur.			
32. Tıp öğretim programının içeriği öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeyine uygundur.			
33. Tıp öğretim programının içeriği günceldir.			
34. Tıp öğretim programının içeriği öğrenciler için gerekli ve hayatta kullanılabilecek bilgileri içermektedir.			
35. Tıp öğretim programının içeriği öğrencileri öğrenmeye, araştırmaya, gözlem yapmaya teşvik etmektedir.			
36. Tıp öğretim programının içeriği öğrencileri bağımsız ve yaratıcı düşünmeye sevk etmektedir.			
37. Tıp öğretim programının içeriği öğrencileri tasarım yapmaya yönlerecek özelliktedir.			
38. Tıp öğretim programının içeriği ile diğer derslerin içeriği ilişkilidir ve diğer derslerle bağlantı kurulmaktadır.			
39. Tıp öğretim programının ekinde verilen tasarım ve buluş hikayeleri içeriği destekler niteliktedir.			
40. Tıp öğretim programının içeriği farklı yöntem ve teknikleri kullanmaya elverişlidir.			
41. Tıp öğretim programının içeriği öğretmeni farklı araç gereçleri kullanmaya yönlendirir.			
42. Tıp öğretim programının içeriğinde günlük yaşamdan yeterince örnek verilmiştir.			
43. Tıp öğretim programının içeriğinde konular yeri geldikçe tekrarlanmakta ve her tekrarda yeni bilgilerin eklenmesi ile kapsam genişlemektedir.			
44. Tıp öğretim programının içeriği daha çok beceri ağırlıklı düzenlenmiştir.			
45. Tıp öğretim programının içeriği basitten karmaşığa doğru sıralanmıştır.			
46. Tıp öğretim programının içeriği somuttan soyuta göre sıralanmıştır.			
47. Tıp öğretim programının içeriği kolaydan zora doğru sıralanmıştır.			
48. Tıp öğretim programının içeriğinde konular birbirinin önkoşulu olacak şekilde organize edilmiştir.			
49. Tıp öğretim programı içeriğinin 3 kuşak ve 9 odağa ayrılması; dersin öğrenciler tarafından daha kolay anlaşılmasını sağlamaktadır.			
50. Tıp öğretim programının içeriğinde konulara ayrılan süre yeterlidir.			
51. Tıp öğretim programının içeriği ile ilgili sorunlar olduğunu düşünüyorsanız, lütfen belirtiniz.			
52. Belirlediğiniz sorunlara ilişkin çözüm önerileriniz varsa lütfen belirtiniz			

ÖĞRENME ÖĞRETME SÜRECİ			
Öğrenme Ortamı			
53. Tıp öğretim programında önerilen “laboratuvar, kütüphane ve uygulama alanları” yeterlidir.			
54. Tıp öğretim programında önerilen uygulama alanları program etkinliklerinin gerçekleştirilmesi için uygundur.			
55. Tıp öğretim programında önerilen işlik/pratik ve uygulama alanları farklı yöntem ve tekniklerin kullanımı için uygundur.			
56. Tıp öğretim programında önerilen çalışma alanları öğrenci güvenliği için elverişlidir.			
57. Tıp öğretim programında önerilen çalışma alanında bulunması gereken “araç ve gereç” saklama alanı yeterlidir.			
58. Tıp öğretim programında önerilen işlikte bulunması önerilen “depo alanı” yeterlidir.			
59. Tıp öğretim programında önerilen etkinlik alanlarında bulunması gereken “uygulama alanı ve iş masaları” yeterlidir.			
60. Tıp öğretim programında önerilen çalışma alanlarında bulunması tavsiye edilen bireysel ve kolektif çalışma aparatları yeterlidir			
61. Tıp öğretim programında değerlendirilen destekleyici sosyal ve kültürel alanlar yeterlidir.			
Araç Gereç			
62. Tıp öğretim programında kullanılması önerilen araç gereçler, yöntem ve tekniklere uygundur.			
63. Tıp öğretim programında kullanılması önerilen araç gereçler, etkinliklere uygundur.			
64. Tıp öğretim programında kullanılması önerilen araç gereçler, öğrenci gelişimine uygundur.			
65. Tıp öğretim programında kullanılması önerilen araç gereçler öğrencinin derse ilgisini çekebilecek niteliktedir.			
66. Tıp öğretim programında kullanılması önerilen araç gereçler kolay elde edilebilir niteliktedir.			
67. Tıp öğretim programı farklı araç-gereçlerin kullanımına olanak sağlamaktadır.			
68. Tıp öğretim programında öğrenci ders kitabı kullanılmaması uygundur.			
Zaman			
69. Tıp öğretim programı için ayrılan haftalık ders saati yeterlidir.			
70. Tıp öğretim programında “Düzen” ve “Kurgu” kuşaklarına ait etkinliklerin birinci yarıyıl, “Yapım” kuşağına ait etkinliklerin ise ikinci yarıyılta gerçekleştirilmesi uygundur.			
71. Tıp öğretim programında düzen kuşağı etkinliklerine ayrılan 16 saat yeterlidir			
72. Tıp öğretim programında kurgu kuşağı etkinliklerine ayrılan 20 saat yeterlidir.			
73. Tıp öğretim programında yapım kuşağı etkinliklerine ayrılan 36 saat yeterlidir			
Etkinlikler			
74. Tıp öğretim programında önerilen etkinlikler kazanımlara ulaştırıcı niteliktedir.			
75. Tıp öğretim programında önerilen etkinlikler, içerik ile tutandır.			
76. Tıp öğretim programında önerilen etkinlikler öğrencilerin bireysel çalışmalar gerçekleştirmesi için uygundur.			
77. Tıp öğretim programında önerilen etkinlikler öğrencilerin grup çalışmalarını gerçekleştirmesi için uygundur.			
78. Tıp öğretim programında önerilen etkinlikler öğrencilerin fiziksel, duygusal ve zihinsel gelişim özelliklerine uygundur.			
79. Tıp öğretim programında önerilen etkinlikler öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçları dikkate alınarak düzenlenmiştir.			
80. Tıp öğretim programında önerilen etkinlikler günlük yaşamla ilişkilidir.			
81. Tıp öğretim programında önerilen etkinlikler farklı öğrenme biçimlerine sahip öğrenciler için uygundur.			
82. Tıp öğretim programında önerilen etkinlikler öğrencilerin yeteneklerini geliştirmektedir			
83. Tıp öğretim programında önerilen etkinliklerin maliyeti öğrencilerin tamamı tarafından karşılanabilecek düzeydedir.			
84. Tıp öğretim programında önerilen etkinlikler her okulda uygulanabilecek niteliktedir.			
85. Tıp öğretim programı önerilen etkinliklerin gerçekleştirilmesin de öğretmenlere yol gösterici niteliktedir.			
86. Tıp öğretim programında yeteri sayıda ve farklı türlerde etkinlikler önerilmiştir.			
Yöntem Teknik			
87. Tıp öğretim programında önerilen yöntem ve teknikler kazanımlarla tutarlıdır.			
88. Tıp öğretim programında önerilen yöntem ve teknikler içerik ile tutarlıdır.			

http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2018; Cilt: 10/YAZ, Sayı: 39

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed, Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2018; Volume: 10/SUMMER, Issue: 39

DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

89. Tıp öğretim programında önerilen yöntem ve teknikler öğrenci gelişimine uygundur.			
90. Tıp öğretim programında önerilen yöntem ve teknikler öğrencilerin aktif olarak derse katılımını sağlamaktadır.			
91. Tıp öğretim programı farklı öğretim yöntem ve tekniklerinin kullanılmasına olanak vermektedir.			
92. Tıp öğretim programı yöntem ve tekniklerin uygulanmasında öğretmenlere rehberlik edecek niteliktedir.			
93. Tıp Öğretim Programının öğrenme-öğretme süreci ile ilgili sorunlar olduğunu düşünüyorsanız, lütfen belirtiniz.			
94. Belirlediğiniz sorunlara ilişkin çözüm önerileriniz varsa lütfen belirtiniz			
Ölçme Değerlendirme			
95. Tıp öğretim programında önerilen değerlendirme etkinlikleri kazanımlarla tutarlıdır.			
2. Tıp öğretim programında önerilen değerlendirme etkinlikleri içerik ile tutarlıdır.			
96. Tıp öğretim programında önerilen değerlendirme etkinlikleri, öğrencilerin gelişim düzeylerine uygundur.			
97. Tıp öğretim programında önerilen değerlendirme etkinlikleri açık ve anlaşılabilir özelliktedir.			
98. Tıp öğretim programında önerilen değerlendirme etkinlikleri kullanışlılık (uygulanması ve puanlamasının kolay olması) bakımından uygundur.			
99. Tıp öğretim programında ölçme ve değerlendirmede görüşme tekniğinden yararlanılması uygundur.			
100. Tıp öğretim programında ölçme ve değerlendirmede sözlü sunum tekniği kullanılması uygundur.			
101. Tıp öğretim programında ölçme ve değerlendirmede performans değerlendirme yaklaşımı kullanılması uygundur.			
102. Tıp öğretim programında ölçme ve değerlendirmede ürün dosyası (portfolyo) tekniğinin kullanılması uygundur.			
10. Tıp öğretim programında ölçme ve değerlendirmede öz değerlendirme formlarının kullanılması uygundur			
103. Tıp öğretim programında öğrencilerin “günlük” tutulması uygundur.			
104. Tıp öğretim programında ölçme ve değerlendirmede grup ve akran değerlendirmelerine yer verilmesi uygundur.			
105. Tıp öğretim programında ölçme ve değerlendirmede gözlem formu kullanılması uygundur.			
106. Tıp öğretim programında hem sürece hem de ürüne dayalı değerlendirme yapılması uygundur.			
107. Tıp öğretim programı öğretmene ölçme ve değerlendirmede öğretmene yeterli esnekliği tanımaktadır.			
108. Tıp öğretim programında verilen ölçme ve değerlendirme örnekleri yeterlidir.			
109. Tıp öğretim programında ölçme ve değerlendirmenin nasıl yapılacağı ayrıntılı olarak açıklanmıştır.			
110. Tıp öğretim programının değerlendirme boyutu ile ilgili sorunlar olduğunu düşünüyorsanız, lütfen belirtiniz.			
111. Belirlediğiniz sorunlara ilişkin çözüm önerileriniz varsa lütfen belirtiniz			
Tıp Öğretim Programının Uygulama Esaslarına İlişkin Görüşler			
112. Tıp öğretim programında özel eğitime ihtiyacı olan öğrencilerin öğretimi için verilen bilgiler (açıklamalar) yeterlidir.			
113. Tıp öğretim programında yer alan “Öğretmene Sunulan Öneriler” bölümü programın uygulanmasında yol göstericidir.			
114. Tıp öğretim programında yer alan “Velilerden Beklentiler” bölümü öğretmen-veli işbirliği konusunda yol göstericidir.			
115. Tıp öğretim programında önerildiği gibi her eğitim-öğretim yılının sonunda teknoloji şenliği yapılmalıdır.			
116. Tıp öğretim programında önerildiği gibi teknoloji şenliğine her öğrencinin kendi seçeceği bir çalışması ile katılması sağlanmalıdır.			
117. Tıp öğretim programının uygulanma esasları ile ilgili sorunlar olduğunu düşünüyorsanız, lütfen belirtiniz.			
118. Belirlediğiniz sorunlara ilişkin çözüm önerileriniz varsa lütfen belirtiniz.			

<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2018; Cilt: 10/YAZ, Sayı: 39
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed, Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2018; Volume: 10/SUMMER, Issue: 39
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(24)

Doç. Dr. Bilal KARABULUT²⁶⁹

TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ: 2018 KRİZİ VE GELECEĞE İLİŞKİN ÖNGÖRÜLER

ANALYSIS OF TURKISH-AMERICAN RELATIONS: 2018 CRISIS AND FUTURE PROSPECTS

ÖZ

Tarihsel süreçte inişli çıkışlı bir seyir izleyen Türk-Amerikan ilişkileri, 2018 yılında oldukça sıkıntılı bir dönemece girmiştir. Belki de tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar gerginleşen iki ülke ilişkileri çözüm bekleyen bir dizi sorunla karşı karşıyadır.

Bu çalışmada iki ülke arasındaki krizin görünür nedenlerinin analizi yapılacak olup, asıl olarak Türk-Amerikan ilişkilerinin bu denli bozulmasındaki görünmeyen gerçek sebeplere yoğunlaşılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, ABD, Dış Politika, Rahip Brunson, 2018 Krizi.

ABSTRACT

Turkish-American relations, which have followed a course of course in historical terms, entered a rather troubled turn in 2018. Perhaps the two nations that are so nervous that it is not at any time in history are confronted with a series of problems that need to be resolved.

In this study, an analysis of the apparent causes of the crisis between the two countries will be carried out, focusing mainly on the invisible realities of such a deterioration of Turkish-American relations.

Keywords: Turkey, USA, Foreign Policy, Priest Brunson, Crisis 2018.

1. Hegemonya Olgusu Çerçevesinde Türk-Amerikan İlişkilerine Teorik Bir Bakış

Antonio Gramsci'nin ortaya attığı ve Robert Cox başta olmak üzere Frankfurt Okulu tarafından uluslararası ilişkiler alanına taşınan “hegemonya” olgusu, ABD'yi anlamak adına en etkili teorik çerçevelerden birini sunmaktadır. Eleştirel teori perspektifinden bakıldığında hegemonya olgusu en genel anlamda: iktidar ilişkilerini ideolojiler ve söylem analizleri üzerinden anlamak ve anlamlandırmaktır. Hegemonya; Tahakküme dayalı “Baskıcı Hegemonya” ve rızaya dayalı “Yapısal Hegemonya” şeklinde ikiye ayrılabilir. Eski tip emperyal güçler işgal, ganimet, sömürü ve vergi gibi araçlarla hegemonik gücünü ortaya koymaktaydı. İşgal edilen ülkenin iktidarı ya doğrudan doğruya hegemonik güç tarafından ya da onun atadığı kişiler marifetiyle yönetilmekteydi. Roma İmparatorluğu ve Büyük Britanya buna örnek gösterilebilir. Yeni tip hegemonya yani rızaya dayalı “Yapısal Hegemonya” ise ABD tarafından temsil edilmektedir.

Amerikan hegemonyasının en önemli özelliği büyük ölçüde “rızaya dayalı” olmasıdır. Amerikan hegemonyasının dörtlü bir saç ayağı üzerine inşa edildiği görülmektedir. Bunlar; Askeri hegemonya, ekonomik hegemonya, siyasi hegemonya ve en önemlisi kültürel hegemonya. Dördüncüsü ABD'yi ABD yapan gerçek güç unsurudur. Zira ABD kültürel hegemonyası aracılığıyla insanların zihnini ele geçirebiliyor ve algı düzeyinde kazandığı bu zafer onu diğer alanlarda da daha güçlü hale getiriyor. Bu hegemonik yapının neden rızaya dayalı olduğu ise basit bir dille ortaya konabilir: ABD bizlere coca-colayı zorla mı içiriyor? Hayır..ABD sinema filmlerini bize zorla mı izletiyor? Hayır..ABD sosyal medyayı bize zorla mı kullandırıyor? Hayır...

Bu liste uzatılabilir ama anlatılmak istenen için bu üç örnek daha yeterli. ABD hegemonyasının rızaya dayalı olması, doğal olarak onu yapısal hale getiriyor. Diğer bir anlatımla insanların, halkların ve devletlerin hücrelerine nüfuz eden böylesi bir hegemonik güçle mücadele etmekte oldukça zordur. Roma İmparatorluğu gibi eski tip baskıcı hegemonyalardan kurtulmak da zordur ama tarih hegemonik devletlerle mücadele edip de kendi özgürlüklerini kazanan devletlerle doludur. Çünkü karşısında “somut” bir düşman vardır ve görünür olanla bir şekilde mücadele edilir. ABD tipi hegemonyadan kurtulmak ise oldukça sancılı ve zorlu bir süreçle mümkün. Zira bir ülkenin zihinsel işgali, fiziksel işgalinden çok da tehlikelidir.

Hegemonya olgusunda ışığında Türk-Amerikan ilişkilerine bakıldığında iki ülke arasında asimetrik bir ilişki olduğu görülecektir. Diğer pek çok devlet gibi Türkiye’de ABD’den yönelecek ekonomik yaptırımlar benzeri saldırılar karşısında zor zamanlar yaşayabilir. Zira kendi halkı satın aldığı ürünlerle hasmının değirmenine su taşıırken, devlet düzeyinde bu hasımla mücadele de oldukça zorlaşmaktadır. İkinci bölümde de ortaya konulacağı gibi Türkiye ile ABD arasında zaman zaman önemli krizler ve kırılma anları yaşanmıştır. Bundan sonra yaşanması da muhtemeldir. Aslolan bu rızaya dayalı hegemonya sarmalından çıkabilmek ve bu örümcek ağının içinde olduğumuzun idrakine varabilmektir. Tüm bunların yanında ABD’nin bu hegemonik üstünlüğünün kırılması noktasında üzerinde durulması gereken en önemli unsur “kültürel hegemonyasıyla” mücadelesidir. Zira, bir ülke halkı tekstil cennetinde yaşadığı halde küçük bir arma için ABD menşeli bir t-shirt alıyor ya da köfte cennetinde yaşadığı halde halen Amerikan hamburger zincirlerinin önünde sıra oluyorsa, o ülkede çok önemli bir zihinsel dönüşüme ihtiyaç var demektir. Algı yönetimine maruz kalan bir ülkenin bir an önce bu tarz algısal operasyonlara karşı önlem alması gerekmektedir.

2. Türk-Amerikan İlişkilerinde Tarihsel Kırılma Noktaları

Türk-Amerikan ilişkilerinin tarihsel serencamına bakıldığında kimi zaman çok ciddi krizler yaşandığını görmekteyiz. Soğuk Savaş döneminde, 1962 yılında vuku bulan Küba Krizi, ABD’nin bir müttefiki olarak deklare ettiği Türkiye’yi ulusal çıkarları adına gözden çıkardığı ilk kriz olmuştur. Taraflar bir süre karşılıklı restleşmeyi sürdürdü ancak ABD ve Sovyetler Birliği’nin karşılıklı pazarlıkları sonucunda geline nokta Türkiye’yi de krizin bir parçası yaptı. Sovyetler, Küba’dan nükleer silahlarını çekeceğini ancak önce ABD’nin Türkiye ve İtalya’daki nükleer başlıklarını geri çekmesi gerektiğinde ısrar etti. ABD ve Sovyetler Birliği arasında Türkiye’den silahların kaldırılması yönünde verilen kararın “Ankara’ya danışılmadan alınması”, krizin dokusunu oluştuyordu.

1964 yılında Türkiye’nin Kıbrıs politikası nedeniyle ortaya çıkan Johnson Krizi bu kırılma noktalarından ikincisi olarak gösterilebilir. ABD’nin 36. başkanı Lyndon B. Johnson, 5 Haziran 1964’te

dönemin başbakanı İsmet İnönü'ye ilettiği mektubunda Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri harekât düzenleyeceğinden haberdar olduğunu ve bundan endişe duyduğunu yazdı. Mektupta, ABD ile tam istişarede bulunması için Türkiye'den keskin bir dille talepte bulunan Johnson, aksi takdirde; "NATO Konseyi ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin acele toplantıya çağrılmasını istemek mecburiyetinde kalacağını" belirtmişti. İsmet İnönü'nün yanıtı ise "Yeni bir dünya kurulur. Türkiye de o dünyada yerini alır.." şeklinde olmuştur. Bir başka kriz, 1974'te dönemin başbakanı Bülent Ecevit'in haşhaş ekimini yeniden başlatmasıyla patlak verdi. Amerika'da uyuşturucu tüketimi artarken, Türkiye de uyuşturucu kaçakçılığı ile suçlanan bazı ülkeler arasındaydı. 1971'de haşhaş ekimini tamamen yasaklayan Türkiye'nin 3 yıl sonra aksi bir karar alması Washington'la ilişkilerde gerginlik yarattı. ABD, 1974 yılında Kıbrıs Harekâtı sonrası Türkiye'ye silah ambargosu uygulamaya karar verdi. Türkiye, ülke sınırları içinde ABD'nin kullanımındaki İncirlik Üssü ve diğer üslerin kullanımını askıya alarak, buraların kontrolünü Türk Silahlı Kuvvetleri'ne devretti. Sonraki yıllarda bu kriz de aşıldı ve Turgut Özal döneminde ilişkilerde önemli bir sorun yaşanmadı.

Soğuk Savaş sonrası döneme bakıldığında ilk önemli krizin 1 Mart Tezkeresi olduğu söylenebilir. O dönem Türk askerlerin yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına ilişkin tezkere, gönderildiği TBMM'den geçmedi. 4 Temmuz 2003'te ise Süleymaniye'de Amerikan askerleri, Özel Kuvvetler'e bağlı subayların bulunduğu karargâha baskın düzenledi, buradaki Türk askerleri ise başlarına çuval geçirilmesi sonrası gözaltına alınarak sorgulanmak üzere Bağdat'a götürüldü. 15 Temmuz 2016'da vuku bulan 15 Temmuz Hain Darbe Girişimi ise görünürde Türk-Amerikan ilişkilerinde bir kriz yaratmadı. Ama Türkiye'de gerek karar alıcılar gerekse Türk halkı bu darbe girişiminin arkasında ABD'nin olduğu gerçeğini anladı. İşte bu nedenle aslında iki ülke arasındaki en derin krizin 15 Temmuz olduğu söylenebilir. Çünkü Türkiye artık ABD'nin karanlık yüzünü ilk kez bu kadar net gördü. ABD'nin kimi zaman askerleri, kimi zaman siyasetçileri, kimi zaman gazetecileri, kimi zamansa sözde dini cemaatleri kullanarak Türkiye'ye müdahalede bulunabileceği Türkiye tarafından anlaşıldı. Diğer bir anlatımla 15 Temmuz, zaten ABD'ye yönelik derin bir şekilde şüphe içinde olan Türkiye'nin, bu şüphesinde haklı olduğunu çok net bir biçimde ortaya koydu. 8 Ekim 2017'de ise ABD, Türkiye'deki konsolosluk çalışanı Metin Topuz'un tutuklanması sonrası, Türkiye'den yapılan vize başvurularını süresiz olarak askıya almıştı. Türkiye de yine vize başvurularını askıya alarak bu karara misilleme yapmıştı. Vize krizi, iki ülke arasındaki en kapsamlı diplomatik yaptırımlar olarak görülüyordu. 28 Aralık 2017'de ABD ve Türkiye karşılıklı tüm vize kısıtlamalarını kaldırdı. ABD Türk hükümetinin "üst düzeyde sağladığı güvenceye bağlı kaldığını" belirtti. (www.bbc.com)

3. 2018 Rahip Brunson Krizi: Buzdağının Görünen Kısmı

Ve son kriz, "Rahip Brunson Krizi." ABD vatandaşı olan Brunson, Ekim 2016'da sınır dışı edilmek üzere gözaltına alındı ancak Aralık ayında FETÖ'ye üye olma suçlamasıyla tutuklandı. Brunson hakkındaki iddianame Mart 2018'de hazırlandı. ABD'nin North Carolina eyaletinde doğan 50 yaşındaki Brunson, 23 yıldır eşiyle birlikte Türkiye'de yaşıyordu ve tutuklandığı sırada süresiz oturma izni başvurusunu sonucunu bekliyordu. ABD, Brunson'ın serbest bırakılmamasının ardından "insan hakları ihlallerinin sorumluları" oldukları gerekçesiyle İçişleri Bakanı Süleyman Soylu ve Adalet Bakanı Abdülhamit Gül'e yaptırım uygulamaya başladı. ABD Başkanı Donald Trump, daha sonra Türkiye'den çelik ve alüminyum ithalatına uygulanan gümrük vergilerini ikiye katladığını açıkladı. (www.bbc.com)

2018 yılında iki ülke arasında yaşanan krizin başlıca görünür sebepleri şu şekilde sıralanabilir: Türkiye'nin Rusya, İran, Katar ve Çin gibi ülkelerde son dönemlerde yaşadığı yakınlaşma, Türkiye'nin Rusya'dan S-400 füze sistemi almak istemesi, ABD tarafından İran'a uygulanacak yaptırıma katılmayacağını deklere etmesi, ABD'deki Türkiye karşıtı lobi, özellikle FETÖ'nün bu konudaki girişimleri, Fethullah Gülen'in iade talebinin ABD tarafından ısrarla görmezden gelinmesi sorunu, Amerika'nın YPG'ye verdiği açık destek.

İki ülke arasındaki bu gerilim Trump yönetiminin rahip Andrew Brunson'ın serbest bırakılmamasını bahane ederek Türkiye'ye yaptırım uygulama kararı alması ile zirve noktasına ulaşmıştır. Trump'un attığı bir tweet ile açıkladığı bu yaptırım kararı sonrasında Türkiye'de doların hızlı, suni ve manipülatif yükselişi ise

bardağı taşıran son damla olmuştur. Zira dolar üzerinden yapılan bu saldırı Türkiye’de haklı olarak ABD’nin “ekonomik bir savaş” başlattığı yönünde bir algı oluşturmıştır. Aslında Türkiye ile ABD’nin ilişkileri son yıllarda karşılıklı bir güvensizlik anlayışı üzerinden gelişti. Türkiye tarafı ABD’nin özellikle Suriye ve Irak başta olmak üzere Ortadoğu’da attığı adımlara sürekli bir şüpheyile baktı. Zira ABD’nin bu haklı şüpheyi doğrulayacak eylemleri, dostane söylemlerinin önüne geçti. Son 20 yıldır Türkiye’den sürekli olarak “stratejik ortak” ya da “model ortak” gibi terminolojileri kullanarak bahseden ABD yönetimlerinin, söz konusu uygulama olduğunda verdiği onlarca sözün arkasında durmadığı görülmektedir. Hatta bu dönemde Türk dış politikası açısından Ortadoğu’da sıkıntı yaratan hemen her gelişmenin ardında ya bizzat ABD’nin ya da ABD’nin kolonisi olarak mütalaa edilebilecek Suudi Arabistan, İsrail ve Mısır gibi ülkelerin olduğu aşikârdır. Küresel ve bölgesel hegemonik mücadelede ABD ve Türkiye’nin artık farklı kamplarda olduğu bile söylenebilir. İşte bu nedenle ABD-Türkiye ilişkileri irdelenirken resmin bütünü görebilmeli ve olayı Rahip Brunson gibi sembollerin üzerinden analiz etmemeliyiz. Zira Brunson yaklaşık iki yıldır Türkiye’de tutuklu. Sanki olay yeni olmuş gibi ABD’nin verdiği bu tepki rahibin yalnızca işin bahanesi olduğunu gözler önüne sermektedir.

Tabi ki ikili ilişkilerin bu denli kötüleşmesinin sebepleri arasında Donald Trump faktörü de önemli başlıktır. ABD’nin geleneksel kurumsal dış politika anlayışının Trump’ın twitter diplomasisi ile yerle yeksan olduğu çok rahatlıkla söylenebilir. Trump’ın psikolojik bir vaka olduğu ve şizofrenik bir kişiliğe sahip olduğu Amerikan halkı tarafından da dillendirilmektedir. Psikolojik sorunları olan Trump’ın ABD’yi uçuruma sürükleyebileceği Amerikan halkının da korkulu rüyası haline gelmiştir. Bu nedenle Türk-Amerikan ilişkilerini analiz ederken muhatabın bilinen şablonun çok dışında bir kişiliğe sahip olduğu mutlaka akılda tutulmalıdır. Bunun yanı sıra Evanjeliklerin Trump’ı manipüle ettiği ve asıl derin aklın Evanjelikler olduğu unutulmamalıdır. Tabi Evanjelizm dendiği zaman hesaba katılması gereken en etkili unsur İsrail ve Amerikan Yahudileri’dir. O nedenle Trump’ın Türkiye’ye yönelik hasmane tutumunun arkasındaki en itici güç İsrail ve Evanjeliklerdir.

2018 Rahip Brunson Krizi’nin ortaya çıkmasındaki en önemli sebeplerden biri de Türkiye’nin kendi “milli savunma sanayi stratejisini” uygulamaya koymasındadır. Bu gelişme ABD yönetiminin canını sıkımsı ve yıllardır sömürdüğü bir pazarı kaybetmenin kızgınlığı ile hareket etmiştir. Milli savunma sanayinin yanı sıra Türkiye’nin savunma ihtiyaçları için başka alternatiflerinin de olduğunu Rusya’yla yaptığı S-400 anlaşması ile ortaya koyması, ABD’nin Türkiye’ye karşı tutumunu sertleştirmesi sebep olmuştur. ABD yönetimi bu tutumunu, Ağustos 2018 itibarıyla, F-35 savaş uçaklarının tesliminin durdurulduğu yasa tasarısını imzalayarak ortaya koymuştur. (www.bbc.com)

Türkiye’yle ABD arasındaki sorunlar kısa vadede çözülebilecek türden sorunlar değildir. Zira bu sorunlardan birini çözsünüz, bir diğeri çözümsüz kaldığı için her an yeniden bir kriz meydana gelebilir. Bu nedenle Türkiye’nin rasyonel bir dış politika anlayışıyla ABD’yle ilişkilerini koparmaması ama ABD’nin de Türkiye’yle ilgili planlarını ve gizli gündemini akıldan çıkarmaması gerekmektedir. Bu nedenlerden ötürü Türkiye’nin yeni stratejik ortaklıklara ihtiyacı vardır. Rusya, Çin, Katar ve İran’la Amerikan karşıtlığı üzerinden zaten doğal bir yakınlaşma ve işbirliği ortamı var. Bu nedenle Türkiye’nin Almanya, Hollanda, Hindistan, Güney Kore veya Norveç gibi diğer güçlü ülkelerle yakınlaşması gerekmektedir. Zira bu ülkeler de Trump’ın başlattığı ekonomik savaştan zarar görecek ve Soğuk Savaş’ın iki kutuplu yapısına benzer şekilde dünya er ya da geç Amerikan Bloku ve Amerikan Karşıtları şeklinde ikiye bölünecektir.

4. Türk-Amerikan İlişkilerinin Geleceğine İlişkin Öngörüler

Türkiye’nin 2018 Krizi’nden kendi payına çıkarması gereken çok önemli dersler var. Her şeyden önce bu kriz, ABD’nin hiçbir zaman güvenilir bir müttefik ya da model ortak olmayacağını çok açık bir biçimde gözler önüne sermiştir. Söz konusu ulusal çıkarları olduğunda ABD’nin dostluk, müttefiklik gibi söylemleri bir anda terk edebileceği görülmüştür. İkinci olarak günümüz dünyasında bölgesel ve küresel mücadelenin artık askeri araçlarla değil, ekonomik silahlarla yürütüleceği anlaşılmıştır. Askeri ya da siyasi konular önemini korusalar da ekonomik savaş tüm bunların önüne geçecektir. Bu nedenle Türkiye’nin ulusal güvenlik dendiği zaman en öncelikli olarak ekonomi güvenliğini algılaması ve bu farkındalıkla zihinsel bir dönüşüm yaşaması

elzem haline gelmiştir. Üçüncü olarak Türk halkının dış politikayla ilgili gelişmelerde romantizmden ve duygusallıktan uzaklaşması gerekmektedir. Barack Obama ABD başkanı seçildiğinde Türkiye’deki hemen herkes; “babası Müslümanmış, adı da Hüseyin’miş” türünden sevinç naraları attı. Obama’da bunu fırsata çevirip sanki kendisi Müslümanlara çok yakınmış gibi söylemler geliştirdi. Müslüman dünyanın sempatisini kazanan Obama, yıllar geçtikçe gerçek yüzünü gösterdi ve ABD Müslüman coğrafyasına en büyük darbeyi vurarak, Arap Baharı denen yıkımı ortaya çıkardı. O nedenle özellikle ABD’yle ilişkiler söz konusu olduğunda Türkiye’nin çok dengeli ve rasyonel bir ortak akılla hareket etmesi gerekmektedir.

Bu ekonomik savaşta ABD’nin Türkiye’ye verebileceği zararları minimize etmek adına ithal ikameci ya da İngilizlerin deyimiyle “merkantilist” bir anlayışa ivedilikle dönülmelidir. Yerli malı tüketme bilinci yüksek bir ülkeye, dışarıdan ekonomik olarak zarar vermek oldukça güçtür. Kamu spotları, televizyon programları, sosyal medya platformları, ilk-orta-lise ve hatta üniversitelerde yerli malı kullanımı ile ilgili dersler ve konferanslar üzerinden hükümetin halkı ve özellikle gençleri bilinçlendirmesi gerekmektedir. Böylesi bir zihinsel dönüşüm yalnızca ABD’yle yaşanan ekonomik savaşta değil, orta ve uzun vadede millet olarak her türlü dış saldırıya karşı elimizdeki en büyük koz olacaktır. Bu anlayış değişimi küreselleşme karşıtlığı ya da içe kapalı otarşik bir ekonomi anlayışı değil, aksine dünyayla entegre ama kendi milli ve yerli değerleri üzerinden ilerleme politikasıdır. Marketten Y marka yabancı gofret almak yerine Z marka yerli ve milli gofret alırdırabilmek kadar küçük ama bir o kadar da büyük bir dönüşüm bu aslında.

Türkiye’de tüketilen cevizin %72’si, bademin ise %80’i ABD’den ithal edilmekte. Rakamsal olarak bu iki kalem yaklaşık 2.6 milyar dolara tekabül etmekte. Diğer bir anlatımla aslında çerez olarak gördüğümüz, hiç sorgulamaksızın tükettiğimiz bu iki ürün bile yerli ve milli anlayışın önemini ortaya koymakta. Bunun yanı sıra ABD bu ürünleri yalnızca Türkiye’ye değil tüm dünyaya ihraç etmekte ve bunu “kooperatifçilik” anlayışı ile başarmaktadır. California’da yetiştirilen bu iki ürünün ihracatını yapan önemli firmaları gezme fırsatı bulmuş bir akademisyen olarak benim sahada gördüğüm en önemli unsur, bu firmaların tamamının Amerikan köylüleri tarafından kurulmuş olan kooperatif yapıları olduğudur. Türkiye de “Torku” markası örneğinde olduğu gibi tarımsal alanda ivedilikle kooperatifçilik sistemine geçiş yapmalıdır.

Türkiye’nin ABD’yle ilişkilerinin seyrini belirleyecek bir diğer unsur Türkiye’nin “gerçek potansiyel pazarlarına” yönelip yönelmeyeceği noktasında ortaya çıkmaktadır. Ülkenin enerjisini daha verimli kanallara yöneltmesi gerekmektedir. Örnek olarak Türkiye’nin en güçlü olduğu alanlardan birinin turizm olduğu bilinmekte. Lakin Türkiye’ye gelen turistlerin yüzde 90’ı yakın çevresinden yani Avrupa, Ortadoğu, Rusya ve Orta Asya’dan gelen insanlar. Ama asıl büyük potansiyel Uzak Doğu ülkelerinden gelecek turistlerdir. Dünya nüfusunun yarısından fazlasını içinde barındıran, ekonomik refah seviyeleri her geçen gün artmakta olan ve en önemlisi dünyayı gezmeyi seven Çin başta olmak üzere Hindistan, Japonya ve Güney Kore gibi ülkelerin vatandaşları Türkiye’yi çok ama çok az ziyaret etmektedir. Bu konuda örneğin 2019 yılı “Uzakdoğu Yılı” ilan edilebilir ve bu bölge insanına Türkiye’nin güzellikleri hemen her türlü milli güç unsurunu kullanarak anlatılmalıdır. ABD’nin korkulu rüyası haline gelen ve başlattığı ekonomik savaşın en önemli sebebi olan Çin başta olmak üzere, Uzakdoğu’nun yükselişini Türkiye bir fırsata çevirmeli ve turizm örneğinde olduğu gibi diğer tüm sektörlerde yönünü Uzakdoğu’ya dönmelidir. Türkiye’nin bu bölgeye yapacağı açılım konusundaki en büyük destekçisi ise Kazakistan başta olmak üzere Orta Asya’daki kardeş ülkelerdir.

Sözün özü 2018 Krizi’ni önemli bir uyanışa çevirmeli, tıpkı 15 Temmuz’dan sonraki o güçlü milli bilinçle hareket etmeliyiz. Türk-Amerikan ilişkilerinin seyrini “rıza dayalı kölelikten”ten kurtulup, kurtulamayacağımız belirleyecektir. Önemli olan zihnimizi işgal eden bu hegemonik canavarla mücadele etmemizdir. Başarılı bir stratejik dönüşümle Türkiye bu asimetrik ilişki biçiminden kendini kurtarabilir ve geleceğe yönelik çok daha sağlam adımlar atabilir.

KAYNAKÇA

1. Anthony Leysens, “The Critical Theory of Robert W. Cox: Fugitive or Guru?”, *Palgrave Macmillan*, New York, 2008.
2. Antonio Gramsci, *Hapishane Defterleri*, Belge Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 2014.

<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2018; Cilt: 10/YAZ, Sayı: 39

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed, Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2018; Volume: 10/SUMMER, Issue: 39

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

3. Öykü Altuntaş, “ABD-Türkiye ilişkileri: 1960'lardan bugüne yaşanan krizler”, 2 Ağustos 2018.
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41553003>
4. “Pastör Andrew Brunson kimdir: Dava hakkında bilinmesi gerekenler”, 16 Ağustos 2018.
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-43782841>
5. Robert W. Cox , “Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory”, *Millennium - Journal of International Studies*, Vol.: 10, No: 2, 1981, s.126-155.

<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2018; Cilt: 10/YAZ, Sayı: 39
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed, Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2018; Volume: 10/SUMMER, Issue: 39
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(25)

Dr. Öğr. Üyesi Abdulhamit KAVAK²⁷⁰

YENİ ASUR DÖNEMİNDE KUŞATMA SIRASINDA KULLANILAN SAVAŞ STRATEJİLERİ WAR STRATEGIES USED DURING SIEGE IN NEW ASSYRIAN PERIOD

ÖZ

Yeni Asur döneminde birden fazla savaş stratejisi kullanılmıştır. Bu stratejilerin belirlenmesinde ele geçirilmek istenen bölgenin coğrafi yapısı önemli rol oynamıştır. Özellikle ordunun içinde yer alan mühendisler ve uzmanlar, kuşatma başlamadan önce yol yapımı ve diğer mühendislik faaliyetlerini yürütmüşlerdir.

Asur savaş stratejisinin temelinde, ordunun savaşa girmeden, yani çok fazla askeri ve ekonomik zayıat vermeden istenilen bölgenin veya şehrin ele geçirilmesi isteği vardır. Bu nedenle Yeni Asur dönemine tarihlenen reliefler ve çivi yazılı kaynaklar, çok sayıda psikolojik savaş yöntemi kullanıldığını gösteren örneklerle doludur.

Anahtar Kelimeler: Strateji, Psikolojik Savaş, Kuşatma, Ordu.

ABSTRACT

More than one war strategy was used during the new Assyrian period. The geographical structure of the region to be seized in these strategies has an important role. Especially engineers and experts in the army carried out road construction and other engineering activities before the siege began.

At the base of the Assyrian war strategy is the desire of the army to seize the desired region or city without raining the war, ie without giving too much military and economic casualties. For this reason, the Assyrian reliefs and Reliefs and nails written sources dating to the new Assyrian period are filled with examples showing that a large number of psychological methods of warfare are used.

Keywords: Strategy, Psychological Warfare, Siege, Army.

²⁷⁰ Kilis 7 Aralık Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Kilis/TÜRKİYE; e-posta: a.kavak@kilis.edu.tr

GİRİŞ

Asur ordusunun askeri seferleri oldukça uzun ve zorlu geçitlere sahip bölgelerin içinden geçtiği için güçlü bir lojistik desteği ve yüksek kabiliyeti gerektiriyordu. Bu nedenle Asur ordusu sert iklimlerde ve dağlık alanlarda hızlı hareket etmeye mecburdu. Askeri seferler genelde bahar ve yaz aylarında yapılmakla birlikte, bazen kritik kuşatmalar kış aylarında da olmaktaydı. Kuşatılan şehrin ve kalenin mümkün olduğunca kısa sürede düşürülmesi gerekmekteydi. Zira her geçen süre daha fazla emek, masraf ve zayıat demektir. Ayrıca kuşatmanın uzaması durumunda kuşatılan şehre dışarıdan gelebilecek herhangi bir yardım, orduyu zor durumda bırakabilirdi (Mieroop, 2007, s.231; Gökçek ve Akyüz, 2013, s.53-54; Evans, 2009, s.17; Radner ve Marriott, 2015, s.128; Fagann ve Trundle, 2010, s.85).

Asur'un erken dönem savaşları, ani yağma baskınları şeklinde gerçekleştirilmiştir. Ancak Yeni Asur döneminde, yıllık seferlerin süresini ve ordunun dayanıklılığını artırmak için bazı kurumlar kurulmuştur. Bu kurumlara en güzel örnek sınır bölgelerine kurulan garnizon ve askeri kışlalardır (Boardman, 2008, s.218-219).

Askeri seferler sadece Asur coğrafyasında bulunmayan egzotik malzemeler, saray bahçelerinde yetiştirilen farklı hayvanlar ve bitkileri elde etmek için gerçekleştirilmemiştir. Ayrıca kralların egoları, tutkuları ve ün kazanmak için düzenlenmiştir. olarak sıralanır. Askeri seferler, Asur ordusunun ihtiyaç duyduğu insan gücünü sağlamanın yanı sıra, kralın şahsı, yöneticileri ve tapınakları için bolluk içinde bir yaşam sunmuştur (Kuhrt, 2013, s.185-196; Barnet ve Falkner, 1962, s.8; Bahrani, 2008, s.23-28).

Yeni Asur Dönemi Kuşatma Stratejileri

Asur'a karşı direnen toplumlar, açık meydan savaşlarında başarısız olduklarını anladıktan sonra şehirlerinin etrafını surlarla çevirerek Asur'a karşı kendilerini korumaya çalışmışlardır. Bu nedenle şehirleri hakim bir tepeye kurmuşlardır. Yeni Asur devleti karşısında bu tarz önlemler alınmış olması ve savaş maliyetinin oldukça yüksek olması sebebiyle, Yeni Asur Devleti tarafından bir yer ele geçirilmek istenildiğinde, ilk olarak o bölgenin yönetici ve halkı, savaş yapmadan teslim olmaya ikna edilmeye çalışılırdı. Eğer birinci adım başarısız olursa Yeni Asur devletinin nasıl bir strateji izlediğini çivi yazılı kaynaklarda görmekteyiz. Örneğin II. Adad-Nirari nasıl bir savaş stratejisi izlediğini yıllıklarda şu şekilde anlatmaktadır.

“Öfkeli silahlarımı Hanigalbat topraklarına 6. kez yürüdüm. Nur-Adad'ı, Temannuları, Nasibina (Nusaybin) şehrine yerleştirdim ve etrafına yedi tabya dizdim. Oraya Asur-dini-amur'u başkomutan atadım. Nur-Adad'ın şehri daha önce olmayan çepre çevre saran bir hendek kazdırmıştı. Eni dokuz kubitti (yaklaşık 5 m) ve su seviyesine kadar inilmişti. Duvar hendeğin hemen yanındaydı. Ateş gibi savaşçılarımı onun hendeğini dolaştım ve düşman bu sırada çocuklar gibi çılgınlık atıyordu. Ona yıkıcı tufanlar gibi güçlü tuzaklar kurdum ve onu tahıldan mahrum ettim. Efendim, büyük efendim Tanrı Aşur'un emri ile onun şehrinden.....altınını, malını mülkünü, dağdaki kıymetli taşlarını, tanrısını atlı arabalarını, savaş malzemelerini, altın bir tahtı, altın tabaklarını, oyma sedirlerini, silahlarını.....oklarını ,onun egemenliğini gösteren altın çadırını ve onun sarayında sayamadığım pek çok değerli malları taşıdım” (Kuhrt, 2013, s.135; Eph'al, 2009, s.38).

Yukarıda anlatılan bölümle ilgili iki teori ortaya koyabiliriz. İlk teoriye göre, hendeğin 5 metre genişlikte olması ve su seviyesine inilmiş olması sebebiyle, bu engelin merdivenler sayesinde geçilmiş olması veya diğer bir teoriye göre ise, kuşatılan şehrin ele geçirilememesi durumunda tarım alanlarına ve bağ-bahçeye zarar verilerek insanların dayanıklılığının kırılmaya çalışıldığı sonucu çıkarılabilir.

Savaş stratejileri hakkında bilgi veren diğer kaynak ise II. Asurnasirpal dönemine aittir.

“Bir mücadele ve çatışmada bir şehri kuşattım ve ele geçirdim. Bu şehrin 3000 askerini kılıcımdan geçirdim. Onlardan esirler, öküzler, sığırlar aldım. Esirlerin birçoğunu yaktım. Canlı olarak çok sayıda birlik esir aldım. Bu esirlerin bazılarının kollarını, ellerini, kestim. Birçoğunun gözlerini oydu. Kafalarını yol boyunca ağaçlara astım. Yetişkin kızlarını ve oğullarını öldürdüm. Şehri yakım yıktım” (Karen, 2002, s. 229; Luckenbill, 1927, s. 16; Dalley, 1989, s.2).

Yukarıda anlatılan bilgilerden ise II. Asurnasirpal'in psikolojik savaş yöntemlerini kullandığı anlaşılmaktadır. Ele geçirilen tutsakların elleri ve kollarının kesilmesi, gözlerinin oyulması ve kafalarının

ağaçlara asılmasının Asur'a karşı isyan edenlerin sonunun ne olduğunun yerli halka gösterilmesi olduğu bu kaynaktan anlaşılmaktadır

II. Sargon döneminde ise askeri stratejilerle ilgili, Urartu ve Zikurtu'nun ortak güçleriyle karşılaştığı olay gösterilebilir. II. Sargon, askerlerinin yorgunluklarını gidermediğini, onlara içmesi için su vermediğini, kamp kurmadığını ve savunma karargâhını ayarlamadığını söyler (Saggs, 1963, s.151).

Asur savaş stratejileri hakkında sadece yıllıklarda bilgilere rastlanmaz, aynı zamanda döneme ait relieflerden de savaş stratejileri hakkında bilgiler edinilebilmektedir. Örneğin, III. Tiglat-Pleser'in dönemine tarihlenen relief, düşman kasabasına saldıran Asurlu askerleri gösterir. Askerler her iki yönden şehre saldırmaktadır. Sağ tarafta okçular ile birlikte koçbaşları görülmektedir. Bu koçbaşları, okçular tarafından platform olarak kullanılmaktadır. Sol tarafta ise, Asurlu askerlerin elinde mızrak ve kalkan varken, bazı askerlerinde düşman surlarını geçmeye çalıştığı görülür. Bir diğer örnek ise Asur kralı Sanherip Lakiş kuşatmasını anlatan relief'tir (Karen, 2002, s.230; Contenau, 1960, s.146; Gabriel ve Metz, 1991, s.30; Ussishkin, 1977, s.28; Buttery, 1974, s.42-43).

Sanherip'in de, ilk önce fazla zayıat vermeden şehri ele geçirmek için, şehirde yaşayan halkı teslim olmaya razı etmeye çalıştığı ancak bu çabasında başarısız olunca, bir diğer stratejiyi uygulamaya koyduğu relieften anlaşılmaktadır. Bu relief şehri ele geçirmek için uygulanan kuşatma metotlarını göstermektedir. Buna göre, bir ahşap iskele veya mazgal, sur duvarına doğru atılmaktaydı. Bu işlem tamamlandıktan sonra, büyük deri tabakalarıyla kaplanmış tekerlekli kuleler, daha önceden hazırlanmış bir rampa üzerine itilirdi. Arka planda ise, okçular ve sapancılar duvar üzerinde savunma yapanlara karşı yoğun bir atış yaparlardı. Surdaki muhafızlar ise, tekerlekli kulelerin üzerine meşaleler atarak saldırıyı püskürtmeye çalışırlardı. Bu nedenle kule üzerindeki bir kişiye, ateşi söndürmek için büyük bir kepçe vasıtasıyla su dökme görevi verilirdi. Eğer duvarların bir bölümü nehre bakıyorsa, yüzen kuşatma kuleleri kullanılırdı. Burada kullanılan teknik aynıydı. Atış üstünlüğü kurarak iskeleye veya mazgallarla surlar üzerine çıkmaya çalışırlardı. Bunların haricinde Asurlu piyadeler, okçuların desteği ile merdivenlerle duvarlara saldırırlardı. Bu piyadelerin bir kısmı sur duvarına açılan delikten içeri girmeye çalışırdı (Anglim, 2002, s.184-191; Oded, 1974, s.38-49; Tadmor ve Yamada, 2011, s. 32; Botta ve Flandin, 1849: Levha 55; Grayson ve Novotny, 2014, s.150-151).

Yeni Asur döneminde bir şehrin kuşatılarak ele geçirilmesinin yanı sıra, bazı özel taktiklerinde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bilinen bu özel taktikler, gece yarısı baskınları, düşman birliklerinin kamplarını suyla basmak için nehirleri ele geçirmek ve içme sularını kesmek olarak sıralanabilir (Scurlock, 1989, s.129-130; Schomp, 2004, s.61).

SONUÇ

Asurlular kuşatma yaparken çok planlı çalışmış ve kuşatma yapılacak şehrin doğası, müstahkemlik derecesi, kuşatmanın temel stratejisini belirlemiştir. Yeni Asur Döneminde şehirler doğal korunma yöntemi olarak yüksek yerlere yapıldığından, bir veya iki taraflı surlarla sağlamlaştırılıp korunaklı bir hale getirilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle Asurlular, surlarla çevrili şehirlerin en zayıf noktası olan kapıları kırmak için, koçbaşları takılı olan araçları kullanmışlardır. Zamanla duvarlar koçbaşlarının etkinliğini azaltacak kadar kalınlaşmıştır. Bunun yanı sıra duvarları delmek için kullanılan tek yöntem koçbaşları değildir. Kılıç, mızrak ve balta gibi basit aletler kullanılarak sur duvarları delinmeye çalışıldığı yöntemlerde uygulanmıştır. Zamanla sur duvarlarını delerek geçmeye çalışan Asur askerlerinin engellenmesi sonucu, surların altından tüneller açan lağımçıların önemi artmıştır.

Kuşatmalar uzadıkça maliyetin artması sebebiyle, Asurlular maliyeti azaltmak yani halkın savaş yapmadan teslim olmasını sağlamak için farklı yöntemler kullandı. Bu bağlamda Asurlular teslim olmayanların sonunun ne olduğunu, kuşatılan şehirdeki insanlara göstermek amacıyla, insanların derilerinin yüzülmesi, cesetlerin surlara asılması veya kafalarından piramit şeklinde kuleler yapılması gibi birden fazla psikolojik savaş yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemlere rağmen şehrin ele geçirilmesi sağlanamaz ise, Asurlular tarafından şehrin çevresindeki ekinler yağma edilerek ve su kaynakları ele geçirilerek insanlar açlığa mahkum edilmişlerdir.

Yeni Asur dönemi çivi yazılı kaynaklarında Asurlular kendilerinin başarılarını tek taraflı anlatsalar da, bölgede uzun süre kalıcı olamadıkları, değişen güç dengelerine göre bölgenin hâkimiyetinin değiştiği, aynı bölgeye yapılan birden fazla askeri sefer kanıtlamaktadır.

KAYNAKÇA

1. Anglim, S. (2002). *Fighting Techniques of the Ancient World 3000-BC-500 AD*, Thomas Dunne Books. Newyork: St. Martin's.
2. Bahrani, Z. (2008). *Rituals of War: The Body and Violence in Mesopotamia*. Newyork: Zone Books.
3. Barnett, R. D., ve Falkner, M. (1962). *The Sculptures Asur Nasir Apli II Tiglat-Pleser III, Eserhaddon, From the Central and South West Palace at Nimrud*. The Trustees of the British Museum.
4. Boardman, J. (2008). *The Cambridge Ancient History*, Cambridge: Cambridge University.
5. Botta, P.E. ve Flandin, E. (1849a). *Monument De Ninive, Volume I, Et Sous La Direction D'une Commission De L'institut*, 84s.
6. Buttery, A. (1974). *Armies and Enemies of Egypt and Assyria*. A Wargames Research Group Publication.
7. Contenau, G. (1960). *Everyday Life in Babylon and Assyria*. London: Edward Arnold.
8. Dalley, S. (1989). *Assyrian Warfare de Schauensee, M. "Horse Gear from Hasanlu". Expedition, 31/2-3, 37-52.*
9. Eph'al, I. (2009). *The City Besieged, Siege and Its Manifestations in the Ancient Near East, (Culture and History of the Ancient Near East, 36)*. Leiden.
10. Evans, P. S. (2009). *The Invasion of Sennacherib In the Book of Kings*. Leiden: Brill.
11. Fagann, G. G. ve Trundle, M. (2010). *New Perspective on Ancient Warfare*. London: Brill.
12. Gabriel, A. R. ve Metz, K. S. (1991). *From Sumer to Rome: The Military Capabilities of Ancient Armies*. Westport: Green Wood.
13. Gökçek, G. ve Akyüz, F. (2013). *Asur Ordusu. Tarih Araştırmaları*, 32(54), 41-62.
14. Grayson, A. K. ve Novotny, J. (2014). *The Royal Inscriptions of Sennacherib, King of Assyria (704-681) Part II*. Eisenbrauns.
15. Karen, R. N. (2002). *Daily Life in Ancient Mesopotamia*. Massachusetts: Hendrickson Publisher.
16. Kuhrt, A. (2013). *Eskiçağda Yakındoğu Yaklaşık M.Ö. 3000-330. II. Cilt, Dilek Şendil (Çev.)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
17. Luckenbill, D. (1927). *Ancient Records of Assyria and Babylonia. Volume II*, Chiago: University of Chiago.
18. Mieroop, M. V. D. (2007). *A History of The Ancient Near East*. Oxford: Blackwell Publishing.
19. Oded, B. (1974). *The Phoenician Cities and the Assyrian Empire in the Time of Tiglath-Pileser III. Vareins: Zeitschrift des Deutschen Palastina*, 38-49.
20. Radner, K. ve Marriott, J. (2015). *Sustaining the Assyrian Army Among Friends and Enemies in 714 BC. Journal of Cuneiform Studies*, 67, 127-143.
21. Saggs, H. W. F. (1963). *Assyrian Warfare in the Sargonid Period. British Institute For The Study of Iraq*, 25(2), 145-154.
22. Schomp, V. (2004). *Ancient Mesopotamia, The Sumerians, Babylonians and Assyrians*. Kanada: Schlastic Inc.
23. Scurlock, J. (1989). *Assyrian Batterin Ram Revisited. Archives of Assyria Bulletin*, III(2), Chicago, 129-131.
24. Tadmor, H. ve Yamada, S. (2011). *The Royal Inscriptions of Tiglath-Pileser III (744-727 BC) Shalmaneser V (726-722) Kings of Assyria*. Esanbrouns.

<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2018; Cilt: 10/YAZ, Sayı: 39

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed, Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2018; Volume: 10/SUMMER, Issue: 39

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

25. Ussishkin, D. (1977). The Destruction of Lachish by Sennacherib and the Dating of the Royal Judean Storage Jars. *Journal of the Institute of Archaeology of Tel Aviv University*, 4(1-2), 28-60.

(26)

Dr. Öğr. Üyesi Sezgin ZABUN²⁷¹

**1833 SİVAS NÜFUS DEFTERLERİ KAYITLARINA GÖRE KALİFİYE İŞGÜCÜ GÖÇÜ ve
BUNLARIN MESLEKİ, YAŞ ve GİDİLEN YER ÖZELLİKLERİ
ACCORDING TO 1883 SIVAS POPULATION BOOKS, QUALIFICATION OF LABOR MIGRATION
and THEIR OCCUPATIONAL, AGE and DESTINATION CHARACTERISTIC**

ÖZ

Bu çalışmaya 2400 numaralı Sivas nüfus defteri kaynaklık etmiştir. Sivas merkez Gayrimüslim erkek nüfus verilerinin bulunduğu bu defterde nüfus bilgilerinin yanı sıra meslekleri, yaşları, hangi gruptan (ala, evsat ve edna-üst, orta ve alt) cizye vergisi ödedikleri, konut mülkiyetlerinin olup olmadığı, kira ise kimden (Müslim, Gayrimüslim) olduğu, gurbete çalışmaya gidip gitmediği, gitmişse nereye gittiği gibi bilgiler yer almaktadır. Ayrıca bu kayıtlarda kişinin sakallı, bıyıklı olup olmadığı, şayet bıyıklı ve sakallı ise sakal ve bıyığı renk (ter, kara, sarı, kumral, kır, ak) bilgileri verilmektedir. Kayıtlı kişinin boyu (kısa, orta, uzunca ve uzun) hakkında da bilgiler verilmiştir.

Cizye vergisini hangi gelir grubundan verdiği ve konut mülkiyeti olup olmadığından hareketle ekonomik durumu hakkında bilgi sahibi olabiliriz. Gurbete gittikleri yerlerden hareketle dönemin işgücü göçü alan cazibe merkezleri, istihdam yaratan bölgeler hakkında fikir verebilir. Başbakanlık Osmanlı arşivinden alınan kayıtlar okunmuş ve tasnif edilerek bu çalışma yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sivas, XIX. Yüzyıl, Cizye, Gayrimüslim, Ermeni.

JEL Kodu: N3.

ABSTRACT

The source of this work is the 2400 population book of Sivas. In this book, information such as occupations, ages, which groups pay taxes, housing property, rent, who is going to work, whether or not they went to work, and so on.

We can have information about the economic situation from which revenue group the people give the Cizye tax and whether it is the property of the house. Moving from the places where the workers went to work, it is possible to get an idea about the centers of attraction, employment-generating zones that have been labor-migrating. The records taken from the Ottoman archives of the Prime Ministry were read and classified.

Keywords: Couse tax, Sivas, Non-muslim population.

JEL Code: N3.

²⁷¹ Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, Sivas/TÜRKİYE; e-posta: sezginzabun@cumhuriyet.edu.tr

GİRİŞ

Sivas merkezinde ikamet eden Gayrimüslimleri sosyo-ekonomik durumları en azından hemşehrileri olan Müslüman tebaadan daha iyi durumdadır. “Konuyla ilgili zengin ve aydınlatıcı bilgilere ulaştığımız kadı sicillerindeki belgelerde gerek Sivas şehri Müslüman esnafı, gerekse diğer Anadolu şehirlerindeki Müslüman veya Gayrimüslim esnafla benzer bir zenginlik (refah seviyesi) düzeyinde oldukları belirlenmiştir” (Demirel, 2007: 498).

Sanayi Devrimi’ nin sonuçlarından biri de kırsal bölgelerden şehirlere doğru yaşanan yoğun göçtür. Yeni şehirler kurulmuş, var olanların ölçeği büyümüştür. “Şehirleşmeyle birlikte ortaya çıkan diğer bir gelişme de büyük şehirlerde yaşayan nüfusun artışıydı. 1800’de Avrupa’da 100 000 ‘den fazla nüfuslu 20 şehir bulunuyordu. 1900’ de ise Avrupa ve Kuzey Amerika’da bu büyüklükte 150 şehir vardı ve 1950’de bu sayı 600’den fazlaydı” (Güran, 2012: 149).

Osmanlı Devleti de Sanayi Devrimi’nin sonuçlarından etkilenmiş, ortaya çıkan iktisadi olumsuzluklar yıkılış sürecini hızlandırmıştı. “Tanzimat’ın liberal politikası içinde yaşama şartları iyice zorlaşan esnaf örgütleri, özellikle sınai üretimde faaliyet gösterenler, artan ithalat ile rekabet edebilecek şekilde maliyetlerini düşüremediği, yeni tüketim alışkanlıklarına cevap verecek malları üretmekte zorluk çektiği için hızla gerilemeye başlamıştır. 1838 tarihli Türk- İngiliz ticaret anlaşmasını müteakip Osmanlı şehirlerinde yabancılarında perakende ticarete girmeleri ile esnaf örgütleri fevkalade zor bir döneme girmiştir”(Genç, 2000: 305).

Sanayi Devrimi sonucunda seri üretimin sağladığı avantajlarla dünya pazarlarına giren Avrupa büyük kazançlar elde ederken, kendisi dışında kalan dünyada büyük ekonomik ve sosyal sorunlara yol açtı. “1820’lerden Birinci Dünya Savaşı’na kadar geçen yaklaşık yüzyıl boyunca Batı Avrupa ülkelerinden ithal edilen mamul malların hacmi hızla genişledi. Sanayi Devrimi’nin ürünlerinin rekabeti karşısında, zanaatlara dayalı üretim faaliyetleri kimi dallarda direnebilmiş, pek çok dalda gerilemiş, kimi dallarda da tümüyle yıkılıp gitmiştir. Ulaşım kolaylıkları nedeniyle ilk aşamada İstanbul ile Anadolu’nun kıyı bölgeleri, daha sonraları da demiryollarının ulaşabildiği iç bölgeler, ithal mallarının rekabetinden fazla etkilenen alanlar oldu” Pamuk, 2010: 224).

Osmanlı Devleti Batılılaşmak ve sanayileşmek için Tanzimat döneminde yoğun çaba sarfetmiştir. “Osmanlı’nın ilk sanayi işletmesi olarak adlandırılan ve İstanbul Kadırga’da 1835 yılında üretime başlayan Feshane örneğinde olduğu gibi Tanzimat döneminin ilk sanayi kolları yeni yeni oluşturulan modern Osmanlı ordusu Asakir-i Mansure-i Muhammediyye’nin ihtiyaçlarını temin etmek üzere devlet eliyle kurulup, finanse edilmiş ve işletilmiştir. Tanzimat döneminde Osmanlı sanayisini belirleyen şey piyasadaki talep değildi; bu sanayi devletin devlet için açtığı fabrikalardan ibaretti”. “Fabrikalar Osmanlı toplumunun değil yeni ordunun ihtiyaçlarına cevap vermek için vardı. Serbest piyasa koşullarından soyutlanan bu fabrikalar ordu için çuha, deri, silah ve barut gibi askeri mühimmatı ürettiyordu”(Quantaert ve Zürcher, 2017: 28).

Osmanlı Devleti büyük bir coğrafyada, farklı etnik kökenden ve farklı inançlardan insanları uzunca bir süre barış ve huzur içinde yönetmiştir. “Batı literatüründe Pax Ottoman olarak ifade edilen kavram, Osmanlı Devleti’nin hükümferma olduğu çağlarda dünya barışına olan katkısı anlatılmak için kullanılır. Devrinin süper gücü olduğu halde bu gücü dünya barışının sağlanmasında kullanan Osmanlı’nın geniş bir coğrafyada tesis ettiği barışın ne anlama geldiği gün geçtikçe daha iyi anlaşılmaktadır. Zira Balkanlar, Karadeniz sahilleri, Ortadoğu ve Kuzey Afrika coğrafyası bugün siyasal dengelerin ve uluslararası barışın giderek bozulduğu mekanlar haline geldi” (Akgündüz ve Öztürk, 2000: 357).

1. GÖÇMEN İŞÇİLERİN MESLEKİ DAĞILIMI

Bir insanın göç etme kararını, dünyadaki belli bir ekonomik sistemin bağlamı içinde düşünmek gerekir. Siyasal bir kuramı pekiştirmek için değilde, böyle bir insanın başına gelenleri doğru değerlendirmek için yapmak gerekir bunu. (Berger ve Mohr, 1975: 33).

Sanayi Devrimi’nden sonra Avrupa malları dünya pazarlarına kısa sürede egemen oldu. “Yeni düzenle ilgili olan meslekler, Osmanlı ekonomisini denetim altına almaya başlayan pazara yönelik, sermaye ağırlıklı,

Batı tarzındaki girişimler ve işletmelerle yakında bağlantılıydı. Bu işletmelerin çoğu, büyük Avrupa firmalarının ya da Avrupa'daki sanayileri olan malların dağıtım şubeleriydi” (Karpas, 2010: 163).

Osmanlı tebaası arasında iyi komşuluk ilişkileri vardı. “Özellikle Ermeni esnaf ve tüccarlarıyla, Müslüman esnafın, şehir halkının veya idarecilerin yoğun bir borç-alacak ilişkisi içerisinde olmaları dikkat çekmektedir. Ayrıca dönemine göre oldukça yüksek miktarlardaki borçlanmalar birbirlerine olan sonsuz bir güvenin varlığını da göstermektedir” (Demirel, 2007: 500).

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren pek çok göç almıştır. Orta Asya'dan hareket eden göçebe topluluklar Anadolu'ya göç etmiş, yerleşmişlerdir. Sosyolojik bir vaka olarak ta iç göç yaşanmıştır Osmanlı toplumunda insanlar devletin aldığı kararlar ve kanunların müsaade ettiği ölçüde, düzeni aksatmamak şartıyla Osmanlı sınırları içerisindeki topraklarda özgürce dolaşma hakkına sahiptiler (Daşcıoğlu, 2007: 71). “Sosyolojik bir olay olan göçün Osmanlı Devleti'nde de farklı sebeplerden meydana geldiği söylenebilir. Osmanlı Devleti'ndeki göçlerin sebepleri, ağır vergiler, yöneticilerin uygulamaları, salgın hastalıklar, iş arama, dağlardan ovalara yerleşme, kıtlık, zirai alan yetersizliği, eşkıyalık hareketleri şeklinde sıralanabilir” (Daşcıoğlu, 2007: 72).

Tablo:1 Mesleki Dağılım

Meslek	Kişi Sayısı		Meslek	Kişi Sayısı
Eskici	16		Bezzaz	3
Boyacı	8		Attar	1
Kuyumcu	7		Bakkal	1
Körükçü	6		Hekim	1
Seraydar	5		Divarcı	1
Yanaşma	11		Abacı	2
Berber	18		Merkebcı	1
Neccar	30		Semerci	2
Temürcü	22		Ekinci	1
Değirmenci	3		Taşçı	2
Dellal	41		Çıkrıkçı	2
Çizmecı	22		Duhancı	1
Katırcı	9		Kazzaz	1
Eyerici	9		İşçi	1
Saatçi	1		Penbeci	1
Nakkaş	1		Han odabaşısı	1
Hammal	23		Sail	4
Kıyıcı	2		Suyolcu	1
Kalaycı	23		Saka	2
Pabuşçu	12		Külhancı	1
Basmacı	3		Pendirci	1
Terzi	45		Oturakçı	1
Amele	8		Zangoç	2
Kılınççı	9		Tüfenkhanede	2
Hammmam				
yanaşması	11		Nalçacı	1
Tüccar	2		Mesleği	
Yazıcı	1		Bilinmeyen	14
			TOPLAM	348

Kaynak: (Zabun, 2018).

Tablo 1’de 1833 yılında Sivas il merkezinde ikamet eden gayrimüslimlerden gurbete giden meslek erbabının dağılımı görülmektedir. Tablo 1’den, 1452 Gayrimüslim haneden 348 adet kalifiye kişinin Sivas dışına gittiği anlaşılmaktadır. Gidenler arasında mal üretenler olduğu gibi hizmet üretenlerde mevcuttur. Gidenler 52 farklı meslek grubundandır.

Gidenler arasında en yüksek oranda (45 kişi) terziler bulunmaktadır. Dellallar ise 41 kişi ile ikinci sıradadır. Neccar, hammal, kalaycı, temürcü ve çizmecici ise sırasıyla 30, 23, 23, 22, 22 kişi ile önemli oranda bu işgücü göçüne katılmıştır. Bu yedi meslek erbabı toplam gurbete giden nitelikli işgücünün % 50.5’ini oluşturmaktadır. Gidenler arasında 4 de sail (dilenci) bulunmaktadır.

Sivas’ta ikamet eden Gayrimüslimlerin büyük çoğunluğu Ermeni idi. “Osmanlı İmparatorluğu döneminde Sivas’ta Ermeniler meslek grubu olarak daha çok ticaret hayatında aktif rol almışlardır. Bu nedenle 18. Yüzyılda tarımsal küçük ölçekli sanayi üretiminin merkezi olan Sivas’ta Ermeni tüccarların Osmanlı ticari ve mali hayatında önemli rol oynadıklarını söylemek mümkündür. Bu dönemde ayrıca Sivas Ermenileri zanaatkarlık mesleğinin de temsilcisi olmuşlardır. Özellikle II. Mahmut döneminde basmacılık, çizmecilik, çadircılık, dülgerlik, hekimlik, kalaycılık, kuyumculuk ve kürkçülük gibi meslekler Ermeniler tarafından yürütülmüştür. Bir başka kaynaktan ise Ermenilerin balmumcu, cezveci, fişekçi, kayakçı, kılıççı, kilitçi, kireççi, nakkaş, odabaşı, şevbci, tireci, yemenici ve zurnacı gibi meslekleri de yaptıkları belirtilmektedir” (Bozkuş Deveci, 2007: 389).

Sivas’ın sahip olduğu ağır kış şartları kışın dışarda çalışmaya izin vermez. “Taşralarda eski bir gelenek olduğu üzere kışlık ihtiyaç yazın çalışarak az da olsa hazırlanır. Böylece köylüler biraz çalışarak, biraz da yazdan depoladıkları yiyeceklerden faydalanarak tüm kışı geçirirler. İstanbul’daki gibi boşa para harcayan çok azdır ve bazıları da gurbete giderek para kazanırlar” (Natanyan, 2008: 267).

2. İŞÇİLERİN GÖÇETTİKLERİ YERLER

Avrupa ülkeleri coğrafi keşiflerden sonra göç verdiği gibi göç te almıştır. Günümüzde de uygulamalarda olduğu gibi nitelikli göçmenlerin kabulü teşvik edilmiştir. “Avrupalı tüccarlar için çalışan himaye altına alınmış Yahudi ve Ermenilere, 1770’lerde Mora’dan gelen göçle katılan Rumların da eklenmesi, limana çok dilli bir nitelik kazandırdı. Artık İzmir ticaretinin büyük bir bölümü yeniden “Levanten” yerli azınlıkların eline geçmişti. Onlara kendi tüccarlarının sahip olduğu tüm hakları veren Hollandalılar, 1730’dan beri İzmir Yahudi, Ermeni ve Rumlarıyla akraba olan tüccarların Amsterdam’a yerleşmesine göz yummaktaydı. Bu yüzyılda gelecek vaad eden o kadar çok ticaret fırsatı vardı ki, Osmanlı ülkesi, Osmanlı ticaretindeki başrolü Rumlara bırakarak, gidip Avrupa’nın ticaret başkentlerine yerleşen Yahudi ve Ermenilerinin bir kısmını kaybetti.” İnalçık ve Quataert, 2004: 827).

Göç riskler taşıırken, umutları da içinde barındırır. “ Göç eden kişilerin seçiciliği öncelikle göç olgusunun fırsatlar sağlamasının yanı sıra önemli belirsizliklerle karşı karşıya olması ve göç edene bazı pahalar yüklemesi dolayısıyla ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle göç eden kişi önce bu riski almaya istekli bir kişi olmalıdır, ayrıca göç edebilmesi için göç edeceği yerde kendisinden yerine getirmesi istenilen işlevleri görebilecek bir kapasiteye sahip olmalıdır” (Tekeli, 1998: 15).

Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik ağır koşullar göçün nedenlerindendir. Ermeni işçilerin en yoğun şekilde gittikleri ülke ise Rusya idi. Coğrafi yakınlık ile bu ülkenin Ermenilere göstermiş olduğu kolaylıklar bunda rol oynamaktaydı (Kırpık, 2009: 430).

Göçmen risk alırken niteliklerine güvenir. Anadolu’da zanaat sahibi olmak altın bileziğe sahip olmaya benzetilir. “Göçün hünere göre seçiciliği çok gözlemlenmiş olgudur. Göç alan yerlerde hünere derecesi yükseldikçe iş bulma olasılığı artmaktadır. Gücün hünere göre seçiciliği en iyi ifadesini “ beyin göçü “ mecazında bulmaktadır” (Tekeli, 1998: 15).

Rusya’dan sonra Osmanlı Devleti’nin işgücü göçü verdiği yerler Avrupa ülkeleri ve özellikle Amerika’ydı. XIX. Yüzyılın ikinci yarısı ile XX. Yüzyılın başlarında bu ülkeye göç edenler arasında işçilerde

yer almaktaydı. Amerika'ya yapılan göçler genellikle işçi ücretlerinin yüksekliğinden kaynaklanmaktaydı (Kırpık, 2009: 430).

Osmanlıların (çoğunlukla) Doğu Anadolu vilayetlerinden göç etmesi, Protestan misyonerlerin Amerika Birleşik Devletleri'nde hayat üzerine verdikleri bilgilerin bir sonucu olarak başlamıştır. Harput'taki ilk Amerikan Dış Misyonlar Komisyon Heyeti'nin ilk misyonerleri George W. Dunmore ve eşiydi ve 1851'de Harput vilayetine gönderilene kadar İzmir'de yaşamışlardı. 1878 yılında Harput misyonunda Fırat Koleji'nin kurulmasından sonra göçmenlerin sayısı önemli ölçüde arttı. Osmanlı'nın resmi görevlileri bu denetimsiz göçü sınırlamaya çalıştılar ama başarısız oldular (Atabaki ve Brockett, 2012: 27).

Ekonomik neden, göçün nedenlerinden yalnızca birisidir. “Ekonomik nedenlere ek olarak zorunlu askerlik hizmeti ve siyasi kaygılar da Osmanlı'dan göçü etkiledi. Nüfus kayıtları Balkan Savaşları sırasında ve öncesinde Osmanlı'dan Amerika Birleşik Devletleri'ne göçte önemli bir artış olduğunu göstermektedir. Geleneksel olarak gayrimüslimler askere alınmazdı ve bunun karşılığında cizye öderlerdi. Ancak 7 Ağustos 1909 'da anayasa değişikliğiyle imparatorluğun tüm halklarının askerlik mecburiyeti olduğu fermanı verildiğinde bu durum sona erdi. Balkan savaşları sırasında ordu için askere ihtiyaç olduğunda bazı gayrimüslimler askerlikten kurtulmak için Amerika Birleşik Devletleri'ne kaçtılar” (Atabaki ve Brockett, 2012: 27). Tablo 2'de 1833 yılında Sivas il merkezinde ikamet eden gayrimüslimlerin çalışmak için gittikleri yerlerin dağılımı görülmektedir.

Tablo: 2 Gidilen Yerlerin Dağılımı

Şehir	Kişi Sayısı	Şehir	Kişi Sayısı
Dersaadet	316	Adana	6
Şam-ı şerif	10	Anapa	1
Kudüs-i şerif	31	Tiflis	1
Bozok	12	Erzurum	1
Merzifon	1	Niksar	2
Mısır	4	Tokat	1
İzmir	3	Karahisar-ı şarki	1
İpsile	3	Gimri	1
Kayseri	3	Bosna	1
Amasya	3	Zile	1
Gedikabad	2	Dimyat	1
Emlak	1	Kalaycık	1
Malatya	1	Bilinmeyen	2
Yozgat	3	TOPLAM	393

Kaynak: (Zabun, 2018).

Sivas merkezinden gurbete giden işgücünün kahir ekseriyeti (% 80.4) Dersaadet (İstanbul)'e gitmiştir. İstanbul dışında en çok gidilen yerler arasında 31 kişi ile Kudüs-i şerif bulunmaktadır. Bozok (Yozgat) 12 kişi ile üçüncü sırada yer alırken, Şam-ı şerif'e gidenler 10 kişidir.

Bugün Türkiye sınırları içinde olmayan ancak 1833 Sivas nüfus kayıtlarının yazıldığı dönemde Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde olan pek çok yere işgücü göçü çerçevesinde gidildiği anlaşılmaktadır.

3. ÇALIŞMAK İÇİN GURBETE GİDEN İŞÇİLERİN MAHALLELERE GÖRE DAĞILIMI

Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü/ düşürüldüğü ağır ekonomik koşullar bütün Osmanlı toplumunu olumsuz etkiledi. “1908 itibarıyla Osmanlı İmparatorluğu sadece ekonomi, siyaset ve toplum alanında değil, nüfus yapısında da çok sayıda değişime sahne oldu. 1908 Anayasası'yla birlikte özgürlük, eşitlik ve adalet Osmanlı eliti arasında bir yaşam biçimi haline geldi, ama Doğu Anadolu'daki Osmanlı halkı ekonomik

zorlukla karşı karşıya kaldı. Bu zorluklarla mücadele etmeye çalışanlar Rumlar ve Ermenilerde dâhil gayrimüslim Osmanlılarla sınırlı değildi. Türkler ve Kürtler de sefil koşullar içindeydi” (Atabaki ve Brockett, 2012: 21).

Çoğunlukla zanaatkâr olan Ermeniler Sanayi Devrimi’ni sonucunda piyasaya giren Avrupa mallarıyla rekabet edemedi. “XIX. yüzyılın sonu ile XX. Yüzyılın başlarında Ermeniler genellikle iş bulmak üzere ülkeden ayrılmaktaydı. Bunlar ya kalifiye işgücüyü ya da iş aramaktaydı” (Kırpık, 2009: 430).

Osmanlı Devleti göçün neden olduğu olumsuzluklar önlemeye çalışmıştır. “Özellikle XVIII. Yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti gerek İstanbul’a gerekse taşradaki şehirlere olsun göçleri engellemek için bazı uygulamalar başlatmıştır. Bunlardan bazıları göçlere sebep olan unsurları ortadan kaldırmak, bazı vergi borçlarından reayayı muaf tutmak, göç edip bir yere yerleşmiş olanların on sene geçmemiş ise eski yurtlarına geri döndürmek, zirai alanlardaki aksamaları gidermek, zulümleri önlemek, eşkıyalık hareketlerine engel olmak şeklinde sıralanabilir” (Daşcıoğlu, 2007: 75).

Tablo 3’de 1833 yılında Sivas il merkezinden çalışmak için gurbete giden gayrimüslim işçilerin hangi mahallerden gittikleri görülmektedir. İşgücü göçünün mahallelere göre dağılımı tablosuna baktığımızda İmaret, Kaleardı, Keçibula, Kösedere-i müslim ve Yahyabey mahallelerinden gurbete giden işgücü kaydı yoktur. Kale-i cedid, Oğlançavuş ve Veledebey mahallelerinden ise sadece 1’er kişi gurbete gitmiştir. Buna karşılık Bazar ve Ece mahallelerinden 36’şar kişi, Baldır pazarı mahallesinden 32, Küçük kenisa mahallesinden ise 30 kişi gurbete gitmiştir.

İşgücü göçü vermeyen ya da çok sınırlı işgücü göçü veren mahalleler Gayrimüslim nüfusu yönünden düşük nüfusa sahip mahallelerdir. Yüksek oranda işgücü göçü veren mahalleler ise Gayrimüslim nüfusunun yoğun olduğu mahallelerdir.

Tablo: 3: Gurbete Giden Gayrimüslim İşçilerin Mahallelere Göre Dağılımı

Çalışmaya Gidenlerin Mahalleleri	Gurbete Kişi Sayısı	Çalışmaya Gidenlerin Mahalleleri	Gurbete Kişi Sayısı
AKÇA BÖLGE MAH.	17	KÖSEDERE-İ MÜSLİM MAH.	0
ALİ BABA MAH	4	KÖSEDERE-İ ZİMMİ MAH.	18
BAB-I KAYSERİ MAH.	22	KURT MESCİDİ MAH.	3
BAHTİYAR BOSTANI MAH.	4	KÜÇÜK KENİSA MAH.	30
BALDIR PAZARI MAH.	32	KÜÇÜK MİNARE	7
BAZAR MAH.	36	KÜÇÜKBENGİLER MAH	5
CAMİ-İ KEBİR MAH.	21	OĞLAN ÇAVUŞ MAH.	1
ECE MAHALLESİ	36	OSMAN PAŞA MAH.	5
FERHAD BOSTAN MAH	9	ÖRTÜLÜ PINAR MAH.	22
GÖKÇEBOSTAN MAH.	5	PAŞABEY MAH.	3
HACI MAHMUD MAH.	5	SARI ŞEYH MAHALLESİ	17
HACI ZAHİD MAH.	3	ŞAH HÜSEYİN MAH.	12
HAMAMARDI MAH.	2	TEMÜRCÜLERARDI	8
HOCA İMAM MAH.	13	TOKMAK KAPU MAH.	13
İMARET MAH.	0	ÜRYAN-I MÜSLİM MAH.	24
KALE ARDI MAH.	0	ÜRYAN-I ZİMMİ MAH.	31
KALE-İ CEDİD MAH.	1	VELEDBEY MAH.	1
KEÇİBULA	0	YAHYA BEY MAH.	0
KIRCIK	2		
KÖHNE CİVAN MAH.	10	TOPLAM	205

Kaynak: (Zabun, 2018).

4. ÇALIŞMAK İÇİN GURBETE GİDEN İŞÇİLERİN YAŞLARINA GÖRE DAĞILIMI

Sivas'tan 1833 nüfus kayıtlarına göre gurbete giden nitelikli işgücünün yaş özelliklerine bakıldığında en yüksek oranda % 37.8 (156 kişi) ile 21-30 yaş aralığıdır. Bu yaş aralığı insanların genç olduğu, yeni hayatların kurulduğu ve risk alınabilecek yaşlardır. 31- 40 yaş aralığı gurbete giden kişi sayısı bakımından % 22.8 (94 kişi) oranıyla ikinci sıradadır. Bu yaş grubu da yine insanların risk alabileceği yaş grubudur. Üçüncü sırada % 19.1 (79 kişi) ile 20 yaş ve daha küçük olanlar gelmektedir Tablo: 4).

Tablo: 4: Çalışmak İçin Gurbete Giden İşçilerin Yaş Dağılımı

Yaş Dağılımı	Kişi Sayısı	%
- 20	79	19.1
21- 30	156	37.8
31- 40	94	22.8
41- 50	62	15
50 +	22	5.3
TOPLAM	413	100

Kaynak: (Zabun, 2018).

40 yaşından sonra işgücü göçünün seyri değişmekte oranlar düşmektedir. 41-50 yaş aralığında % 15 (62 kişi), 50 yaş ve üzeri olanların oranı ise sadece % 5.3 (22 kişi) tür. Yaşlandıkça gurbete giden işgücü göç oranının düşmesi, risk alamama, alıştığı çevreyi değiştirmeme ailesinden uzaklaşmamak gibi nedenlerle izah etmek mümkündür.

Tabloda da görüldüğü gibi gurbete gidenlerin çoğu gençlerdir. Gençlerin karşılaşabilecekleri risklerin üstesinden gelme potansiyelleri daha yüksektir. “Genç ve iş kurma aşamasında kişiler risk almaya açıktır. Önlerinde değerlendirebilecekleri uzun bir yaşam süresi bulunmaktadır. Bu gruptan göç etme olasılığı yüksek olacaktır” (Tekeli, 1998: 15).

SONUÇ

Çalışmadan anlaşılmıştır ki işgücü göçü Sivas'ın kaderidir. Sivas sadece kırsal bölgelerinin değil şehir merkezinin dahi temel iktisadi faaliyetleri tarım, hayvancılık ve zanaatkarlıktır. Cumhuriyet döneminde devlet eliyle yapılan Sivas çimento fabrikası, Dört İşletme gibi ciddi istihdam yaratan işletmelere rağmen tarım ve hayvancılık hâkim iktisadi faaliyet olma özelliğini korumaktadır. Kaldı ki bahse konu dönemde tarla ıslahı, tohum ıslahı, sulu tarım ve suni gübre gibi verimliliği artırıcı imkânlardan da yoksun bulunduğu dikkate alınırsa yaklaşık her dört haneden birinin gurbete adam yollaması anlaşılabilir.

Gurbete giden işgücü 52 farklı zanaat erbabından olmasına rağmen, terzi, dellal, neccar, hammal, kalaycı, temürcü ve çizmeci mesleğini icra edenler toplam gidenlerin sayısının yarısından fazladır. Terzi ve çizmeci esnafının yoğunluğunu giyim sektöründeki talep artışına, neccar ve temürcü esnafının yoğunluğunu ise inşaat sektöründeki işgücü talebiyle ilişkilendirebilir.

Ancak tablo 1 de de görüldüğü gibi pek çok farklı zanaatkârda gurbete gitmiştir. Bu gidenlerden dönenler olmuş olabilir. Fakat çoğu defa gidenler riskleri tek başlarına üstlenir ve düzenlerini kurarlar ise ailenin geriye kalan kısmını da götürür. Bu göç bazen iç göç, bazen de dış göç şeklindedir. Ama yönü büyük çoğunlukla Batı'yadır.

Göç gidilen yeri etkilediği gibi terkedilen yeri de etkilemektedir. Terkedilen yerde terkedilen tarlalar, bağlar, bahçeler, iş yerleri söz konusu iken gidilen yerde yeni ihtiyaçların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. “Osmanlı Devleti'nde meydana gelen göç hadiseleri değişik yönlerden Osmanlı toplum hayatını ve kurumlarını etkilemiştir. Göçten etkilenenleri, devlet kurumları, şehirler, köyler, konar-göçerler, aileler ve bireyler olarak sıralayabiliriz” (Daşcıoğlu, 2007: 73).

Göç edenler ekseriyetle gurbete gittiklerini ifade ederken, gittikleri yere olumsuz anlam yüklerken, terk ettikleri yere “sıla” derken özlenen, hasreti çekilen yer manasında olumlu anlam verirler. Göç uygun şartlarda daha az sorunlara yol açarak gerçekleştiği ölçüde anlaşılabilir, kabullenilebilir bir olgudur.

KAYNAKÇA

1. Tarih: Dosya No: Gömlek No: 2400, Fon Kodu: NFS. d.
2. Sivas eyaleti, Sivas sancağı, Sivas merkez kazası, reaya defteri.
3. AKGÜNDÜZ, A. ve ÖZTÜRK S. (2000). Bilinmeyen Osmanlı, OSAV, İstanbul.
4. ATABAKİ, T. ve BROCKETT, G.D. (2012). Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Emek Tarihi, (Çev.) CEMGİL, C., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
5. BERGER, J. ve MOHR, J. (1975). Yedinci Adam, Avrupa'daki Göçmen İşçilerin Öyküsü, (Çev.), ÇAPAN, C, Agora Kitaplığı, İstanbul.
6. BOZKUŞ DEVECİ, Y. (2007). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermenilerin Genel Durumu", Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, 21-25 Mayıs, Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas.
7. DAŞÇIOĞLU, K. (2007). İskân, Suç ve Ceza, Osmanlıda Sürgün, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
8. DEMİREL, Ö. (2007). "Sosyo-Ekonomik Açısından Osmanlı Dönemi Sivas Ermenileri" Hoşgörü Toplumunda Ermeniler Sempozyumu, Erciyes Üniversitesi Yayını-153, C. 3. Kayseri.
9. GENÇ, M. (2000). Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi, Ötüken Neşriyat, Ankara.
10. GÜRAN, T. (2012). İktisat Tarihi, Der yayınları, İstanbul, 2012.
11. İNALCIK, H. ve QUATAERT, D. (2004), Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, (Çev, BERKTAY, A. ANDIÇ, S. ALPER, S.), Eren Yayıncılık, İstanbul.
12. KARPAT, Kemal, (2010). Osmanlı Nüfusu 1830-1914, Timaş Yayınları, İstanbul.
13. KIRPIK, C. (2009). "Osmanlı Devleti'nde Ermeni İşçiler ve Milliyetçilik", Erciyes Üniversitesi- Nevşehir Üniversitesi, II: Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu, 22-24 Mayıs 2008, Kayseri.
14. NATANYAN, B. (2008). Sivas 1877, (Yayına Hazırlayan: YARMAN. A, Bir Zamanlar Yayıncılık, İstanbul.
15. QUATAERT, D. ve ZÜRCHER, E. J. (2017). Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler 1839-1950 (Çev.), EKİZ, C. İletişim Yayınları, İstanbul.
16. PAMUK, Ş. (2010). Osmanlı- Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914, İletişim Yayınları, İstanbul.
17. TEKELİ, İ. (1998). "Türkiye'de İçgöç Sorunsalı Yeniden Tanımlama Aşamasına Geldi", Türkiye'de İçgöç Bolu- Gerede 6-8 Haziran 1997, Tarih Vakfı, İstanbul.
18. ZABUN, S. (2013). Sivas 1844-1845 Temettuat Defterleri, Buruciye Yayınları, C. 1, Sivas.
19. ZABUN, S. (2018), 1833 Osmanlı Arşiv Kayıtlarına Göre Sivas Gayrimüslim Nüfus Defteri, Gazi Kitabevi, Ankara.

(27)

Öğr. Gör. Emre YÜCELAND²⁷²

**MÜZİK ÖĞRETMENLİĞİ BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN KEMANA UYARLANMIŞ AĞRI
TÜRKÜLERİNİN I. VE III. POZİSYONLARA UYGUN OLARAK KULLANIMINA YÖNELİK
TUTUMLARI (AĞRI İLİ ÖRNEĞİ)**

**ATTITUDES OF THE MUSIC TEACHING DEPARTMENT STUDENTS OF THE USE OF VIOLIN
ADAPTED AGRI FOLK SONGS ACCORDING TO I. AND III. POSITIONS (AGRI CITY EXAMPLE)**

ÖZ

Ülkemizde, müzik öğretmeni yetiştirmeyi hedefleyen kurumlarımızda, keman eğitimi kalitesini yükseltmek ve daha nitelikli müzik öğretmenleri yetiştirebilmek amacıyla, tüm dünyada kabul gören klasik eser ve etütlerin kullanıldığı bir gerçektir. Müzik öğretmenliği mesleğinde işlevsel olarak kullanılabileceği öngörülen bu repertuarın yanında, keman eğitiminin ilerleyen yıllardan başlayarak yöresel ya da ulusal olmasına bakılmaksızın Türk müzik kültürüne ait birçok eserin, öğrencilerin hem teknik hem de müzikal becerilerinin gelişmesi bağlamında katkı sunacağı düşünülmektedir.

Bu araştırmada amaç, İbrahim ÇEÇEN Üniversitesi lisans III. ve lisans IV. Sınıf keman öğrencilerinin aldıkları keman eğitiminde Türk ezgilerinin pozisyon (konum) uygulamalarıyla birlikte kullanımına yönelik çalışma materyali oluşturmaktır.

Anahtar Kelimeler: Müzik Eğitimi, Türk Ezgileri, Pozisyon Kullanımı.

ABSTRACT

Our institutions that aim to train musical education in our country are a reality in which classical works and studies accepted all over the world are used in order to raise the quality of violin education and to train more qualified music teachers. In addition to this repertoire, which is expected to be used functionally in the profession of music teaching, it is thought that many works belonging to Turkish music culture, regardless of whether it is local or national starting from the later years of violin education, will contribute to the development of both technical and musical skills of students.

The purpose of this research was to obtain a bachelor's degree from İbrahim ÇEÇEN University undergraduate III. and undergraduate IV. classroom violin students learn to use violin music together with position applications of Turkish melodies.

Keywords: Music Education, Turkish Music, Position Usage.

²⁷² Öğr. Gör. Emre YÜCELAND Ağrı İbrahim ÇEÇEN Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi A.B.D, (yucelandemre@gmail.com); Ağrı/TÜRKİYE.

GİRİŞ

Çalgı eğitimi kapsamında yer alan yaylı çalgılar eğitiminde, öğrencilerin sol ve sağ el kullanımlarını geliştirmek, devinışsel ve duyuşsal alanlarda çalgı çalma durumlarını en üst düzeye çıkarmak ve bu eğitim türünden beklenen performansı nitelikli bir hale getirmek amaçlanmaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda, çalgı eğitiminde hedeflenen başarıya ulaşılması için önceden hazırlanıp planlanan öğretim programının doğru uygulanması, öğrencideki gelişim basamaklarının dikkatli bir şekilde takip edilmesi ve hedef davranışların ulaşılması beklenen kazanımlar doğrultusunda oluşturulması, bu eğitim türünün başarı durumlarını etkileyen önemli faktörler arasında yer almaktadır.

Keman eğitimi, yaylı çalgılar eğitimi kapsamında dünyada ve ülkemizde hem örgün hem de yaygın eğitim içinde kullanılan ve kendine has zorlukları içinde barındıran uzun bir eğitim sürecidir. Bu eğitim sürecinde, öğrenci – öğretmen etkileşimi, eğitim – öğretim ortamının uygun bir şekilde hazırlanması, konuların belirlenmesi ve işlenişi, bu eğitim türünün kalitesini doğrudan etkileyen faktörler arasındadır.

Temel anlamıyla keman, sağ ve sol elin birlikte çalıştırılmasıyla icra edilen bir çalgıdır. Buradan yola çıkarak; bu eğitim süreci içinde sağ el için gerekli olan öğrenimlerin yanında, sol elin de yerine getirmesi gereken bazı önemli tekniklerin bulunduğu bir gerçektir. Bahsi geçen bu teknikler arasında pozisyon (konum) geçişleri, triller, vibrato gibi teknikler sayılabilmektedir. Sol el parmaklarının tuşe üzerinde kontrolü sağlayabilmesi ve seslerin temiz – pürüzsüz – etkili bir şekilde seslendirilmesi önem kazanan konular arasındadır. Başlangıç pozisyonu olarak kabul ettiğimiz I. pozisyon içinde çalınan seslerin temiz ve nitelikli bir şekilde seslendirilmesinden sonra, genel olarak ikinci sırada öğretilen pozisyon III. pozisyon olarak karşımıza çıkmaktadır. I. pozisyon içinde geçerli olan parmakların sağlıklı bir şekilde tuşe üzerinde konumlanması ve seslerdeki temizlik anlayışı, III. pozisyon içinde geçerli bir konudur.

Bu pozisyonun kullanımında başparmağın duruş şekli, parmakların tuşe üzerine düşümü, birbirlerine olan uzaklık ya da yakınlık durumları ve bu pozisyon içindeki temel parmak numaraları, hem teknik uygulamalar hem de müzikal duyuşu sağlama açısından önem arz etmektedir.

“Türdiyev’in konum değiştirme konusunda öğrencilere anlatmaya çalıştığı basit kurallar şöyledir:

1. Kural: Konum değiştirmenin yumuşak yapılması gerekmektedir
2. Kural: Konum değiştirme, kayarak yapılması gerekmektedir.
3. Kural: Müzikal istisnalar dışında konum değiştirme konum değiştirmeden önceki sesi çalan parmak tarafından yapılması gerekmektedir.²⁷³

Mumcu'ya göre “İki türlü konum değişimi vardır. Bunlardan birincisi gerçek değişim, ikincisi yapay değişimdir. Yapay konum değiştirmede başparmak kemanın sapındaki yerini korur ve hiç kıpırdamaz. Başparmağı oynatmadan parmakları ve eli açarak ya da geriye çekerek başka konumlar çalınabilir. Yapay geçişler çoğunlukla kısa bir süre için konum değişimi gerektiğinde kullanılır. Doğru uygulandığında çok zorluk çıkarabilecek pasajlarda kolaylık ve güven sağlar. Gerçek konum değişiminde el ve başparmak yeni konuma birlikte hareket ederek konum değiştirilir. Konum değişimi kol, el, parmaklar ve başparmağın bütün bir hareketidir.”²⁷⁴

Buradan hareketle folklorumuzun ve Türk Halk Müziği’nin türlerinden biri olan ve toplumumuzun duyuş, düşünce, sevinç ve özlem gibi yaşantı ürünlerini ortaya koyan türkülerimizin, çağdaş keman eğitim kapsamında değerlendirilmesi ve bu zengin kaynaktan yararlanılması bu eğitim dalının çeşitlenmesi, verimliliğinin artması ve öğrencilerin kendi kültürel değerlerini unutmaması açısından büyük önem taşımaktadır.

Evrensel nitelikler taşıyan keman çalma teknikleri göz önünde bulundurularak, I. pozisyon içindeki parmak numaraları, III. pozisyon içindeki parmak numaraları ve I. – III. pozisyon geçişli parmak numaraları ile yeniden düzenlenmiş olan türkülerimizin, içindeki tını özellikleri korunarak çağımıza uygun bir şekilde çalınması ya da seslendirilmesinin, öğrencilerin hem teknik hem de müzikal yaşantılarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

²⁷³ Günay, E. ve Uçan, A. (1976). Yaylı Çalgılar, Keman. Ankara: Yayıncı

²⁷⁴ Mumcu, D. (2004). İvan Galamian ve Keman Öğretim Metodu. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Bunlara ek olarak; halk müziği örneklerimizin keman repertuarı içinde yer alması, çeşitliliğin artması, verimliliğin oluşturulması, özendirici durumların ortaya çıkması ve giderek başka çalgılar için de düzenlenerek yayılması açısından önemli görülmektedir.

1.1 Arştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı parmak numaraları yazılarak yöresel türkülerini pozisyon geçişleriyle analiz etmek ve bu yolla keman eğitiminin daha çeşitli – verimli – etkili hale getirilmesi için öneriler sunmaktır.

1.2 Araştırmanın Önemi

Bu çalışma, yöresel türkülerinevensel keman çalma tekniği içinde bulunan pozisyon geçme kuralları ve bu pozisyonlardaki temel parmak numaralarının belirlenmesi ile akademik bir kimlik kazandırma durumları açısından önemli görülmektedir.

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın evren ve örnekleme, veri toplama araçları ve verilerin çözümlemesi açıklanmıştır.

2.1 Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini sözlü Ağrı türkülerini oluşturmaktadır. Evrenin büyüklüğü ve bazı türkülerin I. – III. pozisyon geçişleri için gereken parmak numaralarına elverişli olmayışı sebebiyle örneklem oluşturma yoluna gidilmiştir. Buradan hareketle uygun olan on halk ezgisi, araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

2.2 Verilerin Toplanması

Araştırmada, kavramsal çerçevenin oluşturulması bakımından, betimsel araştırma modeli kullanılmıştır. Araştırmaya konu olan halk türkülerini, pozisyon geçme uygunluğu ve keman eğitiminde uygulanabilirlik açısından ele alınarak seçilmiştir.

Seçilen bu türküler belirli bir yöreye ait olup, öğretim elemanlarından alınan görüşler çerçevesinde, Ağrı İbrahim ÇEÇEN Üniversitesi Müzik Eğitimi Bölümünde 2017 – 2018 eğitim/öğretim yılı içinde öğrenimini sürdüren dört lisans III. ve dört lisans IV. Sınıf öğrencisi olmak üzere sekiz öğrenci oluşturmaktadır.

2.3 Verilerin Çözümlemesi

Araştırmaya konu olan yöresel türkülerin keman çalgısında I. ve III. pozisyon geçişli seslendirilebilmesi için parmak numaraları bakımından analiz edilmiş ve bu konuda gerekli, çalışmalar yapılmıştır. Araştırma için gerekli elde edilen nicel veriler “Statistical Package for the Social Sciences (SPSS)” isimli bilgisayar programının yardımıyla istatistiksel olarak çözümlenmiştir. Çözümlenen veriler “frekans” (f) ve “yüzde” (%) olarak ifade edilmiş, ardından da tablolaştırılarak sözel bir şekilde yorumlanmıştır.

3. BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde, araştırılan konuya ilişkin olarak lisans III. ve lisans IV. Sınıf öğrencilerine uygulanan anketlerden elde edilen sonuçlar, tablolar halinde açıklanarak kısaca yorumlanmıştır.

Tablo 3. 1 “Ağrı Bizim İlimiz” isimli Türkünün, Lisans III. ve IV. Sınıf Öğrencilerinin I. Ve III. Pozisyon Geçişlerini Uygulayabilme Durumları”

	F	%	Değer Yüzdesi	Toplanmış Yüzde Oranı
Büyük Ölçüde	1	12,5	12,5	12,5
Tamamen	7	87,5	87,5	87,5
Toplam	8	100,0	100,0	100,0

“Ağrı Bizim İlimiz” isimli Türkünün I. ve III. pozisyon geçişlerinde keman eğitimi alan öğrenciler, % 12,5 oranında büyük ölçüde ve % 87,5 oranında tamamen derecesinde yanıt vererek büyük çoğunluk oluşturulmuşlardır. Bu durum, keman eğitiminde/öğretiminde bu türkünün uygulanabilir bir nitelik taşıdığını göstermektedir.

Tablo 3. 2 “Develi Develi” isimli Türkünün, Lisans III. ve IV. Sınıf Öğrencilerinin I. Ve III. Pozisyon Geçişlerini Uygulayabilme Durumları”

	F	%	Değer Yüzdesi	Toplanmış Yüzde Oranı
Kısmen	1	12,5	12,5	12,5
Büyük Ölçüde	2	25,0	25,0	25,0
Tamamen	5	62,5	62,5	62,5
Toplam	8	100,0	100,0	100,0

“Develi Develi” isimli Türkünün I. ve III. pozisyon geçişlerinde keman eğitimi alan öğrenciler, % 12,5 oranında kısmen, 25,0 oranında büyük ölçüde ve % 62,5 oranında tamamen derecesinde yanıt vererek büyük çoğunluk oluşturulmuşlardır. Bu durum, keman eğitiminde/öğretiminde bu türkünün uygulanabilir bir nitelik taşıdığını göstermektedir.

Tablo 3. 3 “Eleşkirt’in Önü Ova” isimli Türkünün, Lisans III. ve IV. Sınıf Öğrencilerinin I. Ve III. Pozisyon Geçişlerini Uygulayabilme Durumları”

	F	%	Değer Yüzdesi	Toplanmış Yüzde Oranı
Kısmen	1	12,5	12,5	12,5
Büyük Ölçüde	1	12,5	12,5	12,5
Tamamen	6	75,0	75,0	75,0
Toplam	8	100,0	100,0	100,0

“Eleşkirt’in Önü Ova” isimli Türkünün I. ve III. pozisyon geçişlerinde keman eğitimi alan öğrenciler, % 12,5 oranında kısmen, %12,5oranında büyük ölçüde ve % 75,0 oranında tamamen derecesinde yanıt vererek büyük çoğunluk oluşturulmuşlardır. Bu durum, keman eğitiminde/öğretiminde bu türkünün uygulanabilir bir nitelik taşıdığını göstermektedir.

Tablo 3. 4 “Evlerinin Önü Yonca” isimli Türkünün, Lisans III. ve IV. Sınıf Öğrencilerinin I. Ve III. Pozisyon Geçişlerini Uygulayabilme Durumları”

	F	%	Değer Yüzdesi	Toplanmış Yüzde Oranı
Büyük Ölçüde	5	62,5	62,5	62,5
Tamamen	3	37,5	37,5	37,5
Toplam	8	100,0	100,0	100,0

“Evlerinin Önü Yonca” isimli Türkünün I. ve III. pozisyon geçişlerinde keman eğitimi alan öğrenciler, % 62,5 oranında büyük ölçüde ve % 37,5 oranında tamamen derecesinde yanıt vererek büyük çoğunluk oluşturulmuşlardır. Bu durum, keman eğitiminde/öğretiminde bu türkünün uygulanabilir bir nitelik taşıdığını göstermektedir.

Tablo 3. 5 “Kına Alim Ben Sene” isimli Türkünün, Lisans III. ve IV. Sınıf Öğrencilerinin I. Ve III. Pozisyon Geçişlerini Uygulayabilme Durumları”

	F	%	Değer Yüzdesi	Toplanmış Yüzde Oranı
Kısmen	1	12,5	12,5	12,5
Büyük Ölçüde	2	25,0	25,0	25,0
Tamamen	5	62,5	62,5	62,5
Toplam	8	100,0	100,0	100,0

“Kına Alim Ben Sene” isimli Türkünün I. ve III. pozisyon geçişlerinde keman eğitimi alan öğrenciler, % 12,5 oranında kısmen, 25,0 oranında büyük ölçüde ve % 62,5 oranında tamamen derecesinde yanıt vererek büyük çoğunluk oluşturulmuşlardır. Bu durum, keman eğitiminde/öğretiminde bu türkünün uygulanabilir bir nitelik taşıdığını göstermektedir.

Tablo 3. 6 “Kır Atı Boza Boza” isimli Türkünün, Lisans III. ve IV. Sınıf Öğrencilerinin I. Ve III. Pozisyon Geçişlerini Uygulayabilme Durumları”

	F	%	Değer Yüzdesi	Toplanmış Yüzde Oranı
Kısmen	2	25,0	25,0	25,0
Büyük Ölçüde	2	25,0	25,0	25,0
Tamamen	4	50,0	50,0	50,0
Toplam	8	100,0	100,0	100,0

“Kır Atı Boza Boza” isimli Türkünün I. ve III. pozisyon geçişlerinde keman eğitimi alan öğrenciler, % 25,0 oranında kısmen, 25,0 oranında büyük ölçüde ve % 50,0 oranında tamamen derecesinde yanıt vererek büyük çoğunluk oluşturulmuşlardır. Bu durum, keman eğitiminde/öğretiminde bu türkünün uygulanabilir bir nitelik taşıdığını göstermektedir.

Tablo 3. 7 “Kuşburnunun Kuruşu” isimli Türkünün, Lisans III. ve IV. Sınıf Öğrencilerinin I. Ve III. Pozisyon Geçişlerini Uygulayabilme Durumları”

	F	%	Değer Yüzdesi	Toplanmış Yüzde Oranı
Büyük Ölçüde	1	12,5	12,5	12,5
Tamamen	7	87,5	87,5	87,5
Toplam	8	100,0	100,0	100,0

“Kuşburnunun Kuruşu” isimli Türkünün I. ve III. pozisyon geçişlerinde keman eğitimi alan öğrenciler, 12,5 oranında büyük ölçüde ve % 87,5 oranında tamamen derecesinde yanıt vererek büyük çoğunluk oluşturulmuşlardır. Bu durum, keman eğitiminde/öğretiminde bu türkünün uygulanabilir bir nitelik taşıdığını göstermektedir.

Tablo 3. 8 “Merdivenden Aşağı” isimli Türkünün, Lisans III. ve IV. Sınıf Öğrencilerinin I. Ve III. Pozisyon Geçişlerini Uygulayabilme Durumları”

	F	%	Değer Yüzdesi	Toplanmış Yüzde Oranı
Büyük Ölçüde	3	37,5	37,5	37,5
Tamamen	5	62,5	62,5	62,5
Toplam	8	100,0	100,0	100,0

“Merdivenden Aşağı” isimli Türkünün I. ve III. pozisyon geçişlerinde keman eğitimi alan öğrenciler, 37,5 oranında büyük ölçüde ve % 62,5 oranında tamamen derecesinde yanıt vererek büyük çoğunluk oluşturulmuşlardır. Bu durum, keman eğitiminde/öğretiminde bu türkünün uygulanabilir bir nitelik taşıdığını göstermektedir.

Tablo 3. 9 “Pınar Başı Pıtırak” isimli Türkünün, Lisans III. ve IV. Sınıf Öğrencilerinin I. Ve III. Pozisyon Geçişlerini Uygulayabilme Durumları”

	F	%	Değer Yüzdesi	Toplanmış Yüzde Oranı
Kısmen	2	25,0	25,0	25,0
Büyük Ölçüde	1	12,5	12,5	12,5
Tamamen	5	62,5	62,5	62,5
Toplam	8	100,0	100,0	100,0

“Pınar Başı Pıtırak” isimli Türkünün I. ve III. pozisyon geçişlerinde keman eğitimi alan öğrenciler, % 25,0 oranında kısmen, 12,5 oranında büyük ölçüde ve % 62,5 oranında tamamen derecesinde yanıt vererek büyük çoğunluk oluşturulmuşlardır. Bu durum, keman eğitiminde/öğretiminde bu türkünün uygulanabilir bir nitelik taşıdığını göstermektedir.

Tablo 3. 10 “Mezarlıkta Gül Biter” isimli Türkünün, Lisans III. ve IV. Sınıf Öğrencilerinin I. Ve III. Pozisyon Geçişlerini Uygulayabilme Durumları”

		F	%	Değer Yüzdesi	Toplanmış Yüzde Oranı
Büyük Ölçüde		3	37,5	37,5	37,5
Tamamen		5	62,5	62,5	62,5
Toplam		8	100,0	100,0	100,0

“Mezarlıkta Gül Biter” isimli Türkünün I. ve III. pozisyon geçişlerinde keman eğitimi alan öğrenciler, 37,5 oranında büyük ölçüde ve % 62,5 oranında tamamen derecesinde yanıt vererek büyük çoğunluk oluşturulmuşlardır. Bu durum, keman eğitiminde/öğretiminde bu türkünün uygulanabilir bir nitelik taşıdığını göstermektedir.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Keman eğitimi, sağ ve sol elin beraber kullanımının getirdiği güçlüklerle ve hem teknik hem de müzikal öğrenimlerin getirdiği güçlüklerle çok yönlü ve çok boyutlu bir yapıya bürünmektedir. Bu yapı ise uzun bir eğitim/öğretim sürecini beraberinde gerektirmektedir.

Sonuç olarak; keman eğitimi sürecinde tüm dünyada kabul görmüş ve ülkemizde de kullanılan uluslararası etüt ve eserler, hem sağ el hem de sol elin kapsandığı teknik uygulamalar bakımından verimli ve tutarlı olarak görülmektedir. Yapılan araştırma sonuçlarına dayanarak, keman eğitiminde önemli bir boyut olan pozisyon öğretiminde, kendi yerel ya da ulusal değerlerimizden faydalanarak kalıcı çalışmaların yapılabileceği, halk ezgilerimize pozisyon eklemelerinin sağlıklı bir şekilde uygulanabileceği ve giderek türkülerimizin yöresellik boyutundan çağdaş müzik eğitimi kapsamına ulaşabileceği düşünülmektedir.

I.ve III. pozisyon geçişlerine uygun olarak düzenlenen bu türkülerimizin kendine has özellikleri bozulmadan, sol el tekniklerinden tril ve vibrato gibi diğer tekniklerin de uygulanabilmesi, türkülerimize boyut kazandırılması açısından önemli görülmektedir.

Araştırma sonucunda yöresel ya da ulusal türkülerimizin I. – III. pozisyon geçişleriyle çalınmasına ilişkin olarak aşağıda bazı önerilere yer verilmiştir.

- 1- Keman öğretiminde pozisyon geçme (değiştirme) kavramı üzerinde dikkatle durulmalı, keman eğitimcisi tarafından öğrenci sürekli olarak gözlemlenmelidir.
- 2- Pozisyon geçişleri sırasında seslerin nitelikli bir şekilde çalınabilmesi ve sol kolun doğru pozisyon yerlerinde konumlanması için öğrenciye bilinçli bir çalışma düzeni sağlanmalıdır.
- 3- Temel parmak numaralarıyla düzenlenmiş olan türkülerimizin milli değerlerimizi öğrenciye kazandırmada yardımcı olabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

1. Günay, E. ve Uçan, A. (1976). Yaylı Çalgılar, Keman, Yaykur, Ankara.
2. Mumcu, D. (2004). İvan Galamian ve Keman Öğretim Metodu. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
3. Koçkar, İ., Turhan, S., Kasar, A., Ünal, Ş., (2018). Ağrı Türküleri ve Oyun Havaları, Salmat Yayınları, Ankara.

<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2018; Cilt: 10/YAZ, Sayı: 39
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed, Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2018; Volume: 10/SUMMER, Issue: 39
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(28)

Tuba TURAN²⁷⁵; Prof. Dr. Yücel GELİŞLİ²⁷⁶

**AZERBAYCAN MASALLARINDA YER ALAN OLUMSUZ DEĞERLERİN ÇOCUK EĞİTİMİ
KAPSAMINDA İNCELENMESİ**
**INVESTIGATION OF NEGATIVE VALUES in AZERBAIJAN TALES' in the SCOPE OF
CHILDREN'S EDUCATION**

ÖZ

Masallar, toplumların değerlerini gelecek nesilleri aktarırlar. Değerler toplumların tutumlarıdır. Değer aktarımı çocuklarda ilk olarak aileyle birlikte masallar aracılığıyla yapılır. Bu nedenle masallar çocuk eğitiminde önemli bir işleve sahiptir.

Bu makalede Azerbaycan masallarındaki olumsuz değerlerin, çocuk eğitimine etkisi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Masal, Nağıl, Çocuk Masalları, Değer, Olumsuz Değer.

ABSTRACT

Tales will convey the values of societies to future generations. Values are attitudes of societies. The transfer of value is first carried out in families with children through the tale. For this reason, the tastes have an important role in child education.

This article examines the negative values of Azerbaijani fairy tale, its effect on child education.

Keywords: Tales, Child tales, Values, Negative Values.

²⁷⁵ Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara/TÜRKİYE; tubaturann@hotmail.com.tr

²⁷⁶ Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, Ankara/TÜRKİYE; ygelisli@gmail.com

GİRİŞ

Değerler, insanların çoğu tarafından üzerinde uzlaşma sağlanmış ve paylaşılan gerçek davranış standartlarıdır. Davranışlarımıza yol gösteren, rehberlik eden inançlar ve kurallardır (Hökelekli, 2010).

Değer, arzu edilen, arzu edilebilen şey, olaylarla ilgili insan tutumu demektir. Değerler, ideal davranış biçimleri veya hayat amaçları hakkındaki inançlarımız, davranışlarımıza yön gösteren ölçülerdir. Diğer bir tanımla, değer, bir nesneye, varlığa veya faaliyete, bireysel ve toplumsal açıdan tanınan önem ya da üstünlük demektir (Aydın, 2010). Bu yönüyle değerler, bir toplumun kültürünü, diğer toplumların kültürlerinden ayıran ve milli sınırlar içindeki cemiyyetin dağılmasını önleyen, milli birliği pekiştiren ve sosyal dayanışmayı sağlayan faktörlerdir (Seyyar, 2003).

Değerler bireylerin hem olumlu hem de olumsuz davranışlarını yönlendirir. Dürüstlük veya ikiyüzlülük, saygı ya da saygısızlık, cimrilik ya da cömertlik, tembellik veya çalışkanlık gibi insan hayatına yön veren kavramların hepsi değerlerin kişilerin tutumlarına etki etmesine sebep olmaktadır.

Her milletin olumlu ya da olumsuz değerleri vardır. Tezcan'a göre 1974, Türklerin olumlu değerleri şunlardır: "Kahramanlık, yurtseverlik, mertlik, dindarlık, kanaatkârlık, tutumluluk, toprağa bağlılık, konukseverlik, saygı-hürmet, hayırseverlik, hoşgörülülük, namus-şereflielik, ciddilik ve ağırbaşlılık, alçakgönüllülük ve iç temizlik." Olumsuz değerler: "Cahillik, hilekarlık, kurnazlık, saldırganlık, şehvete düşkünlük, pislik(çevre bakımından), hurafecilik, bencillik, ihmalcilik, tevekkül sahipliği, dindarlık(tutucu ve bağnazlık), gururluluk (uluslar arası ilişkilerde) tembellik, hainlik, intikamcılık, zalimlikdir."

Azerbaycan Masalları

Türk dil kurumuna göre masal, genellikle halkın yarattığı, hayale dayanan, sözlü gelenekte yaşayan, çoğunlukla insanlar, hayvanlar ile cadı, cin, dev, peri vb. varlıkların başından geçen olağanüstü olayları anlatan edebî tür olarak tanımlanmaktadır.

"Anonim halk edebiyatının en yaygın türü olan masal, Habeşçe uyruklu "mesl" kelimesinden türemiştir. Arapçaya "mesel"olarak girmiş, Türkçeye masal olarak geçmiştir. Türk dünyasında bu sözcüğe karşılık şu kavramlar kullanılmaktadır: Teleütler: Çorçok, Kazaklar ve Kırgızlar: Ertek, Sagaylar: Imak, Çuvaşlar: Hallep, Azeriler: Nağıl" (Rayman, 2010, s. 39).

Masal konusunda çalışmalarıyla bilinen Boratav (1988)'a göre "masal, nesirle söylenmiş, dinlik ve büyüklük inanışlardan ve törelerden bağımsız, tamamıyla hayal ürünü, gerçeğe ilgisiz ve anlattıklarına inandırmak iddiası olmayan kısa bir anlatıdır" (s. 75).

Azerbaycan edebiyatı için önemli bir yere sahip olan masallar "nağıl" olarak adlandırılmaktadır.

"Nağıllar, hikâyeler, karavelliler ve latifeler Azerbaycanlıların zengin ve muhtelif şekilli el yaratıcılığı çeşitlerinden bir kısmıdır. El yaratıcılığının bu fantastik hikâyevi çeşidinin perdesi altında Azerbaycan emekçi elinin tarihi geçmişi, içtimai ilişkileri, emel ve arzuları ile itikatları, inanışları canlanmış gibidir" (Zeynallı, 2005, s. 7).

Masallar toplumu eğiten temel öğelerden biri olarak görülmektedir. İnsanoğlu, kendi yaşam gerçeğini, çözüm önerilerini, beklentilerini, masal olaylarına ve masal kahramanlarına yükleyerek anlatmış ve yüzyıllar boyu, bu yolla gelecek kuşakları uyarmaya, eğitmeye, yaşamın zorluklarına karşı onları donatmaya çalışmıştır (Halimoğlu, 2002, s.4).

Masallar en acı dersi bile tatlandırarak verdiğinden, örnek davranışların insan bilincine aktarılıp yerleştirilmesinde yardımcı olacak eğitim aracı olarak görülmektedir. Özellikle sonu mutlu biten masalların çocukların gelişmesinde, kendilerini keşfetmelerinde, dünyaya umutla bakmalarında, onlara iyi ve doğru değerlerin öğretilmesinde önemi büyüktür. Dürüstlük, sabır, adalet, eşitlik, bağlılık gibi evrensel değerler en güzel kendilerini masallarda dile getirirler (Yılmaz, 2012).

Ancak masallar çocukların eğitiminde kullanılırken çok dikkatli olunmalı ve bunlar özenle seçilmelidir. Çünkü masallar birçok sakıncalı ve zararlı unsuru da içinde barındırabilmektedir. Masal türü bir yandan içerdiği öğütlerle akıcı ve sade diliyle, hayalî unsurlarıyla vb. çocuk gelişimine olumlu yönde katkıda bulunurken, diğer yandan da barındırdığı birtakım olumsuz unsurlarla çocuk gelişimine zarar verebilmektedir (Yeniasır ve Gökbulut, 2017).

Amaç

Bu araştırmanın amacı Furuğ Xızırılı'nın yayımladığı "Azerbaycan Masalları" adlı kitabındaki masalların toplumların çocuklar için ortak kabul ettiği olumsuz değerler açısından incelemektir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışma tarama modelinde betimsel bir araştırmadır. Kitaplardaki masalları incelemek için içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan durumu, var olduğu şekilde betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır (Karasar, 1982, s.80). İçerik analizi yoluyla verileri tanımlama ve verilerin içinde saklı gerçekleri ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır (Gülbahar & Alper, 2009).

Makalede Azerbaycan masallarındaki olumsuz değerlerin çocuk eğitimi açısından yansıması ele alınmaktadır. Masallarda tespit edilen olumsuz değerler merhametsizlik, yalan, sevgisizlik, hırsızlık, vefasızlık, korkaklık, bencillik, doğru olmamak, kıskançlık, haram, saygısızlık, cimrilik, sabırsızlık, ikiyeüzlülük, tembellik, açgözlülük, kibir olmak üzere 17 olumsuz değer tespit edilmiştir.

Bu çalışma Furuğ Xızırılı'nın, 1971 yılında Tebriz'de Sümer neşriyat tarafından Fars harfleriyle basılan "Azerbaycan Masalları" adlı kitabındaki 25 masalla sınırlandırılmıştır. Bu masallar sırasıyla şöyledir:

- 1- Melik Arslan
- 2- Yılkar'ın Masalı
- 3- Yedigâr'ın Masalı
- 4- Üç Kardeş
- 5- Bey Oğlu Elyar ve Dev Oğlu Altın Top
- 6- Tacir Başlı Bilge'nin Masalı
- 7- Süleyman Peygamber'in Masalı
- 8- Feleğin Çarkı
- 9- Karaman
- 10- Üç Ayaklı At
- 11- Vıy Vıy Yumurtası
- 12- Arslan'ın Dostları
- 13- Karakol
- 14- Şah İsmail ve Kızıl Balık
- 15- İskender'in Dirilmesi
- 16- Bilici Kardeşler
- 17- Padişah ile İki Kardeş
- 18- Pehlivan'ın Masalı
- 19- Timur İle Mihriban Sultan
- 20- Helal Çörek
- 21- Dolamacı Ahmet'in Masalı
- 22- Üç Tüylü Köse
- 23- Üç Zanaatkâr
- 24- İki Dostun Akıbeti
- 25 - Cahan Pehlivan

BULGULAR ve TARTIŞMA

Çalışmanın bu bölümünde Furuğ Xızırılı'nın "Azerbaycan Masalları" adlı kitabındaki masallardan içerik analizi yoluyla elde edilen bulgulara ilişkin yorumlara yer verilmiştir. Bulgular Tablo 1 'de inceleme konusu olan Azerbaycan masallarında yer alan olumsuz değerlerin dağılımı verilmiştir.

Tablo 1. Olumsuz değerlerin masallara göre dağılımı

Olumsuz Değerler Listesi	Azerbaycan Masallarında Geçme Sıklığı
Merhametsizlik	23
Yalan	21
Sevgisizlik	9
Hırsızlık	8
Vefasızlık	7
Korkaklık	4
Bencillik	3
Doğru Olmamak	2
Kıskançlık	2
Haram	2
Saygısızlık	2
Cimrilik	2
Sabırsızlık	1
İkiyüzlülük	1
Tembellik	1
Açgözlülük	1
Kibir	1

Tablo 1’de gibi görüldüğü masallarda 17 olumsuz değer tespit edilmiştir. Tablo incelendiğinde masallarda en çok rastlanan olumsuz değer 23 tane merhametsizlik olduğu görülmektedir. Sonra sırasıyla 21 tane yalan, 9 tane sevgisizlik, 8 tane hırsızlık, 7 tane vefasızlık, 4 tane korkaklık, 3 tane bencillik, 2’şer tane doğru olmamak, kıskançlık, haram, saygısızlık, cimrilik; sabırsızlık, ikiyüzlülük, tembellik, açgözlülük, kibir ise 1’er tane yer almaktadır.

Merhametsizlik masallarda 23 kere yer almaktadır. Merhametsizlik masallarda hayvanlara, güçlünün güçsüze, zenginlik fakire, padişahın tebaasına, padişahın vezirine, padişahın evladına yaptığı acımasızlık olarak geçmektedir. Bunlara örnek olarak “Eğer bu sofraya başında konuştuklarınızı boynunuza almazsanız, üçünüzü de öldürecek.”, ...Padişahın kızının dili tutulmuş, kim onu iyileştirirse padişah kızını ona verecek. İyileştiremeyen ise boynu vurulacak...”, “...Kadın oğlanın atını yok etmek istiyor...”, “...Cadı oğlanın atına geldi elindeki topuzla ona vurup attan düşürdü...”, “Şimdi ya senin boynunu vurduracağım, ya da hazineyi nereye dağıttıysan öylece yerine koyacaksın...”, “...Oğlan buradan ayrılır ayrılmaz Karaçi kızı eşeğe bağlayıp bütün şehri dolandırıyor...” verilebilir.

Masallarda merhametsizlik, güçlü ve varlıklı olanın güçsüz gördüklerini ezmek ya da istediklerini yaptırmak istemesi sebepleriyle ortaya çıkmaktadır. Masallarda dikkat çekici durum bütün padişahların kendilerini güçlü görmesi ve her şeyi bilmek isteyerek merhametsizce davranmasıdır. Bu nedenle masal kahramanları padişahın gücüne vurgu yaparak merhametine sığınma çabası içine girmektedir.

Merhametsizliğin masallarda genelde padişah üzerinden verilmesi törenin sözlü aktarım üzerindeki etkisini göstermektedir. Özellikle Türk masallarında padişah ya da bu roldeki kahraman genellikle kötü ve halkına zulüm eden bir karakter taşır. Bu masallardaki iyi kahraman da padişahın küçük oğlu ya da kızı veya fakir ailelerin çocuklarıdır (Arıcı, 2004).

Yalan masallarda 21 kere yer almaktadır. Yalan masallarda hırsızlık yapmak, yanlışlarını gizlemek, kötülük yapmak, makam kazanmak, kıskançlık, sırrını korumak amaçlarıyla söylenmektedir. Bunlara örnek olarak “...Onlar işittiler ki Yılkar’ın çok parası var. Lutuların başı kahveye gelip dedi ki, ölümümüz var, kim onun üstünde kuran okursa ona para vereceğim...”, “...Kadın yalan dedi ki oğul ora çok uzaktır, ben razı değilim oraya gitmeden...”, “...Yadigar’ın yoldaşları şaha gidip diyorlar ki oğlun uçurumdan düştü, bedenini de karga kuzgun yedi...”, “Oğlanlar kendilerini çektiler ki, böyle getirdik, peşimize düşüp bizi kovaladılar.

Kız dedi ki, yalan söylüyorsunuz siz değilsiniz...”, “...Sabahtan karısının karnına bir şey bağladı, komşu kadınlara hamile olduğunu söyle dedi...” verilebilir

Masallarda amaca ulaşmak için yalan bilinçli bir şekilde kullanılmaktadır. Masalların çoğunda yalan söyleyenin ve yalana maruz kalanın sıkıntılı durumlara düştüğü görülmektedir.

Yalan, her toplumda büyük bir ayıp ve hatta günah olarak değerlendirilmiştir (Akçay, 2012). Yalanın tüm toplum ve tüm inanç sistemlerinde yasaklanması, kişi veya topluma mesnetsiz olarak zarar vereceği sebebine bağlıdır (Karaköse, 2014).

Sevgisizlik 9 kere yer almaktadır. Sevgisizlik masallarda insanların köle olarak satılması, fakir olanın sevilmemesi, annenin evladını sevmemesi olarak yer almaktadır. Bunlara örnek olarak “Mısır şahı Aybek Şah’ın baş haremli Melike Hatun’un geniz pazarında satılması ilan olunur...”, “...(Elyar’ın annesi ve dev) kapısının başına bir ejderha koyuyorlar ki Elyar gelince ejderha onu öldürsün...” verilebilir.

Masallarda en dikkat çekici sevgisizlik göstergesi annenin evladından nefsi için vazgeçmesidir.

Annelik Türk kültüründe önemli bir olgu olarak idealize edilerek birçok edebiyat ürününde sevgi ve fedakârlık unsuru olarak geçmektedir. Oysa kimi kültürlerde kadın kötülüklerin kaynağı olarak kabul edilmektedir (Sarıkoyuncu, 1999). Bu da başka kültürlerden etkilendiğini göstermektedir.

SONUÇ

Masalların çocuk eğitimi açısından önemli işlevler üstlendiği bilinmektedir. Masallar çocukların hayal dünyasını geliştirirken toplumun değer yapısını da çocuklara aktarmaktadır. Çocuklar küçük yaşlardan itibaren masallar aracılığıyla hayatı ve içinde yaşadığı toplumu öğrenmektedir.

Masallar içlerinde barındıkları olumsuzluklarla çocukların duygu, düşünce ve ahlak dünyasına zarar verebilmektedir. Eğitimsel olarak bakıldığında Azerbaycan masallarında çocuklar açısından sakınca teşkil edebilecek bazı olumsuz değerlerin yer aldığı görülmektedir. Önem sırasına göre bunlar şu şekilde sıralanır: Merhametsizlik, yalan, sevgisizlik, hırsızlık, vefasızlık, korkaklık, bencillik, doğru olmamak, kıskançlık, haram, saygısızlık, cimrilik, sabırsızlık, ikiyüzlülük, tembellik, açgözlülük, kibir. İncelenen masallarda olumsuz değerleri sadece kötü olarak vurgulanan kahramanlar da değil insanın en yakını olan anne, arkadaş ve evlat da görmektedir. Bu durum çocukların sevdiği insanlara olan güvenini zayıflatıcı bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Masallardaki olumsuz değerler aracılığıyla çocukların bilinçaltına güçlünün güçsüzü ezmesinin normal olduğu, kolay yalan söylenebileceği, bir başkasının eşyasını istiyorsa izinsiz ve zorla alabileceği, kendisine iyilik yapanı önemsememesi gerektiği işlenmektedir.

Masalların, çocukların gelişiminde önemli bir rol oynadığı göz önünde bulundurulduğunda, masalların olumsuzluklardan arındırılmış ve her yönden geliştiren özellikte olması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

1. Akçay, E. (2012). “Yalan Söyleme Kabiliyeti Ve Hafıza: Cinsiyetler Arası Karşılaştırma”. Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi, Cilt 7, Sayı: 3), 234-243.
2. Arıcı, A. F. (2004). “Tür Özellikleri Ve Tarihlerine Göre Türk ve Dünya Masalları”. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı: 26, 159-169.
3. Aydın, M. Z. (2010). “Okulda Değerler Eğitimi”. Eğitime Bakış Dergisi, Cilt 6, Sayı: 18, 16-19.
4. Halimoğlu, M.Y. Masallar ve Eğitimsel İşlevleri. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
5. Hökelekli, H. (2010). “Modern Eğitimde Yeni Bir Paradigma: Değerler Eğitimi”, Eğitime Bakış Dergisi, Cilt 6, Sayı: 18, 4-10.
6. Karaköse, S. (2014). “Yalancı Şairin Gözüyle Yalana Bakış: Klasik Edebiyatımızda Yalan”. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı: 51, 127-169.
7. Karatay, H. (2007). “Dil Edinimi ve Değer Öğretimi Sürecinde Masalın Önemi ve İşlevi”. Eğitim Bilimleri Dergisi, Sayı 3, 463-475.

<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2018; Cilt: 10/YAZ, Sayı: 39

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed, Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2018; Volume: 10/SUMMER, Issue: 39

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

8. Rayman, H. (2010). Halk Edebiyatı Anlatı Türleri. Ankara: Gazi Kitabevi.
9. Sarıkoyuncu, A. (1999). “Türklerde Kadın Hakları Üzerine Bir Değerlendirme”. Bilig/Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 8, 113-124.
10. Seyyar, Ali (2003). Ahlak Terimleri (Ansiklopedik Sözlük). İstanbul: Beta Yayınları.
11. Mahmut, T. (1974). Türklerle İlgili Stereotipler ve Türk Değerleri Üzerine Bir Deneme. Ankara: AÜ Eğitim Fakültesi Yayını.
12. Yeniasır, M. ve Gökbulut, B. (2017). “Eğitimsel Açıdan Uygur ve Türk Masal Kahramanları bağlamında İletilen Olumsuz Mesajlar”. SEFAD, Sayı: 38, 307-324.
13. Zeynalı, H. (2005). Azerbaycan Nağılları 1. Bakü: Şark-Garp Yayınları.
14. Yılmaz, A. (2012). “Çocuk Eğitiminde Masalın Yeri”. Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 25, 299-306.

<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2018; Cilt: 10/YAZ, Sayı: 39
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed, Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2018; Volume: 10/SUMMER, Issue: 39
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(29)

Doç. Dr. İnci Banu AYÇA^{277*}; Kerim BAKAN²⁷⁸; Dr. Onur ORAL²⁷⁹
SPORDA ERGOJENİK DESTEK OLARAK DALLI ZİNCİRLİ AMİNOASİTLER (BCAA)
BRANCHED CHAIN AMINO ACIDS (BCAA) AS THE ERGOJENIC SUPPORT IN SPORT

ÖZ

Beslenme gerek sedanter yaşamın gerekse spor yaşamın temel dayanaklarını oluşturmakta ve sağlıklı olmadığı takdirde kişilerin hayatlarına etki etmenin yanında sporcuların hedeflerine ulaşmalarını da imkansız hale getirmektedir.

Bu nedenle antrenman ve müsabaka sürecinde bireye özgü olan diyet programını uygun besin takviyeleri ile desteklenmesi önem teşkil etmektedir. BCAA da tam bu noktada gerekli olan kas kitle sağlama ve kas yıkımının önlenmesinde sporcular için önem taşımaktadır. Bu noktadan yola çıkarak çalışmamızda BCAA ların spordaki yerini incelemekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Amino Asit, Spor, Takviye Besinler.

ABSTRACT

Nutrition is the basic foundation of sedantary life style and sports. Nutrition, if not healthy, affects people's lives and makes it impossible for athletes to reach their goals.

Therefore, it is crucial for athletes to support their individual diet programme with proper nutritional supplements in the process of training and competition. BCAA (Branched Chain Amino Acids) is a key element for athletes as it provides muscle mass and prevents muscle breakdown. Starting from this point, our research studies the role of BCAA (Branched Chain Amino Acids) in sports.

Keywords: Amino Acid, Sport, Nutritional Supports.

²⁷⁷ Marmara Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Spor Sağlık Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul/TÜRKİYE.;

*İletişim yazarı: Doç.Dr.İ.Banu AYÇA; Marmara Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Spor Sağlık Bilimleri Anabilim Dalı, Göksu Mah. Cuma Yolu Caddesi no:1 Anadoluhisarı/Beykoz-34815 İstanbul; bayca@marmara.edu.tr

²⁷⁸ Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Doktora Öğrencisi, kerimbakan@gmail.com; İstanbul/TÜRKİYE.

²⁷⁹ Ege Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Spor Sağlık Bilimleri Anabilim Dalı, dr.onuroral@hotmail.com; İzmir/TÜRKİYE.

1. Giriş

1.1. Dallı Zincirli Aminoasitler (BCAA)

Hücre ve doku yenileme özelliği olan amino asitler, büyüme ve kas hücresi yapımı için metabolizma tarafından etkin bir şekilde kullanılan primer öneme sahip maddelerdir. Valin, lösin ve izolösin dallı zincirli esansiyel amino asitlerdir. Proteinden zengin besinlerin doğal yapı taşlarıdır. Dallı zincirli amino asitler (BCAA) iskelet kasında okside olurken, diğer esansiyel amino asitler karaciğerde metabolize edilirler. Protein içeren normal bir diyetle yaklaşık 3g dan daha az alınır. Glikojen yokluğunda organizma tarafından glukoneojenez yoluyla yakıt olarak kullanılırlar.

Aşırı yoğun ve şiddetli yapılan antrenmanlarda BCAA'lar enerji üretirken bunun yanında kas doku hasarlarına neden olabilecek katabolik etki sürecinde engelleyen bir alternatif sağlamaktadırlar. (MacLean ve ark. 2004).

BCAA'lar hızlı ve yoğun egzersiz sürecinde kullanılan ve önem taşıyan glutamin ile alaninin ön maddesi olarak görev yapmakta ve egzersiz süresince izolösin ve valin direkt enerji kaynağı olarak kullanılmaktadırlar (Ivy ve Portman, 2004).

Egzersiz sırasında kullanılan BCAA'lar enerji sağlamasının yanı sıra kas protein yıkımını önlemesi ve egzersiz sonrası toparlanmayı hızlandırması düşüncesi ile daha çok vücut geliştirme sporcuları ve atletler tarafından kullanılmaktadır (Ivy ve Portman, 2004).

1.2. BCAA ların Vücuttaki Etkileri

Aerobik egzersizin protein yıkımını artırdığı iyi bilinmektedir. Egzersizden sonra proteinler yapılsa da eğer hedef kas kitlesini artırmak ise, proteinler yıkımını önlemek için önemli amaçlardan biri olmaktadır.

Dallı zincirli amino asitler (BCAA) egzersiz sırasında kas dokuları tarafından kullanılan özel tip amino asitlerdir. Bu amino asitler egzersiz sürecinde kaslar tarafından enerji sağlamak için kullanılmakta ve kanda ek BCAA bulunması bu amino asitlerin daha çoğunun enerji için kullanılmasını sağlamaktadır. Böylece diğer amino asitlerin de kaslarda protein yapımı için kullanımı sağlanmaktadır. BCAA'ların varlığı kas proteinlerinin yıkımını minimize ederek kana salınımını yavaşlatmaktadır (MacLean ve ark. , 1994).

BCAA'lar aynı zamanda yorgunluğun gecikmesinde etkilidir ve sporcuların egzersiz sonrasında kendilerini daha iyi hissetmelerin sağlamaktadır. Uzun süreli egzersizler sırasında triptofan gibi belirli bazı aminoasitlerin plazma konsantrasyonlarında artış görülmektedir (Davis ve ark. 2000)

Triptofan beyine girerek serotonin sentezlenmesini sağlamakta, beyinde serotonin miktarının artışı insanlarda uyuşukluk sağlamaktadır. Fareler üzerinde yapılan çalışmalar triptofanı egzersize bağlı yorgunlukla ilişkilendirilmektedir. Bu nedenle kanda yüksek triptofan düzeyi egzersiz sırasında zihinsel yorgunluğa neden olmaktadır. BCAA'lar beyine triptofan girişini önleyerek yorgunluğun hissedilmesini geciktirmektedir (Yamamoto ve Newsholme, 2000).

Uzun süreli egzersiz esnasında beyin serotonin aktivitesinin yükselmesi yorgunluk ile ilişkili yanıtı iyi bir kanıt sağlar. Bundan dolayı, eğer triptofan seviyeleri kan-beyin bariyerini geçmeyecek şekilde inhibe edilirse teorik olarak serotonin üretimi azalacak ve dolayısıyla yorgunluk gecikecektir.

Triptofan kan-beyin bariyeri transport mekanizmasını diğer büyük nötr amino asitler, özellikle BCAA (lösin, izolösin ve valin) ile birlikte paylaşır. Eğer BCAA kan konsantrasyonu yüksek ise, kan-beyin transport mekanizması için triptofan ile rekabet eder ve aslında triptofanın beyine taşınmasını düşürür. Bunun aksine, eğer kan BCAA konsantrasyonu düşerse, triptofanın beyine girişi artar. BCAA egzersiz esnasında iskelet kası tarafından enerji için okside olduğundan, egzersiz sırasında BCAA nın kan seviyelerinde azalma sınırlı rekabet ile triptofanın kan-beyin bariyerini geçmesine izin verir. (Davis ve ark. 2000)

Teorik olarak, eğer BCAA dayanıklılık egzersizi sırasında veya öncesinde tüketilirse, plazma BCAA sında artışla sonuçlanabilir ve daha sonra triptofan ile kan-beyin bariyerini geçmek için rekabet eder ve dayanıklılık egzersizi sırasında ortaya çıkan yorgunluğun azalması ile sonuçlanır. Özellikle, BCAA oral tüketiminin kan BCAA konsantrasyonunu yükselttiği, bunun kan-beyin bariyerini geçebilen triptofan miktarını sınırladığı gösterilmiştir (Yamamoto ve Newsholme, 2000).

Yapılan çalışmada kontrol grubu ile karşılaştırıldığında egzersizden 20 dk önce BCAA oral supplement alımı (77 mg/kg vücut ağırlığı) intraselüler ve arteriel BCAA seviyelerini artırdığı gözlenmiştir (MacLean ve ark. 1994).

1.3. BCAA ların Spora Etkisi

BCAA' lar ile ilgili çalışmalar göstermiştir ki uzun mesafe sporlarında dayanıklılık performansına etki sağlamamıştır. Ağırlık egzersizleri için mevcut kuvvet artışı sağlamadığı da çalışmalar ile gösterilmektedir bu nedenle BCAA nın 'performans supplementi' olarak tercih edilmesi yerine bir 'toparlanma supplementi' olarak kullanılması daha doğru olmaktadır.

- Egzersiz sırasında ve sonrasında kas protein metabolizmasına katkı sağlar,
- Egzersiz kaynaklı kas hasarını önler ve kas oluşumuna destek verir,
- Yoğun egzersizlerin sporcuların immün sistemleri üzerinde negatif etkilerini azaltır (M. Negro ve ark.2008).
- Lösin enjeksiyonunun insanlarda büyüme hormonu salınımına neden olurken, izolösin ve valinin ise, büyüme hormonu salınımına minimal etkisi sağlamaktadır (Ersoy , 2006).

1.4. Bir BCAA olan Lösinin Egzersizdeki Rolü

Lösin protein sentezini uyaran anahtar aminoasit olarak görünse de, protein tüketiminden sağlanan esansiyel ve nonesansiyel aminoasitlerin her ikisi, protein sentezine substrat (miyosin gibi) olarak katılmada önemlidir.

Lösin bakımından zenginleştirilmiş esansiyel aminoasit içeceği normal lösin içeren esansiyel amino asit içeceği ile karşılaştırdığında kas protein sentezinde belirgin bir artış sağladığı görülmektedir.

Karlsson ve ark . antrenman yapan erkeklere bisiklet sürme esnasında 10 g lık iki farklı çeşit esansiyel amino asit içeren içecekler verildiğinde (3,5g ve ~1,87g lösin miktarında), görülmüştür ki; antrenman yapan erkeklere bisikletçiler sürüş sırasında 10g lık iki farklı çeşit esansiyel amino asit içeren içeceklerden lösinden zenginleştirilmiş olan içecek takviyesinde, egzersizden 3 saat sonra kas protein sentezi bakımından lösinden zenginleştirilmiş esansiyel amino asit içeceğinde %33 daha fazla kas protein sentezi tespit edilmiştir (Karlsson ve ark. 2004).

Başka bir çalışmada ise ~2.8g (44.3 mg/kg vücut ağırlığı) lösin alımının kas protein sentezi oranlarını anlamlı bir şekilde arttırdığı bildirilmiştir. Ancak bu çalışmada, lösin içeriğindeki artış adım adım araştırılmamış, yerine lösin tek dozda verilmiş (esansiyel amino asit içeceğinin bir parçası olarak) ve tüketiminden birkaç saat sonra protein sentezi oranları izlenmiştir (Yamamoto ve Newsholme, 2000).

Uygun verilere dayanarak, yaklaşık 20-45 mg/kg vücut ağırlığı/gün lösin içeriği tüketildiğinde, kas protein sentezini oranlarının maksimum olduğu görülmüştür. Yani, kas protein sentezi oranlarını maksimuma çıkarmak için her bir öğünde ne kadar protein tüketilmesi gerektiği sorusuna cevap vermek için, proteinin lösin içeriği dikkate alınması gerektiği düşünülmektedir.

1.5. BCAA nın kullanım miktarları

Egzersiz sırasında ve sonrasında 4 g kullanılması önerilmektedir. Akut olarak alınan BCAA suplemanlarının 10–30 grama kadar alınması önerilmekte, bu sayede yağsız doku kütesinin artırılabilirdiği bildirilmiştir (Kersick ve ark.2006).

BCAA'dan zengin besinsel kaynaklara örnek; 100g dana etinde 987mg valin, 1400mg lösin, 1008mg izolösin, 100g balıkta 1092mg valin, 1548mg lösin, 1040mg izolösin, 100g nohutta 1025 mg valin, 1538 mg lösin, 1195 mg izolösin, 100g mercimekte 1360 mg valin, 1760mg lösin, 1316mg izolösin, 100g soya fasulyesinde 2005mg valin, 2946mg lösin,2054mg izolösin,100g cevizde 973mg valin, 1228mg lösin, 767mg izolösin bulunmaktadır (Baysal 2007).

1.6. BCAA nın Yan etki Profili

BCAA kullanımlarında özellikle doz aşımalarında mide ve barsak gibi gastrointestinal sorunların diyare ve kramp şeklinde olduğu rapor edilmiştir (Ersoy 2006). Aşırı miktarda kullanıldığında diğer amino asitlerin emilimini etkileyebileceği ve ayrıca, sıcak havalarda egzersiz yapıldığında tüketildiği takdirde bazı yan etkiler rapor edilmiştir.

2. TARTIŞMA

Besin destek ürünleri; sağlığı korumak veya güçlendirmek, enerji seviyesini, yağsız vücut kütlelerini, sportif yetenekleri artırmak, vücut yağ oranını azaltmak, olası bir sakatlığı önlemek veya iyileştirmek amacıyla kullanılmaktadır.

Vücut geliştirme ile ilgilenen 100 spor hocası ile yapılan çalışmada; sporcuların %92'sinin besin destek ürünü kullandığı, ürün kullananların %13'ünün BCAA kullandığı belirtilmiştir (Bora 2014). Yaşları 20-50 arasında değişen vücut geliştirme sporu yapan 199 erkek bireyle yapılan bir çalışmada ise; katılımcıların %52'sinin besin destek ürünü kullandığı, ürün kullananların %20.5'inin BCAA kullandığı belirtilmiştir (Bolayır 2017). Yaşları 18-40 arasında olan 303 erkek sporcu ile yapılan bir diğer çalışmada; sporcuların %53.47'sinin ergojenik destek ürünü kullandığı, ürün kullananların %40.74'ünün BCAA kullandığı belirtilmiştir (Ercen 2016).

Dayanıklılık egzersizi öncesinde ve sonrasında BCAA suplementasyonu fikri iyi görünse de, uygulamada dayanıklılık performansını geliştirmede kendini göstermemiştir (Blomstrand ve ark. 1991).

Yapılan çalışmalarda, deneyimli koşuculara maraton sırasında (42.2 km) 16 g BCAA verilerek etkisi incelenmiş ve sonuç olarak BCAA'ların uzun süreli egzersizler için fiziksel performanslar üzerine bir etkisi olmadığı gözlenmiştir. BCAA takviyesinin dayanıklılık performansını artırmak için teorik gerekçe bulunmakla birlikte, mevcut kanıtlar sürekli hiçbir dayanıklılık performans gelişimini bildirmemektedir. (Blomstrand ve ark. 1991; Watson ve ark. 2004)

Yapılan diğer bir çalışmada, BCAA tüketiminin (%54 lösin, %19 izolösin, %27 valin) sıcakta orta düzey egzersiz performansını artırdığı göstermiştir. (Ersoy 2006).

Coombes ve McNaughton (2004) iki grup üzerinde yaptıkları çalışmada; 14 gün boyunca 2 saatlik antrenman sonrası birinci gruba yalnızca BCAA suplementi, ikinci gruba ise plasebo verilmiş, çalışma sonrasında her iki grupta da kas hasarının arttığı gözlemlenmiştir, ancak BCAA kullanan grupta kas hasarı ciddi anlamda düşük bulunmuştur.

Bir çalışmada, sporculara plasebo ve BCAA içeren supplement kullanırılmış ve 21 gün deniz seviyesinden yüksekte yürüyüş yaptırılmış sonuç olarak BCAA alan grupta yağsız doku kütlelerinin plasebo alan gruba göre %1.5 oranında arttığı tespit edilmiştir. (Schena ve ark. 1992).

BCAA takviyesi ve karbonhidrat takviyesi kullanan direnç egzersizi yapan 2 grup erkek ile yapılan çalışmada; BCAA takviyesi kullanan grupta vücut ağırlığı, yağsız vücut kütlelerinde değişiklik olmadığı, vücut yağ kütlelerinde azalma olduğu görülmüştür (Dudgeon ve ark., 2016).

Yapılan bir çalışmaya göre, sporcularda vücutta yıkım olayı ve BCAA gereksinimi egzersiz ile artmakta bu yüzden egzersiz öncesi ve sonrası BCAA suplementi alımı, egzersiz yoğunluğunun oluşturduğu kas hasarını önleme ve kasların ihtiyacı olan protein sentezini artırma mekanizması ile yararlı bir supplement olabileceği bildirilmiştir. (Y. Shimomura ve ark. 2004).

3. SONUÇ

Spor profesyonel anlamda yapıldığı takdirde çalışmalar göstermektedir ki, tüketilen besinlerin gerek olan ihtiyaçlara beklenen düzeyde karşılık vermediğidir bu nedenle sporcular belirli oranda takviye gıda ürünlerine yönelmektedirler.

Alınan takviye gıda ürünleri ergojenik destek olarak bilinen özellikte olmaları durumunda yapılan spor grubunda negatif bir etki yaratmamakta ve ayrıca kural koyucu birimler tarafından da negatif bir görünümde olmamaktadır. Takviye alınan ergojenik destekler WADA (Dünya Anti Doping Ajansının) listesinde olmadığı

takdirde harici bir güç veya dayanıklılık gibi özellikler kazandırmadığı sürece vücut için gerekli olabileceği de gözlemlenmektedir.

BCAA elzem bir aminoasit grubu olmakta ve kas yapımı için büyük önem taşımakta ve düşük yan etki profiline sahip olması nedeni ile sporcular için kullanılabilecek ergojenik desteklerin içerisinde bulunmaktadır. Tüketilen gıdaların yetmediği takdirde sporcular için özellikle önemli bir yere sahip olmaktadır.

Yapılan çalışmalar göstermiştir ki BCAA takviyesi dayanıklılık gibi uzun süreli aktiviteler için olası bir fayda sağlamasa da kısa süreli yapılan spor branşları ve antrenmanlarında önemli bir takviye besin olmaktadır. Ayrıca kullanılan BCAA ların yoğun egzersiz sonrası tüketilmesi durumunda kişiye ekstra kas hücreleri yıkımını önlemek için önemli katkı sağladığı da çalışmalar ile gösterilmektedir. Bu nedenle doğru amaç ile kullanıldığı ve doz aşımına gidilmediği takdirde BCAA yoğun kuvvet gerektiren spor branşları için önemli bir yere sahip olduğunu düşünmekteyiz.

4. KAYNAKÇA

1. Baysal,A(2007) Beslenme,11.Baskı,Hatiboğlu Yayınevi,Ankara
2. Blomstrand, E., Hassmen, P., Ekblom, B.,Newsholme, E. A. (1991). Administration of branched-chain amino acids during sustained exercise-effects on performance and on plasma concentration of some amino acids. European Journal of Applied Physiology and Occupational Physiology, 63(2), 83-88.
3. Bolayır,Ç.(2017). KKTC’de özel bir spor salonunda vücut geliştirme sporu yapan bireylerin beslenme ve besin takviyesi kullanım durumlarının incelenmesi. Doğu Akdeniz Üniversitesi, Yüksek Lisans tezi.
4. Bora,Z (2014).Spor salonunda çalışan vücut geliştirme ile ilgilenen spor hocalarının beslenme ve takviye destek ürün tüketim durumlarının saptanması.Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü,Yüksek Lisans tezi
5. Coombes, J.S., McNaughton,L.R. (2004).Effects of branched-chain amino acid supplementation on serum creatine kinase and lactate dehydrogenase after prolonged exercise. Journal of Sports Medicine and Physical Fitness,40(3),240-246.
6. Davis, J. M., Alderson, N. L., Welsh, R. S(2000). Serotonin and central nervous system fatigue: nutritional considerations. The American Journal of Clinical Nutrition, 72(2),573-578.
7. Dudgeon,W.D.,Kelley,E.P.,Scheett,T.P.(2016).In a single-blind,matched group design: branched-chain amino acid supplementation and resistance training maintains lean body mass during a caloric restricted diet.Journal of the International Society of Sports Nutrition,13(1),1
8. Ercen,Ş (2016).KKTC’deki fitness ve vücut geliştirme sporu ile ilgilenen 18-40 yaş grubu sağlıklı erkek sporcuların beslenme alışkanlıklarının belirlenmesi,besinsel ergojenik destek ürünleri hakkındaki tutumlarının ve kullanım oranlarının saptanması.Doğu Akdeniz Üniversitesi, Yüksek Lisans tezi.
9. Ersoy, G., Karakaya,G (2006). Besinsel Ergojenik Yardım, Ata Ofset, Ankara,
10. Ivy,J., Portman, R. (2004).Nutrition timing. Basic health publications. USA.
11. Karlsson ,H.K., Nilsson, P.A., Nilsson, J., Chibalin, A.V., Zierath, J.R., Blomstrand, E(2004). Branched-chain amino acids increase p70S6k phosphorylation in human skeletal muscle after resistance exercise. American Journal of Physiology- Endocrinology and Metabolism 287:E1-7.
12. Kerksick, C.M., Rasmussen, C.J., Lancaster, S.L., Magu, B., Smith, P., Melton, C., et al.(2006) The effects of protein and amino acid supplementation on performance and training adaptations during ten weeks of resistance training. Journal of Strength and Conditioning Research, 20:643-53.

13. Negro,N., Giardina,S., Marzani,B.,Mazatico,F(2008) Branched-chain amino acid supplementation does not enhance athletic performance but affects muscle recovery and the immune system, Journal of Sports Medicine and Physical Fitness 48:347-351
14. MacLean, D.A., Graham, T.E., Saltin, B(1994). Branched-chain amino acids augment ammonia metabolism while attenuating protein breakdown during exercise. American Journal of Physiology, 267(6),E1010-1022.
15. Schena,F.,Guerrini,F., Tregnaghi,P., Kayser,B(1992).Branched-chain amino acid supplementation during trekking at altitude.European Journal of Applied Physiology and Occupational Physiology,65:394-398.
16. Shimomura, Y., Murakami, T., Nakai., N., Nagasaki,M., Harris,R.A(2004) Exercise promotes BCAA catabolism: Effects of BCAA supplementation on skeletal muscle during exercise.The Journal of Nutrition,134(6),1583S-1587S.
17. Watson, P., Shirreffs, S. M., Maughan, R. J. (2004). The effect of acute branched-chain amino acid supplementation on prolonged exercise capacity in a warm environment. European Journal of Applied Physiology, 93(3), 306-314.
18. Yamamoto, T.,Newsholme, E. A.(2000). Diminished central fatigue by inhibition of the L-system transporter for the uptake of tryptophan. Brain Research Bulletin, 52(1), 35-38.

(30)

Dr. Öğr. Üyesi Haluk YÜCEL²⁸⁰

TÜRK HALK MÜZİĞİNDE ÂŞIKLIK GELENEĞİ: AMASYA ÂŞIKLARI
THE TRADITION OF MINSTRELS IN TURKISH FOLK MUSIC: AMASYA MINSTREL

ÖZ

Âşıklık geleneği ve bu gelenekle biçim kazanan âşık müziği, Türk halk müziği kültürümüzün büyük bir kolunu oluşturmaktadır. Çok kadim ve oldukça büyük bir coğrafi alanda ortaya çıkan ve deyişlerle âşıklar tarafından güzüme intikal eden bu zenginliğin kuşaktan kuşağa aktarılmasında ve yaşatılmasında sayıları her geçen gün azalan âşıkların önemi büyüktür. Bu araştırma; geçmişten günümüze, Amasya ve Çorum illeri arasında bulunan ve gayri resmi adıyla “Gaziler ovacığı” olarak bilinen Amasya ile Suluova'nın bir kısmı, Merzifon Ovası ve Gümüşhacıköy'ü içine alan coğrafyada varlık gösteren âşıkları kapsamaktadır. Araştırmamızda yörede yaşamış ve halen yaşamlarını sürdüren, okudukları deyişlerle gönüllerde yer tutmuş şahsiyetlere yer verilmektedir.

Çalışma; Amasya ili ve ilçelerinde âşıklık geleneğini yaşatmaya kendini adanmış şahsiyetler hakkında yapılmış oldukça geniş bir isim dağarcığını içermektedir. Araştırmadaki veriler oluşturulurken hayatta olan âşıklar ile görüşmelerin sonucunda bilgiler toplanmıştır. Hayatta olmayan âşıklar hakkındaki bilgilere ise var olan yazılı kaynaklardan, yakın akraba ve dostlarından, deyişlerinde zaman zaman geçen ve bizlere ipucu veren sözcüklerden ulaşılmıştır. Araştırmanın sonunda yöre âşıklarının yaşamları, üretimlerinin yöre kültürüne olan sanatsal katkıları hakkında tespitlerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türk Halk Müziği, âşıklık geleneği, Amasya.

ABSTRACT

The tradition of minstrels and the minstrel of music that is shaped by this tradition, constitutes a big part of our culture of Turkish folk music. This richness, which was born on a very large geographical area, being handed down from generation to generation with the word of the minstrel, is a very important aspect to keep the minstrel tradition alive where they get lesser and lesser day by day. This research focuses on the minstrel that still alive in the regions; non-officially named as “Gaziler Ovacığı” located between Amasya and Çorum, a part of Amasya and Suluova, the region also includes the Merzifon Plain and Gümüşhacıköy. In our research we have given place to and given information about their lives of those who lived and are still living in those areas and also those who have touched hearts with their words.

Study; It contains a wide range of a name list of the people who dedicated their lives to make the tradition of minstrels unforgettable in the provinces and cities of Amasya. Information was gathered as a result of the interviews with the minstrel who were alive. The information about the minstrel who are not alive was obtained from the written sources, from the close relatives and friends, and from the words that speak to us from heart and give us hints. At the end of the research, the lives of local minstrel, artistic contributions of their production to local cultures were determined.

Keywords: Turkish Folk Music, Tradition of Minstrels, Amasya.

²⁸⁰ Dr. Öğretim Üyesi, Düzce Üniversitesi Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Müzik Bölümü, Düzce/TÜRKİYE; hy.musiki@gmail.com

GİRİŞ

Kültür; “bir halkın ya da bir toplumun maddi manevi alanlarda, oluşturduğu ürünlerin tümü; yiyecek, giyecek, barınak, korunak gibi temel ihtiyaçların elde edilmesi için kullanılan her türlü araç-gereç, uygulanan teknik; fikirler, bilgiler, inançlar; geleneksel, dinsel, toplumsal, politik düzen ve kurumlar; düşünce, duyuş, tutum ve davranış biçimleri; yaşama tarzı” olarak tanımlanmaktadır”(Günay, 2011: 99). Bu tanımla beraber sanat ve sanatçılar kültürün aktarımında hem bir araç hem de kültürün estetik anlayışının kuşaktan kuşağa devamını sağlayan bir görevi de yerine getirmektedirler. Öyle ki müzik, tüm sanatlar içerisinde insanlık tarihinde en çok ilgiyle takip edilen ve insanın ruhuna en etkin şekilde nüfuz eden bir sanat dalı olarak geçmişten günümüze değerini koruyan bir olgudur.

Müzik dindışı pek çok alanda kullanıldığı gibi dini inanışların etkisiyle pek çok dini beste türünün ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Bu türlerden birisi de hiç şüphesiz âşıklık geleneği ile biçimlenen âşık müziğidir. “Türk Halk Musikisi çok çeşitli müzik türlerini, beste formlarını barındırdığı gibi çok sayıda yöresel folklorik oyunları ve yöresel deyişleri de içermektedir. Kültürel ve sosyolojik araştırmaların sonuçları değerlendirildiğinde görmekteyiz ki, Anadolu topraklarının hemen hemen her karışında büyük bir kültür mirasının bulunduğu ve kuşaktan kuşağa aktararak günümüze geldiği yadsınamaz bir gerçektir”(Yücel, 2012:1).

Âşıklar, içinde yaşamış oldukları pek çok sorunu dile getirirken sözel unsurların en yalın haliyle ifade etme gayretinde bulunup sanat kaygısı gütmeyen içlerinden geldiği gibi halka uzanmayı amaçlamışlardır. “Âşık, toplumun, sosyal ve kültürel yaşamına büyük etki yapan dinî inanışında bir ölçüyle önderliğini yapmış, yayılıp kökleşmesine katkıda bulunmuştur. Âşık, her devirde içinde yaşadığı toplumun gelenek ve törelerinin dinî inanışla bütünleşmesini sağlamıştır. Bunu yaparken de dinî inanışa bağlı ve saygılı kalmakla beraber bazı sert ve katı yönlerini yumuşatmayı ve halka sevdirmeyi başarmıştır. Bu başarı gücü ile de sözlü halk edebiyatının çeşitli dallardaki ürünlerini vermiştir” (Heziyeva, 2010: 82).

Âşıklık geleneğinin sürdürüldüğü yöreler hakkında Şenel şöyle görüş belirtmektedir: “Günümüzde âşıklık geleneği Kuzeydoğu Anadolu’da Erzurum - Kars ve yöresi ile Orta Anadolu’nun doğusu ve Doğu Anadolu’nun batısında kalan bazı kesimlerde sürdürülmektedir. Kuzeydoğu Anadolu’da sürdürülen âşıklık geleneğinde usta malı söz ve musiki özellikleri, usta-çırak ilişkisi içinde yaşatılmaya çalışılmaktadır. Erzurum-Kars ve yöresinde âşık ezgilerine âşık havaları, âşık makamları, saz havaları, saz makamları veya âşık hacavatları (hecevat) denir. Bilhassa Azeri etkisinde kalan yörelerde ezgi kalıpları için makam terimi kullanılmaktadır. Ancak bu terimin klasik Türk musikisindeki makamlarla hiçbir ilgisinin bulunmadığını belirtmek gerekir” (Şenel, 1991, s.554).

Şahin ise âşıkların yaşamlarındaki benzerlikleri hususunda şu tespitlerde bulunmaktadır: “Âşıklık geleneği, Türk halk şiirinin, özellikle Batı Türklerinin yaşadığı coğrafyalarda etkili olmuş profesyonel bir şiir geleneğidir. Türkiye, Azerbaycan ve İran sahalarında bu geleneğin güçlü temsilcileri ve eserleri ortaya çıkmıştır. Günümüzdeki mevcut âşıklık geleneğini konu edinen araştırmalara ve bunların elde ettiği sonuçlara bakıldığında âşıklığın yayıldığı hemen her bölgede bu geleneğin önemli ortaklıklara sahip olduğu görülür. Diğer bir ifadeyle farklı ülkelerde ve coğrafyalarda âşıkların yetiştirme tarzları, repertuarları, icra şekilleri ve ortamları arasında önemli benzerlikler bulunmaktadır. Ancak bu geleneğin bütün bölgelerde aynı şekilde geliştiğini ve aynı düzeyde temsil edildiğini söylemek mümkün değildir”(Şahin, 2016: 190).

Genel özellikleri bakımında bu geleneğin oluşumunda âşıkların birikimlerinin etkisi kadar diğer tasavvuf müziğinin ve klasik Türk müziğinin de etkisi yadsınamaz. “... Âşık Musikisi de tasavvuf, klasik Türk Musikisi ve halk musikisi olmak üzere üçlü temele dayanmıştır. Dolayısıyla âşık edebiyatı ile âşık musikisi bu üç unsurdan izler taşımıştır. Şu ya da bu vesilelerle kırsal kesimden gelerek şehir hayatına giren sanatkarlar şehir ortamı ile şehir sanatına etki yaparken aynı zamanda kendileri de bu ortamdan etkilenmişlerdir. Zamanla yüksek ve orta kesimden, esnaf ve sanatkarlardan olan kimselerin buralardan toplanması, kahveleri türlü sosyal sorunların ve politikanın tartışıldığı duruma getirmişlerdir” (Özalp, 1986: 30).

“Müziği oluşturan iki ana unsurdan biri ses diğeri ise ritimdir. Köklü medeniyetler dağlarında var olan ses ve ritimleri kullanarak kendi estetik anlayışları içerisinde, sözle ezgiyi birleştirerek müzik sanatlarını ortaya koymuşlardır”(Sümbüllü, 2015: 828). Müziğin bu iki temel özelliğini bütün sanat kaygılarından uzak

bir şekilde âşıkların melodilerinde görmek mümkündür. Öyle ki âşıklar okudukları deyişlerinde müziği bir araç olarak görmekte ve düşüncelerini bu zeminde halka arz etmektedirler. “Halk türküsü, başlangıçta bir kişinin, hafızasında var olan halk işi ezgi ve söz kalıplarından yararlanarak, bazen sözü bazen ezgiyi değiştirerek, bazen de yine halk işi olmak kaydıyla, özgün olarak ortaya konulmuştur. Dilden dile dolaşırken değişikliğe uğrayan, zaman içinde kişisel izlerin silinmesi sonucu ortak özellik taşıyan ezgili ve biçimli sözlerdir” (Özbek, 2009: 19).

Türk Halk edebiyatı ve müzik arasında derin kökler bulunmaktadır. Büyük bir gelenek halinde geçmişle gelecek arasında bir köprü görevi gören bu sanat anlayışının kökeni Orta Asya toraklarına kadar uzanmaktadır. “Türk edebiyatı, Orta Asya bozkırında zengin bir sözlü gelenekle başlar. Atlıgöçebe kültürün izlerini sürebildiğimiz bu sözlü edebiyatın verimleri şiir şeklindedir. Şiirlerde hece ölçüsü, dörtlülük nazım birimi, yarım kafiye kullanılır. Ozan, baksı, kam, şaman, oyun gibi adlarla anılan şairler, bir tür telli saz olan “kopuz” eşliğinde “destan, koşuk, sagu” söylerler. “İrlamak”, “yır” sözcükleriyle “koşuk okumak” arasında fark gözetmezler” (Yüctoker ve Bahar, 2015: 79).

Araştırmanın Amacı

Bu araştırma; Gazilerovacıği olarak halk arasında kabul gören Amasya ve Çorum illeri arasındaki coğrafyada yaşamış ve halen yaşamaya devam eden âşıkları tespit etmek ve halk müziğine, halk kültürüne emek vermiş bu isimleri literatüre kazandırmaktır. Problem durumu araştırmada; “Geçmişten günümüze Gazilerovacıği âşıkları kimlerdir?” sorusuna cevap aranmaktadır.

Sınırlılıklar

Araştırmada 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış âşıklar incelenmiştir.

Yöntem

Araştırmada yöntem olarak betimsel araştırma tekniği uygulanmaktadır. Araştırmada yörede yaşayan âşıkların yaşamlarından çok yöredeki âşıklık kavramı incelenmiştir. Konunun bulgularına geçilmeden önce âşıklık kavramı üzerine durulmuş ve âşıklık geleneğine dair bilgiler verilmiştir. Ancak çalışmada isimleri zikredilen âşıkların yaşamlarına dair bilgiler verilmemiştir.

Araştırmanın Modeli

Araştırmanın modeli tarama esaslı alan çalışmasıdır. Karasar’ın verdiği bilgiye göre: “Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır” (Karasar, 2006: 77). Araştırmada, âşıkların yaşamlarından çok yöredeki âşıklık geleneği üzerine durulmuştur.

Gazilerovacıği Âşıklık Geleneği ve Zakirliğe Dair

Ali Cem Akbulut, Gazilerovacıği Âşıkları konusunda yapmış olduğu detaylı çalışmasında adı geçen Gazilerovacıği bölgesi hakkında şunları ifade etmektedir:

“Gazilerovacıği günümüzde fazlaca bilinmeyen ve kullanılmayan gayri resmi bir yer ismidir. Kul Fakır’ın bir sözünden aldığımız bu isim coğrafya olarak genel olarak Amasya ile Suluova’nın bir kısmı, Merzifon Ovası ve Gümüşhacıköy’ü içine alan coğrafyayı kapsar.

Bu tabir batıda İnegöl Dağı, kuzeyde Taşhan Dağı, doğuda Akdağ etekleri Amasya bölgesinin bir kısmı (Amasya’ya giriş boğaz), güneyde Hamamözü Egerli Dağı, Merzifon’un güneyinde Çakır (Asar) Dağının bulunduğu Amasya bölgesine devam eden alçak sıradağlarla çevrilidir. Bu dağlar üzerinde yer alan Çorum ve Mecitözü’nün (Merzifon Gümüşhacıköy sınırındaki kuzeyindeki birkaç köyü), Osmancık’ın doğusundaki birkaç köyü de, kesin sınırlar olmaması sebebiyle bu isim içine dâhil edilmektedir.”(Akbulut:2010: 11)

Amasya yöresinde deyişler söyleyen âşıkların konuları incelendiğinde ağırlıklı olarak insan sevgisi üzerine olduğu anlaşılmaktadır. “Âşıklık geleneği, yüzyıllar içinde oluşmuş ve kendine has bir üsluba sahip bir şiir geleneğidir. Bu gelenek çerçevesinde şiir söylemenin ve hikâye anlatmanın prensipleri vardır. Âşıklık

temsil etmek ve bu kapsamda icrada bulunmak isteyen âşık adayları, yani çıraklar, öncelikle geleneksel kalıpları ve kuralları öğrenmekle yükümlüdürler. Geleneği özümseyen âşıklar, ustalık dönemine geçerek kendi başlarına icra yapmaya başlarlar. Ancak geleneğe iz bırakmak veya geleneğe yeni bir soluk getirebilmek, sadece gelenekseli öğrenmek ve tekrar etmekle mümkün olmaz” (Şahin, 2016: 194).

Usta çırac ilişkisinde usta saz kavramı hakkında Akbulut şunları ifade etmektedir: “Halk şiirindeki usta-çırak ilişkisi, yörede de görülmektedir. Ustanın yörede manevi kişiliği de vardır ve “uztaz” adıyla anılır. Ancak uztaz sadece çırağa saz ve söz öğreten değil, onu iyiye ve doğruya yöneltten bir rehberdir. Çırak denilen muhip, ustazın rehberliğinde hal ve hareketlerine çeki düzen vererek örnek bir kişiliğe sahip olmaya çalışır. Bu süreç içerisinde söz söyleme sanatını da öğrenir. Söz söylemeye genellikle ustaz izin verdikten sonra başlar. Mahlasını da ustazdan alanlar olduğu gibi mürşit ve dede gibi misyon sahibi kişilerden alanlar, kişisel olgunluğu sebebiyle özünden alanlar da vardır. Ustaz sadece âşıklar değildir. Yörede arif kişilikleriyle tanınmış kişiler de ustaz olmaktadır. Bu anlatılanlar haricinde kendi kendine yazanlar belirli bir ustazı olmayanlar da vardır.” (Akbulut:2010: 12-13)

Yine buna paralel olarak Kaya usta âşıklar hakkında: “Âşık Edebiyatında çırac yetiştirme geleneği yüzyıllar boyu yaşatılan geleneklerden biridir. Usta âşık saza ve söze kabiliyeti olan bir genci çırac edinir, yanında gezdirir, saz ve söz meclislerine sokar, günü gelince mahlasını verir. Yıllar boyu ustasına hizmet eden ve bu arada âşıklığın vecibelerini öğrenen çırac da zamanı gelince ustanın izniyle şiirlerini çalıp söylemeye başlar”(Kaya,2000: 143). demektedir.

Âşıklar deyişlerini saz aracılığı ile “hava” dedikleri bir üslupla dile getirmektedirler. “Saz şairleri, bir diğer adıyla âşıklar, âşık edebiyatı olarak nitelendirilen edebiyat akımının ilkelerine uygun olarak toplumdaki gelişimi, değişimi, sorunları, doğa ve insan sevgisini, aşkı, kültürel normları, halkın dili ve duygusuyla, bakış açısıyla dile getirip, bunları, kendi şiirleriyle veya başkalarına ait şiirlerle, saz eşliğinde anlatan kişilerdir”(İstanbulu, 2014: 17).

Âşıkların kendileri dışında deyişlerini yaşatan diğer önemli etken ise zakirlerdir. Zakirler öğrendikleri usta mallarını cem, sohbet, karşılaşma, düğün, şenlik gibi etkinliklerde pazar etmektedir. Ayrıca deyişlere inanç gereği ve ilgi alanı gereği meraklı olan sıradan insanların da etkisi de büyüktür. Bilindiği üzere bu kişiler tarafından cönkler ve mecmualar oluşturulmuştur.

Bulgular

Zaman içinde günümüze ulaşan deyişlerde zakirlerin büyük payı bulunmaktadır. Zakirler, âşıklardan dinlemiş oldukları deyişleri ezberleyip yörelerde gezerek günümüze intikal etmelerine olanak sağlamışlardır. Herhangi bir maddi beklenti olmadan yapılan bu durum pek çok deyişin unutulmamasına olanak sağlamıştır. Zakirlerin dışında kaleme alınarak mecmua olarak derlenen eserler de deyişlerin varlığını güven altına alınmasında önemli bir rol oynamaktadır.“Sadece zakirlik yapanlara yakın zamanda yaşamış, bu yörede de bulunmuş Nusayri adıyla tanınmış Nusayri Mustafa Dede, Harız’dan Düzenli ailesinden yetişen zakirleri, Diphacı köyünden Emine Bacı, Emert’ten Halil Esen, Kovay’dan Mehmet Dalyan, Yaylacık’tan İsmail gibi hemen her köyden, Merzifon’dan Kamil ve Kemal Denk kardeşler örnek verebiliriz. Hayatta olan zakirlere ise Harız’dan Hüseyin Düzenli, Kırca’dan Hüseyin Zeytünlü, Yemişen’den Abdullah ve Veli Balcı kardeşler, Kirazlı’dan Hamza Pektaş, Halaz’dan Hasan Özabdal gibi isimler günümüz zakirlerine sadece birkaç örnektir. Hemen her Alevi-Bektaşî köyünde en az birkaç tane zakir bulunmaktadır. Bunlar ihtiyaç gereği büyük zakirlerce yetiştirilmiş yahut kişisel ilgiden zakirliği seçmiş teknoloji aracılığıyla kendini geliştirmiş olanlardır. Bu zakirler de deyişlerin aktarılmasında önemli etkidir”(Akbulut:2010: 14-15).

“Âşıklar, kalemsiz arzuhal yazan, gönül kitabından dilleriyle aracısız şiir üreten sanatkarlardır. Fıkraların, darbımesellerin hikâyeli türkülerin ustası onlardır. Bulundukları toplumun lehçelerinin şivelerinin ve nazım şekillerinin de en iyi temsilcileridirler. Âşık, bazen bir pir elinden bade içerek, bazen de bir usta yanında çırac olarak yetişir. Âşıklık, onların hilkatinden, soyundan, ustalarından, öğrenme hazinesinden miras kalmıştır. Âşıklar, gülerken, ağlarken, kızarken söylerler”(Yücetoker ve Bahar, 2015: 88).

“Yöre âşıklarının Anadolu’nun çeşitli yerlerindeki âşıklar ve Alevi ocaklarla ilişkileri vardır. Dolayısıyla kendileri Kırşehir’den Konya’ya, Urfa’dan Kerbela’ya, Malatya’dan Sivas’a, Erzurum’a

Anadolu'nun birçok yerini çeşitli sebeplerle gezmişlerdir. Aynı zamanda kendilerini ve yöredeki dostlarını, yöredeki ziyaret yerleri için bu bölgeye de çok sayıda âşık gelmiştir. İğdecikli Veli, Kul Emin, Hekimhanlı Esiri, İmatlı Mehmed, Derviş Ali, Kul Sabri, Visali, Ezkari, Cemalettin Çelebi (Cemali), Veliyettin Hürrem Çelebi (Hürremi), Hüseyin Fevzi, Erzurumlu Emrah, Tokatlı Nuri, Hengami, Âşık Veysel gibi çok sayıda âşık yöreye gelmiş veya bir müddet burada bulunmuştur. İbrahim Aslanoğlu'nun araştırmasına göre Pir Sultan adlı âşıklardan Pir Sultanım Haydar da Merzifon Çorum arasında yaşamış âşıklardandır" (Akbulut:2010: 13).

"Zakirlik kültür taşıyıcılığında çok önemli bir sistemin temel taşı oluşturmaktadır. Öğrenci yetiştirme usta-çırak geleneğinde oldukça eskidir ve her meslek grubunda görülmektedir. Türkler gelenekçi bir millettir. Geleneğe bağlılık, iş ve san'atın devam etmesinde önemli rol oynamıştır. Bilhassa esnaflarda gördüğümüz çırak yetiştirme geleneği, toplumun tüm kesimlerinde mevcuttur. Sözel geliş, güreş sporunda, bir pehlivanın kendi yerini dolduracak bir genci yetiştirmesi, bunun en güzel örneğidir. Çeşitli mesleklerde ve zanaatlarda de bu böyledir" (Kaya,2000: 143).

Yörede yaşamış ve gönüllerde yer etmiş âşıklar arasında Kul Fakır, Caferi, Biçare, Abdali, Fakir Ali, Turab Ali, Fukara Derviş, Âşık Dursun, Dervişoğlu, Selami, Esrari, Derviş Edna, Gulami, Hamdullah, Kul Hasan, İskender Haki, Kul Hüseyin, Kul Haydar, Nikabi, Âşık Musa, Sıdkı, Hızır Sersem gibi önemli şahsiyetler vardır.

Sonuç ve Öneriler

Geçmişten günümüze Gazilerovacıği olarak tanımlanan coğrafi bölgenin araştırıldığı bu çalışmada; yörede yaşamış ve yaşamakta olan âşıkların isimleri netleştirilmiştir. Âşıkların kullandıkları çalgıların başında bağlama gelmekle beraber keman çalıp deyiş okuyan ya da herhangi bir çalgı çalmayan âşıklar da bulunmaktadır. Âşıkların yine büyük çoğunluğunun köy köy gezerek deyişlerini halk arasında yaygınlaşmasını sağlamışlardır. Âşıklar, köylerine gelip giden dedeler ve katıldığı cemler aracılığıyla kendilerini geliştirdikleri ve yaşadıkları köy ve ilçelerde halk arasında saygınlık gördükleri bilinmektedir. İsimleri zikredilen âşıkların deyişlerinde Alevi-Bektaşî geleneğinin devam ettiği ve zakirlik süreçlerinden geçtikleri bilinmektedir.

Yöre âşıklarının deyişleri tespit edilip derlenerek notaya alınması ve albümleştirilmesi halk kültürümüzün gelenekle geleceğe olan bağının kuvvetlenmesini sağlayacaktır. Ayrıca yöre halkı tarafından saygıyla takip edilen bu şahsiyetlerin gelecek kuşaklarca tanınması ve gerek müzik gerekse edebiyat çevrelerinde ele alınması bu kadim kültürün devamlılığı hususunda önem arz etmektedir. Âşıkların çalışmaları ciddi olarak ele alınıp, gerektiği değer verilip genel olarak ülke kültüründeki önemi kavranıp, yine devlet kurumlarınca kabul görerek sahip çıkılması ve âşıklara maddi manevi destek sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

1. Akbulut, Ali Cem (2010). "Gazilerovacıği Âşıkları" İstanbul: KaraMavi Yayınları
2. Günay, Edip (2011). Müzik Sosyolojisi- Sosyolojiden Müzik Kültürüne Bir Bakış. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
3. Heziyeva, Şerhiyye (2010). "Tarihi Süreç İçinde Türkiye'de Âşıklık ve Âşıklık Geleneği"
4. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies Cilt: X, Sayı 1, Sayfa:81-89.
5. Özalp, Nazmi (1986). Türk Musikisi Beste Formları, Ankara: T.R.T Yayınları.
6. İstanbullu, Serenat (2014). "Niğde Halk Müziği Kültüründe Ali Ercan ve Müziğe Katkıları". Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi, Cilt: 6, Sayı: 2: 16-23.
7. Karasar, Niyazi (2006). Bilimsel Araştırma Yöntemi, Ankara: Nobel Yayın.
8. Kaya, Doğan (2000). "Edebiyatımızda Âşık Kolları ve Şenlik Kolu". Âşık Şenlik Sempozyum Bildirileri, sf. 143-155, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
9. Özbek, Mehmet. (2009). Türkülerin Dili. İstanbul: Ötüken Yayınları.Özdemir, Erdem (2013). "Âşık ve Ozan Kavramlarının Günümüz Türkiye'sinde Müzikal ve Edebi Yönden

- Tanımlanması”. Akademik Bakış Dergisi Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi Sayı: 34 Ocak – Şubat, Sayı:34, s.1-17.
10. Sümbüllü, Hasan Tahsin (2015). “Âşıklık Geleneğinde Kullanılan “Makam” Kavramı Üzerine Müzikal Bir Değerlendirme”. Rast Müzikoloji Dergisi, Uluslararası Müzikoloji Dergisi Cilt III, s.828-836.
 11. Şahin, Halil İbrahim. (2016). “Âşıklık Geleneğinde Sümmani Tesiri”. ZfWT Vol. 8 No. 1, 189-204.
 12. Şenel, Süleyman (1991). “Aşık Musikisi”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.(Cilt: 3, Sayfa: 553-556). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
 13. Yücetoker, İzzet, Bahar, Meral. (2015). “Cumhuriyet Döneminde Şiir ve Müzik: Aşıklık Geleneği”. Afyon Kocatepe Üniversitesi Akademik Araştırmaları Dergisi, Cilt I/ Sayı 1, s.77-96.
 14. Yücel, Haluk (2012). “Âşık Musikisi ve Beste Formları Üzerine Bir İnceleme”. Akademik Bakış Dergisi Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi Sayı: 32 Eylül-Ekim, s.1-16.

<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2018; Cilt: 10/YAZ, Sayı: 39
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed, Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2018; Volume: 10/SUMMER, Issue: 39
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(31)

Öğr. Gör. Cennet ARMAN ZENGİ²⁸¹

TEORİK AÇIDAN DAVRANIŞSAL İKTİSATA BİR BAKIŞ THEORETICAL LITTLE BEHAVIORAL ECONOMY

ÖZ

İktisat bilim dalı günlük hayatımızda daha çok rakamlarla ifade edilse de son yıllarda rakamlardan ziyade insan davranışlarına odaklanmıştır. Toplumların davranış eğilimlerini fayda maksimizasyonuna oturtan modeller, insan davranışlarını açıklamada yetersiz kalmıştır.

Bu çalışmada son dönemde bireylerin neden rasyonel davranmadıklarını açıklamaya çalışan temel davranışsal iktisat modelleri teorik açıdan ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Davranışsal iktisat, Rasyonel davranış, Tüketim, Fayda.

JEL Kodları: D91, B55, D11, D19, D87.

ABSTRACT

Although the science of economics is often expressed with numbers in daily life, it has shifted its focus from numbers to human behaviours in recent years. Models which define social behavioural tendencies based on the maximization of benefits are insufficient to explain human behaviours.

In this study, the basic behavioural models of economics trying to explain why individuals do not act rationally in the recent period are discussed in theoretical terms.

Key words: Behavioral economics, Rational behavior, Consumption, Utility.

JEL Codes: D91, B55, D11, D19, D87.

²⁸¹ ADÜ ATILLA KOÇ YERLEŞKESİ; Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Köşk Meslek Yüksekokulu; Çarşı Mah. Başçayır Cad. Köşk Tepesi Mevkii Köşk/Aydın/TÜRKİYE; cennetarman@adu.edu.tr

1.GİRİŞ

Birçok bilim alanında olduğu gibi iktisat da günlük hayatımızda karşımıza çıkan problemleri incelemek ve çözüm yolları bulmak için olayları basite indirgeyen modellemeler kullanılır ve basite indirgeyici bu modeller aslında kolay anlaşılabilme ihtiyacının ve insanın kısıtlı zihinsel kapasitesinin sonucudur. Ana akım iktisat da denilen günümüzde genel kabullere uygun işleyen çoğu iktisat modelinde rasyonalite önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmada son yıllarda insanların rasyonel davranıp davranmadıklarına şüphe eğilimiyle yaklaşan pek çok iktisatçının son dönemde üzerinde durduğu davranışsal iktisat teorilerinin günlük yaşamda en çok karşılaşılanlarına yer verilmiştir.

2.Davranışsal İktisatın Gelişimi

Davranışsal iktisat, tüketim, satın alma hareketimizi analiz ederken iktisadi modellere ek olarak teknolojik, sosyolojik ve psikolojik faktörlerinde teorilere eklenmesini savunan bir yaklaşımdır. Yani bu teori, iktisadi açıklarken, bireylerin duyguları, eğilimleri ve önyargıları ve psikolojik faktörlerini de göz önünde tutarak rasyonel karar alma mekanizmasını değiştiren bazen rasyonel karar alma mekanizmasını bulandıran bir iktisadi yaklaşım olarak kendini tanıtmaktadır. Nobel 2001 İktisat ödülünü alan psikoloji profesörü Daniel Kahneman ile popülaritesi artan davranışsal iktisat, kendine yazısal olarak önemli bir araştırma alanı bulmuştur (Altunöz,2017:15)

Davranışsal iktisat sanıldığı gibi aksine aslında oldukça uzun bir geçmişe sahiptir. İktisat ve psikolojinin birlikteliği 1980’li yıllarda ilk temelleri atılmış olduğu düşünülse, bu iki bilimin birlikte ilk çalışmaları Adam Smith’e kadar uzanmaktadır. Klasik iktisat dönemi düşünürlerinden Jeremy Bentham (1748-1832) , David Hume (1711-1776), Adam Smith (1723-1790), bireylerin davranışlarının ekonomi üzerindeki etkilerini açıklamak için psikoloji biliminden faydalanmıştır.

Smith, iki çalışmada da “Ahlaki Duygular Kuramı” ve “Ulusların Zenginliği”nde insan psikolojisi üzerine görüşlerini açıklamıştır. Smith’in “Ahlaki Duygular Kuramı” adlı çalışmada, insan davranışının belirleyicisinin “sempati” olduğunu söylemiştir. İnsanlar, diğer insanların acı ve sevinçlerini paylaşmasındaki amacı, başkalarında kendi acılarına, sevinçlerine paylaşma eğilimlerindenidir. Fakat bunun yanısıra “kendini sevme” açıklayıcı bir unsurdur. Bireylerin sosyal varlıktır, yani diğer bireyler tarafından değerlendirilen, bu değerlendirmelere oldukça fazla önem veren varlıklar olduğundan, bu iki unsur birbiriyle çelişmemektedir. Smith, sempati ve kendini sevme prensibinin iktisadi faaliyeti açıklarkende kullanmıştır. İnsanın niçin parasal durumunu daha iyi hale getirmek için çalışıp durur ki, sebebi oldukça basittir. Zorunlu ihtiyaçlarından daha fazlasına sahip olmaktır. Smith’e göre, Zenginliğimizi gösterip, yoksulluğumuzu gizlememizdeki amacımız, insan olmanın acılarımızda çok sevinçlerimize sempati duyma eğilimi taşımasından kaynaklanmaktadır. Evrendeki tüm mücadelenin amacı başka ne olabilir ki, zengin birey zenginliğiyle gururlanırken, onlar doğal bir şekilde dünyanın ilgisini üzerine çektiğini düşünmektedir. Yoksullar ise, bu durumun aksine yoksulluğundan utanmaktadır. Yoksulluğunun kendisini, hem diğer insanların bakışlarından sakladığını hem de kendisine bakan olursa, ona bakanların çektiği acı ve üzüntü karşısında kardeşçe duygular besleyemeyeceklerini düşünmektedir. Tüm dünyadaki bireylerin hepsi belkide takdir edilmek, övülmek, beğenilmek istemektedir. İnsanlar yaptıkları her türlü davranışta hatta ekonomik hareketlerinde bile beğenilmek, sempati duyulmak, örnek gösterilmek istemektedirler. Bu sebeble, sempati, onaylanma ve övgü arasında alınan haz arasında doğru yönlü bir ilişki olduğu söylenebilir (Roben, Dumludağ, 2015)

Klasik dönem düşünürlerinden olan David Hume, çalışmalarında rasyonalist bakış açısına karşı çıkarak aklın sınırlılığın ve mutlak akılcılığın olumsuz etkilerinden bahsetmiştir. Rasyonalizmin ilk ciddi eleştirmenlerinden biri olarak kabul edilmiş olan Hume’un fikirleriyle birey, özgürlük ve sınırlı devlet anlayışına farklı bir algı getirmiş ve bireylerin davranışlarının her zaman rasyonel olamayacağı düşüncesini ortaya atmıştır (Kırlı, 2013: 101-104).

Neoklasikcilerin üzerinde önemle durduğu konulardan birisi de klasik iktisattan aldıkları rasyonellik prensibidir. Bu prensibe göre, bireylerin zevk ve acılarında değişik ürünlerin bireyin kendisine sağladığı faydanın ölçülmesinde ve gelecek ihtiyaçlarının belirlenip, bunları karşılarken rasyonel davrandığını kabul etmiştir ve Bentham’ın faydacı felsefesinden elde edilmiştir. Bentham’ın iktisat yazını etkileyen

araştırmalarında; 1789 yılında yayınlanmış olan “Ahlak ve Yasama İlkeleri” isimli kitabıdır. Bentham’a göre faydacılık, “rastgele bir unsurda bireye mutluluk, iyilik, haz, üretme eğilimi ortaya özelliştir. Bentham haz ve acıyı, bir toplumdaki bütün ilişkileri belirleyen unsur olarak tanımlamıştır. Bentham’a göre, hazza yönelme eğilimi evrenseldir ve bir topluluğun yaşam boyunca amaçlarını, hazlarının arttırılmasını, acıların azaltılmasının doğrultusundaki ana eğilime bağlı hareket edeceklerini düşünür. Bentham yine kitabında, bir birey mutlu, umutlu, neşeli olduğunda diğer bireylerin de mutluluğunu etkilediğini söylemiştir. Haz hesabı (hedonicalculus) kavramını kullanmıştır ve faydayı bireyin içinden gelen bir mutlulukla ölçülebilen psikolojik bir oran olarak görmüştür. Tüketicilerin tahmini fayda maksimizasyonuna ulaştığı hipotezi Jeremy Bentham (1789)’ tarafından da açıklanmıştır. Bentham , belirsizlik, risk kavramlarından ötürü tahmini kavramını kullanmıştır. Bentham’ın faydası aslında acı ve haz deneyimi olarak ifade etmiştir ve hem ne yapacağımızın hem de ne yapmamız gerektiğini de vurgulamıştır. Fayda kavramı, hazzıdır ve bu kavram davranışsal iktisat ile ilgili yazında yine önemli bir yer edinmiştir (Kamilçelevi, 2012)

20. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde, pozitivist bakış açısına birçok eleştiri iktisat ve psikoloji alanında yerini almıştır. Bu dönem de davranışsal iktisatçıları, rasyonellikte psikolojik ölçü ve sınırların önemine atıfta bulunan birçok kitap ve makale yayınlamış ve bu iktisatçıların başlattığı akım iktisat dünyasının dikkatini çekse de ana akım iktisadın yönünü değiştirmeye yetmemiştir.

1970’li yıllarda Daniel Kahneman, Amos Tversky’e benzer pek çok psikolog daha önceki psikologlardan farklı olarak çalışmalarında standart iktisat teorisini referans almaya başladılar. Erken dönem yaklaşımın temel ekollerin reddine ve farklı model arayışına odaklanırken, yakın dönem çalışmalarında alışılmış modelin ana yapısı değiştirilmeden bilişsel kısıtlara ve sapmalara yönelik varsayımlar yenilenmiş ve aykırılıklar çeşitli teorilerle açıklanmaya çalışılmıştır. İlerleyen yıllarda davranışsal iktisatta eski ve yeni durumunun ortaya çıkmasına neden olan ve kendilerini ana akım içinde değerlendiren ‘yeni davranışsal iktisat’ giderek güçlenecek ve 1990’larda iyice baskın hale gelmeye başlayacaktır (Yürük, 2017: 17)

Davranışsal iktisadın doğduğu bu öncü dönemde James March, Herbert Simon, Richard Cyert gibi bilim adamları kısıtlı firma davranışı, rasyonellik, karar alma, simülasyon gibi konular üzerinde çalışmalar yürütürken, Michigan’da George Katona’nın liderliğindeki topluluk da, iktisat psikolojisi araştırmalarına yönelmiş, tüketici davranışları ve makroekonomik konuları araştırmışlardır. Başka araştırmacılar da, genelde saha çalışmaları yürütmüş, Oxford okulu belirsizlik ve koordinasyon vb. konulara, Sterling okulu ise eklektizm ve entegrasyon konularına yönelmiştir (Ruben ve Dumludağ, 2015: 8).

Richard Thaler’de iktisatçı olarak psikoloji üzerine çalışmaları , Daniel Kahneman ve Amos Tversky’nin psikolog olmaları, 1980’lerde davranışsal iktisadi daha da ilgi çekici hale getirmiştir. Thaler’in fırsat maliyeti, batık maliyeti, zihinsel muhasebe gibi teorileri davranışsal iktisatta yepyeni bir bakış açısı kazanmıştır. Bu dönemden sonra davranışsal iktisat kurumsallaşmaya başlamıştır. Yazınsal alanda daha çok yer bulmaya başlamıştır. 2000’li yıllara gelindiğinde ise, 2001’de Matthew Robin, George Akerlof, Michael Spence, Joseph Stiglitz’in asimetrik bilgi altında piyasaların işleyişlerine yönelik davranışsal iktisat çalışmaları Nobel ödülüne layık görülmüştür. 2002’de yine Nobel iktisat ödülü Daniel Kahneman ve Vernon Smith tarafından alınmıştır (Yürük, 2017).

Günümüze kadar olan bu süreçte davranışsal iktisat önemi giderek artmaktadır. Artık klasik tüketici kurumları piyasa işleyişini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bunun en yakın örneğini 2017 yılında nobel iktisat ödülünü alan ABD’li Richard H. Thaler açıkça göstermektedir. Thaler, psikolojik varsayımlarla ekonomik karar alma süreçlerini birleştirerek, kısmi rasyonellik, sosyal tercihler, öz denetim yokluğunun sonuçlarını araştırarak, bu gibi faktörlerin bireylerin kararlarını ve piyasa süreçlerini nasıl etkilediğini açıklayarak bir kez daha 21. yy.’da davranışsal iktisadın önemini vurgulamıştır.

3. Uygulamada Davranışsal İktisat

Günümüzde davranışsal iktisat, klasik iktisadın rasyonel insan davranışını derinden etkileyen, sarsan hatta bazen iktisatçıları tarafından eksik görülen faktörleri tamamlayan bir iktisat bölümü haline gelmiştir. Çalışmanın bu bölümde davranışsal iktisadın bireylerin ekonomik davranışlarını derinden etkileyen teorileri yer verilmiştir.

3.1. Kayıplardan kaçınma

Adam Smith, bireylerin davranışlarının psikolojik etkiler konusunda önemli vurgular yaptığı “Ahlaki Duygular Kuramı” isimli eserde yapmış olduğu bir tespitte, günümüzde davranışsal iktisadın önemli yaklaşımlarından biri olan kayıptan kaçınma (loss aversion) yaklaşımına aktarmaktadır. Smith’in yapmış olduğu bu tespitte, bireyin daha iyi durumdan daha kötü duruma düştüğü zaman gösterdiği üzüntü, kötü bir durumdan daha iyi bir duruma geçtiğinde gösterdiği mutluluktan oldukça daha fazladır (Camerer ve Loewenstein, 2004: 5). Kahneman’ın ve Tversky’nin 1979’da yaptığı çalışmada kayıplardan aşırı kaçınma davranışı açıkça ortaya koymaktadır. İnsanlar bazı kayıplardan kaçınma eğilimindedir. Kayıptan kaçınma kavramı, Kahneman ve Tversky öncülüğünde beklenti teorisinden geliştirilmiştir. Bu teoride, bireyler kazanç kazanmaktansa , kayıplardan uzak durmak için daha çok güçlü his hissederler.(Kahneman ve Tversky, 1979, s.279).

Bireylerin, ekonomik yaşama bakışı belirsizlik ve risk durumunda, karar alma durumunda, klasik ekonomi yaklaşımı tarafından öngörülemedi ve değerlendirilmemiş olan faktörlerdir. Örneğin, ekonomik olasılıklar hakkında fikir yürütürken ya da karar alırken, yalnızca rasyonaliteden veya bilgilerimizden değil, bilinçsiz bir şekilde, heuristikden, yani zihinsel kısayollardan faydalandığı bir gerçektir. Ancak bu zihinsel kısayollar, çoğu kez gerçeği değil, bizim öznel deneyimlerimizi yansıtır ve yanılgıya düşmüş oluyoruz. Beklenti teorisi, aldığımız kararları etkileyen başka faktörleri açıklıyor. Bireylerin,olası kayıp ve kazançları nasıl değerlendirdiklerine, neye göre karar aldıklarını açıklamaya çalışıyor.Kahneman ve Tversky çalışmalarında, insanların kayıptan kaçınmasının, kazanç sağlamasından çok daha öncelikli olduğunu araştırmışlar ve kaybı engellemenin, kazanç elde etmekten hemen hemen iki kez daha önemli olduğunu yaptıkları deneylerde ispatlamışlardır.

3.2. Hedonic Tüketim

Hedonik tüketim ekolüne göre,ahlaki davranışın gayesi hazdır. Haz ise mutlulukla eşittir.Bir fiil,haz getiren fiilse doğrudur ve iyidir.Bireyler yaradılışından bu yana, acıdan kaçınır ve hazza yönelen bir varlıktır. Bu sebeble davranışlarımızın amacı hazdır.Bu sebeble yine son yıllarda bu düşünce akımı davranışsal iktisadın araştırma alanı içine girmiştir (Altunöz,2017:26).

Levy’e göre, Bireyler mal ve hizmetleri satın alırken yalnız neler yapabileceklerine göre değil ne anlama geldiklerine göre malları satın almaya karar verdiklerini belirtmiştir. Yani malı tüketmeyen isteyen birey, bu mala sahip olmaktan çok onu satın alma sürecinde yaşadığı heyecanın tutkunudur. Hedonist (hazcıl) duyguların tüketimdeki etkisini göstermesinin şeklidir bu durum.Malların yada hizmetlerin, performans değerinden, işlevselliğinden çok düşsel, imgesel öğeleri ön plana çıkmıştır.Tüketicinin malı, hizmeti satın alırken daha çok hayalleriyle, heyecan verici olmasıyla ve bireyi eğlence dolu bir alışveriş deneyimine daha çok ihtiyaç duyduğunu söylemek çok da yanlış değildir. Arnold ve Reynolds 2003’te yaptıkları çalışmalarında, tüketicileri hedonik tüketime eğilimine iten nedenlerin, rahatlamak, macera yaşamak,başkalarını mutlu etmek, sosyal ilişkiler kurmak, fikir edinmek, fırsatları yakalamak şeklinde ifade edilmiştir (Aytekin,Ay,2015:142).

3.3. Sürü psikolojisi

Günümüzde bir ürünü satın alırken sadece ihtiyaç olması önemli değil, değişen piyasa şartları, teknoloji, küreselleşme gibi olgulardan dolayı tüketim davranışını etkileyen bir diğer faktör sürü psikolojisi yaklaşımıdır. En yalın haliyle sürü psikolojisini açıklayacak olursak, bir toplumdaki çok fazla sayıda bireyi bir ürüne ya da bir hizmete çok sayıda sahipliği, o ürüne ya da o hizmete karşı aşırı talep olmasına neden olur.

Moda ya da heves olarak adlandırılan sürü psikolojisi, çoğunluğa uyma eğilimi olarak tanımlanır. Bireyler karar vermeleri gereken koşullarda çoğunluğun aldığı kararları, bireysel kararlarından daha iyi olduğunu düşünür, grubun tercihlerine uyum göstermeye ve kabul etmeye başlar. Özellikle böyle bir durum, küresel finansal kriz yaşandığı zamanlarda finansal kuruluşlar içerisinde sürü psikolojisi davranışını ortaya çıkarır(Aydın,Ağan,2016:99).

3.4. Veblen ve Snop (Züppe) Etkisi

Gösterişçi tüketim ya da veblen etkisi, oldukça eski zamanlardan bu yana süregelen bir olgudur. Genel olarak, kişi statüsünü, prestijini çevresine göstermek amacıyla yaptığı alışverişler biçiminde tanımlanır ve böyle bir tüketimin temel nedeni alınan ürünlerin kişinin çevresinden prestij göstergesi olarak algılanması yatar. Geçmişte insanlar, bu tüketimi sahip oldukları gücün, statünün çevreye göstermek amacıyla gerçekleştirmişlerdir. Günümüze bakıldığında, küreselleşmeyle rekabette büyümüşür. Bu sebeble tüketimde kullanılacak mal yada hizmetin markası, markasının özelliklerine ilişkin yapılan vurgu giderek artmaya başlamıştır (O'Cass, Hmily, 2004).

Snop(Züppe) Etkisi ise esasen veblen etkisinin bir tersi durumudur. Veblen etkisi malın fiyatı artınca talebinin de artması iken, snop etkisi ise malı satın almak isteyenlerin sayısının artması neticesinde, o mala ve ya hizmete karşı bu malın talebini azaltacaktır. Yani, veblen etkisi malın fiyatıyla bireyleri toplumdaki bireylerden farklılaştırırken, malın fiyatının düşmesiyle snop etkisine dönüşmektedir.

3.5. Önyargılar

Tibor Scitovsky, 1976 yılında yayınlanan "Joyless Ekonomi: İnsan Memnuniyeti Psikolojisi" adlı eserinde rasyonel seçimle çelişen iki söylemde bulunmuştur. Bunlar, daha gerçekçi psikolojik temeller üzerinde durularak ekonominin açıklayıcı gücünün artırılabilirliği ve tüketici tercihlerinde sistematik olarak önyargı bulunabileceği ve tüketicilerin, sonuçları kendileri için en iyi olmayan seçenekleri de seçebileceği durumunun olmasıdır. (Pugno, 2013). Önyargı, kelime itibariye sadece olumsuz bir kavram gibi görünse de bireyleri olumlu bir şekilde de etkiliye bilmektedir. Önyargı, haklığı kanıtlanmamış bir tutum olarak tanımlanır(Altunöz, 2017:32).

Bir bireyin çok sevdiği, hayranı olduğu ya da toplumda güven hissi veren bir sanatçının, politikacının, milyonlar tarafından takip edilen bir internet fenomeninin eleştirdiği bir mal yada hizmete karşı, bireylerin satın alma davranışına etkisi, bu durumun kabul görmüş bir teori olduğu günümüzde günlük hayatta karşılaştığımız en güzel detaylardır.

3.6. Zihinsel Muhasebe

Nöroiktisat alanları risten kaçma(Örneğin insanlar kızgın olduklarında daha çok riske girmektedir), Zaman kavramı , fedakarlık-özveri, rasyonellik, paranın doğrudan faydası, motivasyon, memnuniyet, bilişsel erişilememedir (Eren, 2009).

Davranışsal iktisadı kavrayabilmemiz için önemli olan kavramlardan birisi de zihinsel muhasebedir. Bu kavramın diğer bir ismi de literatürde alturizm olarak geçmektedir. Alturizm bir bireyin yaşamının diğerlerine adanması olarak tanımlanmaktadır. Alturizm kavramı nöroiktisat alanında içinde tanımlanmaktadır. Zihinsel muhasebe ise, var olan şartlar değiştiğinde paraya bakış açımızda meydana gelen değişme değilimi olarak tanımlanmaktadır (Altunöz, 2017:32).

Thaler zihinsel muhasebe kavramını verdiği güzel ve açıklayıcı örneklerden birisi şu şekildedir: "Bayan ve Bay L ile Bayan ve Bay H kuzeybatıya balık avlamaya gitmişler ve bir miktar somon balığı yakalamışlardır. Balıkları paketledikten sonra havayolu şirketiyle evlerine göndermişlerdir. Fakat aktarma yapılırken, balıkları kaybolmuş ve bundan dolayı havayolu şirketinden 300\$ tazminat almışlardır. İki Çiftte bu aldıkları tazminatla bir lokantada yemek yemişlerdir, ve 225\$ harcamışlardır. Gerçekte günlük hayatlarında bu aileler daha önce bir lokantada hiç bu kadar çok para harcamamışlardır (Thaler 1985;200).

3.7. Asimetrik bilginin gerçekliği

Hayatımızın hemen her aşamasında, iktisadi hayatımız içindeki hareketlerimizde de bilgi öneme sahiptir. Fakat hayatımızın başka başka alanlarında olduğu gibi iktisadi hayatımızda ki davranışlarımızla ilgili ihtiyacımız olan bilgilere bir bütün olarak ulaşamayabiliriz. Böyle bir durumda, şüphesi iktisadi aktivitelerimizde bu durumdan etkilenebilir. Etkin iktisat politikasının sağlanmasını aksatacak şekilde, bilginin ekonomik birimler içinde eşit şekilde dağılmamasına "asimetrik bilgi" denilmektedir(Karahan, 2006:152).

Refah teorilerinin temel varsayımlarından olan, piyasalardaki tüm varolan tüketici ve üreticilerin, bütün mal ve hizmetlerle ilgili tam bilgiyi sahip olduğu yönündedir ve piyasada tam rekabet koşulları geçerlidir. Ancak günümüz koşullarında böyle bir durumun geçerliliği mümkün değildir. Teknolojinin hızla artması, piyasaların aşırı genişlemesi, ürünlerin sürekli ve anlık değişimler yaşaması tam bilgiye ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Asimetrik bilgiyle ilgili en temel çalışma nobel ödüllü iktisatçı Akerlof'un limon piyasaları analizidir.

Akerlof limon piyasaları analizi isimli araştırmasında, otomobil piyasalarını araştırmıştır, otomobili alacak olan ve satacakların piyasadaki bilgi farklılığından ortaya çıkabilecek olumsuz sebeplerin piyasalarda nasıl bir dengesizlik ortaya çıkaracağını araştırmıştır. Böyle bir piyasada Akerlof'a göre, otomobilini satacak olan kişi, halihazırda bir alıcıdan çok bilgiye sahiptir ve böyle bir bilgi farklılığı "ters seçim" olgusudur. Halihazırda alıcılar piyasada iyi, kötü otomobiller var olduğunu bilir. Ancak hangi otomobillerin kötü (limon) hangi otomobillerin iyi kaliteye sahip olduklarını bilememektedir. Böyle bir durumda daha az bilgili halihazırda alıcı, ortalama bir fiyatı ödemeyi, ortalama kaliteyi kabul edecektir. Kaliteli otomobil satanlar bu durumda, böyle bir ortalama fiyatın otomobilin gerçek kalitesi olmadığını ve gerçek değerinin bu fiyatının üstünde bir fiyatta olduğunu düşünerek otomobilini satmaktan vazgeçeceklerdir. Düşük kaliteli otomobil satıcıları böyle bir piyasa koşulunda, böyle bir ortalama fiyatın, kendi sahip oldukları araçlarının gerçek değerlerinin üstünde olduğunu bildiklerinden, sunulan ortalama fiyatı kabul eder, araçlarını satarlar. En nihayetinde, iyi kaliteli otomobillere sahip olan satıcılar piyasadaki çekilir, kötü otomobilleri (limonlar) olan satıcılar piyasaya hakim olur. Kötü arabaların sayısının iyi arabaların sayısını geçtiğinden ters seçim olgusu gerçekleşmiş olacaktır (Akerlof, 1970: 487-492).

3.8.Çapa Etkisi

Davranışsal iktisadın bir başka önemli teorilerinden birisi olan çapa etkisi, bir önceki bir harekette, eylemde algılanan, etkilene giren yada öğrenilen bir sayının gelecekteki kararlarımızı etkilemesi durumu olarak tanımlanmaktadır. Hayatımızın içinden bir örnekle bunu açıklayalım olursak:

Altunöz(2017:42) kitabında belirttiği üzere : "Varsayalım ki her gün mahallemizdeki kahveye gidip 1 TL'den çay içiyoruz ve bu durumu uzun süredir sürdürüyoruz. Bir gün iş arkadaşlarımızla daha lüks bir yere gittik ve aynı çayı 5TL'den içtik. İlk anda bu durumu oldukça yadırgar ve bu parayla 1 paket çay alabileceğimiz yorumlarını yapmaya başlarız. Bununla birlikte belli bir süre geçtikten sonra yeni çapamız 5 TL seviyesi olarak belirlenir ve üçüncü bir yerde çay karşımıza 3 TL den çıkarsa bu durumu oldukça yadırgar ve ne kadar ucuz satıyor gibi yorumlara yöneliriz. Bizler her ne kadar fark etmesekte çapa eşiğimiz devamlı olarak farklılaşmaktadır" dır.

3.9.Diğer Davranışsal iktisat kavramları

Davranışsal iktisat çalışmada aktarılan teoriler haricinde daha pek çok temel kavram ve varsayımlarla geliştirilmekte olan önemli alanlar birisidir. Günlük hayatta karşımıza çıkan iktisadi hayatımızı etkileyen bilinen teoremlerin aksine pek çok kavramı ortaya çıkarmış ve geliştirmiştir. Diğer kavramlara kısaca değinecek olursak,

➤ Rasyonel seçim teorisi ve sınırlı rasyonellik: Bireylerin iktisadi yaşamlarına yön verirken tamamen kendi çıkarları doğrultusunda ve akılcı davranarak savunan rasyonel seçim teorisi, sınırlı rasyonellik kavramı ile eleştiriye uğramıştır. Simon sınırlı rasyonellik olarak açıkladığı bu kavramda, bireyler iktisadi aktivitelerine devam ederken bilişsel sınırlamalarla karşı karşıya kaldığı olduğu kaçınılmaz gerçek olduğunu savunmuştur. Bundan dolayı, bilgi ve işleme kapasitesi rasyonelliği belli bir süre devam edilmesine olanak tanır (Simon, 1982).

➤ Çerçeveleme etkisi: Beklenti teorisinin bir sonucu olarak, insanlar kararlarını verirken bilinçsizce sözsöz yönlendirmelere açıktır. Çerçeveleme etkisi olarak adlandırılan bu kavram karar vericinin nesnel kararlar yerine öznel kararlar verdiğinin bir göstergesidir. Çerçeveleme etkisi sorunun ya da riskli bir durum karşısında karar gerektiren bir durumun karar vericiye aktarılırken kullanılan dilin önemini vurgular

(Şen,İncekara,2012:239). Kısaca bireyler,durumlar aynıyken farklı farklı sunuş şekillerine göre farklı tepkiler vermeleri mümkündür.

➤ Hakimiyet yanılgısı: bireylerin kontrol edemeyeceği durumlarda, sonuca etki etme şansının olduğunun inancını temsil eder ve fazla bilgi sahibi olunduğu inancına ya da çok fazla özgüven durumuna indirgenebilir. Böyle bir durumun etkisi altında verilen yatırım kararının rasyonel tercihten uzak olmasına oldukça çok rastlanmaktadır. Yatırımcının belirsiz şartlar altında kendine fazla güvenmesinin yarattığı yansıma yatırımcıda beklenilenden farklı bir çıktıya götürebilir (Sefil,Çilingiroğlu,2011:262).

Çalışma da bahsedilen davranışsal iktisat bağlamında, iyimserlik, kumarçı tuzağı, parasal yanılsama, sahiplik etkisi, artan bağımlılık, etki sapması gibi daha pek çok temel kavramlar,varsayımlar vardır.Ancak bu çalışmada yapılacak olan anket sorularına yönelik olan temel kavramlar üzerinde daha çok durulmuştur.

5.Sonuç Ve Değerlendirme

İktisadın araçlarının toplumların bütün davranışlarını çalışmak için elverişli olup olmadığı, iş piyasasına katılmak, tasarruf etmek,yatırım yapmak gibi kararları ile evlenip çocuk sahibi olmak gibi kararların aynı zihinsel süreçlerin sonucu olup olmadıkları iktisadın içinde de dışında da hareketli tartışma alanlarıdır. Ancak, analize başlamak için insan doğasına, karar alma şekline ilişkin bazı varsayımlardan başlamak gerekmesi iktisadi en dar tanımıyla tanımladığımız zaman da geçerli olmuştur. İktisatçılar pür sonucu ulaşmak için pek çok metot, istatistiksel çalışmalar yapmışlardır. Ancak bireylerin yapılan bu metotsal çalışmalar ve gözlemsel hareketlerinin farklılığının sonucuna ulaşması zihinsel süreçlerin karar alma mekanizmasını nasıl etkilediğini bu çalışmalarda gözlem dışı kalmıştır. Bireyler rasyonel davranmak isterken neden rasyonel davranmadıklarını açıklayan davranışsal iktisat pek çok teoremlerle bunu açıklamıştır. Yapılan bu çalışmada davranışsal iktisat teorik boyutlarıyla örneklerler ele alınmıştır. Çalışma, sadece teorik boyutlarıyla davranış iktisadi kısa bir değerlendirmedir. Davranışsal iktisadi geliştirmek, sadece teorik boyutlarıyla ele almak eleştirel ve etkisiz gibi görünse de yapılacak olan diğer çalışmalara kısa bir davranışsal iktisat yorumu getirmesi amaçlanmıştır.

6. KAYNAKÇA

1. Akerlof, G. (1970), "The Market For Lemons: Quality Under Uncertainty and the Market Mechanism", *Quarterly Journal of Economics*, 84 (8), 488–500.
2. Akerlof, G. A. (1970). The market for" lemons": Quality uncertainty and the market mechanism. *The quarterly journal of economics*, 488-500.
3. Altunöz, U. Ve Altunöz, H. (2017). Davranışsal Ekonomi (İkinci Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık
4. Aydın, Ü., & Büşra, A. Ğ. A. N. (2018). Rasyonel Olmayan Kararların Finansal Yatırım Tercihleri Üzerindeki Etkisi: Davranışsal Finans Çerçevesinde Bir Uygulama. *Aibü-İibf Ekonomik Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*.
5. Aytekin, P., & Ay, C. (2015). Hedonik Tüketim Ve Anlık Satın Alma: İzmir İlinde Bir Araştırma. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 141-156.
6. Camerer, C. Ve Loewenstein, G. (2004). Behavioral Economics: Past, Present And Future. İçinde Camerer, C. Loewenstein, G. Ve Rabin, M. (Ed), *Advances In Behavioral Economics*, 3-51. New York: Princeton University.
7. Cypryański, J., & Grzesiuk, A. (2015). THE ROLE OF SIGNALS IN ONLINE AUCTION PURCHASE DECISIONS. *Folia Oeconomica Stetinensia*, 15(1).
8. E.,Roben Ve D.Dumludağ. (2015). Davranışsal İktisadın Gelişimi. *İktisat Ve Toplum Dergisi*, 58,4-9
9. Eren, E. (2009). Yeni İktisatta Ortak Noktalar. *İktisatta Yeni Yaklaşımlar Çalıştayı*.
10. Kahneman, Daniel Ve Tversky Amos (1979). "Prospect Theory: An Analysis Of Decision Under Risk", *Econometrica*, Vol:47, S.2, S:263-292.

11. Kamilçelebi, H. (2012). Davranışsal İktisadın Neoklasik İktisat Fayda Teorilerine Eleştirisi Ve Davranışsal İktisatta Fayda-Mutluluk İlişkisi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 4(2).
12. KARAHAN, Ö . (2014). “Asimetrik Bilgi ve Para Politikasının Etkinliği”. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13 (2), 151-163. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/yonveek/issue/13685/165610>
13. Kırılı, Ö. (2013). John Locke Ve David Hume“Un Epistemolojisi Ve Beşeri Olanın İzahı. *Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi*, 9(20), 99-114
14. KOÇ, Y . (2015). George Akerlof, Michael Spence Ve Joseph Stiglitz’in Asimetrik Bilgi Üzerine Katkıları. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 4 (1), 113-124. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/beyder/issue/3480/47352>
15. O’cass., Aron And Hmily Mcewen, “Exploring Consumer Status And Conspicuous Consumption”. *Journal Of Consumer Behaviour*, Volume 4, Issue 1, September 2004, S. 25-39
16. Pugno, M. (2013). Scitovsky, Behavioural Economics, and Beyond. *Economics Discussion Papers*, No 2013-54, Kiel Institute for the World Economy. <http://www.economicsejournal.org/economics/discussionpapers/2013-54>
17. Sefil, S., & Çilingiroğlu, H. K. (2011). Davranışsal finansın temelleri: karar vermenin bilişsel ve duygusal eğilimleri.
18. Şen, S., & İncekara, B. (2012). İktisat Ve Psikoloji Etkileşiminde Davranışsal İktisat. 14 ocak 2018 tarihinde http://www.sobiad.org/eJOURNALS/dergi_HIA/arsiv/2012/sedef_sen.pdf adresinden alınmıştır.
19. Şenalp, M. G. (2007). Düünden Bugüne Kurumsal İktisat. *Kurumsal İktisat*, 45-92.
20. Simon, H. A. (1982). Models of bounded rationality: Empirically grounded economic reason (Vol. 3). MIT press. 10 ocak 2018 Tarihinde https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=9CiwU28z6WQC&oi=fnd&pg=PA1&dq=models+of+bounded+rationality&ots=GKRP4kfJal&sig=F8Db7m3wnb3Y6cdysfnX1R-C9_w&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false adresinden alınmıştır.
21. THALER, Richard H. (1985), “Mental Accounting and Consumer Choice”, *Marketing Science*, Vol. 4, No. 3, s.199-214.
22. Tor, Avishalom, *The Methodology of the Behavioral Analysis of Law* (July 11, 2008). Haifa Law Review, Vol. 4, p. 237, 2008. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1266169>
23. Yürük, S. (2017). Davranışsal İktisat Bağlamında Tüketici Davranışlarının İncelenmesi: Örnek Çıpalama Uygulaması (Master's Thesis, Esogü, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

(32)

Doç. Dr. Oktay KIZILKAYA²⁸²

1855 KARS ZAFERİNİN KAZANILMASINDA KARS AHALİSİNİN FEDAKÂRLIĞI IN THE WIN OF 1855 KARS VICTORY THE SACRIFICE OF THE KARS PEOPLE

ÖZ

Osmanlı Devleti ile Rusya Arasındaki 1848 yılında başlayan mülteciler ve Kudüs'teki kutsal mekânların idaresi sorunları iki ülke arasında gerginliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. İki ülke arasındaki gerginlikler diplomatik yollarla çözüme kavuşturulamayınca Rusya isteklerini kabul ettirmek için 1853'te Osmanlı Devletine savaş ilan etmiştir. 1853'te Osmanlının balkan topraklarına saldıran Rusya ile Balkan, Kafkas ve Kırım olmak üzere üç cephede savaşılmıştır. Savaşılan cephelerden biri olan Kafkas Cephesinin odak noktası Kars ve çevresi olmuştur. Nisan 1855'ten itibaren Kars sınırlarına giren Rus Ordusu ile muharebeler başlamıştır. Yapılan muharebelerde birkaç Rus ileri harekâtı durdurulmuş ise de Ruslar yılmamış ve Haziran 1855'te Kars Şehrini muhasara etmeyi başarmışlardır. Haziran 1855-Eylül 1855 arasında Kars ahalisi, Osmanlı askeri ile birlikte Rus saldırılarına karşı fedakârca mücadele etmiştir. Özellikle 29 Eylül 1855'te Kars Şehrini ele geçirmek isteyen Ruslar büyük bir saldırı yapmıştır.

Bu çalışmada, Rus saldırısının durdurulması esnasında Kars'taki Osmanlı/Türk askeri ile birlikte Kars ahalisi büyük bir vatanseverlik ve fedakârlık göstermiştir. Bu vatanseverlik ve fedakârlık, Osmanlı Devleti tarafından takdir edilerek, "Kars Madalyası" adı ile altın, gümüş ve bronz olmak üzere üç çeşit madalya bastırılmıştır. Bu madalyalar, asker ve ahaliden fedakârlığı görülenlere vatanseverliklerine delil olmak üzere verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: 1853-1856 Kırım Savaşı, 1855 Kars Zaferi, Kars Zafer Madalyası, Ruslar, Kars Ahalisi.

ABSTRACT

The problems that began in 1848 between the Ottoman Empire and Russia and the administration of the Italy Places in Jerusalem, have caused tensions between the two countries. When tensions between the two countries were not resolved by diplomatic means, Russia declared war on the Ottoman Empire in 1853 in order to adopt its demands. In 1853, Russia and the Balkan, the Caucasus and the Crimea were fought on three fronts, attacking the Balkan territories of the ottomans. One of the fought fronts, the focal point of the Caucasus Cephass, has been Kars and its enviroments. From April 1855, battles began with the Russian army entering the borders of Kars. While several Russian advanced operations were stopped during the battles, the Russian were not aged and managed to protect the city of Kars in June 1855. Between June 1855 – September 1855 the people of Kars fought a sacrifice against Russian attacks with the Ottoman military. In particular, the Russians who wanted to take over the city of Kars on September 29, 1855, made a major attack.

In this study, the people of Kars along with the Ottoman/Turkish military in Kars, have shown great patriotism and sacrifice during the cessation of the Russian attack. This patriotism and sacrifice was appreciated by the Ottoman Empire and three different medals were printed with the name "Kars medal" as gold, silver and bronze. These medals are given as evidence to the patriotism of the soldiers and the people who have sacrificed.

Keywords: 1853-1856 Crimean War, 1855 Kars Victory, Kars Victory Medal, Russians, Kars people.

²⁸² Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, 36100 / Kars/TÜRKİYE; e-posta: ok1taykizilkaya@gmail.com; Bu makale Oktay Kızilkaya'nın Doktora Tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

GİRİŞ

Milli ve manevi değerlerin bilincine ulaşmış her millette, vatanseverliğin gereği olan fedakârlık üst seviyededir. Ancak bazı milletlerde bahsedilen değerın önemi çok farklıdır. Bu toplumlardan birisi hatta en önde olanı Türk toplumdur. Tarihi olaylar göstermektedir ki Türkler, dinlerini, vatanlarını ve hürriyetlerini korumak için yeri ve zamanı geldiğinde aziz bildikleri her şeyi feda etmekten çekinmeyen bir düşünce ve ahlaka sahiptirler. Vatani, milli ve manevi değerlerin hür olarak yaşatıldığı, kederin, sevincin ve refahın paylaşıldığı kutsal bir varlık olarak algılamışlardır. Bu anlayış, Osmanlı Ülkesinin her yerleşim yerinin ahalisinde olduğu gibi Kars ahalisinde de en üst seviyede mevcut idi. Bundan dolayı, “*Kars namı anıldığı zaman her Türkün ruhunda kahramanlık hisleri uyanıyor*”²⁸³,” denilmektedir. Bu söz, düşmanla yaşanmış olan vakalarda Kars ahalisinin gösterdiği vatanseverlik ve fedakârlığın en sade ancak en anlamlı biçimde izah edilmesidir.

Kars ahalisi vatanseverliğini ve fedakârlığını sadece sözle değil, yeri ve zamanı geldiğinde malı ve canı ile de göstermiştir. Bu özellikleri geçmiş yüzyıllarda da mevcut idi. XVII. Yüzyılın ortalarında Kars’a gelen Evliya Çelebi, Kars’taki ahalî ve askerden bahsederken; “*cümle kale neferleri ‘benem diger nist’ (benim diğeri yoktur) diyen kuldur. Bu serhadlerde Van Kulu, Kars ve Ahıska Kulu şecaat ve cesaretleri ile meşhurdurlar,*”²⁸⁴ kaydını düşerek, XVII. yüzyılda Kars ahalisinin vatanseverliğine ve vatan savunmasında gösterdikleri cesaret ve kahramanlığa o dönemde vurgu yapmaktadır.

XIX. yüzyılda yapılan Osmanlı-Rus savaşlarında Kars cephe hattı olmuştur. Bu savaşlarda Kars ahalisi vatanseverliğini her daim ispatlamıştır. Bu doğrultuda Kars etrafında cereyan eden, 1828–1829, 1853–1856 ve 1877–1878 savaşlarında, bütün olumsuzluklara rağmen Kars ahalisi vatanseverliğini en üst seviyede göstermiştir. 1855’de Kars’ı muhasara eden Ruslara karşı Karşlı gönüllülerinin başında yer alan Osman Ağa, Ordu Müşirinin çadırı önüne gelerek kendilerine savaşacak yer göstermesini, kesinlikle karşılık beklemediklerini; “*Biz Karşlıyız para için değil, dinimiz ile namusumuz için savaşırız. Siz bize baş olacak subaylar ile cephaneye verin, ne yapılacağını gösterin, inşallah içimizde korkak bulamayacaksınız*”²⁸⁵, kaydını düşerek, ahalideki vatanseverliğin en büyük örneğini açık şekilde ifade etmiştir. Kars ahalisi generalden önce Kars Mutasarrıfı Vezir İsmail Paşa’ya müracaat etmiş ancak ondan pek yüz bulamamış olmaları ve tahkir edilmeleri üzerine böyle bir yola başvurmuşlardır.²⁸⁶

Yine ahalî, Kars üzerine gelen Ruslara karşı hınçla dolmuş ve heyecanlanmışlardır. Bütün şehir ahalisi ellerine geçirdikleri silahlarla 16 Haziran 1855’te tabyalara koşmuştur. Hatta 13–14 yaşlarındaki yeni gençlik çağına gelmiş olanlar bile bu heyecana kapılarak tabyalara savaşmaya gidenlere katılmıştır. Evlerin üstüne çıkan kadınlar, askerlere; “*Allah kılıçlarınızı keskin etsin! Bizi unutmayın; size dua ediyoruz. Kâfirler ile savaşın! Allah sizi muvaffak etsin*”²⁸⁷ diyerek, dualar ve maneviyatı güçlendiren sözleri yüksek sesle dile getirmişlerdir. Bu mücadelede, Kars’ın Müslüman Türkleri canlarını feda etmekten çekinmemişlerdir. Ruslar, Sivastopol’de Osmanlı ve müttefikleri karşısında aldıkları ağır yenilginin intikamını almak istemişlerdir. Bu nedenle komutası Muravyev’de olan 54 bin kişilik Rus kuvveti, 29 Eylül 1855’de Kars Kalesi ve tabyalarına karşı büyük bir saldırı başlatmıştır. Bu saldırı esnasında Kars’taki Osmanlı askerlerinden, 300 şehit, 650’ye yakın yaralı verilmiştir. Bu şehit ve yaralıları arasında, Kars ahalisinden 70’i şehit olmuş, 230 kişi de yaralanmıştır. Ahaliden şehit olanların, 9’u ulema (hoca) ile sulehadan (dindarlardan) oluşmaktaydı. Bu şehitler içinde tabyalara su, ekmek ve cephaneye taşıma gibi işlerde hizmet eden Karşlı kadınlardan da 6’sı şehide olmuştur²⁸⁸.

²⁸³ Nihat Mete, “Sesleniş”, *Kars Kalesi Dergisi*, Kars’ı Kalkındırma Derneği Yay., (1964) s. 9.

²⁸⁴ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (2. Kitap), (Yayına Hazırlayanlar: Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s. 168.

²⁸⁵ Humphry Sandwith, *A Narrative of the Siege of Kars*, London, 1856, s. 248.

²⁸⁶ Kars Mutasarrıfı İsmail Paşa’nın savaşmak isteyen Kars ahalisini tahkir ederek geri göndermesi, Başbozuk askerinin uygunsuzluğu halinde cezalandırılmasına dair gelen “Evâmir-i Aliyye”ye dayanmaktaydı. Ancak mutasarrıfın gelen bu emri yanlış anlaması veya yorumlaması nedeniyle gönüllü olan Kars ahalisini Başbozuk Asker sınıfında algılaması neticesinde meydana gelmiştir. 9 Şaban (7 Mayıs 1854) Tarih ve 504 sayılı Takvim-i Vekayi Gazetesi.

²⁸⁷ Sandwith, s. 252.

²⁸⁸ 26 Rebi’ül Evvel 1272 (6 Aralık 1855) tarih ve 534 sayılı Takvim-i Vekayi-i Gazetesi; Kırzioğlu, 1855 Kars Zaferi, s. 157.

Kars ahalisinin, 1855'teki vatanseverlikleri, Sultan Abdülmecit tarafından da takdir edilerek bir emr-i âli yayınlanmış olup, muhtevası şöyledir;

“Tevki-i Ref-i Hümayûn 'um vâsıl olunacak ma'lûm olaki, Muharebe-i hazıra'nın bidâyetünden berü Kars ahâlisinün izhâr ettikleri me'ser-i sadâkat ü hamiyet üzerine Kars'ın düşman tarafından muhâsarasundan berü bil-cümle ahâli, kâffe-i ahvâlde asâkir-ü şâhânemün metâneti ile berâber şecâ'at ü basaletlerinde dahi hissedar olarak alelhusûs muharremin onyedinci günü Kars üzerine düşmenin vuku'bulan hücumuna mukavemet de asâkir-i şâhânem 'le umûm ahâli yek-cihet olarak vatanları uğruna cân siperâne hizmet edüp, tarihlerde yazılacak bir muzafferiyet'ün husûlünde dahi hisseyâb-ı mefharet oldukları misüllü hizmet-i vakı'aları nezd-i şâhânemde ziyâdesiyle takdir olunarak cümlesini du'a-yi bil-hayr-i mülûkanem ile yâd eylediğimden...”²⁸⁹, muhtevası ile Kars ahalisinin vatanseverlikleri ve fedakârlıkları takdir edilerek övülmüştür. Bu suretle Kars ahalisinin vatanseverliği devletin en üst yöneticisi tarafından tasdik edilmiştir²⁹⁰. Padişah dışında Osmanlı Hükümet yetkilileri Kars'taki asker ve ahalinin göstermiş olduğu kahramanlık ve vatanseverliği takdir ederek, teşekkürlerini havi bir mazbatayı, Takvim-i Vekay-i'de yayınlamışlardır.

Kars ahalisi savaş dönemlerinde, nakliye, gıda ve diğer bazı ihtiyaç duyulan eşyanın sıkıntısını çeken Osmanlı Ordusuna malları ile de hizmet etmişlerdir. Yetersiz kalan nakliye araçlarının temininde Kars şehir ahalisi ve köylüleri sahip oldukları nakliye araçlarını ordunun hizmetine vererek büyük bir fedakârlık örneği sergilemişlerdir. Gıda sıkıntısı ortaya çıktığında kendi ihtiyaçları için ayırdıkları yiyecek maddelerini istenildiğinde orduya vermişlerdir. Hatta Kırım Savaşı döneminde ahalinin elinde ne varsa satın alınmış ve parası sonradan ödeneceği söylenmiştir. Ancak savaş sonrasında devletin ekonomik açıdan zor durumda olması ve ödemeleri 1863'e kadar yapamaması üzerine alacaklarını devlete bağışlamışlardır²⁹¹. Bununla birlikte Kars mutasarrıfı ile Karanlı zenginlerin Kars'taki süvari bölüğü ve topçu takımının ihtiyaçlarının karşılanması için 2.500 kuruş yardımda bulunmuşlardır (1864)²⁹². Hatta Karanlı Tüccar Sadi Bey hazineye nakit olarak yardımda bulunmuş²⁹³ az da olsa katkı sağlamıştır.

Kars'ın İstanbul merkezinden uzakta olması, yüzlerce yıl ihmal edilmesi ve bu süreçte onlarla ifade edilen muhasara ve istila görmesine rağmen Osmanlı Devleti'ne olan bağlılığı ve vatanperverliği devam etmiştir. Kars ahalisinin vatanperverlikleri devletin resmi kayıtlarına da girmiş ve padişah tarafından da takdir edilerek O dönemde Osmanlı Ülkesinde hiçbir şehre verilmeyen “Gazilik” unvanı verilmiş ve “Kars Madalyası” darp edilerek, bir vapura da Kars adı verilmiştir.

Savaş esnasında Kars ve kazalarından toplanan zahire ve hayvanların bedelini devlet ödemedi zorluk çekince, Kars Sancağına bağlı kazaların ahalisi, Anadolu ordusundan alacakları olan 300.220 kuruştan 100.400 kuruşluk kısmını bir hizmet-i fâhire olmak üzere hazineye bağışlamışlardır²⁹⁴. Bununla birlikte 1855 Rus istilasından sonra asayışı sağlamak için oluşturulan süvari bölüğü ile topçu takımına Kars Valisi Emin Paşa ile bazı servet sahibi kimseler tarafından sekiz adet at bağışlanmıştır²⁹⁵.

Müslüman Türklerin gösterdiği yardımlar Hristiyanlara da örnek olmuş, bu doğrultuda Kars'ın muteber tüccarlarından ve Katolik milletinden Şişman Agop Ağa adlı biri hazineye 1.040 kuruş kavaim-i nakdiye bağışında bulunmuştur. Şişman Agop'un yardımının maddi durumu yerinde olan diğer vatandaşlara da örnek olması amacıyla Takvim-i Vekayi'de yayınlanması istenilmiştir²⁹⁶.

²⁸⁹ BOA, İ.MMS, 16/645-2; Kırzioğlu, 1855 Kars Zaferi, s. 187.

²⁹⁰ 3 Safer 1272(15 Ekim 1855) tarih ve 760 sayılı Ceride-i Havâdis Gazetesi.

²⁹¹ BOA. MKT. MHM. 258/52.

²⁹² BOA. A. MKT. MHM. 269/68.

²⁹³ BOA. A. MKT. MHM. 393/8.

²⁹⁴ BOA. A.MKT. MHM. 258/68.

²⁹⁵ BOA. A.MKT. MHM. 269/52.

²⁹⁶ BOA. A.MKT. MHM. 419/93.

Vatanseverliğin Bir Göstergesi Olarak: Kars Zafer Madalyası

Madalya, İtalyanca bir kelime olup, milli fedakârlık ve yararlılık karşılığında devlet tarafından onurlandırmak, diğer vatandaşlarını da benzer davranışlara özendirmek, misal olması için verilen ve altın, gümüş, bakır ve pirinçten çeşitleri olan onur ve taltif nişanesine denir. Madalyanın verilme amacının etkisine ve verilen kişinin konumuna göre bahsi geçen metallerden yapılan değer sıralamasına göre dereceleri bulunmaktadır²⁹⁷.

Osmanlı Devleti'nde madalya ilk defa 1730'da verilmiş olup, "Ferahi madalyası" adını taşımaktadır. Osmanlı Devleti'nin Kars ile ilgili verdiği madalya ise 1855'te altın, gümüş ve bakırdan yaptırdığı Kars Madalyası'dır²⁹⁸.

29 Eylül 1855'te şafak vakti General Muravyev Komutasındaki 50.000 askerden oluşan Rus Ordusu Kars'a hücumu geçmiştir. Rus hücumu yedi buçuk saat süren amansız bir taarruz şeklinde cereyan etmiştir. Bu mücadele esnasında her yaştan kadın ve erkekte oluşan Kars ahalisinin Osmanlı Ordusu'nun yanında savaşması neticesinde Ruslar bozgun halinde eski konumlarına çekilmişlerdir. Kars ahalisinin Rus hücumu esnasında gösterdiği üstün cesaret, feragat ve kahramanlık neticesinde zafer Osmanlı Ordusu'nun olmuştur.

Bireysel olarak herkese madalya verilmesi o dönem şartlarında zor olduğundan, bu savaşa katılan sivil ve asker ileri gelenleri ile Kars'ta yaşayan her ferdin bireysel olarak onur ve gurur duyacağı, herkesi kapsayan "Gazilik Nişanı (madalyası)" verilmiştir.

Sultan Abdülmecid gönderdiği bir fermanla, Kars'a "gazilik" unvanı ve madalyası vermiştir. Bu madalya İstanbul'da darphanede altın, gümüş ve bakır olmak üzere kestirilmiştir. Bu madalyanın bir yüzünde "Kars 1272" diğer yüzünde Kars Kalesi" resmi bulunmaktadır²⁹⁹.

Kars Madalyasını tam olarak tanıtmak gerekirse; Gazilik Madalyası olup, karar tarihi 1855'tir, fiili ihdası 1856'dır. Tuğrakeşi Mustafa Efendi, Hattatı Naif Efendi, Hakkakı James Robertson (1813–1888)'dur. Altından olanın kalınlığı 36.5mm, ağırlığı 35,9 gramdır. Gümüş olarak kestirilen madalya ise, 36,7 mm kalınlığında, 23,75 gram ağırlığındadır. Madalyanın ön yüzünde, "Abdülmecid Han bin Mahmud el Muzaffer Daima"(Sultan Abdülmecid'in Tuğrası) defne ve meşe dallarından meydana getirilmiş çelenk içindedir. Arka tarafında ise "Kars 1272", Osmanlı Bayrağı'nın dalgalandığı Kars Kalesi ve şehrinin görünümü yer almaktadır³⁰⁰.

Kars'ın gazilik unvanını ihtiva eden Ferman-ı Hümayun Kars Mutasarrıfı ve Kaymakamı olan Hacı Süleyman Ağa'ya, Anadolu Ordusu Hümayunu Müşiri Hakkı İsmail Paşa tarafından yazı ile teslim edilmiştir³⁰¹.

Madalya ve bazı muafiyetler tanınmasını ihtiva eden belge metni şöyledir;

"Hâlâ Anadolu Ordu-yı Hümâyûnum kumandanı ve Mecidiye Nişanı Hümâyûnumun birinci rütbesine haiz ve hamili vezirdarım Mehmed Vasıf Paşa ve Kars Sancağı Mutasarrıfı vezirim İsmail Paşa ecli'l-ileyhiye Hüküm ki;

Muharebe-i hazirenin bidâyetinden berû Kars ahalisinin izhar eyledikleri mâsir-ii sadakat ve hamiyet üzerine Kars'ın düşman tarafından muhasarasından berû bil-cümle ahali kâffe-i ahvâlde asâkir-i şahanemin mütaâbıyla beraber şecaât ve leyâletlerinde dahi hissedar olarak ale'l-husûs Muharrem'in on yedinci günü Kars üzerine düşmanın vukubulan hücumuna mukavemette asâkir-i şâhânemle umûm âhâli yekvücut olarak vatanları uğurunda cânsiperâne hizmet idüp tarihlerde yazılacak bir muzafferiyet husûlünde hisseyab-ı mukarenet oldukları misüllü hizmet ve 'ikâları nezd-i şâhânemde ziyâdesiyle takdir olunarak cümlesini re'y-i bil-hayr-i mulûkanem ile yâd eylediğimden başka işbu hizmet'ül-mukarenetin mükâfatı olmak üzere esnay-ı harb de ve harbin hitâmından sonra üç sene müddet Nefs-i Kars Âhâlisinin kaffe-i tekâlifden muaf

²⁹⁷ Mithad Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügâtı*, (2. Baskı), Enderun Kitabevi, İstanbul 1986, s. 204; *İstiklal Madalyası Tarihçesi ve Tanımı*, Türkiye Muharip Gaziler Derneği Yay., Ankara 1983, s. 3.

²⁹⁸ Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügâtı*, s. 204–205.

²⁹⁹ 5 Receb 1272 (12 Mart 1856) tarih ve 535 sayılı Takvim-i Vakâyi Gazetesi; Fahrettin Kırzioğlu, *Kars Tarihi I*, Işıl Matbaası, İstanbul 1953, s. 551.

³⁰⁰ Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İsa Akbaş Koleksiyonu, İstanbul 2004.

³⁰¹ BOA. İ. DH. 358/23661; Ayrıca bkz. Fahrettin Kırzioğlu, *1855 Kars Zaferi*, Işıl Matbaası, İstanbul 1955, s. 197.

olunmalarına ve böyle vesile ile hizmet-i askeriyelerini dahi ika eylemiş olmaları cihetiyle kur'a-i askeriyenin bu müddetçe Nefs-i Kars ahalisi hakkında icrasından sarf-ı nazar olunmasına ve esnay-ı harbde yararlığı misüllu olanların derece-i hizmetlerine göre nişanlar itâsiyla taltiflerine irade-i seniyye-i mülûkanem mütealîk olmuş olmağın ilânen âhâli-i merkumeye taltifen Dîvân-ı Hümâyûnumdan işbu emru celil ül-şânım isdar ve balâsı hatt-ı hümâyûnumla tevşihen irsâl ve tisyar olunmuştur. İmdi sen ki müşir ve mutasarrıf-ı müşâr-ün-ileyhüma siz bu emr-u alî-i şânım umum ahali muvacehesinde kırâat ile hizmet ve 'ikâlarının ne veçhile takdir olunduğunu cümlesine tefehhüm ve işâât eyledikten sonra cümlesinin evlâd ve ahfadına mucibi iftihâr olmak için sicill-i mahkemeye kayd ile irâde-i seniyye-i mulûkânemin infâz-ı ahkâm-ı celilesine müsâraât eyliyesiz"³⁰². Kars ahalisinin övülmesinin yanında, üç yıl bütün vergilerden muaf tutulmuş ve ahaliden üç yıl asker alınmayacağı bildirilmiştir. Bu durumun mahkeme siciline işlenmesi istenerek olay hukukileştirilmiştir. Kars ahalisi dışında, Osmanlı Padişahının övgüsüne mazhar olan bir başka şehir ve ahalisi çok nadirdir.

Vergi ve askerlikten af konusu sadece Kars'ta kalan ahali için geçerli olmayıp savaş esnasında göç edenleri de kapsamaktaydı. Bu doğrultuda Erzurum, Pasinler ve Tercan kazalarına hanelerini nakledenler de 1859 vergi affı kapsamına alınmıştır. Bu durumda olanlar, 1856-1857-1858 senelerine ait ve vermekle yükümlü oldukları 13.522,5 kuruş vergi affedilmiştir. Bu affa neden olarak, sahip oldukları emval ve hayvanlarını kaybetmeleri gösterilmiştir³⁰³.

Kars ahalisi de Padişahın kendilerine olan bu teveccühünü karşılıksız bırakmamış ve hazırladıkları bir teşekkür mektubunu İstanbul'a göndermişlerdir³⁰⁴.

1855 Kars Zaferinde Madalya Alanlar

Kars'ta muharebelerde bulunan gerek zabitan ve gerek askerden yararlığı görülenlere verilmek üzere Mecidiye Nişanı ile Sadakat-ı Askeriye nişanları için emir verilmiştir³⁰⁵. Bunun için Kırım, Silistre ve Kars cephelerinde savaşan asker ve yararlığı görülen memurlar ile herhangi bir şekilde hizmeti görülenlere verilmek üzere kırk bin madalya kestirilmesi için darphane-i amire görevlendirilmiştir³⁰⁶. Kestirilecek madalyalar dört çeşit olup, üç çeşidi hususi ve bir çeşidi ise umumi olarak tasnif edilmiştir³⁰⁷.

1855 Kars Zaferi'nin kazanılmasında üstün hizmetleri görülen ve padişahın övgüsüne layık olan kumanda heyetinden Mehmed Vasıf Paşa'ya bir adet murassa kılıç (murassa seyf), Kerim Paşa ile Vilyams(Williams) Paşa'ya ikinci rütbeden Mecidiye nişanı hümâyûnu ve birer kıta kılıç ihsan edilmiştir³⁰⁸.

Kars, Rus istilasına düştükten sonra da Kars'ta hizmet edenlere madalya verilmesi devam etmiştir. Bu doğrultuda, Kars'ın düşmesi üzerine Erzurum'a gelen Asâkir-i Nizamiye ve rediflerin miktarı beş bin sekiz yüz altmış sekiz kişidir. Bunların dışında, Asâkir-i Muvazzafa zabitanı ve Kars ahalisinden bin altı yüz iki kişi de Erzurum'a gelmiştir. Bunlar için yedi bin dört yüz seksen yedi adet madalya Selim Paşa tarafından talep edilmiştir³⁰⁹.

Asker ve memurların dışında Kars ahalisinden madalya alanlar da bulunmaktadır. Bu doğrultuda, Kars hanedanı kadiminden ve uhdesinde Istabl-ı Amire payesi bulunan Medet Bey savaşta gösterdiği hüsnü hizmetlerden dolayı kendisine dördüncü rütbeden mecidiye nişanı verilmesi Kars Meclisi tarafından görüşülmüş ve Kars Mutasarrıfı Mehmed Takiyüddin Paşa tarafından İstanbul'a yazılmıştır. Yazıda Medet Beyin Şüregel'deki konağı ile bütün mal varlığının da Ruslar tarafından yakıldığı ve yağmalandığı da

³⁰² BOA. DÜİT. 38/31-2.

³⁰³ BOA. İ.MVL. 421/18452.

³⁰⁴ Kırzioğlu, 1855 Kars Zaferi, s. 198-201.

³⁰⁵ BOA. DÜİT. 38/31-3.

³⁰⁶ BOA. DÜİT. 38/27-2.

³⁰⁷ BOA. DÜİT. 38/27-1.

³⁰⁸ BOA. DÜİT. 38/31-3.

³⁰⁹ BOA. DÜİT. 38/27-7.

belirtilmektedir³¹⁰. Bu durum, İstanbul tarafından araştırıldıktan sonra bahsi geçene madalya verilmesi uygun bulunmuştur³¹¹.

Yine Kars'ın Halil Efendi Mahallesi ahalisinden Şimşir oğlu Mehmed Efendi 1855'te Tahmasp Tabya etrafında cereyan eden muharebeye katılmış ve sağ memesinin üstünden kurşun yarası almıştır. Kurşun isabeti neticesinde üç kaburgası kırılmış ve sakat kalmıştır. Kendisine dördüncü rütbeden Mecidiye nişanı verilmesi ve maaş bağlanması hususunda Kars Meclisi'nde yapılan görüşme³¹² ve karantina tabibinin yapmış olduğu muayene neticesinde³¹³ durumu anlaşılmış olduğundan İstanbul'a yazılmıştır.

Muharebede hizmeti görülen bazı tüccara da madalya verilmiştir. Bunlardan biri Kars ahalisinden ve muteber tüccardan olan Kurbanzade İsmail Ağa'dır. İsmail Ağa, Anadolu Ordu-yı Hümayunu Müşirliğine verdiği istida da kendisine kapıcıbaşılık rütbesi tevcihi veya beşinci rütbeden Mecidiye nişanı ihsanı buyrulmasını istemiştir³¹⁴. Durum seraskerlik makamına sunulmuş ve oradan onay alındıktan sonra tezkiresiyle sadarete arz edilmiştir³¹⁵.

Yukarıda adı verilenlerin dışında Kars'tan madalya alanlardan bazıları;

Kars Müftüsü Hasan Efendi'ye üçüncü rütbeden Mecidiye nişanı, Kars Sancağı meclis azasından ve memleket eşrafından Vehbi Said Efendi'ye beşinci rütbeden Mecidiye nişanı ve ek olarak "Dergâh-ı Âli Kapıcıbaşılığı", Kars hanedanından ve meclisi azasından Mehmed Sani Bey'e beşinci rütbeden Mecidiye nişanı ve ek olarak "Dergâh-ı Âli Kapıcıbaşılığı", Kars hanedanından ve meclisi azasından Karahanzade Mustafa Efendi'ye beşinci rütbeden Mecidiye nişanı ve ek olarak "Dergâh-ı Âli Kapıcıbaşılığı", Rütbe-i râbi'a ashabından ve Kars meclis azası'ndan Hacı Abdullah Efendi'ye bir kıta beşinci rütbeden Mecidiye nişanı, uhdesinde "İstabl-ı Amire" payesi bulunan Kars Mutasarrıfı ve Kaimakamı Hacı Süleyman Ağa'ya dördüncü rütbeden Mecidiye nişanı, Kars'ın Azad Karyesi hanedanından Hüseyin Ağa'ya yaptığı başarılı istihbarat faaliyetleri nedeniyle beşinci rütbeden Mecidiye nişanına hak kazananlardandır. Bunun yanında birçok kimse çeşitli unvanlarla taltif edilmiştir³¹⁶. Bu ödüllendirmelerden de anlaşılacağı üzere, Rus esaretine düşmemek için Kars ahalisi, Osmanlı Ordusu'nun yanında can ve malları ile hizmet etmişlerdir.

Sonuç

XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti, Rusya ile dört büyük savaş yapmış ve bu savaşların tamamına yakını hem balkanlar hem de Kafkasya cephesinde aynı anda cereyan etmiştir. XVIII. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rusya'nın Kırım Hanlığının topraklarını işgal etmesiyle Kafkasya'ya doğru yayılması ve 1806-1812 yılları arasında meydana gelen savaşta Anadolu'nun giriş kapısı olan Çıldır ve Kars eyaletlerinin sınırlarına dayanması üzerine Rus tehdidinin boyutu Osmanlı Devleti tarafından daha iyi anlaşılmıştır. Bu savaştan sonra Osmanlı Devleti bahsi geçen eyaletlerin savunulması için imkânları ölçüsünde tedbirler almıştır. Buna rağmen 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Çıldır Sancağının merkezi Ahıska dâhil olmak üzere ziraat bakımından en verimli topraklarının yarısını Rusya zorla ele geçirmiştir.

Rusya'nın bununla yetinmesini beklemek safdillik olur. Bu amaçla 1853-1856 yılları arasında yaşanan Kırım Savaşı'nın devamı mahiyetindeki Kafkasya cephesinde Ruslar, 1855 yılında Kars Kalesi ve şehri önüne kadar gelerek, muharebeye başlamışlardı. Rusların amacı Kars'ı ele geçirerek Erzurum üzerine gitmekti. Yapılan muharebelerde Ruslara ağır darbeler vurulmasına rağmen Rus saldırıları devam etmiştir.

29 Eylül 1855'de elli dört bin kişiden oluşan Rus ordusu Kars'ı ele geçirmek savunma hatlarına büyük bir saldırı başlatmıştır. Bu saldırıyı durdurmak için asker ile birlikte Kars ahalisi de bizzat savaşa katılarak büyük kahramanlıklar göstermişlerdir. Bu kahramanlıklar neticesinde Rus hücumu püskürtülmüştür. Rus hücumunun durdurulması ve geri püskürtülmesi esnasında Kars'taki Osmanlı askerlerinden ve ahalisinden,

³¹⁰ BOA. İ. DH. 427/28278-2.

³¹¹ BOA. İ. DH. 427/28278-5.

³¹² BOA. İ. DH. 406/26843-1.

³¹³ BOA. İ. DH. 406/26843-2.

³¹⁴ BOA. İ. DH. 429/28329-1.

³¹⁵ BOA. İ. DH. 429/28329-2.

³¹⁶ Kırzioğlu, 1855 Kars Zaferi, s. 203-204.

300 şehit, 650'ye yakın yaralı verilmiştir. Bu şehit ve yaralılar arasında, Kars ahalisinden 70'i şehit olmuş, 230 kişi de yaralanmıştır. Ahaliden şehit olanların, 9'u ulema (hoca) ile sulehadan (dindarlardan) oluşmaktaydı. Bu şehitler içinde tabyalara su, ekmek ve cephaneye taşıma gibi işlerde hizmet eden Karşı kadınlardan da 6'sı şehide olmuştur.

Kars'taki askerin ve ahalinin 1855'teki fedakârlık ve sadakatleri, Sultan Abdülmecit tarafından da takdir edilerek bir emr-i âli ile Kars'a gazilik unvanı ile zafer madalyası verilmesini uygun bulmuştur. Bu zafer ve gazilik madalyası, bahsi geçen döneme kadar Osmanlı Türk tarihinde ilk olma özelliğini taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Osmanlı Arşivi

- BOA, İ.MMS, 16/645-2.
- BOA. A. MKT. MHM. 393/8.
- BOA. A. MKT. MHM. 269/68.
- BOA. A.MKT. MHM. 258/68.
- BOA. A.MKT. MHM. 269/52.
- BOA. A.MKT. MHM. 419/93.
- BOA. DUİT. 38/27-1.
- BOA. DUİT. 38/27-2.
- BOA. DUİT. 38/27-7.
- BOA. DUİT. 38/31-2.
- BOA. DUİT. 38/31-3.
- BOA. DUİT. 38/31-3.
- BOA. İ. DH. 358/23661.
- BOA. İ. DH. 406/26843-1.
- BOA. İ. DH. 406/26843-2.
- BOA. İ. DH. 427/28278-2.
- BOA. İ. DH. 427/28278-5.
- BOA. İ. DH. 429/28329-1.
- BOA. İ. DH. 429/28329-2.
- BOA. İ.MVL. 421/18452.
- BOA. MKT. MHM. 258/52.

Gazeteler

- 534 sayılı Takvim-i Vekâyî Gazetesi (26 Rebi'ül Evvel 1272 - 6 Aralık 1855)
- 535 sayılı Takvim-i Vakâyî Gazetesi (5 Receb 1272 - 12 Mart 1856)
- 760 sayılı Ceride-i Havâdis Gazetesi (3 Safer 1272 - 15 Ekim 1855)

Kitap ve Makaleler

- Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (2. Kitap), (Yayına Hazırlayanlar: Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.
- Sandwith, Humphry, *A Narrative of the Siege of Kars*, London, 1856.
- İstiklal Madalyası Tarihçesi ve Tanımı*, Türkiye Muharip Gaziler Derneği Yay., Ankara 1983.
- Kırzioğlu, Fahrettin, *1855 Kars Zaferi*, Işıl Matbaası, İstanbul 1955.
- Kırzioğlu, Fahrettin, *Kars Tarihi I*, Işıl Matbaası, İstanbul 1953.
- Mete, Nihat, "Sesleniş", *Kars Kalesi Dergisi*, Kars'ı Kalkındırma Derneği Yay., (1964).
- Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İsa Akbaş Koleksiyonu, İstanbul 2004.
- Sertoğlu, Mithad, *Osmanlı Tarih Lügâtı*, (2. Baskı), Enderun Kitabevi, İstanbul 1986.

<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2018; Cilt: 10/YAZ, Sayı: 39
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed, Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2018; Volume: 10/SUMMER, Issue: 39
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(33)

Dr. Öğr. Üyesi Özlem Taner KÖROĞLU³¹⁷

**TÜRKİYE’DE PLANLI DÖNEM ÖNCESİNDE KAMU YÖNETİMİNİ GELİŞTİRMeye
YÖNELİK HAZIRLANAN ARAŞTIRMA RAPORLARI ve PERSONEL POLİTİKALARI
RESEARCH REPORTS PREPARED FOR THE PROMOTION OF PUBLIC ADMINISTRATION AND
PERSONNEL POLICY PERIOD PRIOR TO SCHEDULED IN TURKEY**

ÖZ

Türk idare sisteminde, yeniden yapılanma, yönetimi geliştirme ve idari reform gibi kavramlarla ifade edilen, mevcut idari yapının ve personelin daha iyi hale getirilmesi olgusu Osmanlı’dan günümüze en çok tartışılan alan olmuştur. Bu çalışmanın amacı; Türkiye’de planlı dönem öncesinde kamu yönetimini geliştirmeye yönelik hazırlanan araştırma raporlarını tarihsel olarak analiz etmektir. Söz konusu analiz, yönetimi geliştirme olgusundan yola çıkarak, uzman raporları, personel politikasına bakış açıları ve pratiğe etkileri üzerine yapılmıştır.

Çalışmada incelenen dönemdeki raporların önemli kısmının yabancı uzmanlar tarafından hazırlandığı belirlenmiştir. Raporlarda getirilen önerilerin ise yasal düzenlemelerle kamu yönetimi alanında yapısal, hukuksal ve işlevsel anlamda uygulamaya geçirildiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Yönetimi, Yabancı Uzman Raporları, Yönetim Geliştirme.

JEL Kodları: Z18, Z19.

ABSTRACT

The Turkish administration system, restructuring, management development and expressed through concepts such as administrative reform, to make patients better than existing administrative structure and the staff has been the most debated area of the Ottomans. The aim of this study; the research report prepared for the development of public administration before the planned period in Turkey is to analyze historically. These analyzes, starting from the development of case management, expert reports were made on the effects of the personnel policy and practical perspectives.

The major portion of the period examined in this study it was determined that the report prepared by foreign experts. If the recommendations made in reports by legal regulations in the field of public administration structure, it was determined that implementation of legal and operational sense.

Keywords: Public Administration, Foreign Expert Reports, Development Management.

JEL Codes: Z18, Z19.

³¹⁷ Dr. Öğr. Ü., Toros Üniversitesi, Mersin; Bahçelievler Kampüsü, 1857 Sokak, No: 12, 33140 Yenişehir/Mersin/TÜRKİYE;
E-Posta: okoroglu33@hotmail.com

GİRİŞ

Günümüzde değişim hayatın her alanında etkisini göstermektedir. Demografik, teknik, ekonomik, sosyal ve kültürel alandaki gelişmeler; bireyi, toplumu ve devleti değiştirmektedir. Bu gelişmeler idarenin de değişimini gündeme getirir. Zaman içinde idare değişen şartlara, ihtiyaçlara paralel ve sürekli olarak yeniden düzenlenmesi ve geliştirilmesi ile etkili ve verimli çalışabilecektir.

Cumhuriyetle devralınan yönetim sisteminde 1945'lere kadar tam anlamıyla iyileştirme çalışmalarına gidilmemiş, 1945'lere gelindiğinde bu konuya eğilinmiştir. Ülkemizde planlı dönem öncesinde bilgi birikiminin ve uzman sayısının yetersizliği nedeniyle Türk Kamu yönetimi tümüyle ve sistemli bir biçimde gözden geçirilememiş, merkezi ve kurumsal düzeyde araştırma yapılamamıştır. Yapılan sınırlı araştırmalarda yabancı uzmanlar tarafından yapılmıştır. Araştırma yapan yabancı uzmanlardan Neumark haricinde gönüllü olarak araştırma yapılmamış, dönemin hükümetlerince istekte bulunularak heyet halinde veya kurullar halinde araştırma yapıp raporlar hazırlanmıştır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de planlı dönem öncesinde kamu yönetimini geliştirmeye yönelik hazırlanan araştırma raporu hakkında bilgi vermektir. Döneme ait toplam on iki rapor bulunmaktadır. Ancak bu çalışmada Thornburg Raporu (1949) ve Roy Blough Raporu'na (1950) ulaşılamamıştır. Bunlar çalışmanın kısıtlılıkları arasındadır. Çalışma iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda yönetimi geliştirmeyi kavramsal boyutta incelenerek, ikinci kısımda ise asıl konumuz olan planlı dönem öncesinde hazırlanan araştırma raporları analiz edilmeye çalışılacaktır.

1. YÖNETİMİ GELİŞTİRME

Günümüz dünyasında her alanda olduğu gibi yönetim kavramı ve pratiği de değişim göstermektedir. Ülkeler farklı parametreler kullanılarak çok çeşitli açılardan sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırmanın biri de az gelişmiş ve gelişmiş ülke ayrımıdır. Bu noktada değişim az gelişmiş ülkelerde "kalkınma"yı ifade etmektedir. Kalkınma da amaç ise, insan yaşamının en az gelişmiş ülke insanların yaşamaları seviyesine ulaştırmaktır³¹⁸.

Kalkınma kamu ve özel sektör yatırımları ile gerçekleşir. Kamu ve özel sektörde yatırımların etkinliği, iyi ve çağa uydurabilen bir kamu yönetiminin varlığı ve faaliyetleri ile olanaklıdır. Diğer bir deyişle, çağın gerisinde kalmış bir kamu yönetimi ile ülke ilerleyemezken, iyi bir kamu yönetimi ile ülke kalkınarak gelişmektedir. "Geri kalmış ülkelerin genellikle geri kalmış bir yönetime sahip olduğu söylenmektedir. O halde kamu yönetimi, gelişmişliği yakalamak için önemli bir faktördür. Gelişmişliği yakalamanın anahtarı kamu yönetimini geliştirmekte yatmaktadır³¹⁹.

1.1. Yönetimi Geliştirmenin Anlamı

Yönetimi geliştirme sözcüğü genellikle var olan durumdan daha bir duruma geçme ya da ona yeni bir biçim verme amacını güden çabaların tümü için kullanılmaktadır. İdari reform, idari ıslahat, yeniden yapılanma, yeniden yapılanma, yönetimin yeniden düzenlenmesi ve örgüt geliştirme gibi terimlerin bazen içerik ve kapsam yönünden farklılıklar göstermekle birlikte, çoğu zaman yönetimi geliştirme kavramı ile eş anlamlı olarak kullanıldığı görülmektedir³²⁰.

Kamu yönetiminde, kamu hizmetlerinin görülmesi sırasında çıkan sorunları düzeltme niteliğinde, devamlılık arz edecek şekilde değişimler, yönetimde geliştirmeler de yapılır. Bu gibi değişiklik ve geliştirmeler fark edilmeden yapılır ve bunlarda yönetimi geliştirme çabalarıdır³²¹. İdari reform kavramını ülkemizde ilk kez ve en geniş biçimde olmak üzere tanımlayan kurum İdari Reform Danışma Kurulu olmuştur. Kurula göre idari reform, kamu kuruluşlarının amaçlarında, görevlerinde, görevlerin bölünüşünde, örgüt yapısında, personel sisteminde, kaynaklarında ve bunların kullanım biçiminde, mevzuatında, metotlarında,

³¹⁸ PEKER, Ömer, "Yönetimi Geliştirme", Amme İdaresi Dergisi, Cilt: 22, Sayı: 3, Eylül, 1989, s.33.

³¹⁹ PEKER, agm, s.33.

³²⁰ PEKER, Ömer, Yönetimi Geliştirmenin Sürekliliği, Ankara: TODAİE, 1995, s.9.

³²¹ BOZKURT, Ömer; ERGUN, Turgay; SEZEN, Seriya, Kamu Yönetimi Sözlüğü, Ankara: TODAİE, 1998, s.104.

haberleşme ve halkla ilişkiler sisteminde mevcut aksaklıkları, bozuklukları ve eksiklikleri düzeltmek amacı güden, kısa ve uzun süreli, geçici ve sürekli nitelikteki düzenlemelerin tümüdür³²².

Bir başka tanıma göre idari reform veya eşanlamları, gelenekselleşmiş dengeleri değiştirerek, uygulanan düzenin kalıplaşmış yapısında köklü değişiklikler yaparak, yeni bir dengenin kurulması, yeni kurulan düzenin de bilinçli, kararlı ve planlı bir faaliyet ile bütünleştirilmesidir³²³. Payaslıoğlu, bir örgüt ve yönetim düzeni geliştirilmek istenildiğinde özellikle insan unsurunun tutum ve davranışlarının değiştirilmesini ve insanın (personelin) değişen çevre koşullarına göre eğitime tabi tutulmasını istemiştir³²⁴.

1.2. Yönetimi Geliştirmeyi Gerektiren Nedenler

Kamu yönetiminde, işleyişte ters giden durumlar, bozukluklar ve bunları giderme, iyileştirme, geliştirme ve bir yön verme ihtiyacı her zaman doğabilir. Günümüz de değişim toplum hayatını sürekli etkilemekte, her değişme idari sistemlerde de değişme gereğini ortaya çıkarmaktadır³²⁵.

Türk kamu idaresinin geliştirilmesini gerektiren nedenlerin belli başlıları şunlardır³²⁶: Türk kamu idaresinin en çok aksayan yönü, etkin, ekonomik ve kaliteli olarak, kaynaklarını kullanmayarak mevzuata önem vermektir. Oysa mevzuat değişime izin veremez bir yapıya dönüşmüştür. Mevzuatın amaç ve ruhunu göz önüne almaksızın mevcut düzeni sürdürmeyi amaçlamaktadır. Mevzuatın yetersiz hale gelmiş kurallarına uyma, kamu hizmetinin amaçlarının önüne geçmekte, araç niteliğinde olan yazılı kurallar araca dönüşmektedir. Mevzuatın gereklerini yerine getirmemeye ağır müeyyideler uygulanırken, kamu hizmetini layığıyla yerine getirmemeye çoğu zaman müeyyide uygulanmamaktadır. Bunun doğal sonucu olarak kamu görevlileri kamu hizmetini görmek yerine biçimsel yöntemlere uymak suretiyle mevcut düzeni devam ettirmeyi, inisiyatif kullanmak yerine pasif kalma davranışını tercih etmektedir. Kamu idaresi kamu hizmetlerini başarıyla yerine getirebilmek için gerekli maddi olanağı yeterli değildir. Bu da işlerin başarıyla ifasını engellemektedir.

Yönetimi geliştirmede amaç, kamu hizmeti gören kurumların süratli, kaliteli ve tasarruf sağlayıcı bir sisteme oturtulması ve böylece bir sistem içinde çalışılmasının sağlanmasıdır³²⁷.

2. TÜRKİYE'DE PLANLI DÖNEM ÖNCESİNDE KAMU YÖNETİMİNİ GELİŞTİRMeye YÖNELİK HAZIRLANAN ARAŞTIRMA RAPORLARI (1933-1960)

Türkiye’de yönetimi geliştirme çalışmaları 2. Dünya Savaşından sonra başlamıştır. Bu çalışmalar değişen toplumsal yapı, çevre ve teknolojik ilerlemeler kamu yönetimini geliştirme gereğini ortaya koymuştur. Ülkemizde bu konuda yapılan çalışmalar, bu dönemde genellikle yabancı uzmanlar tarafından oluşturulmuştur. Türkiye’nin o günün şartlarında yetişmiş insan gücü yetersizliği bu çalışmaların yabancı uzmanlara yaptırılmasına gerekçe olmuştur. Yabancı uzmanlardan Neumark hariç, bu raporları hazırlayanların “bağımsız ya da gönüllü” yabancı uzmanlar değil, uluslararası mali merkezler tarafından görevlendirilmiş uzman veya heyetlerdir. Bu uzman ya da heyetler ülkenin verimsiz yada işe yaramaz hale gelen sektörlerini ve müesseselerini inceleyerek tavsiyelerde bulunmuşlardır³²⁸.

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye’de planlı dönem öncesinde genellikle yabancı uzmanlar tarafından oluşturulmuş, kamu yönetimini geliştirmeye yönelik olarak dokuz rapor incelenecektir.

³²² AR, Fikret, “Yönetimi Geliştirme”, Mülki ve Mahalli İdareler Düzeyinde Planlama, Ankara: İçişleri Bakanlığı Araştırma ve Koordinasyon Kurulu Yayını, No: 988, s.59.

³²³ ÖKTEM, Kemal, “Kamu Yönetiminin Yeniden Düzenlenmesi”, Türk İdare Dergisi, S:380, Eylül, 1988, s.105.

³²⁴ PAYASLIOĞLU, Arif, “İdari Reformun Sınırlılıkları”, Amme İdaresi Dergisi, C.4, S.2, Eylül, 1971, S.14.

³²⁵ ÇOKER, Ziya, “Kamu Yönetiminde İnceleme ve Araştırma”, Türk İdare Dergisi, S.363, Mayıs 1984, s.4.

³²⁶ İDARİ REFORM DANIŞMA KURULU RAPORU, İdarenin Yeniden Düzenlenmesi İlkeler ve Öneriler, Ankara: TODAİE yayınları, No:123, 1972, s.15

³²⁷ SÜRGİT, Kenan, “Türkiye’de İdareyi Yeniden Düzenleme ve Geliştirme Çalışmaları”, Amme İdaresi Dergisi, C.1, S.1, Haziran, 1969, s.3.

³²⁸ GÜLER, Birgül, Yeni Sağ ve Devletin Değişimi, Ankara: TODAİE, 1996, s.33.

2.1. Hines Raporu (Türkiye'nin İktisadi Bakımdan Umumi Bir Tetkik Raporu) (1933)

Türkiye'nin iktisadi açıdan durumunu inceleyen yedi Amerika'lı uzman³²⁹ tarafından 1933 yılında hazırlanmaya başlanan rapor, bir yıl sonra yedi cilt halinde hükümete sunulmuştur³³⁰. Raporda idarenin işleyişi, teşkilat yapısı, idare- siyaset ilişkileri, idare personeli, işleyişe ait yapı ve süreçlere yönelik eleştiri ve tavsiyeler de bulunulmuştur.

Raporda “memur” istihdamıyla ilgili olarak, astlara yetki verilmesini kabul eden sağlam bir teşkilat sisteminin faydalarından biri, iyi ve yeterli memur yetiştirilmesine hizmet etmesidir denilmektedir. Memurların seçilmeleri, terfileri ve bugün sayıca eksik olan iyi yetiştirilmemiş, tecrübeli memurların fazla randıman verecekleri görevlere tayinleri hususunda belirli usullerin kararlaştırılmasının da önemli olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bu müşkülün daha çözülmemiş olduğu raporda ifade edilmiştir.

Rapora göre başarılı bir idare tutumluluğu gerçekleştiren, kayıpları azaltan, gücü artıran, hatta iyi bir idare için mutlaka olması gereken “kalite”yi artırmaya yönelik faaliyetlerde bulunması gerektiğini belirtmiştir. Raporda idarenin işleyişine yönelik ilkeler alt başlığı altında diğer belirtilmiş olan husus maliyetlerin azaltılması ve maliyetlerin azaltılmasına ilişkin öneri dikkat çekici olmuştur. Raporun masrafların azaltılmasına ilişkin çözümü “memur sayısının azaltılması olmuştur”. Rapora göre fazla masrafla fazla personelin önüne geçmek için tek çare “budamak işine hemen girişmek”tir diye çözüm önerisi getirilmiştir.

Raporda “organizasyon yapısı” anlamında idare içi eleştiri ve tavsiyeler de sıralanmıştır. İdarede güçlüklerin üst yönetim tarafından alınmış kararların niteliğinden kaynaklanmadığı, bu kararların uygulamasını gerçekleştirecek olan astlardan kaynaklandığı ifade edilmektedir. Raporda bu kapsam içinde sayılabilecek bir diğer eleştiri ise yetki ve görev dağılımı konusunda olmuştur. İdarede yetki ve görevler konusunda sorunlar bulunmuştur.

Raporun kamu yönetimine ilişkin eleştiri ve önerileri “kamusal işlevlerin yerine getirilmesindeki ilkeler” açısından değerlendirildiğinde ise; tutumluluk, kayıpların azaltılması, kalitenin artırılması kavramları göze çarpmaktadır.

2.2. Neumark Raporu (1949)

İstanbul Üniversitesi'nde profesör olan Dr. F. Neumark³³¹ tarafından “Devlet Daire ve Müesseselerinin Akılcı Çalışma Esasları Hakkında Rapor”³³² 1949 yılında hazırlanmıştır. Raporda idareyi yeniden düzenlemeyi gerektiren nedenler, alınacak tedbirler, idareyi düzenlemek için kurulacak yeni organizasyonlar, memur sayısının hizmete göre dağılışı durumu ve yetersizliği, aşırı kırtasiyecilik ve denetim usullerinde bozukluk konuları yedi başlık halinde incelenmiştir³³³.

Neumark Raporu'nda “maliye ve ekonomi politikası sahasında alınacak tedbirlerin önemini halka açıklayacak bir makamın kurulması gerekliliği”ne ayırmıştır. Neumark devlet idaresiyle ilgili problemlerin ve bunların çözümü için alınacak tedbirlerin halka açıklanması gereğini belirtmiştir. Bu amaçla da Başbakanlığa bağlı bir “enformasyon bürosu” kurulmasını önermiştir.

³²⁹ Amerikalı uzmanlar Walker D. Hines, Edwin Walter Kemmerer, Golwite H. Dorr, Berkor Sommerwell, W. L. Wright, Jr. Vaso Trivanovitch ve Beng Wadested tarafından hazırlanmıştır. Ayrıca konuyla ilgili ayrıntılı bir çalışma için KUYAKSİL, Ali, Türkiye'de Yönetimi Yeniden Düzenleme Çalışmaları Çok Partili Dönem, İstanbul: Yıldızlar Basımevi, 1984. S.88.

³³⁰ Rapor, “Türkiye'nin İktisadi Bakımından Umumi Bir Tetkiki” adını taşımaktadır. Ankara'da Köy Öğretmeni Basımevinde üç kitap halinde basılmış olup tamamı 1662 sayfadır.

³³¹ Ord. Prof. Fritz Neumark (1900-1991), Hitler'den kaçarak 1933'te Türkiye'ye gelmiştir. İstanbul Üniversitesi İktisat ve Hukuk fakültelerinde dersler vermiştir. 20 Temmuz 1936'da kurulan ve 1937 yılı yaz sömestirinde faaliyete geçen İktisat Fakültesi'nde (Umumi İktisat ve Maliye Teorisi Kürsüsü) başkanlığı da yapmıştır. [1952'de döndükten sonra Frankfurt Üniversitesi'nde rektörlük yapmıştır.] <http://www.sozkimin.com/a/1387-fritz-neumark-kindir-sozleri-ve-hayati.html> (Erişim Tarihi 20.04.2018)

³³² NEUMARK, Fritz., Devlet Daire ve Müesseselerinde Rasyonel Çalışma Esasları Hakkında Rapor, Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası, 1949.

³³³ Neumark'ın raporuyla ilgili literatürde yapılmış diğer çalışmalar arasında: TORTOP, Nuri; İŞBİR, Eyup, Yönetim Bilimi, Ankara, Bilim Yayınları, 1987, 198. TERZİOĞLU, Murat, Başbakanlık İdareyi Geliştirme Başkanlığı Yapı ve Fonksiyon Bakımından Analizi, Ankara: Başbakanlık İdareyi Geliştirme Başkanlığı Yayını, No:2, 1996, s.18. SÜRGİT, Kenan, Türkiye'de İdari Reform, Ankara: TODAİE Yayınları, 1972, s.67. KUYAKSİL, Ali, Türkiye'de Yönetimi Yeniden Düzenleme Çalışmaları Çok Partili Dönem, İstanbul: Yıldızlar Basımevi, 1984, s.88.

Neumark memur sayısı ve niteliği ile ilgili sorunu iki nedene bağlamıştır. Buna göre bazı memurluklar (memur kadroları) görevin gerektirdiği niteliklere sahip olmayan çalışanlar tarafından yerine getirilmektedir. Neumark’a göre nitelikli memur atanmaması, kısmen belirli bir takım memurluklar için gerekli niteliklerin kesin olarak tanımlanmamış olmasından kaynaklanmıştır. Nitelikli personel temin edilmemesindeki bir diğer etmen ise “merhamet duygusu”dur. Kamu idarelerinde merhamet duygusuyla akılcı çalışma gerektiren hesap ve yazı bilgilerine sahip olmayan, daktilo kullanamayan nitelikli olmayan memurlar istihdam edilmiştir. Neumark memurların niteliğini artırmak için hizmet içi eğitim önerisi getirmiştir. Raporda memurlara akılcı çalışmayı sağlamak adına lüzumlu alanlarda “merkezi” kurslar açılması istenmiştir.

Neumark Raporu’nun çözüm önerileri yıllar içerisinde ele alındığında “idareyi geliştirme”³³⁴, memurlara hizmet içi eğitim verilmesi, barem kanununda değişiklik³³⁵, Ekonomik İstisare Kurulu, Ekonomik Tetkik ve Araştırma Enstitüsü³³⁶, Enformasyon Bürosu³³⁷, Teftiş Kurulu³³⁸, önerileri bulunmaktadır. Bu önerilerini hepsi de gerçekleştirilmiştir.

2.3. Leimgruber Raporu (1951-1952)

İsviçreli Prof. Leimgruber tarafından 1951 yılında Hükümetin isteği üzerine “İdari Teşkilatı ve Personel Mevzuları” üzerine yaptığı araştırmaları bir rapor halinde sunmuştur. Leimgruber raporunda “idari teşkilatlanma ve personel” konularında incelemeler yapmış ve öneriler getirmiştir. Raporun ana noktaları merkezi idare ve belediye personelinin hukuki konumları, merkezi personel dairesi, ücret rejimi, memur sayısının sınırlandırılması, çalışma saatleri, kadrolarda şişkinlik olmuştur³³⁹.

³³⁴ İdareyi Geliştirme Başkanlığı’nın ilk nüvesi olan «Organizasyon ve Metot Kurulu», Makamın 14 Mayıs 1975 tarihli ve 5/25-2928 sayılı olurları ile kurulmuş olup, 06 Haziran 1975 tarihli ve 1-266 (1975/3) sayılı iç genelgesi ile faaliyete geçmiştir. Daha sonra bu birimin ismi, şema ve görev talimatında “Merkezi İdareyi Geliştirme Müşavirliği” olarak değiştirilmiştir ([https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/eskisiteden/yayinlar/genel-mudurluk-yayinlar/basbakanlik__tarihi.pdf\(22.12.2017\).](https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/eskisiteden/yayinlar/genel-mudurluk-yayinlar/basbakanlik__tarihi.pdf(22.12.2017).))

³³⁵ 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, Resmi Gazete, Sayı: 12056, 1965.

Türkiye’de 1939’da çıkartılan 3656 sayılı Memurların Aylıklarının Tevhit ve Teadülü Hakkındaki Kanun (kısa adıyla Barem Kanunu) 1965’te kaldırılmış ve yerine 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu’nun kabul ettiği maaş sistemi konmuştur. Memur ölçüde maaşlarını 14 dereceye ayıran Barem Kanunu yürürlükte kaldığı 25 yıl içerisinde yüzden fazla değişikliğe uğramış, maaşlarda denklik prensibi, çeşitli sınıflar için farklı ilk ödemeler ve çizelgeler öngörülmesiyle büyük bozulmuştur. Barem Kanunu’nda esneklik bulunmaması nedeniyle çok sık değişiklik yapılması zorunluluğunun ortaya çıktığını gören yasa koyucu, geçmişte edinilen kötü deneyimlerden yararlanarak, değişen katsayı prensibini kabul etmiştir. Buna göre, gösterge tablosundaki rakamlar her yıl fiyat artışlarına göre belli oranda artırılan katsayıyla çarpılarak, maaş tutan yeniden hesaplanmaktadır. Katsayı artışı her yıl hükümetçe yeniden saptanarak bütçe yasasına konmakta ve TBMM’ce kabul edilmektedir. (22.12.2017)

³³⁶ 27 Şubat 1982 tarihli ve 8/4334 sayılı “Bakanlıkların Yeniden Düzenlenmesi ve Çalışma Esasları Hakkında Kararname” ile İktisadi ve Mali İşler Daire Başkanlığı kurulmuştur. 08 Haziran 1984 tarihli ve 203 sayılı “Başbakanlık Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararname”de bu Daire Başkanlığının statüsünde değişiklik yapılmış ve adı “Ekonomik ve Mali İşler Başkanlığı” olmuştur.

[https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/eskisiteden/yayinlar/genel-mudurluk-yayinlar/basbakanlik__tarihi.pdf\(22.12.2017\).](https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/eskisiteden/yayinlar/genel-mudurluk-yayinlar/basbakanlik__tarihi.pdf(22.12.2017).)

³³⁷ 09 Mart 1954 tarihli ve 6330 sayılı “Başvekalet Teşkilatı Hakkında Kanun”da kadrosu bulunmamakla birlikte, Başbakanlığın basınla ilişkilerinin önemi göz önünde bulundurularak, idari bir kararla Basın Merkezi kurulmuştur. [https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/eskisiteden/yayinlar/genel-mudurluk-yayinlar/basbakanlik__tarihi.pdf\(22.12.2017\).](https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/eskisiteden/yayinlar/genel-mudurluk-yayinlar/basbakanlik__tarihi.pdf(22.12.2017).)

³³⁸ 13 Eylül 1946 tarihli ve 4952 sayılı “Başbakanlık Kuruluşu Hakkındaki 4443 sayılı Kanuna Ek Kanun”la Müsteşarlığa bağlı 1 inci derecede (1) Genel Teftiş Başmüşaviri ve 3 üncü derecede (1) Genel Teftiş Müşaviri kadroları ihdas edilmiştir. 4952 sayılı Kanun ile, Devletin teftiş teşkilatının denetimini yapmak üzere, Başbakanlığa bağlı olarak kurulan Genel Teftiş Başmüşavirliği, istatistikî bilgi toplamının dışında bir faaliyette bulunamadığı ve kuruluş amacından beklenen yarar sağlanamadığından 06 Aralık 1948 tarihli ve 5261 sayılı “Başbakanlık Kuruluşu Hakkında 4443 sayılı Kanuna Bağlı Cetvele, 4952 sayılı Kanunla Eklenen Kadroların Kaldırılması Hakkında Kanun” ile bu Müşavirlik kadroları iptal edilmiştir. [https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/eskisiteden/yayinlar/genel-mudurluk-yayinlar/basbakanlik__tarihi.pdf\(22.12.2017\).](https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/eskisiteden/yayinlar/genel-mudurluk-yayinlar/basbakanlik__tarihi.pdf(22.12.2017).)

³³⁹ Kuyaksil, age, s.122.

Leimgruber memur sayısının azaltılmasına yönelik³⁴⁰ olarak önerilerini raporda açıklamıştır. Buna göre memur sayısı uygun bir seviyeyi buluncaya kadar “hiçbir surette atama yapılmamasını” önermektedir. Leimgruber, her sene isteyerek ayrılma, ölüm veya maluliyet dolayısıyla takriben kadro toplamının otuzda biri devlet hizmetinden ayrılmakta olduğunu, tasarlanan tasarruf planının herhangi bir memnuniyetsizliğe yol açmadan kendiliğinden memur sayısında azalmaya yol açacağını ifade etmiştir..

Leimgruber Raporu’nda devlet dairelerinin sınıflandırılması konusu da incelenmiştir. Leimgruber devlet dairelerinin sınıflandırma işini, memurlar tüzüğüne uygun olarak Merkez Personel Dairesi’nin (özlük işleri merkezi) yapmasını istemiştir. Bu merkez, halen muhtelif dairelerde çalışan zat işleri müdürlüklerinin personel işlerini bundan sonra bu dairenin yapmasını önermiştir.

2.4. Barker Raporu (1951)

Türk hükümeti 1949 yılı başlarında kısaca Dünya Bankası olarak adlandırılan Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası’yla ilişki kurarak geçimsel (ekonomik) bir inceleme yapmak üzere Türkiye’ye bir kurul göndermesi isteminde bulunmuştur³⁴¹.

Barker Raporu’nda “Kamu görevlilerinin görev sırasında yetiştirilmesi konusuna da yer verilmekte, ayrıca Türk üniversitelerinde, yabancı uzmanların görüşleri alınarak, üniversite öğrencilerinin yanı sıra uygulamacıların da gereksinimlerini karşılamak üzere kamu yönetimi ile işletmecilik kürsüsü ya da bölümlerinin kurulması önerilmektedir³⁴².

Barker Raporu personel idaresi sisteminin yenilenmesini önermiştir. Raporda bir pozisyon tasnifi palanının hazırlanması gerekliliği; yeteri bir maaş, emeklilik ve maluliyet sigortası sisteminin iyileştirilmesi; hizmet alma ve terfi programlarının tespiti; ehliyetsiz personelin işten uzaklaştırılması bakımından bir düzenlemenin konması; hizmet sırasında yetiştirme programlarının tespiti tavsiye edilmiştir.

Barker Raporunda özellikle alt kademelerdeki personele hiçbir yetki verilmediği, aşırı bir merkezîyetçi sistemin bulunduğu eleştirilmiştir. Ayrıca personelin sorunları olduğu ve bu personelin sorunlarına eğilecek bir kurumun bulunmadığı belirtilmiş ve bu sebeple devlet personel³⁴³ başkanlığı kurulmasını ve devlet dairelerindeki danışma hizmetlerinin düzeltilmesi önerilmiştir³⁴⁴. Rapor, bütün dairelerin personel politikalarını, uygulamasını ve gözden geçirilmesini mümkün kılacak yüksek bir mevkiinin verilmesini gerekli görmüştür³⁴⁵.

Ayrıca, Türkiye’de merkezi bir personel örgütü kurulması fikri, ilk olarak Barker Raporunda zikredilmiştir. Raporun bu bağlamda sonuçları değerlendirildiğinde; 1953 yılında, kamu yönetimi ve personel yönetimi alanında bilimsel çalışmalar yapması için, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE) kurulmuştur³⁴⁶.

³⁴⁰ Leimgruber Raporunda 1928 yılında 40120 olan memur sayısının 1951 yılında umumi bütçeden ücret alan 155253 kişiyi bulduğunu belirtmektedir.

³⁴¹ MIHÇIOĞLU, Cemal, Türkiye’de Çağdaş Kamu Yönetimi Öğreniminin Başlangıç Yılları, Ankara: SBF Yayını: 568, 1988, s.1.

³⁴² MIHÇIOĞLU, age, s.2.

³⁴³ Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankasının Türkiye Hükümeti İle Biliştirak Ettiği Heyetin Raporu, Ankara: Akın Matbaası, 1951 s.14.

³⁴⁴ TORTOP, Nuri, Yönetim Biliminin Temel İlkeleri, Ankara: TODAİE, 1990, s.188.

³⁴⁵ İdari Reform ve Yeniden yapılanma Hakkında Önraper, Ankara: TODAİE Yayınları, 1965, s.15

³⁴⁶ TODAİE, 1952 yılında Türkiye ve Birleşmiş Milletler arasında imzalanan bir teknik yardım anlaşmasına ek bir protokol ile kurulmuştur. Görev ve yetkileri, 7163 sayılı ve 25/06/1958 tarihli Teşkilat Kanunu ile düzenlenmiştir.

2.5. Martin ve Cush Raporu (1951)

James Martin ve Frank Cush adlı iki uzman tarafından Maliye Bakanlığı'nın kuruluş ve görev esaslarına ilişkin olarak hazırlanmıştır³⁴⁷. Raporda Maliye Bakanlığı'nın "örgütlenme, çalışma metodları ve personel sorunları" ele alınmıştır³⁴⁸.

İdare ve personel meseleleri üzerinde duran Rapor "faal servislerin" idaresini ele almıştır, müdürlerin ve diğer idarecilerin rutin işlerden kurtarılması, her genel müdürün kendi dairesinin idari planlama konularıyla ilgili olması tavsiye edilmiştir. Raporda faal servislerin yeniden yapılanması, Maliye Bakanlığı için yeni bir teşkilat şeması oluşturulması, yöntem konuları üzerinde durulmuştur.

Raporda vergi temyiz ve itiraz komisyonları, maliye meslek okulu, Danıştay ve Sayıştay gibi Maliye Bakanlığı ile ilgili tavsiyeler ileri sürülmüştür. Rapordaki en önemli tavsiyelerden biri de Barker Raporunda olduğu gibi "merkezi personel dairesi" kurulması yönünde görüş bildirilmiştir.

Raporda erişilmesi gereken amaçlardan ziyade "idari iyileştirme nasıl iyi bir sonuca ulaştırılır" konusuna değinilmiştir. Raporu hazırlayan Heyet, raporun mutlak surette "kurucu" mahiyette olmadığını ifade etmiştir. Bu raporun uygulamaya konulabilmesi için mutlaka bakanlık ile sıkı işbirliğine geçilmesi ve bakanlığın rapordaki konuları mevzuat yolu ile uygulaması gerektiğini belirtmiştir.

Raporda akılcılığın başarısı için hükümetin personel politikasını gözden geçirmesini istemiştir. Bunun için yapılması gereken değişikliklerini başında yetişmiş personel meselesinin çözülmesi; Barem rejiminin mutlaka değişmesi; maaş sistemi tazminat usulüne başvurmada düzenlenmeli; liyakat sistemi mutlaka uygulanmalı ve son olarak da memurların moral durumunun ihmal edilmemesi önerilmiştir³⁴⁹.

Raporda mevzuata göre maddi hatalardan uğranılan zararı bir memur şahsen tazminle mükellef tutulmuştur. Rapor da memurların sürekli hata yapma korkusu ile seri kararlar alamadıkları belirtilerek bu sebepten dolayı "tazminat olayının kaldırılması" önerilmiştir.

2.6. Gıyas Akdeniz Raporu (1952)

Devlet Memurları ücret rejiminin ıslahı hakkındaki Gıyas Akdeniz Raporu 1952'de yerli uzmanlarca hazırlanmıştır³⁵⁰. Raporda 1939 ile 1952 yılları maaş yapısı karşılaştırılarak satın alma gücündeki aşınma gösterilmiştir. Ücret reformu gerçekleştirilerek nitelikli ve verimli kamu hizmetleri gerçekleştirilmeye çalışılacaktır. Ücret reformunun getireceği ek yükün finansmanı ise: Devlet yapısını ussallaştırarak elde edilen tasarruf ve yeni gelir kaynakları bulunması önerileri getirilmiştir³⁵¹.

Raporda; ücret reformu, alt düzeylerin asgari geçim, üst düzeylerde azami tatmin, kamu –özel kesim ücretlerinde koşutluk, uyum ve denge, esnek ücret sistemi, taban ve tavan ücret sınırları, sınıflandırma, bölgelerin koşullarına göre ücret düzeyleri, Türkiye'de devlet fonksiyonlarının gelişme seyri, devlet faaliyetlerinin finansmanında bazı problemler konularında öneriler getirilmiştir.

Cumhuriyetin ilk bütçesi olan 1924 yılı bütçesine bakıldığında liberal devletin fonksiyonları iç ve dış emniyet, asayiş, adalet, millî eğitim, ziraat, sağlık, tapu, iskan, posta, maliye, gümrük ve bayındırlık işlerinden ibaret olmuştur. Bu hizmetler 1924 yılından sonra çeşitlenmiş ve 1933 yılından sonra ise bilhassa birinci beş yıllık planının uygulamaya konulmasıyla birlikte esaslı değişimler göstermiştir. Devlet iktisadi hizmetlere başlamış, ana kamu hizmetleri ile iktisadi faaliyetler için devamlı yatırımlar yapmış ve yeni idare ve işletmeler kurmuştur³⁵². İktisadi devlet teşekkülü olarak 1924 yılından sonra Etibank, Devlet Demir Yolları, Denizcilik Bankası, Türk Hava Yolları, Makine ve Kimya Endüstrisi, İş ve İşçi Bulma Kurumu hizmete geçmiştir.

³⁴⁷ İngilizce kaleme alınan rapor Maliye Bakanı Hasan Polatkan'a sunulmuştur. Bkz. KARAER, Tacettin, "Kamu Yönetimini Yeniden Düzenleme ve Sonuçları Üzerine Bir Deneme: Amme İdaresi Dergisi, C.4., S.5, Ekim 1994, s.28.

³⁴⁸ MARTIN, James; CUSH, Frank, Maliye Bakanlığı Kuruluş ve Çalışmaları Hakkında Rapor, Ankara: Maliye Bakanlığı, 1952.; AR, Fikret, "Türkiye'de ve ABD'de Yapılan Bazı İdari Reform Çalışmaları", Amme İdaresi Dergisi, C.16, S.3, s.69.

³⁴⁹ MARTIN; CUSH, age, s.38.

³⁵⁰ GİYAS AKDENİZ, Türkiye'de Devlet Fonksiyonlarının Gelişme Seyri, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını, 1952.

³⁵¹ TERZİOĞLU, Murat, Başbakanlık İdareyi Geliştirme Başkanlığı Yapı ve Fonksiyon Bakımından Analizi, Ankara: Başbakanlık İdareyi Geliştirme Başkanlığı Yayın No: 2, 1996, s.21.

³⁵² GİYAS AKDENİZ, age, s.2.

Rapora göre kamu sektörünün başta gelen finansman kaynağı vergiler olmuştur. Ancak vergiler dışında kamu sektörü harcamalarının finansmanına yardımcı olacak diğer bazı finansman yolları da mevcuttur. Raporun kamu harcamalarını azaltmaya yönelik öneri iktisadi devlet teşekküllerinin özel sektöre devri ile elde edilecek finansman, iktisadi devlet teşekküllerinin oto finansmanı, ücretli kamu hizmetleri ve devlet giderlerinde tasarruf olmuştur.

2.7. Maurice Chailloux-Dantel Raporu (1959)

Maurice Chailloux-Dantel yönetiminde 1959 yılında “Türkiye’de Devlet Personeli Hakkında Bir Araştırma” isimli üç ciltlik bir araştırma yapılmıştır³⁵³. Birinci cilt, Türkiye’de devlet memuriyeti ve reformu, devlet personel kanunu projesinin izahı adını taşır. İkinci cilt, devlet personeli maaş ve ücretleri, Türkiye’de amme hizmetlerinin gelişmesi ve devlet personeli adını taşır. Üçüncü cilt, sosyal güvenlik, mahalli idareler personeli ve devlet memurlarının morali başlığıyla düzenlenmiştir³⁵⁴.

Dantel Raporu devlet memurlarını statülerine göre tasnif etmiş ve kamu hukuku, özel hukuk hükümlerine tabi olup olmadıklarını göz önünde bulundurmıştır. Dantel Raporu devlet personeli üç grup içinde incelemiştir; kamu hukuku hükümlerine tabi olan devlet personeli; genel olarak özel hukuk hükümlerine, fakat bazı hususlarda kamu hukuku hükümlerine tabi olan devlet personeli ve son olarak da tamamıyla özel hukuk hükümlerine tabi olanlardır.

Raporda Amme hukuku hükümlerine tabi olan devlet personeli kendi içerisinde ikiye ayrılmıştır: Memurlar (maaşlı memurlar) ve ücretli memurlardır. Memurlar (maaşlı memurlar) kendisine devlet görevi verilmiş ve sicili mahsusunda genel ve özel bütçelerden maaş alan kimseye memur denilmiştir. Ücretli memur; maaşlı memurun haklarının çoğuna sahipse de emeklilik hakkından ve memurun kanunun emeklilikle ilgili olarak kabul edilen açık maaş alma hakkına sahip olmayıp, buna karşılık memurlardan yüksek ücret alan kısım olarak tanımlanmıştır.

Dantel Raporunda kanunlarda ve meclis kararlarında devlet personelinin kamu hukukuna ve özel hukuka tabi personel olmak üzere ikiye ayrıldığını ancak bu tasnifin mevcut duruma uymadığını belirtmiştir. İstihdam şartları belirlenmedikçe özel hukuk hükümlerine tabi olacağı belirtilmiş olan personele bugün çeşitli kamu hukuku hükümleriyle haklar tanınmıştır.

Raporda tamamıyla özel hukuk hükümlerine tabi olan personelin işe alınma, işten çıkarma, terfi, emeklilik gibi önemli konularda kamu hukuku hükümleri dışında kaldığını, ancak harcırah kanunun bu personele de uygulandığını belirtmiştir. Bu kısma giren personel ise, geçici hizmetliler, sözleşmeliler, işçi sayılmayan yevmiyeliler ve işçiler olarak tanımlanmıştır.

2.8. Etüt Grup Raporu (1952)

Türkiye’de bir Kamu Yönetimi Enstitüsünün kurulmasını öngören ilk kamusal belge, Birleşmiş Milletler Örgütü ile Türk hükümeti arasında 1952 yılında imzalanmıştır. Bu anlaşma genellikle kamu görevlilerinin eğitilip geliştirilmesini sağlayacak, özellikle Türkiye ile Ortadoğu bölgesine daha ileri eğitim olanakları kazandıracak bir kamu yönetimi enstitüsünün kurulmasını öngörmüştür. Anlaşma da ayrıca bir Türk direktörle beş Türk uzmandan, Birleşmiş Milletlerden bir eş yönetmenle beş uzmandan oluşan, enstitünün kuruluşu ve işleyişi konusunda ayrıntılı ön çalışmalar yaparak Türkiye ile Ortadoğu’daki kamu görevlilerinin uğraşsal (mesleki) eğitimlerini geliştirmeye yönelik önerilerde bulunmak üzere bir Etüt Grubu oluşturulmasını öngörmüştür³⁵⁵.

Etüt Grup raporunda, grup çalışmalarının bilgi edinme evresi ile çalışma yöntemi raporun başında açıklanmakta, ardından Türkiye’deki durumun genel bir değerlendirilmesi yapılarak başka ülke örneklerinden somut önerilere geçilmiştir.

³⁵³ DANTEL- Chailloux, Maurice, Türkiye’de Devlet Personeli Hakkında Bir Araştırma, Ankara: TODAİE, 1959, s.1.

³⁵⁴ İkinci cildi Doğan Avcıoğlu ve Gülgün Gönenç hazırlamıştır. Üçüncü cildi ise Nabi Dinçer, İbrahim Yasa ve Sevdâ Erdem hazırlamışlardır. Dantel araştırmanın müdürlüğünü yürütmüştür. Fransız uyruklu olan Dantel TODAİE’de Birleşmiş Milletler baş müşaviri olarak çalışmış personel yönetimi uzmanıdır.

³⁵⁵ MIHÇIOĞLU, age, s.3.

Etüt Grup raporunun ilk kısmında enstitünün amacı “Türkiye ile Ortadoğu ülkelerinde kamu yönetiminin işleyişi ile yürütülmesini iyileştirmek” olarak belirlenmiştir. Raporda Enstitünün kamu yönetimi öğretimini geliştirmesi, yönetim sorunları üzerinde araştırmalar yaparak bu tür araştırmaları özendirerek desteklemesi ve bu sorunlara ilişkin görüşlerle çözümlerin alışverişini sağlaması gerektiğine değinilmiştir³⁵⁶.

Etüd Grup Raporundaki esaslara göre kurulan Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi (TODAİE) 1953 yılında faaliyete geçmiş ve 1958’de yasal bir kurum haline dönüşmüştür. TODAİE 1958 yılında “Türkiye’de Devlet Personel Hakkında Bir Araştırma” başlıklı üç ciltlik rapor hazırlamıştır. Rapor, Türk devlet memuriyetinde meydana gelen gelişmeler, memur istihkakları, memur ve hizmetlilerin sosyal statüsü, kanunları ile memur ve hizmetliler psiko-sosyal bakımdan incelenmiş, yapılan araştırmaların ışığında devlet memuriyetinde reform yapılmasının zorunlu olduğu ileri sürülmüştür³⁵⁷.

Ayrıca TODAİE 1960 yılında “Devlet Personel Teşkilatı İncelemeleri” adlı bir karşılaştırmalı bir araştırma raporu çıkarmıştır. İdareyi bir bütün olarak ele alarak geliştiren çalışmalarla sonuca ulaşılması gerektiğini belirtmiştir³⁵⁸.

2.9. Fritz Baade Raporu (1959)

Fritz Baade Raporu Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) uzmanlarınca tarım ve sulama konularında hazırlanmıştır³⁵⁹. Baade Raporu’nun önemi başta Türkiye’nin tarım ve kalkınma sorunları olmuştur³⁶⁰.

Raporda doğrudan doğruya personel sorunlarına değinilmemiş, dolaylı bir biçimde personel konusuna girilmiştir. Teknik konularda yetişmiş personel eksikliği, yurt dışında yetiştirilmeleri, mühendis açığı, danışman firmalarından yararlanılması, konuyla ilgili eğitim ve tamamlayıcı deneyim üzerinde durulmuştur³⁶¹.

Raporda Türkiye’nin daha fazla kalkınmasının bağlı bulunduğu su, toprak ve ormancılığın iyileştirilmesini ve sınai kalkınmayı da meydana getirecek durumdan kurtaracak herhangi bir programda yer almasının önemli bir husus olduğu belirtilmiştir. Raporda üç alternatif öngörülmüştür. İlki pazar ekonomisinin kurulmasının sınırlı ölçüde mümkün olabileceği; insan gücünün ücretsiz işler teşviki ile son derece imkansız olduğu gerekçesiyle bir yana bırakılmakta, öte yandan bu yolun Çin’de başarıyla uygulandığı belirtilmiştir. Baade tek yol olarak Türkiye’de uygulanabilecek yöntem olarak “Mecburi İş Servisi”nin kurulmasını önermektedir. Baade iki yıl süren askerlik hizmetinin üç yıla çıkarılarak bu sürenin yarısının, “Mecburi İş Servisi”nde çalışarak gerçekleştirilmesini önermiştir. Rapora göre mecburi iş servislerinde askerliğe çağrılan genç yaştaki gruplar, Türkiye’nin kalkınmasının bağlı bulunduğu su, toprak ile orman ıslahatının yaratılmasında ve aynı zamanda sınai gelişmenin süratlendirilmesinin bir parçası haline getirilmesi önerilmiştir.

SONUÇ

Kamu yönetiminde idarenin yeniden düzenlenmesi veya geliştirilmesi konuları rağbet gören alanların başında gelmektedir. Cumhuriyet dönemiyle birlikte kamu yönetimimizin Osmanlı yönetim mirasını olduğu gibi devraldığı görülmektedir. Bu dönemde yönetimi geliştirmek için tam anlamıyla yapılmadığı görülmüştür. Çalışmalara ancak 1945’lere gelindiğinde başlanmıştır. Fakat yapılan çalışmalar da yabancı uzmanlar ve heyetler tarafından yapılmıştır. Yapılan çalışmaların yabancı uzmanlar tarafından yapılmasını sebebi ise o dönemde ülkemizde bilgi birikiminin ve yetişmiş uzman sayısının yetersiz olmasındandır.

³⁵⁶ MIHÇIOĞLU, s.3.

³⁵⁷ BAŞBAKANLIK İDAREYİ GELİŞTİRME BAŞKANLIĞI, age, s.37.

³⁵⁸ İDARİ REFORM DANIŞMA KURULU RAPORU, İdarenin Yeniden Düzenlenmesi İlkeler ve Öneriler, Ankara: TODAİE Yayını, No. 123, 1972, s.19.

³⁵⁹ BAADE, Fritz, Türkiye Raporu, Ankara: Ziraat Bankası Yayını, 1959.

³⁶⁰ TÜTENGİL, Cavit, Türkiye’nin Sorunları ve Prof.Dr. Fritz Baade, İstanbul: Sermet Matbaası, 1965, s.5.

³⁶¹ BAADE, age.

Araştırma yapan yabancı uzmanlardan Neumark haricinde gönüllü olarak araştırma yapılmamış, dönemin hükümetlerince istekte bulunarak heyet halinde veya kurullar halinde araştırma yapmışlar ve raporlar hazırlamışlardır.

Planlı dönem öncesinde hazırlanan raporlarda idare ve memurlara yönelik olarak getirilen sorunlar ana başlık halinde; memur sayısının fazlalığı ve vasıfsızlığı, aşırı kırtasiyecilik, bakan ve müsteşarların aşırı teferruat altında bulunması ve işlerini yapamamaları, eğitimsiz personel, yetki devrinin yapılmaması olarak sıralanabilecektir.

Planlı dönem öncesinde hazırlanan raporlarda getirilen çözüm önerileri ise; idari yeniden yapılanmanın gerekliliği, barem kanunun değişmesi, halkın idari konularda bilgilendirilmesi ve bu konuyla ilgili bir kurumun oluşturulması, memurlara hizmet içi eğitim verilmesi, memur sayısının azaltılması için yeni atama yapılmaması öneriler arasındadır.

Planlı dönem öncesinde hazırlanan raporlar uygulama açısından incelendiğinde getirilen önerilerin çoğunun gerçekleştiği görülmüştür. Barem Kanunu kaldırılmıştır, idari yapılanma içerisinde halkı bilgilendirmek adına enformasyon birimi oluşturulmuş, TODAİE kurulmuş, kamu yönetimi ile ilgili eğitim veren kurumlar oluşturulmuş, genel olarak Devlet Memurları Kanunu ile belirtilen aksaklıklara çözüm getirilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

1. AR, Fikret, “Türkiye’de ve ABD’de Yapılan Bazı İdari Reform Çalışmaları”, Amme İdaresi Dergisi, C.16, S.3, s.69, 9-1983.
2. AR, Fikret, “Yönetimi Geliştirme”, Mülki ve Mahalli İdareler Düzeyinde Planlama, Ankara: İçişleri Bakanlığı Araştırma ve Koordinasyon Kurulu Yayını, No:98,1988
3. BAADE, Fritz, Türkiye Raporu, Ankara: Ziraat Bankası Yayını, 1959.
4. BOZKURT,Ö;ERGUN,T.;SEZEN S., Kamu Yönetimi Sözlüğü, Ankara:TODAİE,1998.
5. ÇOKER, Ziya, “Kamu Yönetiminde İnceleme ve Araştırma”, TİD, S.363, Mayıs,1984.
6. DANTEL- Chailloux, Maurice,Türkiye’de Devlet Personeli Hakkında Bir Araştırma, Ankara: TODAİE, 1959, s.1.
7. GIYAS AKDENİZ, Türkiye’de Devlet Fonksiyonlarının Gelişme Seyri, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını, 1952.
8. GÜLER, Birgül, Yeni Sağ ve Devletin Değişimi, Ankara: TODAİE, 1996, s.33.
9. İDARİ REFORM DANIŞMA KURULU RAPORU, İdarenin Yeniden Düzenlenmesi İlkeler ve Öneriler, Ankara: TODAİE yayınları, No:123, 1972, s.15
10. KARAER, Tacettin, “Kamu Yönetimini Yeniden Düzenleme ve Sonuçları Üzerine Bir Deneme: Amme İdaresi Dergisi, C.4., S.5, Ekim 1994, s.28.
11. KUYAKSİL, Ali, Türkiye’de Yönetimi Yeniden Düzenleme Çalışmaları Çok Partili Dönem, İstanbul: Yıldızlar Basımevi, 1984, s.88.
12. MARTIN, James; CUSH, Frank, Maliye Bakanlığı Kuruluş ve Çalışmaları Hakkında Rapor, Ankara: Maliye Bakanlığı, 1952.
13. MIHÇIOĞLU, Cemal, Türkiye’de Çağdaş Kamu Yönetimi Öğreniminin Başlangıç Yılları, Ankara: SBF Yayını: 568, 1988, s.1.
14. Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankasının Türkiye Hükümeti İle Biliştirak Ettiği Heyetin Raporu, Ankara: Akın Matbaası, 1951.
15. NEUMARK, Fritz., Devlet Daire ve Müesseselerinde Akılcı Çalışma Esasları Hakkında Rapor, Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası, 1949.
16. ÖKTEM, Kemal, “Kamu Yönetiminin Yeniden Düzenlenmesi”, Türk İdare Dergisi, S:380, Eylül, 1988, s.105.
17. PAYASLIOĞLU, Arif, “İdari Reformun Sınırlılıkları”, Amme İdaresi Dergisi, C.4, S.2, Eylül, 1971, S.14.

<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2018; Cilt: 10/YAZ, Sayı: 39

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed, Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2018; Volume: 10/SUMMER, Issue: 39

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

18. PEKER, Ömer, “Yönetimi Geliştirme”, AİD, Cilt: 22, Sayı: 3, Eylül, 1989, s.33.
19. PEKER, Ömer, Yönetimi Geliştirmenin Sürekliliği, Ankara: TODAİE, 1995, s.9.
20. SÜRGİT, Kenan, “Türkiye’de İdareyi Yeniden Düzenleme ve Geliştirme Çalışmaları”, Amme İdaresi Dergisi, C.1, S.1, Haziran, 1969, s.3.
21. SÜRGİT, Kenan, Türkiye’de İdari Reform, Ankara: TODAİE Yayınları, 1972, s.67.
22. TERZİOĞLU, Murat, Başbakanlık İdareyi Geliştirme Başkanlığı Yapı ve Fonksiyon Bakımından Analizi, Ankara: Başbakanlık İdareyi Geliştirme Başkanlığı Yayını, No:2, 1996, s.18.
23. TORTOP, Nuri; İŞBİR, Eyup, Yönetim Bilimi, Ankara, Bilim Yayınları, 1987, 198. TÜTENGİL, Cavit, Türkiye’nin Sorunları ve Prof.Dr. Fritz Baade, İstanbul: Sermet Matbaası, 1965, s.5.
24. 27 Şubat 1982 tarihli ve 8/4334 sayılı “Bakanlıkların Yeniden Düzenlenmesi ve Çalışma Esasları Hakkında Kararname” [https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/eskisiteden/yayinlar/genel-mudurluk-yayinlar/basbakanlik__tarihi.pdf\(22.12.2017\)](https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/eskisiteden/yayinlar/genel-mudurluk-yayinlar/basbakanlik__tarihi.pdf(22.12.2017)).
25. 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, Resmi Gazete, Sayı: 12056, 1965.

<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2018; Cilt: 10/YAZ, Sayı: 39
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed, Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2018; Volume: 10/SUMMER, Issue: 39
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(34)

Prof. Dr. Şureddin MEMMEDLİ*

YİĞİTLİĞİN BELGESEL-SANATSAL TECESSÜMÜ
DOCUMENTARY-ARTISTIC NARRATIVE OF HEROISM

ÖZ

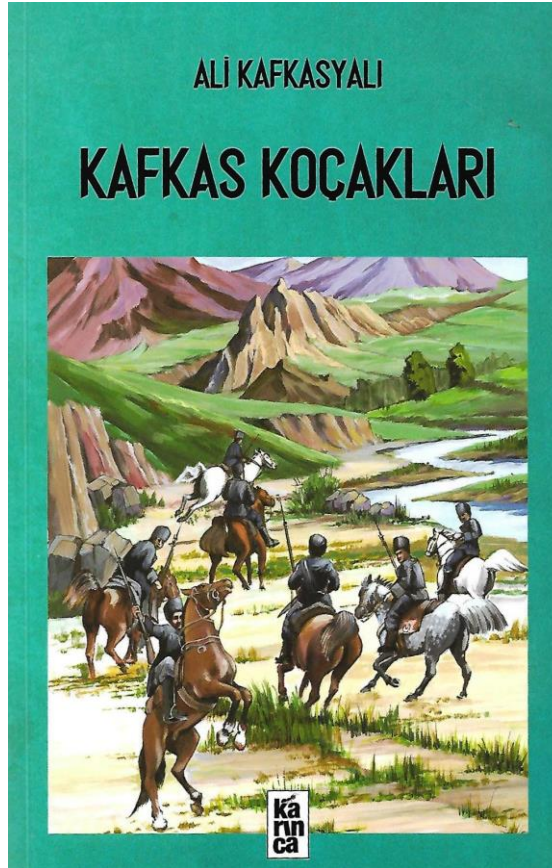
Makalede Atatürk Üniversitesi profesörü, yazar Ali Kafkasyalı'nın “Kafkas Koçakları” isimli belgesel romanı tanıtılmakta ve değerlendirilmektedir. Romanda olaylar 1917–1934 yıllarında Azerbaycan'ın Gazah bölgesi ile Gürcistan'ın Borçalı bölgesinde, Türkiye'nin Çıldır, Kars yörelerinde vaka bulur, Sovyet rejimi karşıtı, Türkiye sevdalısı mert kahramanların başından geçenler gözler önüne serilir.

Anahtar Kelimeler: Ali Kafkasyalı, Borçalı, Gazah, Kafkasya, Roman.

ABSTRACT

In the presented article the documentary novel of the Prof. Dr., writer Ali Kafkasyalı “Kafkas Kochaklary” (Caucasian heroes) is considered. This novel reflects the events of 1917–1934 in the Gazakh region of Azerbaijan and Borchaly district of Georgia, in the regions of Childir, Kars of Turkey, and the motives of loyalty to Turkey by the brave heroes of Gazakh-Borchaly.

Keywords: Ali Kafkasyalı, Borchaly, Gazakh, Caucasus, Roman.

* Prof. Dr. Ardahan Üniversitesi, <https://orcid.org/0000-0002-9302-732X>, Ardahan/TÜRKİYE; shureddin@gmail.com

Ankara'da Karınca yayınevinde gün yüzüne çıkmış “Kafkas Koçakları” isimli kitap-romanda Azerbaycan'ın Gazah bölgesinden bir ailenin Türkiye Kars iline göç talihi belgesel-sanatsal dille kelimelere dökülür.

Eserin yazarı Ali Kafkasyalı'nın asli-necabeti Azerbaycan'ın Gazah bölgesinin İkinci Şıklı köyündendir. Dedesi Memmed 1921 yılında Sovyet Ordusu tarafından öldürülmüş, babası Hacı oç almak amacıyla başına koçaklar toplamakla Sovyet rejimine karşı çıkarak, Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye dolaylarında yiğitlikler göstermiş, 1930'lularda göç ederek Kars şehrinde yerleşmiştir.

Ali Kafkasyalı 1953 yılı Kars Merkez doğumlu olup burada büyümüştür. 1990'lı yıllarda Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenliği üzere lisansını, Bakü Devlet Üniversitesi'nde yüksek lisansını ve doktorasını tamamlayarak, 1997 yılından Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde yardımcı doçent, 2007 yılından doçent olarak çalışmış ve 2012'den profesör unvanında akademik görevini sürdürmektedir. Bir süre Kazakistan'da Uluslararası Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi'nde öğretim üyeliğini, Giresun Üniversitesi'nde Fen-Edebiyat Fakültesi dekanı görevini üstlenmiştir. Hali-hazırda Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi'nin profesörüdür. İran Türklerinin âşık muhitleri ve edebiyat geleneklerine, âşık Mikail Azaflı'nın, âşık Murat Çobanoğlu'nun edebi kişiliklerine, Azerbaycan kadın bilim insanları ve sanatkârlarına dair on beşi aşkın kıymetli kitapların yazarıdır.

“Kafkas Koçakları” belgesel romanını Bolşevik zulmünün 100. yılında dedesi Memmed Baba'nın, babası Aloy Hacı'nın ve tüm Kafkas koçaklarının aziz hatıralarına ithaf ettiğini belirterek: “Kahramanların destanları yazılmazsa, halk satkınların yalanlarını okur” diye gönderme yapar.

Romanın başlığındaki koçaklar deyiminin anlamını yazar böyle açıklamaktadır: “Bolşevik İhtilali'ni müteakip Kafkasya'da çeşitli desteler oluştu: Türkiye'ye kaçıp, devletin verdiği payı alıp, geride kalanları ve geçmişi unutarak burada yaşamak için oluşan kaçaklar. Değerlerden yoksun bir hayat yaşamak, sadece canlılıklarını devam ettirmek için her türlü hıyaneti yapan alçaklar. Zulme karşı sabır olmaz deyip Bolşevik/Sovyet zulmüne karşı savaşmak için oluşan koçaklar”.

Yazar kendisi, eserini “korkakların, alçakların hıyanetini, koçakların kahramanlığını ve fedakârlığını tamamen gerçeklere dayanarak anlatan bir belgesel roman” olarak nitelendirmektedir.

Romanda zaman 1917 Sosyalist devriminden itibaren 1934 yılına kadarki bir dönemi kapsar. Olay örgüsünü Şıklılı koçak Aloy Hacı'nın başından geçenler – Sovyet rejimine karşı mücadeleleri, Gazah, Borçalı yörelerinde, Çıldır, Kars civarlarındaki yiğitlikleri teşkil eder.

Aloy Hacı'nın babası Memmed Kişi olarak bilinen Şıklı Mehmed Bayram oğlu köyde, ilçede muhafaza birliği kurmuş, Sovyet Ordusunun Gürcistan'a geçmek üzere Azerbaycan sınırına yaklaştığında düşman mermisine tuş gelmişti. Memmed Baba'nın elindeki tüfek, Nuri Paşa'nın Ordusu Bakü'ye giderken ayak parmakları donduğu için İkinci Şıklı köyünde kalan ve uzun süre tedavi gördükten sonra Türkiye'ye dönen subaylardan birinin hediye ettiği Osmanlı tüfeği olmuştur.

Olayların merkezindeki başkışı, Şıklı köyünden korku-ürkü bilmez cesur Aloy Hacı'dır. Aloy lakabı Karapapak şivesinde alev, ateş anlamı “aloy” sözcüğünden türemedir. Sovyet yönetimi komünist düzen kurma adına Aloy Hacı'nın ailesinin tüm malvarlıklarına, öküzlerine, mandalarına, beş yüzden fazla koyun sürüsüne, halı, kilim ve kıymetli eşyalarına el koymuş, hülasa köpekler, eşekler ve birkaç aksak koyundan başka bir şeyi kalmayan baba ocağını söndürmüştü. Babasının Sovyet ordusu askerleri tarafından katledilmesinden sonra eline silah alıp düşmana karşı mücadeleye başlamış olan, muzaffer bir komutan tavrına sahip Aloy Hacı hapishaneden kaçmayı becermiş, seneler boyu dağlara sığınmış, komünist yönetime karşı savaşmış, defalarca Türkiye'ye gelip gitmiştir, Rus ve Ermeni takipçilere kan kusturmuştur. Milletini, vatanını seven, dini ve milli değerlerine bağlı, yiğitliği ve dik duruşuyla büyük küçük herkesin sevgisini kazanmış bu koçağın fedakârlıklarıyla kıvanç duymaktayız.

Rağbet doğuran karakterlerden biri olan deste başçısı Koçak Nuri, insaf ve merhameti elinden bırakmayan, düşmanı bile arkadan vurmeyen, zeki, çevik kahraman bir koçak yiğittir. Onun şöhreti Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve Türkiye'ye yayılmıştı. Aloy Hacı ile birlikte on sene dağlarda dolaşmıştı. Pek çok Türk düşmanını, vatan, millet hainini ortadan kaldırmıştı.

Romanda hadiseler Azerbaycan Gazah bölgesinde başlayıp Türkiye'nin Kars bölgesinde bitse de

olayların çok kısmı Gürcistan'da vuku bulur. Bu vesileyle eserde Gazah, Borçalı, Çıldır, Kars mekân imgeleri etkendir.

Kür (Kura) nehri böyle tarif edilir: “Önce Gürcistan'a geçen Kür Nehri, Tiflis'i adım adım dolaştıktan sonra Borçalı bölgesine yönelir... Borçalı köylerine ulaştığında sanki onlardan uzaklaşmak istemez gibi Borçalı'ya kadar tek yatakta ilerlediği halde Karayazı, İlmezli, Kôsalı, Kepenekçi, Nazarlı ovalarından ayrılmak istemez”.

“Amacımız halka yapılan zulmü durdurmak, mazlumlara korumak, onların intikamını almaktır” sloganıyla hareket eden koçakların barınma yeri Borçalı ormanı Deve Boynu deresidir.

Memmed Baba'nın, Aloy Hacı'nın içten dostları, silah arkadaşları safında Lecbeddinli Mehmed Karabağlı saygıyla hatırlanır. Mehmed Karabağlı, Gazahlılara yüz tutarak: “Biz Gürcistan Türkleri sizinle nefes alırız” der. Gazah-Borçalı bölgesinin Sovyet aleyhtarları olan erdemli kişileri meşveret için Lecbeddin köyünde Mehmed Karabağlı'nın evinde yığışırlar. Bu toplantıda “Bir milletin âlimlerini, aydınlarını, zenginlerini, sanatkârlarını ortadan kaldırmak o milleti sürü yapmak demektir” fikrini ileri süren Mehmed Karabağlı şikâyetini böyle ifade eder: “Sanki fabrikamız var, petrol kuyularımız var. Birkaç koyun, birkaç tarla ile burjuva mı olunur. İssız meralarda, kom yapıp çiftlik yapmakla halka kötülük mü yapmışız. Onlarca kimse bizimle ekmek yiyor. Nökerlerden ikisinin çocuğunu Gori seminaryasında okutuyorum”. Romandaki çağrışımlardan bir husus da sergilenir. Kars'taki ünlü Karabağlı kervansarayının sahipleri Borçalı Lecbeddinli Karabağlı sülalesinin türemeleri olmuşlar. Kervansaray sahibi Mahmut Karabağlı, kardeşi oğlu Hamza Karabağlı eserde ihtiramla anılır.

Gürcistan'ın Arıklı köyünden Kôhalı Hacı Halil, İsa bey, pehlivan cüsseli Gülmehmed oğlu Ali, Şefi, Keşeli Süleyman Efendi, Karayazılı Binnet, Lecbeddinli Ahmed Efendi, Lembeli Süleyman, Sadaklı Osman, Yırğançaylı Hasan ağa, ayrıca yüzbaşı Gürcü Vaso, Tiflisli tercüman Kemal ve başka mert kahramanlar, Aloy Hacı'nın vefakâr dostları olarak karşımıza çıkarlar. Gençliğinde Hıram nehri kıyılarında kaçak destesi kurmuş olan Arıklılı Hacı Halil sonra Koçak Nuri'nin, Aloy Hacı'nın ve diğerlerinin de dâhil olduğu desteye katılmış, Türkiye'ye geçmiş, muhacir (göçkün) haklarından faydalanarak Ardahan Göle ilçesi yakınındaki Boğatepe köyünde yerleşmiştir. Hacı Halil'in deste üyelerinden İsa bey, Kôhalı Rehim, Kurban ağa, Mansur ağa, Karayazılı İsmail, Hümmet Temenoğlu kardeşleri hakkında da kitapta önemli parçalar vardır.

Romanda olumlu ve olumsuz kişiler hayır ile şer gibi yan yanadır. Lala lakaplı Karayazı istihbarat reisinin, casus İt Dişli Veli'nin öldürülmesi bölümlerinde vazife, şöhret, pul-para için şerefini, namusunu satan, halkımıza hıyanet yapan alçakların içyüzü açılır. Karayazılı İsmail Temenoğlu'nun karısı Gülendâm'ın dili ile bu tür şer kuvveler böyle kötülenir: “Halkımı satan alçak, şerefsiz, Rusun köpeği. Yüreğin varsa Rus yoldaşlarıyla beraber koçakların önüne çıkın. Bu kırbaçların hesabı senden sorulacaktır”.

Eserde Gazah-Borçalı'dan Kars'a doğru “kaçhakaç” göçleri, Karapapak-Terekeme ailelerinin Kars yörelerinde mesken kurmaları belgesel olgularla dile getirilir: “Mustafa Kemal, bizim Kafkasya'dan giden herkese ev vermiş, işyeri vermiş, köylere yerleşenlere hazır evler, tarlalar, çayır, yaylalar vermiştir. Mesela, Nebi Yurdu yaylasını Hümmetgile, İsa Çayırı yaylasını Darçınlı Yasin'e, Kızıroğlu yaylasını Şamiloğulları'na, Borluk yaylasını İman ve Şevki Bey'e, Boğatepe yaylasını Koçulu, Kôhalı, Kepenekçi ve Ayvazoğlu gibi on büyük aileye vermiştir. Ayrıca Kars'ın tüm çevre köyleri ve merkezdeki pek çok mahallesi bizim buradan giden adamlarla meskündür. Kars'ta dolaşınca insan kendini Gazah'ta, Gence'de, Tiflis'te zannediyor”.

Koçakların saz severliği, ozan meclislerinde Çıldırli Âşık Şenlik'in, Samet Vurgun'un şiirleri üstünde âşık makamları icra edilmesi, Derya Mehmed'in, Şerif Şikeste'nin meclisleri, kurutlu hangel, Gürcü hingalisi, Terekeme ketesi, feseli, sup-harço, haçapuri sofrası âşık sanatı, folklor, etnografya motifleri olarak ilgi çeker.

Romanda belgesellik ne kadar görsel, bilinen olgulara dayanıklıysa, sanatsallık da bir o kadar olgun, güçlü bir şekilde yer alır. Burada doğa güzelliklerinin, kahramanlık sahnelerinin sanatsal tasviri canlıdır, zengindir. Örnek olarak: “Meclislerin üst başında oturup Oğuz illerine boy boylayıp, soy soylayan Dede Korkut gibi Kafkas Dağları – efsanevi adıyla Kaf Dağı da Kafkasya'nın merkezine kurulup göklere ser çeken beyaz kalpağı, Karadeniz kıyılarından Hazar sahillerine, Erzurum yaylalarından Tebriz önlerine kadar yayılan yeşil kaftanı ile Kafkas halklarını gözleyip hayat vermektedir”.

<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2018; Cilt: 10/YAZ, Sayı: 39

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed, Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2018; Volume: 10/SUMMER, Issue: 39

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

Azizim canım ata,
Damarda kanım ata,
Vatan için can verdin,
Şerefim şanıma ata.

Gül adamlar,
Çiy düşer, güle damlar,
El ele verip gitti
O yiğit gül adamlar

misali bayatı-mani örnekleri nesir öyküleşim akışına nazım, coşku tadı katmaktadır.

Adaletin zaferi, Aloy Hacı gibi cesur yiğitlerin erdemli emellerinin halkça saygıyla yad edilişi Kafkasyalı'nın “Kafkas Koçakları” romanının başlıca gayesine çevrilir.

Roman, Azerbaycan'ın sevilen yazarı, önde giden edebiyat bilimcisi Meti Osmanoğlu tarafından Azerbaycan Türkçesine uygunlaştırılarak, yayım sürecini beklemektedir. Türkiye okurunun rağbetle karşıladığı bu eser Azerbaycan edebi kamuoyuna da kıymetli armağan olacaktır.

(35)

Prof. Dr. M. Nail ALKAN³⁶²

**AVRUPA BİRLİĞİ, ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ ve BRICS ÜÇGENİNDE TÜRKİYE’NİN
DIŞ POLİTİKA ALTERNATİFLERİ
THE EUROPEAN UNION, SHANGHAI COOPERATION ORGANIZATION and BRICS TURKEY’S
FOREIGN POLICY ALTERNATIVES IN TRIANGLE**

ÖZ

Türkiye için Avrupa Birliği zaman zaman tek hedef olarak sunulmaktadır. Buna karşılık BRICS, Şanghay İşbirliği Örgütü üyelikleri Avrupa Birliği hedefinden tamamen vazgeçilmesi için sunulan öneriler olarak karşımıza çıkmaktadır. Oysaki bu yapılanmalar, Avrupa Birliği üyeliği hedefine doğrudan birer alternatif olarak düşünölmek yerine, tamamlayıcı dış politika açılımları olarak ele alındıklarında Türkiye’nin dış politikasını zenginleştirecek seçenekler olarak ortaya çıkmaktadırlar. 2015 senesinde Yeni Katılım Bankası’nın kurulması ile pratik iş birliğini kurumsal bir yapıya kavuşturmaya başlayan BRICS, halen yapısal olarak Avrupa Birliği muadili değildir. Türkiye’nin katılımıyla ortaya çıkabilecek “BRICST” oluşumu bu nedenle Avrupa Birliği üyeliğine karşıt bir alternatif olarak düşünölemez.

Şanghay İşbirliği Örgütü, genişleyen yapısıyla dünya nüfusunun önemli bir kısmını içinde bulundurmaktadır. Örgüt ile iş birliği Türkiye’nin Batı’ya bağımlılığını azaltırken, Avrupa Birliği hedefinden kopmasını gerektirmeyecek, tarihi olarak üstlendiği Batı ile Doğu arasındaki köprü oluşturma görevini ifa etmesini kolaylaştıracaktır. Türkiye tüm bu siyasi seçenekleri birbirlerine karşı değil, birlikte değerlendirdiğinde ortaya çıkan üçgenden en fazla verimi alabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, BRICS, Şanghay İşbirliği Örgütü, Türk Dış Politikası.

JEL Kodları: F50, F53.

ABSTRACT

The European Union is sometimes presented as the sole goal for Turkey. In contrast, BRICS and the Shanghai Cooperation Organization have emerged as alternatives suggested for the complete abandonment of the European Union membership goal. However, if these initiatives are considered as complementary foreign policy options, rather than taken as direct alternatives to the European Union membership, they may enrich Turkish Foreign Policy. With the establishment of the New Development Bank in 2015, BRICS has begun institutionalizing, though it is still not structurally equivalent to the European Union. Therefore, “BRICST”, which may be formed with the participation of Turkey, cannot be considered as an alternative against the goal of Turkey to become a member of the European Union.

The Shanghai Cooperation Organization has a significant portion of the world population. Turkey’s cooperation with the Organization may reduce its dependence to the West, however cooperation with the Organization does not mean a breach from its European Union target, on the contrary it may facilitate undertaking the historical role of building a bridge between the East and the West. Turkey may benefit the most from these policy options, when it does not consider using them against each other.

Keywords: European Union, BRICS, Shanghai Cooperation Organization, Turkish Foreign Policy.

JEL Codes: F50, F53.

³⁶² Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, İİBF, Ankara/TÜRKİYE; nailalkan@gazi.edu.tr

Giriş

Türkiye dış politikasında Avrupa Birliği'ne üyelik zaman zaman tartışılan bir konu haline gelmektedir. Avrupa Birliği'nin alternatifsiz bir model gibi sunulması ve Türkiye için tek çıkar yol ya da muasır medeniyetlere ulaşmak hedefine Türkiye'yi taşıyacak tek seçenek olarak Avrupa Birliği'ne atıfta bulunulması, bu tartışmaların gereğinden erken kesilmesine sebebiyet vermektedir. Oysaki ülkelerin krizlere karşı hassasiyetlerini o kriz dönemlerinde üretebildikleri alternatifler belirler. Örneğin enerji güvenliği söz konusu olduğunda bir ülkenin enerji arzını kesintisiz sağlayacak farklı alternatiflerinin olması, enerji ile ilgili krizlere karşı, o ülkenin daha az hassas olmasını, yani o ülkenin enerji güvenliğini arttırmasını sağlayacaktır. Aynı şekilde ekonomik, siyasi birliklere üyelik konusunda da farklı alternatifleri değerlendirebilen bir ülke, herhangi bir birliğin kendisine karşı siyasi birtakım unsurları kaldıraç olarak kullanmasının önüne geçebilir.

Bu durumda nihai hedef ya da dış politikada alternatifsiz bir son üyelik tabusu ile yola çıkılması yerine Volkan Bozkır'ın da belirttiği üç ilke "mahremiyet, ketumiyet, müphemiyet" ilkeleri ile yola çıkılması dış politikanın zincirlerinden kurtulmasına yardımcı olacaktır (Özbey, 2018). Volkan Bozkır müphemiyet ilkesini "hiçbir şeyi tam olarak ifade etmezsiniz, bir yerlerde esneklik bırakırsınız ki sonraki aşamalarda o esneklik bölümünden yararlanırsınız" şeklinde açıklamaktadır (Özbey, 2018). Avrupa Birliği üyeliği söz konusu olduğunda da birliğin tartışmaya kapalı hale getirilmesi, esasında Türkiye dış politikasının esnekliğine zarar vermektedir. Bu tür bir tartışma "Avrupa Birliği'ne girelim mi girmeyelim mi?" tartışması değil, "Avrupa Birliği ile birlikte değerlendirebileceğimiz hangi alternatifler vardır?" şeklinde yürütüldüğünde dış politikanın genişlemesine, zenginleşmesine olanak tanıyacaktır.

Bu zenginliğe Türkiye hem jeopolitik hem de sosyoekonomik açılardan ulaşmaya elverişli bir konumdadır. Bir yandan BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) gibi küresel bir örgütle sosyoekonomik bağları gereği yakınlık kurabilen Türkiye, diğer yanda ise diyalog ortaklığı statüsünü sürdürdüğü Şanghay İşbirliği Örgütü (Rusya, Çin, Kırgızistan, Tacikistan, Kazakistan, Özbekistan, Hindistan ve Pakistan) üyeleri ile hem jeopolitik hem de tarihsel bağları gereği her zaman yakın olmuştur. Dolayısıyla Avrupa Birliği'ne alternatifler ya da Avrupa Birliği ile birlikte dış politikayı zenginleştirilecek farklı araçlar düşünülmesi gerektiğinde Türkiye yeterli esnekliği yaratabilecek bir ülkedir. Takip eden bölümlerde Türkiye'nin bu esnekliği sağlamasına yarayacak BRICS ve Şangay İşbirliği Örgütleri sırasıyla hem tanıtılacak, hem de Avrupa Birliği için neden birer yedek değil, tamamlayıcı oldukları ortaya konulacaktır.

BRICS: Küresel Bir Oluşum

BRICS esasen İngiliz ekonomist Jim O'Neill'in 2001 yılında ifade ettiği daha iyi BRIC'ler ortaya çıkartmalıyız tezinden yola çıkılarak, öncelikle Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'in ekonomik iş birliğini arttırmak amacıyla üye ülkelerin dışişleri bakanları düzeyinde zirveler düzenlemesiyle 2009 yılında başlamıştır. Güney Afrika'nın da katılımıyla üye ülkelerin İngilizce baş harflerinden ortaya çıkan BRICS terimi bugün küresel çapta ekonomik iş birliği için Avrupa Birliği gibi örgütler dışında da inisiyatiflerin ortaya koyulabileceğini gösteren bir terim halini almıştır. BRICS terimi İngilizce'deki "tuğla" anlamına gelen "brick" kelimesiyle fonetik benzerlik göstermekte olup, yapısal olarak da bir inşaatın tuğlaları gibi yeni ülkelerin de katılımına izin verir niteliktedir ve bu yönüyle yeni üyelerin katılımıyla oluşacak küresel binanın daha da fazla yükselmesi her zaman olası gözükmemektedir. Dünya nüfusunun yaklaşık %40'ını bulunduran BRICS ülkeleri aynı zamanda dünya ekonomisinin de beşte birini oluşturmaktadırlar. Dünyadaki maden rezervlerinin %60'ına sahip olan BRICS ülkeleri, 2015 senesinde "Yeni Kalkınma Bankası" adı altında bir ortak banka da kurmuşlar ve ekonomik iş birliğini kurumsal bir yapıyla bütünleştirecek önemli bir yapı taşıını da küresel inşaatı eklemişlerdir (BBC, 2015). Bu bankada üye ülkeler Maliye Bakanları veya Merkez Bankaları Başkanları düzeyinde temsil edilmektedirler. Üyeler arası iş birliği hedefine ulaşmayı sağlayacak en önemli yapı taşı olarak değerlendirilen Yeni Kalkınma Bankası, üye ülkelerde gerçekleştirilecek birçok proje için fon sağlamaktadır (Vazquez, Roychoudhury ve Borges, 2017). 25-27 Temmuz 2018 tarihleri arasında Güney Afrika'nın Johannesburg kentinde düzenlenen 10. BRICS Zirvesine Türkiye İslam İşbirliği Teşkilatı Zirve Dönem Başkanı sıfatıyla katılmıştır. Özellikle 2017-2018 yılları arasında Brüksel ve Ankara cephesinde ilişkilerin kötü cereyan etmesi sebebiyle, Türkiye'nin Zirve'ye katılımı Avrupa Birliği seçeneği

dışında da Türkiye'nin yeni ekonomik ortaklıklar arayabileceği şeklinde tezleri ortaya çıkarmıştır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Hazine ve Maliye Bakanlığı ile BRICS Kalkınma Bankası arasındaki üyelik görüşmelerinin olumlu sonuçlanmasını arzu ettiğini belirtmesi de bu tezleri kuvvetlendirmektedir (Duran, 2018). Bunun yanı sıra, Cumhurbaşkanı Erdoğan özellikle Çin'in genişlemeden yana olduğu ve olası bir "BRICST" genişlemesinin Türkiye açısından ekonomik katkıları olacağını vurgulamıştır (Munyar, 2018). Türkiye'nin dış ticaret hacmi göz önüne getirildiğinde, BRICS ülkelerine 2017 yılında yapılan 7,3 milyar dolarlık ihracata karşın, bu ülkelerden yapılan 53,4 milyar dolarlık ithalat farkının Türkiye lehine kapanması için ileride kurulacak daha yoğun iş birliği olumlu sonuçlar doğuracaktır (TRT World, 2018). Tüm bu parametreler ışığında, kurumsal yapısı, coğrafi dağılımı gibi özellikleri düşünüldüğünde BRICS, Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğine doğrudan bir alternatif değil, Türkiye'nin "dünya beşten büyüktür" teziyle bağdaşan, dış politikasını destekleyici yeni bir açılım olarak görülmelidir.

Şanghay İşbirliği Örgütü: Yüksek Nüfuslu Bölgesel Örgüt

Türkiye iki kıta arasında köprü vazifesi gören özel bir coğrafi konuma sahiptir. Bu özellik onu coğrafi olarak kıymetli kılmaktadır. Bu köprü özelliğinin politik düzlemde de temsil edilmesi, Türkiye'nin değerini uluslararası arenada da arttırmasını mümkün kılacaktır. Şanghay İşbirliği Örgütü üyeliği bu nedenle Avrupa Birliği alternatifi olarak dış politikada düşünülebilecek, Batı dışında, bölgesel bir alternatif olarak ortaya çıkmaktadır. Şanghay İşbirliği Örgütü, temelde Rusya ile Çin arasındaki sınır sorunları nedeniyle Kırgızistan, Tacikistan ve Kazakistan'ın da katılımıyla "Şanghay Beşlisi" adı verilen ülkelerin aralarındaki güvenin arttırılması, sınır bölgelerinin silahsızlandırılması ve bölgesel işbirliğinin teşvik edilmesi amacıyla 1996 yılında ortaya koydukları bir inisiyatifle ortaya çıkmıştır. Şanghay Beşlisi inisiyatifi 2001 yılında Özbekistan'ın da katılımıyla Şangay İşbirliği Örgütü'ne dönüşürken, aynı tarihten itibaren, bölgesel ticari işbirliğinin arttırılması da ana hedefler arasına girmiştir (Dışişleri Bakanlığı, 2018). Örgütün diğer hedefleri üye ülkeler arasında karşılıklı güven, bölgesel barış, güvenlik ve istikrarın korunması için ortak çaba sarf edilmesi, terörizm, ayrılıkçılık, örgütlü suçlar ve yasa dışı göçle ortak mücadele edilmesi ile birlikte siyaset, bilim ve teknoloji, kültür ve eğitim, enerji, çevre konularında iş birliğinin geliştirilmesi de yer almaktadır (Dışişleri Bakanlığı, 2018). Örgütle irtibat kurmak isteyen ülkelerin üyelik dışında iki alternatifleri vardır. Bu ülkeler ya gözlemci statüsü ya da diyalog ortağı statüsü edinebilirler. Gözlemci statüsünde Afganistan, Moğolistan, İran, Belarus bulunurken, Türkiye, Azerbaycan, Sri Lanka, Ermenistan, Kamboçya, Nepal ise diyalog ortağı statüsündedirler (Zhuangzhi, 2018). Türkiye bu statüyü Avrupa Birliği hedeflerine kendisini yakın hissedemediği 2012 senesinde alırken, komşularındaki iç savaşlar, terörizm gibi tehditlerin de arttığı bir dönemde kendisine sadece Avrupa Birliği alternatifi değil, ticaret rotası alternatifi de yaratmıştır.

2015 yılı verilerine göre Türkiye yıllık ihracatının %44,4'lük bölümü Avrupa Birliği ülkelerinden yapılmakta iken, aynı dönem içerisinde Şangay İşbirliği Örgütü'ne üye 6 ülkeye yapılan ihracat Türkiye'nin yıllık ihracatının yalnızca %5'lik kısmını oluşturmuştur. Bu oranlar Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne ticari bağımlılığını göstermekte ve bu bağımlılığın azaltılması için daha geniş kapsamlı üyelik arayışlarının da nedenini anlamamızı sağlamaktadır. Şangay İşbirliği Örgütü, Türkiye için Avrupa Birliği'nden bir vazgeçiş değil bir alternatif olabilir. Zira Şangay İşbirliği Örgütü üyelerinin egemenliğini sınırlayan bir ulus-üstü örgüt değildir, daha ziyade uluslararası bir yapılanmaya sahiptir (Erem, 2016). Bu nedenle Türkiye için sınırlayıcı bir üyelik ya da örgüt yapısı sunmayan Şangay İşbirliği Örgütü, Türkiye dış politikası ilkelerine bağlı kalınarak işbirliğinin sürdürülebileceği bir örgüt olma özelliği taşımaktadır. Buna karşılık Şangay İşbirliği Örgütü, Batı karşıtı bir örgüt olarak da anılmakta, hatta NATO'ya karşı bir dengeleyici unsur olarak Çin ve Rusya'nın hükmünde olan bir savunma örgütü olabilir mi diye de sorgulanmaktadır (Roney, 2013). Bu anlamda Türkiye'nin bu alternatifleri değerlendirirken Batı ile olan ilişkilerini de göz ardı etmemesi ve köprü görevini yıkıcı değil yapıcı şekilde, kendi dış politika çıkarları için kullanması gerekecektir. Şayet Türkiye bunu başarır ve Şangay İşbirliği Örgütü alternatifini doğru değerlendirebilirse üç milyarın üzerinde bir nüfusu barındıran ve dünya ekonomisinde %20'lik paya sahip bölgesel bir örgütte yer almanın avantajlarını yakalayabilecektir.

Sonuç

BRICS, Şangay İşbirliği Örgütü ve Avrupa Birliği birbirlerinin esasen tamamlayıcıları olarak görülebilirler. Bu yaklaşımla her örgüt kendi içerisinde değerli olacaktır ve Türkiye bu üçgenin her açısından faydalanabilecektir. Ancak, yapısal, coğrafi, kültürel farklılıkları da göz önüne alındığında, Avrupa Birliği'nin tamamlayıcısı olan BRICS ve Şangay İşbirliği Örgütü, Türkiye için Avrupa Birliğinden vazgeçmeyi gerektirecek örgütler de değildirler. Bütün bu değerlendirmeler ışığında Türkiye için Avrupa Birliği hedefinin önemini tamamen yitirmesinin söz konusu olmadığı, ancak aynı anda başka örgüt veya uluslararası girişimlerle de ilişkilerini geliştirmesinin, dış politikayı Avrupa Birliği hedefine bağımlı olmaktan kurtaracağı ortaya çıkmaktadır. Türkiye önünde alternatifleri bulunmayan bir ülke değildir. Bu alternatifleri de dahil eden çok yönlü, çok boyutlu dış politika anlayışı Türkiye'nin dış politikasını zenginleştirecek ve Türkiye'yi daha değerli kılarak hedeflerine ulaşmasına yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

1. BBC News. (2015). Brics Countries Launch New Development Bank in Shanghai. *BBC News*. 12 Eylül 2018 tarihinde <https://www.bbc.com/news/33605230> adresinden alınmıştır.
2. Dışişleri Bakanlığı. (2018). Şanhay İşbirliği Örgütü. *Dışişleri Bakanlığı*. 11 Eylül 2018 tarihinde <http://www.mfa.gov.tr/sanghay-isbirligi-orgutu.tr.mfa> adresinden alınmıştır.
3. Duran, Aram Ekin. (2018). Türkiye'nin yeni alternatifi BRICS mi? *Deutsche Welle*. 11 Eylül 2018 tarihinde <https://www.dw.com/tr/turkiyenin-yeni-alternatifi-brics-mi/a-44940778> adresinden alınmıştır.
4. Erem, Onur. (2016). Beş soruda Şanghay İşbirliği Örgütü. *BBC News*. 11 Eylül 2018 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38051013> adresinden alınmıştır.
5. Munyar, Vahap. (2018). Erdoğan Suggests Adding 'T' to BRICS. *Hürriyet Daily News*. 11 Eylül 2018 tarihinde <http://www.hurriyetdailynews.com/erdogan-suggests-adding-t-to-brics-135160> adresinden alınmıştır.
6. Özbey, İpek. (2018). TBMM Dışişleri Komisyonu Başkanı Volkan Bozkır: AB Havayı da Suyu da Temizler. *Hürriyet Gazetesi*. 11 Eylül 2018 tarihinde <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/tbmm-disisleri-komisyonu-baskani-volkan-bozkir-ab-havayi-da-suyu-da-temizler-40944328> adresinden alınmıştır.
7. Roney, Tyler. (2013). The Shanghai Cooperation Organization: China's NATO? *The Diplomat*. 12 Eylül 2018 tarihinde <https://thediplomat.com/2013/09/the-shanghai-cooperation-organization-chinas-nato-2/> adresinden alınmıştır.
8. TRT World. (2018). BRICS Talks Offer Opportunities for Turkey – Business Group. *TRT World*. 12 Eylül 2018 tarihinde <https://www.trtworld.com/mea/brics-talks-offer-opportunities-for-turkey-business-group-19138> adresinden alınmıştır.
9. Vazquez, Karin Costa, Supriya Roychoudhury ve Caio Borges. (2017). New Development Bank is BRICS' Best Card. *Financial Times*. 12 Eylül 2018 tarihinde <https://www.ft.com/content/cc7c7ee6-918b-11e7-a9e6-11d2f0ebb7f0> adresinden alınmıştır.
10. Zhuangzhi, Sun. The Shanghai Cooperation Organization Champions a new Model of Expanded Regional Cooperation. *Bloomberg*. 12 Eylül 2018 tarihinde https://www.bloomberg.com/news/sponsors/beijing-review/figure-eight/?adv=16255&prx_t=670DAorliAVUANA adresinden alınmıştır.

(36)

Doç. Dr. Serda TÜRKEL OTER³⁶³

**KLÂSİK TÜRK MÛSİKÎSİ'NDE SÖZLÜ ESERLERE YÖNELİK OLARAK YENİ BİR FORM
ANALİZİ YÖNTEM ÖNERİSİ
A NEW FORM ANALYSIS SUGGESTION FOR MUSICAL PIECES IN CLASSICAL TURKISH
MUSIC**

ÖZ

Gerek dinî gerekse din-dışı alanda pek çok form bulunan ve sözlü mûsikî formlarının ağırlıklı olduğu Klâsik Türk Mûsikîsi'nde bütün formlar belli bir düzen içerisinde bestelenmişlerdir. Bestelerin düzenini gösterme işi mûsikîde form analizi ile mümkün olmaktadır. Bu çalışmada Klâsik Türk Mûsikîsi'nde daha önce uygulanan form analiz yöntemleri konu edilmiş ve uygulanan yöntemler hakkında bilgiler verilmiştir. Tamamı ezgiye dayalı olan yöntemlerin eksik kısmı olan söz unsuruna dikkat çekilmiş, bu eksiğin tamamlanması için şimdiye kadar geçerli olan yöntemlere ek uygulamalar geliştirilmiştir. Bu çalışmada amaç; ortaya yepyeni bir analiz yöntemi koymak değil, bugün kabul görmüş analiz yöntemlerini mûsikîmizde kullanılabilir şekle getirmek olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda, "Yeni bir analiz yöntemi önerisi" başlığı altında, önceden uygulanan yöntemlerdeki eksiklerin ne şekilde tamamlanacağı ve yöntemin uygulanışı detaylı olarak ele alınmıştır.

Sonuç olarak, sözlü gelenek üzerine kurulu ve gelişimini bu gelenek üzerinde sürdürmüş olan Klâsik Türk Mûsikîsi'nde form konusunu anlamak ve form içindeki gidişatı ortaya koyabilmek için, bu mûsikîde hem ezgiyi hem de söz unsurunu bir arada kullanacak bir yöntem ihtiyacı duyulduğu kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Klâsik Türk Mûsikîsi, form, analiz, güfte, söz unsuru.

ABSTRACT

All forms within the Classical Turkish Music are composed in a regular way, which has verbal, musical and many religious and non-religious forms. The form analysis in music makes it possible to show the layout of the compositions. This study addresses the form analysis methods, which have been implemented in Classical Turkish Music before and presented information about the method applied. The study highlights the verbal pieces, which are lacking in the methods that rely entirely on melody and the additional applications have been developed for the existing methods to bridge the gap. The objective of this study is not to present a brand new analysis method but to make the accepted analysis method usable in our music. For that purposes, "A suggestion on new analysis method" chapter provides insight as to how to bridge the gap in the previously applied methods and addresses how to apply the method in detail.

The study concludes that we need a method to use the melody and verbal piece together in the music to understand the form in the Classical Turkish Music which has been established on the verbal tradition and maintain it accordingly and reveal the course of the form within.

Keywords: Classical Turkish music, form, analysis, lyrics, verbal piece.

³⁶³ Ankara Hacı Bayram Veli Üniveristesi; Ankara/TÜRKİYE; turkelserda@hotmail.com

GİRİŞ

Çözümleme veya tahlil olarak tanımlanan analiz; bir bütünü parçalarına ayırarak ayrıntılı inceleme, daha sonra aralarındaki ilişkileri tanımlayarak sonuca gitme yoludur. (TDK; 1998, 106) Her alanda olduğu gibi mûsikî alanında da analiz büyük önem taşımaktadır. Müzikal analizde, bir mûsikî eserini, kendisini oluşturan öğelerine ayırmak ve o öğeleri tek tek ele alarak incelemek, o eserin en doğru şekilde anlaşılmasına olanak sağlar. Klasik Türk Mûsikîsi'nde bir eser analiz edilirken, pek çok konuyu göz önünde bulundurmak gereklidir. Bunların en başında usûl, makam, ezgi, form ve güfte gelirken, daha detaylı incelemelerde başka olgular da işin içine dahil edilir. Bu parçaların detaylı incelenmesinin ardından, birbiriyle olan ilişkileri ortaya konarak eserin müzikalitesi hakkında bilgiye varılır.

Klâsik Türk Mûsikîsi'nde, eser analizinin önemli parçası olan form, eserlerin gidişatını, bestenin iskeletindeki matematiği anlamak bakımından oldukça önem arz eder. Bu iskeletin doğru bir şekilde anlaşılması, ağırlıkla meşk yöntemiyle günümüze ulaşan eserlerdeki tahribatlar veyahut eksikliklerin tespitinin sağlanması ve bu eserlerde yapılabilecek restorasyonlar bakımından da çok önemlidir.

Klâsik Türk Mûsikîsi'nde gerek dînî gerekse din-dışı alanda pek çok form bulunmakta ve bunlar ağırlıklı olarak sözlü mûsikî formlarından oluşmaktadır. Bu da bir gerçeğe işaret etmektedir ki; Türk Mûsikîsi bir söz mûsikîsidir. Sözlü âsârın ağırlıklı olduğu Klâsik Türk Mûsikîsi'nde bütün formlar belli bir düzen içerisinde bestelenmişlerdir. Hatta oldukça serbest bir form olduğu iddia edilen Kâr'lar dahi bu düzenin bir parçasıdır. Ancak bu iddiayı ortaya koymak doğru bir form analiz yöntemiyle mümkündür.

Geçmiş yüzyıllardan günümüze doğru form analizi konusuna bakıldığında, bu konunun pek de rağbet görmediği hemen dikkati çekmektedir. Hatta 18. yy.'a kadar formun yapısı, edvarların konusu olmamış, formlara sadece bilgi vermek maksadıyla başlıklar altında kısaca yer verilmiştir. Dolayısıyla 18. yy'a gelene kadar formların düzeni, mısralar için tercih edilen ezgi gidişatı hakkında çok malumat olmadığı söylenebilir. 20 yy.'da ise bu konu araştırmacıların biraz daha ilgi odağı olmuş, eserler form açısından analiz edilmek istenmiştir. Ne var ki Batı Mûsikîsi'nden uyarlanan form analiz yöntemleri Klâsik Türk Mûsikîsi'ndeki ihtiyacı karşılayamamış, ezgiye dayalı bu yöntem bizim sözlü mûsikîmizi açıklamaya yeterli olmamıştır. Bu yöntemi konu edinen mûsikîşinaslar ise, ne yenilik getirirlerse getirsinler konuyu tam olarak aydınlatmaya muktedir olamamışlardır.

Form açısından analizin yapıldığı ilk kaynağın Kantemiroğlu'na ait Kitâbu ilmi'l Mûsikî ala vechi'l-Hurufat adlı eser olduğunu söyleyebiliriz. Formlarla ilgili olarak Kantemiroğlu, edvârında formların farklı şekilleri ile ilgili bilgi vermiş, akabinde sözü geçen formlar ve farklı şekilleri, o dönemde icra edilen bir eserle örneklendirmiştir. Sözlü eserler, öncelikle güfte ve terennümlerin sıralanışına göre detaylı bir şekilde yazıldıktan sonra, mısralarına göre hâneler şeklinde sınıflandırılmış ve bu hânelerin ezgileri hakkında da ayrıca bir açıklama kısmı eklenmiştir (Tura; 2001, 173- 184). Formların besteleniş şekilleri ile ilgili ciddi mânâda bilgiler içeren bu kaynak, belki de günümüze ulaşan formların yapısal özelliklerinin detaylı ve örneklendirilerek anlatıldığı ilk çalışmadır.

Kantemiroğlu'dan sonra günümüze yaklaştıkça bu konu Suphi Ezgi tarafından "Nazârî, Amelî Türk Mûsikîsi" kitabında detaylı olarak ele alınmıştır. Kitabın III. cildini "Türk Mûsikîsinde Bestekârlık" konusuna ayıran Ezgi, bu kısımda formlar ve form analizine ayrıntılı bir şekilde yer vermiştir. Analiz konusunda Batı Müziği'nin referans alındığını düşündüren bu kaynakta, öncelikle formla ilişkili olarak bir takım terimlere değinilmiştir (Ezgi; 1935, 2-11). Formların pek çok şeklini ele alan ve oldukça detaylı bilgiler içeren bu kitapta, analizlerde uygulanan yöntemin açıklanmasına dair her hangi bir bilgi yer almaması şaşırtıcı bir unsurdur. Kitapta analizi verilen eserler doğrultusunda; Ezgi'nin uyguladığı yöntemin ezgilere dayalı olarak işlendiği anlaşılmaktadır. Suphi Ezgi'de Klâsik formların; hâne ve lâzime kısımlarına ayrılarak tahlil edildiği göze çarpmaktadır. Daha önce Kantemiroğlu Edvârı'nda karşımıza çıkan bu kullanım, form analizi konusunda gelenekten de uzaklaşmadığını gösteren bir unsur olarak anlaşılabılır.

Form analizi konusunda bugün en çok başvurulacak kaynaklara baktığımızda, bu alanda önemli kitaplardan birisi de, M. Nazmi Özalp'e ait olan "Türk Mûsikîsi Beste Formları"dır. Kitapta, Türk Mûsikîsi'nde kullanılan beste formları hakkında genel bir girişin ardından, Klâsik Türk Mûsikîsi, Türk Halk Mûsikîsi ve Türk Dîn Mûsikîsi formları hakkında ardı ardına bilgi verilmiştir. Tamamı başlıklar altında

anlatılan formlarla ilgili, kitabın sonunda örnek eserler verilmiştir. Kitapta analiz yöntemiyle ilgili bir bilgi yer almadığı ve örnek gösterilen eserler içerisinde sadece Beste, Ağır Semâî ve Yürük Semâî formlarındaki eserlerin nota üzerinde harflendirilerek analiz edildiği dikkati çekmektedir. Bu yöntemin ilgi çekici yanı, terennümlerin her zaman “B” harfi ile gösterilmiş olmasıdır. Şayet büyük formdaki bu eserlerde terennüm bulunmuyorsa, o zaman “B” harfi terennümü ifade etmesi sebebiyle atlanarak sıradaki harfe başvurulmuştur (Özalp; 1992, 127).

Alâeddin Yavaşca’nın “Türk Mûsikîsi’nde Kompozisyon ve Beste Biçimleri” başlıklı kitabı, bu alanda yazılmış başı çeken kaynaklardan bir diğeridir. Formlarla ilgili genel bilgilerin verilmesinin yanı sıra eserlerin form analizinin yapıldığı bu kaynakta izlenen yöntem temelde diğer kitaplarla aynıdır ve yine uygulanan yöntemle ilgili kitabın herhangi bir bölümünde bir açıklamaya rastlanmamıştır. Ezgiye dayalı bir yöntemle analiz edilen eserler sadece mûsikî cümleleri değil, cümleciklerine de yer verilerek daha detaylı incelenmiştir. Ne var ki eserler içerisinde bir değişkenlik gösteren bu detaylar, büyük formu eserlerin incelenmesinde bir karmaşaya yaratmıştır. Terennüm bölümlerinde de birbirini tutmayan harflendirmeler nedeniyle aynı karmaşa söz konusudur (Yavaşca; 2002, 411, 412).

Bu alanda sıklıkla başvuru alan bir diğer önemli kaynak Onur Akdoğu’ya ait “Türk Müziği’nde Türler ve Biçimler” kitabıdır. Yine ezgi odaklı bir yöntem takip edilen bu kaynakta, diğerlerinden artı olarak, biçim yazısını belirten harfler ve bu harflerin neye göre isimlendirildiği detaylı olarak açıklanmış ve biçim kurgusu örneklendirilmiştir. (Akdoğu; 1996, 68) Bununla beraber analizlerde yöntem açısından yeni terimlere ve farklı yaklaşımlara rastlanmaktadır.

Yeni Bir Form Analiz Yöntem Önerisi:

Sözlü geleneğin güçlü olduğu mûsikîmizde, eserlerin vücuda gelmesinde en önemli unsur aslında hep güfte olmuştur. Makam, usûl ve formlar doğrudan güfteyle ilişkilidir. Şiirin veznine göre usûl seçiminin yapılması, formlar arasında olan murabba ve nakışların şiirin mânâ bütünlüğüne istinaden uygulanması, makamın şiirin temasına göre tercih edilmesi, seyir içinde söz tekrarlarının, geçkilerin şiir içerisindeki mânâ çağrışımlarına yönelik kurgulanması, Klâsik eserlerde güftenin gücünü açık bir şekilde göstermektedir.

Form analizi ile ilgili hakkında bilgi verdiğimiz yukarıda zikredilen önemli kaynakların hepsinde, var olan yöntemin geliştirilmesine yönelik çalışma yapıldığı bir gerçektir. Ancak hepsinde uygulama olarak eksik kalan bir kısım vardır ki; o da söz unsurudur. Sözlü gelenek üzere gelişen mûsikîmizin güfte olmaksızın analizi, yalnız form analizi açısından değil, sözlü mûsikîmizle ilgili diğer bütün konular açısından ciddi bir eksikliktir. Bu sebeple güftenin de parçası olduğu bir analiz yöntemi üzerine çalışmanın gerekliliği hasıl olmuştur. Dolayısıyla bu analiz yönteminde ana yönlendirici güfte olacaktır. Her mısra bir cümle olarak kabul edilecek, eser içerisinde şayet bir grup söz, eserin herhangi bir kısmında tekrar ediyorsa, yahut mısra ziyade sözler içeriyorsa, bunları gösterebilmek maksadıyla mısralar kendi içerisinde kısımlara ayrılacaktır.

Bu çalışmada üzerinde durulması gereken en önemli konu; üzerine düşündüğümüz yeni yöntemin, hem söz unsurunu ifade etmesi, hem de yepyeni bir buluş gibi değil, daha önce kullanılan yöntemlerin geliştirilmesi esasına dayalı olmasıdır. Buradan hareketle bizim önerdiğimiz form analizinde, bütün kaynaklarda kabul gören harf sistemi kullanılmaya devam edilecek ve harfler her zaman ezgileri anlatacaktır. Büyük mûsikî cümleleri büyük harflerle (A, B, C, D,,gibi), karşılanacak, cümlecik olarak ifade ettiğimiz asma karar yerleri için ise küçük harfler tercih edilecektir (a,b,c,d,...). Bu konudaki tek istisna “T” harfidir. “T” harfi, bu yöntem içerisinde daima terennümler için kullanılacak ve bir ezgiyi ifade etmek maksadıyla asla tekrar yer almayacaktır. Böylelikle formülasyonu yapılan bir eserin form analizinde, terennümler görünür, anlaşılır ve hafızada kalıcı olacaktır.

Bu yeni form analizi yönteminde en önemli yenilik, güfteleri ifade etmek maksadıyla sayıların kullanılmasıdır. Bu uygulama üç şekilde yer alacaktır. Bunlardan ilki, güftenin mısralarını göstermek amacıyla, harflerin hemen sol tarafına yazılacak olan sıralı sayılardır. Örneğin birinci mısrayı ifade etmek için “1.” ve mısranın ezgisini belirtmek için de “A” harfi kullanılarak “1.A” şeklinde bir tanımlama tercih edilecektir. Sayıların ikinci kullanım şekli; terennümlerdeki söz değişikliğine yönelik düşünülmüştür. “T” harfinin sağ tarafında sayılar yer alacak ve bu şekilde sözel değişikliklere dikkat çekilebilecektir. Bu sebeple

“T” harfinin boşluk vermeksizin hemen sağına sözel olarak kaçınıcı terennüm olduğu gösteren bir sayı (T1., T3. gibi) ve bu terennüm, analizde sırada hangi ezgiyi karşılıyorsa onun ifadesi için yine sayının yanında onun gösterildiği harfle (T1.D, T2.F gibi) yer alacaktır. Mısraların sayısal ifadesi ile terennümlerinki, kullanıldıkları yerler itibariyle farklı düşünülerek, karışıklığın önlenmesi amaçlanmıştır. Son olarak sayılar, sözlerin bir mısra içerisinde bölünerek, eser içerisinde herhangi bir yerde tekrar etmesi durumunu gösterebilmek maksadıyla yer alacaktır. Bir mısra içerisindeki söz bütünlüğü göz önüne alındığında, bölünerek tekrar eden kısımların ifadesi için, bütünün bir parçası olduğunu göstermeye yönelik olarak üssü sayılar kullanılacaktır. Örneğin “1.A” şeklindeki bir ifade birinci mısranın ezgisini bir bütün olarak nitelerken “1.A^{1a}” kullanımı, bir bütün içerisinden birinci mısranın ilk kısmını ezgisel olarak tanımlamaktadır. Böylelikle ezgilerin rastgele değil, güfteye göre bölündükleri ve bu kısımdaki ezgilerin zaman zaman aynı kalarak veya değişerek tekrar edildiği anlaşılabilecektir. Formların en genel şekillerini tespit etmeyi amaçlayan bu yöntemde, öncelikle büyük cümlelerin kullanımı önem arz etmektedir. Bu sebeple sözlü eserlerde her mısra bir cümle olacak şekilde bir analiz yoluna gidilecek, bu cümleler içerisinde yine söze bağlı olarak cümlecikler yer alıyorsa, onlar büyük cümlelerin bir parçası olarak 1.A (1.A^{1a}+1.A^{2b}) + 2.B (2.B^{1a}+2.B^{2b}+2.B^{2c}) + T1.C (T1.C^{1a}+T1.C^{2b}) şeklinde parantez içerisinde gösterilecektir. Parantez içerisindeki gösterimler, kendinden önce ifade edilen kısmın açılımı niteliğinde düşünülmüştür. Bu kullanım, formun hem en genel şemasını hem de detaylarını rahatlıkla göstermeyi amaçlamaktadır. Yukarıda gösterildiği gibi küçük harfler yani cümlecikler hangi mısra’nın ve ezginin parçası ise parantez içerisinde ilgili sayı ve harfle birlikte yer alacaktır. Böylelikle cümlecikleri ifade etmek için her seferinde yeni bir harf vermek yerine, her yeni mısra kendi içerisinde değerlendirilecek ve her mısra içerisindeki cümlecikler yine küçük “a” harfinden başlayacaktır. Cümleciklerin başında ilgili mısra ve ezgi bilgisi verileceğinden hem tekrar kullanılan harflerin birbirine karışması engellenecek, hem de özellikle büyük formlarda sırasıyla kullanılan harflerin biteceği endişesi ortadan kaldırılmış olacaktır.

Sadece bağlantı terennümleri ve ezgileri itibariyle küçük değişiklik arz eden kullanımlar, üssü (‘) işareti kullanmak suretiyle belirtilecek ve çok benzer olduğu kendinden önceki ezgiden farklı bir harfle gösterilmeyecektir.

Bu yöntemde, uygulamanın daha anlaşılır olması bakımından her eser için mısraları ve terennümleri gösteren bir tablo hazırlanacaktır. Bu tablo, eserin notası üzerinde uygulanan analizin hangi dinamikler üzerine kurulu olduğunu anlamada rehberlik edecek, eser üzerinde gösterilen analize dair bilgi verecektir.

MÂHUR BESTE				
	a	b/c (tekrarlı)	d	
mısra	1	2	3 (ziyade mısra)	ezgi
1.	Bir âfet-i mehpeyker ile Mef’ûlü mefâîlü me fâ	var <i>nûktelerim</i> <i>î lü fe’ûlün</i>	Fehmetmesi müşkil Mef’ûlü fe’ûlün	A
T1	Âh ben senin hayrânınam, ben senin kurbânınam, amân amân (<i>nûktelerim var</i>)			B
2.	Aşkı gibi sînemde bulunmaz	<i>güherim var</i>	Sad şevka muadil	A
T1	Âh ben senin hayrânınam, ben senin kurbânınam, amân amân (<i>güherim var</i>)			B
3.	Ebrûleri ile gizli	<i>eder iş’ar</i>	Bir bûse atasın	C
T1	Âh ben senin hayrânınam, ben senin kurbânınam, amân amân (<i>eder iş’ar</i>)			B

4.	Ahdî'ye nihâni kereminden	haberim var	Müjde sana ey dil	A
T1	Âh ben senin hayrânınam, ben senin kurbânınam, amân amân(haberim var)			B

Formül:

1.A (1.A¹a+1.A²b) + T1.B (T1.Ba+1.A²c+1.A³d) + 2.A (2.A¹a+2.A²b)+ T1.B
(T1.Ba+2.A²c+2.A³d)+3.C (3.C¹a+3.A²b)+ T1.B (T1.Ba+3.A²c+3.A³d)+4.A (4.A¹a+4.A²b)+ T1.B
(T1.Ba+4.A²c+4.A³d)

MÂHÛR BESTE

"Bir âfet-i meh-peyker ile nûktelerim var"

Usûl: Darbeyn

Beste: Ebûbekir Ağa
Güfte: Ahdî

Remel

1.A 2.A 4.A

1.A¹ Bir â fe ti meh pey
2.A¹ Aş kı gi bi sı nem
4.A¹ Ah dî ye ni hâ nî

— pey ke ri le 1.A² nûk
— nem de bu lun 2.A² maz
— nî ke re mim 4.A² den

5

— nûk te le ri rim var
— maz gü he ri rim var
— den ha be ri rim var

7

T1.B

T1.Ba Âh ben se nin hay râ nî nam âh ben se

9

nin kûr bâ nî nam a mân a mân

11

1.A² nûk te le rim var
2.A² gü he rim var
4.A² de ha be rim var

Muhammes

13

1.A³ Feh met
2.A³ Sad şev
4.A³ Müj de de

17

me si müş kül
ke mu a dil
se na ey dil

son

Miyân

3.C ²¹ ²⁸ ^{3.Ca¹ Eb} ²³ ^{Remel} ²⁵ ^{3.Cb² e} ²⁷ ^{T1.B} ^{T1.Ba} ²⁹ ³¹ ^{3.Cc² e} ³³ ^{Muhammes} ^{3.Cd³ Bir} ³⁷ ^{s. oter}

rû le ri i mâ

i le giz li

li e der iş ar

Âh ben se nin hay râ m nam âh ben se

nin kur bâ nı nam a mân a mân

e der iş ar

Bir bû bû

se a ta sın

SONUÇ

Türk Mûsikîsi'nde güfte; makam, usûl ve form ile birebir ilişkisi olan yegâne unsur olmasına rağmen analizlerde arka planda kalmıştır. Genel olarak yapılan analizlerde sadece ezgi yürüyüşlerinin ele alınması, eseri şekillendiren güftenin nasıl kullanıldığının anlaşılmasını engellemektedir. Bu engeli ortadan kaldırmak amacıyla; bu makalede Klâsik Türk Mûsikîsi form kaynakları ve bu kaynaklarda kullanılan analiz yöntemleri incelenmiş ve form analizine yönelik olarak kullanılan yöntemlerin, eserlerin form açısından gidişatını bütünüyle ortaya koymaya yeterli olmadığı sonucuna varılmıştır. Buradan hareketle yeni bir yöntem önerisinde bulunulmuştur. Bu yeni yöntem; var olan bugün kabul görmüş yöntemlerin uygulamalarının dikkate alınması ve tespit edilen eksikliklerinin tamamlanmasıyla oluşturulmuştur.

Bu yeni yöntemde, diğer yöntemlerden farklı olarak, güftenin rehberliğinde bir analiz yolu takip edilmiştir. Her mısra bir cümle olarak kabul edilmiş, eser içerisinde şayet bir grup söz, eserin herhangi bir kısmında tekrar ediyorsa, yahut mısra ziyade sözler içeriyorsa, bunları gösterebilmek amacıyla mısralar kendi içerisinde kısımlara ayrılmıştır.

<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2018; Cilt: 10/YAZ, Sayı: 39

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed, Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2018; Volume: 10/SUMMER, Issue: 39

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

Sonuç olarak, önerilen bu yöntem, güftenin eserlerdeki öneminin farkedilirliği, sözlü eserlerin gidişatını tayin edebilebilmesi ve form açısından, varsa eser içerisindeki eksiklerin tespit edilebilmesi ve hatta tespit edilen eksikliklerin tamamlanabilmesi bakımından önemli bir çalışmadır.

KAYNAKÇA

1. AKDOĞU Onur, “*Türk Müziği’nde Türler ve Biçimler*”, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1996
2. EZGİ Dr. Suphi, “*Nazari, Ameli Türk Mûsikîsi*” Bankalar Basımevi, Cilt III, İstanbul, 1935
3. ÖZALP M. Nazmi, “*Türk Mûsikîsi Beste Formları*”, TRT Genel Sekreterlik Basım ve Yayın Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1992
4. TURA Yalçın, “*Kantemiroğlu, Kitab’u ilm’i’-Mûsikî ‘alâ vechi’l-Hurûfât, Mûsikîyi Harflerle Tespit ve İcrâ İlminin Kitabı*”, Yapı Kredi Yayınları, Cilt 1, İstanbul, 2001
5. Türkçe Sözlük, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, 1998
6. YAVAŞCA Alaeddin, “*Türk Mûsikîsi’nde Kompozisyon ve Beste Biçimleri*”, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, İstanbul, 2002.

(37)

Dr. Öğr. Üyesi Alptürk AKÇÖLTEKİN; İlim SARIKAYA³⁶⁴;

Prof. Dr. Ali Osman ENGİN³⁶⁵; Selin AKÇÖLTEKİN³⁶⁶

**BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ÖĞRETMENLİĞİ BÖLÜMÜ ÖĞRETMEN ADAYLARININ
BAĞIMSIZ ÇALIŞABİLME VE SORUMLULUK ALABİLME YETKİNLİKLERİNİN
İNCELENMESİ³⁶⁷**

**AN EXAMINATION OF COMPETENCE IN WORKING INDEPENDENTLY AND TAKING
RESPONSIBILITY AMONG TEACHER CANDIDATES FROM THE DEPARTMENT OF PHYSICAL
EDUCATION AND SPORTS TEACHING**

ÖZ

Bu araştırmanın amacı Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü öğretmen adaylarının bağımsız çalışabilme ve sorumluluk alabilme yetkinliklerinin demografik değişkenler açısından değişimini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda 89 beden eğitimi spor yüksekokulu öğrencisine öğretmen adayları ile geliştirilen “Bağımsız Çalışabilme ve Sorumluluk Alabilme Yetkinliği” ölçeği ve araştırmacılar tarafından geliştirilen demografik bilgi formu uygulanmıştır. Araştırma genel tarama modelinde tasarlanmıştır. Verilerin analizinde ilişkisiz örneklem t-testi ve ANOVA testleri kullanılmıştır.

Araştırma sonucu elde edilen bulgular incelendiğinde, kadın öğretmen adaylarının erkek öğretmen adaylarına kıyasla daha yüksek derecede bağımsız çalışabilme ve sorumluluk alabilme yetkinliğine sahip oldukları buna ek olarak bilimsel bir araştırmaya katıldığını ifade eden öğrencilerinde daha önce her hangibir bilimsel araştırmaya katılmadığını ifade eden öğretmen adaylarına oranla daha yüksek derecede bağımsız çalışabilme ve sorumluluk alabilme yetkinliğine sahip oldukları sonucu elde edilmiştir. Bu bulguların aksine, öğretmen adayları arasında lisansüstü eğitim yapmayı düşünüp/düşünmeme ve bilimsel araştırma yöntemleri dersi alıp/almama gibi değişkenlerin ise öğretmen adaylarının bağımsız çalışabilme ve sorumluluk alma yetkinlikleri üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmadığı sonucu elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Beden Eğitimi Öğretmen Adayları, Bağımsız Çalışma, Sorumluluk Alma Yetkinliği.

ABSTRACT

This study aims to examine the change in the level of competence in working independently and taking responsibility among the teacher candidates from the Department of Physical Education and Sports Teaching in terms of demographic variables. For this purpose, the scale of "Competence in Working Independently and Taking Responsibility" developed with the teacher candidates and the demographic information form were applied on 89 students from the School of Physical Education and Sports. The study was designed based on general screening model. Independent sample t test and ANOVA test were used in data analysis.

The analysis of findings obtained as result of the study reveals that female teacher candidates have a higher level of competence in working independently and taking responsibility in comparison with male teacher candidates, and additionally, the students who stated that they participated in a scientific research before, compared to those who did not, have also a higher level of competence in working independently and taking responsibility. However, it was found that the teacher candidates' competence in working independently and taking responsibility has no statistically significant relationship with the variables such as considering/not considering to have post graduate education and taking/not taking research methods course among the teacher candidates.

Keywords: Physical Education Teacher Candidates, Working Independently, Competence in Taking Responsibility.

³⁶⁴ Yüksek Lisans Öğrencisi, Ardahan Üniversitesi

³⁶⁵ Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi

³⁶⁶ Yüksek Lisans Öğrencisi, Beden Eğitimi Öğretmeni

³⁶⁷ “11. Ulusal Spor Bilimleri Öğrenci Kongresi” Muş Alparslan Üniversitesi sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

GİRİŞ

Eğitim-öğretim ortamında öğrenci başarısının temel unsurları arasında öğretmenin öğrencisinin başarısından sorumluluk algılaması ve öğrencinin de kendi başarısından sorumluluk algılaması oldukça önemle üzerinde durulması gereken konulardan biri olarak kabul edilmektedir. Ancak öğrencinin uygun davranışlar kazanmasında önemli bir yere sahip olan öğretmenin mesleğinde başarılı olmasında öğrencisinin başarı-başarısızlığından sorumluluk algılaması çok daha önemlidir (Ekici, 2013).

Sorumluluk kavramı birçok yazar ve araştırmacı tarafından, kişinin kendi davranışlarının veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın farkında olması, davranışlarının ve durumların sonuçlarını üstlenmesi olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca, kişinin kendi davranışlarının ve yetki alanına giren olayın sorumluluğunu hem ahlaki, hem de yasal boyutta üstlenmesi beklenmektedir (Glover, 1970). Bir başka tanımlamada ise sorumluluk, seçimler yapmak ve bu seçimlerin sonucunu ve etkilerini kabullenmek olarak tarif edilmiştir (Popkin, 1987). Sorumluluk, toplumlar, işletmeler ve hatta bireyler arasında farklılık göstermesine rağmen genel anlamda topluma karşı yüklenilen sorumluluktan dolayı gerektiğinde hesap verme duygusu olarak değerlendirilenebilir (Güneş ve Otlı, 2003:108). TDK (2009) sözlüğünde, kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi veya sorumlu olarak tanımlamaktadır. Genel olarak sorumluluk duygusuna sahip olan bireylerin ortak özelliği, kendi üzerine düşen görevleri ve işlevleri zamanında ve istenilen şekilde istenilen biçimde yerine getirmesidir. Toplumun bir üyesi olarak bireyin topluma karşı ödevlerini yerine getirmesinde, kendine ve çevresine faydalı bir insan olmaya yönelmesinde sorumluluk duygusu önemli yer tutar (Yontar ve Yurtal akt. Aladağ, 2009).

Bireysel sorumluluk, hayatta net hedefler tespit etme ve bu hedeflere varmak için bütün sorumlulukları ve ödevleri tamamen kabullenmektir. Sorumluluk düzeyi yüksek olan birey, üstüne aldığı görevleri çok zor şartlarda olsa bile tamamlar ve yaptığının sonucu iyide olsa, kötude olsa sonuçlarına katlanır. Bu kişilik özelliğine sahip bireyler genellikle, yapılması zor ve sonuçları belirgin olmayan zor görevler olduğunda, diğerleri tarafından görevi yapmak ya da tamamlamak için seçilirler (Nelson ve Low 2004). Kişinin kendisine yönelik sorumluluğu olarak ele alınmaktadır ve kişinin kendi benliğine yönelik sorumluluğu ve kişinin kendi bedenine yönelik sorumluluğu olmak üzere iki kısımda incelenmektedir (Hamilton ve Fenzel, 1988). Birey kendi benliğini güçlü kılmak adına çabalarını, diğerleriyle başkalarının sınırlarını zorlamayan ve saygıya dayalı bir iletişimi benimsemesini, kendi seçimlerinden sorumlu olmasını ve bu seçimlerin sonuçlarını üstlenmesini, kendi hayatını kendinin yönlendirmesini, fiziksel ve duygusal iyi oluşunu sağlamasını, sorumlu bir biçimde hissetmesi ve düşünmesi gibi öğeleri içermektedir. (Messina, 2004).

Türkiye Yükseköğretim Yeterlilikler Çerçevesi (TYYÇ) kapsamında tanımlanan yetkinlik kavramının alt boyutlarından biri olan bağımsız çalışabilme ve sorumluluk alabilme yetkinliğine sahip olan bireylerde, alanı ile ilgili ileri düzeydeki bir çalışmayı bağımsız olarak yürütebilme, alanı ile ilgili uygulamalarda karşılaşılan ve öngörülemeyen karmaşık sorunları çözmek için bireysel ve ekip üyesi olarak sorumluluk alabilme ve sorumluluğu altında çalışanların bir proje çerçevesinde gelişimlerine yönelik etkinlikleri planlayabilme ve yönetebilme gibi yeterliliklere sahip olması gerektiği ifade edilmektedir (TYYÇ, 2017).

Bu çalışmanın temel amacı beden eğitimi ve spor öğretmenliği bölümü öğretmen adaylarının bağımsız çalışabilme ve sorumluluk alabilme yetkinliğinin demografik değişkenler açısından değişimi incelemektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıda belirtilen alt problemlere cevap aranmaktadır.

Araştırmanın Alt Problemleri

Öğretmen adaylarının;

1. Cinsiyetleri ile Bağımsız Çalışabilme ve Sorumluluk Alabilme Yetkinlikleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki var mıdır?
2. Lisansüstü eğitim yapmayı düşünüp/düşünmeme durumları ile Bağımsız Çalışabilme ve Sorumluluk Alabilme Yetkinlikleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki var mıdır?
3. Bilimsel bir araştırmaya katılıp/katılmama durumları ile Bağımsız Çalışabilme ve Sorumluluk Alabilme Yetkinlikleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki var mıdır?

4. Bilimsel araştırma yöntemleri dersi alıp/almama durumu ile Bağımsız Çalışabilme ve Sorumluluk Alabilme Yetkinlikleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki var mıdır?

5. Sınıf düzeyi ile Bağımsız Çalışabilme ve Sorumluluk Alabilme Yetkinlikleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki var mıdır?

YÖNTEM

Bu araştırma Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği bölümü öğretmen adaylarının bağımsız çalışabilme sorumluluk alma yetkinliklerinin belirlenmesi amacıyla tarama modelinde tasarlanan ve uygulanan bir araştırmadır. Tarama, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle tespit etmeyi amaçlayan araştırma modelidir. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları, herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez. Bilinmek istenen şey vardır ve oradadır. Önemli olan, onu uygun bir biçimde gözleyip belgeleyebilmektir (Karasar, 2016).

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak Sıvacı (2017) tarafından öğretmen adayları ile geliştirilen “Bağımsız Çalışabilme ve Sorumluluk Alabilme Yetkinliği Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek, 5’li likert tipinde 20 maddeden oluşmakla birlikte ölçekteki maddeler “1=hiç yetkin değilim” ve “5=çok yetkinim” olacak şekilde 1’den 5’e kadar derecelendirilmiştir ve ölçeğin Cronach Alpha güvenirlik katsayısı 0.937 olarak hesaplanmıştır.

Veri Analizi

Araştırma sonucu elde edilen veriler SPSS kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin analizinde 1. 2. 3 ve 4. Alt problemlere ilişkin bulguların analizinde ilişkisiz örneklem t-testi 5. Alt probleme ilişkin verilerin analizinde ise Tek Yönlü ANOVA yöntemleri kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2017-2018 eğitim-öğretim yılı Bahar yarıyılında Ardahan Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor öğretmenliği bölümünde öğrenim görmekte olan 89 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının demografik değişkenlerine ait bulgular Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Öğretmen Adaylarının Demografik Değişkenlerine Ait Değerler

Değişken		Frekans (F)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	44	49.4
	Kadın	45	50.6
Lisansüstü Eğitim Yapmayı Düşünüp/Düşünmeme	Evet	55	61.8
	Hayır	34	38.2
Herhangi bir Bilimsel Araştırmaya Katılıp/Katılmama	Evet	16	18
	Hayır	73	82
Bilimsel Araştırma Yöntemleri Dersi Alıp/Almama	Evet	44	49.4
	Hayır	45	50.6
Sınıf Düzeyi	1	17	19.1
	2	18	20.2
	3	30	33.7
	4	24	27.0

Tablo 1’de elde edilen bulgular incelendiğinde; araştırmaya katılan öğretmen adaylarının 44’ü (49.4) erkek, 45’i (50.6) kadındır. Öğretmen adaylarının 55’i (61.8) Lisansüstü eğitim yapmayı düşünürken 34’ü (38.2) ise lisans üstü eğitim yapmayı düşünmemektedir. Öğretmen adaylarının 16’sı (%18) Herhangi bir bilimsel araştırmaya katılmışken, 73’ü (%82) herhangi bir bilimsel araştırmaya katılmadıkları görülmüştür. Ayrıca Beden Eğitimi ve Spor öğretmenliği öğretmen adaylarının 44’ü (%49.4) Bilimsel araştırma yöntemleri

dersi almışken, 45'i (%50.6) ise bu dersi almadığı sonucu elde edilmiştir. Son olarak ise sınıf düzeyin de 1. sınıf tan 17 (%19.1), 2. sınıf tan 18 (%20.2), 3. sınıf tan 30 (%33.7) ve 4. Sınıftan da 24 (%27.0) katılım sağlandığı sonucu elde edilmiştir.

BULGULAR

Araştırmanın 1. 2. 3 ve 4. Alt problemlerine ilişkin elde edilen t-testi sonuçları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Öğretmen adaylarının Bağımsız Çalışabilme ve Sorumluluk Alabilme Yetkinliklerinin Cinsiyet, Lisansüstü Eğitim Yapmayı düşünüp/Düşünmeme, Bilimsel Araştırmaya Katılıp/Katılmama ve Bilimsel Araştırma Yöntemleri Dersi Alıp/Almama Durumuna Göre Değişkenlerine İlişkin Sonuçlar

Değişken	Grup	n	X	ss	df	t	p
Cinsiyet	Erkek	44	3.65	1.087	87	-3.881	.000*
	Kadın	45	4.34	.483			
Lisansüstü Eğitim Yapmayı düşünüp/Düşünmeme	Evet	55	4.08	.898	87	1.034	.304
	Hayır	34	3.87	.909			
Herhangi bir Bilimsel Araştırmaya Katılıp/Katılmama	Evet	16	4.10	.809	87	-2.280	.020*
	Hayır	73	3.54	1.168			
Bilimsel Araştırma Yöntemleri Dersi Alıp/Almama	Evet	44	4.02	.951	87	.234	.816
	Hayır	45	3.98	.863			

Tablo 2’de beden eğitimi öğretmenliği bölümü öğrencilerinin demografik değişkenleri ile bağımsız çalışabilme ve Sorumluluk alabilme yetkinlikleri ile olan ilişkisi incelendiğinde, cinsiyet ($t=-3.881$; $p<0.05$) kadın öğrencilerin erkek öğrencilere oranla bağımsız çalışabilen ve sorumluluk alabilme yetkinliklerinin erkek öğretmen adaylarına göre anlamlı derecede farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Buna ek olarak daha önce bir bilimsel araştırmada bulunduğunu ifade eden öğretmen adayları ile daha önce herhangi bir araştırmaya katılmadığını ifade eden öğretmen adayları arasında da bilimsel araştırmaya katılan öğretmenler lehine istatistikî bir fark bulunduğu sonucu elde edilmiştir ($t=-2.280$; $p<0.05$). Bu bulguların aksine lisans üstü eğitim yapmayı düşünen veya düşünmeyen öğrencilerin bağımsız çalışabilme ve sorumluluk alabilme yetkinlikleri arasında istatistikî bir fark bulunmadığı ancak lisansüstü eğitim yapmayı düşünen öğrencileri daha yüksek bir düzeyde bağımsız çalışıp sorumluluk alabilme yetkinliğe sahip olduğu sonucu elde edilmiştir. Son olarak öğretmen adaylarının bilimsel araştırma dersi alıp almama durumunun sorumluluk alma ve bağımsız çalışabilme üzerindeki etkisi incelendiğinde bilimsel araştırma dersi alıp almama durumunun öğretmen adaylarının bağımsız çalışabilme ve sorumluluk alma yetkinlikleri ile arasında istatistikî bir ilişki bulunmadığı sonucu elde edilmiştir ($t=.234$; $p>0.05$).

Araştırmanın 5. Alt problemlerine ilişkin elde edilen Tek Yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3. Öğretmen adaylarının Bağımsız Çalışabilme ve Sorumluluk Alabilme Yetkinliklerinin Sınıf Değişkenine Ait Sonuçları

Sınıf	X	Ss	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
1	4.24	.468	Gruplararası	4.075	3	1.358		

2	3.72	1.119	Grupları	85		1.706	.172
3	3.85	1.056		67.684	.796		
4	4.21	.676	Toplam		88		
				71.760			

Tablo 3'te öğretmen adaylarının sınıf düzeyi ile bağımsız çalışabilme ve sorumluluk alabilme yetkinlikleri arasındaki ilişkiye ait veriler incelendiğinde, öğretmen adaylarının bağımsız çalışma ve sorumluluk alma yetkinlikleri ile sınıf düzeyleri arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmadığı sonucu elde edilmiştir (F:1.706; p<0.05).

SONUÇ ve TARTIŞMA

Beden eğitimi öğretmenliği bölümü öğrencilerinin demografik değişkenleri ile bağımsız çalışabilme ve Sorumluluk alabilme yetkinlikleri ile olan ilişkisi incelendiğinde, kadın öğrencilerin erkek öğrencilere oranla bağımsız çalışabilen ve sorumluluk alabilme yetkinliklerinin anlamlı derecede farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Bu sonuca göre kadın öğrencilerin bağımsız çalışarak sorumluluk alma yetkinliklerinin erkek öğrencilere oranla daha yüksek olduğu sonucu elde edilmiştir. Bu sonucun aksine Sıvacı (2017) eğitim fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin bağımsız çalışabilme ve sorumluluk alma yetkinliklerini incelediği çalışmasında kadın ve erkek öğretmen adaylarının bağımsız çalışabilme ve sorumluluk alma yetkinlikleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark bulunmadığı onucunu elde etmiştir. Daha önce bir bilimsel araştırmada bulunduğunu ifade eden öğretmen adayları ile daha önce herhangi bir araştırmaya katılmadığını ifade eden öğretmen adayları arasında da bilimsel araştırmaya katılan öğrenciler lehine istatistiki açıdan anlamlı fark bulunduğu sonucu elde edilmiştir. Bu sonuca göre daha önce herhangi bir bilimsel araştırmaya katılan öğrencilerin bağımsız çalışıp sorumluluk alabilme yetkinliklerinin gelişmesinde bilimsel çalışmalar esnasında edindikleri sorumluluk duygusunun etkili olduğu düşünülmektedir.

Bu bulguların aksine lisans üstü eğitim yapmayı düşünen veya düşünmeyen öğrencilerin bağımsız çalışabilme ve sorumluluk alabilme yetkinleri arasında istatistiki açıdan anlamlı fark bulunmadığı ancak lisansüstü eğitim yapmayı düşünen öğrencilerin daha yüksek bir düzeyde bağımsız çalışıp sorumluluk alabilme yetkinliğe sahip olduğu sonucu elde edilmiştir.

Öğretmen adaylarının bilimsel araştırma yöntemleri dersi alıp almama durumunun sorumluluk alma ve bağımsız çalışabilme üzerindeki etkisi incelendiğinde, bilimsel araştırma yöntemleri dersi alıp almama durumunun öğretmen adaylarının bağımsız çalışabilme ve sorumluluk alma yetkinleri ile arasında istatistiki bir ilişki bulunmadığı sonucu elde edilmiştir. Öğretmen adaylarının bağımsız çalışarak sorumluluk alma yetkinliklerinin gelişmesinde bilimsel araştırma yöntemleri dersi almaktan ziyade bilimsel bir araştırmaya aktif olarak katılmanın daha etkili sonuçlar vereceği düşünülmekte ve araştırmanın 3. Alt probleminde elde edilen sonuç bu düşüncüyü desteklemektedir.

Son olarak öğretmen adaylarının sınıf düzeyi ile bağımsız çalışabilme ve sorumluluk alabilme yetkinlikleri arasındaki ilişkiye ait veriler incelendiğinde, öğretmen adaylarının bağımsız çalışma ve sorumluluk alma yetkinlikleri ile sınıf düzeyleri arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmadığı sonucu elde edilmiştir. Bu sonuca göre öğrencilerin bağımsız çalışıp sorumluluk alabilme yetkinliklerinde sınıf düzeyinin önemli bir etkiye neden olmadığı sonucu elde edilmiştir.

Araştırma sonuçları incelendiğinde, erkek öğrencilerin bağımsız çalışma ve sorumluluk alma yetilerinin geliştirilmesi noktasında daha özenli davranılmalıdır. Bu sonuca ek olarak öğrencileri bilimsel araştırma süreçlerine aktif olarak dahil ederek bağımsız çalışma ve sorumluluk alma yetkinlikleri artırılmalıdır.

<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2018; Cilt: 10/YAZ, Sayı: 39

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed, Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2018; Volume: 10/SUMMER, Issue: 39

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

KAYNAKÇA

- 1.Aladağ, S. (2009) İlköğretim Sosyal bilgiler öğretiminde değer eğitimi yaklaşımlarının öğrencilerin sorumluluk değerlerini kazanma düzeyine etkisi. Doktora Tezi, Gazi üniversitesi Ankara
- 2.Ekici, G. (2013) Öğretmen adaylarının öğrenci başarısından sorumluluk algılarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. Education and Science, 38(169), 263-279
- 3.Güneş Recep, Otlu Fikret. (2003) Muhasebe uygulayıcılarının sosyal sorumluluk anlayışı üzerine bir araştırma, Muhasebe bilim dünyası dergisi 5 (2), s, 108
- 4.Glover, J(1970) On responsibility. New York: Humanities Pres, p, 96
- 5.Hamilton, S.F, Fenzel, I.M. (1988). The impact of volunteer experience on adolescent social development: Eevidence of program effects. Journal of Adolescent Research, 3 (1), 65-80.
- 6.Karasar, N. (2016). Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar ilkeler teknikler. Ankara: Nobel Yayın. s, 109
- 7.Messina, J.J. (2004). Tools for personal growth: accepting personal responsibility. <http://www.livestrong.com/article/14698-accepting-personal-responsibility> adresinden 13.04.2018 tarihinde edinilmiştir.
- 8.Nelson, D. B, Low, G. R. (2004) .Personal Responsibility Map (PRM), Oakwood Solutions, LLC
- 9.Sıvacı, S.Y. (2017). Bağımsız Çalışabilme ve Sorumluluk Alabilme Yetkinliği Ölçeğinin Geliştirilmesi, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED), 3(2), s,155-167.
- 10.Popkin, M. (1987) Active parenting Teaching, cooperation and responsibility. San Fransisco: Harper&Row publi shers
- 11.Türkiye Yükseköğretim Yeterlikleri Çerçevesi (Ocak, 2011). <http://www.yok.gov.tr/documents/10348274/11114827/14.pdf/8f975b8a-d0c9-4414-a67b-5ec7e4c7570520> adresinden 13.04.2018 tarihinde edinilmiştir.

<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2018; Cilt: 10/YAZ, Sayı: 39
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed, Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2018; Volume: 10/SUMMER, Issue: 39
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(38)

Prof. Dr. Hasan LATİF³⁶⁸

**YÖNETİMDE KARAR VEYA PROBLEM ÇÖZÜMÜNÜN EŞ ANLAMLILIĞI ÜZERİNE KISA
BİR YORUM**
**A SHORT COMMENT ON THE SYNONYM OF DECISION OR PROBLEM SOLVING IN
MANAGEMENT**

ÖZ

Karar ve problem çözmenin farklı anlamlar içerdiğine dair çok yaygın bir görüş vardır.

Bu makale, yaygın görüşün tersine, karar ve problem çözmenin eş anlamlı olduğu olduğuna dair kısa bir yorumu içermektedir.

Anahtar Kelimeler: yönetim, karar verme, problem, problem çözme, süreç yaklaşımı.

ABSTRACT

There is a very common opinion that decision and problem solving contain different meanings.

This paper, in contrast to common opinion, includes a brief interpretation that decision-making and problem-solving are synonymous.

Keywords: management, decision making, problem, problem solving, process approach.

³⁶⁸ Kocaeli Üniversitesi - Hereke MYO; hasan.latif@kocaeli.edu.tr, Kocaeli/TÜRKİYE

GİRİŞ

Deneyim ve gözlemlerim, işletme yönetimi yazınında ve tartışmalarında karar ve problem çözme üzerinde öteden beri bir anlam karmaşası olduğunu göstermektedir. Bu anlam karmaşasına ve konuyu daha iyi anlamaya yönelik arayışlara popüler alanda da rastlıyorum, çoğunluk tarafından karar ve problem çözmenin farklı anlamlara sahip olduğu bildiriliyor. Lisanüstü yönetim programlarında yaptığım tartışmaların sonuçlarına dönüp baktığımda, konu üzerinde var olan yaygın anlam karmaşasının, yüksek lisans ve doktora öğrencileri arasında da var olduğunu tespit ettim. Karar verme ve problem çözme arasında veya karar süreciyle problem çözme süreci arasında bir fark olup olmadığını sorgulayan doğrudan yönelttiğim bir soruyla, onların görüşlerini aldım. Bu sorun üzerinde tartışmalar elbette günlerce sürebilirdi. Kısa sürede tamamladıkları çalışmaların ardından büyük bir ekseriyet tarafından bildirilen kanaat, yönetimde karar – problem, yönetimde karar verme süreci – yönetimde problem çözme süreci konularının farklı anlamlar içerdiği yönünde olmuştur.

Karar verme süreci ve problem çözme süreci eşanlamlı ve eşadımlı bir süreç olabilir miydi? Uzun yıllardır ilgiyle üzerinde durduğum bu konuya dair fikirlerim, yaygın kanaati sorgulama yönünde beni dürtüyordu. Konunun hassas bir öneme sahip olduğunu ve önemli bir düşünsel ihtiyacı karşılayacağını düşünüyordum ve böylece konuyu sorgulamaya geçtim. Konuya karşı yüzeysel ilginin dışında, kavramların ideal tanımlara sahip olmamalarından kaynaklanan bir anlayış bu yaygın kanaati geliştirmiş olabilirdi. Tanımlar konunun açıklığa kavuşturulmasında önemli bir başlangıç olmasının ötesinde, yorumlarıma katkı sağlayacaktır.

Karar veya problem çözme

Bu başlığa dikkat çekmek istiyorum. Türkçede yaygın olarak kullanılan ‘karar alma’ veya ‘karar verme’ yerine aklımdan geçeni yaptım ve “karar” ifadesine yer verdim. Ardından Türk Dil Kurumu’nun Türkçe sözlüğüne baktığımda, bunun hatalı olmadığını gördüm. “Karar” sözcüğü tanımlanmış, tanımlar bu sözcüğün ‘karar alma’ ve ‘karar verme’ ile eş anlamlı olduğunu gösteriyor (Karar, 1983). Buna benzer olarak, “karar” sözcüğünün İngilizce karşılığı “decision”, ‘give decision’, ‘take decision’ ve ilaveten ‘make decision’ ile eş anlamlıdır (Decision, 1974). Fransızca’da da benzer durum söz konusudur (Décision, 1988); karar = décision, karar vermek = donner la décision, karar almak = prendre la décision. Karar, sözcüğün isim hali, karar almak ve karar vermek sözcüğün fiil halidir.

Karar, karar vermek veya karar almak mutlaka bir problem ile ve problem çözümüyle ilgilidir, kararın özünde bu vardır. Karar = karar almak = karar vermek, aralarında anlam farkı yok, ama problem ve problem çözme arasında bir anlam farkı varmış gibi görünüyor. Şimdi bu konuya eğilelim. Problem ile problem çözme arasındaki farkı, sözcüğün isim ve fiil haliyle alakalı bir fark olduğunu söyleyerek geçiştirmenin doğru olmayacağı kanaatindeyim.

Sartre’a göre (1949, s.131) problem, istek ve gerçek arasındaki farktır. Buna göre, isteklerdeki bir değişiklik veya değişen bakış açısı dış dünya (Berger&Luckmann, 1986, s.35) ile aramızdaki bir çelişkiyi ortaya çıkarır. Problem, sıkıntı veren, rahatsız eden (Goguelin, 1990, s.20) duyularla kendini gösteren bir sapma halidir. Diğer deyişle problem, olması gereken ile var olan kıyaslandığında ortaya çıkan farktır (Kepner&Tregoe, 1985, s.30). Problem çözümü, genel olarak, istek ve gerçek arasında gözlenen çelişkilerin ortadan kaldırılmasına yönelik adımlar ve/veya davranışlardır. Probleme müdahale etme isteği, problem çözme sürecini başlatacaktır.

Karar süreci, problem çözme süreci

Karar süreci veya problem çözme süreci nasıl başlar? İşte doğru soru budur. Çok sayıda yönetim karar süreci ve problem çözme süreci modeli inceledim (Guo, 2008; Fisher, 1991, s.253; Mintzberg, Raisinghani & Théorêt, 1976; Harrison, 2000; Negulescu, 2014; Marston, Muyskens, Lau & Canter, 2003; Martino, Kumaran, Seymour, & Dolan, 2006; Sayegh, Anthony, & Perrewé, 2004; Schramm-Nielsen, 2001; D’Zurilla & Goldfried, 1971); benzer olanlarla karşılaştım da, eş adımlı süreç modellerine rastlamadım.

Yönetimde karar süreci ve/veya problem çözme süreci modellerinin genelinde (farklı iş kollarında, örneğin hastane yönetiminde, üretim iş kolunda, farklı koşullar altında, örneğin acil koşullarda, karmaşık

koşullarda vs.) sürecin başlangıç noktasında bir problemin varlığını görüyoruz. Süreç boyları veya aşamaların sayısı az çok değişiklik gösterse de, sürecin aşamalarının boy ve enine (adımların ayrıntılı kapsamı) dair açıklamalara çok az raslanmaktadır. Şunu hatırlamakta yarar vardır; problem ister çok basit, ister basit, ister karmaşık, hatta çok karmaşık olsa da karar sürecinin veya problem çözme sürecinin aşamalarında pek değişiklik olmayacaktır.

Sık sık karşılaştığımız problemlerin üzerinde alışkanlıkla düşünmeden karar veririz. Kararın veya çözümün sonucuna olan güven ile hiç tereddüt geçirmeden özümseydiğimiz bu beceriyi sergileriz. Sezilebilir, dengeli koşullar buna olanak sağlar. Yönetimde programlanmış kararlar buna örnek gösterilebilir. Örneğin, yeni istihdam edilen işgörene ödenecek maaş üzerinde düşünülmez. İş tanımına (işin etkinlikleri, yükü, konumu, nitelikleri vs.) uygun maaş basamağı bellidir ve buna göre ödeme yapılır.

Rasyonel bir karar için, probleme ilişkin verileri toplamakta zorlanabiliriz. Problemsel koşulun yeni olması, yani daha önce karşılaşılmamış olması, problemin geçmişine dair bilgi sahibi olmama durumu, kararı veya problem çözümünü geciktirebilir.

Yönetici ne kadar yetenekli olursa olsun, iyi bir karar için problemsel koşulun verilerine çok zor ulaşılabileceği koşullar söz konusu olabilir. Bu koşullarda farklı zaman aralıklarında, farklı etkileriyle yaşanan değişimler, koşulların hareketliliğini üst seviyeye çıkarır. Bu durumda karar aşamasındaki bir tepe yöneticisi, bütün verileri bir arada ve eksiksiz bulamayabilir. Deneyim, geçmişteki başarılı çözümler veya kararlar, yöneticiye yardımcı olur ama bu koşullar altında tekrarlayan problemin çözümünde başarılı bir sonucun garantisi olamaz. Burada, kesin sonuçlara ulaşma düşüncesi ve müdahale yöneticiyi başarıya götürmeyebilir; tam tersine beklenmedik sonuçlar doğurabilir, veya amaca ulaştırırsa da, ilerleyen süreçte arzu edilmeyen ikincil etkileri ortaya çıkarırlar. Problemsel koşulun karmaşıklığı arttıkça, çözüm, kesin çözüm olmaktan uzaklaşacaktır. Bu durumda problemin çözümü veya karar (sonuç), yöneticinin gözleminde, seyri sürekli incelenmesi gerekecektir.

Sonuç

Karar ve problem çözme eş anlamlıdır. Karar süreci – problem çözme süreci eş anlamlıdır. Karar almak veya karar vermek, problem çözmektir. Karar veya problem çözme sürecinin başlangıç noktasında problem vardır. Karar veya problem çözme sürecinin sonunda da problem vardır.

KAYNAKÇA

1. Berger, P., & Luckmann, T. (1986). *La Construction sociale de la réalité*. Paris: Méridiens Klincksieck.
2. Decision. (1974). *Oxford advanced learner's dictionary of current English* (Third ed., Vol. 1, p. 223). Oxford: Oxford University Press.
3. Décision. (1988). *Le Robert Micro, Dictionnaire de la langue Française* (Alain Rey, p. 322). Paris: Le Robert.
4. D'Zurilla, T. J., & Goldfried, M. R. (1971). Problem solving and behavior modification. *Journal of Abnormal Psychology*, 107–126(78), 1.
5. Fisher, B. A. (1991). Interact System Model of Decision Emergence. In *A first look at communication theory* (Em Griffin, pp. 253–262). New York: Mc Graw-Hill.
6. Goguelin, P. (1990). *Le management psychologique des organisations*. Paris: ESF.
7. Guo, K. (2008). DECIDE A Decision-Making Model for More Effective Decision Making by Health Care Managers. *The Health Care Manager*, 27(2), 118–127.
8. Harrison, E. F. (2000). Levels of strategic decision success. *Management Decision*, 38(2), 107–118.
9. Karar. (1983). *Türk Dil Kurumu* (7th ed., Vol. 1, p. 649). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
10. Kepner, C. H., & Tregoe, B. B. (1985). *Le Nouveau manager rationnel*. Paris: InterEditions.

11. Marston, D., Muyskens, P., Lau, M., & Canter, A. (2003). Problem-Solving Model for Decision Making with High-Incidence Disabilities: The Minneapolis Experience. *Learning Disabilities Research & Practice*, 18(3), 187–200.
12. Martino, B., Kumaran, D., Seymour, B., & Dolan, R. J. (2006). Frames, Biases, and Rational Decision-Making in the Human Brain. *Science*, 313(5787), 684–687.
13. Mintzberg, H., Raisinghani, D., & Théorêt, A. (1976). The Structure of “Unstructured” Decision Processes. *Administrative Science Quarterly*, 21(2), 246–275.
14. Negulescu, O. H. (2014). Using a decision-making process model in strategic management. *Review of General Management*, 19(1), 111–123.
15. Sartre, J.-P. (1949). *L'être et le néant*. Paris: Gallimard.
16. Sayegh, L., Anthony, W. P., & Perrewé, P. L. (2004). Managerial decision-making under crisis: The role of emotion in an intuitive decision process. *Human Resource Management Review*, 14(2), 179–199.
17. Schramm-Nielsen, J. (2001). Cultural dimensions of decision making: Denmark and France compared. *Journal of Managerial Psychology*, 16(6), 404–423.

<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2018; Cilt: 10/YAZ, Sayı: 39
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed, Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2018; Volume: 10/SUMMER, Issue: 39
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

GENEL BİLGİLER

TURAN-SAM Uluslararası Endeksli Dergimizi tarayan dünyaca ünlü endeksler ve veritabanları: ProQuest(ABD), Ulrich's WEB(ABD), Google-Scholar(ABD), ICI-Index Copernicus International(Polonya/AVRUPA BİRLİĞİ), DergiPark-Akademik(Türkiye), DAII, OAJI, Global Impact Factor, ResearchBib, SIndex, CiteFactor, JournalInformatics, BASE, PubGet, Index Scholar, Region-Hovedstaden, SOBIAD, AsosIndex, AcarIndex, Araştırmaz, TopluKatalog-Ulakbim-TÜBİTAK, AkademikDizin, Türk Eğitim Endeksi, CEEOL, JournalIndex, DRJI, OpenAire, WorldCat vs. gibi birçok ulusal ve uluslararası 30 küsur yerli ve yabancı endeks tarafından taranmaktadır.

“TURANSAM-TURAN STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ DERGİSİ” İÇİN MAKALE ÇAĞIRISI

TURAN-SAM Dergimiz için makalelerinizi gönderebilirsiniz.

DERGİ YAZIM KURALLARI

*TURAN-SAM, ULUSLARARASI-BİLİMSEL-MEVSİMLİK DERGİSİ HAKEMLİ bir Dergidir. TURAN-SAM'da yayımlanmak üzere gönderilen makalelerin özgün-orijinal olmasına dikkat edilmelidir. Başka Dergilere Değerlendirilmek, Yayımlanmak üzere gönderilen Makalelerin dergimize gönderilmemesini rica ediyoruz. Lütfen, başka Dergilerde veya Çevrimiçi-Online Şebekelerde veya İnternet üzerinden daha önce yayımlanan Makalelerinizi TURAN-SAM'a göndermeyiniz. Bu durumun ihlalinin tespiti halinde yazara karşı Hukuksal çerçevede Yasal yollara başvurulacaktır;

*Makalelerin 150 kelimeyi geçmeyen TÜRKÇE ÖZET'i ve ENGLISH-ABSTRACT'ı bulunmalıdır.

*Makaleler 12 punto ile "Times New Roman" ile yazılmalıdır. Altan, üstten, sağdan ve soldan 3 cm boşluk bırakılmalıdır.

*Makalelerde Yazarların Adı, Soyadı, Babasının adı, Bağlı Bulunduğu(Çalıştığı) Kurum, Telefonu ve Açık Adresi belirtilmelidir.

*Kullanılan dipnotlarda Bilimsel Yazım Kurallarına dikkat edilmeli, APA(American Psychological Association) - <http://www.apastyle.org> standartlarına uyulmalıdır.

*2013 yılı itibariyle; Dergimiz, PRO-QUEST ve ULRICH'S-WEB gibi saygın ve seçkin Uluslararası Endekslerce de Taranıp, Dizinlenmeye başlandığı için, gönderdiğiniz makalelere ayrıca "JEL CODE"-Journal of Economic Literature (JEL) da eklemek zorunlu olmuştur. JEL CODE bilgisi bulunmayan makaleler değerlendirmeye alınmadan reddedilecektir. Bu konuda Bilgi sahibi olmak isteyen yazarlarımız bu siteden ayrıntılı bilgi alabilirler: http://www.aeaweb.org/jel/jel_class_system.php

*Makaleler genel olarak: ÖZET, ABSTRACT, GİRİŞ, Alt Bölümler, SONUÇ ve KAYNAKÇA şeklinde hazırlanmalıdır.

"TURAN-SAM'a yayımlanmak üzere göndermiş olduğunuz makaleleri bilimsel nitelikte hazırlanmasına dikkat etmelisiniz.

Ayrıca Türkçe karakterler kullanmalısınız. Türkçe'de karşılığı bulunan “ğ, ü, ş, ı, ö, ç” harflerinin yerine başka “g, u, s, ı, o, c” harflerini kullanan yazarların makaleleri yayınlanmayacaktır.

Alıntı Makalelerde mutlaka kaynak belirtilmeli, Bilimsel Atıf kurallarına uygun dipnotlar ve KAYNAKÇA verilmelidir.

Yazılan Makalelerin, Akademik Eser Yazım Kurallarına uygun bir şekilde hazırlanması gerekmektedir. Ayrıca TDK-Türk Dil Kurumu'nun imla kılavuzuna uyulması gerekmektedir. Gayri Türkçe dillerde kelimeler kullanmaktan kaçınılmalıdır. Gayri Türkçe dillerden dönme kelimelerin makalelerde kullanıldığının tespiti halinde makaleler yayınlanmayacaktır. Bu kurallara uyularak makale göndermenizi rica ederiz."

Hazırlanan makaleler dergi yazım kurallarına uygun hale getirildikten sonra en geç 13 Aralık, 2018 tarihine kadar emikail@turansam.org adresine word formatında *.doc veya *.docx uzantılı olarak gönderilmelidir.